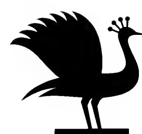
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14010

Sokoły Memorial Book

Soḳoli ba-maʿavaḳ le-ḥayim

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Soḳoli ba-maʻavaḳ le-ḥayim / tirgum ṿa-ʻarikhah, Shemuʻel Ḳalisher.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun Yotsʻe Soḳoli be-Yiśraʻel, 1975.
DESCRIPT	438 p. : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Sokoły (Łomża)
	Sokoły (Łomża, Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Sokoły (Łomża)
ADD'L NAME	Ḳalisher, Shemuʻel.
	Grosman, Moisheh, 1904-1961.
ADD'L TITLE	Sokoly

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר זכרון

*

לקדושי סוקולי

סוקולי
במאבק לחיים

תרגום ועריכה
שמואל קלישר

הוצאת ארגון יוצאי סוקולי בישראל

נדפס בדפוס „אורלי", טל. 32062
תל־אביב, 1975

Printed in Israel 1975

S o k o l y

1 9 7 5

התוכן

חלק ראשון: במאבק לחיים

מפי שארית הפליטה:

חלק שני: עיירתנו

טפוסים, דמויות, מנהגים, מאורעות

הקדמה

בשנת 1962 הצלחנו להוציא לאור ביידיש את הספר „יזכור בוך — סוקולי", בעריכת הסופר משה גרוסמן ז"ל, שעוד הספיק לערוך את החומר, אך למרבה הצער לא זכה לחזות בהופעתו.

קשה ורבה היתה העבודה והמשימה נמשכה מספר שנים. לא אחת פקדונו רגעי יאוש ואכזבה מתקוות וצפיות שלא באו מהר על ספוקן.

עיירתנו־סוקולי היהודית נמחקה והושמדה. המותר לנו, הבנים והנכדים של אותם היהודים להסכים לכך, שקורות עיירתנו תרד לעינינו לתהום הנשיה והשכחה? חלילה לנו, העדים החיים עדיין בצל העבר, לשכוח.

נעשה לפחות, אנחנו המעטים, מה שבאפשרותנו — אמרנו לעצמנו. ננציח צרורות זכרונות מן היישוב היהודי בפולין, אשר היה, נחרב ואיננו עוד.

נמצאו „משוגעים", שנרתמו לדבר במלוא המרץ והספר הושלם כמעט 20 שנה לאחר החורבן וכ־10 שנים, לאחר שקומץ מנצולי השואה, יוצאי סוקולי השתרשו בארץ.

תחילה חששנו שלא נשיג מספיק חומר דוקומנטרי, כי מעטים מעירנו שרדו ולא כל אחד שעבר את כור היסורים מסוגל להתבטא ולהעלות על הניר, את אשר בלבו והיוקד בקרבו. למרבה הפלא הגיע לידינו חומר למכביר, הן דוקומנטרי והן בצורת זכרונות אישיים.

לא נתברכנו באמצעים כספיים למטרת ממוש ההוצאה. לעזרת הענין באה חברתנו לאה מאיק, שיצאה לבקור בארה"ב. לאה הצליחה לגייס שם מספר חברים פעילים, שאספו סכום כסף נכבד מבין חברי הארגון וגם תרמו ביד רחבה, משל עצמם.

כך הגענו ס"ס לחוף המקווה, לאחר 10 שנות הכנה מאומצת. בתקופה זאת גילו מספר מבני עירנו רצון טוב. עם הזמן נתדלדלו שורות העוזרים ונשארו במערכה אך שני חברים בודדים, אשר העמיסו את העול על שכמם. הם החברים אברהם יצחק לב ומשה מאיק. את משה מאיק אפשר לכנות כמהנדס בנין הספר. אין לבטא במלים כמה זמן וטרחה הקדיש האיש להצלחת המשימה.

אנו מודים לכל בני עיירתנו — בניו־יורק, בואנוס־איירס, מונטבידיאו, מלבורן, לונדון ולארגון יוצאי סוקולי בישראל על העזרה שהגישו לנו.

רב הכאב והצער שכמה מייצאי עירנו, שנצלו מהשואה וחיו בארץ ובפזורה לא זכו לראות בהופעתו של ספר היזכור.

יזכרו לטובה מספר מועט של נוצרים ברי לב, מסביבת סוקולי, אשר בעולם של רשע, שנאה תהומית ואכזריות, גילו יחס אנושי ורחמנות ליהודים נרדפים. האחד מהם הוא הכומר מכפר יבלוניע, שסיכן את חייו ורכושו והסתיר בביתו מספר נשים יהודיות הרות, אשר ילדו שם. תודה לקומץ של פולנים, אשר לא אבדו את צלם אלוקים ועזרו למספר יהודים להמלט מהתופת.

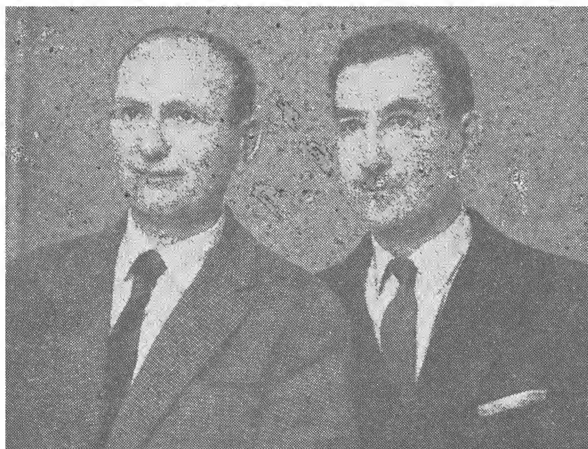
כל אלה נזכרים בספר ונמנים בכבוד בין חסידי אומות העולם.

כיום, לאחר 12 שנים להופעת הספר ביידיש, שמטרתו להקים מצבה לקדושי עירנו, לא תארנו לעצמנו, שתולדות עיירה קטנה כסוקולי יעוררו הדים נרחבים ובקורת חיובית בהרבה ארצות העולם. בטוי לכך היו כתבות ומאמרים בעתונים רבים בחו"ל, הנשמרים והגנוזים

בארכיון ארגוננו. מספר מומחים וחוקרי תולדות השואה קבעו, שספר סוקולי מכיל חומר הסטורי ודוקומנטרי רב ערך, המשקף תקופה שלמה של חיי יהודים, בעיירות הקטנות, שבפולין.

הגיע לידינו יומנו של מיכאל מאיק, שנכתב על ידו ביערות ובבונקר. היומן מכיל חומר כרונולוגי על מאורעות הימים.

היתה תקופה לאחר המלחמה שאנשים משרידי השואה התאמצו לשכוח את זוועות העבר. הם לא רצו שילדיהם יזדעזעו, חלילה, מספוריהם על הגיהינום שעבר עליהם. מאוחר יותר הגיעו אלה למסקנה ששגו בתפיסתם וחשוב דוקא, שידעו צאצאיהם על חיי אבותיהם ומאבקם המר. חשוב שילמדו את לקח התקופה, יזכרו ולא ישכחו. פילוסוף ממוצא ספרדי ג׳ורג׳ סנטאנה אמר פעם: ,,אם מסרבים אתם לזכור את העבר, יגזר עליכם לשוב ולחיות את העבר״.

אברהם יצחק לב ומשה מאיק

מתוך אספקט זה ולמען ידעו צעירינו והדורות הבאים את הקורות, החלטנו לתרגם ולהוציא מהדורה חדשה של הספר בשפה העברית. ושוב דלים היו המקורות הפיננסיים שברשותנו.

אתרע מזלנו והופיע בפנינו מלאך גואל — בדמותו של שמואל קלישר, יליד לודז׳. אחרי שקרא את הספר ביידיש היה נרגש במידה רבה ומיד לקח על עצמו לתרגם את הספר לעברית ולערוך אותו, בהתנדבות. כן גם כל העבודה הטכנית נעשתה בהתנדבות.

לבסוף נבקש את סליחת הקוראים, שיגלו פגמים ספרותיים בספר. רצוננו להדגיש שוב ושוב, כי בספר הנ״ל שמנו את הדגש על התוכן, בו הנצולים מספרים בשפתם הם.

ארגון יוצאי סוקולי בישראל
ועדת הספר

שמואל קלישר

דבר העורך

מעולם לא דרכו רגלי על אדמת העיירה סוקולי. לא ראיתיה בעיני ובכל זאת בקי נעשיתי בנבכי חייה, מכיר את היהודי שחי בה, ומתמצא בסמטאותיה ובקיני מגוריה, שעמדו פעם על תלם, מכיר אני את אנשיה שחיו שם ונעלמו ממנה בטרגיות.

אדמת העיירה, כאדמות שכנותיה רוויה דם יהודי הזועק מתוכה. עצי היערות והחורשות, המקיפים אותה, שותקים ונושאים בחובם עדות הסטורית אלמת ואיומה.

התודעותי ובקיאותי בצביון חיי העיירה ובמאבקה לחיים באה לי, לאחר שקראתי, שננתי וספגתי לתוכי את תוכן הספר „יזכור בוך — סוקולי״. הוא יצא לאור בשפת יידיש, בשנת 1962 בישראל, ביזמת ועד ארגון יוצאי סוקולי ובפעילותם הבלתי נלאית של שני חבריה שרידי השואה, משה מאיק ואברהם יצחק לב.

רבות דובר ונכתב אצלנו על תדמיתם השלילית של יהודי הגולה. תחת כותרת „איך הוליכו אותנו שולל״ כותב הסופר משה שמיר יליד הארץ באחד ממאמריו בעתון ערב, בעקבות התרשמותו העמוקה מקריאת שני ספרים על השמדת העיירות ינובה וקולבושובה:

״במשך שנים ציירו לנו צורה מעוותת, מוכשפת בכוונה, מושחרת ביודעין של העיירה היהודית. דחסו למוחינו ועצבו בתודעתנו את הסמל האחד והיחיד של היהודי הגלותי — הקבצן, הלא יצלח, הטפיל, המעוקם, המתפתל. אחרי כל אלה — מה לנו כי נלין על צעירינו — שאינם רוצים עוד לשמוע על העיירה״.

רצוי, שהנוער שלנו ידע לפחות מספר מצומצם של עובדות, המפריכות את התדמית

השלילית הזו. חשוב שיתבוננו בנעלה וביפה שבעיירת הוריהם וזקניהם ויאזינו להד כח יצירתם וחדוות חייהם ואף גבורתם. שמא יתרחב האופק והשקפת העולם של צעירינו, בהכרה שהיתה בעיירה תרבות גבוהה ורוממות רוח, חנוך יפה, שמירת הערכים הנצחיים של עמנו ומסורת אבות.

בתנאים קשים ונואשים, בין אויבים גלויים וסמויים, בין „ידידים" לשעבר שהפכו במהרה את עורם, נאבקו ולחמו היהודים וביניהם יהודי סוקולי על חייהם וכבודם. חלקם הצליחו להגיע ליערות. במקרים הטובים חפרו להם מחילות, בנו בונקרים, שנעשו מהר מחניקים ומעופשים. לא אחת, ומתוך המחתרת הוכיחו את גבורתם ותושיתם והפתיעו את אויביהם.

לא כלם הלכו כצאן לטבח. לא רבים מיהודי סוקולי שרדו מהשואה. חלקם הגיעו ארצה, מחוז חפצם ומשאת נפשם. אחרים התפזרו בארצות המערב ומעבר לאוקינוסים.

משה מאיק, מגבורי סוקולי וצדיק בהלכותיו זכה לבנות ביתו והקים משפחה בישראל. הוא ואביו ר' מיכאל, ז"ל. לקטו בעקשנות ובמסירות חומר דוקומנטרי על עיירתם והסביבה בשנים האפלות, למען „והגדת לבנך" ולמען יקיריהם שאינם עוד ושפתותיהם הגוועות מלמלו "נקום ואל תשכח".

הקורות שבספר, רשמו אנשים, עדים חיים שעברו וחזו על בשרם את בלהות הגיהינום הנאצי.

אל יתור הקורא בדפי הספר אחרי ערכים ספרותיים. השורות נכתבו בפשטות, בשפת „עמך", בסערת לב וברעידת העט בין האצבעות הרושמות. יתכן, שלא אחד מהמספרים קורות חייו יהסס להאמין לעצמו, שאי פעם השתלב במסגרת תאוריו ובתמונת ספורו, כל עוד פצעיו לא הגלידו.

אין ספק שיחוש הקורא את קצב המאורעות כשישקע בנבכי הדפים ויצמד אליהם בשקיקה, עת יעשה חלק מרקמת הוויותיו. מכל מקום, כך חשתי אנוכי את עצמי בעיירה ובין יהודיה וכאילו הייתי אחד מהם וחייתי בתוכם.

ראיתי לפני חובה צנועה להושיט ידי בהוצאת הספר בשפה העברית. אם הצלחתי במעט בתרגום מיידיש ובעריכה והדי הדברים יגיעו לקורא עברית צעיר ומבוגר, בארץ ובתפוצה, יהיה זה שכרי.

שמואל קלישר, מכמורת

ס ו ק ו ל י

ידיעות כלליות — קצרות

העיירה הפולנית סוקולי נמצאת בגליל ביאליסטוק, מחוז ויסוקי־מזובייצק, במסלול הרכבת בין ביאליסטוק — לומז׳ה.

בעת מלחמת העולם השניה מנתה סוקולי 2500 נפשות. היתה לה תחבורה מסודרת, תחנת רכבת וכבישים נמשכו ממנה לכוון ביאליסטוק וורשה.

מהשוק המרובע שבמרכז העיירה יצאו 4 רחובות ארוכים יותר: רחוב טיקטין, רחוב גונסובקי, רחוב ההר ורחוב המרחץ. באחת מפנותיו של השוק היה מגרש של הכנסיה, שמאחוריה רחוב מיושב אוכלוסיה נוצרית (תפלה גאס).

מהצד האחר של השוק יצאה סמטת בית הכנסת ובה בית כנסת ישן בנוי לבנים, 2 בתי מדרש גדולים מעץ (הישן והחדש) ובית מדרש קטן של החייטים, שמאחוריו השתרע בית העלמין הישן. מצבותיו היו כבר שקועות בקרקע מרוב שנים והאותיות שחוקות.

בתי חרושת לא היו בנמצא בסוקולי. רוב התושבים עסקו במסחר זעיר ובמלאכה ומעטים מצבות חדישות עשויות שיש ומסגרות הקברים בנויות אבן ומלט.

אחת המצבות עמדה בפתח של בנין. היה זה קברו של הרב הצדיק ר׳ יונה גוטמן, שרק ישישי העיירה ידעו לספר עליו.

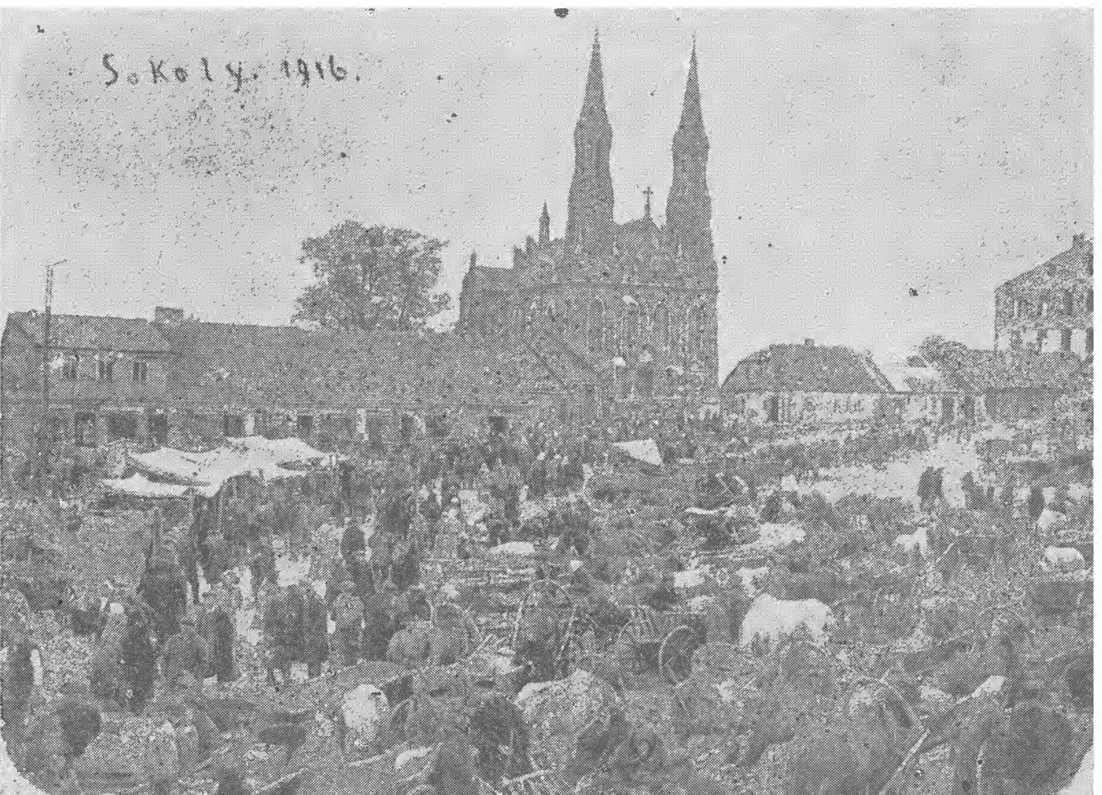
בתי חרושת לא היו בנמצא בסוקולי. רוב התושבים עסקו במסחר זעיר ובמלאכה ומעטים נהלו עסקים רציניים יותר.

בסוקולי התקיימו 8—10 ירידים בשנה ובימי ה׳ בשבוע — יום השוק. לירידים של חדשי הקיץ הגיעו סוחרים מכל הסביבה ומרחוק. הירידים: אנטאקי ומלגוז׳טי נמשכו יומיים, ימי ב׳ ו־ג׳ בשבוע. היתה זאת עונה של מסחר בבדים. כמעט כל העגלות של האכרים היו עמוסות בתוצרת עצמית של בדים. גם בעלי מקצוע, חנונים והולכי בטל ספקו בדים לסוחרים. בעונה זו פרח ממכר של צמר, פשתן, זיפי חזיר, תבואות ועורות, שהיו למקור פרנסה ליהודים.

מרחק של 40 ק״מ מפריד בין סוקולי וביאליסטוק. הנהר „נארב״ היה בעבר במחציתו לגבול טבעי בין רוסיה הלבנה לבין פולין ודרך זרימתו בין 2 הישובים.

סוקולי היתה עיירה פולנית טפוסית. בקרבתה השתרעו יערות „מאזורי״ המפורסמים. עם זאת התגוררו בסביבת ביאליסטוק ביילורוסים רבים ובכפרים מסוימים נשמעה אך ורק שפתם.

עיירות שכנות לסוקולי היו: ויסוקי־מזובייצק, זמברוב, צ׳יז׳ב, בריינסק, לאפי וטיקטין.

יריד בסוקולי

קטע על סוקולי מתוך הספר:

„מדריך לווייבודסטבו (גליל) ביאליסטוק"

(הוצא בשנת 1937, ע"י ד"ר מ. אורלוביץ' בשפה הפולנית)

העיירה סוקולי שוכנת בנפת ביאליסטוק, על רמה במרחק 1 ק"מ. מכביש מזובייצק — ביאליסטוק.

סוקולי הועלתה לדרגה של עיירה בשנת 1827, אולם בשנת 1866 הורדה ע"י הרוסים ליישוב במסגרת קהלה כפרית (גמינה), שנשאה אותו השם. רק בשנת 1915 הוחזר לסוקולי מעמד של עיירה, ע"י הגרמנים.

עם הרס המקום במלחמת העולם ולאחר שריפה גדולה שפרצה שם נבנתה העיירה מחדש, אולם לא היתה צורה נאה ביותר. הקימו מספר רב של בתי עץ קטנים וחלק מסויים של בניני לבנים.

בנוף הכללי של העיירה מזדקרים לגובה 2 מגדלי הכנסיה, בנויה בסגנון ניאו-גותי והם נראים למרחוק בכל הסביבה. הכנסיה נבנתה בשנת 1912 כאחת הגדולות בכל האזור.

אחד המבנים החדשים בסוקולי הוא בית הספר, שהוקם בשנת 1933; לפי הפרוייקט של מהנדס הנפה מיכאל אייזנברג ובמחיר 50 אלפים זלוטי.

הקהיליה (פאראפיה) שייכת כמעט כולה לאצולה הפולנית (שלאכטה) ושמות מקומות הסביבה הם: זאשצ'אנקי-שלאכצקה, טרוסקולאסי, אידז'קי, רושקי, פרקי, סטיפולקי, ימיולקי, קרושבה, סוקולי ואחרים...

שמות הנוצרים הם ברובם כשמות הכפרים כגון: אידז'יקובסקי, רושקובסקי, פרקובסקי, סוקולובסקי...

קילומטרים אחדים מסוקולי בקרבת הכפר ימיולקי עוברת הרכבת על פני נחל לא גדול בשם שלינה (יובל הנארב), שהוא גבול מערבי של פודלאשה ומזובשה, לשעבר.

האוכלוסיה של סוקולי מונה 2100 נפשות, מהם 1400 יהודים ו־700 נוצרים.

מסעדות של יהודים: קריינדל צ'רנייצקי, רח' קרוטקה 7, פרל גרינברג, רח' קרוטקה 8, דינה מאיק, רח' טיקוצ'ינסקה 7, — (עם מקומות לינה 1 זלוטי לימְמה).

2 מסעדות של נוצרים: טדאוש ולסטובסקי — רינק 24, ויוזף מייזנר — רח' מיצקביצ'ה 10.

תחנת הרכבת במסילת הברזל לומז'ה — ביאליסטוק, שוכנת במרחק 1 ק"מ. צפונית לסוקולי. גם אוטובוס עובר כאן לביאליסטוק (39 ק"מ).

המרחק לויסוקי-מזובייצק 16 ק"מ.

ימי השוק מתקיימים בסוקולי כל יום ה' בשבוע ו־8 ירידים מתקיימים במשך השנה.

ראובן לב ז״ל

יד ושם לקדושי סוקולי

קולמוס טבלנו בתוך עמק בכא,
לקדושי סוקולי לרשום הנצחה
כל דף בספר מגילת חרדה
על יקירינו, שנכרתו בחרב חדה.
בקהילה חיינו, ביחד בלינו
חדוה ותרעלה מאותה כוס שתינו
שרשרת סבו — הנכד פרזל
המשך הדורות של עם ישראל.
ספסל למודים משותף חבשנו
באותו ה„חדר" תורה דרשנו
אותו בית מדרש לנו, חוקים וסדרים
אותו בית עלמין ואותם הקברים.
בכבישים ורחובות טיילנו בצוותא
ריבה ועלם, סבא וסבתא
צליל נגון יהודי של שמחה ועצב
מתחת לחופות שמענו, עם קצב.
לאותן טרבלינקות הובלנו בהמון
לקרונות בקר נדחסנו כצאן
הועדנו לטבח, הפכנו לאפר
מגילת אישנו רשומים פה בספר.
היכן את סוקולי, שהיית לנו ערש
נשחקת כעפר ונופצת כחרס,
אי יהודיך, תינוקות ואבות,
ישישים, חתנים וכלות נאוות?!
אי דוכני הגמרא, סביבם בקע הדרש
של אברך מתפלפל בסוגי המדרש
תפילות ותקוות נשואות לאל עליון
נחנקו, נדומו עם עשן הכליון.

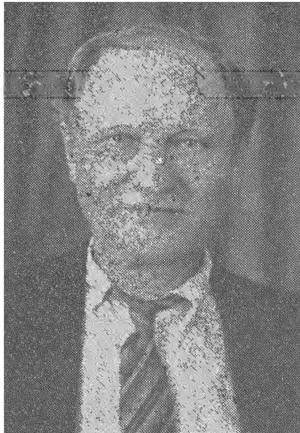
נדפס באשור גב׳ עטיה לב אשת ר׳ ראובן לב ז״ל

חלק ראשון

במאבק לחיים

מפי
שארית הפליטה

מיכאל מאיק, ז״ל

מיכאל מאיק

חורבן סוקולי

מתוך יומן, שנכתב במקום מחבוא (מסוה) מתחת האדמה בשנים 1942—1944.

ביום ה1 לחודש ספטמבר 1939 פלשו גיסות גרמניה לפולין והתחילה השואה העולמית. איש לא האמין קודם, שהסכנה קרובה כל כך ושתגיע לממדי זועה כאלה.

10 ימים אחרי שפרצה המלחמה פרצו קלגסים גרמנים צמאי־דם כנמרים, לעירנו, ומיד החלו להשתולל. מודרכים ע״י פולנים, צעירים, עברו בבתי יהודים וחטפו במיוחד את נכבדי הקהילה, הרב והשוחטים. התעללו בעצורים ועינו אותם באכזריות. לרב תלשו שערות זקנו ופאותיו ועור פניו היה זב דם. הפשיטוהו מבגדיו ובהיותו כמעט ערום ויחף, כפו עליו לקפוץ ולרקוד תחת מבול של מכות צליפות מגלב, על גוו המעורטל. בסוף אלצו אותו לרחוץ כלי רכבם.

את המון היהודים המבוהלים דחסו לבית הכנסת הישן ובצריחות ושאגות איימו לשרפו על כל הנוכחים. כך החזיקו אותם בפחד מות, משך שעות ארוכות.

את העיר המחוזית הסמוכה, ויסוקי־מזוביצק שרפו הגרמנים ביום הראשון לכניסתם שמה ולא השאירו אף יהודי אחד. נשרפי מזובייצק באו לסוקולי לחפש קורת גג לראשם. אבל גם בסוקולי שרפו הגרמנים למחרת בואם שני רחובות גדולים של בתי יהודים: רחוב הטיקטיני והגונסובקי. בזמן, שעלו להבות אש למרומים התרוצצו הקלגסים ברחובות העיר כצידי כלבים וחטפו יהודים על חפציהם, שהצילו מתוך בתיהם הבוערים. שוב אספו מאות יהודים ומלאו בהם את הכנסיה הנוצרית וכן בית, שעדיין היה בתהליך בניה, ע״י כביש ביאליסטוק. בתוך ההמון היו גם נוצרים אחדים ואף כומר צעיר. הגרמנים איימו לנקום בעדת הנעצרים, כגמול על הריגת שלשה חילים מחבריהם, ע״י פולנים בכפר לאכי (3 קילומטרים מסוקולי). הם שרפו בגלל זה את הכפר לאכי ורצחו אכרים אחדים, אך בלי תוספת יהודים נקמתם לא נראתה להם שלמה.

ככה שכבו כ־500 יהודים כלואים כל הלילה בפחד מות. כל אימת, שנפתחה דלת, רעדו האנשים והלבבות הלמו בקצב מוגבר, שמא הגיע קצם. נשמע בכי ויללות של צער, על שלא יזכי עוד לראות בניהם, נשותיהם ויקיריהם ולהפרד מהם לפני עלותם על מוקד.

בשבע בבוקר נפתחה הדלת ונכנסו גרמנים אחדים. הם פקדו לכלואים לקום ולהסתדר בשורות לפי גילים. שורות מגיל 30 ומעלה, אחריהם מגיל 20 ומעלה ולבסוף צעירים עד גיל

עשרים. לכתחילה חשבו כלם, כי ימיתו אותם בירית לפי סדר השורות. בשברון לב נפרדו הורים מבניהם. אחים מאחיהם. להפתעתם הבלתי צפויה שחררו את כל השורות, מטרת הגרמנים היתה להטיל אימה ופחד על האנשים. בשמחה, בל תתואר רצו כלם לקרוביהם כדי לבשר, כי תהלה לאל נצלו ממות.

אלתר סלודקי

בהתרחקם אך צעדים אחדים הושבתה השמחה. באמצע הרחוב, ע״י הבית הדו־קומתי היה מוטל אלתר סלודקי, מתבוסס בדמו.

לדמותו של אלתר סלודקי: איש ער, מעורה ופעיל בצבור. בלט בפקחותו ותמיד התאים לשיחה משל, הלצה, בדיחה ופתגם. זקנו השחור, שעטר פניו היה תמיד מסודר ומסורק. אלתר היה סוחר מוכשר וספק לחנוונים ולאופים קמח, מלח, סוכר ושמן — בסטונות. גם חנות מכולת היתה לו ובה, כלי בית, דברי קשוט ונירות מכל המינים. בחצר נמצא סוס ועגלה לצורך העסקים. שלשת בניו היו עסוקים בהבאת סחורות מביאליסטוק וכן סובבו בחצרות הפריצים, ועל יד טחנות קמח כפריות.

בימים הנוראים, היה נוהג אלתר לעבור לפני התבה כבעל מוסף, בבית המדרש הגדול, ללא כל תמורה. קולו היה ערב וסלסל בנעימות את הפיוטים.

עכשו אין עוד אלתר סלודקי. גופתו מוטלת ברחוב, שסועה ומגואלת בדמו.

פעלצוק הדייג

במרחק צעדים אחדים ממנו מוטל היה פצוע קשה בבטנו הרווק הזקן חיים פעלצוק, הדייג. זהו פעלצוק, שהיה מספק לתושבי סוקולי היהודיים דגים חיים לשבתות ולחגים. נקדיש שורות אחדות לדמותו:

בערבי שבתות וחגים, בשעות המוקדמות של הבוקר היה מוביל לשוק עירתנו עגלה עמוסה דגים והיה מכריז בקול: „נשים, — דגים חיים ומפרפרים״! עשרות נשים עם קערות בידיהן מהרו מכל העברים ונדחפו לקנות את הדגים החיים והמפרפרים. היו נשים, שישבו וחכו מחצות הלילה בשוק הדגים, מחשש פן תאחרנה חס וחלילה להשיג דגים חיים לכבוד שבת קודש. הרעש וההמולה בין הנשים היה לאין שעור. הן היו מקיפות את עגלת פלצוק כדבורים. אבל חיים ידע כיצד לעמוד בפני כלן. במבט אחד הקיף את כל המון הנשים. הוא הכיר היטב את כל לקוחותיו, ידע את חולשותיהן וטעמיהן. ידע מי משלם במזומנים ומי לוקח בהקפה.

הוא מיהר לשקול ולרשום בפנקסו, תוך כדי ספור בדיחות והלצות בלשונו השנונה. הוא פייס את הנשים הבלתי מרוצות, מחליף להן דג אחד בשני ומשביע רצון כלן.

עכשיו מוטל חיים פעלצוק על אם הדרך, מתפתל ביסורים, פצוע אנוש ונאבק עם מלאך המות. אחותו עומדת על ידו ומתחננת בדמעות ליהודים המתקרבים, שיכניסוהו לבית. אלונקה לא נמצאה. שמונה יהודים נשאו את חיים פעלצוק על זרועותיהם. הקרבן זעק מרה:

„יהודים, רחמו עלי, הניחו לי למות מהר, לא אוכל לשאת את היסורים". השכיבוהו במיטה. מזעזע היה לשמוע את צעקותיו, מיסוריו הנוראים.

אלתר נובק

כעבור רגעים אחדים נודע על קרבנות נוספים מאותו הלילה. אלתר נובק, יהודי בגיל ששים, למדן, בחור ישיבת טעלז לשעבר, עליז תמיד ובמצב רוח מרומם. בבית המדרש היה מתפלפל עם בחורי הישיבה ועם אברכי המשי בדברי תורה. בעת התפילות לא הרשה למתפללים לשוחח. היה נוהג לבדוק אצל ילדים אם הציציות של הטלית הקטנה שלהם כשרות. על הנערים בגיל בר מצוה השגיח והקפיד שיניחו תפילין לפי הלכת „שלחן ערוך". נהג למתוח בקורת חריפה על רבנים וברי סמכא מפורסמים ופוסל דעתם.

תכופות היה אלתר מחזר בכפרים, כדי לקנות „מציאות" והיה לו מנהג להתלוצץ עם האכרים. את פרתו היחידה בעלת קרן אחת הוליך לרעות במקומות נטושים ועזובים, כי לא היה באפשרותו למסרה לרועה. בזמן ששמר על הפרה היה נוהג לעיין בספר או בעתון, שהשיג משכניו. את שעות הערב היה מבלה בבית המדרש.

כעת הכל נגמר. אלתר נובק איננו עוד!

הרבי החדש, רבי קלמן יענקל

במרחק מה היתה מוטלת גופתו החרוכה של הרבי החדש של חברת משניות, רבי קלמן יענקל. היה יהודי שקט ותמים. התגורר בדירה עם בת הזקונים שלו הנשואה, התנו ונכדו. המשפחה מנתה חמש נפשות, שהתקיימה מתמיכה קבועה של בניהם באמריקה.

בהיותו חפשי מדאגות הפרנסה וכאיש המסתפק במועט, היה כל תחביבו להכין פרק המשניות בשביל תלמידיו ובשביל מנין המתפללים.

בערבים היה ר' קלמן קורא בפני תלמידיו והמנין את פרקי המשניות ומסביר סתומות בצורה קלה ומובנת לכל. הוא אהב לספר לתלמידיו מעשיות מרתקות על צדיקים ובעלי מופת. החברה היו „מלקקים אצבעותיהם" מהרבי החדש שלהם. חוג תלמידיו הלך וגדל. נתוספו יהודים, שהיו ידועים מקודם כיהודי תהלים פשוטים, ועד כה לא העיזו להציץ לתוך ספר המשניות. הרבי הוסיף להם אומץ ואמונה והם הפכו לתלמידים חרוצים והמסוגלים בכוחות עצמם ללמוד ולשנן את הפרקים.

אוי לצרה! מרבי קלמן יענקל נותרו אך עצמותיו החרוכות ותל של אפר.

ר' אברהם יוסל

הקרבן הבא היה ר' אברהם יוסל, (חתנו של משה יוסל) שהיה מוטל על אבני הרחוב פצוע קשה. הוא היה אברך משי, עטור זקן פטריארכלי, צדיק גמור וירא שמים, אחד מל"ו צדיקים, שלא פסק פומא מגירסא יומם ולילה.

מעלות השחר ועד שעה מאוחרת בלילה היה יושב בבית המדרש החדש, במושב חותנו בפינת הכותל, לצד מזרח ומשנן את דפי הגמרא. בקולו הערב היה מסביר לעצמו את כל הסוגיות הקשות, סעיפים ב„יורה דעה", ב„חושן משפט" וברמב"ם, כאילו היה מלמד אחרים. את למודיו היה מפסיק אך לצורך תפילה בצבור. נמנע מלשוחח עם מישהו מילי דעלמא, שהרי זה בטול תורה. הוא לא התערב ולא התעניין בשיחות שנהלו בקרבתו בנושאים של מלחמה, עניני מדינה, או מאורעות נסערים ועניני דיומא. עבורו היה קיים רק עולם של למוד תורה ועבודה.

כדי לפרנס את עצמו ואת אשתו למד אך עם מספר מצומצם של תלמידים, במשך שעות ספורות ביום. עם זוגתו הצנועה, כמוהו, היו מסתפקים במועט, בלחם צר ומים לחץ ולא היו חלילה מקנאים בזולת. בימי שוק נהג ר' אברהם יוסל להפסיק במקצת ממשנתו ולצאת לקניות כגון: רבע שק תפוחי אדמה, שיספקו לשבת וליתר ימות השבוע וכעשרה צרורות עצים להסקת הבית בימי קור ולבשול.

כצדיק גמור, קיבל באהבה את יסורי הגסיסה שלו, שהרי לא טוב הוא מעשרת הרוגי מלכות, מר' עקיבא ומחנניא בן תרדיון.

זמן רב היה ר' אברהם יוסל מפרפר בין חיים ומות, עד שנענה הקב"ה לתחנוניו והמות פדהו מיסוריו.

חייצ'ה עלנברג, אברהם יצחק ומנדל לב

עוד קרבן של ההתעללות הגרמנית היתה צעירה כבת עשרים, חייצ'ה בת ברוך, שמש בית המדרש החדש. היתה בת ישראל תמימה וכשרה.

בין הנפגעים באותו לילה היו הרבה יהודים פצועים, שסבלו לאחר מכן חדשים ארוכים עד שנרפאו ממכאוביהם. בין הפצועים קשה היו אברהם יצחק לב ואחיו מנדל, בני שמואל השו"ב.

הגיהנום הכפול

אחרי ליל הגהינום הנורא שהוזכר לעיל, נהר לסוקולי זרם של פליטי יהודים מויסוקו-מזובייצק השרופה, כדי לקבל מחסה וגג לראשם. גם רבים מבתי סוקולי עלו בימים אלה באש מצוקת הדיור גברה ובכל זאת נקלטו בתוכנו כל הפליטים ואף אלה, שהמשיכו לזרום מעיירות הגבול הגרמני: גראייבו, קולנו, סטביסק, ידבבנה, מישניץ ועוד. בעיקר התישבו הבאים בחלקה הלא שרוף שבסוקולי. נאלצנו לחיות בצפיפות, כ3—4 משפחות בדירה קטנה. מטה אחת שמשה נפשות אחדות ורבים שכבו על הרצפה.

בתחילה שרר איכשהו שלום בית, אולם לאט החלו הדיירים לריב ביניהם ולהתקוטט ואפילו אחים ואחיות וקרובי משפחה. ביחוד היה קשה להם להתפשר בגלל המטבח המשותף. משפחה אחת נאלצה לחכות ולגלות סבלנות, עד שהקודמת לה גמרה לבשל. רכישת חמרי דלק ומזון, עלתה במאמצים רבים וגבלה בסכנת נפשות. אין ספק שבעלת

הבית האמתית הרגישה עצמה תקיפה יותר וזכאית לגרש מביתה את שכניה וידידיה הטובים, או קרוביה החביבים עליה.

היה זה גהינום כפול — מבית ומחוץ...

חפושים

למחרת ליל הזוועות החלה סדרת חפושים. כנופיות גרמנים היו פוקדים בתי יהודים ועברו מבית לבית ,כדי לחפש זהב, תכשיטים, עורות, סחורות מנופקטורה, בגדים, כלי מיטה וחפצים אחרים יקרי ערך, שהיו על פי רוב במחבואים.

בסיוע מלשינים פולנים מידידיו הקודמים של „המושקים" הנאמנים, שהכירו את המסתרים של יהודים „ידידיהם", גלו הגרמנים מרתפים נסתרים, קירות מוסווים, תקרות גג כפולות, שהכילו בחלליהן סחורות ותכשיטים.

בין היתר מצאו אצל איצ'לה בן ישראל חיים, עושה החגורות מלאי לא מבוטל של עורות נעליים וסחורות. אפילו בבתי יהודים מדלת העם מצאו הגרמנים מה לגזול ולשדוד. בערב הובילו השקצים הפולנים את הגרמנים לבחורות יהודיות. אחדות מהן נאנסו. קמה בהלה גדולה ומרה. הבחורות התחבאו ברפתות, בעליות גג ובמרתפים. אחדות הצליחו להמלט לכפרים, לאכרים מכירים. בלילה לא שכבו היהודים לישון וישבו על מטלטליהם הארוזים, שלא הספיקו עדיין להתירם לאחר ליל השריפה. כלם חיו בפחד תמידי, פן יבואו הנאצים וישרפו את הבתים ששרדו מהשריפה הראשונה. צעירים היו מתחבאים ומציצים דרך סדקים, אם אין רואים במרחק גרמני. הגרמנים היו חוטפים יהודים צעירים לעבודות פרך ולהתעללות סדיסטית.

ברחובות המרכז ובשוק, במקומות שהסתובבו תמיד הגרמנים לא היתה נראית אף רגל של יהודי. אפילו בסמטאות השקטות היו היהודים זוחלים על ארבע ומתחככים בקירות והיו מסתכלים מכל העברים, אם לא נראים בסביבה מלאכי החבלה.

בלילות רעשו ושרקו כלי רכב צבאיים של הגרמנים והפיצו בהלה ופחד מות. נראה היה שנפתחו כל שערי שבעת מדורי הגהינום ומלאכי החבלה יצאו במחולות שדים מסביב היהודים האומללים, הנשכחים מאלוהים. ככה נמשך המצב המתוח 12 יום, מלפני ראש השנה ועד יום הכפורים, עד תפילת הנעילה.

ביום הכפורים התקהלו היהודים במנינים סודיים ובקולות חנוקים קורעי לב כמו האנוסים בספרד, ערכו את התפילות בהציצם מבעד החלונות לרחוב, לראות אם לא נראים חלילה הרוצחים.

הבשורה הטובה אחרי „ונתנה תוקף"

בשעת תפילת „ונתנה תוקף", כשהנשים בעזרת נשים התיפחו בקולות, היו הגברים נאלצים להפסיק את התפילה כדי להשקיטן. פתאום הגיעו למנין הרב בריצה, 2 צעירים ובשורה בפיהם: „הגרמנים עזבו את סוקולי"! הם פרקו כבר את טלפון השדה שלהם... מצפים לכניסת הסובייטים לסוקולי...

כל המון המתפללים הביטו בתמהון על הבחורים מבשרי הבשורה וקשה היה להם להאמין למשמע אזניהם, הרי אלה מעשה נסים...

הבחורים ספרו כי שמעו על הסכם בין הגרמנים והסובייטים לפנות לרוסים חלק משטחי הכבושים בפולניה. הידיעה כי הגרמנים הסתלקו, הפיחה רוח חיים. כולם הרימו את ראשיהם. השמים והארץ צהלו ושמחו. ברגע אחד הפך העולם כלו מאפלה לאורה ומיגון לשמחה.

במנין נסבה השיחה על יחס הסובייטים ליהודים. תפילת הנעילה במנין של הרב נערכה כתקנה וכבשנים הקודמות, תוך הרגשת הנסים והנפלאות שעשה לנו הקב״ה. יום הכפורים נגמר בשמחה ובהרגשה נפלאה, שאין לבטאה במלים. היהודים האדוקים האמינו, שעמדה להם זכותו של הצדיק הזקן, הרב הגאון ר׳ אברהם אפשטיין, שעדיין היה בחיים וכן האמינו כי שמע הקב״ה את תפילת הצדיק ותחנוניו.

הרב לקה בשתוק בהגיעו לגיל שבעים ולא היה מסוגל להתהלך. התקינו לו כסא גלגלים, שיוכל לנוע ממקום למקום. בישבו בכסא היה הרב מקבל בכל יום כשעתיים את מבקריו ומרבה עמם בשיחות ידידותיות. בחדר בית הדין היה גם מנין קבוע של מתפללים 3 פעמים בכל יום. הרב הזקן נפטר בשנת 1940.

המצילים האדומים הגיעו

למחרת היום נכנסו חיילי הצבא האדום לעיר. אנשי סוקולי למגדול ועד קטון, מצעיר ועד זקן, גברים נשים וטף, כלם יצאו לרחובות לראות את החיילים המשחררים. היהודים קבלו את „האדומים״ בתרועות שמחה וגיל ובהתלהבות. לעומתם, עמדו הפולנים מאוכזבים. בין החיילים היו יהודים. הם שוחחו עם אזרחי העיר וספרו על החיים בברית המועצות. על יד הבתים עמדו קבוצות יהודים, ביניהם חנונים, בעלי מלאכה וסוחרים ושאלו על הסכויים לאנשי שלומנו במשטר הסובייטי. פסימיסטים טענו שלאנשים מבוגרים שומרי מסורת קשה תהיה ההסתגלות למשטר החדש.

מסחר פרטי ברוסיה נחשב לספסרות (ספקולציה), הצפויה לעונש. מקצוע ומלאכה קשה ללמוד לעת זקנה. לעבודה שחורה אין הקשישים מסוגלים כלל. דין הוא אצלם, שמי שאינו עובד אינו אוכל... לעומתם טענו האופטימיסטים: אל דאגה: השד אינו נורא כל כך, כפי שמתארים אותו... יהודי יתרגל, יסתגל ויתאים את עצמו לכל מצב שבעולם. לא נמות חלילה ברעב ואין לנו מה להפסיד. מה טוב שהתפטרנו מהגרמנים הארורים וחלילה לנו להתגעגע לצורת החיים שלפני המלחמה תחת שלטון הפולנים.

חיי היהודים בסוקולי בשנים האחרונות, שלפני המלחמה העולמית השניה היו מרים. סכנה ארבה ליהודי בעברו ברחוב ועל אחת כמה וכמה בכפרים, או מחוץ לעיר. השקצים הפולנים ידו אבנים ביהודים. על יד חנויות היהודים עמדו כנופיות פולנים „פיקטניקעס״ מקלות ואלות בידיהם ולא הרשו לנוצרים להכנס לחנויות של יהודים לשם קניות, או אצל בעל מלאכה יהודי, להזמין עבודות.

תכופות נהגו הפורעים לנפץ שמשות בבתי יהודים בימי השוק והיריד. הם הרסו קיוסקים של יהודים, השמידו או שדדו סחורותיהם ושלחו יד בנפש. כך קרה לר׳ אלתר „הדברן״ מבית המדרש הישן, אחרי תפילת שחרית. יהודי ישר ותמים, שלא רב מעולם עם אדם, התפרנס

מיגיע כפיו וקצת מתמיכת קרוביו באמריקה. שעות היה מבלה מדי יום ביומו בבית המדרש בתפילות, באמירת תהלים ובדברי תורה. וכך חזר ר׳ אלתר ביום בהיר אחד מבית המדרש ורצחוהו.

החוליגנים נעלמו. לית דין ולית דיין. רוכלים, סוחרי סמרטוטים שהיו מחזרים בכפרים והיו מספקים לאכרים מצרכי בית, היו מסכנים בכל יום את חייהם. לא פעם חזרו יהודים מהכפרים מוכים ופצועים, מהתעללות זדונית.

עשרים חדשים תחת שלטון סובייטי בסוקולי

לאחר שהתבסס הצבא האדום בעירנו הגיעו המארגנים הפוליטרוקים, הקומיסרים למיניהם, הממשל האזרחי החדש, ומארגני מועצות העיר והכפר. כפקידים בכל המוסדות היו מקבלים יהודים ופולנים ללא הפליה. על פי רוב הועסקו צעירות יהודיות, כמזכירות.

לאחר זמן נקראו חנונים ובעלי מקצוע להתיצב ולהוציא רשיונות לעסקיהם, תמורת תשלומים נמוכים. כן צוו לפתוח את בתי המסחר שלהם ולמכור הכל לפי מחירים שמלפני המלחמה. ערך הזלוטי הפולני נהיה שוה לרובל הסובייטי.

הוראות אלה לא מצאו חן בעיני החנונים, שהשכילו לעקוף אותן ולנהל עסקיהם לטובתם. פרח המסחר עם האכרים. בעלי מלאכה היו מחליפים את תוצרתם במזון.

הסיטונאים, אלתר רצ׳קובסקי ויעקב גינצבורג לא יכלו להסתיר את כל הסחורות שברשותם בחנות ובמחסנים, כי קונים לא הגיעו אליהם. בסחר החליפין היו מוכרים בסטונות את הסחורות הפגומות והישנות, בהזדמן להם שעת כושר להפטר מהן.

זמן קצר לאחר מכן, נפתחו חנויות ממשלתיות ואפשר היה לקנות מצרכים זולים, אך בהקצבה ובמנות לצורך עצמי וחלילה לקנות בשביל אחרים. נוצרו תורים ארוכים לאורך הרחוב ואנשים רבים נוספו לתור במידה, שהמצרכים שמכרו היו חשובים יותר, כגון: בגדים ומזון. התורים התחילו שוב להזדנב, מעלות השחר ואף משעות חצות הלילה, מבלי להרתע מסערה, סופה וקור עז. לא אחת פרצו מריבות וקטטות בתורים והגיע למכות בגלל ברנש חצוף, שהתפרץ לעמדה קרובה יותר. במקרים כאלה היה צורך בהתערבות המשטרה להחזיר את הסדר על כנו. על פי רוב זכו בתורים משפחות ענפות, שהציבו מספר נפשות בבת אחת ואפילו שלחו את בניהם לביאליסטוק לעמוד שם בתורים ולהשיג מצרכים למיניהם. בתקופה ההיא לא היתה סכנה בהברחת סחורות מביאליסטוק לסוקולי וקל היה לשחד את אנשי המשטרה השומרת בתחנת מסילת הברזל ובצומת הדרכים. אחרי כמה חדשים פחתו סכויי ההברחה ועמה סכויי סחר החלופין. אט, אט נכנסו החיים למסלולם התקין. החלו למכור סחורות תמורת מטבע פולני ורוסי וכמעט כל אנשי סוקולי מצאו פרנסתם.

לחם — בהקצבה

בסוקולי היו שתי טחנות קמח, המופעלות בקיטור. טחנה אחת היתה שייכת לשבתי׳ל אסתרוביץ׳ ברחוב הטיקטיני והשניה לפולני קרינסקי ברחוב גונסובקי, שע״י בית הקברות

החדש. קרינסקי קנה את המגרש מאת אליעזר רוזנוביץ׳, והקים עליו טחנת קמח ותחנת כח לחשמל.

את שתי[redacted] הלאימו הסובייטים ואת בעליהן השאירו ארעית כמנהלי המפעלים, לאחר שהוסיפו להם עוזרים, מזכירים, גזברים ופועלים.

גם בתחנת הרכבת, הדואר והטלפון הושיבו הסובייטים פקידים חדשים בהנהלה והשאירו אחד, או שניים מהפקידים הקודמים כמנהלי עבודה.

בחלוקת הלחם הקציבו מחצית הק״ג לנפש, תמורת כרטיסים, במחיר רשמי 85 קופ. לק״ג. בסוקולי עבדו בזמן ההוא 5 אופים: אלתר רדז׳ילובסקי (מויסוקי), דינה בורשטיין, הרשל אולשה, יחיאל סומוביץ׳ וישראל הרשמן (המלמד). חמשתם עבדו במשותף. קמח, עצים ושמרים ספקו להם במחיר ממשלתי.

הלאמת בתים

הסובייטים החלו להסדיר את בעית הדיור לפי שיטה שלהם. ראשית, הלאימו את הבתים הגדולים של יהודים ונוצרים כאחד והשאירו לבעליהם חדר אחד, או שניים לכל היותר, לפי מספר הנפשות שבמשפחותיהם. בהמשך, הלאימו את בתי ה„ענדעקים״, שבעליהם ברחו מפני הסובייטים ואת בניני הצבור כגון: בניני העיריה, המועצה הכפרית, מכבי אש, אולם הכנסיה הנוצרית, בית המשפט, בתי ספר, בית המרחץ וכו׳...

הם בצעו במבנים אלה בדק בית בקצב מהיר ולפי תכנית מהנדסים. מהמועצה היהודית הדתית דרשו להעמיד לרשותם בנין בית מדרש אחד ובית הכנסת. לפי בקשת הרב יוסף רוזנבלום השאירו הסובייטים ליהודים את בית המדרש הגדול. היהודים האדוקים גילו ספוק מהדבר, כי חשבו קודם ונשמעו גם דעות, שהסובייטים רודפים את היהודים בעניני דת. כעת נוכחו לדעת, שאפשר להתפשר בנידון ולסבול איכשהו את המצב. בבתים הבינוניים שלמו הדיירים שכר דירה לפקיד ממשלתי וגובה השכר היה תלוי במעמדו ובמצבו של הדיר. סוחרים ופועלים עצמאיים שלמו יותר מפועלים ופקידים. הערכת השומה נעשתה על יסוד אשורים מהעיריה וממקום העבודה.

לאחר תקונים ושפוצים בבניני הצבור, נפתחו חנויות חדשות, הופעלו קופת חולים ובתי מרקחת. בעקבות אלה נפתחו: תיאטרון, קולנוע, ספריות, אולמי קריאה, בתי ספר ומועדונים .הצוות הרפואי קבל משכורת ממשלתית ושרת את הקהל ללא תשלומים. בתי מרקחת מכרו תרופות בתעריף זול.

נפתחו מחסנים לאסוף תבואות מאת האכרים והמשקים, שחויבו להפריש לממשלה במחיר זול. מועצות הכפרים ניהלו כרטיסיה, שכללה פרטים על מדות השדות והפרדסים, הבקר, הצאן והלולים. נפתחו עוד מחסנים לאסוף עורות בעלי חיים, חלב, חמאה, גבינה, ביצים ואפילו צמר כבשים ופשתן.

כשרים — מבחינה פוליטית

פקידי המשרות העירוניות היו עפי"ר יהודים. המשכורות נעו בין 150—600 רובלים לחודש. כדי להתקבל למשרה ממשלתית צריך היה להיות כשר מבחינה פוליטית, בעיני הפוליטרוקים המקומיים. זכות מיוחדת עמדה למשפחת לפצ'ינסקי. בני משפחתה לטשו עיניים למשרות החשובות, בהתפארם ביחוסו של אחיהם חיים, שנמק בכלא כ־4 שנים בעד פעילותו הקומוניסטית, בהיותו תלמיד הסמינר למורים בביאליסטוק.

עם זאת, בשעת מחסור ודחק בפקידים הגיע גם בורגני, או קפיטליסט לשעבר למשרה.

פרנסה ללא חנויות

בשנה השניה לכבוש הסובייטים נסגרו כל החנויות הפרטיות בסוקולי, כמו בכל הסביבה. לכך גרם לא חלילה משבר כלכלי, כי אם הטלת מסים כבדים מטעם האוצר. החנונים נאלצו להחזיר למשרד האוצר את רשיונותיהם ולהצהיר רשמית על חסול עסקיהם. איך שלא נראה הדבר, מפתיע, כי בימי הכבוש הסובייטי היה המצב הכלכלי של הסוחרים הבינוניים והזעירים טוב יותר מאשר בימי השלטון הפולני, שלפני המלחמה. באופן רשמי, אמנם, הכריזו הסוביטים מלחמה על הספסרים, אך במציאות לא התערבו בעסקי האזרחים; לא ערכו חפושים ולא הרעו לסוחרים.

החיילים הסוביטים היו להוטים אחרי כל הסחורות והיו אסירי תודה כשמכרו להם. כך שגשג המסחר הלא רשמי והפרנסה היתה מצויה בשפע.

צל התקופה

עם הכל שסופר לעיל, ריחף צל מעל ראשי האוכלוסיה. החלו מעצרים ומאסרים, גרוש והגלית בודדים ומשפחות שלמות למקומות רחוקים ברוסיה, — בעקבות מסירות. מספיק היה חשד כלשהו, או הלשנת בודד וכבר נאסר האיש.

כך קרה למשל, עם ראש הקהילה לשעבר פאלק גולדשטיין. האשימו אותו, שכביכול הטיל מסים כבדים על פועלים וכי במלוה ממשלתי שהוטל על האזרחים בשנה האחרונה שלפני המלחמה, סחט פאלק מהאוכלוסים, בסיוע המשטרה ובאמצעי לחץ, סכומים גדולים. פאלק הושם בבית הכלא בביאליסטוק ומשם נשלח לרוסיה.

כן אסרו והגלו את יונה זילברשטיין, בזמנו ראש הקן של „ביתר" בסוקולי, שהיתה בעיניהם מפלגה פאשיסטית. בעקבות מאסר זה נשלחו לרוסיה 4 נפשות של משפחת לייבל זילברשטיין, סוחר רציני מלפני המלחמה. הוא היה שולח לוורשה קרונות עם עופות וביצים וכן לערים אחרות. היה עוסק בפטום אווזים. לרשימת הנשלחים לרוסיה נוספו: המורה אברהם וסרמן ומשפחת גדליה סלודקי המונה חמש נפשות. גדליהו סלודקי היה בעל חנות לברזל, בסוקולי. כל אשמתו, שאחד מבניו, מיכאל, ברח לחוץ לארץ דרך ליטא.

בתור לגרוש נעמד מנדל פליער, סוחר בהמות וספק של בשר — בסיטונות. היה ממיין בהמות לשחיטה ומעביר אותן להעברה בקרונות.

אריה (ליבל) זילברשטיין

פעם מצאו אצלו בהמה ללא חותמת של רופא הבהמות. הוא נעצר מיד והוגלה לרוסיה. המאסרים וההגליות השפיעו מרה על יהודי המקום.

מאוחר יותר, תחת שלטון הרשע הנאצי היו כל היהודים מקנאים ביהודים האסורים, שנשלחו לברית המועצות...

ובכל זאת המצב טוב יותר

הרבנים והשוחטים חששו פן לא תהיה להם פרנסה כי לנהל את המוסדות הדתיים באורח חוקי לא היה להם רשות והקצבים שלחו בחזרה את רשיונותיהם וסגרו את אטליזיהם בגלל המיסים הכבדים שהטיל עליהם השלטון. למרות הכל נראו תוצאות הפוכות. לרבנים, לשוחטים, וגם לקצבים היו בימי כבוש הסובייטים רווחים גדולים יותר מאשר בתקופה שלפני המלחמה.

הרבנים והשוחטים מצאו את הכנסותיהם משחיטת עופות שהיתה חפשית, וגם משחיטת גסות ודקות, שהיתה ליגלית למחצה. בשחיטת בעלי חיים היו הרבנים והשוחטים שותפים שווים והקצבים שלא היו להם רשיונות למסחר עשו יד אחת עם האכרים שהיתה להם זכות לשחוט את בהמותיהם ולמכור את הבשר לצרכנים בלי רשיון. הם היו זקוקים לחותמת מרופא בהמות (ווטרינר) על הבשר וכן לאישור מהמועצה הכפרית, שהבהמה לא גנובה. רק אז היה זכאי לשחוט את הבהמה כרצונו ולמכור את הבשר ליהודים.

הקצבים ניצלו את ההזדמנות וקנו מהאכר את הבהמות ששחטו בבית המטבחיים לכשר, ובנוכחות האכרים היו הקצבים מוכרים את הבשר, חלק ממנו בסוקולי והשאר היו מובילים

לביאליסטוק למכירה בשוק הבשר, או לקצב יהודי. סחר כזה היה חוקי. והאכר לקח כעוזר מומחה יהודי.

בימי השלטון הפולני שלפני המלחמה היו החנונים ובעל המלאכה היהודים נרדפים, צפויים למשפטים, לעונשים עבור עברות נגד חוקי המסחר. לעומת המסחר שבימי הענדקים, היו הסוחרים היהודים, תחת כבוש הסובייטים מרגישים יותר חופשיים, למרות שלהלכה היו צפויים לעונשים כבדים.

היו לומדים בהתמדה ומתפללים בכוונה

כשהיו נכנסים לבית המדרש הגדול בסוקולי בבקר ובערב לא היו מרגישים שנמצאים במשטר סובייטי, שהיו קודם מפחדים ממנו כל כך. בית המדרש היה מלא תמיד מתפללים בצבור, מנין אחר מנין, כבשנים הקודמות. בערב היו כל השלחנות תפוסים ע״י לומדי ש״ס. ע״י שולחן אחד היה יושב הרב ומרביץ את שעוריו בדף יומי לפני חברה ש״ס. ע״י שלחן שני היה מלמד רבי פרק משניות לפני תלמידיו מחברה משניות. לפני שולחן שלישי היה למדן מפורסם אחד מוויסוקי מזוביצק מלמד דף גמרא לפני תלמידיו מחברה ש״ס אחרת. מאחורי התנורים ובין הספסלים היו יושבים יהודים פשוטים ותמימים והיו משוחחים ביניהם על ענינים שונים העומדים על סדר היום ולפעמים היו מספרים ספורים משנים עברו.

אולם בחורים צעירים מבני הנוער, כמעט שלא נראו בבית המדרש, מלבד צעירים המפגרים בשכלם. צעירים הולכי בטל, ריקים ופוחזים כמו לפני מלחמת העולם השניה, כמעט שלא נראו עכשיו. מי שהיה מוכשר יכול היה בנקל לקבל עבודה במשרד, בחנויות, בבית חרושת או במוסדות שונים, או שהיו עוסקים בהברחת סחורות באופן פרטי.

חניכי הישיבות הקבועים שהיו בסוקולי, אלה שבשנים שלפני מלחמת העולם היו ממלאים את בתי המדרש והיו עוסקים יומם ולילה בתורה ועבודה, עכשיו היו רואים אותם בבית המדרש רק לעיתים רחוקות, עפי״ר רק בשבתות, כי בכל ימות השבוע היו יושבים בבתיהם והיו משננים בשקידה רבה את הדקדוק הרוסי וספרי למוד רוסים שונים. כמו כן היו לומדים בעזרת מורים הנהלת חשבונות ופנקסאות והיו שואפים לקבל משרה במקומות כאלה שיוכלו להחליף את יום השבת ליום ראשון. קדושת השבת היתה עוד מורגשת בכל הפינות כמו בשנים הקודמות. כך נמשכה התקופה עד יום ה־22 לחדש יוני 1941.

היום האחרון

במוצאי שבת קודש, ביום ה־21 ביוני 1941, בילו בני הנוער משני המינים בסוקולי בנשף רקודים באולם מכבי האש. מפקדי הצבא והקצינים הרוסים בילו בנעימים עד שעה מאוחרת בלילה. לאחר חצות שכבו בני הנוער לישון מבלי לדעת שזהו הבידור האחרון שלהם.

ביום א׳ בבקר העירו השכנים זה את זה. כדי למסור ידיעה, כי בלילה הפציצו הגרמנים את הגשר ע״י מלקין והרעישו במטחי יריות את הכביש הביאליסטוקאי וכן ישנם הרבה פצועים, ביניהם גם יהודים

במשך רגעים מועטים קמה בהלה גדולה. הלבבות החלו לדפוק בחזקה, האם החלה מלחמה בין רוסיה לגרמניה ? ! חשבנו כי כבר נפטרנו מהגרמנים לעולם ועד ? !

הרבה תושבים באו אל מאיק לשמוע חדשות. בעת ההיא היו בתוך אוכלוסי היהודים שבסוקולי רק 2 מקלטי רדיו אצל מנדל פליער ואצל אלתר גינזבורג, אבל הגרמנים החרימו אצלם את המקלטים בעת כניסתם הראשונה לסוקולי.

משה מאיק פתח את הרדיו, ונשמע הנאום של היטלר לצבא הגרמני ואת הנאום של מולוטוב לעם הרוסי. באמצעות הרדיו נודע כי הגרמנים כבשו כבר שטח גדול של הטריטוריה הפולנית־רוסית, וכי הצבא הרוסי התפזר ומובס ונופל בשבי הגרמנים לאלפים ולרבבות. המילים האחרונות של מולוטוב, כי היטלר ינחל ברוסיה את המפלה של נפוליון נחמו את המאזינים רק מעט מזעיר. מעכשיו מתחיל החורבן.

אומר חיים סומוביץ (בנו של יחיאל סומוביץ האופה) „אנחנו כבר אבודים ואין לנו עוד לסמוך על מעשה ניסים, כפי שקרה בפעם הראשונה...״ אז לא היה לנו מושג על האכזריות והברבריות של הגרמנים. מתוך הנסיונות שהיו לנו בעת כניסתם של הקלגסים הברברים בפעם הראשונה ,כששהו אצלנו רק 12 יום מספיק היה להטיל עלינו מהומה, בהלה ופחד מות.

„האופטימיסטים״ עוד התנחמו בתקוה, כי הסכנה היא עדין רחוקה. הם למדו קל וחומר, שאם מדינה קטנה כמו פולין יכלה להחזיק מעמד כשבועיים בטרם שנכבשה ע״י הגרמנים, היתכן שיכבשו את רוסיה הלבנה ואוקריינה במהירות גדולה יותר ? ! אבל מיד באו רבים וספרו כי הגרמנים הפציצו את שדה התעופה של הרוסים בוויסוקי מזוביצק ושרפו את כל המטוסים שהיו שם. הרבה טייסים רוסים פצועים הביאו לסוקולי וכאלפיים החיילים הרוסים שהיו בסוקולי נמלטו. נשארו רק חיילים אחדים בכדי לשרוף ולהרוס את כל המחסנים.

הם ספרו גם על מחזות נוראים, קורעי לב, על פרידתם האחרונה של הקצינים הבכירים הרוסים ממשפחותיהם, על בכיות ויללות של נשים וילדיהם של הקצינים הרוסים שרצו לקחת אתם חפצים, דברים שברוסיה לא יכלו להשיג מעולם ועכשיו אין להן מקום לקחת מהאוצר היקר שלהם. בכלי הרכב לא היה מקום להושיב בהם אפילו את ילדיהם שהיו צפופים ודחוסים כמליחים בחבית. הם התקוטטו ורבו זה עם זה על מקום נוח יותר ברכב.

לקומיסאר העיר, המנהלים והפקידים הבכירים שבכל המוסדות שבסוקולי היו מובטחים מקומות הסעה נוחים. בכל זאת שכרו להם עגלות נוספות להעברת הרכוש, לכל הפחות עד ביאליסטטוק.

פולנים „ישרי לב״ פרצו חנויות ומחסנים לא פחות מבריונים ושדדו מלאי סחורות וחפצים, שנתקלו בדרכם. הטעינו על עגלות שקים עם סוכר, מנופקטורה, נעליים וחפצים יקרי ערך. היו גם יהודים, שסחבו שיריים מבתי הקצינים הריקים. לפנות ערב של אותו יום התחילו היהודים לארוז את חפציהם ולהסתיר חלקם בבורות, מתחת לרצפות ובמקומות סתר. בלילה פשטו שמועות, שהגרמנים כבר הגיעו לויסוקי מזוביצק ויש לשער שבכל שעה יגיעו לסוקולי.

הגרמנים נכנסו לעירנו

למחרת, עם שחר חדרו טנקים גרמניים לסוקולי. ברחוב בית המרחץ עמדה עגלה טעונה רכוש של ניסל לפצ׳נסקי, מי שהיה מנהל ראשי של קואופרטיבים וחנויות בשלטון הסוביטים. ניסל נמלט עם בני משפחתו לביאליסטוק מפחד הגרמנים.

למחרת, בצהרי היום נראה עוד ברחובות העיר קצין סוביטי בכיר בשם — קפוסטה. איש זה התפרסם לאחר מכן כגנרל קפוסטה, מנהיג פרטיזנים ביערות ברנוביץ. באותו יום הגיע קפוסטה ברכב, במטרה להסיע את חיליו, שהשאיר במקום עד הרגע האחרון. בדעתו היה אף לקחת מחפציו שבדירתו בבית שלמה לייבל איצ׳קובסקי, אולם אחר את המועד, כי המקום היה כבר פרוץ ונשדד. אתו נמלטה מסוקולי ציפה סרניביץ׳ בת אלתר סרניביץ׳, המסגר.

שבוע ראשון לכניסה חוזרת של הגרמנים

עם פלישתם החוזרת של הגרמנים לסוקולי קמה מהומה ומבוכה. בשבוע הראשון לא היה עדיין שלטון אזרחי. רכב צבאי רב, טנקים ותותחים מלאו את הרחובות ונהרו ללא הפסק. הם שהו בעיר שעות מועטות, אך זה הספיק להם להראות את פרצופם ונפשם השטנית בהתעללות ביהודים ובסדיזם. בסיוע כנופיות צעירים פולניים הוציאו מבתיהם יהודים, מחשובי העיר ואלצום תחת מטר של מכות וצליפות שוט לרחוץ רכב צבאי. ככה נגזר גם על הרב שלנו ר׳ יוסף רוזנבלום להיות בין המעונים. הברברים הפשיטו את בגדי קרבנותיהם ודשו אותם במגלבי גומי. כן תלשו זקניהם עם עור הבשר וכפו עליהם לרקוד ולשיר. גיהינום זה נמשך כשעתיים.

בלילה, הובילו כנופיות צעירים פולניים את הנאצים לבתים, בהם היו בחורות יהודיות, היו מקרים של אונס.

בטרם שהגיע לסוקולי „אמטסקומיסר" גרמני, ארגן עורך דין פולני — מוניקובסקי ועד עיר ארעי ומיליציה. הם דרשו גם מהיהודים לצרף שרות למיליציה, אך לא נמצאו מתנדבים לדבר. בעניני האדמיניסטרציה הכלכלית שתפו היהודים פעולה עם מוניקובסקי ונתנו חלקם בארגון האספקה ובעיקר באפית לחם לאוכלוסיה היהודית, שהותה כשני שלישים בעיר.

היהודים בחרו ועד, שהכין רשימה מדויקת שביניהם, לפי סדר הרחובות והקציבו חצי לחם (1 ק"ג) ליום, לנפש, במחיר הלחם לא חל שינוי לעומת המחיר שמלפני המלחמה. אפיה וחלוקת הלחם היו בשלשה מקומות. בהתחלה הזדנבו תורים ארוכים ובמרוצת הימים היתה החלוקה סדירה והספיקה לכל.

מושב זקנים

לסוקולי הגיעו כעשרים זקנים, אשר הסוביטים העבירום מקודם ממושב זקנים בביאליסטוק לכפר מזורי, בארמון פריץ. שם סדרו לזקנים פנסיון. כעת, גרשו הפולנים את הזקנים מהארמון, בטרם הספיקו הגרמנים להתמקם. הזקנים הגיעו לסוקולי, ביניהם נכים ובעלי מום. יהודי סוקולי אכסנו אותם במועדון „ביתר" ובבתי מדרש ותפילה. מכל בית היו מספקים להם מזון, מלבד מנות הלחם שנקצבו לכל נפש מתושבי העיר.

בני הנוער היו עפי"ר מסתתרים מפחד חטיפה לעבודות כפיה, והבחורות פחדו מאונס. יהודים בעלי זקן פחדו מתלישת זקניהם ביחד עם הבשר.

ניסל לפצינסקי

מביאליסטוק נתקבלה ידיעה כי ניסל לפצינסקי התאבד בתליה. בסוקולי חשבו זאת לשגעון. כלם התפלאו איך צעיר פיקח כניסל יכול להרשות לעצמו להשאיר את אשתו הצעירה ואת ילדם בן השש. אשתו עמדה ללדת בימים הקרובים. אמנם צפויות לנו תמיד סכנות חיים, אבל לאדם חי יש תקוה לעבור את כל הזמנים הרעים.

מאוחר יותר החלו יהודי סוקולי לראות בצעדו של ניסל מעשה גבורה וחכמה. בדרך זו הוא מנע מעצמו את הסבל והזוועות, שפקדו, אחר כך, את יהודי העירה. הוא לא ראה בעיניו כיצד תינוקות נחטפים מזרועות אמותיהם ומנופצים בקירות הבתים. הוא לא עבר את דרך היסורים עד לתאי הגזים, אך מעטים היו מסוגלים למעשה ניסל.

ידיעות מביאליסטיוק

נודע כי בביאליסטוק חטפו הגרמנים, ביום הראשון לפלישתם, בעזרת צעירים פולנים כ־2500 יהודים. כלאו אותם בבית הכנסת הגדול והציתוהו.

בזמן שבית הכנסת עלה באש התרוצצו כנופיות גרמנים ביחד עם פורעים פולנים, חטפו יהודים מהרחובות הסמוכים לבית הכנסת והשליכו את החטופים לתוך הלהבות

מהעירה טרסטינה הגיעה שמועה כי הגרמנים הקהילו למעלה מאלף יהודים בגיל צעיר המסוגלים לעבודה והמיתו אותם ביריות. אחרי יומיים הגיעה שמועה מביאליסטוק, כי עצרו יותר מ־5000 יהודים ושלחו אותם כנראה להשמדה. בין חמשת אלפים המגורשים להשמדה היו יצחק מורשקביץ, בעל חנות ברזל גדולה בביאליסטוק ברחוב סורזי. אשתו שירקה (בת משה הרשל סינס, הצבע) הגיעה עם בניה אחר גירוש בעלה להוריה בסוקולי. משפחות המגורשים בביאליסטוק שלמו אלפי דולרים וזהב כדי להודע לאיזה מקום נשלחו המגורשים, אבל מאמציהם עלו בתוהו. ראשי הגסטפו בביאליסטוק דרשו מהיודנראט (המועצה היהודית המקומית) לספק 5 ק״ג זהב, חליפות בגדים ומגפים. עקב כך החלו לאסוף מהנשים טבעות ושרשרות זהב בכדי לעמוד בקונטריבוציה הנדרשת.

מיד דרש הקומנדנט להוסיף לו במשך 3 ימים מספר כפול של זהב (10 ק״ג) אחרת יגרשו את כל היהודים מביאליסטוק. מכל השמועות הללו קמה בסוקולי בהלה גדולה.

ארגון „היודנראַט״

8 ימים אחרי הכנסם של הגרמנים לסוקולי הגיע קומנדנט גרמני וז׳נדרמים מתלוים. הקומנדנט קרא מיד לנציגי היהודים להופיע בפניו. הופיעה לפניו משלחת יהודים ובראשם אלתר גינזבורג. הקומנדנט מסר לאלתר גינזבורג את התפקיד לארגן בסוקולי מועצה יהודית מקומית „יודנראט״, אשר מתפקידו יהיה למלא בקפדנות אחרי הפקודות של הגרמנים. היודנראט ישא באחריות לפעולות היהודים ויהיה לו שלטון מלא על האוכלוסיה היהודית שבעיר. נוסף דרש

הקומנדנט להמציא רשימה של הסחורות הנמצאות ברשות היהודים. זהב כסף ותכשיטים ויש למסור לקומונדנטורה. הקומנדנט הזהיר כי יערכו חפושים וכל מי שימצאו אצלו זהב וכסף, תכשיטים יקרי ערך וסחורות לא מוצהרות, צפוי לעונש מות. כן פקד הקומנדנט ליהודים כלנוצרים למסור נשק, חלקי רדיו ומיני חפצים שנשארו מהסובייטים. בעד פגור במלוי הפקודות צפוי עונש מות. לשמע הפקודות, נאחזו כלם רעדה ופחד מות. כמעט בכל בית נמצאו חפצים שהיו חייבים להמציאם לקומנדנט תיכף ומיד. ומה לעשות? להמציאם? לא יהיה ממה להתפרנס. לא להמציאם? יש בכך סכנת מות. איש לא ידע מה להחליט. החיים בסכנה גדולה בכל המקרים ואיש אינו מעיז להצהיר על הדברים הנמצאים ברשותו ולהמציאם לקומנדנטורה, בפרט שתכשיטים וחפצי ערך היו מוסתרים. בקושי רב עלה ליהודים להרכיב יודנראט. איש לא רצה לקבל על עצמו אחריות מסוכנת. לאט הצליחו עסקני העיר בראש הרב יוסף רוזנבלום להרכיב יודנראט מ־10 החברים: אלתר גינזבורג, חיים יהושע אולשא, אהרקי זשולטי, אליעזר רוזנוביץ, זידל רצקובסקי, יחזקאל צ׳רבוניץ, ישראל מאיק, יונה גינזבורג, לייבל אוקון והרב.

החיפושים

אחרי ימים אחדים החלו החיפושים. את החיפושים הראשונים ערכו ז׳נדרמים בעזרת התורגמן „בעל זקנקן״. זה היה נוצרי פולני עם זקן חד קטנטן ולכן כנו אותו „הזקנקן״. רק מתי מספר מתושבי סוקולי ידעו כי „הזקנקן״ גר קודם בבקתה קטנה (בית חמר) ביער על יד כפר סמוך לסוקולי והיה עושה למכירה נעלי בית מסמרטוטים. אשתו וילדיו היו מלקטים אוכמניות או פטריות והיו נוסעים העירה למכרם. בחדש ספטמבר שנת 1939 כשפרצה המלחמה בין גרמניה ופולניה ולאחרי פלישת הגרמנים בפעם הראשונה לסוקולי היה „הזקנקן״ מלווה את קציני חיל הכבוש הגרמני, כתרגמן. הוא היה מדבר גרמנית רהוטה. בעת ההיא הביא „הזקנקן״ מקלט רדיו קטן לתיקון אצל משה מאיק. בהזדמנות זו, ספר „הזקנקן״ למשה, כי לפני כמה שנים היה קצין בצבא אוסטרליה. הוא הציע למשה מאיק לפנות אליו במקרה שיהיה זקוק למשהו, כי יש לו פרוטקציה גדולה אצל הגרמנים. אבל אז לא היה משה זקוק לו. אחרי זמן קצר נכנסו הסובייטים ו„הזקנקן״ לא נראה עוד בסוקולי. שוב פעם הופיע „הזקנקן״ כתורגמן אצל הגרמנים ונלווה לז׳נדרמים בכל החיפושים שערכו. הם היו מחזרים אצל היהודים מבית לבית וכל מה שמצא חן בעיניהם נטלו ושמו בכליהם.

מה שקרה למיכאל מאיק

בחיפושים הללו קרה למיכאל מאיק נס גדול, שניצל ממות הודות לפרוטקציה של הזקנקן״, כהכרת תודה בשעתו למשה מאיק על שתיקן לו מקלט רדיו חינם. ומעשה שהיה כך היה. לפני מלחמת העולם השניה חדשו האחים ישראל ומיכאל מאיק את ביתם הישן, שירשו מאביהם. כשנגמר בדק ביתם החדש פרצה מלחמת העולם. כשנכנסו הסוביטים לסוקולי הפכו את בית האחים מאיק לבית חולים. עם עזיבת סוקולי תלה מיכאל מאיק על דלת הבית מנעול, מחשש שיתפוש מישהו את הבית. הרי נכסי היהודים, היו הפקר. כשנגשו הגרמנים לערוך חפושים בבית מאיק הסגור גילו להם כי מפתח הבית הזה נמצא אצל מיכאל מאיק. קראו למיכאל

ופקדו לפתוח את הבית. כשערכו הגרמנים את החיפושים מצאו שם תמונה של סטלין ומסמכים שונים בשפה הרוסית. החלו הגרמנים לחשוד כי בעל הבית מיכאל מאיק הוא סוכן רוסי. אחד הז׳נדרמים היה מוכן לירות במכאל. אז התערב „הזקנקן״ לטובת מיכאל, בטענו כי הוא מכירו היטב כאיש ישר והגון. הגרמנים שחררו את מיכאל מאיק. כשנגמרו החיפושים הראשונים הרבו היהודים לספר על הניסים והנפלאות שקרו להם בעת החיפושים. הם הצטערו, על שנטלו מהם דברים יקרי ערך וחפצים שעברו אליהם בירושה מזה דורות. מלבד החיפושים השגרתיים ערכו חיפושים מלשינים פולנים, שונאי־ישראל. בעזרתם מצאו הגרמנים סחורות מוסתרות. בד בבד עם החיפושים היו פריצות וגניבות, שבצעו עבריינים מהעולם התחתון. מלבד כל אלה היו מאסרים בעקבות הלשנות. מספיק היה להלשין לפני הגרמנים כי יהודי פלוני אלמוני היה קומוניסט, או שהיה פעיל במפעל סוביטי, והגרמנים אסרו את האיש. כן אסרו עשרות בחורים ובחורות, שהיו צפויים לעונש מות ביריות. כך קרה בכל העירות שבסביבה. קרובי האסורים היו מבכים יקיריהם שנגזר עליהם המות. כשהוציאו מעלית הגג ברחוב בית המרחץ מביתו של מאיק את הצבע שמואלקי וינשטיין התיפחה אשתו רחל ביללות ספזמטיות קורעות לב עד שנכמרו רחמם של הגרמנים השומרים למטה והם נחמו אותה שבקרוב ישחררו את בעלה. אם לעשרות יהודים שנעצרו לא עשו הגרמנים כל רע יש להודות „לזקנקן״, שנחשב כאישיות אצל הגרמנים. מבקתה קטנה ביער, עבר „הזקנקן״ בזמן הכבוש הגרמני לגור בדירת לוקסוס עם רהיטים מפוארים כמובן, מרכוש היהודים. ל„זקנקן״ היו קוראים גם בשם „מרשלק״. למרות, שיהודי סוקולי ראו בזקנן״ סוכן גרמני, לכאורה לא היה הוא אנטישמי, אך היה אוהב לקבל שוחד. לעומתו, עורך הדין מוניקובסקי שהיה ראש העיר בסוקולי ובעת שלטון הפולני שלפני המלחמה, ראו בו אוהב ישראל, הסתבר, בזמן הכבוש הגרמני, שהוא אנטישמי מובהק. הוא גרש הרבה יהודים מדירותיהם והושיב במקומותיהם דיירים נוצרים. איים להכין גיטו בשבילם בזמן הקרוב. זמן קצר אח״כ נעשה „הזקנקן״, או „המרשלק״ לראש העיר במקום מוניקובסקי. „הזקנקן״ הרגיע את היהודים בסוקולי. כל היהודים האסורים, שישבו כמה שבועות קודם בבית הסוהר וכבר חשבו אותם לאבודים שוחררו עכשיו הודות ל„זקנקן״, ראש העיר החדש. מאיר צ׳רני (בן זוסלי החיט) שהיה בסכנת מות, שוחרר לבסוף ממאסרו.

כשיצאה פקודה, שהתושבים חיבים להרשם במשרד העיריה ולהוציא תעודת זהות אחרת יאבדו זכות לגור בסוקולי, חזרו כל היהודים, שהיו קודם מסתתרים בכפרים אצל ידידיהם לכניסת הגרמנים. היודנראט הכין רשימה של יהודים המסוגלים לעבוד ובכל יום היו שולחים לעבודה פולנים, שהיו בוחרים ביהודים צעירים. חלשים, או בעלי זכויות מטעם היודנראט היו שולחים לעבודות שונות כפי הנדרש. בראשונה היו שולחים פועלים לתקן כבישים. לעבודות כפיה לא חטפו עכשיו יהודים כמו בשבועות הראשונים אלא מעסקים בעבודות קלות בעיירה ורק לשעות מעטות בלבד.

נחום „טרוצקי״!

יום אחד נשלחה קבוצת פועלים לכביש וויסוקי, במכונית משא. כשחזרו הפועלים מעבודתם לפנות ערב התהפכה המכונית במדרון הכביש על יד הכפר מזורה. יהודים נפצעו קל ואחד מהם נחום „טרוצקי״ נהרג. נחום „טרוצקי״ היה יתום בלי אב ובלי אם מילדותו. היה

מחזור על הפתחים בערבי שבת ביחד עם אחותו החורגת המכונה בשם „פקה״. היא היתה נערה שמנה הסובלת ממחלת הנפילה–אפילפסיה. בשבת היו שניהם מחזרים על הבתים כדי לקבץ מזון. עם הזמן נפרד האח מאחותו וכל אחד מהם היה מחזר על הפתחים בנפרד. נחום „טרוצקי״ היה משתכר מאמירת תהלים אצל בר־מנן, מנשיאת המטה והמכסה ומהבאת הכר בחזרה מבית הקברות. בערבי שבתות וחגים היה רץ ברחובות ומכריז בקול: „בעלי בתים לבית המרחץ״! בהלוית המת היה רץ וקורא: „מת מצווה״! בעיקר בחודש אלול ובעשרת ימי תשובה, כשלבית הקברות בסוקולי היו מגיעים בכל יום (מלבד שבתות וחגים) יהודים מהכפרים ומעירות סמוכות להזכרת נשמות מתיהם. גם אנשי לאפי היו מובילים את מתיהם לבית הקברות בסוקולי. הזוג „טרוצקי״ ו„פקה״ ישבו כל היום באוהל בית הקברות כדי לקבל מאת המבקרים נדבות. כשנתבגר טרוצקי וצבר לו קצת כסף התחתן עם בת אוסטרוב מזוביצק, שם הוא עסק בהובלת חלב למכירה. ,,טרוצקי״ לא הסתגל בעסקו. הוא חזר לסוקולי כעבור שנתיים. לא היתה הצגת תיאטרון, שהוא יוותר עליה.

קרתה תאונת דרכים במאזורה וחסרו ברשימת הפועלים 30 עובדים. הגרמנים דרשו מהיודנראט מספר גדול של עובדים בחקלאות, לחצרות הפריצים שהלאימו כגון: מזורה, רוש, סטוקוביסק, קריזיבה ועוד. בתחנת הרכבת עסקו יהודים בטעינה ופריקה של פחמי אבן, כלי־יריה ותחמשת, הרחיבו את מסילת הברזל, כרתו עצים ביערות ועבדו בעיר. כל העבודות הנ״ל דרשו המון פועלים והיודנראט מוכרח היה להגדיל את הרשימה של מספר הפועלים המסוגלים לעבוד. עד עכשיו היו רשומים ברשימות הפועלים אנשים עד גיל ארבעים. כעת היודנראט הוכרח לרשום עובדים עד גיל 60 וכמעט כל הזקנים והישישים באו להרשם. הגיעו שמועות מעירות שבסביבה, כי הגרמנים מחסלים אנשים זקנים, חלשים וחולים. ביודנראט קם רעש בגלל חלוקת עבודה בלתי צודקת. הטענות היו, שהיודנראט נוהג איפה ואיפה באנשים. יש ושולחים לעבודת פרך ויש לעבודות קלות קבוצת פועלים אחת מקבלת פקודה לצאת כל יום לעבודה וקבוצה אחת רק פעמים בשבוע. יש גם בעלי זכויות פטורים מלהופיע לעבודת הכפיה. במצב זה קרא הרב לאסיפת פועלים, המסוגלים לעבודה והזכיר לנאספים שהמצב קשה והצלת החיים שלנו תלויה בעבודה. בעיירות אחרות הרגו הגרמנים את רוב היהודים ובמקרה הטוב גרשו חלקם לגטו. לכן חובה היא לכל אדם כשיר לעבודה, להתנדב. יש לזכור כי תמורת עבודה איש מציל את עצמו ואת בני משפחתו ממות ובמידה שהעבודה תרבה, טובים הסיכויים להשאר בחיים. מי שמתחמק מעבודת כפיה, יש להטיל עליו עונש כספי. המקבל הודעה מהיודנראט צריך להופיע מיד. היודנראט יסוג פועלים לדרגות, בהתאם לגיל ומצב הבריאות ויקח בחשבון את המפרנסים היחידים. הכרחי לדאוג לפרנסת המשפחות. בתחילה היו כל הפועלים המוזמנים ע״י היודנראט לעבודה מתאספים ע״י בית יושב הראש, אלתר גנזבורג. שם היו קוראים מתוך רשימות את שמות הפועלים המוזמנים לעבודה. את הפועלים החסרים לפי הרשימה שלא הופיעו לעבודה היה המזכיר רושם והיודנראט ערך אח״כ חקירה על סיבת ההעדרות ומי שלא היתה לו סיבה מוצדקת הטילו עליו קנס כספי. אחרי הקראת שמות הפועלים מתוך הרשימות היו מסדרים את הפועלים בקבוצות. קודם כל הסתדרו הקבוצות לעבודות הקשות ולמקומות עבודה המרוחקים. עזרו בזה מנהלי עבודה הנוצרים.

אזורובסקי, פקיד מסילות הברזל לשעבר עם 2 בניו ועוד מנהלי עבודה אחרים היו מחכים לפועלים היהודים ובכל מי שבחרו לעבודה היו חיבים להשמע וללכת. היו שולחים קבוצות

פועלים לחצרות הפריצים שהלאימו, על פי רוב פועלים קבועים. מהם היו לנים במקומות עבודה שלהם, כי קשה היה לחזור מדי ערב הביתה ולשוב למחרת עם שחר. את הפועלים הקשישים והחלשים שלחו לעבודות קלות יחסית, בתוך סוקולי. כ־200 פועלים מבני סוקולי היו נוסעים לעיר לאפי, לעבודה במפעלי הרכבת „דפו". 200 פועלים היו קמים בכל יום לפני עלות השחר וצועדים בשעה חמש וחצי לתחנת הרכבת — קרושבה. משם היתה רכבת מיוחדת מעבירה אותם למקומות עבודה בדפו לאפי. בשעה 7 לפנות ערב היו הפועלים חוזרים הביתה באותה הרכבת לסוקולי. פעם בעת קריאת שמות הפועלים לפני בית יושב הראש אלתר גינזבורג הגיע בריצה גרמני ובמגלב גומי התחיל להכות את קבוצות הפועלים על הראש ועל הפנים. כל הפועלים נמלטו בפחד ובבהלה לכל עבר. יושב הראש גינזבורג פנה אל הגרמני המצליף בהכנעה והסביר לו כי לפי פקודת האמטסקומיסר, עליו לסדר את הפועלים ולחלקם לקבוצות לפי המקצועות ולשלחם למקומות העבודה בהתאם להזמנות. הגרמני מצא אמתלא שהשעה מאוחרת והפועלים צריכים להתחיל בשעה 7. ועליהם להיות במקומות העבודה. היושב ראש ענה לו כי לפי הוראת האמטסקומיסר הפועלים צריכים להתחיל בשעה 7. לגרמני המצליף לא היה קשר לעבודת הכפיה של הפועלים היהודים, אלא כרוצח צמא דם לא יכול לראות יהודים חיים. כשהסתלק הגרמני החוליגן, שבו הפועלים לגינזבורג ומשלוח הפועלים העובדים לעבודתם בוצע בסדר. מהיום ההוא והלאה החלו להקהיל את הפועלים לסדור העבודה באולם היודנראט. אח"כ מצאו 2 דירות של פראדל גולצ'ס ויושה סרברולוב.

בימים אלה יצאו גזירות נוספות נגד יהודים וביניהם:

1) אות הקלון 2) גירוש היהודים מדירותיהם 3) החרמת רהיטים וכלי בית 4) הגדלת מסים וגביות מיוחדות.

בשורות איוב החרידו כל לב יהודי.

אותות קלון

מתחילה צוו הגרמנים ליהודים משני המינים מגיל 12 ומעלה לענוד על זרועות ידיהם הימניות סרטים לבנים. כשהכינו כלם את הסרטים הלבנים, השתמשו בהם אך זמן קצר. לאחר מכן הוציאו הגרמנים פקודה להחליף את אותות הקלון. במקום סרטים לבנים עגולים, היה לשאת 2 מגן דוד ובמרכזם לצייר בדיו שחורה ובאותיות דפוס את המלה „יודה". כל יהודי שלא ענד את אות הקלון ונתקל בגרמני, הוכה באכזריות ושלם 10 מרק קנס. הזכות לגרש יהודי מדירתו היתה לא רק לגרמני כי אם גם למליציה הפולנית, ששרתה את הגרמנים וגם למועצה המקומית ואפילו לכל נוצרי סתם. הסנדלר הנוצרי קונופקה בסוקולי איש שקט ותמים לכאורה, עשה חשבון לעצמו שבמקום לשבת תמיד על שרפרף הסנדלר ולעמול בזיעת האף למען חיי עוני, יבחור חיי נסיך, משלל יהודי. ומה עשה קונופקה הסנדלר? עזב את שרפרף הסנדלר ונהיה שוטר מליציה. הדירה היפה והנוחה של יחיאל בלושטיין והרהיטים המפוארים מצאו חן בעיניו, הוציא קונופקה מהאמטסקומיסר מסמך, שיש לו זכות להחרים את הדירה ואת הרהיטים של יחיאל בלושטיין ולתפסם לעצמו. יחיאל נאלץ היה לבקש לו קורת גג ומחסה אצל יהודי אחר. כן עשה גם הנגר הפולני דבורקובסקי. נמאסה לו עבודת הנגרות וחמד לו את דירת הלוקסוס של סוחר התבואות מרדכי סורסקי (בנו של משה איזיק הנפח). חיקה דבורקובסקי את מעשה קונופקה. נעשה

לשוטר מליציה והוציא מסמך מהאמטסקומיסר להחרים לטובת עצמו את הדירה המפוארת והרחבה של מרדכי סורסקי עם רהיטי הלוקסוס, על כל כליו ואפילו עצים להסקה. כן שדד דבורקובסקי ממרדכי סורסקי הכל. דבורקוסקי הנגר הגדיל לעשות מקודמו, קונופקה. הוא ניצל את זכויותיו המיוחדות לשלול מהיהודים נכסי הפקר. ביקש רשות מהאמטסקומיסר לחזר על בתי היהודים ולערוך חיפושים, כדי לגזול מה שמצא חן בעיניו.

אצל רוכל סמרטוטים, שהיה מקבל לפני המלחמה חבילות מקרוביו באמריקה מצא דבורקוסקי בעת החיפושים בקופסה, בפנה מתחת לארון, מאות דולרים שחסך כדי לרכוש לו דירה.

ביתו הקודם נשרף ע״י הגרמנים בעת פלישתם הקודמת, בספטמבר 1939. הרוכל היה לבוש קרועים וחי על לחם צר. כל הונו ורכושו נפלו לידי דבורקובסקי ושותפיו. שוטרי מיליציה פולנים החלו לגרש יהודים מדירותיהם. גם חנוונים ובעלי מלאכה לא פגרו אחריהם. אכרים פלשו בכח לחנויות היהודים, לבתים, למסעדות ובתי קפה ולאחר, שגרשו משם את בעליהם, שדדו את הציוד והרכוש.

חייטים, סנדלרים נגרים ומסגרים פולנים גרשו יהודים מבתי מלאכה וגזלו מהם פרנסותיהם. כפרי, שעבד בנעוריו כמתלמד אצל כובען יהודי, אך מעולם לא עסק במקצועו, גרש ללא הסוס את מלמדו, יצחק קוסצ׳בסקי ונטל לעצמו מכונות, כלי עבודה וכל הציוד והחמרים. קושצ׳בסקי נסה להתפשר עם הגזלן ותמורת סכום כסף ניכר הסכים הכפרי לותר על הענין. נודע, שפולני זה נטפל לכובען יהודי בעירה אחרת במטרה לבצע באשור הגרמנים טרנזקציה דומה לקודמת. ושוב ספור על ספר כפרי, שהתחשק לו לפתוח מספרה בסוקולי ושם עין על דירתו של יו״ר היודנראט, אלתר גינזבורג. בתחבולה השיג החוליגן מהגרמנים מסמך ורשות ליטול 2 חדרים גדולים וחנות עם כל הציוד בביתו של אלתר. ציוד למספרה, כגון מראות, כסאות וכיוצא, גזל מהספר מאיר גוזבונדה.

כך הושיבו פולנים בבתי היהודים כובסות, מנקי ארובות, קלפנים, גנבים, מחוסרי פרנסה וסתם פוחזים וריקים. כאלה עברו לבתי יהודים נוחים ומרווחים, בעוד המגורשים עם משפחותיהם מרובות הילדים, הצטופפו בחדר אחד, או אפילו באורווה, 3—2 משפחות.

הגרמנים והמשטרה הפולנית נהגו לערוך בקורים בבתי יהודים אמידים. הם בחרו רהיטים וכלי בית יפים והחרימום לעצמם. מאוחר יותר הטילו על היודנראט להחרים חפצי בית, ולמסרם לרשותם, ביום קבוע ובשעה מדויקת.

במקרה, של סרוב או אחור, איימו הגרמנים לשלוח את כל האוכלוסיה היהודית להשמדה. לארבעת הגרמנים, שתפסו את הבית הגדול של סוחר העצים העשיר, אהרקי ז׳ולטי, סיפק היודנראט רהיטים נאים ביותר, שנמצאו בעיר וכן כלי מטה, וילונות יקרים, מצעי וכלי מטה יפים, כלי מטבח וחפצים מכל המינים. כדאי להוסיף, שלפני המלחמה התגוררו באותו בית משפחות, מחוץ לבעל הבית ומשפחתו. בתקופת הכבוש הסובייטי גרו בבית זה קצינים בכירים, ורופא צבאי עם המשפחות שלהם.

הגרמנים הרחיבו את הבית ע״י הריסת בתים מסביב לבית אהרקי. כך נהרסו בתיהם של איצ׳לה רוזמן בן ישראל, עושה החגורות, של טוביה גולדברג הנפח והנפחיה שלו, בית יחזקאל מורשקביץ׳, בעל חנות ברזל, רפתות ומחסנים, שבחצרות סביב בית אהרקי. בעבודות ההריסה עסקו עשרות יהודים. אחרי גמר ההריסה חייבו הגרמנים את היודנראט לבנות אורוה לסוסיהם ומחסנים גדולים לכלי רכבם וכן להקיף את כל השטח, על מבניו החדשים, בגדר. את הבית היה

צריך לטייח. על הגג הקימו מגדל תצפית גבוה, עד שבית אהרקי נהפך לארמון. בסך הכל, גרו בבית 4 ז'נדרמים רווקים.

לא היה סגי בכך, כי גם לאמטסקומיסר, מזכירו ומתורגמנו, שבבית אליעזר רוזנוביץ', ל־3 פקידי הרכבת, לראש העיר המרשלק „הזקנקן", למנהל המחלבה ולפקידי הרכבת הציבורית היה צריך לספק מה שעלה על לבם ובמה שחשקו. תכופות נשמעו איומים על מות, בירייה.

פקיד מסויים של רכבת קרושבה בולץ, לא היה מספיק מרוצה מכלי הבית וממערכת צלחות יקרות עם פרחים מוזהבים, שקבל מהיודנראט. בולץ התרתח וצעק נוראות, שמא משוים אותו ליהודי רוסי, או פולני כיצד זאת מעיזים להגיש לו טנופת ? יו"ר היודנראט אלתר גינזבורג נבהל מאיומיו של בולץ, עד חשש, פן יירה הגרמני המטורף, בו. הקפריזות של הגרמנים היו שגעוניות. הם דרשו למשל, פרוות קרקול, פרוות שועל ופרוות כלבי ים (פוקה), מצלמות, וכל העולה על דעתם. היודנראט ניסה להשיג בגיטו ביאליסטוק חפצים, שאין להשיגם בסוקולי.

לא הספיקו האמצעים הכספיים כדי לכסות את ההוצאות הפנטסטיות ולכן נאלץ היודנראט לגייס ממון בכל האמצעים הדרסטיים. עד כדי חפושים בבתים, שם היתה סברה, מסתירים מטבע זר. דרשו כסף מרצון, או להצהיר בשבועה, שאין מסתירים מטבע זר.

כאמור, שעל כל יהודי היה מוטל עול של מסים, לפי הרשימה המדויקת שנערכה ע"י השומה, תחת פקוח חמור. ובכן, שלמו אחינו בני ישראל למעלה מהיכולת ובהכרה, שבכספו הוא פודה את עצמו ובני משפחתו מגרוש וממות.

מלבד המסים הרגילים דרש היודנראט לשלם לו מדי חודש בחדשו, מס גלגלת וממס דירה, בין אם הוא בעל דירה, או רק דייר משנה. הכרחי היה לשאת תעודת זהות וכרטיס עבודה. גם בעד אלה נדרש לשלם סכום מסוים. באופן כזה רכש היודנראט קרן, כדי שיוכל למלא אחרי דרישותיו התדירות של נוגשיו והוצאות נהול עצמיות.

לכל חבר ביודנראט היה תפקיד מוגדר וכלם עבדו במרץ ובמסירות, בהכרת אחריותם על המצב הקשה, שהזמן גרמו.

יהושע אולשה עסק בארגון בעלי מקצוע ופועלים לעבודות בנין ואספקת חמרים ומכשירים לעבודה. הוא ידע להסתדר עם הדרישות של הגרמנים ולהשביע רצונם.

יחזקאל צ'רבוניץ ויעקב ינוביץ' טפלו בעניני פועלים לעבודות שחורות. יחזקאל היה לפנים סוחר בדים מפולפל, בעל מרץ וראש חריף. יעקב, (חתנו של אברהם בורוביץ') היה בעל חנות נעליים ובקי באותיות התורה.

יונה גינזבורג ואליעזר רוזנוביץ' ספקו לגרמנים סחורות שונות מביאליסטוק. אלעזר היה ניכר בשפמו המגודל ובהליכה זקופה, כעין פריץ פולני. בבעלותו, כ־30 מורגים, שדות ובתים גדולים. הוא היה ידידו ויועצו של עו"ד. מוניקובסקי, ראש העיר לשעבר. שניהם נהלו עסקים בממדים רחבים. רוזנוביץ' ספק כמו כן קמח ועצים לאופים, בעגלתו ולפי אשור רשמי.

ישראל מאיק ויעקל הסנדלר ספקו עורות ומגפים לשלטון. ישראל מאיק היה שען וצורף ואשתו דינה ניהלה לפני המלחמה בית מלון ומסעדה. ישראל היה פיקח וגאה ומיודד עם פקידי ממשלה ובעקר, עם שופט בית המשפט המקומי, ירוזלסקי. היה נוהג לעזור לידידיו ומכריו בגמילות חסדים ובשתדלנות. בעיר ובסביבה כבדו ואהדו אותו יהודים ונוצרים כאחד. יעקל הסנדלר (בעלה השני של יוספה קנציכה) היה בעל מקצוע טוב ואיש אמיד.

היו"ר אלתר גינזבורג היה בעל חנות לדברי עור וכלי סנדלרות. אשתו היתה רופאת שניים. אלתר היה איש משכיל נעים הליכות.

שאר חברי הועד היו: שלמה רסיכצקי (חתנו של מאיר הלפרן), בעל חנות סדקית, איש פקח, עליז ובעל הומור. היה מרבה לספר בדיחות והלצות.

לייבל אוקון, בעל חנות אריגים.

הרב הגאון, ר' יוסף רוזנבלום היה חבר כבוד של היודנראט.

אהרקי ז'ולטי, סוחר עצים ומקורב לשופט ירוזלסקי. בילדותם, היו שניהם אהרקי וירוזלסקי חברים נאמנים והיו מבלים תמיד ביחד. לאהרקי כאמור, היה בית גדול ויפה בסוקולי.

את רשימת הועד סוגרים: ד"ר מקובסקי (בן אחיו של אלתרקי הקטן). זיידל רצ'קובסקי נואם טוב. יענקל סורסקי הנפח, איש נבון ומעורה בעניני צבור. משה ליפא שולמייסטר (חתנו של דוד בורוביץ'), חניך ישיבת וולוז'ין, בעל חנות מכלת, שאהב מאד להתפלמס בעניני פוליטיקה.

השמועות מעיירות הסמוכות

שמועות נוגות ומעציבות הטרידו את מנוחתם ושלותם של בני עירנו, מערים ועיירות הסמוכות לסוקולי. עיירות, בהן השמידו את כל אוכלוסית היהודים בחדשים הראשונים לכניסת הגרמנים. בלומז'ה וזמברוב גרשו קבוצת יהודים ולא נודע לאן נעלמו עקבותיהם.

הרושם המזעזע והמדכא ביותר על בני עירנו היה חורבן טיקטין. (כ־20 ק"מ. מסוקולי). בתחילה שבחו יהודי טיקטין את הגרמנים „שלהם", על יחסם אליהם. לפתע, ביום ב' אלול (1941) פקדו הגרמנים על יהודי טיקטין להתאסף בככר העיר ולהסתדר שורות, שורות. עדת היהודים כ־3000 נפש עם הרב דמתא והשוחט שמואל בראש מלאו את הככר. לפני צאתם הרשו לכל לקחת אתם מטען עד 25 ק"ג. במקום הרכוז הודיעו להם, כי מעבירים אותם כביכול, לגיטו ביאליסטוק. מככר העיר הובילו את אנשי טיקטין לכפר זאודי הסמוך .מקום שם התגוררו אז 8 משפחות יהודים. הגרמנים צרפו את יהודי הכפר אל יהודי טיקטין והובילו אותם חזרה לטיקטין, עד חצר בית הכנסת. שם חלקו אותם לקבוצות והטעינום על רכב. כוון הנסיעה היה מול יערות לופוכובה.

במקום הכינו הליסטים עוד מקודם, בורות עמוקים ורחבים. פולנים מהסביבה ידעו לספר, שהבורות מיועדים למצבורי נפט. לבורות לופוכובה השליכו הגרמנים „הטובים" שבטיקטין את קרבנותיהם. חלקם הומתו ביריות רובם נקברו חיים.

חורבן טיקטין זעזע את כלנו בסוקולי עד עמקי הנפש, לאחר שהססנו להאמין קודם לשמועות גרידא, על רציחות יהודים המוניות, בסביבה מרוחקת יותר.

הנה מתיפחת דובקה גולדברג על אחותה ומשפחתה הנרצחים בטיקטין. הרשל הדייג, יהודי נכבד בטיקטין עבר לפני המלחמה עם משפחתו לגור בביאליסטוק. שם רכש לו הון ועמדה. בניו ובנותיו רכשו השכלה תיכונית.

בשמונה ימים לפני החורבן חזר הרשל עם משפחתו לטיקטין. שתי בנותיו הנאות הביאו אתן חתנים מביאליסטוק. ביום ההרג יצאו הבנות שלובי זרוע, כאילו למחול עם בחוריהן והוסיפו נדבך טרגי לגיא הריגה.

יהודי סוקולי נוכחו ללא ספק, שאין עוד לסמוך על הבטחות של הגרמנים „הטובים" והאדיבים.

אחרי חורבן טיקטין, שוב הגיעו שמועות מבשרי רעות — לסוקולי. שמועה אחת גרועה מחברתה. פליטי ידבבנה ורדז'ילובו, שבמקרה נצלו ממות ובמו עיניהם ראו ובשריהם חשו את הגיהנום. בסיוע אכרים מקומיים הקהילו הגרמנים את יהודי המקומות האלה, עם הרב ונכבדי הקהל בראש, בככר השוק.

תחילה התעללו בהם באכזריות ואלצום להתעטף בטליתות, לקפוץ ולרקוד בלווי שירה. הכל נעשה תחת מבול בלתי פוסק של צליפות מגלבי גומי ואלות. לבסוף דחסו במכות ובבעיטות את כולם לגורן ארוך והציתו אותו על אנשיו. כזה היה קצו של ידבבנה ורדז׳יבילובו.

דאגה עמוקה ומחרידה לגורל יהודי עירנו, הניעה את נציגי הקהילה לפנות אל האמטסקויסר ולבטא לפניו את החשש והפחד האופף אותם לקראת העתיד הקרוב. הגרמני, שהיודנראט השביע תמיד את רצונו, הבטיח בחיוך ערמומי, שכל עוד הוא יימצא בסוקולי, לא יאונה ליהודיה כל רע. הוא לא ירשה לגסטפו לנגוע בהם לרעה. הבטחותיו הרגיעו במקצת את הרוחות, מול מלאך המות המשתולל והמתפרע. ושוב שמועות, הפעם מרגיעות: „הרצח ההמוני יפסק בכל המחוזות ביום 12 באפריל״. גרינג כאלו אמר שיש לנצל עד כמה שאפשר את כח העבודה של היהודים.

הואיל ותאריך זה היה כבר מאחורנו, השתעשענו בתקוה, שעוד יקרה לנו נס והשם ירחם על צאן מרעיתו וישלח לנו את הגאולה — ולשונאינו מפלה.

בס״ה. נצלו כ־120 נפש, מתושבי טיקטין. הם הצליחו לברוח ליערות ולמחבואים. שכניהם הפולנים נצלו את המצב ושדדו מהבורחים את כל חפציהם. אחרי תקופה מסוימת, כשפסקו חפושי הגרמנים אחרי פליטי טיקטין מצאו אחדים מהם מקלט ארעי בסוקולי.

בעירה רוטקה קוסוקי השמידו הגרמנים כ־1500 יהודים ונצלו אך 130. 60 מהם עבדו במחצבות יז׳בו והיתר, במקצועות שונים, עליהם המליצו פולנים ברוטקה. מספר נצולים הגיעו לסוקולי.

בויסוקי מזוביצק, שהגרמנים העלוה באש עוד ב־1939 והסובייטים שקמו אותה בחלקה, נסגרו היהודים ברובע הגיטו. הם האמינו, שזה יהיה לטובתם ולא יהיו עוד הפקר לכל מתנכל בהם ומענין שאף תמכו בכסף להקמתו.

המצב הכלכלי לא היה בכי רע בגיטו ויסוקי ממזוביצק. אחינו למדו להבריח דברי אוכל מהכפרים, ובעלי המקצוע היו עמוסים עבודות, שהזמינו אצלם הפולנים. דברי מכלת היו זולים יותר מאשר בסוקולי.

בעירנו נמצאו אנשים, ותושבי ויסוקי לשעבר. הם היו בקיאים והלכו יום יום, לויסוקי, מרחק של 14 ק״מ. הלוך וחזור והבריחו משם בשר, שמן ומצרכי מזון שונים, אשר מחיריהם היו שם נמוכים בהרבה.

בין המבריחים היה ירחמיאל וינקרנץ (בנו של בריש השוחט) הוא, 4 בניו ובתוכם המבוגרים.

אט, אט נחלש פחד הגרוש בסוקולי ובויסוקי. עוד חלפו שבועות בלי גרושים בקנה מדה ניכר. היו מקרי רצח יהודים פה ושם. בלאפי ירו הגרמנים ב־13 נכבדי הקהילה היהודית, חפים מכל פשע, רחוקים מפוליטיקה, או מרעיון הקומוניזם, או אפילו שמץ של אהדה אליו.

כך נורו: פישל רכלסקי, נבון ונכבד בקהל (בן שמואל מרצ׳יבור) אשתו החנונית, שתי בנותיו הנאות ובנו הנחמד והמשכיל.

הקרבן הנוסף פרנקל, מחסנאי בתקופת הסוביטים וממונה על אקספורט מוצרי הקואופרטיבים אשר בלאפי, וכפרי הסביבה. לפני המלחמה היה פרנקל בעל עסקים. נהג להקביל את הבריות בסבר פנים יפות, נאה מראהו וזקנו ירד על פי מדותיו.

עוד ירו הגרמנים במשכיל טננבוים, גובה שכר דירה אצל הסוביטים בלאפי.

אחרונים בקבוצת מומתים זאת: חנוני עשיר, שמצאו בביתו סחורות מוסתרות. יעקב סרברולוב, בחור ישר ותמים. ויינברג, בעל תחנת קטור בלאפי ושני בניו. השלים רשימת הקרבנות ביום זה, בעל חנות נעליים שבביתו מצאו מטפחת אדומה.

את קרבנותיהם השליכו הברברים לתוך ביצות טין עמוקות. עם הזמן עלה בידי משפחות הרוגים להוציא גופות יקיריהם מהבצות ולהביאם לקבר ישראל בסוקולי. (בלאפי לא היה קיים בית קברות והיו נוהגים להוביל מתיהם לסוקולי) עבור פעולת ההעברה של הגויות שלמו קרוביהם הון תועפות.

אחרי המאורע הלא רחוק בטיקטין, שעדיין דם קרבנותיו לא נספג, זעזע רצח לאפי כל נפש יהודי בסוקולי. כלם הכירו את הרוגי לאפי שנכרתו כה לפתע וללא כל סבה.

שוב חלפו שבועות מועטים ויצאה גזירה חדשה. הגרמנים בסוקולי צוו ליהודים לכרות בור עמוק ורב ממדים בבית הקברות. פלצות ומהומת מות פקדה את יהודינו. מי חכם לנחש את העומדים הפעם בתור לכליון ? !

אמנם חששנו שבמוקדם, או במאוחר יתנכלו הגרמנים בישישים ממושב הזקנים שהגיעו לסוקולי מחצר מזורי והתגוללו בבתי תפלה. מישהו שם לב לעובדה, שלפני זמן מה צולמו הזקנים ושמשהו "מתבשל" כאן. גם התפלאו על צורך בשוחה, של עשרות מטרים. מכאן החשש, שאנו עומדים בפני הרג המוני.

בשבת שובה הודיעו הפורעים שהגיע המועד לחסול הזקנים. במיוחד קוננו בסוקולי על גורלו המר של אחד מתוך 25 הנדונים למות, דוד, נכה רגליים שמוצאו ממשפחה מכובדת מאד בביאליסטוק ועל אחר בשם יענקל, שנודע עוד בצעירותו כעלוי ובעל מח חריף, בקי בש"ס ובפוסקים, ידען בספרות העולמית וכעין אנציקלופדיה חיה. בקהל למדנים דרש דברי תורה ושזר משפטים במאמרי חז"ל.

בפני הנוער "ירה" בציטטות מאחד העם, סוקולוב, מקס נורדאו ואחרים. היה מספר ספורים ומעשיות. במקומות קבועים היה רגיל להכנס בשעות מסוימות, כדי לסעוד לבו בצלחת מרק. כתמורה, הודה ברוב ברכות.

היודנראט לא העיז להזהיר את הזקנים שימלטו ממקום הסכנה, מחמת פחד מנקמתם של הגרמנים. בכל זאת הגיעו ידיעות על העומד להתרחש למספר מועט של צעירים נכים וביניהם ליענקל. הרב הצביע לו אפילו על מחבוא לשעות מספר, כדי שאפשר יהיה עם חלוף הסכנה להעבירו בעגלה לביאליסטוק.

יענקל רץ לעזרת נשים של בית המדרש, כדי לקחת משם חפציו האישיים, קומקומון, וחבילת "כתונת פסים" שקבל במתנה ממישהו. על החבילה שמר כעל אוצר יקר (תכריכים). אך הגיע לקרבת בית המדרש ומיד נפל קרבן לידי הז'נדרמים. הטילוהו לאחת העגלות, שעמדו במרחק מה מהמקום. הגרמנים „הרגיעו" את האומללים בערמה, שכביכול נוסעים לביאליסטוק, אך יענקל הבין את המצב והתיפח: "תורה, תורה, היכן הגנתך ? תורת חיים היא למחזיקים בה. שש פעמים עברתי על הש"ס, סדרי משנה ותקוני חצות. זו תורה וזאת שכרה ? מה פשעי ומה חטאתי שאפול בידי רוצחים ? כך ילל ובכה יענקל. בבית הקברות ירו בו שש פעמים לפני שהתגלגל לבור. הפולנים שחזו בנעשה, אף הזילו דמעה והזדעזעו מהקריאות קוראי הלב. הנוצריה קרינסקי, אשת החשמלאי התעלפה.

היהודים שעסקו בסתימת הגולל לא יכלו לעצום עיניים במשך לילות רבים ולשכוח לרגע את הרצח הנורא.

אט, אט נרגעו הרוחות ועברנו לסדר היום הרגיל, אליו הסתגלנו מזה חדשים רבים. השלמנו עם הגורל, שנשפטנו לאבדון. הגרמנים נצלו אותנו וכוחותינו לעבודה ואנו סבלנו את חרפתנו וחיי עבדות גדושי השפלות. להשמיד את שארית ישראל יכולים הם להספיק דקות לפני שעת

ה־12. לפני סוף המלחמה, או כפי שהתבטא היטלר י״ש באחד הנאומים שלו: קץ המלחמה יבוא עם קץ היהודים באירופה כלה ושוב לא יחוגו נס פורים.

הגרמנים בטוחים שבמאומה לא מסתכנים בהשמדת היהודים. מדינות רבות בודאי ישמחו להפטר מהם ומבעיתם הנצחית. אומות העולם לא ילחמו את מלחמות היהודים ולא יתבעו לדין את הגרמנים על מעשיהם. עובדה היא, שבריטניה חסמה את הדרך בפני עלית יהודים לא״י ואף ארה״ב לא נחפזת לפתוח שעריה בפניהם.

דעות מסוג זה אפיינו את נאומיו של היטלר, גבלס, שטרייכר ואחרים. ליהודים נשאר אך נצוץ של תקוה, שיתחולל נס ויזכו לראות במפלתו של היטלר, בטרם יספיק להשלים את תכניתו השטנית.

במחשבות כאלה התנחמו יהודים וראו בעבודות הכפיה, כעין קרש הצלה זמנית וסבה יחידה שאין עדיין הגרמנים משלימים את הפתרון הסופי אתם. בלב קננה האמונה, שה״י. משקיף עלינו ועל צרותינו. הוא ירחם על צאן מרעיתו וישלח את מלאכו הטוב להושיענו.

בינתיים, דרשו מהיודנראט להגיש רשימה של 250 פועלים בשביל בתי המלאכה של רכבת לאפי. היתה זאת גזירה קשה מאד עבורנו. ראשית, היה לעמוד שם תחת פקוח נוקשה וקפדני, הגובל באכזריות מצד הגרמנים והפולנים כאחד. המרחק הרב מהבית עלול לגרום לאחורים, שיסכנו חיי אדם. צריך לעבוד שם 8 שעות ושעות רבות להתרוצץ בדרכים הלוך וחזור. מספיק רק לאחר את צאת הרכבת וכבר אנו אבודים. לא ישאר זמן למנוחה אפילו קצרה ולרגיעה, כי בטרם תגיע הביתה, עליך להתכונן עם שחר להתמסר שוב לצפרני הכפיה וההשפלה. ברור, שגם בשבתות לא תהיה לנו עוד מנוחה. בעבודות, באמצעות היודנראט היה בכל זאת קל הרבה. אפשר היה מדי פעם לערום קצת עצי הסקה, ולצורך בשול, לדאוג במקצת לסדרי הבית ולהצטייד איכשהו במזון.

כעת המצב יחמיר עד כדי כך, שלא נזכה לתפריט חם ובפרט מנת הלחם רחוק מלהשביע רעבוננו. בעיה חמורה מאד, היא בעית הלבוש וההנעלה. כיצד נחזיק מעמד בתנאים כה קשים והבגדים קרועים ומטולאים, המגפיים במצב ירוד ביותר והרי הדרך ארוכה וקשה ומובילה בתוך ביצות וטין. והעונה — סתו ויורדים גשמים.

בהתחשב בתנאים שהזכרתי ועוד רבים, רבים אחרים קשה היה להרכיב את הרשימה של היהודים, המיועדים לעבוד בלאפי. הוחלט על כן לבחור נציגים מכל שכבות האוכלוסיה, על מנת שישתתפו בהרכבת הרשימה ולמנוע בכך וכוחים סוערים והתמרמרות אין קץ. מובן, שנערמו טענות מכל הסוגים. פלוני מפרנס יחיד של המשפחה המסועפת, במשפחה אחרת יוצאים כבר לעבודה הצעירים. ועוד קובלנות, פחות או יותר מוצדקות. היכן הצדק והיושר?

רעדו סיפי היודנראט ובכל פנה הדהדה — „ויצעקו״. פעמים מספר היה צריך לשנות את הרשימה לאחר שכבר הורכבה כדבעי. בסוף הצליחו להתגבר על המהומה והרשימה הורכבה בהסכם הנציגים. זעקות השבר נחנקו ודממו לאטם. עקרונית נכללו לעבודה בלאפי אנשים עד גיל 42.

באותם ימים התחשק לשלטונות סוקולי להקים אורוות, רפתות, סוכות לעגלות ומחסנים למיניהם וכן לבנות מגדל תצפית גבוה בחצר בית אהרקי ז״ולטי. ראש מגדל התצפית חייב להיות מוקף מעקה וישמש להשקפה על הסביבה ברדיוס של מספר קילומטרים. למטרה זאת צוו להרוס בתים ובנינים מ־2 חצרות מסביב לבית מגוריהם, לישר את השטח ולרצפו. נערמו עבודות רבות גם בנקודות אחרות, כגון: להרוס בניני צבא ומועדון גדול, שהקימו הסוביטים בזמנו. בעבודות שנזכרו, עבדו כ־30 נגרים פועלים במשך כ־4 חדשים.

עבור האמטסלייטר נדרשנו לבנות גרג׳, מרתף למיכלי דלק ומחסן לעצים ופחמים לצורך הסקה בחורף. נוספו עוד עבודות הריסת מבנים רעועים ושלא היה בהם צורך ובסוף, עבודות טעינה ופריקה בתחנת הרכבת, בעיקר נשק, תחמושת ופחמים. חפרנו בכלי עבודה פרימיטביים ולפנינו הרים וגבעות ליישר, ביעור עצי יער וחורשה, חציבת אבנים וסלילת כבישי גישה.

בעבודות אלה הועסקו כ־300 פועלים, אותם היה צריך לספק מטעם היודנראט יום, יום ובשעות מדויקות. עד גיל 42 עבדו הפועלים במשך כל ימות השבוע ומעל לגיל זה רק פעמיים בשבוע ולפעמים עד 4 ימים.

בעלי מקצוע טובים היו בעלי זכויות מיוחדות ועבדו נדיר יותר בעבודות הכפיה. היו גם יהודים מיוחסים, שאותם העדיפו הגרמנים כמשרתיהם האישיים וכאלה, שהיו דרושים להם במיוחד כגון: מכונאים, שענים, טכנאי רדיו וחשמל, נפחים, רצענים, חיטים וסנדלרים. על אלה לא היתה שליטה ליודנראט ולא היה ביכלתם לכלול אותם ברשימת יוצאים לעבודה שחורה. בין כאלה אפשר למנות את איצ׳לה רויזמן (בן ישראל חיים עושה החגורות) שהיה משרת קבוע בז׳נדרמריה, חנא אוקון (משלס) ובנו, שהועסקו כעגלונים. חנא היה עגלון לפני המלחמה בהסעת אנשים לויסוקי מזוביצק ולתחנת הרכבת.

בתקופה זאת נכנסו החיים לנורמליזציה. לא הורגש כל רעב. מחוץ לעבודה למען הגרמנים עבדו בעלי המקצוע לפי הזמנות אצל אכרים ואנשים פרטיים. לרבים מבעלי המקצוע היו לקוחות קבועים פולנים ובעד בצוע הזמנות קבלו דברי מזון בשפע. אמנם, זקוקים היו הפולנים לאשורים רשמיים להזמין עבודות אצל יהודים, אך לא עשו כן. עקב קשיים והגבלות מסוימות שהכבידו עליהם, פנו הם ישירות ליהודים.

לחנונים גדולים כקטנים היו פה ושם סחורות מוסתרות „מהימים ההם". כעת מכרו מצרכים שונים ורבים הלקוחות, שאפשר לסמוך עליהם .יהודים סתם, סחרו בחפציהם, שהיו ברשותם ובעיקר מהמלתחה האישית, או מהחבילות שנשלחו להם מאמריקה ע״י קרוביהם. כל סמרטוט עלוב נחשב כסחורה, שתמורתה מזון.

צעירים, שצורתם לא עוררה חשד מידי שהם יהודים פשטו לכפרים עם עלות השחר ועשו שם „ביזנס" עם המוכרים להם. כן היו עוסקים בתווכים למיניהם. בתקופה ההיא לא היו גרושים, פרט למקרי עקירת אנשים מדירותיהם המרווחות יותר לדירות דחוקות וצפופות. על רקע זה פרצו מריבות רבות בין הנשים.

מטעם היודנראט התחילו לערוך חיפושים בדירות ולעקל רכוש פרטי. האנשים רגזו על כך, על אף שידעו שהחפושים נערכים לפי הוראות מפורשות מצד הגרמנים והחפצים מיועדים אך להם, לגרמנים, שאיימו במוות על אי בצוע קפדני של דרישותיהם. מאידך, הבינו היהודים, שגרוע יקרה אם הגרמנים בכבודם ובעצמם יחפשו ואז יגזלו מהם מחוט ועד שרוך נעל.

בכל זאת היה היודנראט שנוא על הכל. כל אחד סבר שרק אותו לוחצים וגוזלים ממנו יותר מאשר אצל אחרים. עלי לציין שאנשי היודנראט עבדו די ביושר ובודאי לא גרוע מחבריהם בעיירות אחרות.

אחד הקרבנות שסבלו בעת ההיא באופן ישיר מהגרמנים, היה חיים איצ׳ה פליער (בנו של לייבל הקצב), יהודי עשיר ובעל נכסים. באחד הימים מצא חיים איצ׳ה בשדהו אשה פולניה אוספת תפוחי אדמה בסלה. שכח חיים איצ׳ה את הזמנים והרים ידו על האשה. הדבר נודע לאמטסלייטר וחיים נקרא להתייצב בפניו. במקום כבדו אותו בהלקאות שוט על גופו הערום והחזיקוהו במשך שבועות אחדים בבית הכלא וכן נקנס לשלם אלפיים מרקים.

אחרי זמן לא רב, נתחשק לבנו של חיים איצ'ה לקחת 2 קורות עץ ישנים, מערימה שעל יד הז'נדרמריה. הזקיפים הבחינו בכך מבעד לחלון, תפסוהו, הכוהו באכזריות וקנסו את אביו ב־500 מרקים.

בפעם השלישית שלם חיים איצ'ה קנס בגלל יני‌נה פלקובסקה, אנדקית פעילה ומפורסמת בסוקולי. היא עשתה ליהודים צרות צרורות וכדאי לתאר דמותה, בה ישתקף פרק עגום של חיי היהודים בסוקולי מתקופה שמלפני המלחמה ועד 2 בנובמבר 1942, בו נשלחו יהודי סוקולי להשמדה טוטלית.

יני‌נה פלקובסקה התידדה בנעוריה עם בנות ישראל והיתה מבאי ביתיהן. היתה נכנסת ויוצאת לעתים תכופות לא כאורחת, אלא ממש כבת בית. יני‌נה הכירה את כל העירה מקטון ועד גדול. דברה אידיש עסיסית כיהודיה מלידה וגם ידעה את כל המנהגים שלהם. דברה בלשון חלקה. באדיבות, בנעימות ובמתק שפתיים, תוך חנופה נכרת. עם זאת לא הבחינו בה שמץ של אנטישמיות. ההפך, כלם ראו בה ידידת ישראל מובהקת. היא רחשה ידידות נאמנה וחברותיה היו מסורות לה בלב ונפש. אנשים לא נזהרו לדבר בנוכחות יני‌נה על כל נושא ואף נכנסה לסוד שיח על ענינים אישיים ודיסקרטיים.

אולם, דבר אחד ידוע היה לכל; כי יני‌נה קנאה בחיי היהודים העשירים. במיוחד קנאה בבעל חנות גדולה לאריגים — יעקב קפלנסקי.

יני‌נה נהגה להכנס לחנות לעתים קרובות, כדי לקנות משהו, או סתם לשוחח עם מאשה קפלנסקי, שראתה עצמה כידידה שלה. אז היא תרה בשבע עיניים אחרי הפדיונות הנכרים של החנות הנ"ל, עוקבת אחרי אספקת בדים המסודרת והעשירה מדי שבוע, מוורשה ומביאליסטוק. שנים מועטות לפני מלחמת העולם השניה גברה במיוחד תנועת האנטישמיות ובראשה האנדציה (נ. ד.). חרם, פרעות ורדיפות נגד יהודים היו מעשה של יום, יום. במצב זה החליטה יני‌נה לנצל שעת הכשר. היא רכשה מחסן רב ממדים ומלאה אותו באריגים מכל הסוגים ואף יותר מאשר בחנות קפלנסקי. למטרה זו, מכרה אחד מ־2 המשקים שלה, שהיה שייך לפני כן לבעלה וצברה לרשותה הון תועפות, ממנו יכלה לקנות מחסן גדול, חנות ומלאי הסחורות. היא ידעה לנצל לטובתה מתווכים, פקידי משלוח ועגלונים יהודיים, שבעזרתם נודעו לה מקורות האריגים בורשה ובביאליסטוק. יני‌נה הצליחה לקנות אריגים במחירים זולים יותר מהסוחרים היהודים, כי שלמה במזומנים ולא בשטרות. לאחר שגמרה עת הרכישה והסדורים עסקה בפרסומת.

הזמינה להדפיס רבבות עלוני פרסומת בתוספת כרוז אנטישמי לנוצרים בכותרת: „סבוי דו סבויו" (לך לשלך), בה נאמר: אסור לקנות אצל ז'ידים, שהם רמאים ושונאי הגויים. נוצרים מוריה חייבים לקנות אך ורק בפירמה נוצרית חדשה, שנוצרה זה עכשו בסוקולי. תמצאו שם מבחר גדול של אריגים מכל המינים ושרות מופתי ודיקני. לא עוד ירמו אתכם, כבחנויות היהודים!... ודירויזיה האנטישמיים הפיץ בעלה של פלקובסקי יני‌נה, ברוכבו על אפניים בכל הכפרים שבסביבת סוקולי. תיכף החל אצלה יריד אמיתי: הרחובות לכוון חנותה של פלקובסקה היו מלאות עגלות אכרים מכל הכפרים שבסביבה, שבאו לקנות סחורה בפירמה הנוצרית החדשה של פלקובסקה. בכל יום ויום היו עומדים עשרות איכרים בתורים ארוכים לפני פתח חנותה וחכו בסבלנות עד שהגיע תורם לרכוש את הסחורה הדרושה. ובכל זאת חששה יני‌נה פן יוכחו האכרים סוף כל סוף כי בחנויות היהודים מוכרים אותה סחורה זול מאשר אצלה. למטרה זו קרבה יני‌נה לביתה חבורת ריקים ופוחזים, קלפנים, גנבים ופורצים ואנשי עולם תחתון וארגנה מהם כנופיה „פיקטניקים", שמטרתם היתה להסתובב במקלות ובאלות לפני החנויות של היהודים לבלי תת

לקונה נוצרי להכנס לחנות וכך נמשך הדבר זמן ממושך. חלק גדול של אכרים פחד מפני „הפיקטניקים" להכנס לחנותו של יהודי. אמנם נמצאו נועזים, שלא פחדו מפני הפיקטניקים בטענתם כי אין לאיש זכות לכפות עליהם לקנות סחורה במחיר יקר, בעת שאותה הסחורה אפשר לרכוש במחיר זול יותר ובהקפה. הפיקטניקים לא רצו לשמוע טענות ומענות. הקימו שערוריות, היו מכים במקלות ובאלות את האכרים המורדים, והיו קורעים ורומסים ברגליהם את הסחורה הנקנית אצל היהודים. האכרים הנפגעים היו פונים למשטרה להתערב, אך גם המשטרה היתה משוחדת ע"י החנוונים הענדקים והתחשבה במפלגת הענדציה, בידעה כי ממשלת פולניה תומכת ברדיפות ופרעות נגד יהודים. הפיקטניקים היו מקבלים י"ש ומשכרת קבועה מהחנונים הענדקים.
בעת כבוש הסובייטים חששה ינינה פלקובסקה, פן ילשינו היהודים עליה ותשלח רחוק לרוסיה. לכן כשנכנסו הסובייטים ראשונה לסוקולי, ארזה ינינה פלקובסקה את כל הסחורה שלה ואת כל הרהיטים וכלי הבית ואת כל החפצים והעבירה הכל אל הכפרים אל קרוביה וידידיה הטובים. הסתירה הכל במקומות בטוחים. פלקובסקה, בעלה עם 2 בניה נסו לוורשה, שם למדה קצת גרמנית. בשביל ילדיה שכרה מורים גרמנים מיוחדים, עד שהם שלטו בשפה הגרמנית דיו. כשחזרו הגרמנים לסוקולי בפעם השניה, שבה ינינה פלקובסקה עם כל בני משפחתתה לביתה ואז מצאה הזדמנות טובה להתעשר מחורבנם של היהודים בעזרת הגרמנים הנאצים. קודם כל התקרבה אל הז'נדרמיה הגרמנית בפתיון משקאות חריפים, עוגות מעדנים. היא הציגה לפניהם את בתה, האוהבת להתגנדר ומדברת גרמנית רהוטה. חיילי הז'נדרמיה בקרו בביתה מדי ערב ובלו עד חצות בהוללות ושכרות במחולות וריקודים. קצין אחד אף התאהב בבתה של ינינה. הכניס לחדרה פסנתר, שנטלו מארמון של פריץ. פלקובסקה רצתה לפאר ולקשט ביתה ואז שלחו הז'נדרמים נגרים, וצבעים יהודים לעשות את כל התקונים והשיפורים, עד שביתה הפך ארמון מפואר. הכל חינם, ללא פרוטה אחת. אחרי כן החלה פרשה, כיצד לסחוט מהיהודים ממון שהיה נחוץ לה כדי להגדיל את עסקיה? למטרה זו השתמשה בערמה וספרה, כי בעת שברחה מן הסוביטים השאירה בבית מרתף תפוחי אדמה והיהודים הקומוניסטים שדדו את המרתף ובעד זה היא דורשת 1000 מרק. היודנראט נאלץ היה להטיל על כל יהודי פחות או יותר אמיד מ־20—10 ז'ולהמציא במשך היום את אלף המרק לפלקובסקה. אחרי כן בחרה פלקובסקה יהודים אחדים מאלה, שהיא שמרה להם טינה משנים שעברו. ראשית כל החליטה להתנקם בשלמה יסקולקה, אתו היה לה סכסוך. היא העלילה עליו כי בעת העדרה מסוקולי בימי הכבוש הסוביטי השחית את עצי הפירות שלה. הגובל עם גנו של שלמה יסקולקה. כפצוי היא דרשה 300 מרק. מהזנדרמריה קראו לשלמה הכוהו באכזריות עשרות מלקות ומוכרח היה לשלם לינינה את ה־300 מרק. אחרי הדברים האלה דרשה פלקובסקה באמצעות הזנדרמים מחיים איטשה פליער ומשני נפחים יהודים סך של 500 מרק על שהם לפי עדותו של שכן נוצרי, הרסו בעת כבוש הסוביטי את גדר הקרשים שלה. הללו נאלצו להמציא לה באותו יום 500 מרק. מלבד זאת שלחה פלקובסקה לערוך חיפושים אצל יהודים אחדים ולהכותם מכות רצח. ככה הוכו באכזריות. שלמה יסקולקה, חיים סומוביץ (הבן של יחיאלקה האופה) והנפח פסח טבק. "המושקים" של ינינה פלקובסקה.

למרות האנטישמיות של פלקובסקה היו לה יהודים אחדים שהיתה אתם „בידידות רבה", על מנת לנצל אותם לטובת עניניה האנכיים. כשהיה נוצרי זקוק להכנס בעת ההיא לבית יהודי היה מוכרח כרגיל להתגנב דרך הדלת האחורית ולהסתכל מסביבו בל יבחינו בו, בהכנסו. אולם פלקובסקה היתה מרגישה את עצמה חפשית להכנס ישר לבית יהודי שראתה אותם כביכול

כידידיה הטובים. ככה היתה נכנסת בראש גלוי בפרהסיא לבית דינה מאיק, חברת נעוריה נאמנה ומסורה בכל לב ונפש. בתווכה של דינה רכשה לה פלקובסקה בעת ההיא סוגי חפצים יקרי ערך. לדינה מאיק היה מגעים עם כל הסוחרים והמתווכים הסוקולאים. היא גם הכירה את כל הקהילה הנוצרית שבסביבת סוקולי וידעה למי יש לתת אמון מלא. דינה היתה בטוחה כי בעתות צרה תגן עליה פלקובסקה מכל צרה ומצוקה... גם בנה (הבן) של פלקובסקה לא בחל להכנס לעיתים תכופות לבית יהודים כשהיה יכול לנצל אותם לטובתו. ככה היה נכנס ויוצא לביתו של מיכאל מאיק בכדי להתלמד בעבודות צלום. הוא התידד עם משה מאיק והזמינו לעיתים לביתו. בכלל ראו אז זכות מיוחדת כשפלקובסקה או מישהו מבני משפחתה היו נכנסים לבית יהודי, בהנחה, שזה יעמוד להם בעת צרה. אבל פלקובסקה ובני משפחתה ידעו רק לנצל את שעת הכושר להתעשר מחורבנם של היהודים. ככה הוציאה פלקובסקה את הפרנסה הטובה מידי שכנה היהודי משה צבי, שהיה איתה עד כה בידידות. למשה היו מכונות לטוית חוטי צמר. פלקובסקה חשקה בבית החרושת ממשה צבי היהודי. הז׳נדרמיה מלאה תיכף את בקשתה, והיות והיא בעצמה לא ידעה איך לטפל במכונות, העסיקה את בעל המכונות משה צבי כטכנאי בשכר עבודה של פועל לעבודת כפיה, 1 מרק ליום. בכדי לרכוש ידיעות ונסיונות לנהול בית החרושת שכרה בסוד את בנו של משה צבי, יענקל סיינס והבטיחה לתת לו מלבד משכרתו הרשמית אחוז מסוים מהכנסות המסחר במצרכי מזון, ובמזומנים, כדי שמשה צבי ובני משפחתו ירגישו את עצמם כשותפים לבית החרושת עד שתרכוש נסיונות ומה שנחוץ לנהול בית החרושת והמסחר. אחרי שבועות אחדים, דחקה פלקובסקה את רגליו של משה צבי מבית הבד שלו (מכבש להוציא שמן). היא תפסה ג״כ באמצעות הז׳נדרמיה את שאר שלשת בתי הבד שהיו אז בסוקולי והיו שייכים: לנפתלי פלוט, אלתר גולדין ושלמה יסקולקה. פלקובסקה לא הסתפקה והלשינה על הנגזל המסכן משה צבי כי ניהל לפני המלחמה בית מסחר לבדי אכרים, וכי הסתיר בדים. אז החלו לערוך חיפושים בכל רחוב בית המרחץ, שם גר משה צבי. החיפושים התקימו במקרה בשבת. בבית הרב התפללו בעת החיפושים תפילת שחרית והיו שם כשני מנינים מתפללים בבית הרב שהיה מול בית המרחץ הצבורי, היה נבנה לפני מלחמת העולם הראשונה על ידי יהודי עשיר מניז׳ני-נובוגרוד, יליד סוקולי, שלפני מותו בא לגור לעיר מולדתו סוקולי ונדב הרבה כסף לבנין בית הרב ולגדר לבנים מסביב לבית הקברות החדש עם אוהל ולשקם את בית המרחץ לפי תכנית מודרנית. בבית הרב גר בתחילה הרב אברהם אפשטיין ז״ל. בימי הכבוש הסובייטי נכנס לגור לבית הרב, ר׳ יוסף רוזנבלום ז״ל עם הרבנית האלמנה. בימי הכבוש הגרמני היה הרב החדש מתפלל בבית הרב. בשבת הפטלית, הבחינו המתפללים מבעד לחלונות, כי הגרמנים מתכוננים להכנס לבית. רוב המתפללים ביחד עם הרב נסו דרך הדלת האחרונית. זנדרמר אחד בשם צ׳פקין נכנס לבית הרב דרך החזית ומצא כמה יהודים שלא הספיקו לברוח וספר תורה היה פתוח על השלחן ומסביב לו הרבה טליתות. הז׳נדרם השתומם והיהודים הסבירו לו כי עורכים תפילה. הגרמני כבד את היהודים הזקנים בצליפות מגלב על ראשיהם. גרמני שני ניגש דרך הדלת האחורית ונתקל במשה גובק, בן אברהם דב, שגר עם אחותו דבושה בבית הרב. משה נובק רץ עם 2 חבילות בידיו, מחשש פן יגזלו ממנו הגרמנים את החבילות. בתוך מנוסה ובהלה שמט משה חבילת כלי אכל מכסף. הגרמני קרא בקול רם: ״עצור״! משה נעצר ונעמד דום. הגרמני שאלו מה הוא נושא? משה הראה לו החבילה השניה, מחברות רשומות. הגרמני נטל ממנו את חבילת המחברות ואת חבילת כלי הכסף שאבד בדרך. וכבדוהו במהלומות אחדות על ראשו. אחרי כן נכנס הגרמני לבית הרב ושני

הגרמנים החלו לחפש בחדרים. הם הכו את הרבנית הזקנה על שלא נשאה על שמלתה אות קלון. לשוא הצטדקה והראתה כי יש לה אות קלון על מעילה על הסוודר ועל כל המלבושים העליונים שהיא לובשת כשהיא יוצאת החוצה, אך לא ידעה שגם צריך על שמלת הבית לשאת אות קלון. נוסף למכות שקבלה דרשו קנס 15 מרק. אחרי כן פתחו הגרמנים את הארון ומצאו בו כסויים למטות מקטיפה וציפיות לשמיכות ומפות שלחן שהכינה הרבנית כמתנת כלולות לבן אחותה. הגרמנים נטלו הכל מה שמצאו בארון ושמו את הרבנית בבית־כלא. אחרי כן חזרו לבית הרב, מצאו את הרב ואסרו גם אותו. הרב נפל כבר פעם בידי הברברים הגרמנים בעת שחטפוהו לעבודה לנקות כלי רכב ואז תלשו חצי זקנו ביחד עם עור הבשר והכוהו באכזריות. הרב חש כאילו מוליכים אותו לתליה על קידוש השם. הגרמנים הכניסו את הרב למשרדם ודרשו ממנו שיגיד להם איפה החביא משה צבי את הבדים שלו? הרב הבטיח להם בהן צדקו כי לא החביאו אצלו בדים ולא סחורה אחרת, ובקשם לחפש אצלו בכל הבית. את הרב שחררו תיכף, אך את הרבנית הזקנה עוד החזיקו שעות אחדות. כששחררו אותה, נאלצה לשכב מספר שבועות חולה מהמכות והפחד. אחרי החיפושים בבית הרב חיפשו בבית המרחץ, ובסדקים בעליות הגג ובמרתפים, פתחו את הרפתות והמחסנים שבסביבות בית המרחץ ותפסו כל דבר פחות או יותר חשוב. הרב האמין כי בימי חנוכה תבוא הגאולה לפי גימטריות, שרמזו על גאולה קרובה... הפועלים, שהיו נוסעים ללאפי לעבודה ספרו מה ששמעו מנוצרים ופועלים ביאליסטוקאים, על שידורי רדיו ועל מפלות גדולות של הגרמנים בכל החזיתות. כמו כן שמעו ידיעות מנוצרים שהיו להם מקלטים במקומות מוסתרים, ידיעות מנחמות ומעודדות. אחד ממפיצי הידיעות המעודדות היה חנא פינקלשטיין, בן דניאל. על פי רוב היו אלה בדויות וידיעות מוגזמות על מפלות הגרמנים בחזיתות. פשוט רצו למצוא נחמה פורתא בצרה ובמצוקה וציפו לנס מן השמים.

המקלט המוסתר

בנו של מיכאל מאיק, משה, שהיה טכנאי רדיו במקצוע, היה הולך מפעם לפעם לבקור לאכר נוצרי בשם סטניסלב קלינובסקי, שגר במושבה ע״י כפר ברושבה. שם התקין לו משה במקום נסתר בבונקר מקלט רדיו. אפשר היה לשמוע במחבוא שדורי רדיו מלונדון ומוסקבה. אמנם ידיעות משמחות לא שמעו אז, לא מלונדון ולא ממוסקבה. הרב ומשה ליפא שולמיסטר שידעו על הרדיו היו שואלים בכל יום את משה מאיק ואת אביו, אם שמעו משהו מעודד. באין חדשות מיוחדות חשבו כי משפחת מאיק מפחדת לגלות מהשידורים, פן יוודע לאכרים וילשינו עליהם... משה ליפא שולמיסטר היה בקי בש״ס, חניך ישיבת וולוזשין לשעבר. לפני המלחמה היה חנוני עשיר, היה בקי בפוליטיקה מדווח על כל דבר, ממש טלפון חי, לחדשות למתרחש בעיר. הוא ידע על חתונה, ברית, ענינים אינטימיים, על סכסוך שפרץ, וקטטה. בכל היה הוא הראשון לחדשות והתענין בכל פרט שהעביר למכיריו וידידיו הטובים. בשיחה ידע להתאים משל. הוא היה מחונן בזכרון נפלא לזכור שמות אנשים, משה ליפא היה גבאי בבית המדרש הגדול. בשבתות ובחגים היה קורא לעלית התורה. הוא לא היה יליד סוקולי, אך התישב בסוקולי כחתן אצל דוד בורוביץ ובכל זאת ידע וזכר את כל השמות של אנשי העיר מקטן ועד גדול. ידע להתאים כנויי חיבה לכל אחד ואחד. לבריות שהיו קוראים להם כרגיל „אלתר״ „זיידל״ היה קורא להם בשמות עבריים בעלותם לתורה למשל: במקום זיידל, — ראובן, אלתר — שלמה, היו כאלה שהיו קוראים להם לעליה לתורה

בשני שמות, כפי שקראו להם ביום ברית המילה. למשל, במקום משה קוראים לעליה „משה יצחק". במקום שלמה, קוראים לעלות לשלמה זלמן. משה ליפא זכר בעל פה את כל השמות של מאות יהודים ממכריו לא היה זקוק לשאול לשם פרטי, או לשם אבא.

משה ליפא שולמייסטר ז"ל

השלטון הגרמני המקומי בסוקולי

בחורף ההוא הוחלף השלטון המקומי בסוקולי. השלטון של הצבא המקומי שהיה עד עכשיו הוחלף להנהלה אזרחית אדמיניסטרטיבית. בראש השלטון המקומי עמד אמטסקומיסר וגנר מוינה והיה יחסית גרמני טוב. אולם חיש מהר הוחלף לקומיסר אחר בשם ועסל. גרמני זקן צנום ג'ינג'י איש קשה וקפדן בעיניו הזועפות עטורי משקפים גדולים ובשפמו הצהוב עשה רושם כמלאך המות. מתחילה איים כי יקים בסוקולי „גטו". מיד קמה בהלה אח"כ נשתתק הענין. וכך היה חוזר „החד־גדיא" כמה פעמים עד שההמון בסוקולי חדל לפחד מהשמועות על החלטתו של האמטסקומיסר וקבל את איומיו של האשמדאי הצהוב כאמצעי כדי לסחוט מהיודנראט יותר מתנות ויותר שוחד...

לפני חג הפסח נהג הקומיסר טוב ביהודים. הרשה לטחנות הקיטור לטחון קמח דגן למצות ויהודי סוקולי רכשו מצות שחורות לפסח ביודנראט. בימים הראשונים של פסח הרגישו היהודים לא רע וכשהגיעו בעת הסדרים לתפילת „לשנה הבאה בירושלים" התפלל כל אחד בכוונה מיוחדת שיתן ד' להפטר מהגיהנום ההיטלרי ולזכות לראות בבנין מדינת ישראל.

אך בחול המועד שוב פשטה ידיעה מדאיגה. היודנראט שלח הודעה לכל בית יהודי, שכ' הגברים היהודים בעלי כושר עבודה, ללא הבדל גיל להתאסף בשעה 11 בבקר ברחוב לפני בנין היודנראט. קמה בהלה ומהומה, היה מובן לכל, שפקודת אמטסקומיסר מעין אלה בכל הערים

והעירות נגמרו עפי"ר בשחיטה המונית. נמצאו בינינו אופטימיסטים שניחמו והזכירו את העיר וויסוקי מזוביצק, שגם שם הקהיל האמטסקומיסר את כל היהודים ברחוב ונשא לפניהם נאום איומים ולמרות הכל פחדם היה לשוא. כהוכחה לצדקת השערתם הסתמכו על הנחה, כי אלו היה בדעתו של האמטסקומיסר להשמיד, או לגרש את היהודים הסוקולאים היה מצווה שגם טף ונשים יתאספו ברחוב. כנראה ישנה סברה אחרת לדבר. לפני השעה ה־11 נקבצו לפני רחבת היודנראט מאות אחדות של יהודים, אך ניכר היה שבאו כמחצית מיהודי העיר. בשעה 11 בדיוק הופיע, האשמדאי הצהוב בליוית פקיד גרמני מהרכבת במדי הנאצים וצלב קרס על זרועו. יושב ראש היודנראט אלתר גינזבורג ניגש אל הקומיסר, קד קידה והסיר כובעו לברכת שלום. האמטסקומיסר שאל את היושב ראש מדוע הופיעו מעט גברים וסטר לאלתר גינזבורג על פניו, הציץ על שעונו והכריז: "במשך 30 דקות על כל היהודים שבעיר להיות במקום, אחרת יומת כל היודנראט ביריות". הכריז והלך. ביודנראט קמה בהלה. כל 12 חברי היודנראט על שליחיהם החלו לרוץ לכל בתי היהודים. עברו מבית לבית וגרשו כלם לרחוב באזהרות, שכל מי שיתחמק ולא יופיע לאסיפה הציבורית יענש קשה. וכי חיי אנשי היודנראט תלויים מנגד בגלל יחידים שיחסרו ועלולים לירות בכל אנשי היודנראט. לאחר 15 דקות המה הרחוב לפני היודנראט. גברים יהודים סדרו כלם ב־3 שורות ארוכות. בדיוק אחרי חצי שעה להכרזתו הופיע האמטסקומיסר בליוית פקיד הרכבת ופקד שכל 12 חברי היודנראט יעמדו בשורה בראש שורות הנאספים. 12 חברי היודנראט עמדו ממול לפני האמטסקומיסר, שבחן את השורות הארוכות. מנה וספר את כל הגברים. לאלתר גינזבורג ציוה להביא שרפרף. האמטסקומיסר בלווית הפקיד הלכו יחד עם היושב ראש לראות איזה שרפרף בדיוק מתאים לפקודתו. כזה היה נמצא בחנות הקואופרטיבית הפולנית. אחרי דקות אחדות שבו כלם והיושב ראש נשא שרפרף עגול עם רשת ששימשה לגרד ולנקות את הנעלים. האמטסקומיסר ציוה ראשונה ליושב ראש אלתר גינזבורג להתכופף על השרפרף ולחשוף את אחוריו. מיד הוציא, פקיד הרכבת מגלב גומי עבה והצליף על אחוריו וראשו של היושב ראש בכל כוחו 15 מלקות. החבר הבא של היודנראט היה יונה גינזבורג שקבל אף הוא 15 מלקות על אחוריו ועל ראשו, השלישי למלקות היה השען ישראל מאיק שקבל ג"כ אותה המנה של המלקות אחרי כן הלכו לפי התור: יעקב ינוביץ, יחזקאל צ׳ירוווניץ וזיידל רצ׳קובסקי. כל אלה קבלו אך 12 מלקות כי המצליף כבר היה עייף ומזיע. אחריהם הלך יוקיל הסנדלר שהתחנן אצל המצליף. הסנדלר נאלץ היה לשכב ולקבל מלקות והוא צעק בלי הרף "די די"! המצליף הפחית במספר המלקות לעומת שאר חברי היודנראט. ויתכן שכבר היה עייף מהמכות. אהרקי ז׳ולטי לייבל אוקון אליעזר רוזנוביץ וחיים יהושע אולשה לא קיבלו מלקות. ד"ר מקובסקי קיבל נזיפה חמורה על שהוא מחלק לפועלי בתי החרשת, של הרכבת בלאפי מספר גדול מדי של אישורי מחלה, כדי לשחררם מעבודה ליום או יומיים. בסוף סטר האשמדאי הצהוב לד"ר מקובסקי על פניו עד שנשמט ממנו כובעו ונדרש לעזוב את סוקולי וסביבתה תוך 3 ימים. לפני הלקאת היודנראט נשא האמטסקומיסר נאום קצר: היהודים אינם ממלאים את פקודותיו כראוי. א) נמצאו הרבה סחורות חבויות. למרות האזהרות בעליהן לא הודיעו עליהן לממשלה ב) חסרים פועלים לעבודה בלאפי לפי הרשימה. ג) כשאזרחי היהודים נדרשים להתאסף ברחוב לפני היודנראט מתחמקים רבים מהם והיודנראט אחראי לכל אלה ובכל מה שהמלחמה תמשך יותר החוקים יהיו יותר חמורים. ליודנראט נשקף בעד סבוטז׳ עונש מות, אך היות וזהוי הפעם הראשונה, יוקל העונש: מלקות תחת מות. בפעם הבאה של אי ציות לפקודות (סבוטז׳) לא יזהיר יותר, כי אם יטיל תיכף ומיד עונש מות. אחרי הלקאת היודנראט ציוה, האמטסקומיסר על שבעת חברי היודנראט הנלקים ביחד

עם לייבל אוקון לעמוד בשורה וזוגות הוליכם לבית־הכלא. בעיר קמה מהומה וילדה. לא די שהעליבו וזלזלו בצורה מגונה בנציגי היהודים. הלקו אותם באמצע השוק לעיני השונאים הגויים, אסרו את 8 חברי היודנראט והשם יודע מה מחכה להם עוד! בתחילה קיוו שיחזיקו את האסורים יממה בבית הכלא וישחררו אותם. אולם, כשחלפה היממה הראשונה ולא שוחררו, החלו משפחות האסירים לחשוש לגורלם. פקיד הרכבת המצליף נכנס למחרת לבית הכלא והלקה שוב האסירים. הפעם גם את לייבל שהאמטסקומיסר חמל עליו בפעם הראשונה בגלל מראהו המסכן. גם עליו לא רחם המצליף. ארבעת חברי היודנראט החפשיים פחדו ללכת להשתדל אצל האמטסקומיסר לטובת חבריהם, פן ירגיזו אותו בעידנא דריתחא ויאסרו גם אותם. הראשונה שהחלה להשתדל לטובת האסורים היתה צלינה, אשת חבר היודנראט יונה גינזבורג, מורה לשעבר של בית הספר הפולני העממי. היו לה זכויות מיוחדות אצל הגרמנים מהמועצה המקומית בגלל אחותה הצעירה לוטקא, שהיתה מדברת גרמנית על בוריה במבטא גרמני טהור. הכירה אישית את כל הגרמנים המקומיים. היא הלכה אל פקיד הרכבת המצליף, הביאה לו במתנה שעון יד זהב יקר ובקשה אותו לשחרר את גיסה יונה גינזבורג וחבריו. הוא הבטיח לשחרר את יונה ובנוגע לשאר חברי היודנראט התעלם. אכן שוחרר יונה גינזבורג למחרת. המשפחות של שאר חברי היודנראט האמידים הכינו מתנות וביום השלישי שוחררו כלם. על ד״ר מקובסקי המליצו שהוא רופא משובח ואהוב על התושבים המקומיים כיהודים כנוצרים. האמטסקומיסר הרשה לו להשאר בסוקולי, בתנאי שלא יוסיף לתת אישורים רפואיים לפועלים ולשחררם מעבודתם. האמטסקומיסר דרש להגדיל את רשימת פועלי הרכבת של לאפי מ־200 ל־250 חוץ מזה דרש עוד 50 פועלים ביזיבה ומספר פועלים לעבודות (כבול) בבוזשיסק ולכרות עצים ולסדרם בערמות. שוב היתה מהומה ביודנראט. קשה היה להכין את הרשימה של 200 פועלי הרכבת בלאפי וכיצד זה יעלה בידם להוסיף עוד 50 פועלים ללאפי ופועלים למחצבי אבנים, לכריתת עצים ביערות ולחפור כבול? אבל אין ברירה. נאלצים להמציא את כל הדרישות ויהי מה. וכך גברים בעלי זכויות, שעד עכשיו עבדו בסוקולי התנדבו להרשם לעבודות הרכבת בלאפי מחשש, פן ישלחם היודנראט ליז׳בה לחצוב אבנים. שם העבודה קשה יותר וקשה לחזור מדי ערב הביתה ללון. עד גיל 40 היו כל הפועלים המוכשרים תפוסים. מגיל גבוה מזה, או מפרנסים יחידים במשפחה לא רצו בשום אופן להרשם לעבודה בהתנדבות. האמידים הציעו שהיודנראט ישכור פועלים עניים על חשבונם. היודנראט קרא לכל בעלי המלאכה בעלי הזכויות. גם גברים בגיל גבוה נתבקשו להרשם לעבודה 3 פעמים בשבוע וכי בנפשם הדבר. אחרי מאמצים ועמל רב הצליח היודנראט לשלוח לעבודות הרכבת בלאפי רק עד 220 פועלים ועדיין חסרו כ־30 פועלים להשלמת הרשימה. מיכאל מאיק התנדב להרשם לעבודות הרכבת בקביעות לכל יום. ניצל זאת היודנראט להצביע עליו כדוגמא למופת. מיכאל מאיק בן 54, שלא עסק מעולם בעבודה פיסית מוכן היה לנסוע מרצונו הטוב בכל יום לעבודות הרכבת בלאפי. דוגמת מיכאל מאיק דרשו ביודנראט שכל הגברים מבני 40 עד 50 ירשמו לעבודות בלי יוצא מן הכלל. לבעלי המלאכה הסכים היודנראט להרשם רק ל־3 פעמים בשבוע וגם שותפות שני פועלים על כרטיס אחד. כך הושלמה הרשימה במשך 2 שעות. לעבודה במחצבי אבנים בייזיבה הצליחו להכין את הרשימה בלי קשיים מיוחדים. שם העבודה לא היתה קבועה. שם לא היו צריכים ללון. בכל בקר היה אוטו מיוחד מוביל את הפועלים לעבודה ולפנות ערב היה מחזיר אותם הביתה. בכל יום היו מתחלפים הפועלים.

העבודה בלאפי

הפועלים שעבדו בלאפי היו צריכים להשכים בשעה 4 לפני עלות השחר. בשביל הצעירים היתה ההשכמה המוקדמת לענויים. אמהות לא היו יכולות לישון בלילות מחשש פן יאחרו בניהן חס וחלילה לעבודה ויקבלו מכות. בדרך לתחנת הרכבת היו פוגשים כרגיל קבוצת פועלים שהיתה צועדת לעבודה כחילים עם ילקוטיהם על שיכמיהם ומימיות בידיהם. ירושה מהחיילים הסובייטים.

על יד תחנת הרכבת היו הפועלים מתחלקים לקבוצות, לפי סוגי העבודה של כל קבוצה וקבוצה. בינתים היו משוחחים ביניהם בענינים שונים; על עבודה, יודנראט, הברחה, מנהלי עבודה רעים וטובים וע״ד אכילה כנגד כלם. כשהגיעה הרכבת לתחנה היו כל הפועלים ממהרים לתפוס מקום נוח בקרונות הרכבת אע״פ שתמיד היו מקומות ישיבה למדי.

בקרונות היו כל הפועלים מורידים ילקוטיהם מעל שכמיהם ומוציאים מתוכם את מזונם המכיל עפ״ר לחם וגבינה רכה ובקבוק, או ממיית מים מתוקים בסכרין. הפועלים בעלי היכולת היו אוכלים לחם בחמאה וביצים, שותים חלב או תה ממותק בסוכר. אחרים היו אוכלים לחם בריבה ושותים תה מתוק או מרק סלק, או ירקות. אחרי האכילה היו הפועלים מעשנים סיגריה מגולגלת מעתונים. היו פועלים אדוקים שהיו לוקחים בילקוטיהם תפילין וסדור והיו מתפללים בכל יום לפני אכלם ארוחת בקר. בבואו ללאפי היה כל פועל מגיש את כרטיס העבודה שלו לגרמני העומד על משמרתו על יד תחנת הרכבת בלאפי. מי ששכח לקחת את כרטיס העבודה היה צריך לשלם בעד כרטיס נסיעה וגם קנס. בהגיעם לבית החרשת בשעה 7 בדיוק נשמעה צפירה והפועלים היו ממהרים כל אחד למשרד, אליו היה שייך. היו מקומות עבודה מסוימים קבועים, שלא היה צריך ללכת קודם למשרד, אלא להיפקד על ידי פחיות ממוספרות. אחד ממשרדי העבודה נקרא אוזורובסקי. בהגיע הפועלים למשרד יצאו שני פולנים אחד זקן, גבוה בעל עינים זועפות כשל גזלן. אוזורובסקי והפועלים כנוהו בשם „הסבא״. הפולני השני היה צעיר, שמו היה ווישנווסקי. את הפועלים היו מעמידים בשתי שורות. ווישנעווסקי קרא מתוך רשימה את שמות הפועלים. הפועל הנוכח, כשקראו את שמו ענה „נוכח״. מי שנעדר סמן ווישנעסקי את שמו ברשימה. אחרי קריאת השמות היה סבא מחלק את הפועלים לקבוצות; קבוצה של 12 איש היה שולח לנגרות, קבוצה של 8 אנשים היה שולח למחלקת התחבורה, וקבוצה שלישית של 10 אנשים היה שולח לתחנת הרכבת לתקון מסילת הברזל וכל שאר הפועלים מ־3 הקבוצות הראשונות היה מחלק הסבא בין 3 מנהלי עבודה פולנים; בטעינת פחמים בפריקת קרונות משא, לרצוף מגרשים ולסלילת דרכים. כל מנהל היה נוטל את קבוצת הפועלים שלו לפי בחירתו והיה מובילם לתוך צריף עם מכשירי עבודה שונים. כל פועל היה לוקח מכשיר. העמידו את הפועלים שוב בשורות זוגות זוגות. ככה צעדו אחרי מנהליהם עד שהגיעו למקומות עבודתם.

מנהלי עבודה

מנהל העבודה סוזין היה לפני מלחמת העולם השניה פקיד בבית משפט השלום, בתפקיד לגביית קנסות להוציא הוצאה לפעול דיר מדירתו לפי פסק־דין. עכשיו הפך למבקש נדבות מהפועלים שבקבוצתו. למשל: לחם בחמאה, בדבש, בגבינה ובחביתה, כל אלה היו מספקים

הפועלים לסוזין. כתמורה לא היה מזרז אותם בעבודה, הרשה להם לנוח עד כמה שירצו ואפילו לעזוב את העבודה וללכת כשירצו. היו פועלים שבאו בבקר להרשם אצלו לעבודה ואח"כ היו הולכים לכל היום לסחור עם פועלים ביאליסטיקאים שהיו עובדים בלאפי. הסוקולאים היו מחליפים אצל הביאליסטוקאים מזון, הלבשה, נעלים, בדים ועורות המוברחים מגיטו ביאליסטוק. מבריחים היו מרויחים ביום עשרות ומאות מרקים ממסחר. הרוב הגדול של הפועלים מקבוצת סוזין לא עבדו הרבה. כל אחד החזיק את האת או את המעדר בידו כמסוה, כאלו עובד. כשהיה חולף „קרוק" (ושנדרם גרמני) היו מתחילים לעבוד במרץ. סוזין בעצמו היה משגיח שלא להתקל במפקחים גרמנים. כשראה מרחוק גרמני או את „הסבא" שהיה בא מזמן לזמן להשגיח על העבודה מיד היה סוזין קורא בקול רם בשפה הפולנית: „כלופצי, וודא" (נערים, מים!) אז כל אחד הבין שעכשיו צריכים לעבוד רגעים אחדים בשקידה. מי שהיה רוצה לעשן היה נכנס לבית השמוש כי בעת העבודה אסור היה לעשן. לקבוצה שנפלה בידי טשיקלסקי לא היו אותן הקלות כמו לקבוצה של סוזין. טשיקלסקי היה לפני המלחמה קופאי במשרד המסים. כעת היה מזרז את הפועלים לעבודה והאיץ בהם, אבל החברה כבר התרגלה ל„נו" „נו" שלו... והיו מזלזלים בדרישותיו הנוקשות ומתחבאים בבתי השמוש, כדי לעשן ולפטר את שעות היום. גם הקבוצה של ירמולוביץ כמו הקבוצות של טשיקלסקי ושל סוזין. ההבדל בין מנהלי העבודה האלה היה רק בזה, שטשיקלסקי וירמלוביץ לא בקשו הטבות כסוזין. הם לא בקשו מהפועלים לחם בחמאה אלא מכורקי לגלגול סיגריות והרגישו את עצמם כאנשי שלומנו עם כל אחד מהפועלים. מלבד המשרד של הסבא היה בלאפי המשרד של גדרוביץ שהיה שולח את הפועלים היהודים לעבודות פרך קשות בהשגחת מפקחים נאצים שבתוכם היה גרמני רע ככלב... מצליף וסדיסט. הפועלים היו מכנים אותו „פעצער". גרמני רע לב זה היה נטפל בכל יום לקבוצות פועלים של משרד גידרוביץ במקומות עבודה. היה מתחבא מתחת לגדר, משגיח מן החולות, מציץ מן החרכים לראות אם מישהו מעיז לנוח לרגע קצר מהעבודה, או מישהו מחליף מילים עם חברו ואז רץ „הפעצער" ממקום מחבואו והיה מכה את הפועלים באכזריות. היה מכה עד שפוך דם. בעבודות דחופות היה „הפעצער" עומד ליד הפועלים העובדים שעות ארוכות ואילץ להתאמץ ולעבוד מעל הכוחות ללא הפסק והרף ובלי יכולת לנשום. זעה כסתה את הגוף ו„הפעצר" היה מחיש קצב עד יציאת הנשמה ועדיין עמד והכה במגלבו. בכל שבועים היה המשרד של גינדרוביץ פוסל את הפועלים החלשים ושולחם בחזרה למשרד של אוזורובסקי. אוזורובסקי היה שולח תחתם פועלים חזקים יותר. מיכאל מאיק נפל למשרד של גידרוביץ. במקרה נסע בשבת ההיא בנו של מיכאל מאיק לעבודה במקום אבא. כבחור צעיר ובריא שלח אותו „הסבא" למשרד גידרוביץ לעבודה וממילא נשאר מכאל מאיק רשום לעבודה במשרד גידרוביץ. ביום הראשון לעבודתו נפל בחלקו של מיכאל מאיק לשאת קרשים במגרש „גביזרונה". שם עברה מסילת הברזל. בכל יום היו יוצאים ובאים עשרות קרונות עם קרשים. הפועלים היהודים היו טוענים ומפרקים את קרונות הקרשים, נושאים על שכמם ומעבירים אותם ממקום למקום ממינים אותם לפי סוגם וטיבם ולפי האורך והרוחב של הקרשים. את הקרשים הממוינים היו נושאים ומעבירים למקומות מיועדים מראש. שם היו מניחים את הקרשים לפי סדר מסוים. במקרה היה „הפעצער" בחופשה. המפקח על העבודה במקומו היה גרמני שקט שדיבר בקול נמוך. ולא היה מזרז את הפועלים לעבודה אבל לעמוד בידים ריקות או להכנס לזמן ממושך לבית השמוש לעשן ולשוחח עם חברים כמו שהיו רגילים הפועלים במשרדו של אוזורובסקי זאת לא הניח גם הגרמני השקט. הפועלים היו מכנים את הגרמני השקט „מרוק" (שתקן). מנהל העבודה הפולנים היו שם קפדנים.

היו עובדים שם 9 שעות ליום עד $4\frac{1}{2}$ לאחר הצהרים, וצריכים היו לשאת 2־3 קרשים שארכם 3—4 מטרים ועבים 2 אצבעות והיו נושאים אותם זוג פועלים על הכתף. כל הפועלים היו מכינים להם בביתם כריות לכתפיהם שלא תכאבנה מלשאת כל היום את הקרשים הכבדים.

על מיכאל מאיק חס המנהל כעל איש זקן והעמידו לעבוד על יד „השטבל" לקבל את הקרשים מידי נושאי הקרשים ולהושיטם אחד אחד ליד סדר השטאבל. העבודה אצל השטאבל קלה בהרבה מלשאת קרשים ממרחק רב. פה אין מנהל עבודה יכול לזרז את הפועלים העומדים כי צריכים להניח את הקרשים על השטאבל בדיוק נמרץ, כאן אצל השטאבל אפשר להנפש מדי פעם, כי צריך לחכות לקרש חדש, עד שמניחים את הקרש המושט לשורה.

כחצי שעה לפני גמר העבודה הרגישו טעם אמיתי של גהינום. תפסו את כל הפועלים מנושאי הקרשים עד העומדים ליד השטאבל, ואלצום להעביר קורות אלונים כבדי משקל. כאלה שכעשרה אנשים בריאים וחזקים בקושי יכולים לשאת. בזאת לא הסתמכו על „המרוק", אלא העמידו למפקח גרמני אלים, חזק, קפדן, רשע מרושע. במקום לעשרות אנשים ציוה לשאת רק לששה אנשים את הקורות הכבדות והארוכות ואת הפחות ארוכות ל־4 אנשים. הוא זרז אותנו בצריחות: „טמפו" „טמפו"! יהודים עודדו חבריהם במלים: „התאמצו בכל הכוחות"! „אל תרפו"! פן יהרגו אותנו במקום! עזרו למאיק הזקן להחזיר את המשא הכבד שעליו, אחרת ילחץ המשא עלינו ונהרג תחתיו...! נס היה שנמצאו אנשים שהספיקו להוריד את המשא הכבד שלהם ורצו לעזור למאיק הזקן. אף שהגרמני היה רשע מרושע לא הפריע לעזור למאיק הזקן. וכך נמשכה העבודה בלאפי יום יום.

מעשה בפרות

כשנוסעים לעבוד, לכל היום שוכחים את הצרות הכלליות. אבל כשחוזרים הביתה מעבודה עומדים בפני חדשות, ודאגות שלנו ושל שכנים, קרובים וידידים. שוב מצוקה בעיר. בקושי חלף יום אחד בשקט, ושוב פרשה של צרות, והפעם, בפרות: האשמדאי הצהוב ציווה להחרים מכל היהודים בסוקולי פרות שהיו עד כה ברשותם ובבעלותם. ביום בהיר הוציאו פקודה לאסוף את כל הפרות המוחרמות לשוק, להובילן לתחנת הרכבת ולהטעינן בקרונות. הפרות היו אצל היהודים מקור פרנסה וחיים. כשיש בבית קצת חלב הרי יש במה להאכיל את הילדים וגם מבוגרים נזונים ממנה. יש במה להכין תבשיל וכשמוכרים ליטרים אחדים של חלב, יש במה לקנות לחם, תפוחי אדמה ולא עוד לסבול רעב. הפרה במשפחה חביבה ושקולה כאילו היתה חברת משפחה. מעלות השחר ועד ערב טרודים אנשי המשפחה ודואגים לפרתם. בשעה 4 לפנות בקר מוליכים אותה לרעות באחו. בצהרים מובילים אותה הביתה חולבים אותה ושוב מוליכים לרעות. לפנות ערב מחזירים אותה לרפת, מגישים לה מספוא וחולבים שוב. בני המשפחה מתחלפים בכל 2—3 שעות בטפול בפרה. רועה נוצרי מסרב לטפל בימים אלה בפרות של יהודים וע"כ מוכרחים בעלי הפרות היהודים לרעותן בעצמם ולשלם לשכניהם הנוצרים עבור נצול מקום המרעה. כשהפרה ממליטה עגל, יש שמחה בבית — נולד ילד. ופתאום גזירה כזאת! לא קשה לתאר את המהומה, והצער שגרמה לעיר הגזירה בדבר החרמת תשעים הפרות של יהודי סוקולי. הילדים הקטנים רצו אחרי הפרות אל תחנת הרכבת בעינים זולגות דמעות וילל: נוטלים מאתנו את פרתנו ולא עוד תהיה שלנו ועמנו. יהודי המוביל פרתו לגרמנים הברברים חש בלבו מצוקה

למראה הפרה המגורשת. צר לנו מאד עליך, פרתנו האהובה. עד עכשיו שמרנוך כבבת עין וכעת נאלצים אנו במו ידינו להובילך ולמסור לידי הרוצחים... כך נגזר מן השמים... מי יודע אם לא בקרוב יגרשו גם אותנו אל השחיטה?!.. אחרי החרמת הפרות של היהודים בסוקולי העמידו יהודים אחדים את עצמם בסכנה בזה, שלא מסרו את פרותיהם לגרמנים וגרמו לעצמם צרות צרורות. כך קרה לפסח הנפח (חתן ישראל הנפח) בעל משפחה של שמונה נפשות ולא מסר את הפרות לגרמנים, אלא לפקדון לנוצרי, מכירו. מישהו מהנוצרים הלשין עליו ופסח ספג מכות רצח. נוסף לזאת שלם כסף קנס ולבסוף הוביל את הפרות לז׳נדרמיה הגרמנית, אבל צרותיו של פסח לא תמו. יניה פלקובסקה, האנטישמית המפורסמת, שהיתה שכנתו של פסח והיתה שומרת לו טינה, מצאה עכשיו שעת כושר להלשין עליו שיש לו הרבה חפצים מוסתרים, שצבר מן הסוביטים ואע״פי שלא פעם ערכו חיפושים אצלו. לאחר פרשת הפרה שוב נטפלה אליו הז׳נדרמיה. אסרו אותו ואשתו שרה׳צי ובנו בן העשר, משהלי. את פסח קשרו בידיו וברגליו וכך שכב כל

שרה טאַבק

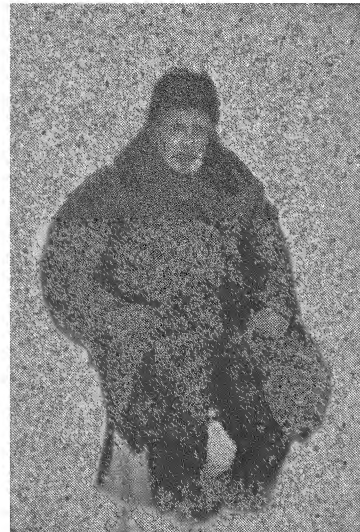
היום בבית הכלא. לאשתו הרביצו במגלב גומי על כל גופה שנהפך לכחול מהמכות ולא יכלה לגעת באחד מאיבריה. גם את בנם הקטן בן ה־10 משה׳לה, הכו מכות רצח. הגרמנים רצו ללחוץ על האסירים בענויים שיודו איפה מוסתרים החפצים של הסוביטים. אשתו של פסח לא עמדה ביסוריה והלכה להראות להם מחבוא. הגרמנים חפרו ומצאו שם מזודות אחדות. הם לא הסתפקו בזה. הוסיפו להכות ולענות את האסירים עד שקרובי משפחת פסח החלו להשתדל אצל הזשנדרמריה בתווכו של השתדלן חיים יהושע אולשה. תמורת שחד של 3 שמיכות, 3 סדינים 3 קסתות ועוד חפצים אחדים שהקרובים נאלצו לקנות ולמסור לזשנדרמריה הצליחו לשחרר את האסירים המעונים.

גזילת תעסוקה מידי נפחים יהודים

אחרי עקול הפרות של היהודים בסוקולי החלו הגרמנים להוציא מידי היהודים את כל ציוד הנפחיות ומכשירי העבודה, החומר והפחמים, והושיבו בהן נפחים נוצרים, שוליות, שלמדו קודם את מלאכתם מאותם הנפחים היהודים ונתנו עיניהם באדוניהם.

הם קנאו באשרם וחמדו בבית מלאכתם של בעליהם. הבעלים החדשים של הנפחיות היהודיות לא ידעו מספיק את מלאכתם מחוץ לתקונים קלים. בעבודות פחות או יותר מסובכות היו זקוקים לבעליהם הקודמים. כעת ניצלו את ההזדמנות ורכשו בקלות ובלי ידיעות מספיקות, בתי מלאכה גדולים. מכל הנפחים היהודים הרגיש את המהלומה הנוראה הנפח העשיר בסוקולי ישראל גולדברג.

ישראל גולדברג יכול היה להתחרות עם כל השאר הנפחים בסוקולי, כי היה לו כסף. הנפחים היו מוכנים לקנות עגלות, על פי רוב בהקפה וזה עלה להם ביוקר. ישראל גולדברג היה חרוץ בעבודות. משחר ילדותו עד שנות זקנתו היה עובד 16-14 שעות ביממה בחריצות ולא הרגיש עיפות בעבודה. היה קשור בה ומסור לה בכל נפשו ומאודו. היו לו מה שקוראים „ידי זהב" והיה עובד במהירות ובזריזות היה עובד יחד עם בניו שהיו חרוצים כמוהו. אשתו מתה בצעירותה,

ישראל גולדברג ז"ל

הרב יעקב גולדברג זצ"ל

כבת 40 והשאירה לו 9 ילדים. 4 בנותיו נישאו. את בניו העסיק מקטנות בעבודה כעוזרים. בנו הבכור מרדכי, עבד שנים אחדות עם אביו. בנו השני אברהמיל עזב את הנפחיה של אביו והלך לעבוד בנגרות. משך זמן קצר הצליח במקצועו, נסע לורשה ועבד שם בפירמות והצטיין בעבודתו. הבן השלישי יעקב הלך ללמוד בישיבה והתפרסם כעלוי. קבל סמיכות לרבנות ונחשב באזורנו לגדול הלמדנים. הרב יעקב, בנו של ישראל הנפח התחתן בזאמברוב וקבל כתב רבנות

בעיר הקטנה הסמוכה לסלונים, בשם קוזלושצינה. זמן קצר אח"כ פרצה מלחמת העולם. בימי הכבוש למד הרב יעקב שחיטה ועבד בעירה יבלונקי כשוחט. הבן הרביעי של ישראל הנפח זלמן, שעבד עם אבא התגייס בזמנו לצבא הסוביטי ונפל בקרב על העיר רוסטוב, שברוסיה. ישראל גולדברג הנפח נשאר עם בנו הצעיר חיים יודל. שלמד לפני כן בישיבות ליטא והצטיין בכשרונותיו בתלמוד. ראש ישיבה אחד כתב במכתב המלצה על חיים יודל: „מובטחני שיהיה גדול בישראל". בימי המלחמה העסיק ישראל את בנו הצעיר חיים יודל, כעוזר לעבודה. בנו של ישראל, הרב יעקב לא יכול לראות בבדידותו הממושכת של אביו ומצא אשה לאביו, מבנות זמברובה. וישראל גולדברג התחתן שנית. כעת נשמט מידי הנפח מקור פרנסתו. יחד עם יתר נפחי סוקולי.

דב (ברל) קרושבסקי

עם תום פרשת הנפחים בסוקולי, נרעשה שוב העיירה. במוקד האירוע עמד ברל קרושבסקי, גבר בגיל ארבעים. בנעוריו, עסק ברל בשותפות עם 3 אחיו במסחר פרוות ובדים.

שנים אחדות לפני המלחמה היה ברל קונה מסוחרים זעירים סמרטוטים וגרוטאות ברזל להתכה. את הסמרטוטים היה מוכר לבתי חרושת לטקסטיל ואת גרוטאות הברזל — לבתי יציקה. הוא הצליח לאט לאט להתחרות עם סוחרים אחרים שבמקצוע זה ובעיקר עם היורשים של פסח בריל ז"ל. ברל הקים מחסנים והעמיד בחצרו צריף גדול, שקנה מאלתרקה מקובסקי. הצריף שימש קודם לאלתרקה כאכסניה ומסעדה, לאחר שנשרף ביתו הראשון, שקנה בזמנו מליישקי דינה,ס. עם גמר ביתו החדש, בן 3 הקומות, מכר את הצריף על ארבעת החדרים שלו, לברל קרושבסקי.

כבעל ל־3 מחסנים מרווחים, ניהל ברל את עסקיו בקנה מדה לא מבוטל, עלה ושגשג מיום ליום. במיון הסמרטוטים העסיק נערות בשכר יומי נמוך.

בראותו, שעסקיו פורחים ומשתלמים מכניסים בהם פרוטות ומוציאים מאות זלוטי תמורתם, השקיע בעסקים את כל כספו. ולא הסתפק בכך, כי אם השיג הלוואות ברבית ונהנה מגמילות חסדים. מלאי הסמרטוטים וגרוטאות הברזל לא הותירו עוד מקום פנוי במחסניו, שהיו תפוסים עד אפס מקום.

בתדירות היה ברל שולח קרונות עם סמרטוטים ממויינים לבתי חרושת וממלא מיד את המקומות הפנויים במחסנים בסחורה חדשה. הבית החדש, בו התגורר ברל וכל המבנים שבחצרו, נבנו מכספה של חמותו ביילה רחל, שקבלה סעד מאת בניה העשירים שבארה"ב. משפחתו מנתה 6 נפשות: הוא, אשתו, חמותו ושלושת ילדיו.

ביום פרוץ המלחמה נמצאו במחסניו של ברל כעשרים קרונות סמרטוטים וגרוטאות ברזל. בימי הכיבוש הסובייטי יכול היה ברל למכרם לבתי חרושת ממשלתיים, במחירים טובים, אך מחשש שירומה, החליט להחזיקם ולהשאירם עד לאחר המלחמה, בתקוה ליהנות מהרכוש בעתיד. בינתיים קיבל מאת הסובייטים משרה, כסוכן במקצועו והרגיש עצמו כשר וישר. כך חי בשלווה עד זמן כבוש הנאצים.

באביב, שנת 1942, עבר במקרה על יד ביתו של ברל קרושבסקי האמטסקומיסר הסוקולאי, המכונה „האשמדאי הצהוב" ושמע מהחצר געגוע של אווזים. הוא נכנס פנימה וציווה לפתוח את הקיטון מיד השגיח במספר אוזים, נמצאו שם גם מאזניים מטפוס אנגלי ומספר פנימיות

לאפניים. בעקבות הגלוי הזה פקד לפתוח את המחסן ויתר המבנים וביניהם את פתחי הצריף הארוך. בתמהון של ספוק בלתי רגיל גילה את כל אוצרותיו של ברל קרושבסקי.

את כל האוזים פקד האשמדאי להעביר מיד לביתו הוא. קרוב לכך, שלח אנשי המשטרה הפולנית עם ז׳נדרם גרמני בראשם, כדי לערוך חפוש מדוקדק בביתו של ברל.

בעת החפושים מצאו במרתפו של ברל מתחת לערימת תפוחי אדמה, אריגים, נעלי חורף לגברות וערדליים. בו במקום החרימו הכל ונטלו את כל הסחורה שמצאו, לעצמם.

היודנראט נדרש לשלוח מאה פועלים ולהוציא את הסמרטוטים והגרוטאות מכל הבנינים החוצה ולמיינם בהשגחת המשטרה, כדי לקבוע אם אין סחורות מוסתרות.

היודנראט גייס מיד את כל הצעירות והזקנים לעבודה, כי רוב אנשי העיירה היו רתומים לעבודות הכפיה הקבועות שלהם.

כך חלפו יומיים ושלושה עד שהוצאו הסמרטוטים והברזל מהמחסנים ומויינו בערימות. חלפו כשלושה שבועות בשקט עצור ולא נטפלו עוד לברל. איש לא בא לפגוע בו. חשב ברל, שהגרמנים לא יטלו עוד ממנו את הסמרטוטים. וכי למה להם סמרטוטים?...

כעבור שלושה שבועות לאחרי החפוש אצל ברל הגיעו לתחנת הרכבת בסוקולי שרשרת קרונות ריקים על מנת להעביר מהמקום את הסמרטוטים. האמטסקומיסר גייס מאה עגלות אכרים כדי להוביל את המטען לרכבת. שוב חלפו שבועיים בשקט. מדי פעם הופיעו בביתו של ברל שוטרי משטרה פולניים. בדקו, אם נמצא הוא בביתו, אך הלכו להם כלעומת שבאו מבלי אומר ודברים.

באותו זמן סבב ברל בכפרים הסמוכים והמשיך לנהל עסקים עם מכריו האיכרים. מדי פעם הגיעו לביתו הזמנות שגרתיות לעבודות הכפיה מטעם היודנראט, אך אשתו ידעה לסדר את הענינים, בשלחה במקום בעלה, נער נצרך, תמורת 2 מרקים ליום. בנו של ברל היה נוסע יום יום לעבודתו הרגילה בלאפי. ברל ובני ביתו היו מודאגים מאד על שנטלו מהם את רכושם, שבעזרתו קוו להתבסס שוב אחרי המלחמה. אך מה יכלו להועיל? בימים טרופים אלה היו נותנים שבח והודיה לבורא עולם על שמניחים לפי שעה לחיות.

שבוע לפני חג מתן תורה הרעיש שוב האשמדאי הצהוב את העיירה היהודית. הוא פקד על היודנראט להקהיל פתאום את כל הפועלים בשוק ולהעמידם בשורות איש איש, לפי מקצועו: חייטים, סנדלרים, נגרים, בנאים צבעים, מסגרים, נפחים ואופים. הוא דרש לדווח לו מיד על מספר הפועלים בכל מקצוע שהופיעו בשוק ולסמן באיזה מקום הם עובדים. למשל: כמה פועלים עסוקים בבוז׳יסק בעבודות כבול (טורף), כמה חוטבי עצים וכמה סוקלי אבנים וכד׳... בסוף רצה לדעת מה מספר הפועלים העסוקים בתחנת הרכבת. הוא הזהיר שכלם חייבים להתפקד ואסור שייעדר איש מהרשימה.

היתה זאת „אסיפת קהל" שניה, שהיודנראט התנסה בה במרירות וכאב. וככלב מוכה. חבריו הריחו את סכנת המות האורבת ליהודים בסוקולי. אין ברירה, אלא לבצע ולמלא את פקודותיו הרצחניות של האשמדאי. הוא אישית עקב אחרי כל קבוצה המסתדרת בשוק. תוך בדיקות בין השורות, קבע שברל לא נמצא בין הנוכחים.

עם שקיעת החמה חזר ברל מהכפר ובלבו מחשבות נוגות. רכושו והונו הוחרמו, בהם תלה תקוות ורודות. אם כך, — הרי הוא פרולטרי כשר ומוכן להתייצב לעבודות יומיות בין יתר הפועלים והעניים שבעיירה.

הרהוריו נותקו פתאום, כשנכנס לביתו ינצ׳נקו, מפקד המשטרה הפולנית. הוא הודיע

לברל בשם האמטסקומיסר בכבודו ובעצמו, שבא לאסור אותו. ברל חשב בלבו: מסתמא, בקשר לחקירה נוספת בדבר הסתרת סחורות. טבעי הדבר שפחד ורעדה אחזתהו בחששו מספיגת מכות ומאכזריות הגרמנים והפולנים, שיכריחוהו להודות במה שיאשימוהו. והרי החפוש הקודם היה קפדני ביותר ולקחו ממנו הכל ומה מצפים למצוא בנוסף?... הוא ניסה להתנחם בתקוה, שיחזיקו בו במאסר עד למחרת היום וישלחוהו לחופש.

למחרת השכם, בא במרוצה ליודנראט האשמדאי הצהוב ודרש לשלוח מיד פועלים ולהקים תליה עם חבל ארוך בשוק, מול בנין היודנראט. הוא הגיש תרשים, לפיו יש לבנות את עמוד התליה.

העיירה נתחלחלה מצל המות. השם יודע מי הקרבן הפעם? שמא חברי היודנראט? ושמא למען ההפחדה גרידא? בזמן האחרון לא נטפל האשמדאי הצהוב לכלשהו ולעיתים התיחס לפונים אליו, בידידות. הכל מלאו את דרישותיו לשביעת רצונו בדיקנות מוחלטת. רבים סברו, שזה אך תעלול שגעוני מצד הרשע על מנת ללחוץ יותר ולהפחיד את האוכלוסיה למעשים נוספים בגבור תאוותיו, שלמרות הכל לא באו על ספוקם. על כך שהתליה הוכנה לברל קרושבסקי לא עלה על דעת איש ואף לא על דעתו של ברל עצמו.

ערב שבועות. לתא המאסר נכנס המפקד ינצ׳קו בלווית כמה שוטרים. ברל קפץ בשמחה, בחשבו, שבאו לשחרר אותו לאחר שלא מצאו כל פשע בכפו, להפך — הרי נשדד ממנו כל רכושו ועשוהו אומלל. השוטרים הובילו החוצה את ברל באמרם, שהוא נקרא לאמטסקומיסר, הנמצא ע״י בנין היודנראט. זיק של תקוה התעורר בלבו בחשבו שלא יאונה לו כל רע ובודאי בנוכחות נציגי היהודים הוא משורין מלקבל מכות ואולי אפילו ימצא מישהו שיגן עליו.

ברחוב הסיר ברל את משקפיו מעל עיניו, ניגב את זגוגיותיו והרכיבם שוב. הוא פסע בלווית השוטרים בצעד בינוני. פתאום השגיח בתליה. פלצות אחזתהו!!! מה קורה כאן? למי מיועדת התליה? שמא עבורו? הרי לא התקיים כל משפט ולא הוצא כל פסק דין?! הוא אפילו לא מבין במה מאשימים אותו?!...

ברל לא הספיק להעריך את מצבו הביש. — האשמדאי פקד לכבול ידיו של ברל לאחור. שוטר אחד נשלח לפנים היודנראט כדי לקרוא משם עוד כמה יהודים שיעזרו לתלות את ברל. היות ולא נמצא שם איש, כי כלם התפזרו בבהלה מהמקום, הובילו השוטרים את ברל לעמוד התליה, שמו על צוארו את עניבת החנק ומשכוהו לקצהו העליון של העמוד. הקרבן פרפר עוד ברגליו ונשאר תלוי באויר לאור שמש הצהריים כששמי התכלת פרושים מעל לראשו המעונה. אשתו של ברל שנכחה במקום התיפחה טראגית והתעלפה. הילדים בכו ורעדו בקראם: אבא יקר שלנו, עטרת ראשינו אבא, אבאלה, מה עוללו לך ולנו? אוי לנו, אוי לנו!

הרוצח הנבזה, האשמדאי הצהוב ציווה להשאיר את ברל תלוי, למשך 24 שעות על העמוד.

כל אנשי העיירה היו בהלם וצל הרצח האכזרי והנפשע לווה כל יהודי בסוקולי ימים רבים.

ביום א׳ דחג השבועות הרשה האשמדאי להוריד את הגופה מעל עמוד התליה ולהביאה לקבורה בבית העלמין כדת וכדין.

הקרבן בלאפי

ביום בו תלו בסוקולי את ברל קרושבסקי נפל בלאפי קרבן אחר, מבין 250 הפועלים הסוקולאים שעבדו בבתי החרושת של הרכבת בלאפי.

הקרבן היה הצעיר מקובילין, שאך לפני ימים אחדים התישב בסוקולי ביחד עם אמו ואחותו, אחרי שהגרמנים חסלו את הישוב הקטן בקובילין.

כדי לקבל כרטיס עבודה נרשם מרצונו לעבודה בלאפי. לאסונו, שלחוהו תיכף ביום הראשון למשרד העבודה של גידרוביץ. בשני הימים הראשונים נשלח לעבודה בקבוצה של 12 פועלים, שביניהם היה גם הזקן מאיק. הקבוצה עבדה בטעינה ופריקה של פסולת ברזל ממחרטות והעבודה הזאת היתה קשה במיוחד כי הגרוטאות היו צמודים ומשולבים אחד למשנהו ואכולי חלודה — ומשום כך היה צורך להפרידם במכות של גרזן מיוחד ורק אז אפשר היה בעזרת מגרפה ואת לשפוך את הפסולת לתוך ארגז ולהעביר בעגלת יד לקרון הרכבת שעמד בקרבת מקום. העבודה כאמור היתה קשה והמפקחים היו מזרזים וממריצים למלא את הקרונות ולא הרשו לפועלים לחזור הביתה באם לא גמרו את הקרונות שהוכנו למטרה זו, בדרך כלל דרשו לסיים עבודה של יומיים ביום אחד.

הבחור מקובילין היה שקט ורציני, לא התרשל בעבודתו ולא העמיס עבודה קשה על אחרים. מעולם לא התוכח עם הפועלים, שותפיו לעבודה על טיב העבודה. כשנתנו לו להכות בגרזן, הכה בלי הרף על הפסולת הקשה, וכשנתנו לו לשאת ארגזים כבדים היה נושא את הארגזים ולא היה נוהג לנוח אחרי שנשא שני ארגזים כשאר הפועלים חבריו.

ביום השלישי נשלח עם קבוצה של 6 פועלים לפריקת קרון של ארגזים עם זכוכית. לכתחילה שמחו הפועלים בהניחם שיהיה להם יום קל בלי מפקחים ובלי משגיחים. לאט לאט הם החליקו על הקרשים ארגז אחד אחרי השני. אחרי החלקת כל ארגז מעל קרש ההורדה היו יושבים ונחים עד שנשארו להוריד עוד שני ארגזים. השעה היתה 11 בבקר.

פתאום הבחינו שהקטר מתקרב כדי להרתם לקרון הזכוכית. הפועלים החלו למהר להוריד את 2 הארגזים האחרונים מהקרון. 2 פועלים עמדו למעלה בקרון ו־4 למטה משני צדי הקרון. תוך פזיזות או אי זהירות מספקת של שני הפועלים למעלה נטה ארגז אחד הצידה והחל נופל. 3 פועלים הספיקו לזוז הצידה ונצלו. אולם הבחור מקובילין, בפחדו מאחריות לארגז הזכוכית שעלול להשבר נשאר לבדו להציל את הארגז ונדרס למות. משקל הארגז היה 600 ק״ג.

להפצע בעבודה במשרדו של גידרוביץ היתה תופעה של יום יום. כך נפצע קשה בימים ההם שמואל קרושניאנסקי, חתן טוביה ברן הקצב. זה אירע שבועות אחדים לאחר שהתחתן. הוא נשלח פעם לעבודה בלאפי ונפל בחלקו לעבוד בהרמת מטענים כבדים ע״י מכונה מיוחדת. עבודה של שמואל קרושניאנסקי היתה לקשור ולהתיר שרשרות ברזל למטענים. פעם נפל עליו משא כבד ושבר לו את עמוד השדרה. וגם הריאות נלחצו והתנפחו. נפגעה בריאותו ונשלח לבית החולים בביאליסטוק. קרושניאנסקי היה כל כך שבור ורצוץ עד ששום רופא לא האמין שישאר בחיים, רק הודות ללבו החזק נשאר חי, לאחר 6 חדשים של אישפוז בבית החולים בביאליסטוק, חזר שבור ורצוץ הביתה.

עוד אברך בן 40 שנה בצלאל מלאך, חתן יעקב לייב פרלוביץ, נפצע בגלגל ברזל ונשברה רגלו.

פצועים קל היה מעשה שבשגרה. אחר חג השבועות הורעו תנאי העבודה במשרד גידרוביץ

בהרבה. „הפצר" חזר מחופשתו והמשיך כדרכו להכות את הפועלים מכות רצח. הכה באכזריות בחור חסון ובריא יודל לרמן מאוסטרוב מזוביצק. במשך כמה חדשים היה פרצופו של יודל נפוח שבקושי נבלטו העיניים האדומות מדם. תאוה סדיסטית מיוחדת היתה לו ל„פצר" לפגוע בצעירים יפי המראה ולהכעיר את פניהם עד שאי אפשר היה להכירם. מלבד זאת היה מחלק מהלומות יבשות חזקות כאלה עד ששבועות שלמים היו מרגישים את הכאב.

בין הפועלים הסוקולאים בלאפי עבד בחור מלאפי בשם וויינר. אביו היה מספק מצרכים לממשלה הפולנית. אמו היתה בצעירותה מורה. אביו נשלח ע"י הסוביטים לסיביר ואמו נשארה בלאפי אצל הגרמנים. היא עבדה ביודנראט בתור מזכירה. בנה היחיד היה עדין ומפונק. לפני המלחמה חי במותרות. החזיקו בשבילו מטפלות מיוחדות. לפצ'ר היה תחביב לתת לבן היחיד המפונק ויינר בכל יום 20 סטירות לחי, 10 בכל לחי. וויינר מוכרח היה לעמוד ישר וזקוף. לעתים היה מוסיף לסטירות הלחי, מכות עד זוב דם. לוויינר, בחור יפה התאר לא היה לפני מי להתאונן ולהתלונן כי היהודים היו מחוץ לחוק וחייהם הפקר. כל גרמני יכול היה לעשות ביהודים כל מה שלבו חשק.

פעם אחת נדברו הפועלים הסוקולאים של משרד נידרוביץ לנסות לשחד את „הפצר" במתנה יפה, כדי שיחדל להכות את הפועלים. 2 פועלים שידעו לדבר גרמנית קבלו על עצמם לבא בדברים עם „הפצר". אחד מהם רובינשטין בעל בית דפוס, ובית מסחר לניר ומכשירי כתיבה בעיר אוסטרולנקה. הפועלים הסוקולאים החליטו לנדב ל„פצר" זוג מגפים דה־לוקס, שבימים האלה קשה היה למצוא דוגמתם. כל פועל התחייב לתת את חלקו בסכום מסוים. נבחרה משלחת בראש רובינשטין שפנתה ליודנראט בבקשה דחופה שיעזרו להשיג את הסחורה כי בחייהם הדבר. אין עוד לשאת את היסורים ומכות הרצח של „הפצ'רל". שני השתדלנים גששו לשחדו בדורון נאה והוא נאות לקבל ללא כל הסוס. הגזלן בטא זאת במתן רשות ליטול מדות רגלו.

היודנראט המקומי ספק מיד עור מובחר בטיבו שמלפני המלחמה. סנדלר מעולה מסוקולי הכין בשביל הפצרל זוג מגפיים למופת, שמחירם מעל אלף מרקים. רובינשטין מסר בהכנעה את המגפיים לגרמני האכזר, שאגב מצאו חן בעיניו עד מאד.

הפועלים שמחו וסברו שבאה הישועה וקץ לענוייהם מידי הצורר. אך טעה טעו בשקוליהם. האכזר התהדר במגפיו החדשים כטוס בנוצותיו ולא שפר במאומה את יחסו ליהודים, להיפך, נעשה גרוע יותר והכביד לבו למען ענותם בסבלותם. עד אז נוהג היה לפקח על העבודה לפרקים ומעתה עמד נוגש במשך כל שעות היום כמעט עד צאת הנשמה. אנשים נעשו לבעלי מום, תכופות התעלפו וכרעו תחת עומס העבודה המפרכת. רבים קללו את יום הולדתם והעדיפו למות, מלסבול יסורים.

אם לא די והותר היה לנו „הפצרל" במשרד גידרוביץ', הוסיף לנו הבוס דלמייער צרה על צרה בדמותו של גרמני גבוה ושמן מקניגסברג, שאף הוא ייסר אותנו בשוטים ובעקרבים. את הצורר החדש כבדנו בכנוי „דז'ביג" (מנוף, בפולנית). הוא היה טפוס של גברתן, בעל כח פיסי רב ומסוגל להרים משאות כבדים. לוע היה לו כלכלב „בריטן" וקול של חית פרא. ה„דז'ביג" ממונה היה על מגרש הקרשים ולוחות עץ, כקודמו ה„מרוק". הוא היה מפקח על עבודות גם בסניפי עבודה אחרים, ולא הרשה לאיש לפוש לרגע. הוא הפיל את חתתו בכל מקום שדרכה כף רגלו כגון: במשרדי "הסבא", „הלה סניטרנה" של הפירמה גולץ ואחרים. פחדו ממנו כמו ממלאך המות. היה נוהג לעמוד ע"י ערימת קרשים ובידו מוט עבה וזירז בצריחות פראיות להעביר בריצה קורות ארוכות באורך כחמשה מטרים, ע"י זוג פועלים

וללא הפסקה. אחרי יום עבודה של שמונה שעות נשארו הפועלים תשושים וסחוטים ופצועים מהמהלומות שהנחית הרשע במוט שבידו על כל חלקי הגוף. מדי פעם הסתלק מהמקום לזמן קצר, כדי להציק לעובדים בפנות אחרות. רגעים אלה היו יקרים מאד ונוצלו לנשימה ארוכה ונגוב הזיעה. רק חזר ה„דז׳ביג״ וחודשו הנגישות. כעשר דקות לפני צאת הרכבת מלאפי לסוקולי שחרר את הפועלים, בעוד במקומות אחרים שוחררו אנשים חצי שעה קודם נסיעתם, על אף שהמרחק, למעלה מקילומטר אחד לתחנת לאפי היה גדול יותר, כמו למשל באזור גביזדובה. הדרך לתחנה הובילה מבעד גשר גבוה, שהיה צריך לעברו במהירות על פני אדנים, כדי לא לאחר חלילה את הרכבת ולהגיע הביתה. קרו מקרים, שקשישים, או חלשים הגיעו ברגעים האחרונים לרכבת, כשהם נושמים בכבדות, או תשושים לגמרי ואז התעקש פקיד הרכבת ולא נתן להם להכנס לקרונות. המסכנים אולצו אז ללכת ברגל הביתה, מרחק של 16 קילומטרים עד לסוקולי. לפעמים, כשרכבת עדיין לא הגיעה לתחנה מצא הפקיד הזדמנות נאותה להשתעשע ביהודים ולהתעלל בהם, כתוספת לעבודת הפרך היומית. הוא היה מעמיד את 250 הסוקולאים ב־3 שורות ארוכות ובמרחק מדויק ביניהן ופקד לחלק סטירות לחי איש לרעהו. מי שלא סטר כראות עיניו הוסיף לו הוא מנה אחת אפיים.

אחרי המשחק של סטירות הלחי פקד עליהם לעשות התחרות בריצה ומשחקים שונים והכל בכדי ליגע ולעיף את הפועלים אחרי יום עבודת פרך. בבקר כשהפועלים חזרו והגיעו לתחנת הרכבת בלאפי, היו השדים הנאצים עומדים ואורבים לפועלים. אחד הנאצים היה מכונה „גלב״ הוא בדק אם מגולחים כראוי, ומי שלא היה מגולח למשעי נטל ממנו את כרטיס העבודה והכריחו להתגלח בצהרים ולהופיע לקבל בחזרה את כרטיס־העבודה. נאצי אחר היה משגיח על אותות הקלון אם הם בסדר. אם מישהו לא ענד את אות הקלון על בגדו היה מקבל מכות ומשלם קנס. גרמנים אחרים היו מחפשים בילקוטים, בכיסים, וממששים לאורך הגוף ובמגפים בחפשם סחורות מוברחות. מבריחים בעלי נסיון היו משחדים עוד מקודם את „הקרוקים״ (הז׳נדרמים הגרמנים) במתנות, כך שהז׳נדרמים היו נמנעים מלחפש אצלם. לעתים היו „הקרוקים״ מחפשים בקרונות אצל הפועלים בדרך מסוקולי ללאפי וחזרה..

מזמן לזמן היה האמטסקומיסר הסוקולאי בא לפתע לתחנת הרכבת לפני צאת הרכבת, כדי לבדוק אם חסרים פועלים לעבודה בלאפי לפי הרשימה. למטרה זו היה מצוה להעמיד את הפועלים בשורות ולהפקד. כמובן נפל אז פחד מות על כלם. בעת שהעניש את חברי היודנראט במלקות הוא איים, שבמקרה עבירה בעתיד יענשו אנשי היודנראט ביריה ללא אזהרה מוקדמת. אחד החטאים הגדולים אצלו היה אי הופעת פועלים לעבודה בלאפי לפי המספר הדרוש. פעם, בעת מסדר הפועלים כ־15 דקות לפני שהגיעה הרכבת, התחיל למנות את הפועלים. לקבוצת פועלים שאחרו לתחנה והגיעו לאחר התחלת המסדר לא נתן להכנס לקרונות. הוא רשם את שמותיהם והודיע להם כי מהיום יעבדו כעונש, שבועות אחדים במחצבת אבנים בייזשבה ושלחם תיכף ליודנראט כדי להעבירם לייזשבה. הפועלים שמחו על שסר מהם פחד המות כי מעבודה קשה כבר לא פחדו. לייזשבה היה היודנראט שולח בכל יום 50 פועלים לפנות בקר בשעה ארבע וחצי בעגלות, ובחמש אחר הצהרים היו מחזירים אותם בעגלות הביתה. העבודה לא היתה כל כך קשה, אבל ההתרוצצות בעגלות בצפיפות במשך 4 שעות ביום נוסף על העבודה היתה קשה למדי. היודנראט היה מחליף בכל יום את הפועלים בייזשבה כך, שגם לצעירים לא יצא לנסוע יותר מ־3—2 פעמים בשבוע. בזמן האחרון ברחה קבוצת פועלים מביאליסטוק מהעבודה בייזשבה, בהיותם רעבים. בייזשבה לא היה מטבח צבורי. היה צריך להביא מזון מהבית והביאליסטוקאים לא נסעו יום יום הביתה מפאת המרחק הרב, על כן סבלו

חרפת רעב ונאלצו לישון על רצפה קשה. התנאים הביאו לכך שעשרות פועלים הסתלקו ממקום העבודה. הבוס מסוקולי הטיל לכתחילה את אשמת הבריחה על היודנראט שלו, אך הללו הצטדקו בהסבירם, שאין ביכלתם לשאת באחריות על פועלים זרים, וכי הדאגה להזנת הפועלים הוא ענין של היודרנאט בביאליסטוק.

לא ידוע לי כיצד הענישו את הבורחים וכיצד התיחסו לדבר בביאליסטוק אבל בסוקולי דרשו נוסף לחמשים הפועלים הרגילים, עשרים עובדים כתגבורת לקבוצת יז׳בה וסדור אספקת מזון עבורם. מלבד משמרת ייז׳בה נדרשו 50 פועלים לחפירת כבול (טורף) בכפר בוז׳יסק, לצורך הסקת תנורי חמום.

עוד נוספו עבודות מרובות בתחנת הרכבת קרושבה, לשם הגיעו קרונות אבנים לשחיקה וגריסה ומערבלים למטרה זו. מפאת מחסור בכח עבודה של גברים נשלחו לעבודות צעירות. חלקן עבדו בחפירת הכבול בבוזיסק ויתרן בעבודות חצץ ובמטבחים לפועלים, שסודרו.

בעבודות הכבול החליפו את המשמרות אחת לשבועיים, בעוד שבעבודות חצץ צריך היה לעבוד 3 ימים בשבוע., ברור, שלמועסקים בסוקולי היה קל יותר עול השעבוד מאשר לאלה, שעבדו מחוץ למקום. אלה לא טעמו מנוחת שבת וחג והיו נתונים להתעללות מתמדת מידי עריצים, רוצחים וסדיסטים כדוגמת „הפצ׳ר" וה„דז׳ביג" במשרד גידרוביץ׳ ו„אזף" בפירמה גולץ. היו מקרים של שכירת פועלים עניים במקום בעלי יכולת תמורת תשלום של עשרה מרקים ליום עבודה. כך נוצר שוק עבודה ונרתמו נערים בגיל 14—13, שעדיין לא הופיעו ברשימת היוצאים לעבודה בגלל גילם הרך. צעירים כאלה עבדו תכופות במקום קרובי משפחה שלהם, היו ביניהם זריזים וערים לכל שנעשה סביבם והרויחו בעסקים ובהברחת סחורות מכל המינים. אף דרך היודנראט נשלחו פועלים עניים לעבודה במקום אחרים תמורת תשלום סביר. לעניים שולמו 2 מרקים עבור יום עבודה שלם.

שמועות על שחיטות המוניות ;

בקיץ האחרון הגיעו אלינו שמועות על שחיטות המוניות של יהודים ברחבי ליטה ורוסיה הלבנה. בוילנה, סלונים, ברנוביץ׳ מינסק השמידו הגרמנים בסיוע כנופיות ליטאים ורוסים לבנים את כל האוכלוסיה היהודית. בעירות קטנות שבסביבות וילנה ומינסק הוצאו יהודים לאלפים ולרבבות בפעם אחת להשמדה ושללו מהם את כל הונם ורכושם. היות והשמועות הללו הגיעו ממקומות רחוקים באופן יחסי ועדים חיים לא הגיעו אלינו, לא שמו אנשים תשומת לב מספקת לשמועות המזעזעות, למרות העובדה שידענו מזמן, שהרג גדול נעשה בזמנו לא רחוק ביותר מאתנו כגון: בטיקטין, רוטקה, מישניץ וידבבנה. בסוקולי התנחמו וקוו לימים טובים יותר שיביאם הזמן והשם יתברך לא יעזוב אותנו. כאמור, השקול היה שהגרמנים זקוקים לכח עבודה למטרות המלחמה ואנו צפינו למפלתם הקרובה.

חלפו ימים והשמועות נדמו ולאט נשכחו במערבולת המאורעות והחיים הקשים. המצב הכלכלי שוב השתפר יחסית בחדשים האחרונים לפני השמדת עירנו. לא סבלו עוד רעב בסוקולי. יהודים מכרו חפצים ללא הסוס ומבלי לערוך חשבונות עמוקים. ממה נפשך... — אם יתקיים העולם, אפשר יהיה לרכוש דברים חדשים ואולי יפים ויקרים יותר ואם חלילה לאו, בודאי שאין לחוס עליהם ומוטב לחיות חיי שעה, היינו — למכור ולאכול, כי בלאו הכי יפלו בידי רוצחינו.

יהודים התרגלו להתקיים ולחיות במחיצת הגרמנים המקומיים והז׳נדרמים. באמצעות היודנראט ספקו צרכיהם בבגוד ובהנעלה, ברהיטים, תכשיטים ובכל טוב. בהיותם שבעים מכל הפסיקו לערוך חפושים בבתים והתעלמו מעסקים, שבין יהודים ופולנים. אפילו האשמדאי הצהוב נעשה רגוע יותר ובפרט אחרי תליתו של ברל קרושבסקי. בשיחותיו עם נציגי היודנראט מצא לנכון להדגיש שהוא ורק הוא מקיים ומשתדל לקיים את גיטו סוקולי, בו בזמן חוסלו גיטאות במקומות אחרים ורק לו יש להודות על כך. במדה, שיחסו ליהודים קפדני ונוקשה יותר, מביא הדבר תועלת רבה יותר להם. היתה תקופה, שעמדו להעביר את האשמדאי מחוץ לסוקולי, ופרדוקס הוא שהרבה יהודים הצטערו על כך, בחששם שמאבדים הם את מגינם וסניגורם היחידי, ונרגעו רק כשנודע שוב שהאשמדאי ישאר בעיר.

למרות האסור המפורש לסחור בעצי הסקה ובשול, הסתדרו איכשהו היהודים ברכישת מצרך חיוני זה בכל מיני דרכים. מותר היה לצאת ליער הסמוך ולקושש עצים קיסמים וענפים יבשים, שנחשבו הפקר. אכן מכל הבתים יצאו נשים, נערים, נערות וקשישים עם שקים וחבלים כדי להצטייד בעצים. בסביבה היו יערות קרושבה, ויסוקי, יער לייבל דינהס לשעבר, יימיולקה, איצקי, ברושבה, יער ביאליסטוק ויער דבורקי.

בתקופה זו המו היערות יהודים בהמוניהם. בכל ראית נושאים חבילות, סוחבים קורות בחבלים, או מובילים עצים בעגלות. ככל שהמשפחה היתה ענפה יותר, כן הסכילה להצטייד בכמות גדולה יותר של עצים לכל החורף ואפילו לכל השנה. העובדים בבנין ובמקומות שהיתה בנמצא פסולת עץ, אף משם הביאו מלאי נכבד להסקה.

בעלי מקצוע שעבדו פרטי אצל פולנים קבלו מהם עצי הסקה ואף ספקו הפולנים עצים על גבי עגלות ליהודים בשעות, שלפני עלות השחר לבל יראה הדבר לעין.

בעת ההיא הגיע לסוקולי קבוצת טכנאים מ„וורמכט״ כדי לנצל מכוניות שבורות וטרקטורים שנשארו מהסוביטים והתגלגלו בכל הדרכים. הם דרשו מהיודנראט פועלים יהודים לעזור להם לפרק את המכונות. בעבודה זו, היתה לפועלים שוב הזדמנות לרכוש שירי עצים. בימים האחרונים פשטו שוב שמועות מחרידות על השמדה המונית של יהודים. הפעם הגיעו השמועות מסביבות וורשה. מספרים שבמשך כל הקיץ של שנת 1942 מוציאים הגרמנים מוורשה ומסביבותיה מידי יום ביומו אלפי יהודים ושולחים אותם בקרונות רכבת לטרבלינקה, במקום שנבנה ע״י הגרמנים בית מטבחים ענקי להשמדת יהודים גם בזרם חשמלי ובגז מחניק. פרטים מדויקים איך משמידים שם את היהודים עדיין לא נודעו אולם זאת ידוע כי בכל יום ויום מגיעים לטרבלינקה עשרות קרונות רכבת עם יהודים. בהתחלה דוחפים אותם לצריפים מיוחדים ואח״כ מוציאים אותם, כביכול, לבית מרחץ... פוקדים עליהם להתפשט מוסרים לכל אחד חתיכת סבון ומגבת. אח״כ נפתחות דלתות של חדר ריק לשם מכניסים את הקרבנות. וכשהחדר מתמלא אנשים בצפיפות עד אפס מקום נסגרות הדלתות מאליהן ובשניות אחדות הם נחנקים. בכל 5 דקות מכניסים לשם טרנספורטים של יהודים חדשים ומיד הופכים לאפר. גם יהודים אחרים מפולניה, ליטא, אוקרינה, רוסיה הלבנה, צרפת, בלגיה, הולנד ומארצות אירופה אחרות מגיעות רכבות מלאות לטרבלינקה, שם הם נשמדים. לכתחילה רימו הגרמנים את היודנראט הוורשאי, באמרם, ששולחים את היהודים למקומות עבודה... היו יהודים שנחפזו להרשם ביודנראט לעבודה בטרבלינקה. היו כאלה, שמסרו ליודנראט סכומים מסוימים כדי להרשם בהקדם האפשרי לטרבלינקה. לאחר ימים אחדים נודע כי לטרבלינקה מובילים לא לעבודה אלא להשמדה. הידיעות מוורשה דכאו לבבות לחלוטין. האכזבה והיאוש גברו. נוכחנו, שהשואה מתקרבת ובאה גם אלינו וגם מאיתנו לא ימנע הגורל הטרגי של היהדות הפולנית והכל

אירופאית. גזר הדין שלנו נחתם... וכל זאת יצר הקיום לא נתן לנו לקבל את גזר הדין בהכנעה. קשה לנו להניח שכבר עומדים אנו על סף החורבן. עדיין נמצאו אצלינו אופטימיסטים שהזינו אותנו באשליות, כגון: שהיטלר מבדיל בין יהודים של „הרייך השלישי", לבין יהודים של „הגנרל גוברנימנט". וכי אנחנו, השייכים כביכול אל „הרייך השלישי", ניהנה מזכויות מיוחדות... על כל פנים התנחמו האופטימיסטים בתקוות שוא ושבינתיים אולי יקרה נס מן השמים וכל זמן שהנשמה בקרבנו אסור להתיאש. צריך לאכל, לשתות ולדאוג לבית. קרבו הימים הנוראים של ראש השנה. ויום כיפור ואח"כ החג הגדול של סוכות, שמיני עצרת ושמחת תורה. יהודים רכשו מזון לחגים, עופות ודגים. אפו חלות ועוגות כבשנים הטובות. בראש השנה של 1942 התפללו היהודים הקשישים שבסוקולי במנין הרב, כי בתי המדרש ובית הכנסת בסוקולי היו תפוסים ע"י הגרמנים מיום הראשון להכנסם העירה. בית המדרש הגדול ובית הכנסת שמשו לגרמנים כמחסנים לתבואות ולתפוחי אדמה. מבית המדרש החדש עשו הגרמנים נגריה ובית המדרש של החיטים הפך מחסן, כך שמקום יחידי ליהודים קשישים שבסוקולי לתפילת הימים הנוראים היה מנין הרב. חסידים בודדים בראש שלמקה אלשא, שהיו מתפללים לפי נוסח ספרד, יסדו להם מנין בחדר ריק מאחורי הבנינים של זלמן יחנס. כל התפילות של ראש השנה ושל יום הכיפורים התקימו בחשאי והיו נזהרים ומציצים דרך החלונות, אם לא נראה חלילה, גרמני. ילדים עמדו בחוץ בשמירה. בערב יום הכיפורים הזהיר היודנראט את הפועלים שהיו עובדים בבתי חרושת של הרכבת בלאפי שביום הקדוש יסעו למען השם כדרכם יום יום ואל יהין מישהו חלילה להתעכב מלנסוע, כי בנפשו הוא. האמטקומיסר עלול לבדוק אם לא הופיעו פועלים לעבודה. אנשי היודנראט הזכירו כי גם בשבוע שעבר ביום ב' באו לפתע לתחנת הרכבת לראות את הפועלים לפני יציאתם לעבודה, נוכח האשמדאי שטעה בחשבונו וכי יום כפור יחול רק בעוד שבוע. למרות האזהרות נשארו ביום הכיפורים בבית עשרות פועלים מעובדי הרכבת בלאפי. לכתחילה באו כלם לתחנת הרכבת אולם ברגעים האחרונים לפני צאת הרכבת כשנוכחו שהאמטסקומיסר לא בא, שבו עשרות פועלים הביתה. יום כפור, יום קדוש לצום, להתפלל ביום הדין... האשמדאי לא בא, סימן שהכל יעבור בשקט. לכל היותר יכולים להטיל קנס של מרקים אחדים. ביום הכיפורים, בצהרי־היום הגיעו לתחנת הרכבת בקרושבה קרונות שצריך היה להטעינם באבני חצץ. היודנראט שלח להוציא מן המנינים את הצעירים ושלחם לתחנת הרכבת לעבודת הטעינה. הרב ציוה לערוך הפסקה לחצי שעה כדי לבחור בפועלים לפי דרישת היודנראט והסביר שפיקוח נפש דוחה מצוות התורה. אחרי חג הסוכות הגיעו שמועות מחרידות כי בערים אחדות בסביבות וורשה כמו קלושין, שדלץ, וונגרוב הוציאו הגרמנים את כל היהודים, נער, זקן, טף ונשים ושלחם לטברלינקה. פליטים אחדים שברחו מהקרונות הצליחו להגיע לסוקולי. הם ספרו שברחו לעירות בסביבות עריהם, אולם כנופיות שודדים פשטו בכל היערות התנפלו עליהם ורדפום יומם ולילה. הפליטים ספרו כי השודדים חלצו מרגליהם את המגפים והנעלים ונטלו מהם בגדים, כסף, ותכשיטים. השודדים השאירו אותם ערומים ויחפים. כך נדדו ביערות ובכפרים ובקשו מהאכרים לחם לשבור את רעבונם, לנו תחת כיפת השמים עד שהגיעו לסוקולי. הם שמעו כי באזור סוקולי עדיין קימים ישובי יהודים. הפליטים ספרו כי בערים סוקולוב וונגרוב גלו יהודים צעירים התנגדות נמרצת לגרמנים בעת חסול הגיטאות במקומותיהם ואפילו הרגו נאצים אחדים.

בסוקולי דאג היודנראט לצרכי הפליטים, שהגיעו מסביבות ורשה. לספק את מחסורם במזון, לבוש, הנעלה ולינה. יסדו מטבח, דאגו לשלב אותם בעבודות ולהסתיר את אי לגליותם בסוקולי. אפשרו להם לנסוע לעבודה בלאפי בכרטיסי עבודה אחרים.

בימים ההם הביאה אשה נוצריה מורשה ליודנראט בסוקולי ילדה יהודית בגיל שבע. היא ספרה, שהילדה ממשפחה עשירה ומיוחסת שאת הוריה רצחו הגרמנים וכי היא חמלה על המסכנה, שלפתע נשארה יתומה. הילדה מצאה חן בעיניה, דברה פולנית צחה, היתה יפה ופקחית. בדעת האשה הטובה היה למצוא לילדה הורים מאמצים נוצרים, חשוכי ילדים ולהסתיר מהבריות את מוצאה היהודי. היא מצאה משפחה עשירה שהיו מוכנים לקבלה כבת ולתת לה אוירת בית חם ולחנכה. אך הילדה סרבה להשאר אף רגע אצל נוצרים. בכתה והתחננה שיביאו אותה ליהודים. היא הבינה את מצבה ומה שקרה להוריה וליהודים אחרים בסביבתה.

לאחר התיעצות מקומית וקצרה קבל היודנראט את היתומה, שנמסרה לטפול ולחנוך לאשה מתאימה לכך, תמורת תשלום נאות.

ספורי זועות שנשמעו מפי פליטים הגבירו את הפחד והדכאון מחשש ימים רעים וגורליים הממשמשים וקרבים. לא היה עוד ספק שתורנו להשמדה יגיע במוקדם, או במאוחר ושעומדים אנו על עברי פי הפחת. ההנחה היתה, שהחסול יתחיל בביאליסטוק ובהדרגה יעבור לאזורים הנמצאים ברדיוס ממנו. והנחמה היתה, שעדיין נמשך ועוד ימשך המצב, הואיל ובביאליסטוק קימים מפעלים רבים וחיוניים לגרמנים, בהם עובדים בעיקר יהודים. שם מייצרים אנפילאות (נעלי פילץ) בשביל הצבא, כדי לעמוד בהן בקור הגדול בחורף במלחמה עם הרוסים. מועסקים סנדלרים, חייטים ובעלי מקצוע רבים מכל הסוגים ומכל המינים. בתי חרושת ומפעלים עובדים במלא הקיטור. יש לשער, שאוכלוסית היהודים בביאליסטוק בשנת 1942 הגיעה ל־ששים אלף נפש. בכל מפעל נוצלה העבודה של היהודים וכל עוד יש צורך בהם, לא יקדימו להשמידם. במחשבות כאלה נתפשו מוחות יהודי סוקולי בידעם, שאין זו, אלא אשליה.

בשבועות האחרונים השתדלו פועלי סוקולי לבוא במגע עם יהודים מביאליסטוק במטרה לגלות מה המצב שם ולהודע אם לא צפויים היהודים לגירושים. כמובן שהנשאלים לא יכלו לדעת כל תשובה, כי „מה אנו ומה חיינו״ ? אפילו נראו שאננים ורגועים, בהמצאם בהתעסקות תדירה ונרתמים לעול העבודה שלא פסקה כמעט.

בבוקר לא עבות אחד הודיע האמטסקומיסר לפתע ליודנראט בביאליסטוק, שיש להכין רשימה מדוקדקת של ישישים וילדים קטנים ולמסור אותה לידיו. אין לתאר במלים את הבהלה ושברון הלב שנעשה בכל בית. אנשי היודנראט התחמקו מלערוך הרשימה ואף התבטאו, שאיש לא יסכים מרצונו להפרד ולהתרחק מיקיריו.

לא ימצא יהודי שלא יעמוד על נפשו וימסור להשמדה את ילדיו או הוריו, על אף שהאמטסקומיסר „רמז״ שרק עומדים אולי להעביר את הנרשמים למקום מבטחים. [redacted] ימים אחדים נמשכה הבהלה, לבסוף נשתתקה ובוטלה הגזירה. לא קשה היה להבין שהיתה זאת תחבולה שפלה מצד קבוצת גרמנים בנסיון סחיטות נוספות לטובת עצמם.

מקרה טראגי בלאפי

ביום ראשון אחד אירע בלאפי מקרה טרגי ביותר עם פועלי סוקולי. בימי א׳ היו בדרך כלל עובדים מחצית היום ועד שעה 1 אחה״צ. מי שגמר את תפקידו קודם היה רשאי לעזוב את המקום. מכל מקום בשעה 1 כלם היו חפשיים ללכת. הצרה, שלא היתה תחבורה לסוקולי והיה הכרח לחכות עד השעה 6 לפנות ערב לבוא הרכבת.

בדרכם לתחנה נהגו להכנס לאכסנית „הדבורקים״, בה אפשר היה להזמין ארוחות מלאות

וקלות. האכסניה היתה מעין בורסה למסחר והברחה. שם בוצעו עסקי חליפין והסכמים מסחריים.

ביום א׳ הפטלי ההוא ישבו בגנה שלפני המסעדה כ־10 פועלים מסוקולי ומביאליסטוק בחברת שני צעירים מבעלי המסעדה ושוחחו ביניהם.

פתאום נשמע קול אזהרה מפי אחד הפועלים. שמתקרב „בעל שש הרגליים". היה זה כנוי של אחד הז׳נדרמים, שהופיע תמיד בלוית כלב גדול מגזע הזאבים.

בראותם את הסכנה מפגישה הבלתי צפויה והבלתי רצויה הסתלקו בחפזון אל צריף מאחורי המסעדה. לרוע המזל הבחין הגרמני בבורחים, פסע בעקבותיהם ועצר את כלם.

ברור היה גם לגזלן הגרמני שאין במה להאשים את האנשים ולא נמצא בהם פסול. הם פשוט ברחו ממנו מפחד, הטבוע בלב כל יהודי בימים ההם ומאזלת יד להתגונן מאגרוף קשה ומאיום תמידי על חייהם מצד הגרמנים, המתעללים בהם באשר יפנו.

יהודה גריצ׳ק הי״ד

מבחינת העבודה כלם היו בסדר. גמרו לעשות מה שהיה נדרש מהם ואף חכו לצאת הרכבת. בצריף גלה הגרמני שני שקים עם קמח. בעל הצריף הכחיש, שהקמח שייך לו ואף אין לו מושג כיצד הוכנסו השקים.

„בעל שש הרגליים" העביר את עשרת היהודים לעיר קנישין, למחנה עצורים וכפי שנודע הומתו שם ביריות. בין הנרצחים היו בנים יחידים להוריהם ומפרנסיהם. אחד מהם היה בנו יחידו של ברל קרושבסקי, שרק לפני 4 חדשים עלה לגרדום, בערב חג השבועות. לאמו האומללה היתה זאת טרגדיה נוספת שאין נחומים לה.

יודל גריצ׳ק, בנו של וולולי נער בן 14 היה קרבן נוסף בין העשרה. סבו יעקב משה מקובילין היה חסיד גור, סוחר עשיר של עורות וצמר, יהודי פיקח וישר.

משה ברבינסקי היה הקרבן השלישי מבין הסוקולאים, שמלא את כוס התרעלה של משפחתו. משה היה חתנו של חיים ברוך גולדוסר ואשתו רשקה. בקיץ של שנת 1942 עבד יום יום בלאפי וחוזר היה סחוט ורצוץ מהעבודה המפרכת. לפנות ערב היו רצות שתי בנותיו הפעוטות בגיל

4—3 לקראתו ובעושר תמימי וילדותי ובצוחות גיל התרפקו על אביהן בנשיקות אין קץ, בספרן לו על הקורות אותן במשך כל שעות היום מלא הגעגועים. אנשים שראו פגישות אלה התרגשו עד כדי דמעות מהאושר של הפעוטות ושל אביהן. מי יכול היה לשער, שהליכת משה ברבינסקי לאכסניה הדבורקית ימיטו שואה עליו ועל בני ביתו היקרים.

הגנה עצמית

שבועות מספר לפני גירוש יהודי סוקולי החליטה קבוצה מבני הנעורים לארגן הגנה עצמית. מטרתה היתה לא להניח לגרמנים להוביל אותנו כצאן לטבח.

בחשאי נועדו צעירים מספר ובחרו מתוכם 5 חברים, שהוו את ועד הפועל של מחתרת הגנתית. החברים היו: שלמה פלוט, יענקל סיינס, מרדכי משה בלושטיין, שמואלקי מאיק ומשה מאיק. באספה הראשונה עבדו תכנית כיצד לארגן את כל הנוער ולהכשירו לפעולות התנגדות לגרמנים. שמענו ממקומות אחרים, שיום לפני הגירושים (אאוסזיעדלונג, בפי הגרמנים) מודיעים הרוצחים בחצי פה על כונתם הזדונית — ליודנראט. נשאר אם כן לעקוב אחרי כל תנועה ולהטות אוזן למתרחש בסביבה, במטרה להשיג כל אינפורמציה, הקשורה לגירוש היהודים. מונו חברים, שביום הגורלי יעמדו במקומות שונים ובדרכים ואם יבחינו בתנועת פלוגות המחסלים, יודיעו מיד לחברי הקשר. נקבעו מספר פעולות בצוע:

ברגע שיודע על תנועת הגרמנים לעבר סוקולי יצית כל לוחם את ביתו על כל המטלטלים שבו וכך לא יפול רכוש יהודי בידי הצוררים. הנוער המאורגן, חלקו האחד יטיל רמונים על אנשי הגסטפו המתקרבים וחלקו השני יפתח עליהם ביריות מאקדחים. קל היה לשער שבקרב זה יפלו רבים מהלוחמים ומעטים הסכויים להשאר בחיים, אך מוטב ליפול בקרב בהכרה, שעם מותך יחוסל גם גרמני. הישיבה התקיימה בסיסמה „תמות נפשי עם פלשתים". היתה זאת תכנית של צעירים, שהחלטתם היתה נחושה למות מות גבורים. רוח הלחימה פעמה בהם ברגעים אלה של התרוממות חשבו גם על מקום מקלט למעטים, שאולי יצליחו להמלט מאש התופת. נקבעו מקומות מפגש ביערות הסביבה, כך שבשלב מאוחר יותר ימצאו קשר עם פרטיזנים. התכנית כבר היתה משורטטת בקוים כלליים וכעת התחילו בהכנות לבצועה. הבעיה החמורה והדחופה ביותר היתה השגת נשק, לפחות כחמישים אקדחים ורמוני יד.

לצעיר משה מאיק היה ידיד פולני, אחד מראשי המחתרת א.ק. (ארמיה קריובה) הוא התגורר לא רחוק מסוקולי ובביתו היה מרתף מוסתר ובו מלאי נשק של הארגון. עם תם ישיבת הועד הוחלט לשגר את משה מאיק אל אותו הפולני לשם משא ומתן בענין רכישת נשק. החברים חכו בכליון עיניים ובדאגה לשובו של שליחם. משה חזר ובשורה בפיו: הפולני הבטיח לספק לנו שבעה אקדחים ושנים עשר רמונים במחיר 200 מרקים לאקדח ו־100 מרקים לרמון יד. ועד הצעירים התכנס שנית ודן על דרכים להשגת כסף לרכישת הנשק. התפקיד הוטל על שלמה פלוט ומרדכי משה בלושטיין. יענקל סיינס התנדב לגשש ולמצוא מקום מתאים לבונקרים ביערות הקרובים. הוחלט גם להתקשר עם הנוער של ויסוקי מזוביצק, משם הגיעו שמועות שהיהודים שם מאורגנים וכי הצליחו לעמוד בקשר עם פרטיזנים סובייטיים ביערות מזורי.

שלמה פלוט ומשה מאיק נטלו תפקיד להתקשר עם הנוער של ויסוקי. למטרה זו פנה משה לאמטסקומיסר בבקשה לקבל אשור לקניית חמרים, הדרושים למלוי מצברים, הבנויים מלוחות

ברזל וניקל, שאפשר להשיגם רק בויסוקי מזוביצק, הואיל ואפסו בבית המרקחת המקומי. האשור ניתן ושני הצעירים, משה מאיק ושלמה פלוט יצאו ברגל ללא שהות ליעודם. בפגישות עם אנשים, התברר שהיהודים בויסוקי מזוביצק עדיין לא התארגנו להגנה, עם זאת הבטיחו להתקשר עם הנוער בסוקולי בכל מקרה, שיעשו צעדים לקראת פעולות אפקטיביות כלשהן בכוון התנגדות לאוייב וקשר עם היערות.

לדאבון רב התחילו בני הנוער בסוקולי להתארגן מאוחר מדי וגם תרומות כספיות לא זרמו כפי המקווה. העובדים בלאפי, שלמעשה היו היוזמים של ארגון ההגנה, דחו תשלומיהם לארגון עד שיקבלו משכורתם מלאפי.

למרות המתיחות סברו רבים, שעד לגירוש יחלפו עוד חדשים, כי עיני יהודי סוקולי נעוצות היו בביאליסטוק, שלפי „התור" יעמדו הם לגורלם לפני סוקולי ושם עדיין לא מתגלים סמנים בולטים והעבודה במפעלים נמשכת בקצב מלא. היו אפילו סברות, שחוגים גבוהים בצמרת הגרמנית הבטיחו ליודנראט הביאליסטוקאי לקיים את הגיטו היהודי לאורך ימים ובתנאים לא רעים. כל עוד הסכנה לא ארבה ל„מטרופוליה" ראו את עצמם יהודי הסביבה רגועים יותר יחסית. עקב כך, התנהלה ההתארגנות להגנה בעצלתיים ובסך הכל הכילה הקופה סכום זעום של 150 מרקים.

ולפתע נודע בשבת ה־31 באוקטובר 1942, שבויסוקי מזוביצק גויסו 200 אכרים על רכבם הרתום סוסים ליום ב' 2 בנובמבר, בשעה 6 לפנות בוקר. אכרים עצמם גילו, שמטרת הגיוס היא, להוביל את יהודי ויסוקי למקומות לא ידועים להם. על אף הכל נמצאו יהודים אופטימיים שלא האמינו לאכרים וסברו שהם גויסו להובלת עצים כרותים מהיערות.

ובינתיים נוספה שמועה, שגם בלאפי גויסו 150 אכרים על רכבם לאותו יום, היינו 2 בנובמבר, שעה 6 לפנות בוקר. אחד מיהודי בריאנסק סיפר, שאף שם גויסו לאותו התאריך 300 אכרים. מטעם היודנראט בסוקולי שוגר שליח לביאליסטוק לבדוק מהו המצב לאמיתו. נציגי היודנראט שם, היו בדעה שלא „יגעו" בהם לרעה בזמן הקרוב. מתברר איפוא, שהחסול יתחיל בנגוד לכל השערות בעירות הסביבה ומחייב מעתה זהירות משנה מהסכנה. מכל מקום גרמו כל השמועות המחרידות לפניקה בין יהודי סוקולי והתנחמו אך בזיק תקוה, שעדיין גיוס האכרים לא חל על סוקולי. בשבת לפנות ערב, בין תפילת מנחה ומעריב התקהלו יהודים רבים ב„שטיבל" של החסידים בסמטה אחורית שבסוקולי, כדי לשמוע דברי עדוד והתעוררות מפי הרב המקומי.

הוא פתח בדברי נחמה והתקבל מיד הרושם שאלה הם דברי פרידה מהקהל, הוא אמר:

„אולי יפול בגורלנו למות מות קדושים ועל קדוש השם, נתכונן על כך במחשבתנו ונשמור ככל האפשר על שקט נפשי, כי הכל מאלהים, בורא העולם. לא נעשה בעולם דבר, כי אם מאת השם. „אין אדם נוקף באצבעו עד שמכריזים מן השמיים". צריך וחייב אם כן כל יהודי לקבל הכל באהבה ולקיים את „ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך" ואפילו נוטל את נפשך... אל לנו להרהר על מדותיו של הקב"ה. לא נשכיל הבין מעולם דרכיו של האל הנצחי. עלינו להאמין שהרבונו של עולם הוא רחום וחנון.

יש, ובגורלם של צדיקים גמורים לשאת יסורים וזה לכאורה נראה כסתירה למדותיו של הקב"ה, בכל זאת עלינו להבין שאלהים נוהג את עולמו לקראת מטרות גבוהות ונעלות שמקרבים אותנו לגאולה שלמה, לביאת המשיח ולתחית המתים". בכלל רצה הרב להסביר הכל לפי דרכי האמונה, כי עולמנו הוא רק פרוזדור לעולם הבא ועלינו לקבל באהבה את הקרבן שהקב"ה דורש

מאתנו ולהחזיר תמיד מרצוננו הטוב את הנשמה שלנו לבעל הפקדון ולומר בכל לבבנו: בידך אפקיד רוחי... וכי העיקר הוא העולם הבא.

למחרת היום, 1 בנובמבר 1942 מהבוקר שרר שקט בסוקולי. עגלות אכרים עדיין לא הוזמנו, כדוגמת העירות הסמוכות: לאפי, ויסוקי, זמברוב, בריינסק ואחרים.

עוד בשעות הצהריים, לאן שפנית ועם מי שנפגשת לא גלית סימני פחד, או בהלה. כולם נראים היו שלוים ושקטים ואיש לא שיער שאכן עומדים אנו על עברי פי פחת. בשעה 3 אחה"צ השתנה המצב והפך לבהלה על סמך שמועות שעברו מפה לאוזן, שאכן גויסו כבר אכרים מסביבת סוקולי למטרה הידועה והצפויה.

כששבתי מהרחוב וספרתי לאשתי ציפה, שהיתה מטבעה אופטימית על ההרגשה של הבריות, ענתה; לבי מנבא לי, כי אם ירצה השם לא יאונה לנו רעה... ובינתיים דאגתי גדולה, שאין לחם בבית. רצתי למאפיה, אך לחם לא השגתי. אמרו, שבעוד שעה יהיה לחם. רצתי שנית ושלישית ולחם לא היה. אשתי דאגה לי על שלא אכלתי עוד מהבוקר וכן שלא יהיה לחם מחר, לעבודה בלאפי. בננו משה'לה עם חבריו הסתגרו בחדר שני וקיימו התיעצות סודית. בחדר הראשון ישבה אשתי וחכתה לבואי ולסיום ההתיעצות של הצעירים, שאכן נסתימה וחבריו של משה עזבו את המקום.

משה גילה לנו, כי ידוע כבר ליודנראט בסוקולי שהאשמדאי הצהוב הזמין כ־400 עגלות אכרים. באותו זמן נודע, שבביאליסטוק עדיין שקט ומשערים, שהגירוש יתחיל בערי השדה. לי. אמר משה שעליו לרוץ מיד לאחד הכפרים בשליחות דחופה וחשובה מאת חבריו. הצעתי לו לקחת אתו את אמו ולדאוג לה בכפר למחסה, כי אני כפי הנראה אסע כרגיל לעבודה בלאפי. עוד בקשתיו, שלפני צאתו לכפר יוציא מהמקום, המוסתר בתוך הקיר את מעט הכסף והתכשיטים וכן בגדים ולבנים עד כמה שאפשר לסחוב, כל עוד שורר שקט יחסי ואיש לא יחשוד בדבר. מחר, בבהלת הריצה שעלולה להוצר יהיה מאוחר מדי לחשוב על מטלטלין. העיקר, בקשתיו שוב ושוב לקחת אתו את אמו. אבל משה היה תפוס ברמ"ח אבריו ובכל חושיו בעניני צבור ובתפקיד, שהטילו עליו חבריו. עליו היה לרוץ מהר ככל האפשר לכפר ולהביא משם 3 אקדחים ולחזור עוד הלילה כדי לחלקם לאנשים. לא נשאר כבר הרבה זמן והשמש נוטה לערוב. הדרך לכפר דורשת כשעה הליכה ואם יקח אתו את אמו החלשה והמטלטלין הרבים לא יוכל בשום אופן למלא את תפקידו הנעלה. המרחק של 5 קילומטרים עד לכפר תמשך זמן לא ישוער וכה יקר ברגע זה ומציאת מקום מחבוא לאמו יכשילו את תכניתו לחלוטין. משה אמר לי קצרות: בנוגע לדברים אלה, אין כעת מה לדבר מפאת דוחק הזמן ואין לי כל אפשרות להתעסק כרגע בענינים, פרט לאספקת הנשק. אין גם טעם לחוס על הזהב שלנו, כשהעולם בוער. אם נשאר בחיים ויבנה העולם נרכוש זהב חדש ואם חלילה ניספה, לשם מה יש צורך בזהב?

ובנוגע לאמא — אמר משה, שיכין ראשית מקום מקלט מתאים. הוא בקש ממני לצאת יחד עם אמו ולקחת בגדים ולבני גוף ולהצטרף לקבוצת היהודים, היוצאים מחר ליער. בכל מקרה הוא ישתדל לפגוש אותנו ביער ולדאוג למחסורנו.

— מחר עלול להיות מאוחר מדי! שמא נאלץ לרוץ במהומה הכללית ואמך חלשה ומוטב שתקחנה כל עוד לא אחרנו את המועד.

אשתי בדיוק חזרה מהמאפיה, כשפניתי אליה שתחליף בגדיה ושתצטרף למשה מיד, כדי לצאת אתו לכפר ענתה לאן אלך ואנה אפנה באישון לילה בניכר. אני חולת קיבה ועלולה מיד לסבול מחושי בטן.

משה לא הגיב נגד טענותיה של אמו מחשש כאמור, שלא יספיק למלא את תפקידו וחובותיו הקדושים לארגונו. הוא יצא למטבח ופרץ בבכי. לאחר שנרגע חזר, מחה דמעה והתנשק עם אמו ואתי בהזכירו, שנחכה לו ביער איצ׳קי לשם נצא יחד עם השכנים.

במקרה, שאבא יצא לעבודה בלאפי יתראה וימצא עבורה מקום מבטחים. משה סרב לקחת אתו בגדים ומגפיים ורץ מיד לכפר לרכוש את הנשק. כשיצא משה, לא התאפקתי והתאוננתי בפני אשתי, שעניני אחרים קרובים ללבו מדאגה להורים בשעת צרה ומצוקה, כשחרבו של מלאך המות מונחת על צווארנו. אדם קרוב לעצמו... והוא דואג לרכישת 3—2 אקדחים, שבלאו הכי אין לדבר ערך, לעומת מספר רב של קלגסים מזוינים בנשק מודרני ואוטומטי ובסיוע המשטרה הפולנית המזוינת אף היא. ספק גם, אם ירצה הפולני למכור את האקדחים בשעות הרות אסון ואנדרלמוסיה כללית.

אך אשתי הגנה על בנה בלהט ובאהבת אם באמרה: ראה, איך הצטמק לבו של בננו ובכה כתינוק בדמעות מרות. לא! אין לך להתאונן על בננו משה׳ל שיחיה ושיהיה בריא. ההורים אהובים עליו ויקרים לו מאד. הוא היה מוכן לקחתני אתו, על אף שהייתי מכבידה את דרכו ומפריעה לו במשימתו למען כבוד עם ישראל. אני עצמי סרבתי ללכת אחריו מרחק 5 קילומטרים, בהיותי חולת קיבה. משה הוא עלם למופת והתפקיד שהוטל עליו ושקבל אותו ברצון ובאחריות קדוש בעיניו מכל דבר שבעולם. ספק גם אם היה מצליח למצוא עבורי מקלט אצל הנוצרי. ידוע לך, שאף לפולנים נשקפת סכנת חיים אם ימצא יהודי בביתם. טוב, שמשה יגשש קודם את המצב בכפר ונוכל שנינו לסמוך על בננו, שלא יעזוב אותנו במצוקה. הוא טוב לב ותמים ואין דוגמת צדקתו בין רבבות.

החלטתי לארוז מיד חפצים מהנחוצים ביותר ולמחרת בשעה 4 עם עלות השחר ללוות את אשתי ואת יתר השכנים — ליער איצ׳קי. לאחר שמשה ימצא אותנו, אוכל להצטרף לקבוצת הפועלים, העובדים בלאפי. פועלים אלה כמעט ולא חששו לחייהם, בהיותם סבורים, שלא יגעו בהם לרעה על היותם יעילים למנגנון המלחמתי. כך גם סברו בעלי מקצוע מעולים, שהיו בתדירות מועסקים בז׳נדרמריה ובמנהל האדמיניסטרטיבי. כך בדיוק קרה ברוטקי ובעירות אחרות, שהשאירו במקומותיהם את בעלי המקצוע ואת היהודים הדרושים להם, בעוד גירוש כלל ישראל בוצע במלא האכזריות.

לפיכך, החליטו קודם לכן פועלי לאפי לצאת לעבודתם הרגילה וגם לפי עצת הרב והיודנראט, להתאסף בשעה המדויקת בתחנת הרכבת קרושבה.

חייטים אחדים, שתפרו חליפות לז׳נדרמים ולאמטסקומיסר לא עצמו עיניהם במשך כל שעות הלילה, כדי לגמור את עבודתם עד הבוקר. בין אלה היו: זוסלה צ׳רני וזיידל ברלינר, שסברו שעבודתם המסורה יצילם מידי מלאך המות. היו יהודים, שסברו שלאחר שתשקוט בהלת הגירוש יעזבו רוצחי הגיסטפו את העיר ואפשר יהיה שוב להמשיך איכשהו לחיות בחסות הגרמנים המקומיים, שלא יגעו עוד בהם לרעה.

השען ישראל מאיק, אשתו, שמואלק׳ה בנו בן ה־18, בתו טייבלה בת ה־16 וקרובתו הינדה, (שהתחנכה מילדותה בביתו של ישראל) עסוקים היו במשך 3 שעות באריזת חפצי הבית שלהם, כדי להסתירם בבית שכן נוצרי, שהתגורר בבית האחרון של אותו הרחוב. זה היה חתנו של קושלבר, בעלה של אחותה החגרת של ינינה פלקובסקה. הפולני עצמו טרח להעביר לביתו את החפצים מביתו של ישראל מאיק היהודי העשיר.

מדי חמש דקות היה חוזר עם שק ריק כדי למלאו מחדש בחפצים. בהדרגה הועבר כל

הרכוש לביתו של קושלבר. הפולני התאמץ להסתיר את שמחתו, שלפתע הפך יורש של רכוש יהודי אמיד, וכפי שאומרים: ללא כאב בטן וכאב שיניים. בודאי שם ללעג את תקות היהודים ואמונתם התמימה להשאר בחיים ואין ספק שהרגיש עצמו כבר ברגע זה, כבעל כל הטוב — בידיו.

משמאל: דינה מאיק, שמואל מאיק, הינדה צ׳רנצקי, דודה חיה, קריינדל צ׳רנצקי, ישראל מאיק ולאה מאיק בעת ביקורה בסוקולי בשנת 1937.

את הזהב, שעוני זהב ותכשיטים למיניהם, שמשקלם הכולל הגיע לקילוגרמים, הפקיד ישראל בידי הצוררת והאנטישמית הידועה לשמצה, ינינה פלקובסקה.

דינה (בת שרה) אשתו של ישראל היתה כל הימים ביחסים הטובים והאינטימיים ביותר עם פלקובסקה. „יומם ולילה" בילו יחד בחברות ובידידות שאין כמוה. לא יפלא הדבר, שברגע גורלי זה, כשהחיים נתונים על כפי המאזניים נתנה דינה מאיק את אמונתה הבלעדית לחברתה הטובה בהעביר אליה מזודה כבדה מלאה תכשיטי זהב.

דינה אף האמינה, שאצל ינינה לא יחפשו לעולם ואצלה מקום בטוח לחפצים היקרים. פלקובסקה מיודדת עם הז׳נדרמים ולא יעלה על דעת מישהו לחשוד בה בהסתרת הון. דינה נדברה להשאיר בבית ינינה את בתה טייבעלה (יונה) לכל הפחות ליום אחד, עד שימצא מקום עבודה בכפר. לאחר שמשפחת מאיק סדרו את עניניהם אלה, נעלו את דלת ביתם, בו נשארו עוד רהיטים, שעוני קיר, כלי מטה, כלי מטבח ועוד..., שבלתי אפשרי היה לטפל בהם מפאת צרת הזמן. המשפחה שמה פעמיה לעבר הכפר הסמוך — איצ׳קי לביתו של ידיד פולני ותיק בשם ווילק, אתו היה ביחסי אחוה. ישראל היה בטוח, שווילק יקבל אותו בזרועות פתוחות, בידעו שישראל איש עשיר ובעל יכולת והדבר כדאי לו מכל הבחינות ושישלמו לו עבור כל שרות. הבת יונה נשארה בינתיים אצל ינינה, כפי שהוסכם. הבן שמואלקה היה צריך לנסוע לעבודה ללאפי, עם קבוצת הפועלים, שהחליטו על כך עצמם. בצורה כזאת נדמה היה לישראל מאיק שהסדור הזמני הצליח איכשהו ולכל הפחות למספר ימים, עד שהגסטפו יעזוב

את העיר והגרמנים המקומיים יחזירוהו על כנו. הם זקוקים לשען וצורף כמוהו והראיה, שעד עצם היום עבד עבורם והיה עמוס עבודה לאין שעור. כך קיוה וחלם ישראל מאיק.

השכנים קנאו בלבם, שלישראל יש המון מכרים פולנים שיהיו מוכנים להושיט לו מלא העזרה ויקבלוהו עם כל בני ביתו.

לאחר שמשפחת מאיק עזבה את המקום נכנס לביתי בנם שמואלקה ודיבר אלי ביאוש ובמרירות שיכול היה להיות מזה 4 שנים בארץ ישראל, כפי ששאף לכך בכל לבו ונפשו, אך הוריו הושפעו מעצות של קרובים ומנעו ממנו את הדבר. לבו נבא לו, שימים רעים הולכים וקרבים ואין טעם להשאר על אדמת פולין. עניתי לו, שלפני 4 שנים איש לא שיער שיקרה, מה שקרה בפולין ושיגיע לחורבן יהדותה. הסברתי לו, שהוריו וקרוביו לא ראו בעיין יפה להרשות לו לעלות ארצה בזמן מאורעות ושפיכת דמים מצד כנופיות ערבים. כל יום שמעו על רציחות וקרבנות יהודים וכמובן, גם המצב הכלכלי היה קשה ומשבר שרר בימים ההם בארץ ישראל. „אתה שמואלקה, היית אז במצב מצוין וחבריך יכלו להתקנא בך, שלמדת בתקופה קצרה מקצוע האריגה ואביך קנה לך מיד נול חשמלי. כנער בן 14 היית כבר עצמאי, הוריך היו אמידים וחיית חיי מותרות. לא יפלא שהבריות ראו אותך מטורף לעזוב לחם ולחפש פרורים, לעזוב חיי עושר ולסבול רעב. מכל מקום, באופק לא נראתה אז שואה עולמית ושהיטלר ישלים את תכניתו השטנית להשמיד את כל העם היהודי״

שמואלקה ספר, שבישיבה הסודית של הנוער הוחלט היום שחלק מפועלי לאפי יתרכז בגורן של יחיאלקה סומוביץ׳ האופה, והשאר אצל יוסף בלושטיין (מנדריצקה) ברחוב ההר. כלם יעמדו על המשמר. במקרה שישגיחו ברכב הגסטפו המתקרב לעיר, יתפזרו כהרף עין וימלטו ליערות. אם עד שעה חמש לפנות בוקר יעבור הכל „בשקט״, ילכו כלם כרגיל לתחנת הרכבת, כדי לנסוע ללאפי לעבודה.

שמואלקה בקש אותי לעבור רק בדלת האחורית, כי אבא חסם את הדלת הקדמית במוט ברזל, והוסיף:

„אם דודי ישאר ללון בבית, אנא יזהר מאד, כי בחוץ סובבים פולנים, המחזרים בחצרות הבתים של היהודים, במטרה לשדוד הכל, אשר בא לידיהם.״

כשעזב שמואל, התיעצתי עם אשתי אם לא כדאי להעביר מקצת הדברים בעלי הערך, בגדים טובים ולבנים — לינינה פלקובסקה.

באותו רגע ממש, עברה ע״י חלוננו — ינינה. רצתי אליה ושאלתי, אם היא תרשה לי להפקיד מקצת המטלטלין? ינינה ענתה לי, שאם אינני רוצה להתרושש ולהשאר „דז׳אד״ (פושט יד), מוטב שאשאר בבית ואשמור על הרכוש כי „לא יקרה שום דבר... ולשמור על שקט ושלוה״. מכל מקום, אין היא מוכנה לשמור על חפצי זרים ולשאת באחריות עבורם.

בעקבות פלקובסקה נכנס אלינו ינצ׳קו, מפקד המשטרה הפולנית. הוא רמז לי להכנס לחדר הסמוך ולנעול את הדלת, כאלו רוצה לגלות דבר סודי. הוא אמר, שידוע לו, שאני ובני משפחתי מתכוננים להמלט, כי ברור ליהודים מה מחכה להם מחר... הוא, ינצ׳קו לא ימנע ולא יפריע לאף יהודי לברוח, כפי שהם רוצים. אך בקשה יש לו. הוא שמע, שאשתי עמדה למכור לפני כשבוע 4 מטרים אריג לשמלת נשים ובכן רוצה הוא לקנות את הבד ולשלם עבורו „משהו״, כי מחר בלאו הכי יקחו מהיהודים את הכל. אשתי השיבה לפולני, שהאריג נמכר לפני ימים מספר, כי היה לה צורך דחוף לכסף. ינצ׳קו מיד עזב את הבית מבלי להוציא עוד הגה.

הגפנו את תריסי החלונות לבל יסתכלו מבחוץ מה שנעשה בפנים הבית. התחיל להחשיך.

ברחובות העיר פסקה כל תנועה והשתררה דממה. בבתים מסביב הוגפו תריסים וננעלו דלתות, בכל שקט כבבית הקברות. מרבית האוכלוסיה היהודית הקדימה למרוח ליערות. החלטנו להעביר מקצת חפצינו לרופאה סובייטית, שנשארה במקום ונמנתה עם הידידים של בננו — משה. ארזנו בגדים וחפצים הנחוצים לנו ביותר והתחמקנו מביתנו לבל ישגיחו בנו הפולנים עם צרורות על כתפינו. פסענו דרך סמטאות אפלות ונדחות. מותר היה ללכת עד שעה 8 בערב. פה ושם סובבו כנופיות פולנים, ששדדו בתי יהודים אלה, שכבר נמלטו והשאירו בהם מרכושם.

אני ואשתי לא הספקנו להעביר לרופאה הסובייטית את כל החבילות שארזנו. מצאתי עוד לנחוץ ללכת ליודנראט, כדי לקבל בחזרה את כרטיס העבודה שלי, אותו מסרתי מדי יום ראשון בשבוע בבקר, כדי לשלוח במקומי איש אחר לעבודה תמורת תשלום, כפי שהיה מקובל.

בבית היודנראט לא מצאתי אף אחד מהפקידים. הרב ויהודים אחדים ישבו שם וקראו במכתבים מיהודי ביאליסטוק, שהגיעו באמצעות פועלים שעבדו בלאפי. במכתבים אלה יעצו הקרובים ליקיריהם בסוקולי לשמור בזהירות על חייהם ולהמלט ככל האפשר מידי הרוצחים, ע״י מנוסה ליערות. שמא יצליחו מאוחר יותר להסתנן לגיטו ביאליסטוק, שכנראה עוד ימשיך להתקיים לפי שעה. בחזרי הביתה ראיתי בכל החצרות שעברתי על ידם, כנופיות שודדים שעטו על הרכוש היהודי העזוב, כחיות פרא על טרפם.

על פי רוב ננעלו הבתים ע״י בעליהם, רק בבתים בודדים נשארו עדיין ישישים חולים, נכים וכאלה, שסמכו על חסדו של בורא־העולם. להם לא היה מספיק כח פיסי ואולי גם נפשי, לרוץ בבהלה בחשכת הליל למקום לא ידוע, לאבדון. הם חששו מהחיים ביער, מרעב, מחסור, מקור ויסורים. הם יקבלו את הדין שנגזר עליהם מהשמיים ואין כל ברירה אחרת לבחור.

בעברי את מפתן ביתי התפרצו בעקבותי פולנים אחדים בטענה, שהשאירו כביכול אצל אחי ישראל השען, שעונים לתקון וברצונם לקבלם חזרה. היות ודלת הכניסה בחזית חסומה ע״י מוט, מבקשים הם לעבור לשם דרך פתח המטבח שלי, הגובל עם בית אחי... נסיתי לאיים עליהם, שאפנה לז׳נדרמריה בתלונה נגדם על פריצת דלת נעולה בהעדרו של בעל הבית. במאמצים רבים הצלחתי להפטר מהשודדים ומיד נעלתי את הדלת על מנעול ובריח. פחדנו לצאת מהבית, אף שהשעה היתה עדיין 7.30, רצינו להעביר עוד מעט מחפצינו לרופאה הסובייטית.

נשאר לי לבצע את החלטתי לחכות עם אשתי בבית עד שעה 4 בבוקר ולהוביל את אשתי אל היער ולחזור לאחר מכן אל היוצאים לעבודה בתחנת הרכבת — לאפי. לבשנו בגדים כפולים, מהטובים שהיו לנו וכך נשענו על המטה כדי לחטוף תנומה קלה עד היציאה מהבית. בחדרים השארנו בגדים, נעליים, כלי מטה, לבני גוף, רהיטים, חמרי רדיו ומכשירים למיניהם, בהם עסק בננו משה. כן נשארה במקום הספריה שלי המונה מאות ספרים בשפות שונות, ספרי קודש, ספרי הוראה ומכשירי כתיבה. נשארו גם דברי אמנות ודברים יקרים שעברו אלי בירושה מזה דורות. כל דבר, בכל פנה, שם הבטתי, כאילו התחנן בפני לא להזניחו ולקחתו אתי. „נהגת להתפאר בנו, ומה יהיה כעת גורלנו? בידי טמאים, נחשב כעפרא ראַרעא״...

בשעה 3 לפנות בוקר קמנו על רגלינו. הדלקתי נר ונטלנו חבילות יד. בשעה 4 עם עלות השחר עזבנו את ביתנו לאחר שנעלנו את הדלתות. בפחד צעדנו והסתכלנו בזהירות לכל הצדדים, אם חלילה לא עוקב מישהו אחרינו. אולי מישהו עומד מאחורי הבית והולך בעקבותינו. עברנו בחפזה לעבר הרחוב ונכנסנו לחצרו של יחיאל׳קה האופה. שמואלקה

מאיק רמז כאמור, שקבוצת פועלים תתרכז בגורן אצל יחיאלקה. הצצתי פנימה, אך הגורן ריק היה מאדם. פסענו לעבר החלון של הבית של יחיאלקה סומוביץ׳ ועמדנו ע״י התריס, כדי לשמוע מבפנים סימן של חיים. אכן שמענו רחש לחש. בקשתי מבעד התריס לפתוח לנו את הדלת. פתחו לנו במהרה ונכנסנו פנימה. מצאנו בבית את יחיאל, את בנו חיים, את חתנו, (בעלה של חיה רבקה.) הבת הצעירה של יחיאל׳קה האופה שכבה חולה בבית אביה, לאחר שהגיעה הנה מביאליסטוק עם בעלה ושני ילדיה הפעוטים. מחוץ לבני המשפחה ישבו בבית כמה שכנות. הגברים התרוצצו מפינה לפינה במבטים מלאי דאגה. שאלתי את חיים סומוביץ׳, אם בדעת בני ביתו לצאת ליער. חיים ענה שהוא מבולבל ואינו מסוגל להחליט, עקב חולשתה של חיה רבקה שעדיין לא החלימה כראוי וכיצד לקחתה לתנאי היער.

משם עברנו לבית המשותף שלי ושל אחי. גרו בו 3 משפחות:

זיידל קובאנר (חתנו של יהודל טוביה׳ס), פיניה שמוגלר ובת סוטיליכס. רצינו פשוט להצטרף אל האנשים היוצאים ליער. מפחד כנופיות שודדים שפשטו בדרכים לא רצינו ללכת לבדנו. הדירים שלנו הסתכלו עלינו בתמיהה על שלקחנו אתנו חבילות. „הפולנים יתנפלו עליכם מיד וישדדו הכל מכם ואף ישאירו אתכם עירומים בלב היער״. חזרנו הביתה והשארנו את הצרורות ומיד יצאנו שוב לרחוב. נתקלנו בקבוצת הפועלים היוצאים לעבודה בלאפי. פניתי לאשתי ואמרתי לה, שלא אספיק עוד ללוות אותה עד היער ולהגיע אחרי כן לתחנת הרכבת. בקשתיה להצטרף אל השכנים, או אל הדירים שלנו וללכת עם אלה, שיקדימו לצאת אל היער. בטוחני שמשה בננו מחכה לך וימצא אותך מיד. נפרדתי מאשתי בלב כבד והלכתי לכוון הרכבת. לאחר מחצית השעה מסר לי חתנו של יחיאל האופה 1 קילוגרם לחם, שהשיגה אשתי ושלחה את הלחם על ידו — אלי.

בתחנת הרכבת קרושבה חכינו עד השעה 6 בבוקר. היינו סבורים, שאחור הרכבת הוא שגרתי... בדיוק בשעה 6 הבחנו על פני הכביש, המצטלב עם פסי הרכבת 3 כלי רכב, הנעים לעבר סוקולי. הבינונו, שאלה הם בני השטן. הלב התחיל לפעום בחזקה. הם נעו ישר לכוון העיר ולא עצרו כלל בתחנת הרכבת. המשכנו להמתין לבוא הרכבת בתפילה על לשוננו, שיראה לנו הקטר מהר ככל האפשר והנסיעה המהירה מסוקולי תציל את נפשותינו. לאחר כרבע שעה ראינו מרחוק רכב שמתקרב מסוקולי חזרה, לעברנו, אל התחנה. הרגשנו אינסטינק־טיבית את הסכנה, בפניה אנו עומדים ישירות. ללא כל שהות התפזרנו והתחלנו לרוץ בכוונים שונים ובכל כוחותינו אל השדות, במטרה להגיע אל היער. תוך אפלוליות הבוקר ראיתי שורות עגלות כפריים, רתומות המיועדות ללא כל ספק לגירוש היהודים מהעירה.

הגיסטפו׳ הרוצחים, בהבחינם במנוסתנו התחילו לירות. מפאת רכב האיכרים שנע מכל העברים בעשרות ואולי במאות, אבדו היורים את אבחנת הכוון באפלולית הבוקר ולא פגעו באף אחד מאתנו. שמענו יריות מאחורנו והגברנו את קצב הריצה עד אפס הנשימה. מדי פעם השטתחנו על האדמה והמשכנו לרוץ כשפסקו שוב היריות. הגענו ליער הסמוך והמשכנו בריצה הדרמטית, במחשבה להתרחק ככל האפשר מסוקולי, למקום, שם הסכנה פחותה יחסית.

לאחר שעות של ריצה הגעתי לקצה יער עבות. בדרך כשלו רגלי, ואבדתי את נשימתי כמעט. לא האמנתי, שאצליח להגיע ליער בעודני חי.

היער נמצא במרחק 6 קילומטרים מהעירה. מצאתי שם יהודים ומניתי כ־100 נפש. רבים מהם הגיעו באישון הלילה מיערות קרובים לעירה ומפחד סריקות של הגרמנים. ישבתי לנוח מתחת לעץ ומיד החל מצפוני לנקוף את לבי. למה עזבתי את אשתי בודדה ובסכנת מות?

איזו שטות עשיתי להשאיר את ציפה שלי לרחמי השכנים. שמא כלל לא היה בדעת השכנים לברוח היערה? הלא חיים סומוביץ' אמר בפירוש, שלא ילך וישאיר את אחותו החולה בביתו! אין זה, אלא נפלה אשתי קרבן לרוצחים הגרמנים. במדה שהרהרתי יותר ויותר נקרע בי לבי לגזרים... היתה זאת מצדי לא רק אולת, אלא ממש פשע! בקלות דעת עזבתי את אשתי הנאמנה והמסורה לי בכל נפשה ומאודה... ומה טעם לחיי בלעדיה? בכיתי והתיפחתי על אשתי היקרה, שהיתה בודאי לקרבן בידי הרוצחים האכזריים!!!

מרגע לרגע נתרבה ההמון ביער, ששמש כעין תחנת מעבר. אנשים נחו במקצת והמשיכו בדרכם. חבורות, חבורות נעו לעומק היער, ברעידה ופחד מכל רשרוש, מקול עלה נדף ומלחש העצים. הד רחוק של תנועת רכב, שעטת רגלי סוסים, או אפילו נביחת כלבים עוררו צמרמורת בלב הבורחים. שמא, החלו סריקות מחוץ לסוקולי ויגלו אותנו במהרה ביער? ובמקרה האחר צפויה לנו התנפלות של כנופיות שודדים פולנים...

בין המון הפליטים שביער ראיתי אחדים משכני וביניהם את חתנו של יחיאלק'ה האופה. מפיו נדוע לי, כי חיים סומוביץ' לא זז מביתו ונשאר שם עם אחותו החולה וילדיה. האיש מירר בבכי על שהפקיר את משכחתו האומללה בידי הרוצחים. כעת הוא משוכנע שטוב היה לו למות יחד עם ילדיו הרכים והיקרים מכל. הוא רואה את בתו החמודה מלכהל'ה בת ה־3 מושיטה אליו זרועותיה ושולחת בו מבט מעיניה היפות, כאלו התחננה, שלא יתרחק ממנה. גם אחיה בן ה־4 היה ילד יפה להפליא, כעין מלאך. אם אנשים זרים התלהבו ואהבו את הפעוטים, על אחת כמה וכמה אהב אותם בלהט אביהם. צר היה לראות את האיש באסונו הכבד ואך התפלאתי כיצד ממשיך הוא להתקיים ולשלוט על שברונו.

בחבורת פליטים אחרת ראיתי את שיע סיינס, בנם של חוהק'ע ומשה צבי. הוא לא הפסיק לדבר ולשבח ולמנות את מעלותיה של בתו רבקה'לה בת השתיים וחצי. כיצד היא דברה והבינה הכל שדברו אליה ומה גדולה היתה אהבתה לאבא. כיצד היתה חובקת אותו בשתי זרועותיה, כשרק הגיע מעבודתו בלאפי, בקראה: אבא'לה, אבא'לה היקר והטוב שלי, התגעגעתי במשך כל היום לשובך אלי!... שיע לא מפסיק לדבר על בתו לבו בוכה בקרבו.

כך המשיכו לזרום פליטים ליער וכל אחד עם צערו העמוק מאד על קרוביו, יקיריו שאינם אתם ועל גורלם המר.

לאט החלה לנקר במוח השאלה היסודית: מה הלאה? מה יקרה לנו ולמה נגזרנו?? ! אמנם. עלה בידינו להמלט מהאש הראשונה, אך אנה נשים פעמינו ואיה הפנה והאבן, עליה נשעין ראשינו??!... בין כך וכך אבודים אנחנו ונדונים למות. אסור לנו להראות לעיני הבריות, המחכות ואורבות לחיינו. עד כמה נוכל לעמוד בטלטולי היער?

הרוצחים לכל הדעה יערכו סריקות וחפושים אחרינו והסתו ממשמש ובא. הסתו, עם גשמים וקור ושלגים. החורף יתאכזר לנו עוד יותר בכפור העז שלו ועל הכל מרעידה משאלת הכלכלה והלבוש.

אבל, די להיות ריאליים אין השעה כשרה להרהור על העתיד. הכרחי לחשוב על היום, על חיי שעה...

במצב זה, נותקו בני המשפחות, אחד מן השני. הורים ביער אחד וילדיהם במקרה הטוב, ביער אחר. פועלי לאפי רצו ליער מתחנת הרכבת, אחרים נמלטו עוד אתמול מהעירה והתפזרו לארבע רוחות, לאן שנשאו אותם רגליהם. מקצתם נמלטו היום בטרם עלה השחר. רבים נשארו בסוקולי ונפלו לידי הרוצחים.

מכל ההמון, רק למעטים, או בודדים היו נהירים שבילי היער והסביבה. עקב מצב זה התלקטו קבוצות, קבוצות שהלכו בהדרכתו של מורה דרך.

אני הצטרפתי לקבוצה בהדרכת נטע צ׳רנייבסקי, בנם של לייבל שרה׳קס. נטע התכוון להגיע אל בני משפחתו, שברחו אמש ליער ימיולקי. יער זה גובל עם יער ברושבה, לשם פנה עוד אתמול בני משה. קויתי לכן לחפש את מקום המצאו ולהפגש אתו. בחבורתנו היו מספר אנשים מבוגרים עם נשותיהם וילדיהם. אחד מהם היה למדן ורבי בחברת הש״ס, ר׳ שמעון בר, שעבר לא מזמן מויסוקי מזובייצק לסוקולי. היערה הוא נמלט עם אשתו, בנו ובתו. עם נטע הלכה גם הרבנית מסוקולי עם 2 ילדיה הקטנים, ילדה בת 5, חיה׳לה ופעוט בן 3, יענקה׳לה, ילד פלא, שידע בעל פה תפילה ופרשיות מהחומש. שלש בנותיו של הרב בגיל: 10, 12, 14 ברחו עוד אתמול עם חברותיהן ליער אחר. בנו בכורו של הרב, ברל בן ה־17, עלוי בתורה נשאר באחת מישיבות ליטא. הרב בכבודו ובעצמו לא נמלט, נשאר בסוקולי ולבטח נפל בידי חיות הטרף.

נטע צ׳רנייבסקי הבחין, שהקבוצה המלווה אותו רבה מדי, בה זקנים נשים וילדים, העלולים לסכל את תכניותיו להגיע למשפחתו, ניסה להתחמק מהחברה.

עקבתי אחרי תנועותיו וראיתי, שאין הוא מרוצה מהמצב. השתדלתי ללכת במרחק ממנו, אך לא לאבד אותו מהעין, כי רק בעזרתו נשארה לי התקוה להגיע לבני. בהמשך דרכנו נתקלנו בעוד חבורות יהודים.

לפתע הגיע לאזנינו קול טרטור מכונית. אימה אחזה את כלנו. חשבנו, שהגרמנים עלו על עקבותינו בסריקה. כהרף עין התפזרנו והתחבאנו מאחורי שיחים ועצים. תוך כדי פעולה זאת נמצאתי אנוכי ומתי מספר אנשים מקבוצת נטע, בין אנשים אחרים, בהדרכת קלמן יסקולקה, בנו של שלומ׳קה.

נטע צ׳רנייבסקי נצל את הבהלה ונעלם בזריזות. בצורה זאת השתחרר מבני לויתו, הלא קרואים.

כשנודע לי, שיסקולקה נע עם חבורתו בכוון הפוך לזה של צ׳רנייבסקי, נצבט לבי בקרבי. לא היו אתי כל מזומנים, נוסף לכך הנני פחדן ורועד מכל צל, שמא גרמני, שמא שודד פולני, הנוטל ממך הכל ומשאירך עירום. הנה מספרים, שבכל הכפרים הדביקו כרוזי אזהרה לתושבים לבל יסתירו יהודים בביתם. נוצרי, שימצא יהודי בביתו יוצא להורג ביריה.

בהתקרב דמדומי הערב, גבר עלי מאד יאושי. קבוצות חדשות לא הגיעו עוד מסוקולי. הבודדים שנמלטו והגיעו בשעות אחר הצהריים ליער נפגשו עם קבוצת יסקולקה. הם ספרו, שיהודים אחדים נורו במקום ע״י הגיסטפו. הרוקח ואשתו הצעירה היו בין הראשונים. זה קרה, בעת שנמלטו מבית מרקחת בבעלותו של הנוצרי קולש, ברחוב קושצ׳לנה (תיפלע גאס). הרוקח היהודי חשב, שבעבדו ברובע נוצרי ובמרקחת של נוצרי, ימצא עוגן הצלה. אך נודע לו, שקלגסי הגיסטפו מחפשים יהודים גם בין הפולנים, ברח עם אשתו וילדתו הפעוטה בזרועותיו עד בית הקברות הנוצרי ומשם המשיכו עד היער של לייבל דינה׳ס. מעל המגדל שע״י בית הקברות הבחין בבורחים צופה גרמני והרגם ביריה. הילדה שנפלה מזרועותיה של אמה, הושלכה לתוך עגלה של אכר, שהוביל אותה עם יהודים אחרים — להמיתם.

בתחנת הרכבת נורו 2 פועלים, שאחרו לבוא ולברוח אתנו: אברהם לפצ׳ינסקי, בן לייבל הנפח והרשל שבייצ׳ניק, בן טובה דבורה הכובענית, נכדו של משה׳קה נייבורג הקצב.

הם עוד ספרו, שאנשי הגיסטפו בסיוע המשטרה הפולנית הקהילו כמה מאות יהודים,

ביניהם הרב, שמואל לייב השוחט ויהודים, ביניהם נמצאו גם בעלי מלאכה מעולים — כגון זיידקה ברלינגר, החייט המעולה בסוקולי, אשתו ושני ילדיו. זיידל כאמור לא עצם עין במשך כל הלילה וביתר כוחותיו התאמץ להשלים תפירת חליפה בשביל האמטסקומיסר ולמסרה לבעלה בשעה 6 לפנות בוקר. זיידל היה בטוח, שבהיותו בבית ראש העיר בשעה גורלית עם החליפה בידו, יגן הגרמני עליו ועל משפחתו ולא ימסור אותם לידי הרוצחים.

כך סברו גם האחים אלתר וישראל סרנייביץ׳, מסגרים מכונאים, בניהם של אברהמ׳קה המסגר. הם עבדו וטרחו יום יום, בשביל האמטסקומיסר והז׳נדרמריה, שלא יכלו לוותר עליהם ועל יעילותם הרבה בעבודה. הם האמינו, שהאמטסקומיסר יגן עליהם וישאיר אותם ואת משפחותיהם בעיר. „האשמדאי הצהוב" אמנם קבל את כל העבודות שהזמין אצל המסגרים, לפי ההזמנות ותכף ומיד מסר את פועליו המומחים ואת משפחותיהם לידי הרוצחים.

בין הקרבנות של אותו יום ראשון בסוקולי היה שמואל׳קה מאיק בן ה־18, בן אחי.

בשעה 5 לפנות בוקר היה שמואל׳קה בדרכו לתחנת הרכבת, כדי להצטרף לפועלים היוצאים ללאפי. בעברו ע״י בית הוריו התחשק לו להציץ פנימה, כדי לראות אם הכל שם כשורה. הוא מיד הבחין, שתריס חלון אחד פרוץ ושבור. הוא התכופף פנימה וקבע, שנגנבו מהבית כלי המטה ועוד חפצים גדולים, שבלטו בהעדרם. תוך רוגז מענין הגנבה, שכח לרגע באיזה עולם אנו נמצאים, נשאר במקום והתחיל לחקור את השכנים הנוצרים. בין כה וכה צצו אנשי גיסטפו ואסרוהו מיד.

ביום הראשון לגרוש יהודי סוקולי אספו הגרמנים בסיוע המשטרה הפולנית 500 יהודים והובילו אותם על גבי עגלות אכרים לקסרקטין של הגדוד העשירי, ע״י ביאליסטוק.

כאלה היו „דרישות השלום" מסוקולי ביום הראשון .

חפשתי בין הפליטים העוברים על ידי, אנשים שצעדיהם מכוונים לכפר, שם נמצא בני משה. כלם ענו לי, שאין הם מכירים את הדרכים והשבילים ואין להם כוון מסוים, בו ידעו ללכת. כיצד אם כך אהין ללכת בגפי אל בני ולא מוכר לי הכוון ? איזה שדות ויערות עלי לעבור, על איזה שבילים לפסוח ואיזה לחצות, איזה זר נוצרי מותר לשאול לדרך, ומאיזה צריך להתחבא ? ! הייתי מדוכא ומיואש. סבלתי גם מהחברה הסובבת אותי על אף המצב, בו נמצאתי. הצעירים היו חצופים ובעלי לשונות ארוכות... ללא כל שמץ של דרך ארץ. בחבורה, בה הייתי כעת, כלם היו עניים. מתוך 25 איש, רק לשלשה היה סכום של 25 מרקים, ולאחדים 5 מרקים לנפש. בכיסי נמצאו רק 4 מרקים. לכל יתר אנשי הקבוצה לא היתה פרוטה ברשותם. ביום הראשון הסתדרו האנשים איכשהו במזון. אכלו מהמנה, שלקחו אתם צידה לדרך. בחבילתי היה הלחם במשקל 1 קילוגרם, ששלחה לי אשתי אל הרכבת, כפי שכבר ספרתי. ביום זה האנשים כמעט ולא אכלו כי הלבבות היו צבוטים מכל המתרחש סביבם. הנערים שבחבורה היו צמאים במיוחד ולא היה במה לרוות צמאונם. מספר פעמים רצו הנערים אל הישוב הקרוב ושאבו מים. בהתחלה שתו לרויה ומלאו בקבוקים מים, אך בדרך חזרה ליער לא עמדו בנסיון ורוקנו אותם כליל ולמקום חזרו בכלים ריקים.

בנדוד ביער בוז׳יסק בראש קבוצתו, נתקל קלמן יסקולקה בדרכו, בבנו של יאסל מאלון. מאלון היה מוכר לתושבים של כפרי הסביבה, ושניהם החליטו להכנס לכפר סמוך לביתו של מכר נוצרי ולשמוע מפיו על גורל משפחותיהם, כי לכל השערות ידוע לו משהו עליהם. יסקולקה ומאלון סרו הצדה והתלחשו ברזי דרזין. אנשי החבורה הבינו, שמורי הדרך שלהם מתכננים להתחמק מאנשיהם, שלפי דעתם מהוים עבורם מוקש בדרכם..) לב כלם התמלא יאוש... אנא נפנה ללא מדריך, ללא מורה דרך ? נהיה מעתה כצאן ללא רועה!

אחד הפעילים בקבוצה, צעיר מצ׳יז׳ב בשם בוצ׳קה, שהתגורר בעת האחרונה בסוקולי יצא קדימה והכריז:

חבריה! אסור לנו כרגע להרפות מקלמן יסקולקה! בלעדיו נהיה אבודים בעמקי היער, וכשיות תועות, באין אחד מאתנו מכיר את השבילים. באשר ילך, נלך!...

ללא אומר ודברים הסכימו כלם לדברי בוצ׳קה. כשהתקרב שוב קלמן מההתיעצות עם חברו, הוא הודיע שברצונו לגשת לכפר על מנת לקבל ד״ש מהוריו ובני ביתו. אז פנה אליו בוצ׳קה במלים:

הסכת ושמע, קלמן! אסור לך לעזוב קהילה שלמה ברגע קשה ביותר וגורלי עבור כלנו. אתה מורה הדרך היחידי! וכל עוד אין לנו מנהיג אחר, אל נא תעזבנו ואל תטשנו! על כך ענה קלמן:

הכיצד יכולים רבים להשען על יחיד ולהכביד עליו, כששואף הוא לפגוש את משפחתו, או שיש לו אפשרות למצא מכר נוצרי שיתן לו מצע ללון בביתו, או שמא יהיה מוכן להסתירו בימים הקשים האלה? החייב הוא להקדיש את חייו למען קומץ אנשים?... ענה בוצ׳קה: לא נכביד עליך ולא נפריע חלילה, אם תמצא עוגן הצלה, אולם, עד מחר אל תעזוב אותנו ומקוים אנו למצא מורה דרך אחר במקומך, ולשחרר אותך מהעול המכביד עליך, כפי שאמרת.

אחרי טענות ומענות הוחלט לשגר 3 נציגים מהקבוצה, שילוו אל קלמן ומאלון אל הכפר: בוצ׳קה, חיים צבי רצ׳קובסקי ובנה של ביילה גיטל דז׳ז׳ס, אחד משני האחים שהיו בקבוצתנו.

בוצ׳קה התישב בסוקולי רק בשנת 1942. את אשתו ושני ילדיו גרשו הגרמנים עם יהודי צ׳יז׳ב. בוצ׳קה עצמו נמלט אל אחותו בסוקולי. במקצועו — נפח, לא היה בוצ׳קה משכיל, אך בחור פיקח ועניני ובעל כשרון לארגן. בילדותו, חי בוצ׳קה בכפר והיה מעורה בחברת שקצים ובחיי האכרים. הוא דבר פולנית במבטא האכרים. נוסף לכך, היה לו הכשרון לרתק אליו על ידי שיחה כל כפרי ולעניין אותו בצורה, שנעשה מיד ידידו ואיש אמונו. חיים צבי רצ׳קובסקי דבר פולנית צחה, עם בטויים ספרותיים עם זאת רחוק היה מלעניין איש כפר בשיחה. לזה היה מסוגל אך — בוצ׳קה.

חמשת החברים הנ״ל עם קלמן יסקולקה בראש, נכנסו לכפר ושמו פעמיהם לבית המכר הנוצרי. ליסקולקה נודע מפי בעל הבית, שבני משפחתו אמנם עברו הבוקר בכפר ושהו קצרות בביתו, לפני שהמשיכו בדרכם. פרטים נוספים על המשפחה לא היו ידועים לו, לפי דבריו. בנוגע למצב בסוקולי, הוסיף האכר, שבידי האמטסקומיסר רשימה של כמה מאות יהודים שברחו מהעיר וכנראה יש לצפות לסריקות בכל הסביבה. בכל הכפרים הודבקו מודעות — אזהרות לתושבים, שכל מסתיר יהודי, צפוי לעונש מות. נשלחו גם חוזרים לראשי מועצות (ה„סולטיסים״) הכפרים, שיחייבו כל אכר למסור פרטים ידועים להם על המצאות של יהודים ועל גלוי מקומות סתר, בהם מתחבאים יהודים. כל המוסר יהודי לשלטונות, זכאי לפרס, והמסתיר ידיעה על המצאות יהודים, יענש קשה.

האזהרות של הגרמנים הפילו אימה ופחד על האכרים ואפילו ידידים טובים ביותר שהיו מוכנים להושיט יד עזרה ליהודים, בצר להם, פחדו לסכן את חייהם וחיי משפחותיהם.

לאחר שחזרה „המשלחת״ שלנו מהכפר השתרעו כלם מאחורי שיחים עבותים שביער כדי לישון.

סביב השעה 4 לפנות בוקר קמו כלם על רגליהם מעל „מטות היער״, כדי לנוע הלאה, לעומק, רחוק מדרכים, רחוק מאנשים. לאחר הליכה ממושכת התישבו החבריה בין סבך העצים, כדי לנוח מהדרך.

רק אז התעוררה אצל כלם בעית המזון, כי מלאי הלחם שלקחו אתם צידה לדרך אזל לחלוטין. במקרה, היה בסוקולי דחק בהשגת מזון ביום הראשון, הוא יום הגירוש ואנשים לא הצטיידו במנת לחם מספיקה, אלא ליום אחד בלבד. היו יהודים, שעוד אמש אזל הלחם בצקלונם.

בוצ׳קה מצ׳יז׳ב נעשה מעתה מנהיג קבוצת הפליטים. כלם התחשבו בו וכבדוהו. הוא היה הנציג שלנו, כשהיה צריך לפנות לאכר לשם משא ומתן בענינים, העומדים על סדר היום. הוא עשה זאת בכשרון של שתדלן מובהק וכל אכר היה בעינינו כעין שר, או פקיד בכיר... כל אחד בחברתנו נטה למשמעתו של בוצ׳קה תוך רצון. כשנדונה בעית המזון, הציע בוצ׳קה, שראשונים ילכו לכפר אנשים הבקיאים בדרכים ושנהירים להם השבילים, כדי לא לתעות, או להכשיל את משימתם, — משימתנו.

בהתאם לכך נשלחו מיד יסקולקה ומאלאן לכפר הסמוך, במטרה לקנות לחם עד כמה שאפשר, יותר, לשניהם היו מכרים רבים שם. במקביל, נשלחו מספר צעירים לכוון אחר של היער, כדי להגשים אותה המטרה במושב הסמוך.

כעבור שעתיים חזרו יסקולקה ומאלאן מצוידים ב־5 קילוגרמים לחם, במחיר 2 מרקים הק״ג, כפול מהמחיר שבסוקולי ביום, שלפני הגירוש. הקבוצה השניה לא הצליחה לקנות, אולם קבלו מאכר טוב לב 2 ק״ג לחם — חינם.

היה קשה לחלק את הלחם המועט ל־25 פיות רעבים. צעירים כמבוגרים נדחקו לקבל מנות גדולות יותר. קם רעש וחטיפה, כבעדר זאבים רעבים וחמשת ק״ג הלחם של יסקולקה ומאלאן הספיקו בקושי ל־12 איש. נשאר לחכות לשובם של הקבוצה השניה ואז חולק הלחם שלהם ליתר האנשים במנות זעירות מאד.

בוצ׳קה פקד על הצעירים יותר, לפסוח על פתחי הכפר ולבקש לחם. הוא היה סבור, שלא יסרבו להם אנשי הכפר ואפילו האיש הגרוע ביותר יושיט ידו לנערים רעבים וחסרי בית. אחדים מהנערים התפתו לעצתו של בוצ׳קה והתפזרו לעבר המושבים. אבל, אין הגויים „רחמנים בני רחמנים״ ולא יודעים טעם ילד רעב, הנמלט ממות. הנערים חזרו והביאו אתם אך כמה ראשי סלק חיים, שהחלו ללעוס אותם, כדי לגרש את מצוקת הרעב.

ושוב עלתה השאלה, מה הלאה? איזו אפשרות קיום יש לנו ביער, ללא קורת גג מעל לראש, בימי סתו ובימי גשמים, שלגים, סופות וכפור של החורף, המתקרב. גם הכסף, כמעט ואזל אצל כלם.

איזה סכויים נשארו לנו בכלל, ברגע שהגרמנים מתכוננים לסריקות יסודיות וכל כפרי פוחד לתת מחסה ליהודי, או לכל הפחות להרשות ללון לילה אחד בגורנו.?!... רבים מהאנשים שהלכתי אתם, חלמו לכתחילה להפגש ביערות עם פרטיזנים סובייטיים וילחמו שכם אחד נגד השונא המשותף, הגרמנים. כמובן, שלא יחסר להם מאומה, כי הפרטיזנים מאורגנים ויש להם בונקרים מוסתרים ובהם כל טוב ונשק רב. מיד נגוז הדמיון והחלום, כי התברר, שהחברים לנשק הסובייטיים והפולנים אינם, אלא כנופיות שודדים, שמתנפלים עם נשק ביד על יהודים עזובים וחסרי בית ורדופים על צווארם עד מות. הם מפשיטים את בגדי האומללים ומשאירים עירומים ויחפים בלב היער.

ידיעות אלה הגיעו לאזנינו מפי מכרים נוצרים, שספרו על גורלם של מספר יהודי סוקולי, שנשדדו בצורה כזאת על ידי „פרטיזנים פולנים״ ובתוכם גם כמה רוסים, בעלי נשק חם. הכנופיות חלצו מגפיים מרגלי קרבנותיהם, הפשיטו מהם מעילים ואפודות ושדדו כל אשר

מצאו אצלם. היו גם שודדים שזיק של מצפון נקף אותם והחזירו לנשדדים סמרטוטים במקום בגדיהם.

כשמוע דברים אלה, טקסו אנשי קבוצת בוצ׳קה עצות ותחבולות כיצד לא למשוך תשומת לב השודדים לבגדיהם הפחות או יותר טובים. אחדים פרמו את תפרי בגדיהם כדי שיראו בלים ומרופטים, אחרים תפרו טלאים על גב הבגדים ועל שרווליהם. את המגפיים כסו בוץ והפשילו מכנסיהם על גבי הפנת. יתר האנשים לא היו זקוקים לפעולות כאלה, כי בלאו הכי בגדיהם היו בלים וקרועים, כך שכל הקבוצה נראתה עלובה ומעוררת רחמים.

בעוד יום, הופיעו לפני הקבוצה מספר נערים פולנים (שקצים) כנראה כדי לגשש, אם כדאי „להתעסק" בנו. הם הסתכלו על כל אחד ומדדוהו במבט מכף רגל ועד קדקוד. בוצ׳קה, כמנהגו נכנס תכף ומיד בשיחה עם ה„אורחים", הבלתי קרואים. הוא דבר אתם בנחת ובידידות והגיע בשיחה לנקודה כזאת, שביקש מהם עצה ותושיה כיצד למצוא הגנה ומחסה והאם אפשרי הדבר להצטרף למחנות הפרטיזנים הפולניים. מעל למחצית השעה נמשכה שיחת הרעים בין בוצ׳קה והנערים. לבסוף שאל אחד מהם האם יש למישהו סיגריות? אחד מאנשינו הצביע עלי. אני שכבתי אז מכורבל מתחת לעץ והושטתי סיגריה למבקש. הוא התאמץ לבחון אותי מכל הצדדים, אך הואיל וכל אנשינו נראו כעליבי החיים והשקצים לא הרגישו עצמם די חזקים מול עשרות מצדנו, הם הרפו מאתנו ונפרדו באדיבות, לפני עזבם אותנו לנפשותינו.

מיד התרחקנו מהמקום, בו נמצאנו והעמקנו לתוך היער מחשש, פן יופיעו שוב הנערים בלווית שודדים מזוינים.

אחרי מספר קילומטרים מרחק, בכוון הכפר ויינדה, ישבנו לנוח קמעא. אחדים מנערינו רצו עם בקבוקים בידיהם לכפר הקרוב כדי לשאוב מים. הם חזרו עם כליהם מלאי מים חיים וספרו, שנתקלו בדרך ברחל לאה מוויינדה עם כל בני משפחתה ועם עוד נשים וילדים. יסקולקה ומאלון בלווית אחדים מחברתנו רצו לאלתר לפגוש את הנשים בתקוה, לשמוע מפיהן משהו על גורל המשפחות שלהם.

רחל לאה מוינדה היא ילידת הכפר בו נולדה, גדלה והתחנכה. בכפר ויינדה עמדה רחל לאה מתחת לחופתה ושם ילדה שלוש פעמים תאומים, היינו ששה בנים זכרים. שנים מועטות לפני פרוץ המלחמה עברה רחל לאה לגור עם משפחתה בסוקולי. היא נהלה עסקי סידקית עם הכפריים הרבים המוכרים לה. בתקופת הכבוש הגרמני עסקה בהברחת דברי אוכל מהכפר לעיר. היא היתה אשת חייל במסחר וידעה לחשב בעל פה חשבונות מסובכים, על אף שלא ידעה קרוא וכתוב. היא ספקה כל מיני סחורות לכפריים ומלאה כל צרכיהם. נראתה כאכרית טפוסית ודברה פולנית בניב כפרי. הדבר הזה הקל עליה להסתובב בכפרים, מבלי לעורר חשד על יהדותה... ארבעת בניה הראשונים היו נערים אמיצים וכשרוניים.

כעת, אחרי הגירוש מסוקולי נמצאה רחל לאה עם משפחתה ביער, לא רחוק מכפר הולדתה — ויינדה. בעלה, מאיר מויינדה טפל בשני התינוקות, התאומים, ששכבו מכונסים כאפרוחים בכרי גוצות ומכוסים בכסתות. הם ינקו מבקבוקים, שהכילו חלב מהול במים. אחד הבנים רעה את פרתם היחידה שהצליחו להובילה ליער ונמצאה לפני כן בין עדר הפרות, שבמושב. רחל לאה ראתה את הנולד והעבירה בעוד מועד את הפרה לכפרה, לפני שהגרמנים לקחו אותן מיהודי סוקולי.

נעריה הגדולים עזרו לאמם למכור את הסחורות, שנשארו להם מלפני הגירוש והבן הבינוני עזר לאביו לטפל בתינוקות ולשאתם לכל מקום. למאיר הויינדי היה סדור גדול עם

תהלים ומעמדות והיה הוגה בו, כשהתינוקות נרדמו, או שכבו רגועים, או גם ברגעים שהיה חפשי מכל עול ועבודה.

לרחל לאה נלוו ביער נשים וילדים. הם אכלו מלחמה ומתבשיליה, שהכינו עבורתה בכפר ידידותיה והנערים שלה הביאו את האוכל היערה. הם הלכו לשם ללא הסוס ופחד, כי גדלו עם נערי הכפר וכל פנה היתה להם כבית.

מבחינת האקלים אפשר היה איכשהו לסבול את הצינה ביומיים הראשונים לגירוש, על אף שהימים סוף חודש חשון. גשמים עדיין לא ירדו. כשיסקולקה ובני לויתו נפגשו עם מאיר מויינדה החל לרדת גשם שוטף. מאיר הדק את הכסת סביב התינוקות. הוא לא ידע לחדש לנו שום דבר, מחוץ לאלה שהיו ידועים לנו בלאו הכי.

בקשתיו ליעץ לי כיצד אוכל להגיע לכפר, בו נמצא בני. הוא הזהירני לבל אעיז לעשות את הדבר, כי בכל הכפרים בקרבת סוקולי שורצים גרמנים ומשטרה פולנית, מחוץ למרגלים! ובכן, מה היה עלי לעשות?

בעיני ראיתי הצלה רק במקרה של פגישה עם בני משה. אך כיצד אצליח לכך ובכיסי סכום של 4 מרקים, שיספיקו לי בקושי רק ללחם ליומיים?! אם אצא לדרך ארוכה בחפוש אחרי בני, לאן אפנה? עם מי אלך, אם איש לא פונה לכוון ההוא?

יסקולקה וחבורתו יצאו גם בערב השני לכפר במטרה להשיג ידיעות על גורל משפחותיהם ואולי לגשש אפשרות מציאת מקום מקלט לזמן מסוים, תמורת תשלום הוגן. אך גם הפעם חזרו ריקם. כל נוצרי פחד להסתכן מעונש מות. מכל מקום אין להעלות על הדעת כל אפשרות למציאת מחסה עבור רבים. שוב עברה על כלנו לינה ביער.

ביום ד׳ ה — 4 בנובמבר העריך בוצ׳קה את המצב הפיננסי שלנו, בדאגה שלא נסבול רעב. הוא וחיים צבי רצ׳קובסקי פנו לכל הקבוצה בדבר השתתפות כל אחד בסכום כסף, כדי להזמין מלאי לחם לכל הפחות לשבוע ימים ולשלם למכר כפרי במושב עבור הכנת פעם ביום תבשיל חם. התברר, שסכום הכסף שנתנו החברים היה דל למדי והספיק אך ליום אחד של תזונה. בוצ׳קה ויסקולקה יצאו למושב בודד, כדי לגלות ולהתקשר עם איש אמון מבין התושבים, המוכן למכור מזון ולבשל. אותו הדבר עשו רצ׳קובסקי ומלון, בכוונם את צעדיהם לכוון אחר.

בוצ׳קה ויסקולקה השגיחו באכר אחד שעמד ע״י מתבן שלו, הם נגשו בלאט וקראו לו הצדה, לתוך חורש לשיחה. האיש דבר אתם בנחת ובידידות והם הציעו לו את עסקת הלחם והתבשילים. בוצ׳קה שכנע את האיש, שהדבר יעשה בסודיות מוחלטת ורחוק מעיני רואה. הם ואותתו לו והוא ישים באותו זמן את המאכלים מתחת לשיח מסוים. הם הסבירו לו, שהוא לא יסתכן כלל וירויח יום יום מטבע יפה.

חברינו הוסיפו להציע לאכר הטוב שירשה לאנשינו ללון במתבנו, עם נקיטת זהירות מיוחדת. נכנס לשם בשעות לילה מאוחרות כשכלם בסביבה ישנים ונעזוב את המתבן בעוד חושך. בשעה 4 לפנות בוקר נחזור ליער. כמובן, תמורת כל פעולה לטובתנו יעמוד האיש על שכרו. לאחר הסוס קל הסכים הכפרי, אך תשובה סופית יוכל למסור לפנות ערב, לאחר שיועץ עם אשתו. בינתיים אין לו לחם מן המוכן, אולם תבשיל אפשר להכין תוך שעה קלה. בינתיים חזרו אלינו רצ׳קובסקי ומאלון והביאו אתם 5 ק״ג לחם עבור 25 פיות רעבים, שחולקו במנות דלות, אך שוות.

לאחר זמן לא רב צעדו כל אנשי קבוצתנו לכוון בית האכר ונעצרו במרחק מה. שני מנהיגינו נגשו לשיח, נטלו את הסיר ורצו לקראתנו. התישבנו על הקרקע בצפיה לטעום מן

המטעמים ולסעוד את הלב לאחר 3 ימי נדידה. התבשיל הכיל תפוחי אדמה עם פטריות והיה דליל. בראות בוצ׳קה את התוכן של הסיר, הבין מיד שאין ממנו להשביע רעבון של 25 איש והקפיד על חלוקה מדוקדקת וצודקת ככל האפשר.

הכפרי היה איש לא אמיד ומשפחתו קטנה וסירי הבשול בביתו היו לפי מידת הצורך של בני ביתו. ברור, שהאכל לא השביע אותנו ואף גרם לגרוי יתר של התאבון. חזרנו ליער רעבים כמקודם. לאחר ארוחת הצהריים העמקנו לתוך היער והתישבנו שוב להתיעצות ולסקירת המצב. בוצ׳קה הבהיר, שאין כל ברירה, אלא להתפצל לקבוצות קטנות, כי אין כל סכוי לשכנע כל אכר להעניק מחסה ל־25 איש אפילו ללילה אחד ומה עוד, לתקופה ארוכה יותר. כל יום יש לצפות לגשמים, לשלג ולכפור ובלי גג מעל לראש קשה יהיה להחזיק מעמד. לעומת זאת קיימים סכויים טובים יותר לקומץ קטן של אנשים להדחק לאיזו פנה חמה במקרה שתתקל לתושבי כפרים עם לב אנושי פחות או יותר. בוצ׳קה מציע איפוא, שנערים ומבוגרים יותר, שבני משפחותיהם נמלטו ליערות אחרים יצאו כבר למחרת בבוקר לדרך במטרה האחת — אחוד משפחות. מי יודע מה צפוי להם בדרך? אך אין ברירה! אלה יצטרכו לעבור מקבוצת אנשים האחת — לשניה שיפגשו בדרכים, ישאלו, יחקרו, שמא יקבלו סמנים והדרכה על מקום המצאם של יקיריהם.

כולם הכירו שבוצ׳קה צודק בהחלט ויש להתחשב בדעתו. אבל, כיצד ללכת ללא מדריך ומורה דרך? אלה, הקימים: יסקולקה ומאלון ילכו יחד בכוון אחד?!

לפנות ערב נגש בוצ׳קה לאיש הכפר שהיה צריך להשיב לשאלת הלינה במתבנו וזאת תשובתו:

הוא מוכן להסתכן ולקבל 5 אנשים מבוגרים — (חלילה לא ילדים) ללינה במתבנו. ילדים נוהגים לפטפט ולהתרוצץ והדבר מסוכן ביותר. עם זאת, מסכים הוא להלין את כולם רק הלילה, בתנאי שיבואו אחרי השעה עשר בערב, ישכבו בשקט ויתכסו בערימות קש. חלילה להם לפטפט, להשתעל, או לנחור. בשעה 4 לפנות בוקר, אסור שתמצא נפש חיה במתבן.

בשעה 10 התגנבנו אחד אחד למתבן ובשקט מוחלט מלאנו אחרי הוראותיו של בעל המקום. נזהרנו מלהוציא כל הגה מפינו ולהמנע מרשרוש קל ביותר. בשעה 4, בעוד חושך מצרים שולט בחוץ, עזבנו את המקום והמשכנו להעמיק לתוך היער.

אחר הדברים האלה הודיע בוצ׳קה שהוא לא מסוגל עוד לדאוג לכל האנשים שבקבוצה ומציע שכל אחד ידאג לעצמו, בנוגע השגת מזון ומקום לינה. כמובן, הרגישו כולם את עצמם מדוכאים ומיואשים. נוצר מצב ללא מוצא. בבוצ׳קה, אבדנו חבר דואג לנו, ראש ואפטרופוס, מתכנן, מבצע ומעורר תקוה ובטחון בלב כולנו. כעת התחבר הוא לשני מורי הדרך ולשני חברים מהאמידים יותר והוו קבוצה של 5 איש. כנראה, נדברו אלה מקודם עם האכר הידוע לנו היטב, שילונו קבוע במתבנו ויהיו תחת חסותו.

ביום ה׳, יום רביעי לנדידה ביערות, ה־5 בנובמבר 1942 נפרדו 7 אנשים נוספים מאתנו. כולם הם שכנים לשעבר, החליטו ללכת מיער ליער לכוון סוקולי, כדי לחפש את בני משפחותיהם. הם הגיעו לכפר אחד כדי להצטייד בלחם ובמקרה נתקלו ביהודים שכנים. מהם קבלו אינפורמציה שלמה ומדויקת על מקום המצאות קרוביהם. אחרים מקבוצתנו הצטרפו לרחל לאה מויינדה ופמליתה.

בצהרי יום זה נגשה אלינו הנשארים ביער, אשה נוצריה זקנה ובקשה לקחת לביתה נער יהודי, — כרועה. היא הבטיחה לדאוג לו לכל ולטפל בו כראוי. היה בינינו ילד בן 9, בנה

של ביילה גיטל דז׳ז׳ס ונכדו של מאיר גדליה הבנאי. הילד דבר יפה פולנית ומראהו כנוצרי. אתו היה בקבוצתנו גם אחיו בגיל בר מצוה. אביהם של הנערים שהה באמריקה.

ושוב בוצ׳קה לפני לכתו מאתנו, עשה שרות נאה. הוא דיבר עם האשה ושכנע אותה לקבל לביתה 5 נערים נוספים, היינו: את אחיו של הילד עם עוד 4 מחבריהם. האשה שאלה למוצא הוריהם של הילדים והתברר שהיא מכירה אותם היטב. אצל פייבל לב, אביו של ברוך׳קה נהגה לקנות מצרכים, אצל הוריו של שמואלקה ראבינק היתה קונה דברי עור וישראל קפיטובסקי הכין עבורה נעליים. האשה הסכימה לקבל את כל ששת הנערים ללינה והם מיד הלכו אחריה. היתה זאת אשה אלמנה, שגרה בביקתה נדחת.

גם אותי לא עזב בוצ׳קה לאנחות. האכר „שלו" הסכים להעביר אותי עם שקיעת החמה לכפר ברושבה, אל בני משה. נשאר עוד לדאוג ל־3 נערים בגיל 12: חיימ׳קה גולדין, נכדו של מושלה, נער שקט, בן יחיד להוריו, יפה ומוצלח. שני הנותרים היו בני טודרס הסנדלר, מויסוקי מזובייצק, שהגיע לסוקולי עם פרוץ המלחמה. בוצ׳קה דבר על לב הנערים, שילכו במרחק מה בעקבות האכר המוביל אותי לברושבה, מבלי שהוא ירגיש בכך ובהיותם קרובים לשם יסתדרו איכשהו, כי מכירים הם את הסביבה. התכנית מצאה חן בעיני הנערים. חיימ׳קה אמר, שמכיר טוב את היער בקרבת סוקולי וכי בברושבה מכירים אותו האנשים שהיו נוהגים לדרוך על מפתן בית הבד של אביו. שם גר נוצרי מצ־ייבסקי, ידיד נפש של הוריו. הוא עצמו ביקר מספר פעמים בבית מצ׳ייבסקי.

בני טודרס טענו שמברושבה הם יעברו ליערות רוש ומזורי וסבורים שיפגשו שם מאנשי ויסוקי מזובייצק וכן מכירים הם שם מאות תושבים נוצרים ואת השבילים. שוב ושוב הזכיר בוצ׳קה לנערים ללכת במרחק ממני ולבל ירגיש בהם הכפרי. עם זאת עליהם להשגיח לא לאבד אותי מעיניהם.

שאלתי את בוצ׳קה למחיר ההובלה והדגשתי שאין בכיסי, אלא 2 מרקים ושתי חבילות טבק (מכורקה) שמחיר כל אחד 4 מרקים. בוצ׳קה הרגיע אותי שהכל יהיה בסדר ואין צורך לדאוג. יסקולקה קבל ממני לידיו 2 חבילות הטבק.

בשעה 5 לפנות ערב הגיע האכר. לשאלת בוצ׳קה על המחיר, הוא ענה שמבקש 10 מרקים עבור הטרחה. בוצ׳קה שכנע אותו לקבל ממאיק הזקן רק 5 מרקים. הואיל ועני הוא ואין לו יותר מזה. האיש הסכים, כי גם 5 מרקים כדאי להרויח. עלי לציין שהאכר היה איש נפלא, טוב לב ורצה בכל נפשו להטיב עם היהודים הנרדפים. מעטים כמוהו בין הפולנים וחבל מאד, שאינני זוכר את שמו.

מטיבי בקש אותי ללכת כמאה צעדים אחריו, לבל יפול חשד עליו, כי בנפשו הדבר. בהתרחקנו מהמקום הופיעו לפתע 3 הנערים קרוב למדי אלי. התחננתי בפניהם שלא יכשילו אותי ושלא יסכנו יותר את האכר בנוכחותם ושישמרו על המרחק בינינו. הם הבטיחו לי שעל יד ברושבה יעלמו כליל מאפקי וילכו לדרכם הם. כעת כבר חושך אמרו, ואיש לא ישגיח בנו. נלך אם כן קרוב יותר אליך לבל נאבד את עקבותיכם.

עם כל הזהירות, השגיח הנוצרי בנערים והסביר להם מה גדולה הסכנה עבורו ועבורם. הנערים התחננו בפניו, שלא יגרשם וירחם עליהם וכי עוד מעט יפנו לדרכם.

מורה הדרך שלי נעצר במקומו מדי פעם והסתכל לכל הצדדים לא בלי פחד ובעיקר הרגיזו אותו הנערים שלא היו אחראים להבטחתם והלכו יחד, בלי לשמור על מרחק ממנו. ברגעים מסוימים רצה לחזור הביתה ולצאת מכל הענין המסכן אותו ביותר. הוא דבר אל עצמו וקלל יומו, על שהסכים להרפתקה מטורפת, המאיימת עליו במות. הוא התבלבל בדרך והלך סחור

סחור... בדרך הישרה, לברושבה היה כ־5 קילומטרים. האיש העריך את זמן ההליכה לכשעתיים והנה הולכים אנו 3 שעות ועדיין המטרה רחוקה.

מרחוק נראו אורות. כשהתקרבנו יותר ויותר לאורות, אמר לי האיש לחכות במקום והוא ילך לראות היכן נמצאים. היה זה הכפר יימיולק. על יד הגשר בכניסה לכפר עמד משמר גרמני... הנוצרי נבהל מאד וחזר מיד על עקביו ברעדה. נס גדול, שלא השגיחו בו. התרחקנו לכוון אחר ושוב הבחנו באורות. הפעם היה זה כפר פאסצי, הסמוך לברושבה. למען הבטחון היה צריך להכנס לכפר בדרך עקיפה. כדי למנוע חשד כלשהו, אמר מטיבי שהוא זקוק לרועה, שהמליצו עליו מכפר ברושבה. סוף סוף הגענו לברושבה לאחר הליכה של 5 שעות. אפילו בימי שלום לא היה נמצא בעלן, אף נצרך ביותר, שיסכים לעבור 16—15 קילומטרים בשכר 5 מרקים. ראיתי באיש מלאך, שנשלח אלי מן השמים כדי להוציא אותי מהמצוקה ולהושיעני.

בקצה הכפר שאל אותי האיש מי ישלם לו עבור הטרחה? עניתי לו, שמסרתי עבורו לידי יסקולקה 2 חבילות טבק והוספתי לו מיד 10 סיגריות. האיש נפרד ממני בלבביות. ברצון היה מביא אותי ללב הכפר, אך השעה היתה עשר ולפניו דרך ארוכה — חזרה הביתה.

כאן ערכו לי הנערים „הצגה" עלובה מאד. הם לא הרפו ממני לרגע והדבר עלול היה להכשיל את כולנו. יעצתי להם להתפזר לבתי מכיריהם, כפי שטענו קודם לכן ולבקש שירשו להם ללון במתבן ויאכילו אותם לחם. למחרת בבוקר יוכלו להמשיך לכוון יער איצ׳קי, שלכל הדעות צריכים להמצא הוריהם. הוספתי, שלא יטיבו את מצבם אם יסחבו אחרי, כי אין להעלות על הדעת, שמישהו בכפר יסכים לטפל בארבעתנו ותוך מהלך הדברים ואי הזהירות עלולים להמיט עלי ועל עצמם שואה. הדברים שלי לא שכנעו אותם ובינתיים התחילו לנבוח כלבים ומרגע לרגע יותר, עד שנוצרה מקהלת נביחה. לקול הסימפוניה הכלבית יצאו מפתח ביתיהם בעלי בתים כדי לראות מי האורחים שהגיעו, שמא שודדים?

דוקא, תוך המהומה אזרו הנערים אומץ לב ונכנסו לאחת הבקתות לבקש מים. האכר חשש מכניסתם לביתו והגיש להם כד עם מים בחוץ. הוא הוסיף, שגרמנים מסתובבים בכפר. ברגע זה נגשתי אנכי לאכר ושאלתי למשק של קלינובסקי. לשמחתי הרבה היה איש מאנשי סודו של הכפרי, אצלו נמצא משה בני. שניהם השתייכו לארגון המחתרת „א.ק."

האיש הכיר אותי אישית ואני כלל לא ידעתיו. התברר, שהיה הוא נוהג לקנות אצלי ספרים לבית הספר עבור ילדיו ולפעמים גם עתון פולני. בחיוך לבבי פנה אלי: פאן מאיק? דובז׳ה! טוב שפגשתיך. אני אביא אותך אל בנך. הו, הו, הוא ישמח מאד הסינק (הבן) שלך. על אמו שלקחו אותה, ידוע לו מכבר, ישאר לו לכל הפחות אחד ההורים!

הוא תקע זרועו בזרועי והובילני קדימה. אך הרגיש שהנערים פוסעים בעקבותינו לחש לי לשלוח אותם בכוון אחר. סטאשק זהיר מאד ורצוי שלא יתעורר חשד חלילה, שיהודי נמצא תחת צל קורתו. איש בכפר לא צריך להעלות על דעתו מחשבה על הסתרת יהודים, חוץ ממנו, חברו של סטאשק הנאמן לו. הוא בטוח שבגלל הנערים לא יפתח ידידו את דלת ביתו גם לי. הסתרתי את סערת לבי ופניתי בשקט לנערים:

מה לכם, שגם לי לא יתנו להכנס לבית ולכם לא יביא הדבר כל תועלת. נסו להדפק על דלתות ידידי הוריכם, שם הסכויים רבים עבורכם. האיש המסתיר את בני מסכן חייו הוא זהיר ומפחד מכל רשרוש. והרי רואים אתם, שלא עלה בידי בני להציל אפילו את אמו.

בני טודרס לא אבו לשמוע ולהשתכנע מדברי, הם איימו עלי, שאם לא ארשה להם ללכת אחריו הם יגרמו לשערוריה כזאת שיגרשו גם את בני ודבר הסתרתו יודע לכל.

כאן התערב הנוצרי ואמר לנערים שלא יזיקו לפאן מאיק. הוא יעץ להם ללכת למקום לא רחוק, לבית אחיו של סטאשק ומבטיח להם שלא יסרבו להם שם, להלינם במתבן.

הנער חיים גולדין, שהיה רגוע יותר משני חבריו פנה הפעם אליהם בתבונה, שבאמת לא תצמח להם תועלת מכל הענין ורק ישימו מכשול מתחת לרגלי מאיק הזקן. מה שלא הועילו תחנוני בפני הנערים, עזרו המלים הקצרות של חיים גולדין. מבלי להפרד פנו הצעירים לעבר המשק של קלינובסקי, אחיו של סטאשק.

מרוצה מהתסבוכת שהותרה עשה הנוצרי מחוה כלפי והציג את עצמו בשם אנטוני מצ׳ושקו. תוך הליכה קצרה הגענו למשק קלינובסקי, שם הייתי צריך למצא את בני.

נכנסנו שנינו לתוך הבית. על גבי המטה השתרע למנוחת לילה בעל המשק, קלינובסקי המתקרב לגיל שבעים. מצ׳ושקו התישב על ידו והציגני בפני הזקן בהוסיפו מספר מלים חמות על הזמן הקשה, על צרות ונחמות. שאלתי את קלינובסקי, היכן בניו ? הם יחזרו עוד מעט, ענה.

לגמתי מים. לא אכלתי מזה 36 שעות, אך לבקש פרוסת לחם לא היה לכבודי. שתיתי עוד מים מצמא, מרעב, מעייפות הדרך, מעצבנות וממתיחות. ישבתי על ספסל והמתנתי. שעות ישבתי ובני קלינובסקי עדיין לא חזרו. מצ׳ושקו מזמן חזר לביתו. הזקן הציע לי להשען בספסי׳ ולכבות את עששית הנפט.

בחשכה הרהרתי על הנסים והנפלאות שנעשו לי על ידי ההשגחה העליונה ששלחה לקראתי מלאכים טובים כדי להאיר דרכי, הזרועה קוצים ודרדרים, בדמותם של שני נוצרים. האחד, שהובילני דרך קשה ומסוכנת תמורת 2 חבילות מכורקה והשני — מצ׳ושקו, שיצא בשעה מאוחרת מפתח ביתו כדי להגיש מים לנערים. הוא הכיר אותי ונאות להביא אותי עד הלום. לולא הנסים — המקרים, הייתי גווע ביער חסר אונים מרעב ומצמא. מטבעי הנני פחדן ולא יוצלח ולא הייתי מסוגל לגלות יוזמה, כדי להגיע לבני משה.

מתיחותי גברה מרגע לרגע התרגשתי מאד לקראת הפגישה עם בני. מתי כבר יבוא ? היכן הוא כעת ? בשעה 4 לפנות בוקר נכנס פלק, הבן הצעיר של קלינובסקי. שאלתיו, היכן סטאשק ?

הוא איננו בבית, יחזור מאוחר יותר. בינתיים, עליך לצאת ליער ! סכנה גדולה בימים אלה, שיהודי בבית !

בקשתי את פלק להראות לי מחבוא עד בוא סטאשק, כי החורשה סמוך לבית דלילת עצים וקטנה יחסית כדי לא להתגלות. אבל פלק ענה לי ברוגז וחרון אף :

לא מעניני להסתיר יהודים ולא אוכל להראות לך כל מקום במשקנו. אסור לך לשהות רגע בביתנו !

כשרק קמתי לצאת מהבית, הגיע בריצה יוזף, בנו הבכור של קלינובסקי, ידידי הטוב, שהתגורר במרחק מה מהמקום. הוא הקים רעש ומהומה וספר, שלפני חצות התדפקו על דלת ביתו נערים יהודים, (בשפתו : קריאניס) בעוד בני ביתו ישנים וספרו, שהגיעו יחד עם מאיק הזקן מברושבה, ומאיק הלך לבית קלינובסקי לפגוש את בנו.

יוזף הרים קולו וצעק על אביו, כיצד מרשה הוא לסטאשק להסתיר יהודי בביתם אם יודע הדבר לשכנים, ידעו על כך מיד הגרמנים שלא יהססו להשמיד אותנו ולשרוף משקנו. מהרגע שבאו אלי הנערים היהודים לא עצמתי עין ! תוך רוגזה, חטף מקל והתנפל עלי להכותני.

הוא צרח עלי : העלם מכאן מהר ככל האפשר, אחרת אנפץ את גלגלתך !! כחץ ברחתי ונעלמתי מן הבית. לבי פעם בקרבי במהירות רבה. הסתתרתי מאחורי הרפת והצצתי מבעד סדקים בצפיה דרוכה לבוא סטאשק, שיוליכני למקום מחבוא של בני משה.

יוזף יצא לחצר כדי לתור אחרי ובאמת הבחין בי ונאלצתי לברוח הלאה. לאשרי, הגיע סטאשק. כנראה התחשבו בו בבית וכבדוהו והראיה, שהשתתקו ונרגעו.

סטאשק הוליכני לחורשה הקרובה והסביר לי בנחת, כי לפי שעה אין באפשרותו להפגיש אותי עם משה. הוא מוסתר בבונקר בטוח ואין לגשת לשם לאור היום. הוא הצביע לי על מקום, שהיה חפור באדמה ואמר לי לשכב שם ללא פחד עד שיחשיך. הוא הוסיף לי דברי עדוד והבטיח להביא לי מזון. אם במקרה יעבור במקום אחד הרועים, עלי להסתתר בשיחים מהצד. דרך אגב, לא יחצו הרועים באותו יום את החורשה. עשיתי בספוק את מצות סטאשק. שכבתי כל אותו יום בבור, מקופל ומכורבל ורעדתי מקול עלה נידף ומכל צל. בצהריים הביא לי סטאשק תבשיל ופרוסה גדולה של לחם.

לאחר צום של 2 יממות השיב התבשיל את נפשי וסעד את לבי. חכיתי בכליון עינים לרדת הערב ותהילה לאל שזכיתי לפגישה הנכספת עם בני. ספרנו בהתרגשות זה לזה כל הקורות אותנו בימים האחרונים, מהרגע שנפרדנו. עוד המשכנו לספר, כשסטאשק הפסיק אותנו באמרו: נו, נו, יספיק להיום כשכבר נפגשתם ודי ספרתם על הכל. כעת חייב מאיק הזקן לחזור לחבורתו ליער, משם הוא בא ועליך מושקו לחזור לבונקר שלך. לא! אמר משה׳לה. לא אעזוב את אבי הזקן בודד וללא משען. יהיה הוא על ידי, באשר אהיה ולאשר אפנה. אם תסרב לאבא להשאר אתי בבונקר, תאלץ אותי לחפש מחבוא אחר. היה רגע של שתיקה. מחשבה עברה במוחי והצעתי לסטאשק שיסכים להשאיר אותי תמורת כל החפצים בעלי הערך, שהשארנו אצל הרופאה הסובייטית בסוקולי.

לסטאשק קסמה כנראה ההצעה. הוא שינה את ארשת פניו והזמין את שנינו לבוא לביתו. לאחר שאכלנו על שולחנו ארוחת ערב טעימה, הוביל אותנו לבונקר אחר ביער. נמצאו שם מספר מקלטי רדיו, נשק אוטומטי ופנס כיס. המכשירים היו לפני כן בטפולו של משה. תחתית הבונקר היה מכוסה בשכבה עבה של קש.

ירדנו לבונקר העמוק וסטאשק אטם את פתחו במכסה כבד ומוסוה. בלי אומר ודברים חזר לביתו... הרגשתי שנקברנו חיים וקשה מאד היה לי לנשום את האויר המחניק. לא היתה קיימת כל אפשרות לפתוח לבד את המכסה מבפנים. התפלאתי, שמשה לא שם לב לדבר שחסר אויר לנשימה... כנראה, התרגל למצב תוך נסיון ומחוסר ברירה.

פעמיים ביום בא סטאשק והביא אוכל. בשעה 10 בבוקר הביא פת שחרית ובין השעות 8—7 בערב את פת הערבית. בזמנים אלה נפתח מכסה הבונקר לכחצי שעה, זמן האכילה ויציאה החוצה — לצרכים. מיד חוזרים אנו „לשאול התחתיות״ שלנו והמכסה יורד מעל ראשינו. לנפש אחת, אולי היה מספיק האורור, פעמיים ביום, אולם לשנינו נוצר מחנק כבד מנשוא .לילה ראשון בבונקר עבר עלי איכשהו, לאחר שלא ישנתי לילות. סביב השעה 4 אחרי הצהריים הרגשתי ברע מהחנק האיום. חששתי שלא אחזיק מעמד, עד שיבוא סטאשק בשעה 8—7 ויפתח את המכסה. בלעתי את האויר באופן ספזמטי, וטוב, שלא אחר סטאשק לבוא, אחרת מסופקני אם הייתי מצליח לשאת את החניקה.

הוא גילה לנו שהגיעו אליו חבריו של משה ורוצים לראותו. יצאנו מהבונקר החוצה ובלוית סטאשק ירדנו למרתף של תפוחי אדמה, כדי לראות את האורחים.

לפנינו עמדו 6 האחים פלוט, (בניו של נפתלי, חתנו של אהרון אליהו הנפח), מרדכי משה בלושטיין, יעקב סיינס ושני אחים גולדברג (בניו של ישראל׳קה הנפח, בני דודים שלי).

הבכור שביניהם אברהמ׳ל בן השלשים היה נגר במקצועו ובעל נסיון בעבודות נפחות.

פועל מוכשר ומהיר תנועה. ערב הגירוש הלך עם משה לב (משה ראשקס) ומשפחתו ביניהם אחותה של אשתו ביילה, אביה חיים ברוך גולדוסר וילדיהם — לכפר קריזבה.

משה היה איש אמיד וברשותו סחורות ודולרים לרוב. הוא הכיר הרבה מהאכרים עוד מתקופת הכבוש הסובייטי, בהיותו מנהל המחלבות של אזור סוקולי. מתפקידו היה לעבור בכפרי הסביבה ולקבל מהאכרים את הקונטינגנט של חלב וחמאה עבור הממשל.

חיים ברוך גולדוסר אשתו רשקה ובנותיו

כבעל אמצעים ומטבע יפה היה משה לב מלא תקוה שימצא חסות אצל האכרים הידידים ויציל ממות את משפחתו. תקותו נגוזה כשלא נמצא אחד מהתושבים, שניאות להושיט יד עזרה בצרה להרבה אנשים. יתכן, ואותו עצמו היו מסתירים, אך על אף הסכומים הגדולים שהיה מוכן לשלם עבור הצלת משפחתו העניפה, עלו מאמציו בתוהו.

ימים אחדים נדדה המשפחה ביערות ובכפרים. כפי שמתברר, נפלו כלם לידי הרוצחים הגרמנים, בשבוע הראשון לגירוש. משה לב עצמו הצליח להמלט חזרה ליער ולהגיע לאחר מכן למכר נוצרי, שהעניק לו מקלט. במצבים קשים ביותר ידע משה להחזיק מעמד ולא לאבד עשתונות. תמיד מצא עצה כיצד לצאת מהמצוקה. כל עוד היה עם משפחתו הגדולה ידיו היו קשורות, אך כשנשאר בודד, בודאי לא ילך לאבוד.

בן דודי אברהמ׳ל היה ערב הגירוש עסוק בעבודה אצל האמטסקומיסר. הוא ואחיו חיים יהוד׳ל הספיקו באותו ערב להסתיר רבים מחפצי הבית בתוך בורות, לפני שנמלטו ליערות איצ׳קי. ביערות נדדו עם קבוצות פליטים ממקום למקום ומכפר לכפר. הם נתקלו בכנופיות שודדים פולנים וסובייטים, שנטלו כספם ורכושם. הם שדדו אפילו בגדיהן של הנשים והשאירון כמעט עירומות ויחפות.

בין הקרבנות שנגזלו בצורה כזאת היו: חנא קשבץ' בן ישראלקע קלדזה'ס ומאלה רבצ'הס, אשת מגדל פלייר. בימי כבוש הסובייטים נשלח מגדל לסיביר ונפוצה שמועה בסוקולי, שאין הוא עוד בחיים. הנשדדים האומללים הרגישו עצמם כה מושפלים ומיואשים, עד שהגיעו לכך, שמסרו עצמם לידי הגרמנים בהעדיפם את המות, מלהיות ככלבים נרדפים.

האחים גולדברג נצלו בנס מהכנופיות. הם שערו, שמשה מאיק נמצא אצל משפחת קלינובסקי בכפר ברושבה ולשם כוונו צעדיהם. לא נשכח, שהאחים גולדברג היו חברי הארגון, ששלח את משה לרכוש נשק והוא לא הספיק לחזור. אותו הדבר נוגע ל־ששת אחי פלוט, כלם בחורים כארזים וחברי הארגון. שתי משפחות האחים, גולדברג ופלוט לא היו מתחילה יחד, אולם נפגשו בדרכם בסביבת דבורקי נוסקי.

משה מאיק רמז עוד קודם לסטאשק, שעלולים להגיע אליו מחברי הארגון, שמסרו לידיו 150 מרקים לצורך רכישת נשק. כנראה, יגיעו החברים הנה לשם התיעצות. לאחרים, היה בודאי סטאשק מכחיש את דבר המצאו של משה מאיק, אך בידעו מפיו של משה על בואם האפשרי היה סטאשק מוכן להענות לבקשתו.

במוצאי שבת, ה־7 בנובמבר 1942, הוא יום הששי לגירוש יהודי סוקולי ישבו לשיחה חברי הארגון הבאים עם משה מאיק. הם ספרו את קורות ששת הימים. הם גם מסרו פרטים על שמואל'קה מאיק וחזרו על הספור הידוע מכבר על עברו של שמואל ע"י ביתו והשערוריה עם השכנים. הוא סבר שלא יקרה לו כל רע, בהיותו פועל רכבת לאפי. היה לו בטחון הגובל בשאננות שהשוטרים הפולנים יתמכו בו. ואפילו הגרמנים המקומיים שנהגו לשבת בביתם לעתים קרובות. מיותר להוסיף שאביו של שמואל'קה בצע עבודות רבות ואמנותיות, כשען וצורף לכל החבורה הנ"ל. לא יפלא אם כן, שבטח בכלם וגם בשכניו הפולנים, אתם חי ביחסים טובים, שלא יגעו בו לרעה. אך מיד נמצא „שכן טוב", שלא אחר למסור לז'נדרמריה, ל„ידידים המקומיים" שכה נצלו את אביו על התפרעות היהודי הנבזה ושמואל'קה נפל בידיהם הרצחניות שלהם.

אחד האחים פלוט ספר, שהשוטר הפולני קונופקה הסנדלר ירה במו ידו בבן היחיד והמפונק ברוך שדלינסקי, שנסה לברוח ליער. ברוך היה בנו של הנגר העשיר הרשיל שדלינסקו, ונכדו של אליה בוראק הנגר. קונופקה ירה בו, כשבסביבה לא היה כל גרמני, אלא מתוך תאוה חייתית לרצח יהודי.

בישיבה ההיא הוברר, שבמצב הקיים אין כל אפשרות לנהל פעילות ארגונית־מחתרתית. בעונה זו, לא ימכרו הנוצרים כל נשק ליהודים. כל הסכום שעמד לרשותנו הסתכם אך ב־250 מרקים. כל עוד ישבו היהודים בסוקולי קל יותר היה להצטייד בנשק, אולם עכשו לא ימכרו הפולנים נשק, בחששם שהכדורים עלולים לפגוע בהם עצמם. הוחלט כסכום, למצוא בונקר ארעי, שאפשר יהיה לחיות בו בשעות היום ולצאת ממנו בלילות לכפרים, כדי להצטייד במזון. יתכן, שסטאשק יסכים, תמורת סכום הוגן להרשות לבנות בונקר בחורש השייך לו. בתשובה, הוא הציע להם להסתתר בין ערימות הקש אשר בשדה שבשפת היער, אך דעתו לא נראתה להם, מחשש הקור והגשמים.

בהתחשב בעמדתם של הבחורים ובתנאי האקלים הסתויים הבטיח סטאשק להפש למחרת ביער מקום מתאים לבונקר. בינתיים נשארו כלם ללון במשקו של סטאשק. האחים גולדברג נכנסו למתבן ונעלמו בין ערימות השחת ואני והאחים פלוט נשארנו כל הלילה במרתף של התפודים ואת משה מאיק הוביל סטאשק חזרה לבונקר שלו. הפלוטים קנו אצל קלינובסקי

לחם במשקל של מספר קילוגרמים, וחזרו בינתיים למקומם הישן שלהם, שם נשארו בני המשפחה שלהם. לפני צאתם הציעו להחזיק קשר עם הגולדברגים ולבנות בונקר משותף גדול לשתי המשפחות, אך אלה הססו עדיין ורצו לשקול את הענין ביסודיות יתר, לפני שיחליטו. בינתיים נשארו הם ליום אחד בחורש בקרבת ברושבה. בשיחה נוספת עם סטאשק הציע לו אברהמ׳ל גולדברג שיסכים שהם יבנו לבד לעצמם בונקר ל־4 אנשים היינו, לשני המאיקים ולשני האחים גולדברג. לפי תכניתו של אברהמ׳ל תהיה הכניסה לבונקר מתוך אחד המבנים של המשק כגון, הדיר, הרפת או האורוה וזאת כדי לא להשאיר עקבות רגלי אנשים בעונת השלגים. את כל העבודות הכרוכות בבונקר יבצעו במו ידיהם וללא כל טרדה לסטאשק.

כתמורה על הסכמתו הבטיחו האחים לתת לסטאשק שני מעילים יקרים, שתי חליפות בגדים מאריג יקר של בית החרושת המפורסם ביילץ, שני שעוני יד מצויינים ועגלה לשני סוסים. סטאשק קמט את מצחו ועצם עיניו בהתעמקו במחשבה. ההצעה אולי קסמה לו אולם החליט להתיעץ עם אחיו פלק ולהשיב למחרת היום.

למחרת שוב הופיעו האחים פלוט כדי לקנות לחם. במרתף התפודים אף הם הציעו לסטאשק להרשות לבנות בונקר למשפחתם. סטאשק דחה מיד את הצעתם בגלל הסכון הגדול שבדבר. הרעש של נוכחות הרבה אנשים, הכרחי שיעורר חשד אצל שכנים ובעקבותיו יווצר מצב, הרת אסון. בלית ברירה נשארו גם הלילה ללון במרתף. סטאשק מנע ממשה בני לצאת ולהפגש עם האנשים במרתף.

למחרת, ביום ב׳ בשעה 4 לפנות בוקר קמו הפלוטים ללכת והפצירו באברהמ׳ל ללכת אתם ולתכנן במקום אחר בונקר משפחתי גדול. גולדברג סירב לדבר בידעו, שהסכנה גדולה למדי למספר רב של אנשים.

כשיצאו האחים פלוט לדרכים הוביל אותי סטאשק לבונקר בני. בדרך נסיתי לדבר אל לבו, שיקבל את האחים גולדברג, כי אחד הוא הסכון משנים, או מארבעה אנשים. אמנם אספקת המזון תהיה כפולה, אך גם התמורה בתשלום תגדל פי כמה. נכר היה מדבריו שהוא מצטער על שדחה עד כה את התשובה החיובית וחשש לאבד את כל הדברים בעלי הערך שהבטיחו למסור לו כתמורה. שמא ילכו הם למקום אחר יפסיד הוא נכס יקר.

הוא הסיר את המכסה ואני ירדתי לבונקר. לעת ערב סבלתי שוב מחוסר אויר. נשמתי בקושי וחכיתי בכליון עיניים לבוא סטאשק ולהסרת המכסה. הוא הגיע רק בשעה 9 בערב ואז הוקל לי מאד. היום ירד שלג ראשון וקיים חשש להווצרות עקבות רגל, המובילות לבונקר בשעת הבאת המזון. לאור הבאות הנושאות בחובן סכנה, יצאנו מהבונקר אל מרתף התפודים כדי ללון שם הלילה. במשך הלילה יתכנן סטאשק עבורנו מקלט חדש, שהכניסה אליו תוביל דרך דיר הכבשים. בשלב ראשון יספיק השטח לשני אנשים וכשיצטרפו האחים גולדברג אפשר יהיה להרחיבו ל־4 אנשים. את ארוחת הערב אכלנו במרתף. אני נשארתי במקום ואת משה לקח אתו סטאשק, כדי שיעזור לו בעבודות הכנה של מקומנו החדש. בשעה 3 אחרי חצות נגמרה חפירת הבונקר בשטח 4 מטרים מרובעים ומטר 1 הגובה. עבודת הכריה היתה קשה מאד מפאת הקרקע הקשה ושל חימר שהיה מאובן. למעשה, אפשר היה כבר לשכב בשניים.

הכנסנו קש ופזרנוהו לכל שטח התחתית.וביום ג׳, היום ה־9 לגירוש היינו בבונקר החדש. כמכסה, השתמש סטאשק בקרשים אחדים ועליהם עפר וזבל צאן מהַדיר. „ביתנו" החדש היה קטן בהרבה מהקודם, בכל זאת לא סבלתי באותה מדה מהמחנק ומחוסר אויר לנשימה,

כבבונקר בחורשה. יתכן, עקב המכסה הדק יותר ומשכבת העפר הדקה יותר. סטאשק היה כעת קרוב יותר אלינו בהגשת האוכל וכן לא היה לו יותר צורך להתגנב מעיני הבריות מרחק של כמה מאות מטרים. בתוך החצר לא יתעורר כל חשד ונשיאת המזון דומה לפעולת הזנת הבהמות והצאן.

באותו ערב נפתח החור מעלינו וסטאשק הודיע לנו על בואם של הגולדברגים ושנחפור הלילה במטרה להרחיב את הבונקר ל־4 אנשים. אחרי „הסעודה" זחלנו החוצה והתחילה עבודת החפירה. האדמה כאמור היתה קשה כאבן ואת החימר היה צריך להרחיק כ־50 מטרים מהמקום ולשפוך אותו לבורות בצורה כזאת שלא להשאיר כל עקבות. עד השעה 4 לפנות בוקר הצליחו לסלק כמעט 1 מעוקב אדמה. היה הכרח להפסיק את העבודה, כי האכרים קמים משנתם וחלילה ליהודים להראות באופק שלהם. למחרת המשכנו לחפור ביתר שאת, אולם עדיין לא השלמנו את התכנית של המרחב המינימלי; 4×4×1.2 מטרים. ביום ה' ירד שוב שלג ונזהרנו שלא ליצור עקבות בהוצאת העפר. נאלצנו להפסיק בינתיים את הכריה ועסקנו בסדורים פנימיים. התאמנו את הקרשים לשטח התקרה והצבנו תמיכות תחתם. נשארה עוד עבודה סביב הבונקר. היינו חייבים להעביר את הפתח למקום אחר, כי במקרה של סריקה, הפתח לדיר עלול להוביל לגלותנו. מעל לחור העליון הוחלט להציב בית שמוש, כדי שלא יעלה על דעת מישהו שכאן נמצא בונקר.

ביום ה' — 13 לגירוש, התחלנו לעשות כניסה חדשה לבונקר שלנו. נחפר בור מרובע ברוחב 80 סנטימטררים ובמידה מספקת ארוך. החפירה בוצעה מבפנים — החוצה ולמעשה, כמעט כל העבודה נעשתה מבפנים. מלמעלה לא ניתן להבחין בעבודת הנמלים של הכפיים הטורחות במחתרת במאבק על חייהם. בשעה 3 לפנות בוקר הפתח היה מוכן. נשאר כעת להעביר מבנה רעוע של בית שמוש ישן, שעמד לפני כן במקום אחר באותה החצר ולהעמידו מעל לבור שחפרנו. אברהם גולדברג, הנגר התקין מושב בית הכסא על חור הבונקר, בצורה מדויקת כפי שהיה קודם, סטאשק לא הסתפק בזה ובהיותו זהיר מאד, הניח שעלול מישהו לא רצוי להשתמש בבית הכסא והקרש שלמטה עלול לזוז ממקומו ואז יתגלה הסוד. לכן הוא צוה להתקין רצפה מרובעת אחת, שתתאים למימדי המבנה, מבלי שתהיה לה כל אפשרות לזוז, ובצדי הרצפה לחזק שתי טבעות כדי שיהיה נוח להוציאה ולהכניסה בקלות למקומה. ועדיין לא די בכך, כי מעל לעץ לכסות את הרצפה בעפר, כדי להקנות לה צורה דומה, כמו לעפר שבחוץ.

אברהמ'ל ביצע הכל כנדרש. „שמייג" (סטאשק בטא כך את המלה „שנייג", שפירושה שלג וכך נהגו לקרוא לו לפעמים) דאג שכל דבר מלאכותי ייראה כטבעי ואפילו השטן עצמו לא היה מגלה את הבונקר והכניסה אליו. הנגר המעולה שלנו אברהמ'ל, התקין מאוחר יותר שלחן על קיר הדיר, שלפני כן היתה הכניסה וכן מדפים לשים עליהם דברים אישיים וכלי עבודה. כל העבודות בוצעו בלילות, אז אפשרי היה להזיז קרשים ולנסרם, להעביר עפר, להביא מים ולעשות את הצרכים הטבעיים. מהשעה 5 לפנות בוקר ועד השעה 9 בערב שכבנו בחושך וכל היממה דומה היתה ללילה ארוך. את אור השמש יכולנו לראות אך במשך דקות ספורות בבוקר, ברגעים ש„שמייג" הסיר את המכסה של הפתח, בהגישו לנו את האוכל. היינו חייבים להזהר מלהשתעל, מלנחור, ולשמור אך על דממה דקה, לא להוביל כל הד החוצה ולעורר חשד, שאכן כאן קבורים יצורים חיים, יהודים הנדונים למות.

אט, אט נעשו ימים של קור עז וכפור. „שמייג" לא הרשה עוד לחפור באדמה. אברהמ'ל

בעל תבונת הכפיים, לא רגיל היה ולא יכול להתבטל סתם. תמיד מצא לו משהו לעשות בפנים הבונקר — לנוחיות כלנו, משהו להתקין, או משהו לשפר.

בלילות ריקים אלה, ללא עבודה החליטו האחים גולדברג לנסות לגשת לסוקולי ולהביא משם זעיר מהחפצים שהשאירו חבויים בבית ואצל מכריהם הנוצריים, כדי להתחיל בתשלומים לסטאשק, כפי שהוא ראוי לכך ומגיע לו לפי ההסכם וכן גם לצרכי מזון.

ביום 16 בנובמבר, אחרי חצות עזבו הגולדברגים את הבונקר ושמו פעמיהם לסוקולי. הם נסו לשכנע את משה בני, שילך עמהם. התנגדתי לכך ולא הסכמתי בשום פנים שבני יחידי ייסכן את חייו, שמא יתקל בפטרול גרמני, או במשמר פולני?!

הליכתם בשני הכוונים נמשכה שלש וחצי השעה. הם הביאו אתם כר נוצות וכסת, שמיכה, קצת בגדים, נעליים ולבני גוף. הם ערבו לכך, שלא רואים בעירה אפילו כלב. אפשר לשטן למלוקאת הראש ואיש לא ירגיש בנעשה.

בלילה הבא נלוה אליהם גם משה, לא יכולתי לעכבו עוד. בשעה 3 אחרי חצות חזרו ב"ה כלם. הפעם הביאו כלי בית נחוצים ביותר. בלילה השלישי נלויתי גם אנכי אליהם, במטרה להביא את הפרוות וחפצים בעלי ערך, שהחבאתי בביתי מתחת לרצפה. היה אז לילה אפל ונשבה רוח חזקה. הסתכלנו לכל הצדדים, כדי להבחין ולהקשיב, אם לא נשמעים צעדי אדם. הלכנו בדרכים עקלקלות, דרך שדות וחורשות ונמנענו מלעבור מקומות, שם מצויים כלבים.

בסוף הגענו לביתי. חיים יהוד'ל עמד על המשמר ונעץ מבטיו לכל הצדדים, אם חלילה לא עובר מישהו. אברהמ'ל ומשה פתחו את הרצפה והוציאו את הפרוות ושאר החפצים.

אני עליתי על שלחן והוצאתי מחור מוסתר שבארובת התנור כפות, מזלגות, סכינים וגביעים, הכל מכסף. הדברים היו מונחים בתוך שקיק של בד. בכל הבית נראו עקבות שוד, שבוצע מדוקדק. ארונות הבגדים, המזנון ומדפי המטבח היו ריקים. על הרצפות התגלגלו מאות ספרים, תעודות מכל המינים, תמונות משפחתיות ואמנותיות, שהשודדים לא מצאו בהם חפץ. לקחתי אתי רק דברים נחוצים לי ביותר. פחדתי להדליק נר. החלונות היו שבורים והתריסים הוצאו ממסגרתם. חששתי מאיש זר שיכול להבחין, שיהודים נמצאים בפנים הבית. משה סחב אתו שק מלא בגדים שהוציא מתחת לרצפה. שק דומה שני, לקח אברהמ'ל ומהר עזבנו את הבית.

משדה האָחו של הכומר שהשתרע מאחורי ביתי היו נראים בית המדרש החדש ובית הכנסת. מבעד החלונות ראיתי אור דולק. נודע לי מאוחר יותר, ששם היה מקום קליטת יהודים שברחו ונתפסו בסביבות סוקולי, לאחר שנתגלגלו כשבועיים ביסורים וברעב. אחדים נשדדו על ידי כנופיות פולנים ורוסים. עירומים, יחפים ורעבים, מסרו את עצמם ביאושם לידי הרגמנים. עדים נוצרים ידעו לספר, שקולות היהודים הנדונים למות, בכיותיהם ויללותיהם פלחו וקרעו לב של כל עובר. אוי לאזניים, שכך שומעות!

האחים גולדברג נכנסו אף הם לביתם שמאחורי בית המרחץ במטרה לקחת מחפציהם המוסתרים לעין. משה בני הלך אחריהם ואני נשארתי בפינה מוסתרת מאחורי חומה עם השקים.

לפתע נראו לעיני 5 צלי אדם. פחד מות אחזתני וצמרמורת עברה בגופי. לבי החל לדפוק בקצב מוגבר. החבריה שלי בבית גולדברג הבחינו אף הם ב־5 דמויות והתחבאו.

למזלנו התרחקו הדמויות ונעלמו מעינינו. כנראה היו אלה גנבים פולנים שעטו על הרכוש היהודי הנטוש. נשמתי לרוחה. חטפנו את החבילות שלנו ונמלטנו כל עוד רוח חיים בקרבנו. בדרך התחוללה סערה וטלטלה אותנו לכל הצדדים, אבל הפחד שנתקפנו בו קודם דחף אותנו לרוץ

בכל כוחותינו. בשעה 3 אחר חצות הגענו בשלום לבונקר שלנו. לאחר הפסקה של לילה נדברו בחורנו שוב הפעם ללכת לסוקולי, מבלי שידעתי אני על כך. החשבון שלהם היה, שכל עוד לא הספיקו כנופיות השודדים לרוקן את כל בתי היהודים הנטושים והעזובים, כדאי וכדאי להוציא משם מה שניתן. פתחנו את לבנו בפני סטאשק במטרה לצרף אותו ל„הרפתקאות הלילה" שלנו.

היות, ומכירים אנו הרבה מקומות של בתי יהודים, שם מוסתרים דברים שרצוי לקחתם, מן התבונה היא לא להזניח את הדבר ובהדרגה להעביר אלינו את הרכוש לבעלות שלנו המשותפת.

סטאשק הסכים להצעתם והוסיף, שמן ההגיון לשתף עוד שני חברים, כדי לבצע את התכנית על דקדוקיה. חבריו יקחו אתם 2 רובים, 2 אקדחים ורמוני יד אחדים. במקרה של התקלות בגרמנים, או במשטרה פולנית יוכלו לעמוד בפניהם בהצלחה.

ביום ה' — 20 לחודש נובמבר, בשעה 11.30 בלילה קרא סטאשק לבחורים שלנו מהבונקר ללכת אתו לסוקולי. על ידו פסעו 3 בחורים מזוינים בכלי נשק.

לסוקולי הגיעו כלם ללא תקלות ומכשולים. בראשונה נכנסנו לדירת שלמה קרבצ'ביץ החיט. שני פולנים מזוינים עמדו ברחוב לפני הבית על המשמר והשאר עלו לעלית הגג. במקום מצאו חבילות ארוזות בשקים ובמזוודות. החברה החלה בזריזות ובמהירות להוריד את החבילות למטה. סטאשק לחש לנו, היהודים, שבדרך חזרה לבונקר נשמור מרחק ממנו ומשני חבריו ושנשאיר חלק מהשלל במקום, עליו הצביע, כדי שיוכל הוא לאספם מאוחר יותר, מבלי הצורך להפריש חלקם לשני חבריו.

בחורינו היו מסורים לסטאשק בלב ונפש והשתדלו למלא את כל משאלותיו. עוד בהיותם בעלית הגג הושיטו לסטאשק חבילה של בדים יקרים (מ — 400), תוצרת בית החרושת „וידזובסקה מנופקטורה" בהעלמם מעיני 2 חבריו. הוא תחב את הבדים לשקו. במקום אחר הוסיפו לו חבילה של מפות שלחן וחפצים אחרים, מבלי שהבחינו בנעשה חבריו הנוצרים. בחוץ היה חושך מצרים. סטאשק צעד בקרבת היהודים, כדי להסתיר בדרך את שללו היקר, מעין שותפיו הנוצרים. בהגיעו לכפר, השאיר במחבוא חפצים רבים. בבית סטאשק פתחו בחלוקת השלל. סטאשק נטל לעצמו מנה הגונה כיוזם עקרי של המבצע וכאפוטרופוס של היהודים שלו. גם חבריו הנוצרים קבלו מנות טובות ויפות, לעומת שלשת השותפים שהסתפקו במועט יחסית.

בלילה הבא לא שתף עוד סטאשק את חבריו הנוצרים במבצע הליכה לעיר. הוא אמר להם, שלא יוסיף עוד ללכת בלילה לסוקולי ולסכן את חייו. לעומת זאת שתף את אחיו פלק וביחד עם שלשת היהודים הלכו שנית לסוקולי. המבצע הצליח גם הפעם וגבוריהם הביאו 5 שקים נוספים עם בגדים וחפצים למיניהם. „שמייג" עם אחיו נטלו מחצית הרכוש ו־3 היהודים ביחד את מחציתו השניה. בלילה הבא יצאו חמשתם בפעם השלישית לסוקולי ושוב הביאו חבילות דברים, שהתחלקו בהן כאמש. בבית מאיק נשארו עדיין צלחות, קערות, ספלים, כוסות, סירים וכלי מטבח שונים, אך סטאשק דחה בשלב זה את המשך הפעולה. בין החפצים של שלשת הלילות, היתה קופסה עם תכשיטי זהב ואבני חן, שרשרת ארוכה מזהב, ענק לצואר, מחרוזות פנינים, שעוני יד מזהב, אצעדות, עגילים, וטבעות זהב משובצות יהלומים. סטאשק שאל כיצד לחלק בין כלם את התכשיטים? השיבו לו היהודים: לפי שעה ישאר הכל בידיך... בעתיד נתחשבן ונשתווה בינינו...

ממבצעי שלשת הלילות בסוקולי צבר לו סטאשק, מעילי חורף יקרים, פרוות נהדרות,

חליפות בגדים, נעליים, מגפיים, חולצות, כלי מטה ועוד ועוד... בשווי של עשרות אלפים מרקים ובמשך שבוע אחד הפך לעשיר.

האחים גולדברג עם משה מאיק חלקו ביניהם את החפצים שהביאו מסוקולי והניחום בבונקר.

הם רצו קודם לסלק את חובם לסטאשק את שהבטיחו לו עבור הבונקר. אמנם לכתחילה רצה הוא להחזיק את משה מאיק שלא על מנת לקבל פרס, היות וחבריו לארגון „א.ק." דרשו ממנו מחסה עבור משה, על כל צרכיו על־חשבונם. משה נחשב כאלקטרונאי מעולה בכל הסביבה על כן הוא היה חיוני ביותר לעצם קיומו של הארגון. עם זאת הבטיח משה לשלם לסטאשק עבור החזקתו והחזקת אביו, בבגדים, לבני גוף וחפצים שונים המופקדים אצל הרופאה הסובייטית. כזכור לנו, סרב בזמנו סטאשק לקבל את אביו.

כשהצטרפו האחים גולדברג לבונקר והבטיחו תמורה הוגנת, התחייב גם משה לשלם דמי החזקה ואכן הגיע הזמן לממש את ההבטחות כמעט בשלמות. במעמד זה נמסרו לידי סטאשק 4 חליפות בגדים ו־4 שעוני יד בעלי ערך וחפצים אחרים. את העגלה הפקידו בידי נוצרי בסוקולי וברגע שישחררו אותה מידיו, היא תמסר ללא דחוי לרשות סטאשק. כדי שלא יפקפק בנאמנות דבריהם, שלמו לו האחים גולדברג בינתיים — תמורה בחפצים.

„שמייג" גלה שביעות רצון והצהיר בחגיגיות ובפאטוס, שאם אפילו תמשך המלחמה שנים, יחזיק את כלנו על חשבונו, ללא כל תוספת תשלום. עם זאת החליטו בני הנוער שלנו להקציב לסטאשק תשלום חדשי קבוע. הם פנו אליו ובקשוהו לקבוע לעצמו את גובה התשלום החדשי בעד המזון. בתחילה עשה סטאשק רושם, כאילו אינו דורש חלילה יותר מאשר כבר קבל והרי הבטיח להם החזקה „עד סוף" המלחמה. צעירינו הפצירו בו והסבירו ששלמו אך עבור הבונקר ומגיע לו תשלום לחוד עבור המזון. ימים אחדים סרב לקבל את שהציעו לו ובסוף הסכים ואמר, שיקבעו הם עצמם את גובה התשלום.

הסכום אם כן, שנקבע לו היה 400 מרקים לחודש. הבחורים שאלו את האיש, אם זה יספיק? להפתעתם הוא ענה שמוכן לקבל לא פחות מ־600 מרקים במצרכים ולא במזומן ולפי המחירים, שמלפני המלחמה. קרה כאן, כמעשה אברהם אבינו ועפרון החתי: כשרצה אברהם לקנות אצל עפרון החתי קרקע כדי לקבור את מתו, לא רצה עפרון בתחילה לקחת ממנו כסף ולבסוף דרש מאברהם „ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר".

והנה תפריטנו היומי שהוגש לנו על ידי מטיבנו סטאשק, בחדשיים הראשונים: קילוגרמם אחד לחם שחור לארבעתנו, פעמיים ביום תבשיל חם, המורכב בדרך כלל מתפוחים מעורבים בסלק, או כרוב ומרקים דלילים וגריסים ואפונה. בשר הוגש לנו פעמיים בשבוע בכמות של מחצית הקילוגרם בערך ל־4 הנפשות.

הזהרתי לא פעם את צעירי, שבנסותם להעניק ל„שמייג" מכל טוב עבור כל פת לחם או לגימה, אין הם מטיבים לנו וההפך נכון, מעוררים בסטאשק תאות בצע יותר ויותר.

הנה רואה הוא לפניו פרות חולבות ובסופו של דבר יוציא מהם הכל ויצר את הרצועה סביב צוארם... לצערי, לא התחשבו בדעתי ונראתי בעיניהם כקמצן וכילי.

„הוא חושב שאנו בבית ואנשים חפשיים, הוא אינו מבין, שאנו קבורים וחיינו תלויים לנו מנגד". באותם הימים הפצירו צעירינו ב„שמייג" שישתדל לקנות עבורם אקדחים והבטיחו לשלם עבורם פי 10 מהמחיר המקובל. כפי הנראה חשב הנוצרי בלבו: „מי יודע כמה זהב עוד ברשותם, אם מסוגלים להציע סכומים אגדתיים?

חלף זמן עד שהאכר סטאשק החליט על גובה התשלום שיש לקבוע ליהודים שלו, כי כל כמה שיגיד להם, אולי ירמה את עצמו? על כן נסה בהתחלה להפנותם לאחיו פלק. לעצמו לא היה נעים „לפשוט את עורם" מעליהם.ואם יקמץ במתן האוכל וחלילה יתאוננו, אפשר יהיה להאשים את אחיו. גם פלק לא רצה לקבוע מחיר מחשש שירמה את עצמו וענה, שהוא סומך על יושר לבנו. בחורינו הושיטו לו חפצים בשווי 800 מרקים וחשבו אותם רק ל־400 מרקים. אז לבש ההססן עוז וקבע סכום של 600 מרקים לחודש עבור ההחזקה. הוא נסה לתרץ את הסכום הזה, הואיל וקל בימים אלה להשיג כל מיני דברים מבתי יהודים, הנמכרים למכביר ובזול. במצב זה נשארו החפצים בינתיים בידינו לשם הערכה נוספת.

„שמייג" הבין בחושו האכרי, שהיהודים אינם משלמים לו את הסכום הגבוה תמורת אוכל, אלא תמורת החזקתם בבונקר. כי הרי האוכל דל ולא שווה יותר מ־50 מרקים לחודש. הוא הצטער שעד עתה לא לחץ לקבל יותר מהם ולא ידע לנצלם כדבעי. נודע לו שאכרים אחרים השכילו לנצל את יהודיהם טוב יותר ממנו. הנה מספרים, שיענקל קרושבסקי שלם לאכרו קילוגרם מלא של זהב עבור החזקתו במשך שבועיים. משה לב שלם לאכר בעד ככר לחם שעון זהב. אלעזר רוזנוביץ' (לאזורקה סימנאר) משלם 100 מרקים עבור יום אחד של החזקה במרתף. מאותו יום ואילך נהג סטאשק לבקר אצלנו תכופות בספרו על יהודים שהעשירו אכרים רבים וגם הוא יכול היה לקבל אליו יהודים כאלה שהיו מכסים אותו בזהב ובמטבע זר.

מיום ליום הורע התפריט שלנו. תכופות החסיר לנו את הלחם באמתלא, שאזל בבית עקב הפסקת העבודה של טחנות הקמח. התבשילים היו מימיים ללא שמן, או בשר. לעתים אף התבשיל לא הוגש לנו בתרוץ, שהיו אורחים בבית ולא היתה אפשרות לבשל.

הצעירים הסבירו לו שמאיק הזקן סובל חרפת רעב. הם לא אזרו עוז להגיד לו שאף הם רעבים. סטאשק שמע דבריהם באירוניה והשיב, שביערות מתגלגלים יהודים הסובלים רעב וקור והיו נותנים שבח לאלוהים, לוא זכו לקבל פרוסת לחם פעם אחת ביום וקורת גג לראשם. לספורים אלה היתה מטרה להשתיק אותנו ושנבין עד כמה חיבים אנחנו להיות מאושרים ואסירי תודה לו — לסטאשק.

לשמע הדברים האלה החליטו צעירינו לנסות למכור חפצים תמורת מזון. רצוי היה ללכת לכפרים, שעדיין לא עברנו בהם ולא מכירים אותנו שם.

אברהמ'ל גולדברג עבד פעם אצל אכר בכפר יז'בין, (מרחק 2 קילומטרים מהבונקר) בשם לאפינסקי. הנוצרי היה מכר טוב של אביו והיה מוסר לו עבודות נפחות לבצוע. אברהמ'ל שיער שהאיש ירצה לקנות מספר דברים שברשותנו כגון: סמלון לסוס, (חומונט) כיור רחצה, תריסרים אחדים של שופיני יד ושמלת חורף יפה. בשעה 11 בערב יצאו משה ואברהמ'ל לכפר יז'בין. הלילה היה אפל. אף בלילות ירח הדרך היתה קשה, כי היה צריך לעבור שדות ושדות מרעה. בחשכה אי אפשר היה לאותת אחד לשני וזה גרם שהבחורים תעו לא מעט ונמצאו פעמים באותו המקום, משם יצאו לא מכבר. לבסוף נאלצו להתדפק על חלון של בית ולשאול לכוון הדרך.

בכיתי במסתרים בדאגה לשלום בני יחידי. דרך קצרה יחסית של 2 קילומטרים היתה צריכה להמשך כשעה שעתיים הלוך וחזור והנה חלפו שעות ארוכות והילדים עדיין לא חזרו. ה' יודע מה קרה?... הייתי מעדיף לרעוב ימים ולא לסבול יסורי צפיה מיואשת כדי לשמוע צעדי בני החוזר אלי. כל רגע היה בעיני — נצח. לאשרי הרב, חזרו 2 הבנים אחרי כחמש שעות. הם היו עייפים ויגעים ורגליהם היו מיובלות. הם לא נעלו מגפיים מחשש שוד בדרך,

אלא נעליים בלות, שלחצו אצבעות רגליהם. לפי הערכתם עברו יותר מ־10 קילומטרים. הם הביאו אתם חצי קילוגרמם לחם ושני קילוגרמים חמאה. הם נדברו עם לפינסקי לבוא אליו שוב בעוד 3 ימים. הזמינו אצלו לחם למספר שבועות, חמאה בכמות נכרת וליטר י״ש. כתמורה, עליהם להביא ערדליים וזוג מכנסיים. הם הפצירו בלפינסקי שירכוש להם אקדח, הואיל והיה בקשרים עם מבריחים בקטע ורשה — לובלין. כמובן, שהובטח לאכר לשלם מחיר נאה. הוא הסכים גם, שהבנים יספקו לו מדי פעם בפעם סחורה חדשה למכירה, במחירים זולים, כדי שירויח מהעסקות וכתמורה יקבלו הבחורים מצרכי מזון. תוך שבועיים ימים בקרו משה ואברהמ׳ל מספר פעמים אצל לפינסקי. הוא קבל אותם תמיד בסבר פנים יפות. אשתו רצתה לאפות להם עוגה ולכבדם בשתית תה, אך הם הודו לה ולא רצו להטרידה בשעות הלילה. יום אחד אמר להם לפינסקי, שכנראה, הרגישו שכנים, שיהודים מבקרים בביתו, כל פעם שנשמעות נביחות כלבים בלילות. הם אמרו לו בפירוש, שיארבו לבוא היהודונים, יתפסו אותם וימסרו לגרמנים. לאור הדברים יעץ להם לפינסקי לא לבקר בביתו, הוא מוכן להחזיר להם הרבה מהדברים שלקח אצלם עד עכשו. אין הוא רוצה לסכן את חייו.

עם זאת, הוא מוכן כעבור שבוע להפגש אתם ביער, בנקודה מסויימת. לכך נקבע יום ב׳ הבא, בשעה 2 אחרי חצות. בשעה המיועדת הגיעו הבנים למקום, אך לפינסקי לא נראה שם. הם חכו כשעתיים — והילד איננו... הואיל והוא הזהיר אותם בזמנו, שאורבים לחייהם, הם לא ניסו ללכת עוד לביתו. רוב הדברים נשארו בידי לפינסקי מבלי לקבל עבורם כל תמורה.

המזון, שהובא עד עכשו מלפינסקי, בצרוף המנות של „שמייג״ יכלו להספיק איכשהו לכמה שבועות ולכן החליטו הבנים לנוח ולא לצאת בינתיים, בלילות. אבל אברהמ׳ל לא ידע מנוחה כסמבטיון והיה תמיד זקוק להתפרק ממרצו העז. מילדותו היה רגיל לעמל ולעבודה קשה ולא היה מסוגל לשבת ולהתבטל. מהרגע שהוא „טעם״ הליכות לילה, נמשך להליכות נוספות כשרק לא הופיע הירח בלילות. לסוקולי, לא הרשה „שמייג״ ללכת בשום אופן וכדי ללכת לשם זקוקים לנשק והנשק רק בידי „שמייג״.

סטאשק הסביר לחבריה, שהשלג כסה את עין הארץ ומכל פסיעה יצטיירו עקבות רגלי אדם ובכלל אמר, לא כדאי ללכת לסוקולי, כי בתי היהודים מרוקנים מכל וכל, אפילו הרהיטים נעלמו מכל בית. לא כדאי, אם כן, ללכת סתם ולגשש בחושך מקומות, ששם עלול משהו להמצא. „שמייג״ עצמו אמנם התכונן לצאת לסוקולי ולהביא כלי אמייל של המטבח המוסתרים אולי עדיין בעלית הגג של בית מאיק, אולם דחה זאת לאחר הפשרת השלגים.

אברהמ׳ל אם כן הציע ללכת לכפר איצ׳קי, מהלך כששה קילומטרים מהבונקר. אצל אכר בשם ולאדק הפקידו בזמנו האחים גולדברג חפצים שונים. אני התנגדתי בכל תוקף, שבני משה יצטרף להרפתקת ההליכה המסוכנת. הלכו 2 האחים לבד ואמנם הביאו משם מקצת חפציהם. בבגדים שהפקידו, החלו להשתמש במשפחת ולאדק, בהניחם שבעליהם לא נמצאים עוד בחיים. הם קבלו אצל האכר ליטר 1 שומן וככר לחם. אברהמ׳ל בקש את ולאדק שיכין לו כמות גדולה יותר של לחם, חמאה, נפט, 3 סוללות לפנסי תאורה, וראי שלחן לצורך גלוח. כדמי קדימה להזמנתו, נתן אברהמ׳ל 100 מרקים.

לאחר 3 ימים לא היה עוד בכוחי לעכב את בני משה מלכת אתם. הפעם לקחו 2 רובים, ו־2 רמוני יד שנשארו בבונקר והיו שייכים לארגון „א. ק.״, בהם השתמש בזמנו „שמייג״ עם 2 חבריו בצאתם בלוית היהודים לסוקולי.

נשארתי בודד בבונקר. בשעות קשות אלה, שרוי באי שקט ופחד, מלמלתי ושננתי פרקי

תהלים, אלה שזכרתים בעל פה כגון: „שיר המעלות, אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי״, ומהפסוקים „אלי, אלי למה עזבתני״, „למה ה׳ תעמוד מרחוק״, „עד אנא ה׳ תשכחנו נצח״, „משכיל לדוד בהיותו במערה״ ועוד תפילות התפללתי לה׳, שישמור על חיי הבנים שיצליחו בדרכם הזרועה מוקשים ושיחזרו בשלום, אמן!

אחרי ארבע ומחצית השעה זכיתי לראות שוב את החוזרים. הם הביאו אתם שק מלא לחם, במשקל 35 קילוגרמים. את יתר המצרכים המוזמנים הבטיח ולאדק לספק בפעם השניה.

על גורל יהודי סוקולי ידע ולאדק למסור, שביום הראשון אספו הגרמנים כ־500 יהודים והובילום בעגלות אכרים. בשמונה ימים נוספים נתפסו יהודים בסריקות, ועל ידי מלשינים שפלים, במספר כ־500 נפש. רבים התמסרו לגרמנים מפאת רעב, קור ושוד. שבועיים החזיקו את העצורים בבית המדרש החדש ואפילו אפו עבורם לחם וחלקו להם מנות מזון קבועות.

בתקופה הזאת הרשו הגרמנים לאפות לחם ליהודים. את מלאכת האפיה בצעו שני האופים מסוקולי: אלתר רדז׳ילובסקי ויחיאלקה סומוביץ׳. האופים היו רשאים להתהלך חפשי.

אחרי שבועיים נשלחו כל היהודים האלה „לגדוד העשירי״ בביאליסטוק, שם היתה נקודת אסוף לכל יהודי הסביבה וגם ליהודי סוקולי, שגורשו לפני כן.

מביאליסטוק נשלחו קבוצות, קבוצות יהודים לטרבלינקה, לתאי הגאזים. ולאדק לא היה איש פשוט ובור. הוא היה במדה אינטליגנטי, קרא עתון והשכיל גם לדבר גרמנית. התמצא בכל מיני שטחים ואפשר היה לסמוך על דעתו. הוא ספר על מות גבורים של כמה מיהודי סוקולי, שקשה היה להאמין עליהם, שמסוגלים הם למעשי גבורה.

אחד מאלה היה בנימין רכלסקי הפיסח, בנו של אברהם משה רכלסקי. תושבי סוקולי הכירו את בנימין אך מעט. ראו אותו לעתים, כשהיה מדדה על רגליו העקומות, מבלי להשתמש בקביים, או במקל. בהלכו, היה נושם בכבדות. דבר אחד ידעו כלם, שבנימין היה תולעת ספרים ומתמיד בלמודים. הוא סיים בית ספר עממי בהצטיינות והמשיך ללמוד נהול חשבונות כאוטודידקט מתוך ספר למוד פולני. הוא התמחה בכתיבת בקשות למשרדים ממשלתיים ופרטיים, לבתי משפט ולמחלקת המסים וכתב לכל מזמין ומבקש.

בזמן שלטון הסובייטים עבד רכלסקי במחלבה ממשלתית, כעוזר לפנקסן. אלה שהכירו אותו מקרוב ידעו כי הוא בעל מרץ ויזמה, למרות נכותו. כן ידעו שהוא חסיד הרעיונות הקומוניס־טיים. בזמן האחרון נוהג היה לבלות ימים שלמים בבית סבו, בריש השוחט.

ב־2 בנובמבר 1942 ביום הראשון של הגירוש נמצאו בערך 500 נפש בנקודת האסוף ע״י בית המדרש הישן, כך בדיוק ספר ולאדק, שהיה עד ראיה. אחד הגרמנים ממשתתפי הגירוש פקד בצריחה על בנימינ׳קה לעלות על עגלה. באותו רגע הרים בנימין את ראשו ופנה בקול נרגש להמון בגרמנית ולאחר מכן בפולנית. בדבריו אמר: יודע אני שמובילים את כולנו להשמדה, אך מתנחם אני ברעיון ובבטחון מוחלט, שרוצחינו ינחלו בקרוב מפלה מוחצת, הם יאלצו להכנע!! הם יהפכו לעם של עבדים לעמים אחרים!

העם הגרמני התפרסם לפנים, כנושא דגל התרבות וההשכלה. מתוכם יצאו משוררים ופילוסופים, שהאנושות התגאתה בהם. אולם מעתה יוקיעו אותם אומות העולם בכל הדורות כעם של רוצחים, ברברים, וחיות טרף, שעלו באכזריותם על תלינים ואינקביזיטורים של ימי הביניים!!! בדבריו לקהל הנוצרי הוא אמר: אל תשמחו ואל תעלוזו לאיד ולחורבן של היהודים! אותם הרוצחים המוציאים היום אותנו להשמדה לא יהססו גם אתכם להשמיד בבוא

היום. בנימין לא הספיק להמשיך את דבריו. קול יריה פלח את האויר. בנימינ׳קה קרס ונפל והשיב את נשמתו הגאה והטהורה לבוראו.

גבורה עילאית נוספת הראה וולוול קפיטובסקי, בחור בגיל עשרים, יתום, שהתגורר ברחוב גונסובקי. עד זמן הכבוש הסובייטי הוא היה לא מוכר לצבור הרחב בסוקולי. שכניו, שהכירוהו מקרוב אמרו עליו, שיש לו פה שנון. בתקופת שלטון הסובייטים עבד כנער לשליחויות במרפאה, שבביתה של יניה פלקובסקה. וולוול היה בין ראשוני 500 היהודים שהובלו בעגלות אכרים — לביאליסטוק.

ברגע שהגיעה שיירת העגלות לגשר שמעל הנהר נארעוו פרץ וולוול בקריאה אדירה לקהל: „אחים יהודים! אל נשלה את עצמנו, ידוע מה מצפה לנו בסוף דרכנו זו. אך לפני המיתה המשונה בכבשנים נועדו לנו עוד ענויים וסבל, רעב צמא, קור, לכלוך וכנים. לכן אחים, אל לנו להיות מובלים כצאן לטבח!!

אם אין בנו הכוח להתקומם נגד מרצחינו עדיף לשים תיכף ומיד קץ לחיינו. במי שעוד נשאר קורטוב אומץ בלבו ורוצה לקצר את דרך סבלו, שיקח דוגמא ממני וכן יעשה ואלוהי ישראל ינקום את דמנו!

בסיימו את דבריו קפץ מהעגלה לנהר ונעלם במצלותיו.

ולאדק המשיך לספר על עשרות יהודים מסוקולי שהיו בבונקר מסוים עם משפחותיהם. לסוף נתגלו על ידי מלשין פולני, שהצביע עליהם לג׳נדרמריה הגרמנית. הם הופיעו מיד בלוית המשטרה הפולנית וכל היהודים שבבונקר נורו במקום.

בין קרבנות אלה היו: הרשל „ישמח״, (חתנו של יענקל פטרושקע אשתו פראדל ושתי בנותיהם. הבכירה שביניהן — חייצ׳ה נפצעה והתעלפה בשעת היריות. הרוצחים חשבוה למתה והשאירו אותה בין המומתים. אכרים גויסו לחפור בור עמוק ולקבור את עשרות ההרוגים.

לאחר מעשיהם הנורא התרחקו הרוצחים. חייצ׳ה התעוררה בינתיים מהתעלפותה, קמה על רגליה הכושלות ונמלטה מגיא ההריגה. היא הלכה בשארית כוחותיה אל חברתה הנוצרית, שהיתה אתה בידידות רבה עוד מספסל הלמודים. חייצ׳ה היתה תלמידה טובה, עזרה ואף הכינה שעורי בית לחברתה. כלם אהבו אותה בבית הספר. לא ידוע על גורלה. כנראה נספתה מוקדם, או מאוחר יותר. מכל מקום, לא מצאה הגנה אצל חברותיה הנוצריות.

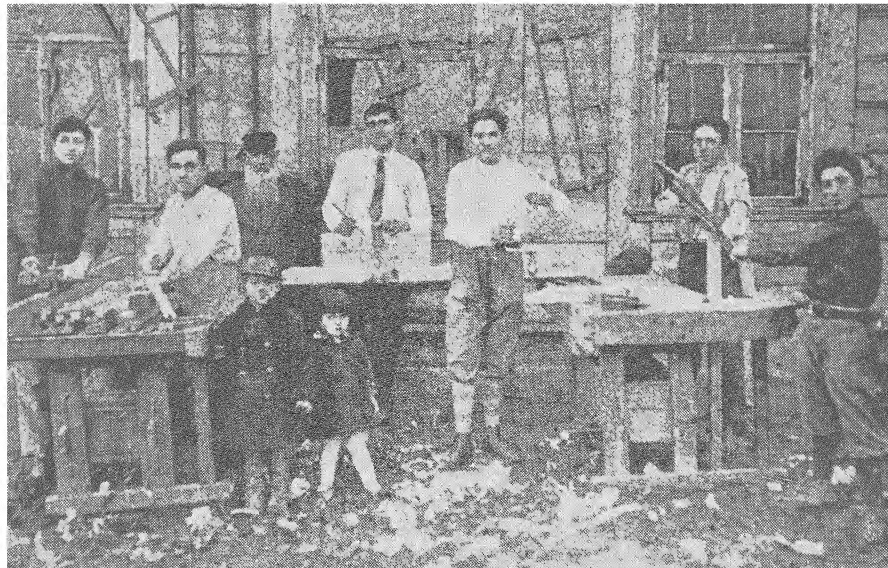
בין יתר הקרבנות של הבונקר הזה היתה אשתו של חיים איצ׳ה פליער ושתי בנותיהם. וחיים איצ׳ה עצמו ויתר ילדיו הסתתרו במקום אחר. באותו הבונקר נמצאו אלתר בן ביילה רחל עם אשתו, בת הקצב הענעך פלייער ושני ילדיהם הנחמדים. האשה והילדים מתו ביריות ואלתר הצליח להמלט על נפשו. שם נורה גם מרדכי לפקובסקי בנו של אברהמקה „עשו״, נגר במקצועו. אביו, אברהמקה „עשו״ היה בעל אדמות, שעבדם במו ידיו. לבד חרש, זרע, קצר ודש. הוא נהל משק מלא במלוא מובן המלה, ונקרא בפי היהודים: „עשו״. כנוי זה קבל תוקף גם עקב העובדה כי גם אברהמקה היה אדום שער.

עוד ספור עצוב על מרדכי לפקובסקי, שעבד בשנים האחרונות לפני המלחמה בוורשה, כנגר. אביו מת עליו לפני מלחמת העולם השניה. בזמן גירוש יהודי סוקולי היה הוא, אמו ואחותו מוסתרים אצל אכר, סמוך לכפר איצ׳קי. פעם, כשיצא מרדכי לקנות לחם, נתקל למעגל הסריקות ונורה במקום.

קרבן נוסף היתה ילדונת יפיפיה בת 4 בשם חנה׳לה, בתו של בצלאל מלאך מאשתו השלישית. היא היתה בבונקר עם אחותה הבכירה שרה אסתר. האחות הצליחה להמלט מן

התופת. ולאדק הוסיף בתאורו המזעזע, שבעת הטמנת ההרוגים בבור זרם דמה של חנה׳לה למעלה כמזרקה. על כך ספרו לולדאק האכרים, שעסקו בעבודה הטראגית.

ועוד ספור של ולאדק על הנגר איצ׳ה באראן, שהצליח להסתתר כשבועיים במחבוא שעל יד ביתו. ילדיו היו אצל אכר ולילה לילה הסתננו לסוקולי על מנת להעביר חפצי בית בעלי ערך בתוך שקים לטובת האכר. הדבר נתאפשר להם, כי כזכור לנו מהרפתקאות „שמייג", לא היתה כשבועיים אחרי הגירוש כל שמירה על רכוש היהודים והכל עמד — הפקר.

הנגריה של יצחק (איטשע) באַרן
בתצלום: יצחק בארן, אברהם גולדברג, מרדכי לפקובסקי,
ישראל ספירוביץ, חיים פישל הזקן עם נכדיו

בהמשך ספורו נודע לנו, שבזמן האחרון נראו גרמנים, המוכנים לעשות „ביזנס" עם יהודים. הם מובילים את בורחי היערות ומסתתרי הבונקרים, המסכימים לכך, לגיטו ביאליסטוק, במחיר 500 מרקים לנפש. לפי השמועה, חיים שם היהודים חפשי ועובדים במפעלים. היודנראט מנהל שם „מלוכה", ולרשותה משטרה יהודית...

הגרמנים, שהובילו את היהודים לגיטו השתמשו במוניות פרטיות, כדי להסוות את מעשיהם. בין הראשונים, שהגיעו לגיטו בצורה כזאת היה ישראל מאיק, אשתו דינה, בתם ובת דודתם הינדה. צרות ויסורים סבל ישראל ביערות במשך השבועות, עד אשר הגיעו לגיטו ביאליסטוק. כל עשרו והונו, כל ידידיו המסורים הנוצרים שהחניפו לו כל השנים, כל אמונו באדם, לא הועילו לו למצוא מחסה ליום אחד. לא נמצא אף ידיד, שמוכן היה להושיט לו יד עזרה במצוקתו, ובעד כל הון. שבועות התגלגל מאיק עם משפחתו ביער, מחפירה לחפירה. תכופות היו לו ענינים עם כנופיות שודדים, שגזלו אותו ללא רחם. תמיד עקבו אחריו ומצאוהו בכל

מקום לשם עבר, כדי להוציא ממנו סכומים ודברי ערך. בימים אחרונים מצוקתו גדלה לאין שעור, מחמת בתו — טובה.

כנופיות מזוינות של סובייטים ופולנים בשמות „סרגיי", „כנופיית יאנק", שדדו ואנסו צעירות, לאחר שחטפו אותן. ברנשים כאלה נטפלו גם לטובה וישראל אביה שלם הון תועפות, כדי לפדות אותה מידיהם הטמאות.

לאחר כל התלאות שקשה לתארן, נקל להבין שישראל מאיק נתפס להחלטה לעבור לגיטו ביאליסטוק, כשנוצרה לכך הזדמנות נאותה. הוא שלם כמה אלפי מרקים לגרמנים שהעבירוהו עם משפחתו לגיטו, על אף ההנחה שגם הגיטו לא יתקיים לאורך ימים, אבל טוב חיי שעה...

הטרגדיה של ישראל נמשכה אף בביאליסטוק, לפי דברי ולאדק. לביתו בגיטו היה יוצא ונכנס אזרח פולני ממוצא גרמני — (פולקסדויץ'), בענין תקון שעונים. האיש לא נשאר אדיש לבתו של ישראל וממש התאהב בה. הפולקסדוצ'ים היו בעלי זכויות מיוחדות. הואיל והבקורים נמשכו יום יום, נוצרה כעין ידידות בינו ובין המשפחה כולה. בהעריכה את המצב, צצה מחשבה בלב דינה, לנצל את „המאהב" על מנת לשחרר את המזודה עם הזהב מידי יונינה פלקובסקה, שנמסרה לה בזמנו — לפקדון.

הגרמני הסכים ללא כל הסוס לבצע את המשימה ונסע בלוית טובה מאיק לסוקולי. יונינה פלקובסקה קבלה אותם יפה ובקשה לבוא למחרת, כי המזודה מוסתרת באחת הכפרים.

למחרת הופיעו שנית בביתה. יונינה בקשה אותם לחכות קמעא, באמרה, שמיד תביא את המזודה מהצריף שבחצר. למעשה, רצה להודיע לז'נדרמריה על בואם של האורחים.

שניהם נעצרו מיד. הגרמני הואשם בקיום יחסים עם יהודים. על גורלה של טובה לא ידוע עד עצם היום הזה. משערים, שהיא נורתה, או נשלחה לטרבלינקה.

כך שכלו המאיקים את בתם טובה, בנשאם על מצפונם את החטא, שמא הם עצמם גרמו למותה. הכאב היה ללא נשוא, לאחר שתמו ימי האבל אחרי בנם — שמואל'קה. לאחר שגם איצ'ה הנגר הגיע באמצעות הגרמנים לגיטו ביאליסטוק, הוא שלם שנית לגרמנים, כדי להסיע במונית את בניו מהכפר. לאכר לא התחשק שהילדים יסעו ממנו, כי הם הביאו לו רכוש מהליכותיהם הליליות לסוקולי והמשיכו עד אז להעשירו. אבל הנערים נמשכו בכל לבם להוריהם וכך הם הגיעו אליהם בשלום.

ועוד חוליה משרשרת התאור של ולאדק על שני יהודים נכבדים מסוקולי: אהרקה ז'ולטי נמצא הרוג על יד הכפר יבלוניה, ושלומקה אולשה נורה ביער בוז'יסק בשעת סריקה. שניהם היו מעשירי העיר ונהלו עסקים בקנה מדה רחב.

אהרקה ז'ולטי היה עד פרוץ המלחמה בעל 2 מחסני עצים וחמרי בנין. הוא בנה לו במרכז העיר בית גדול דו קומתי. אשתו פראדל נהלה בית עשיר ומפואר. דברה תמיד בנחת ולא שמעו מעולם שהיא תריב, או תסתכסך עם מישהו. נדבה לעניים ולנצרכים ביד רחבה ובכלל היתה אהודה על הבריות. אהרקה בעלה, היה יהודי נבון, עומד בדבורו, ומהימן על הקהל. הוא היה כעין שתדלן אצל השופט ירוזלסקי, כשהדבר נגע למשפט. מי שעמד בפני בעיות משפטיות פנה לאהרקה. בצעירותו הוא התחנך בכפר — רוש, שם התגוררו הוריו והיה בן בית אצל הפריץ מרוש. היה חברם של ילדי הפריץ וגדל אתם. הם הגיעו לדרגות גבוהות בחברה. אחד היה שופט, השני חוקר משפטי, (סלדובטל) והשלישי סרן. אהרקה היה מיודד עם כולם. כשחתן הפריץ את בתו והטקס התקיים בכנסית סוקולי, דאג אהרקה, שיהודי סוקולי יקימו שער כבוד מלכותי, מקושט בירק ובפנסים צבעוניים מניר, לכבוד ה-„שלוב" (חתונה),

ולהציב חביות עם חומר בערה לכל אורך הדרך מהשוק ועד רחוב ה„תפילה" שנדלקו ברגע המתאים.

לאהרקה פנו בענין גיטין, משפטי בוררים. ותווך בסכסוכים בין 2 הצדדים. בזמן שלטון הפולנים כיהן אהרקה כפרנס בקהילת היהודים. בזמן הכבוש הגרמני היה מחברי היודנראט. בכלל היה אהרקה פעיל בעניני צבור. בשנים האחרונות גדל יחוסו בקהל עוד יותר, עקב בנו, שגמר למודי ההנדסה והתפרסם בסביבה.

משמאל: שלמה אולשה, שרה מרים, צפורה, משה וחנה זילברג, חיים יהושע ובנו יצחק, מושקה, יחזקאל צרבוניץ.

שלמהקה אולשה היה בעל חנות צבעים ומחסן חמרי בנין. מוצאה של אשתו שרה מרים ממשפחת הרב רבינוביץ', נכדו של הרב ר' יעקב ז"ל מסוקולי ומשושלת רבנים, החל מהרב ד"ר אליעזר מיכאל רבינוביץ', שתרגם את הש"ס לשפה הצרפתית. גם הרב מלאפי ר' ישראל רבינוביץ' חיבר ספרים חשובים ומעניינים.

שלמהקה היה חסיד של הרבי מאלכסנדר. ביתו היה עשיר ונהגו בו מנהגים אריסטוקרטיים. היה ראש קהל רשמי אחרון של הקהילה היהודית בסוקולי. בנו הבכור למד בישיבת ע"ש הרב ריינס — בלידה ונשא אשה ממשפחת גרוסמן המיוחסת בעיר אוסטרוב — מזובייצק, שם ניהל חנות לניר ומכשירי כתיבה.

בניו מיכאל וולוול פתחו בביאליסטוק חנות סיטונאית לצבעים ומוצרים כימיים וידועים היו כ-„האחים אולשה". הבן הרביעי משה, חתנו של יעקב גינזבורג היה שותף לבית חרושת לנסירת עצים בביאליסטוק. הוא גם ייצר אבקות אפיה ותבלינים למשקאות תחת שם „אופיון", באותיות דפוס עבריות.

הבת הבכורה צפורה (פייגל) נשואה ליעקב סטרינסקי מביאליסטוק. הוא יסד את בית החרושת הראשון לטקסטיל בארץ ישראל בשם „מנור".

הבת חנה, יפה ומשכילה היתה נשואה לבן משפחה מיוחסת זולברג בוורשה. פירמה מפורסמת למוצרי פלאטין, ברחוב גנשה 14.

בת הזקונים של שלמה — מושקה, סיימה סמינר למורים בווילנה. שלמה אולשה היה אב ל-5 בנים ו-3 בנות. הצעיר בבנים, חיים יהושע נשא לאשה את בתו של הלמדן והמשכיל — פסח בריל ז"ל. אשתו שפרה, בתו שרה ובנו הקטן פסח נרצחו ע"י הנאצים ביער.

חיים יהושע היה חבר הועד המחוזי להכשרה חלוצית והיה פעיל בארגונים העירוניים המקומיים כגון: התאחדות הסוחרים, הועד לגמילות חסדים הקואופרטיבי, חבר המועצה המקומית של העיריה ובימי הכבוש הנאצי — חבר היודנראט.

לאחר זמן הלכו שוב צעירינו לאיצ׳קי אל ולאדק לקבל מצרכים מוזמנים. משה נעל מגף גומי על רגלו המיובלת, שמצא עבורו „שמייג״. הם לקחו אתם 2 רובים ומספר רמוני יד. קרוב לאיצ׳קי בשמעה נביחת כלבים חזקה. הם נעמדו במקום עד ששתקה הנביחה והמשיכו בדרכם לבית ולאדק. חיים יהודל ומשה נעמדו מתחת לעץ עבה עם הרובים בידיהם ואברהמל בדק בזהירות את המקום, אם אין משמר במקום. הוא קפץ בזריזות לתוך חצרו של ולאדק והקיש בחלונו. ולאדק נבהל בחשבו, שבאו לגנוב אצלו והתחיל לקרוא לעזרה בכל גרונו. אברהמל קרא לולאדק וניסה להרגיעו:

אדון ולאדק, אל תבהל, אני אברהם הנגר! אבל נביחה של כלבים וצעקותיו של ולאדק החרישו את הקול של אברהמל. להרים את קולו הוא פחד מפאת המשמר, העלול להגיע מרחוק. עברו דקות ארוכות עד שקולו של אברהמל הגיע לאזניו של ולאדק מאחורי החלון. אז הוא הדליק עששית נפט ויצא לפתוח את הדלת. הוא ספר, שרק אמש גנבו בכפר, אצל שכנו האחד נעלם חזיר ואצל השני עשרות עופות. הגנבות נמשכות בכל הכפרים שבסביבה, על ידי כנופיות נוצרים ויהודים. כששמע צעדים מאחורי החלון, היה משוכנע שגנבים בחצרו. באיצ׳קי קבעו משמר לילה מ־10 אנשים וכך גם בכפרים הקרובים. גם כלבים מתלוים לשומרי הלילה בשבילים. ולאדק יעץ להזהר מללכת בלילות בכפרים, מפאת הסכנה האורבת בהתקלות עם השומרים, שלא יהססו להזעיק את הז׳נדרמריה. הוא מסר לאברהמל את המצרכים המוזמנים. בין היתר הוא הושיט 2 ליטרים נפט בשני בקבוקים, אך דרש חזרה 2 בקבוקים ריקים. לאברהמל היה רק בקבוק אחד. ולאדק התעקש ולא הסכים לתת את ליטר הנפט השני. אברהמל הרגיש את עצמו מושפל, בהתחשב עם העובדה שהוא הפקיד אצל הנוצרי הרבה דברים יקרים, בגדים, נעליים, לבנים בשווי של מאות מרקים ומדובר כאן על בקבוק ריק, שכאלה אפשר למצוא במזבלות, מה ראה ולאדק להתעקש ולאלץ את אברהמל לבוא שנית ולהעמיד חייו בסכנה. על חיים יהודל ומשה, שעמדו בחוץ על המשמר עברו רגעים של חרדה. 4 שומרים עברו ממש על ידם ושרקו. חשבו בחורינו, שהמשמר השגיח בהם ושורקים כדי להזעיק אחרים ואולי אף את המשטרה. בידי השומרים היו פנסי כיס ולמרות שבידי צעירינו היה נשק, הגנה עצמית לא יכולת להצליח נגד כתור של נוצרים רבים.

לשמחתם התרחקו השומרים וכמעט באותו רגע „התגלש״ אברהמל מחצרו של ולאדק וכל השלישיה חזרה בשלום לבונקר.

שוב היזלתי דמעות כמים ומררתי בבכי עד שזכיתי לראות את הבנים החוזרים אלי. הם ספרו ותארו את קורות הלילה וההליכה המסוכנת והגיעו פה אחד למסקנה, שמוטב לשלם ל„שמייג״ מאות מרקים עבור פת חריבה עם מים, מאשר לסכן את החיים ברדיפה אחרי מזון משופר יותר.

הבחורים קבעו, שהליכה לסוקולי מסוכנת פחות מאשר הליכה לכפרים. בסוקולי לא נתקלים בנפש חיה ובנביחת כלבים.

נסיתי לשכנע אותם, שכעת אין עוד הכרח ללכת לכפרים, כי יש לנו מלאי מזון ובצרוף המנות של „שמייג״ נוכל להתקיים זמן ממושך. בגין ליטר אחד של נפט, שהשאירו אצל ולאדק

אין להעלות על הדעת ללכת במיוחד. נסתפק בזה, מה שנקבל מסטאשק ואפילו נפט, אמנם במחיר גבוה יותר, אבל... מילא...

למרות הכל, יצאו הצעירים מספר פעמים ליז'בין, באמרם שאין כלבים בדרך. יש אמנם חסרון אחר — הדרך לא ישרה ומובילה סחור סחור ובלילה אפל אפשר לתעות ולאבד את הכוון, אך הואיל ובקרו כבר אצל לפינסקי מספר פעמים, התרגלו לכך ומקוים להצליח בדרכם.

לדאבוננו ההליכות לא נשאו פרי. לפינסקי קבל אותם אמנם באדיבות והשאירו אצלו סחורות בשווי של 1600 מרקים, תמורת הזמנה לדברי מזון. בתחילה קפץ לפינסקי על ההצעה, בראותו רוח לא מבוטל בעיסקה ואמר להם לבוא שוב לשם קבלת המזון. אולם, כשהופיעו אצלו בפעם החמישית, דחה אותם שוב לפעם אחרת. „בפעם האחרת" לא מצאו את לפינסקי בבית. הם לא התעצלו ויום אחד פגשוהו בביתו, אבל הפעם אמר להם, שאין הוא מסוגל לבצע עוד כל עיסקה אתם, מוכן להחזיר הכל מה שקבל מהם, כי פשוט אינו רוצה להעמיד את חייו וחיי בני משפחתו בסכנה.

מספיק ודי לו, שהשכנים הבחינו ויודעים היטב, שלפינסקי עומד בקשר עם יהודים והמשחק הוא משחק באש. בסוף אמר להם לפינסקי, שלא יעיזו לעבור עוד על מפתן ביתו. הבחורים הבטיחו לו, שלא יבואו עוד אליו ובקשו שלא יתן להם הפעם לצאת בידיים ריקות, אך הנוצרי לא נעתר להם והם חזרו, כלעומת שבאו.

הבנים נוכחו, שאין בידם עוד ללכת לכפרים. תקוה קלושה אחת נשארה להם, לפנות לרופאה הסובייטית, ידידתו של משה מאיק.

הרופאה הסובייטית

הרופאה היתה כבת 35. לפני החורבן, כשהיו בסוקולי רק 2 רופאים יהודים: גוטנפלאן ומאקובסקי היתה הרופאה עמוסה עבודה. היא היתה מומחית למחלות נשים ולמחלות פנים. היתה מלבבת ביחסה ובטפולה בחולים ומספרים היו עליה כי לא פעם ותרה על גמול בבקור אצל מיעוטי יכולת. בעלה, קצין גבוה בצבא הסובייטי נמצא בחזית המלחמה. בימים ראשונים לאחר הפלישה הנאצית ניסתה הרופאה לעבור לצד הסובייטים ולהגיע לעיר מולדתה — טמבוב. היות וכל דרכי הקשר היו כבר מנותקות, נאלצה הרופאה להשאר בסוקולי. היא קבלה המלצות טובות מראש העיר הפולני דאז, מאניקובסקי ומאישים אחרים. הקומנדאנט הגרמני הוציא לה רשיון לעסוק ברפוי חולים בסוקולי והסביבה. הרופאה היתה אם לשני ילדים: נער בן 16 וילדה בת 6.

משה בני הכיר את הרופאה בשנת 1940. כטכנאי, היה משה מקבל ממנה תכופות עבודה בתקוני רדיו וסרב לקבל גמול עבור טרחתו. במקרים אלה שלחה לו האשה בעד כל תקון סכום של 40 מארקים, על ידי עוזרת הבית שלה.

לאחר כשלונה לעבור לצד הסובייטים הזמינה אליה את משה ובקשה אותו לבקר בביתה לעיתים תכופות, באמרה אליו כי הוא נחשב בעיניה כבן. לא יפלא הדבר, שמשה התרועע מהר עם בנה איגור.

עכשו, בהיותנו בבונקר החליטו משה ואברהמל גולדברג לנצל את הידידות עם הרופאה ולהשיג בעזרתה מזון, כדי שלא יהיה צורך לסכן את החיים בהליכות לכפרים.

על ידי סטאשק שלחו השנים לרופאה שמלות ובגדי ילדים. החפצים מצאו חן בעיניה

ובזכרה את יחסה למשה, שלחה אליו מכתב ע״י סטאשק ושאלה פרטים על מצבו ובין היתר בקשה לנקוב מחיר עבור הדברים שנשלחו אליה. משה ענה, שבנוגע למחיר הוא סומך עליה, אך במקום כסף הוא מבקש חבילות מזון מדי פעם בפעם, בגלל מצבו המיוחד. הרופאה ענתה בו במקום, כי בחפץ לב היא מוכנה לשלוח חבילות ואפילו מדי יום ביומו, אם רק תהיה לה אפשרות והזדמנות בידי מי לשלוח. בינתיים שלחה לו ע״י סטאשק 100 מרקים וחבילת מזון שהכילה: עוגה גדולה, אוז מטוגן, צנצנת שומן וחצי קילוגרם נקניק. בפתק, שצרפה לחבילה כתבה שרצתה לשלוח הרבה יותר, אך השליח חשש שיעצרוהו בדרך אנשי משמר ויתענינו בתכולה של מטען גדול. לחג המולד הממשמש ובא, היא מוכנה לשלוח כמות מספקת לכל ימי החגים... לדאבוננו סרב סטאשק לקבל הכל, שהכינה הרופאה מפעם לפעם.

„שמייג״ ביקר אצל הרופאה אחת לשבוע ובידעה שמאיק נמצא תחת חסותו, היתה רצה לקראתו, בהשאירה את החולים, שבאו לבקורים בביתה ואף באמצע הטפול, כאלו היה סטאשק אורח, שהגיע מחוץ לארץ אחרי שנים. היתה מכניסה אותו לחדרה, כדי לשמוע פרטים על משה מאיק. אגב, גלתה לו חבה עד כדי לטיפת פניו. סטאשק היה חוזר הביתה מבקורים אלה במצב רוח מרומם. הוא היה רווק בגיל 36, אכר עשיר ובעל משק מעורב. מהמין היפה לא נזדמנו לו קופצות ולכן היתה לו לחוויה מיוחדת יחסה של הרופאה. חוץ מזה, הוא היה מעונין להפגש עם איגור בנה, שלמד בזמנו ממאיק לטעון מצברים והיו לו מכשירים לכך. לבקשתו של משה, היה איגור טוען את המצברים בשביל סטאשק ללא תשלום. המצברים היו דרושים לשדורי רדיו ולקליטה בארגון „א.ק.״ סטאשק, כידוע היה חבר פעיל במחתרת. הוא הגיע לביתה של הרופאה מבלי לעבור את העיר סוקולי ובכך פחות אפשר היה להבחין בו. משה מאיק יצר בשביל הארגון מצברים קטנטניים מכרום וניקל, שאפשר לשאתם בכיס, מבלי להבחין בהם. סטאשק לעומת זאת נעשה מיום ליום נוקשה יותר כלפינו ונהג בשאננות. הוא לא מסר את המכתבים מהרופאה למאיק וסירב לקבל כל מזון עבורו בהתחמקו בכל מיני תרוצים ואמתלאות. רק דברים קטנים קבל, כגון, תרופה בשביל חיים יהודל, שסבל מקצרת.

פעם הביא סטאשק ידיעה מהרופאה, כי יושב ראש היודנראט בסוקולי, אלתר גינזבורג, אשתו רופאת השניים, בנה מוניק, יונה גינזבורג ורעיתו המורה צלינה מסרו את עצמם לג׳נדרמריה הגרמנית.

זמן מסוים התגוללו ביערות בבונקרים ולבסוף קצתה נפשם ולא יכלו לשאת עוד את הסבל והענויים. עדיין הם מוחזקים במעצר, אך יש סכויים לשלחם לגיטו ביאליסטוק. כל זאת כתבה הרופאה למשה על גבי פתק, שהפעם נאות סטאשק למסור לידיו.

בראות, שעל ידי סטאשק לא ישיגו מזון מהרופאה, חפשו צעירינו תחבולות כיצד להתקשר אתה, בדרך אחרת. משה שלח מכתב לבנה איגור, בו בקש אותו להפגש אתו מאחורי בית העלמין ביום מסוים בשעות 3—1 בלילה. איגור מיד ענה וקבע מפגש במוצאי שבת הקרוב מאחורי בית העלמין לנוצרים, בדרך ברושבה.

הצעירים תלו תקוות בפגישה, בידעם כי איגור ידיד נאמן ומסור בכל לבו למשה מאיק. הם החליטו לבקש מאיגור לשים אחת לשבוע חבילת מזון במקום מסויים מתחת לגל אבנים. לדאבון לב נכשלה התכנית, כי איגור קבל קריאה להתיצב לעבודה בלאפי ולא היתה לו האפשרות לקיים את הפגישה. עם זאת מסר ע״י סטאשק, כי בשבוע הבא יתקשר אתו שנית.

אולם סטאשק התחמק שבועות אחדים מהענין ושאף לבטל את חליפת הפתקאות בין איגור לבין משה. כשאיגור נפגש לאחר כמה שבועות עם סטאשק ורצה לשלוח על ידו פתקה

למשה לא רצה סטאשק בשום אופן לקחת את הפתקה בנימוק, כי משמר גרמני עומד עכשיו בכל הדרכים ובודקים את כל מה שמעבירים ממקום למקום ומחפשים גם בכיסים. סטאשק היה פותח בכל ערב בשעה 9—10 את המכסה מעל פי חור הבונקר שלנו והיה מוריד לנו את האוכל ופעם ביומיים היה יורד אלינו לשוחח קצת ולשמוע חדשות ברדיו. אגב, היה חוקר אם הצעירים יוצאים לפעמים החוצה... הם אמרו לו, כי להעמיד את חייהם בסכנה בשביל דברים מסופקים לא כדאי. אולם פעם הציעו לו תכניות אחדות שעודדו גם אותו להשתתף עמהם במבצע:

א) ללכת לסגן האמטסקומיסר, שגר בפרבר העיר. הגישה לביתו קלה ונוחה והיות שהוא מפטם לחג המולד אווזים ותרנגולי הודו וע"כ מצוה גדולה היא לגרום לו צרות ולהפר את חגו...

ב) ללכת למחלבה הממשלתית לקחת משם את החמאה, הכלים, הטלפון ומכונות הכתיבה.

ג) ללכת לטחנת הקיטור ולחתוך רצועות עור, שישמשו סוליות לנעליים...

ד) ללכת לאורוה של הגנדרמריה (אברהמיל עבד שם ויודע את כל מסתריו ויודע כיצד לפרק את הקירות ללא קשיים מיוחדים ולהוציא משם אופנים, פרוות יקרות וחפצים יקרי ערך אחרים ולהצית את האורווה על סוסיה ורכבה. הצעירים גרו את תאותו של סטאשק והוא הבטיח לעיין בתכניותיהם ולבחור מהם את הרצויות. בינתיים ספר לנו ששמע ממכיריו הנוצרים על יהודים מסוקולי. היינו רגילים לשמוע ספורי זוועה על התעללות ביהודים עד שהלבבות התאבנו מלשמוע ובכל זאת עשו עלינו הספורים רושם מדוכא. שש נערות שהצליחו להמלט ממצוד גרמני בעת סריקה ביער היו מוסתרות במשך זמן מסויים. הנערות הרגישו את עצמן מאושרות שהצליחו להנצל בדרך נס מסכנת המוות, שרחפה עליהן ביער הקודם מצד הרוצחים והנה פגשו אכר, שהיה נראה הגון. הן בקשו ממנו שיראה להם את הדרך למושב שקט ובטוח וספרו לו את כל הקורות אותן בעת המצוד ובאלה ניסים ונפלאות הם נצלו מהרוצחים הגרמנים. האכר הבטיח להן להוליכן למקלט בטוח. הנערות שמחו, שהשם שלח להן מלאך טוב וגואל ומושיע להצילן ממות והלכו בעקבותיו. לפתע הבחינו הנערות כי הדרך שמוליך אותן האכר היא לכוון סוקולי וכבר נראה מגדל הכנסיה של סוקולי... הנערות פנו אל האכר: אדוני! הלא הדרך מוליכה לסוקולי! הנה הכנסיה...! אז חטף האכר אלה והחל לרדוף אחריהן. הן החלו לברוח והאכר רץ אחריהן באלתו להריץ אותן לכיוון סוקולי, כמו שמובילים בהמות לשחיטה וכך מסרן לאמטסקומיסר. הנערות נפלו בידי הרוצחים הגרמנים והאכר קבל בעד טרחתו 3 קלג"ר סוכר... עוד ספר סטאשק: בסוקולי היתה חנות למנופקטורה של שמואל צבי קראוויץ, חתן יודל גולדין. לפני שהוציאו היהודים מסוקולי החביא קראוויץ את מרבית סחורתו אצל ידידיו הנוצרים. אחרי חסול היהודים בסוקולי נשארו שתי בנותיו של קראוויץ, שיינדל ושאשקי שהיו בתחילה ביערות. הן נסו ללכת למכריהן הנוצרים לחפש מחסה בבתיהן, אבל מכיריהן לא נתנו להם אף לעבור על מפתני בתיהם. פעם פגשה שיינדל קראוויץ את חנא סגל בן יודיל, מכפר צייקע, שהיה ראש קבוצה של פרטיזנים יהודים. הנערה ספרה לחנא סגל כי אביהן החביא אצל האכר באיזור, סחורות ועכשיו לא נותן להם האכר אף לעבור דרך מפתן ביתו. הנערה בקשה מחנא שיעזור לה לקבל את סחורותיהן מהאכר. חנא קבל עליו בחפץ לב למלא את בקשתה, אך יעץ לה לא לגבות את כל הסחורות כי אם לאט לאט. כשנגשו חנא והנערה לאכר הציע להם לבוא בעוד יומיים, היות והחביא את הסחורות במחבואים שונים. ולכן יש להמתין כיומיים, עד שיוציא את הסחורות ממחבואן. כעבור יומיים הלכה הנערה ביחד עם חנא סגל ואנשיו אל האכר. חנא והנערה נכנסו לפנים והשאר נשארו

בחוץ. האכר הכין כמה חברים בביתו וברגע שחנא והנערה הגיעו, התנפלו האכרים על חנא והנערה החלה לצעוק. אנשי חנא שעמדו בחוץ הבינו כי האכר טמן להם פח ונסו בבהלה. האכרים קשרו את חנא סגל ומסרו אותו ביחד עם הנערה לגרמנים. השומרים את גשר ימיולק והללו רצחו אותם בדם קר. אכרי הכפר קברו את ההרוגים על יד הגשר הימיולקי. עוד ספר סטאשק כי אצל שכנו היה מוסתר היהודי צבי נמזינסקי, חתן אלתר ראדזלובסקי, שהיה משלם בעד חסותו הרבה כסף וחפצים. כשנודע לשכנים הדבר, חשש שילשינו עליו לפני הגרמנים ואז קם והרג את צבי נמזינסקי ואת אשתו, באיזה צורה חסל אותם לא ידע, הוא מכיר טוב את שכנו, אך כאדם הגון...

בכתבי כעת את זכרונותי מסופקני אם נזכה לראות את אור העולם אחרי השואה? ואם כתבי יגיעו לידי יהודים שיוכלו לפרסם אותם ברבים. לפי שעה לא נראה עדייך הקץ. אנחנו שוכבים יומם ולילה כמתים חיים, קבורים מתחת לאדמה בבונקר אפל. רק כשעתים אנו מדליקים את ,,הקופטשאקל" (עששית קטנה בלי זכוכית המעלה עשן ופיח), המשחירה את הפנים והכביסה כמו במפחה. ביום אני כותב את כתבי תחת קוי אור חלשים החודרים דרך חור קטן במכסה הבונקר. אם כתבי יזכו להגיע לידי יהודים?? מסופקני! רציתי, שיעינו היטב בעובדות הנ"ל. מילא, אם לגרמנים תפקיד להשמיד את העם היהודי אפשר עוד להבינם כי הם הורעלו ברעל של שנאת היהודים המטילה עליהם כל האסונות שבעולם... ומצוה גדולה למלא את פקודותיו של מנהיגם היטלר יש"ו. אבל אכרים פולנים פשוטים הפכו לחיות טרף צמאי דם ומוכנים למסור יהודים חפים מפשע לידי רוצחים, בעד קג"ר סוכר. בעת שסטאשק ספר לנו את העובדות התחלנו לפחד לגורל עצמנו... מי יודע אם גם סטאשק לא ירקום מזימות להפטר מאתנו ולירוש את רכושנו. תקף אותנו חשד כי בקרוב או במאוחר יותר ירצה סטאשק להפטר מאתנו בתתו רעל במאכלנו. וע"כ הציע לנו אברהמיל שמכל סיר אוכל, שיגיש לנו סטאשק לארוחה ימנע אחד מחברנו לפי התור לטעום מן האוכל. במקרה של הרעלה ישאר אחד מחברנו בחיים בכדי שיוכל לנקום את נקמתו ולהציל את כל המשק. וכך נמשכו שבועות אחדים, שכל אחד מאתנו לא טעם יום אחד לפי התור מן האוכל, שהגיש לנו סטאשק.

אוזים ותרנגולי הודו

כשבוע ימים לפני חג המולד קרא סטאשק לצעירים שלנו ללכת אתו לסגן האמטקומיסר להביא את האוזים המפוטמים לפי הצעתם הקודמת. בחצות לקחו הבחורים אתם 2 רובים רימוני יד אחדים ושקים. אחרי 3 שעות שבו לבונקר והביאו 8 אוזים מפוטמים ו־12 תרנגולי הודו. יותר לא יכלו להכניס לתוך 4 השקים והיו נאלצים להשאירם.

אברהמיל היה אומן ומסוגל לפרוץ ולפתוח מנעולים. בדקות ספורות היה אברהמיל מבצע את כל הפעולות. סטאשק פחד להחזיק את האוזים הגנובים בביתו והוריד את אברהמיל ואת משה לבונקר שני, שהיה לו בחורשה על יד חצרו, כדי לשחוט את האוזים ותרנגולי ההודו ולמרוט נוצותיהם. הם עבדו הרבה שעות, לבסוף נשארו עדיין 3 אוזים בלתי מרוטים. אברהמיל ומשה היו רעבים ועיפים מעבודתם המתיחה, אז יעץ להם סטאשק לסעוד את לבם אחרי יום עבודה של מתיחות וצום. אני וחיים יהודל הלכנו לגמור את מריטת 3 האוזים הנשארים. אחרי כן הביא סטאשק דלי ומלח. חתכנו לגזרים את כל האוזים ואת תרנגולי

ההודו והמלחנו את נתחי הבשר במלח. סטאשק עשה מהעופות את הסך הכל: לנו הביא את הקרבים והפנימיים של 20 עופות („דריוביסקי" בלעז.) מהשומן נתן לנו מקצת גריוועגעס (חתיכות שויסקים מטוגנות). ביום הראשון ספר לנו סטאשק כי הגרמנים הקימו שערוריה בסוקולי בגלל גניבת האווזים. האמטקומיסר פנה לכמרים והודיע להם שכנופית שודדים פולנים פרצו לתוך מחסנו והוציאו משם עשרות של אווזים... וע"כ דרש שיכריזו בכנסיות, כי הקהילה הדתית שלהם יספקו לגרמנים 50 אווזים מפוטמים. הכומר נשא נאום חריף בכנסיה על מעשה נבלה אצל נציגה של הממשלה הגרמנית. פרצו לתוך מחסנו והוציאו עשרות אווזים ובזה העמידו בסכנה את בטחון הקהילה הדתית. וע"כ הכריז, שמצוה גדולה היא למסור כל ידיעה על העבריינים לשלטונות.

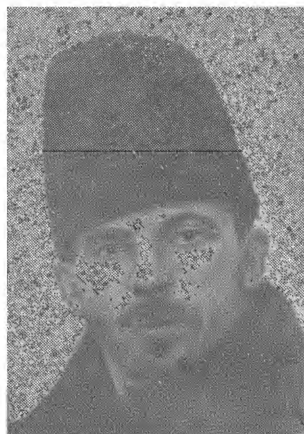
החמאה מהמחלבה הגרמנית

האווזים המפוטמים כנראה היו טעימים לחכו של סטאשק ובראותו כי אברהמיל מומחה לפרוץ ולפתוח מנעולים מסובכים בדקות מספר וכי היהודים שלו בכלל זריזים ונועזים, הוא החליט לקבל גם את התוכנית השניה של אברהמיל לבצע את ההתקפה במחלבה הגרמנית. היות, והתכנית השניה היא מבצע מסוכן יותר, הוא החליט לקבל שותף ולבצע עם חברו הנאמן, צשק. סטאשק ואברהמיל לקחו 2 רובים ומשה וחיים יהודל לקחו רמוני־יד ומכשירים לפריצה ושקים אחדים.

אני נשארתי בבונקר ואמרתי פסוקי תהילים. בתחילה ניסיתי לעכב את בני מלהשתתף במבצעים מסוכנים כאלה, אבל בני לא רצה בשום אופן לציית לי. אחרי שלש שעות שבו והביאו 40 קג"ר חמאה, קג"ר אחדים של ניר, 2 זוגות מאזניים וחפצים שונים. הצעירים רצו לפרק גם את המכונות והטלפונים ולהביאם לבונקר, אבל סטאשק וצשק עמדו בחוץ ומיהרו לשוב. צעירינו לא הספיקו לבצע את תכנית ההרס שלהם. הם רק קלקלו את הצינורות, שפכו את כל החלב והשמנת. לו הלכו בעוד יום, — יכלו להביא כ־3 ארגזי חמאה יותר. מבצעם היה ביום ראשון, אחרי שנשלח הטרנספורט השבועי של המחלבה. הודות לסטאשק היתה הפעם החלוקה של השלל צודקת. בחלקו של כל אחד עלה 8 קג"ר חמאה. אבל הצעירים שלנו ויתרו מחלקם 2 קג"ר חמאה וחלקם במאזניים, ששווים כ־500 מרק. הפריצה למחלבה הגרמנית הממשלתית היתה מלאכת מחשבת. המנעול היה מסובך מאוד. במכשיר פשוט אי אפשר היה לפתחו. חוץ מזה היתה שם דלת כפולה ואברהמיל נאלץ היה לפרוץ את הדלתות ולזה היה צריך להיות אמן, כדי לבצע בדקות ספורות פריצה גדולה מבלי להשמיע קול. הבנים השתדלו בכל כוחותיהם למלא את רצונו של סטאשק, כדי שלא ירקום מזימות להפטר מהם. אחרי שני המבצעים של האווזים ושל החמאה חדלו הצעירים לפחד מהרעלה ע"י סטאשק וכתוצאה מזאת פסקו לצום לפי תור. סטאשק רצה למנוע חשד מפולנים, כמבצעי הפריצה לתוך המחלבה. ע"כ בקש להכין פתקאות ברוסית ובאידיש כאלו רוסים ויהודים מאחורי המבצע. הפתקה ברוסית היתה כתובה בטון הומוריסטי ונסתימה במלים: „אל תדאגו לנזקי הפריצה, החבר סטאלין ישלם עבור הכל!"

הם הראו לסטאשק ולצשק את הפתקאות שמצאו חן בעיניהם. אך למעשה לא השאירום במחלבה, כי נמלכו בדעתם שלא כדאי להעביר את החשד מהפולנים ששנאתם ליהודים לא פחות משל הגרמנים. ובמקרים אף עלו באכזריותם על הגרמנים. כן הפתקאות יגרמו לכך

שהגרמנים יגבירו את הסריקות ביערות נגד יהודים ויפלו קורבנות. האכרים המקומיים חוו דעתם, כי הפריצה היתה פעולה של יהודים. בת מפקד המשטרה הפולנית יאנצ׳קו אף ספרה, כי פעם בשעה מאוחרת בלילה כאשר אביה היה בשרות המשטרה והיא נשארה לבדה בבית נכנס לביתה פייביל יזביץ בן מרדכי, נכדו של יעקב גולדברג ואקדח בידו ודרש ממנה בשר חזיר. הפולניה הרימה צעקה ופ׳ייבל יזביץ ברח. המשטרה רדפה אחריו, אף ירו עליו, אבל

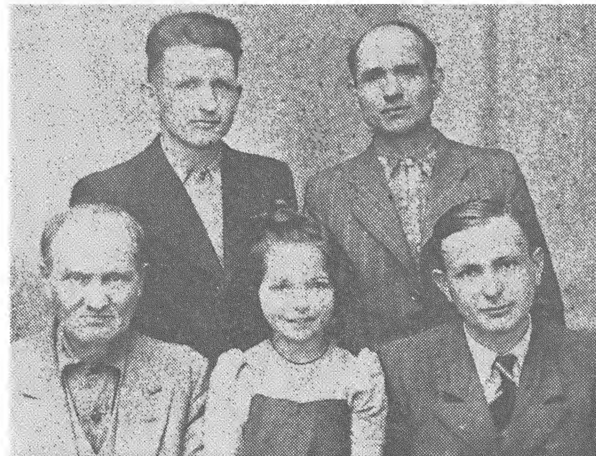
נפתלי פלוט הי״ד

פ׳ייבל הצליח להמלט. סטאשק ספר כי באותו לילה בו נפרצה המחלבה, גלו הגרמנים על ידי הלשנה את הבונקר שבו היו נסתרים נפתלי פלוט, ארבעה בניו והרופא גוטנפלן. באותו הבונקר היה מקלט רדיו של הרופא מקובסקי, שגר בזמן האחרון בבית נפתלי פלוט והיות שבני פלוט ידעו על המקלט, הוציאוהו ממקום מחבואו והביאו אותו לבונקר שלהם. נפתלי פלוט ביחד עם שני בניו דב ושלמה נורו על ידי הגרמנים. הם נפצעו קודם והרוצחים לא רצו לטפל ביהודים פצועים. שאר בני נפתלי, יעקב ונחום יהודל והרופא גוטנפלן נעצרו ע״י הגרמנים ונשלחו לגיטו ביאליסטוק. בעת ההיא היתה פקודה לשלוח את היהודים החטופים מהיערות לגיטו. הנוצרים ספרו כי הגרמנים חשדו בבני נפתלי פלוט שהם השתתפו בפריצה למחלבה. לגרמנים לא היתה שיטה אחידה איך להתנהג עם היהודים. בתחילה היו שולחים אותם לגיטו ואח״כ החלו לירות בהם במקום. כך קרה עם בנו של יוסף בלושטיין, שמסר את עצמו לידיהם ביחד עם אשתו ושלשה בניו כדי לשלחם לגיטו. ביום ההוא כנראה שינתה הגנדרמיה את דרכה והיהודים הומתו במקום.

סוקולי בוערת

אחרי חלוקת החמאה מהמחלבה היה לנו מלאי של 16 ק״ג חמאה. חלק נשאר לשימוש יומי וכל שאר החמאה טוגנה בבצלים למען תחזיק לאורך ימים. הלחם שהביאו הצעירים בפעם האחרונה מכפר איצ׳קי היה מספיק כתוספת למנת האוכל של סטאשק. אבל הצעירים

שלנו לא יכלו לשבת בחבוק ידים. חבל היה להחמיץ לילה. בתחילה חשבו לשרוף את מחסן הגנדרמריה אולם קודם צריך להוציא מהמחסן האפניים והאופנועים .אברהמיל בנה את המחסן וכל פנה היתה מוכרת לו. ידע כיצד לפתוח קירות מבלי להשמיע רעש. סטאשק השתוקק לדברים הטובים שבמחסן, אבל היה דוחה מיום ליום את המבצע. בראותם שעל סטאשק אי אפשר לסמוך, החליטו הבחורים ללא עזרתו וללא ידיעתו לשרוף את העירה. כל עוד תמשך המלחמה, אין לנו סכוי להשאר בחיים. מיום ליום גברה השאיפה ובפרט אחרי החלטתו של האמטסקומיסר להרוס את בית הקברות היהודי. לא די שהוציאו את כל היהודים מהעירה לשחיטה, (אנשים נשים וטף). הם שדדו רכושם ושרפו את בתיהם. רצונם לפגוע גם במתים היהודים ולא לתת לעצמותיהם לנוח בקבריהם. האמטסקומיסר צוה להרוס את חומת הגדר מסביב לבית הקברות, לעקור את העצים מבית הקברות ולהוציא משם את כל המצבות, כדי לעשות מהן מדרכות ורצפות. על כן עלינו חובה קדושה להפר בהקדם האפשרי את התכנית של האמטסקומיסר ולשרוף את כל העירה. הצעירים תכננו לארוב לגרמנים בשובם בשעה מאוחרת בלילה במצב של שכרון, להתנפל עליהם לפתע במהלומות של אלות ולהמיתם. היה גם בתכניתם להתנפל על שוטרים פולנים, להמיתם ולקחת מהם את נשקם. אני מצידי נסיתי לעכב אותם ולהמנע מהם מלבצע את תכניותיהם המסוכנות בטענותי, כי לא כדאי להעמיד בסכנת חיים 4 נפשות בשביל תכנית מפוקפקת. אולי יצליחו

עומדים מימין: אברהם גולדברג, חיים גולדברג
יושבים מימין: משה מאיק, צפורה טאַבק, מיכאל מאיק.

להרוג גרמני או שוטר פולני אחד, או להצית בתים אחדים. אולם הצעירים התחילו לנזוף בי על התערבותי בתוכניותיהם וראו אותי כעובר בטל, אנוכי ודואג לעצמו. הם הוסיפו שיש לעשות משהו בעודנו בחיים ושלא יעיק על מצפוננו שלא נקמנו בצוררינו. ניסיתי להתוכח עם הצעירים ולסתור את נמוקיהם. טענתי, מה בצע כי נשרוף בתים אחדים. לא כדאי עכשיו לסכן חיים של עוד 4 נפשות יהודיות בגלל תכנית מפוקפקת. הלא כל יהודי שניצל יש לו חשיבות ומנו יקום דור חדש. האם כדאי עכשיו להפקיר 4 נפשות, 4 דורות יהודים תמורת

בתים אחדים? אין מי שידרוש מכם דבר כזה... לא התורה שלנו ולא עם ישראל... אך הם עמדו בתוקף בהחלטתם, כי קול דמי הוריהם, אחיהם ואחיותיהם, נשים וילדיהם צועקים אליהם מן האדמה לנקום באויב. ניסיתי עוד לטעון שלנקום בשונאינו יוכלו כשארצות הברית, ברית המועצות ובריטניה ינצחו את גרמניה, אבל עכשיו חבל על כל נפש להפקיר ולסכן. כמה שלא התאמצתי להשפיע על הצעירים ולעכבם מלבצע את תכניתם לא הצלחתי. בליל טרם החליטו להצית את העיר, הלכו לתור את המצב והמשמרות ומאיזה מקומות נקל יותר להצית. לפי שעה לא לקחו אתם נפט. ובנוגע לתכניותיהם להתנפל על הג׳נדרמים המחזרים אחרי בת יאני פאלקובסקי, או על השוטרים הפולנים כמסופר לעיל הבטיחו לי הצעירים לפי שעה לותר על התכנית. כשהלכו העירה נדדה שלותי. מחזות בלהות מלאו את דמיוני. מי יודע? מי יוכל לנחש איזו פעולות מסוכנות יחליטו לבצע? כדרכי, החילותי לאמר פסוקי תהילים שחשבתי לסגולה מפני סכנה. התפללתי מעריב וקראת קריאת שמע בכוונה גדולה. היה לי סידור „תפילת יעקב" באותיות גדולות וכמעט בכל ערב הייתי משנן כמה פרקי תהילים עד שידעתי אותם בעל פה. היה עלי לשכב בחושך כ־18 שעות ביממה. ובמשך היממה לא חדר לתוך הבונקר קצת אויר לנשימה. הבונקר היה מכוסה משעה 4 לפנות בוקר עד שעה 10 בערב ובמשך כל היום אין להדליק עששית, אלא בעת האוכל וכשעתיים בערב. בעת שסטאשק היה מביא לנו את האוכל היינו מדליקים עששית קטנה בלי זכוכית המכונה קופטשאק. מפני שהיה מעלה עשן ופיח, וכך היה לשכב ימים שלמים יומם ולילה בחושך. בהרהורים נוגים של יגון ואנחה היו מכרסמים את לבי. אמירת התהילים היתה אצלי התרופה היחידה שהיתה מקילה קצת את יסורי הנפש ומרירת לב בהיותו במצב רוח של יאוש, בעיקר בזמן השעות הארוכות כשהצעירים היו כמעט בכל ערב במהלכם המסוכן לחפש מזון. בשעה 4 לפני עלות השחר של אותו יום, שהלכו לתור את העירה, שבו כולם בשלום לבונקר והביאו אתם דיקטים אחדים שמצאו ברפת בסוקולי. הדיקטים היו נחוצים לתקרת הבונקר לבל יזלו עלינו טיפות גשם כשתתחיל עונת הגשמים. כן מצאו חתיכות מראה לגלות. מסטאשק לא יכלו לדרוש לקנות בכסף ראי, כי בקשו ממנו כעשר פעמים וכל פעם היה „שוכח"... הצעירים הודו בפני, כי הם ארבו מתחת גדר ברחוב בית המרחץ עד שתים אחר חצות לגרמני, או שוטר פולני, כדי לחסלם וליטול מהם את נשקם. אולם לא פגשו בדרכם אף אחד מהם. את הדיקטים הביאו מהמחסן של פסח בריל. בלילה השני לקחו אתם ליטר וחצי נפט, והאחים אברהמיל וחיים יהודל גולדברג ומשה מאיק הלכו להצית את סוקולי. אני שוב פעם ניסיתי לעכבם והצעירים גדפו אותי. בני משה הבטיח לי שאין מה לפחד והם יודעים איך להשמר ולהזהר. בטרם שתתפשט האש כבר יהיו ביער. התכנית היתה להצית את העיר משלשה צדדים: א) אצל חיים איצה פליהער פינה שקטה, מוסתרת מכל הצדדים ומאוחדת עם הרבה בתים; ב) בבית מוטקי החרט הגובל עם המחסן הענקי של הגנדרמריה; ג) במרכז השוק, ששם מרוכזות כל החנויות והמסעדות. כך, שהאש תאחז את כל העירה. אחרי שהלכו הבחורים החילותי באמירת פרקי התהילים. פחדי היה הערב באין ערך גדול מבערב הקודם. גם התפילות לא יכלו להרגיע את מצב רוחי. כל רגע רצתי אל חור הבונקר להקשיב לכל צליל הנשמע מבחוץ. אולי אשמע צעדים או נביחת כלב, או רעש? בשעה 4 לפני בוקר זכיתי לבסוף לשמוע צעדים. קראתי ברגשי גיל ודמעות בעיני, תהילה לאל: „שבח והודיה לקדוש ברוך הוא שהבנים שבו בשלום!" הצעירים קראו לי לצאת מהבונקר להסתכל בלהבות ולברך את ברכת „שהחיינו".

השמים היו אדומים. כל האופק מסביב היה אחוז להבות ואני ברכתי את ברכת „שהחיינו", לא בגלל רגשות הנקמה שלי אלא בגלל שהצעירים שלי הצליחו להגשים את חלומם. אצלם היה הדבר כמבצע קודש, מעין קדוש השם.

„האשמדאי הצהוב" לא הסתפק בפגיעות ביהודים חיים וחלל בגסות את קברות היהודים, שוכני עפר. הוא פקד לעקור את המצבות מבית הקברות היהודי לצורך סלילת מדרכות, עליהן ידרכו רגליהם הטמאות של שונאינו וצוררינו, שברשותם נפלו בתיהם של היהודים ורכושם. חמתו של האשמדאי בוודאי היתה בוערת יותר, לו היה יכול לשער ששלושה צעירים יהודים עמדו בדרכו השטנית והפרו את תכניתו הברברית של חלול הקודש...

אך הבנים החליטו להתכחש ולא להודות אפילו לפני סטאשק, שהם מבצעי ההצתה. „שמייג" ירד אלינו כדרכו ב־5 לפנות בוקר, לשם בדיקת כסוי הבונקר והאם הוא מוסווה די הצורך. הבנים עשו את עצמם „כלא ידעו" ושאלו בתמימות על הדליקה. האם פרצה בביאליסטוק ושמא בלאפי ? לפי אודם הרקיע, נדמה שהשריפה גדולה ומתפשטת מאד.

למחרת היום בא שוב אלינו סטאשק והפעם כדי למסור לנו דין וחשבון מפורט על השריפה. לפי דבריו נשרפו כל המבנים של ככר השוק ושל הרחובות הראשיים : הטיקטיני, הלומז'י ורחוב בית המרחץ, הוא רחוב הרכבת. כמעט כל העיירה, כמאה בתי מגורים ומבני משק עלו באש. ניצל רק ביתו הדו־קומתי של אהרקה ז'ולטי, אותו עמלו להציל במיוחד, כי שם שכנה הז'נדרמריה. ברור, שהנזקים שנגרמו למבנה היו גדולים ובלי בדק בית רציני ושפוץ אי אפשר היה להתגורר בו. לכבוי הדליקה הזעיקו מכבי אש מביאליסטוק, מלאפי, ויסוקי מזובייצק — ומזמברוב, אך כאמור, ללא הועיל.

גם נשרפו מחסני סחורות שבמרתפים הגדולים. נשרפו עורות רבים הטמונים בחביות, שעמדו במרתפים. אנשי הז'נדרמריה נאלצו לעבור לגור בינתיים בכנסיה. מיותר להוסיף שנשרף כל „רכושם" ששדדו אצל יהודים, סוסיהם, רכבם וכל אשר להם. לשמע הדברים התענגו בנינו, על שהצליחו להגשים את שאיפתם ולנקום נקמת דם עמנו השפוך כמים, בהרבה יותר מאשר צפו מראש. הגאוה והספוק מהמעשה לוותה אותם ימים רבים, בהעלותם במחשבה, שהקלגסים אבדו את חיי השפע והמותרות, ולא ירכבו כל כך מהר על סוסים אבירים לטיולים, כמעשיהם יום יום ואין עוד אורוות עם גדר מפוארת מסביב ומבני מגורים על כל הנוחיות. אך יותר מכל שמחו על הפרת חלול המצבות של הקדושים. כעת נאלץ האשמדאי בחרפתו הגדולה לעזוב את רעיון המצבות, כי הרחובות שבסוקולי אינם זקוקים עוד למדרכות. ברוך אל עליון, שזכינו גם לנקמה בבעל המסעדה טרוסקולסקי ובמספר בעלי חנויות של נוצרים, שנתעשרו מחורבנם של היהודים, השתכנו בבתיהם וגזלו חנויותיהם. הפולנים המנוולים האלה קבלו את המגיע להם ויצאו בגפם מהאש, ללא קרקע מוצקת מתחת לרגליהם וללא שרוך נעל.

גבורינו התוססים למעש ופעולת נקם, לא הסתפקו במה שעשו עד כה וכבר החלו לדבר על השלמת מבצע ההצתה, עד לבית האחרון שבסוקולי. ברור, שצריך לחכות „עד יעבור זעם", ומעשה ההצתה הראשון ישקיט את הרוחות.

על אף שהתכנית עמדה לבצוע בעוד מספר שבועות, כבר נשללה שלוותי ובפרט, שלפי דברי סטאשק הגדילו והגבירו את משמרות הלילה, והעמידו במצב הכן את מכבי האש והמשטרה.

עם גבור הסכנה בכל הסביבה גדל אומץ לבם של בנינו ונעלם מקרבם כל רגש של

פחד. הם התרחקו מהמחשבה, מה יקרה אם ?... אש קנאית לנקום, בערה בהם. הנקמה בגרמנים, היא חובה לאומית ומצפונית כלפי ההסטוריה וכלפי עצמם.

באותו שבוע אירע לסטאשק מקרה, שהתנקם חלקית בנו. הדבר קרה ביום א׳. כל היום היינו במצב רוח קשה ומחוסרי שלווה. בשעה 9 בבוקר לא בא סטאשק כמנהגו, להסיר את מכסת הבונקר ולהוריד את ארוחת הבוקר. ידענו, שלסטאשק היו בזמן ההוא אורחים מוורשה: אשתו של קצין גבוה פולני, שנפל בשבי הגרמנים ושני בניה המבוגרים. סטאשק נזהר מפניהם, שלא יבחינו חלילה שיהודים נמצאים תחת חסותו, מוסתרים בבונקר. לשאלת הנערים, לשם מה יש צורך לבשל בשני סירים ? ענה סטאשק שמפטם חזירים ובהעלם מעיניהם, נשא את הסירים לדיר ובשלב מאוחר — אלינו. באותו יום כאמור, סטאשק כלל לא הופיע והמכסה נשאר אטום. זאת ידענו, שמדי יום א׳ נוהג הוא לבקר את הרופאה, אולם מנות האוכל הגיעו אלינו כדרכם בשעות הקבועות. נתפשנו למחשבות נוגות בהנחה, שסטאשק נעצר בדרכו מבית הרופאה ומצאו אצלו מצבר מוסתר. ואולי עצרוהו, כדי לשלחו לגרמניה לעבודה ? כך שכבנו כל היום באי שקט ובצפיה לרעות. בשעות המאוחרות של הערב שמענו קול צעדים. היה זה סטאשק, שהסיר את המכסה וירד לבונקר, כשסיר האוכל בידיו. הוא תחב פתק לידי משה מאת הרופאה ולאחר מכן פתח בלשונו:

עקב נוכחותם של הנערים האורחים בחצר, החליט הבוקר להקדים את בקורו אצל הרופאה ולהביא את האוכל מאוחר יותר. הכל הלך כשורה, אולם בדרך חזרה הביתה נתקל באכר עם עגלה, שהזמין אותו לעלות ולהסיעו קטע של דרך. בכיס מכנסיו היה מצבר קטן שמסר לו בן הרופאה איגור, בהיותו אצלם לפני כן. תוך טרטור העגלה בדרך המשובשת נשפכה החומצה מהמצבר ונכוה קשה בשרו, שבין הירכיים. בבואו הביתה התפשט מבגדיו, ראה את הכויות, שהפכו לפצעים שחורים ורחבים, שכאבו וגרמו ליסורים רבים.

לאחיו צשק אין הוא מוכן לגלות עדיין את מה שקרה לו מחשש, שיתגרה בו וילעג לו על עסקיו עם היהודים ועל מקלטי הרדיו למען המחתרת, בגללם מסכן את עצמו ואת כל משפחתו.

לעומת זאת, הראה לנו את המקומות הנגועים בגופו. יעצנו לו לבקש עזרה מידית מאת הרופאה. לא היתה לסטאשק ברירה אחרת, אלא בכל זאת לשתף את צשק בצרתו ולשגרו לאלתר לרופאה, לספר לה מה שקרה ולבקש ממנה תרופה לכויות מסוג אלה, עד אשר יהיה מסוגל להופיע אישית בפניה.

מאותו יום ואילך נפתח הפתח לבונקר פעם ביממה, בשעה 10 בערב (במקום פעמיים עד עכשו). האוכל, המוגש לנו נעשה אף הוא גרוע מיום ליום ולא נשאר לנו, אלא להחריש.

במכתב מאת הרופאה, היא מודיעה בין היתר, שאלתר גינזבורג, אשתו רופאת השיניים ובנם מוניק, שהועברו לפני זמן מה לגיטו ביאליסטוק, גורשו עם הטרנספורט הראשון של יהודים — לטרבלינקה. בנם מוניק הצליח לקפוץ בדרך מהרכבת ולפי שמועות מסתתר באחד הכפרים.

על שלמה יסקולקה מסופר, שבקפצו אף הוא מהרכבת קבל מהלומה קשה בראשו, שגרמה לו לזעזוע מוח ונטרפה דעתו. במקום להסתתר, רץ למשטרה בלאפי והרבה בפטפוטים על כל מיני ענינים. בין היתר ספר, שעסק עד זמן המלחמה במסחר תבואות ונחלאות, שאשתו נסעה לבקור קרוביה בארצות הברית וחזרה משם קרוב לפרוץ המלחמה. הוא היה אב לבנים וסבא לנכד וחי חיים טובים ומאושרים, עד שבאו הגרמנים והרסו את חייהם של כל היהודים.

הוא נאלץ להמלט עם כל בני משפחתו ליערות מפחד רצח המוני, שעושים הגרמנים. מהיערות הוא הגיע מאוחר יותר לגיטו ביאליסטוק, משם נלקח להשמדה בטרבלינקה. הוא הצליח לקפוץ מהרכבת ופונה לז׳נדרמריה בלאפי, שיגנו על חייו מפני רוצחי הגיסטאפו.

לא נתנו ליסקולקה להמשיך. הוציאוהו לחצר המשטרה וירו בעורפו. ספור נוסף הוא על איצ׳לה רוזמן. הגרמנים העסיקו אותו זמן ממושך כמצחצח נעליים וראו בו „יהודי מועיל״. הם הבטיחו לו, שלא יאונה לו כל רע. ביום הגירוש יעצו לו אפילו להסתתר ביער עם כל משפחתו. השבוע נתפס רוזמן ביחד עם בנימין אוקון הקברן וגבאי בית הכנסת. שתי המשפחות נורו ביער.

בין הנרצחים באותן הנסיבות ביער היו: שבתי׳ל זלוטקו, בן ברכה התופרת, וחתנו של הקצב — בצלאל׳קה פליער ואברהם פליער, בנו של הקצב חנוך (הענעך) ואשתו נחמה, שילדה ביער בן זכר. אברהם התרוצץ בחפוש חלב וסוכר לרך הנולד, היות ונחמה לא יכלה להניקו. האכרים הכירו את אברהם וחבבו אותו כל הימים, אך בצר לו, השיבו את פניו ריקם והתחמקו ממנו. כל אלה נפלו מיריות הגרמנים.

„שמייג״ ספר על משלוחי יהודים לטרבלינקה, יום יום בקרונות סגורים, לבהמות. רבים מצליחים לקפוץ מהרכבת, אך הזקיפים יורים בהם והמסלול זרוע הרוגים. כנופיות פולנים אורבים לאורך המסילה ושודדים את אלה שמצליחים לברוח, מחוט ועד שרוך נעל. יש מקרים, שהקופצים נהרגים מפגיעות העצמים בדרך, כגון: עמודי טלפון, אבנים, או נפצעים ומתרסקים מעצם הקפיצה.

השבוע, ממשיך סטאשק, קרה מקרה ב־4 יהודים, שני גברים ושתי נשים שקפצו בהצלחה מהקרון. הם היו מאושרים על שנצלו ממות ולא נתקלו בכנופיות שודדים פולנים. הם שוטטו ביער, לנו בבורות וסבלו רעב עד שלבסוף התגלגלו לכפר גמזין, השוכן בקצה היער, מרחק כ־4 קילומטרים ממקום מושבנו. ארבעת הנצולים נרגעו קמעא בהוכחם, שהם רחוקים מקו הרכבת, מכביש תנועה וכפי שסברו קודם — אין בסביבה הקרובה גרמנים ואף שודדי דרך. האנשים ישבו לנוח מתחת לעץ ופתאום הבחינו באכר הפוסע מולם. האיש נראה להם תמים והם נתנו בו משום מה — אמון, בספרם לו מי הם ומה מצבם. הוא הטה אוזן קשבת לכל מלה שיצאה מפיהם ועשה רושם כאלו מזדעזע ומרחם עליהם. האכר בקשם להתקדם בעקבותיו לקראת הכפר והבטיח להשיג עבורם לחם. לא עלה בדעתם לחשוד בו ופסעו אחריו תשושים ורצוצים, בתקוה להשתיק רעבונם ולמצוא פינה, שאין נשקפת סכנה לחייהם.

לפתע הסתובב האכר על עקבו, שלף אקדח והשמיע צרור יריות. שני הגברים ואחת הנשים התמוטטו ונפלו במקומם. האשה השניה צעירה בשנים, הצליחה לברוח ולמצוא מקום מבטחים. מפיה נודע כל הספור, שהגיע גם לאזני סטאשק.

המשומד מייזנר

בסוקולי גר משומד בשם מייזנר, עם אשתו ושני ילדיהם. בפרוץ המלחמה היה בנם בגיל 20 ובתם בת 17. מייזנר היה נימול, אף קוי פניו העידו על יהדותו הבולטת. גם אשתו היתה נראית כיהודיה טפוסית ממבט ראשון וגם באופן דבורה לא יכלה להסתיר את מקור מחצבתה. בהיותו משומד, התרחקו ממנו הבריות, הן יהודים והן נוצרים. השמד היה אצלו

ענין של פרנסה וכלכלה ותו לא. הוא לא ביקר בכנסיה ומעולם לא בא לכומר להתוודות. בתקופת שלטון הסובייטים נישאה בתו לקומיסאר ועברה אתו לרוסיה.

עם פלישת הגרמנים לסוקולי לא נהנה המשומד מכל עדיפות כיתר היהודים וכל זכות לא הוקנתה לו. בזמן הגירוש מצא מייזנר בכל זאת מחסה בכפרים, למרות שהאכרים ידעו על מוצאו היהודי וההכרה, שצפויים לעונשים קשים ביותר על הסתרת יהודי. גם המשטרה הפולנית ידעה מיהו מייזנר והחרישה. המשומד התהלך חפשי, כאילו כל ענין הרדיפות לא נוגע לו. הוא היה שאנן ובטוח שאיש לא ילשין עליו והוא נחשב בין הפולנים כ„איש משלנו". בתקופה זאת, חלה בנו והסתלק מבין החיים.

צרות עם הבונקר

בפברואר 1943, 4 חדשים לאחר גירוש סוקולי התחילו לנשוב רוחות חמימיים של אביב בנגוד למקובל בעונה זו. לפתע נמסו השלגים וקירות הבונקר שלנו הפכו למפלי מים. המים זרמו מהתקרה למטה ומהתחתית פרצו כמעין המתגבר. „שמייג" ניבא לנו בזמנו, שבאביב צפוי לנו שטפון במערה, אך אז לא התיחסנו ברצינות לדבריו, כי חשבנו שהוא מעונין להפטר מאתנו ורוצה שנלך לחפש מקומות אחרים.

התחלנו לחפש דרכי התגוננות בפני איתני הטבע. מצאנו לנכון לחפור בור עמוק ורחב ככל האפשר בתחתית המערה במטרה, שהמים יצטברו שם וישקעו בהדרגה.

את החפצים שלנו והמצעים העברנו למקום גבוה יותר ולפינה, שמשם המים עדיין לא זרמו. לא נותר לארבעתנו, אלא לשבת על גבי החפצים בצפיפות נוראה. למתוח את הרגליים לא יכולנו והמים הגיעו עד הברכיים. חששנו משטפון מלא ושהמים עלולים להציף את כל חלל הבונקר. הפחד שלנו התגבר לקראת הערב, כשהחפירה בתחתית המערה התמלאה והמים עלו על גדותיהם וכסו את החלק היבש עדיין של הבונקר.

ביום ראשון חכינו בכליון עיניים לבוא „שמייג". הוא הגיע בשעה 10 בבוקר עם מנות האוכל, המוגשות לנו כרגיל. נצלנו את כל הזמן שהמכסה היה פתוח ושאבנו בקדחתנות את המים בתוך כלים שעמדו לרשותנו ושפכנו אותם במרחק מה מהבונקר, תוך כדי זהירות, שלא להשאיר כל עקבות. ביום השני לא יכולנו לחכות עוד לבוא סטאשק כי המים באו עד נפש. הרמנו בכוחות עצמנו את המכסה ושאבנו בדליים את המים המתגברים. דלי אחד היה תמיד אתנו, דלי שני הורדנו מעל באר המשק ובצורה כזאת שפכנו החוצה מעל שבעים דליי מים. שניים מאתנו עמדו למעלה וקבלו לידיהם את הכלים עם המים, בעוד שני האחרים הגישו את הדליים הממולאים, לקצה מוטות עץ מסוקסקים, שבעזרתם הועלו למעלה. ביום שלישי כסה כפור את פני הבונקר והמים פסקו לטפטף מהתקרה וזרמו אך מהקרקעית.

עם תום השטפון היו הקירות מחימר וחול ספוגים רטיבות ובהתיבשם התפקעו ונפלו מהם גושים גושים. היתה זאת הפעם סכנת התמוטטות של כל מבנה המערה.

היה צורך דחוף למצוא קרשים ולתמוך בקירות הבונקר. ברור, שבכל סכום כסף לא היינו יכולים לקבלם. נזכרנו, שבכביש איצ'קי מוצבת גדר קרשים כדי להגן על מסילת הרכבת מהשלג והצעירים החליטו לסחוב משם קרשים. הם יצאו למבצעם בשעה 11 לפני חצות וחזרו בשעה 3 לפנות בוקר, כשעל גב כל אחד מהם חולית גדר בן 15 קרשים וביחד 45 קרשים. נסיתי לשוא להרים חוליה כזאת ונוכחתי שזה מעבר ליכולתי הפיסית.

תהיתי, על כוחם של הבחורים לעבור מרחק כשמונה קילומטרים, דרך שדות וחורשות עם עומס כבד ומבלי להתקל בנפש חיה וגם לאחר שחזרו, לא הרשו לעצמם לנוח עד בוא סטאשק בשעה 4, כדי להסוות את הפתח והעבודה עדיין מרובה. היה צריך לפרק את הקרשים, להוציא מהם מסמרים תקועים ולהורידם לפנים „ביתנו". כן היה צריך להסוות מרחב מסויים סביב המקום שלא ישארו כל עקבות.

כל העבודות האלה בוצעו בקפדנות תוך 45 דקות.

הלילה הבא היה מוקדש לתמיכת הקירות בקרשים, שנוסרו לפי המדות והותאמו לצורת הקירות והתקרה.

בלילה השלישי יצאו שוב הבחורים למסילת הברזל כדי להביא קרשים מהגדר לצורך כסוי קרקעית הבונקר, בצורת הגבהה במקרה של גשמים חזקים יעמדו המצעים גבוה יותר והמים יצטברו עמוק יותר.

בלילה הבא לאחריו, יצאו גבורנו ליער לכרות עצי לבנה, המיועדים לתמיכת הרצפה. ברשות אברהמל היו כלי נגרות ומשור תקין וחד. בשלב הבא נעשו אצטבאות, כדי לשים עליהן חפצים אישיים ובגדים.

לאחר השלמת בדק הבית העלו הבנים רעיונות של מבצע חוזר למחלבה האזורית ולהביא שנית מטען של חמאה, היות והמטען הקודם הלך ואזל. נוסף לכך, תכננו פריצות למשקי אכרים בכפרים מרוחקים יותר ולהשיג משם מזון וכל דבר תועלתי.

לבי נתמלא שוב אי שקט, דכאון ויאוש וחייתי בפחד תמידי מ־4 סיבות:

1. לההרג על ידי גרמנים;
2. להרצח על ידי כנופיות שודדים פולנים.
3. כליון, עקב שטפונות, או התמוטטות הבונקר, מחניקה עקב מחסור באויר וממחלות.
4. מסכנות, האורבות לנו בעקבות המבצעים של הבנים.

התאמצתי בכל האמצעים לרסן במקצת את הבחורים חמומי המוח מתכניותיהם המסוכנות ולשדל אותם בנמוקים הגיוניים להרפות ממעשי גבורה נוספים, לאחר הפריצה למחלבה הממשלתית, שדידת האוזים ותרנגולי ההודו מביתו של האמטסקומיסר ואחרון אחרון — שריפת חלק הארי של העיר. אין כל ספק, שתוגברה השמירה בכל פינות העיר ובכפרים, וכל נסיון של פריצה, או הצצה נדון לכשלון חרוץ וסכנת חיים של 4 נפשות. בלבי, הוספתי את עצמי כקרבן חמישי ואחרון בקהילתנו. הצעתי להם להתקשר בדרך הנראית להם עם הרופאה קלד׳בה ניקולייבנה וולוסביצה ולבקש ממנה, עד כמה שהדבר ניתן לבצוע, — משלוח סדיר של חבילות מזון, תמורת החפצים שהפקדנו אצלה, בשווי כאלף מרקים. ההצעה שלי נראתה לבנים והוחלט לפעול בכוון זה.

מאז מקרה הכויות בחומצה, הפסיק „שמייג" את בקוריו אצל הרופאה בשבוע זה עמד לצאת לסוקולי ושכנענו אותו „לקפוץ" שוב לבית ניקולייבנה ולמסור לה בהזדמנות זאת, מכתב. ביום שני לשבוע ירד אלינו סטאשק וביחד עם מנת האוכל מסר למשה מכתב מאת הרופאה בצרוף סכום כסף של 100 מרקים. במכתב מצטדקת ניקולייבנה ומצטערת, שלא הספיקה מיד לשלוח חבילת מזון, היות ולא יכלה לשער שמישהו מוכן לקבלה ולהעבירה אלינו. עם זאת היא מודיעה על נכונותה לשלוח מזון כל עוד ימצא איש, שיעביר אותו לתעודתו. „שמייג" התרשם בשיחתו עם ניקולייבנה, שהופרעה מנוחתה עקב השמועה, שבויסוקי מזובייצק הרגו הגרמנים רופא סובייטי. לביתו הגיעו מספר אנשים לבושים במדי

צבא סובייטים ודוברי רוסית וירו בו במקום. יש אומרים, היא הוסיפה, שהפרטיזנים ביערות נקמו ברופא הנרצח על שלא שיתף פעולה אתם. לדידה, אין היא סבורה, שיחס הפרטיזנים אליה — שלילי, כי עושה למענם ככל האפשר וכן מגלה היא יחס אוהד לפולנים. לעומתה, נמצא בנה איגור במצב של דכאון וייאוש מאז רצח הרופא וחושש, שהימים של בני משפחתו ספורים וצללי המות נשאים ברמה.

ביום ו׳ לשבוע הודיע לנו סטאשק על רצונו ללכת העירה. מסרנו לו גם הפעם מכתב לקלד׳יה ניקולייבנה. לעת ערב חזר „שמייג" ובפיו בשורת איוב, שהרופאת נרצחה בליל אמש על ידי שני אנשים לבושים מדים סובייטיים. אתה נרצחה גם עוזרת ביתה. הבן איגור הצליח להמלט דרך החלון ואתו אחותו הקטנה בת השש.

הידיעה הכתה אותנו בתדהמה והזעזוע לא פג מאתנו שעות ארוכות. אני חששתי, ששוב יתעוררו הצעירים למעשים נחפזים, היות והמשען — „הרופאה הסובייטית" התמוטט והיה לאין. אף לבי דאב מהטרגדיה של קלד׳יה ניקולייבנה, שהיתה בעינינו כאחת מחסידי אומות העולם.

ימים מועטים לאחר רצח הרופאה פרצו אנשי המחתרת א. ק. באישון הלילה לדירתו של מפקד המשטרה הפולנית — ינצ׳קו ופתחו במטח של יריות. בדירה נמצאה אז בתו של השוטר קונופקה והיא נפצעה. העבירו אותה במצב קשה לבית החולים בביאליסטוק. מחשש להתנפלויות נוספות, עבר מטה המשטרה לביתו של אלתרקה הקטן. הדבר לא הפחיד את אנשי א. ק. ובאחד הימים הרגו ביריה את השוטר קונופקה, שהיה מבצע נאמן של פקודות הגרמנים. קונופקה ישב במסעדה של קראבייץ ולגם בירה מכוס, שעמדה על השולחן. באותו רגע נכנס למסעדה פולני צעיר והקים בהלה בספרו, שברחוב חוטפים פולנים למשלוח לפרוסיה, לעבודה. אנשים, שנמצאו במקום נמלטו בבהלה, אותה ניצל הצעיר הפולני, ירה בקונופקה והסתלק אף הוא מהמקום באין רואים.

היה זה יום ראשון בשבוע והכנסיה היתה מלאה מפה אל פה מתפללים. אנשי א. ק. ניצלו את ההתקהלות הרבה והבהילו את ההמון בקריאות, שחוטפים בחוץ פולנים לעבודת כפיה בגרמניה. התכסיס שלהם היה מכוון לעורר פאניקה בקהל ושנאה למשתפי פעולה עם האויב הגרמני. תוך מנוסה מבוהלת נמלטו מהמקום אנשי המחתרת. איכר אחד תמים הסתתר בפינה אפלה בכנסיה, מפחד הגרמנים והחטיפה. הגרמנים מצאוהו מיד ואסרוהו, והאשימוהו בבצוע רצח השוטר קונופקה.

מותו של השוטר האכזר עורר בתוכנו רגש של נקמה. בגירוש היהודים מסוקולי הצטיין קונופקה בפעולותיו הרצחניות והאכזריות. במו ידיו ירה בהרבה יהודים בשעת ה„אקציה" וגם בזמן הסריקות על יהודים, ביערות.

מיד לאחר פלישתם של הגרמנים לסוקולי השליך קונופקה את יחיאלקה בלושטיין (מונדריצקס) מדירתו היפה וגזל ממנו את הרהיטים ואת כל הרכוש שבבית.

אנשי המחתרת הרגו את קונופקה לאו דוקא עקב יחסו הרצחני ליהודים, אך גם על יחסו השטני כלפי אחיו הפולנים. זה לא כבר, המית השוטר קונופקה ביריה את בתו של המוסיקאי ואשילבסקי, צעירה פולניה שהעיזה למתוח בקורת עליו ועל התנהגותו הנפשעת. היא השמיעה בקהל ובנוכחותו של קונופקה הערות סרקסטיות, מהם נפגע השוטר עד עומק לבו השטני.

ושוב סיפר לנו „שמייג" שהגרמנים החליטו להשמיד הפעם את אנשי המחתרת א. ק.,

שבסביבות סוקולי. למטרה זו גויסו 50 חיילי הגסטאפו, שעוברים וסורקים את הדרכים, השבילים והכפרים.

בימי מרץ האחרונים הורע מצבנו הכלכלי ואזל מלאי השומן והחמאה. נשאר לנו אך מקצת מהלחם המיובש, אותו אכלנו עם מים. בלית ברירה, התחילו הבנים שלנו לתכנן איזושהי „פריצונת" לאחד ממשקי הכפרים, כדי למלא את סלנו במזון חדש.

אורח בבונקר

ביום 6 באפריל 1943 הודיע לנו סטאשק, שהערב הגיע לביתו מונייק, בן רופאת השניים מסוקולי, שהצליח לקפוץ מקרון הרכבת, בעת שהעבירו את כל בני משפחתו ביחד עם אלפי יהודים מגיטו ביאליסטוק, לתאי הגאזים שבטרבלינקה. „שמייג" ספר לנו, שמונייק הציע לו מחיר גבוה, בדולרים בעד מחסה, שיעניק לו. אבל הוא ואחיו פלק, פוחדים לקבל על שכמם עול ואחריות, הכרוכים בסכנה נוספת ומכופלת על החזקת 5 יהודים. לפי שעה לא נתן למונייק כל תשובה ואף לא שיתף אותו במידע על קיומנו ועל הבונקר שלנו. הוא הרשה למונייק אך ללון הלילה בגורנו ולתת לו תשובה סופית עד למחרת בבוקר. שמחנו על הידיעה הזאת ודברנו כולנו כאחד על לבו של סטאשק, שיסכים לצרף אלינו את מונייק, כי כן אותה הטרחה ואותה הסכנה כרוכה בטפול של 5 נפשות, כמו ב־4 נפשות. לעומת זאת, הרי יקבל סטאשק ממונייק סכום לא מבוטל בדולרים וחבל להחמיץ הזדמנות נדירה. השתדלנו לגרות את תאות הבצע של סטאשק, עד שהחליט ונאות להכניס את מונייק לבונקר שלנו.

אברהמל בקש מסטאשק לספק לו 3 לוחות עץ, כדי להרחיב במקצת את שטח הבונקר ולהכשירו לקליטת החבר החמישי. לא בקשנו מסטאשק כל עזרה בעבודה וכל טרחה מצדו.

שמחנו מאד, שנוסף לנו שכן חדש וקוינו לשמוע מפיו ידיעות על קרובינו. למחרת היום הלך מונייק, בן רופאת השניים למכריו הנוצריים, כדי לקבל מהם את כספו והחפצים, שהפקיד בזמנו בידיהם.

ביום 8 באפריל חזר מונייק וסטאשק הוריד אותו אלינו, לבונקר.

מונייק היה בזמן ההוא בחור בן 25 שנים. אביו, היה בנו של בעל נכסי דלא נידי בורשה ומת בצעירותו. אמו עסקה בסוקולי כרופאת שניים, ונשאה שנית לאלתר גינזבורג, נכדו של הרב. אלתר היה בעל של חנות לדברי עורות ולמספר בתים בסוקולי. האם המשיכה בעבודתה המקצועית גם לאחר נשואיה בפעם השניה. מדי פעם קבלה סכומי כסף מירושת הבתים של בעלה הראשון והמיועדים למונייק. מונייק סיים את חוק למודיו בבית ספר תיכון, בביאליסטוק והמשיך ללמוד שנה אחת — רפואה, באיטליה.

סמוך לפרוץ מלחמת העולם השניה, כשבאיטליה גברה התעמולה הנאצית ובהשפעתה, הוצאו יהודים ממוסדות השכלה גבוהים, חזר מונייק לסוקולי.

בזמן שלטון הגרמנים היה אלתר גינזבורג יושב ראש היודנראט. בזמן הגירוש של היהודים מסוקולי נמלט הוא ובני ביתו ליערות עם יתר היהודים הבורחים. לשוא חפשו מקלט אצל מכריהם הטובים וכעין ידידיהם „מהזמנים הטובים". איש לא נתן להם לעבור על מפתן ביתו ובודאי לא ללון לילה בגורן. ימים שוטטו ותעו ביערות בפחד תמידי מסריקות הגרמנים, מהמשטרה הפולנית ומכנופיות שודדים פולנים, שעטו כארבה והתנפלו על קרבנותיהם

בהפשיטם מכל וכל. בסוף מצאו המשפחות גינזבורג וישראל מאיק — חפירה ומאוחר יותר מספר אכרים רחמניים ,שספקו להם מזון תמורת תשלום הוגן וגבוה. הימים הטובים לא ארכו. חוליגנים פולנים גלו את החפירה והציקו ליושביה, בהוציאם מהם סכומי פדיון, תחת איום למסרם לידי הגרמנים. כראשי הכנופיות התפרסמו: הרוסי סרגיי ויאנק. הם הופיעו כביכול כפרטיזנים מזוינים, ומעשיהם — שוד ואונס.

לפתע נודע, שהגרמנים חדלו לירות ביהודים, שנתפסו על ידיהם ושולחים אותם לגיטו ביאליסטוק במחיר פדיון של 500 מרקים. שתי המשפחות הנ"ל החליטו ללכת בדרך זו והתמסרו לחסדם של הגרמנים. יומיים החזיקום במעצר וביום השלישי העבירו אותם לגיטו ביאליסטוק.

בגיטו ביאליסטוק

בגיטו ביאליסטוק הסתדרו בני משפחת גינזבורג בהדרגה. לעומת החיים ביער הרגישו בגיטו, כבגן עדן. שם, לפחות התהלכו חפשי ובלי רגשי פחד תמידיים. תמורת מטבע אפשר היה להשיג מזון כל צרכו. לאלתר הובטחה משרה ביודנראט המקומי, שם כהן כמזכיר דודנו, רפאל גוטמן, בנו של הרצל. אשתו של אלתר, רופאת השניים עבדה במקצועה ולבנם מונייק הציעו משרת שוטר במיליציה של הגיטו. מונייק נגעל מהעבודה הבזויה, כשנתקל במקרה בשני שוטרים, שאולצו במו ידיהם לתלות שני נערים שנתפסו בקלקלתם, כשמלאו כיסיהם גרעינים, ביצאם מבית החרושת שם הועסקו.

ביום 5 בפברואר 1943 התחילו משלוחים ראשונים מגיטו ביאליסטוק, הידועים בשם „האקציה הראשונה". בין שורות היהודים האלה צעדו לקראת המות בני משפחת גינזבורג. קלגסי הגסטאפו הוציאו אותם מתוך מחבוא מוסוה, בסיוע כלבי גשוש גדולים. ברוב צער יש להוסיף, שגם בסיוע יהודים שפלים שמסרו את אחיהם לידי הרוצחים.

אחדים מהמלשינים היהודים חוסלו על ידי הנוער המאורגן, כשרק נודע מהגיטו על קיומם. קרבנות ה„אקציה הראשונה" היו יהודים במספר אלפים נפש ליום. גברים, נשים וטף הוצאו באכזריות ממחבואיהם והובלו כעדר כבשים לשחיטה על ידי עשרות גרמנים מזוינים ומלווים על ידי כלבים זאבים. על ראשי האומללים הצליפו הרוצחים בפרגולים והכלבים שסעו את בשרם. כך נרדפו עד תחנת הרכבת. שם הוטענו כבקר לתוך קרונות סגורים והובלו לאושביץ.

בתא של כל אחד מהקרונות נמצא עומד זקיף, מוכן לירות מנשק אוטומטי אחרי כל מעיז לקפוץ מהקרון ולברוח מהמות האורב לו, בהגיעו לטרבלינקה. בכל זאת היו כאלה, שניסו את מזלם בקפיצה מסוכנת ביותר. רבים נהרגו במקום בהתקלם בעמודי הטלגרף. את מונייק הדריך יהודי אחד כיצד צריך לקפוץ דרך החלון של הקרון במקום נמוך יותר, כדי למנוע טוח יריה ישיר של הזקיף. היהודי היה בעל נסיון קודם שהצליח אמנם להמלט מהרכבת, אך נפצע והיה זקוק לטפול רפואי ממושך. לאחר החלמתו מהפצעים דחף אותו גורלו שנית לקרונות המות.

מונייק העיז וקפץ בהצלחה, אך נפצע קל בברכו. מיד היה מסוגל לקום ולהתקדם לכוון יער קרוב. בדרכו על ידי פסי הרכבת ראה הרוגים רבים של יהודים, שניסו כמוהו להמלט מהמות. הוא כוון את צעדיו לכפר מוכר לו, בתקוה למצוא מקלט. בדרכו, נתקל

בנער פולני ונכנס אתו לשיחה ענינית. השפה הפולנית היתה שגורה בפיו והמבטא היה כזה, שאי אפשר להכיר שהוא יהודי. הנער הוביל את מונייק, שהתקשה למצוא את השביל לכפר — בדרך הנכונה. אחד הלקוחות הקבועים של אמו, אכר טוב לב ורחמן, קבל את מונייק והחזיק אותו בביתו במשך מספר חדשים, בלי חשש שמישהו עלול לגלותו כיהודי מפאת חזותו, דבורו הנכון ומנהגיו התואמים את אנשי הכפר. מונייק התהלך אפילו בין הבריות והוריד בזה מעצמו כל חשד לזהותו.

מצבו של מונייק היה טוב ויפה. הכפר היה מרוחק מסוקולי ורחוק מכביש סואן ונדיר בקרו בו אנשי משטרה פולנית. אך יום אחד הופיעו בבית האכר הטוב אנשי כנופיית סרגיי. הם הפשיטו את מונייק מבגדיו ולקחו ממנו מגפיו וכל אשר מצאו אצלו. לאשרו, הוא החביא מקודם את כספו במקום בטוח בסדק שבקיר. הוא התחנן אצל הגזלנים, שישאירו לו לפחות זוג מכנסיים קרועים ונעליים בלות וכובע. הפולנים שבכנופיה לא רצו אפילו לשמוע את דבריו, באמרם שלא כדאי ואסור לרחם על יהודי, אך רוסי אחד שביניהם ריחם עליו והושיט לו מכנסיים מטולאים וזוג נעליים ישנות.

לקראת הערב יצא מונייק בזהירות לעבר סוקולי והגיע לבית ידידת אמו, שם נמצאו חפצים, שנמסרו לה לפקדון. האשה, מילדת ממקצועה החזירה לו חליפה, נעליים ולבני גוף. מונייק פחד לחזור לכפר אל האכר הטוב והחליט למצוא מקום חדש ובטוח. הוא סבר, שבנו של האכר בגד בו וספר לאנשי הכנופיות על קיומו. לפני כן שדדו אלה בביתו של האכר הזה מספר יהודים, ששִלמו תמורת החזקתם במשך 3 ימים סכום של 100 מרקים. עוד בהיותו בגיטו ביאליסטוק, נודע לו על מקום קיומו של משה מאיק ובדרך זאת הגיע אלינו ב־8 באפריל 1943.

מונייק מספר פרטים על יהודי סוקולי

מונייק ספר לנו על גורלם של הרבה מיהודי סוקולי שנמלטו ליערות וכן גם על צורת החיים בגיטו ביאליסטוק. מתוך אוכלוסיה של כ־2000 יהודים, גורשו ביום ראשון 500 נפשות והיתר ברחו ליערות ולמחבואים. במשך מספר שבועות נפלו מאות מהבורחים לידי הגרמנים, חלקם על ידי סריקות וחלקם על ידי מסירות של פולנים. כידוע, היו גם כאלה שמסרו עצמם לידי הרוצחים ביאושם, לאחר שנשדדו על ידי כנופיות פולנים ואפילו רוסים. רבים מהיהודים נורו ביערות וחלקם נשלחו לקסרקטין של הפולק העשירי בביאליסטוק, שם עונו במשך שבועות ברעב ובתנאים קשים ביותר. מנת המזון היומית הכילה 70 גרם לחם וחצי תפוח אדמה לנפש. לכך נהלו רשימות ופנקסאות שלמה.

הפנקסן הראשי היה שם המורה הנכבד מסוקולי והנואם בכשרון — גולדברג, בעלה של המורה פרידמן, שעבדה יחד עם בתו הבכירה של אלתר סרניביץ — יינטה כמזכירות. ישראל סרניביץ מעשירי סוקולי והרב ר׳ יוסף רוזנבלום היו מפקחים על סדר חלוקת המזון הדל. את אלה המסכנים שנחלשו ותש כוחם מרעב שלחו תחת שמירה קפדנית לתאי הגאזים שבטרבלינקה.

מונייק נזכר, שבעת העברת יהודים, שמסרו עצמם לגרמנים וכאלה שנתגלו על ידיהם נורו למות בתחנת הרכבת אברהמל לאפצ׳ינסקי ורחל מורשקביץ, בת בעל החנות לדברי

ברזל. היא השמיעה בגאוה את קולה בפני הגרמנים, כבשעתו בנימינקה ראכלסקי, נזפה בהם ונבאה קצם, וכי נפל עליהם חרון אלוהים. את אביה יחזקאל תפסו בנסותו לחדור לביתו ,כדי להוציא משם מחפציו. הוא נורה למות במקום.

את הרב רוזנבלום הצליחו אנשי היודנראט בביאליסטוק להוציא מהקסרקטין ביחד עם אשתו הרבנית ובתם הבכירה שרה. עם הרב היו בקסרקטין גם שני ילדיו הקטנים: הילדה נחמה׳לה בת השבע והפעוט יענק׳לה בן החמש. בעל ראש פתוח שידע כבר בעל פה את תפילות שחרית, מנחה ומעריב. כשהופיעו הגרמנים, כדי להוציא לגיטו את הרב, שחקו הילדים אי שם בחצר. הם לא הרשו לחפש את הילדים ולצרפם למשפחה. כך נשארו הילדים האומללים בפולק העשירי, ללא הורים ולגורלם האכזרי. שתי בנותיו הבינוניות של הרב נספו בזמנו ביער.

מאז נשאר הרב בגיטו כשלושה חדשים. הוא ניהל רשימות מדוקדקות של יהודי סוקולי וסיפר על גורלם, כפי שהיה ידוע לו. הוא ערך רשימות של הנרצחים, ובאיזה נסיבות הומתו. הוא רשם את אלה שעדיין לא ידוע גורלם ותועים ביערות וכמובן לא פסח על כל יהודי סוקולאי שהיה בביאליסטוק ומה שעלה בגורלו עד עצם היום ההוא, כולל אלה שנשלחו לטרבלינקה לתאי הגאזים.

בחודש פברואר 1943 הובל הרב רוזנברג עם בני משפחתו הנשארים אתו, לטרבלינקה בתוך קבוצות יהודים מה„אקציה הראשונה״.

במשלוח ראשון זה, היה צעיר מביאליסטוק בשם מלמד. ברגע שאנשי הגסטאפו הגיעו למקום מחבואו וכבר התחילו לגרש אותו ואת משפחתו, הוא הוציא מכיסו בקבוק עם חומצת מלח ושפך את כל תכנו בעיני הקלגס שעמד קרוב אליו. הגרמני נדהם ונראה היה שפניו נשרפו ואבד את כושר ראיתו. ברצונו לירות במלמד, הוא פגע בחברו הגרמני והרג אותו במקום. לאחר מעשה הגבורה נעלם הצעיר. הגרמנים נקמו קשה ביהודים והרגו מאה יהודים בו במקום ולאחר מכן דרשו מהיודנראט למסור לידיהם את האיש הצעיר, בהבטיחם להפסיק את המשלוחים תמורתו. אחרת, לא ישאירו אף יהודי בגיטו ביאליסטוק. מלמד הופיע מרצונו למשרדי הגסטאפו, כדי לפדות במותו קהילת ישראל. הם ענו אותו באכזריות ותלו אותו קבל עם ועדה. ברור, שהמשלוח נמשך ביתר שאת ויהודים הובלו לטבח בהמונים.

עוד בראשית סתיו 1942 נאם בפני היהודים ראש היודנראט, ברש. הוא אמר, שביזמתו הבלתי פוסקת ובכל המאמצים הצליח לדחות את גזירת הגירושים של יהודי ביאליסטוק עד האביב... ומי יתן ובעזרת השם יהיה זה אביב אמיתי לכולנו...

הרוחות נרגעו וכל אחד עשה חשבון, שטוב חיי שעה. ואולי במשך תקופה של חצי שנה יקרה נס והזמנים ישתנו לטובה ?...

אבל מיד, בתחילת חודש פברואר 1943 התחילו המשלוחים הראשונים ובמשך שבועיים הובלו מהגיטו כ־15 אלף יהודים לתאי הגאזים.

בספּוּרו על הסריקות ביערות סוקולי, תאר את הטרגדיה של רחל לאה מויינדה. כמסופר בפרקים הקודמים, היתה רחל לאה מיודדת עם הנוצרים שבכפרה. בשבועות הראשונים לאחרי הגירוש מסוקולי הלכו אחריה ליער קבוצת שכנים ומכרים והיא גם דאגה למחסורם. בלילות היו לנים במשקי האכרים ומאוחר יותר הכינו להם בונקר, שם חיו זמן ממושך.

יום אחד, בשעת סריקה ביער, הבחין בנה הקטן של רחל לאה, שהוביל את פרתה למרעה,

בגרמנים מתקרבים אליו. הילד נבהל והתחיל לרוץ לכוון הבונקר. הרוצחים באו בעקבותיו והרגו ביריות את כל הנמצאים שם.

באותה הסריקה נפצע ראובן גונשאק, חתנו של שמואל ברונשטיין. בזמן שחפרו בור לקבורת ההרוגים ביער, השליכו את ראובן הנאנק ביסוריו אל תוך הבור, בעודו בחיים.

מונייק המשיך לתאר את חיי יהודי סוקולי, בהם הוא נתקל ביער. חלקם הסתדרו במקומות קבועים וחלקם התרוצצו ממקום למקום.

שבתי אסתרוביץ, בנו של שלום בעל תחנת הקמח בסוקולי מצא מקלט, הוא ואשתו בגורן, בין ערימות תבואה, במשקו של אכר אחד. שבתי היה בעל תבונת כפיים וידע עבודות מסגרות, נגרות ומה שהיה צריך לתקן במשק. האכר הפיק ממנו תועלת רבה. הוא תקן לו מכונה לקצוץ קש ומכשירים חקלאיים אחרים. שבתי נתן לבעליו הנוצרי סכום כסף ניכר וחפצי בית שונים. הוא היה יהודי אדוק ושומר מצוות ובמיוחד נזהר ממאכלי טריפה. תפוחי אדמה ללא כל שומן אכל, כשהם מבושלים בסיר שהביא אתו מהבית.

הואיל והכפר היה נדח ושקט, היו מדי פעם בפעם באים יהודים נודדים, ששמעו על יחסו החיובי של האכר אל יהודים, כדי לקנות משהו לאכול. בין אלה היה שלמה קרבצביץ' החיט ובנו בן השש, אברהמלה. את אשתו של שלמה ובנו פישל הרגו הגרמנים. שלמה היה מקבל

לאה ושלמה קרבצביץ' הי"ד

עבודות חיטות אצל אכרים ולפעמים שהה אצלם זמן ממושך. בקבוצתו היתה שרה אסתר מלאך, נכדתו של יעקב לייבל פרלוביץ', שהיתה לפני כן ביער עם אחותה הקטנה, חנה'לה. בעקבות הלשנה נתגלתה החפירה שלהם ועשרה אנשים שנמצאו בה, נורו למות. בין ההרוגים היו ,מרדכי יזביץ', אשתו של אברהמקה לבקובסקי, בנו ובתו. במקרה, נעדרה שרה אסתר

מלאך בזמן ההוא מהמקום ובזה נצלה ממות בטוח. מאותו הזמן הלכה בחברתו של שלמה קרבצביץ׳. בנו האחר שלו משה, דבר פולנית בניב אכרים והתחזה כפולני. הוא הצטרף לקבוצה נוצרית של פרטיזנים לאחר שנפרד מאביו. לפי השמועות הם בצעו פעולות נועזות של חבלה בגרמנים וברכושם.

משה קרבצביץ׳ אשתו ובנותיו

אל האכר, שמונייק היה אצלו לפני כן היו באים, איצ׳ה אלינוביץ׳ ובנו ואחד הבנים של רחל לאה מויינדה. גם שולץ היה נכנס לביתו של האכר. עליו שמענו מפי מונייק פרטים.

שולץ (בעלה של חיה זלדה שקלרביץ׳)

שולץ היה אישיות ידועה בסוקולי. הכירו אותו יפה נוצרים, כיהודים. היה בעל עגלה והצטיין בגבורה ובזריזות תנועה. הוא התפרסם בספוריו העליזים ובבדיחותיו הפיקנטיות, שהיה מספרם בטעם מיוחד, עד ששומעיו התפקעו מצחוק. חוץ מזה ידע לבצע להטוטים אקרובייטים כגון: לטפס על קירות ועל גגות בתים משופעים וגבוהים.

במיוחד התפרסם שולץ בכל הסביבה אחרי נצחונו האחרון: לסוקולי הגיע קרקס, בו הופיע בין היתר אטלט, מרים משקלות כבדים ומכופף ברזל. בשעת ההצגה פנה האטלט לקהל בשאלה ,אם נמצא בין הנוכחים איש, המוכן להאבק אתו ולנצחו, תמורת פרס של מאה זלוטי (זהובים). ללא כל הסוס הופיע שולץ על הזירה, נאבק קצרות והשכיב את האטלט על גבי השטיח, כחוק וכדת.

גם אשתו של שולץ ידועה היתה במזגה התוסס ובלשונה השנונה. אשתו חיה זלדה היתה בת יוסף לייב שקלרביץ׳ הזוג. היא ילדה לשולץ 3 ילדים, שנרצחו יחד עם אמם בידי הגרמנים. שולץ עצמו נמלט ליערות ומנת חלקו היה סבל ויסורים רבים.

החיים בבונקר שלנו, לאחר הצטרפותו של מונייק

לאחר בואו של מונייק אלינו הורע במקצת מצבנו. ב„דירתנו" מתחת לאדמה, בקושי היה מקום לארבעתנו והנה הופיע דייר חמישי. נאלצנו להצטופף עוד יותר, אך קבלנו עלינו את החוב ברצון ובהבנה מלאה. במשך 5 שבועות עמלנו כדי להוסיף לבונקר מרחב ונפח, שיתאים לכולנו. האדמה היתה קשה וסלעית ולחפור באת היה קשה וכמעט בלתי אפשרי, כי היה נמוך מדי לתנועות הכלי. נשאר לנו להשתמש בדקר ובהבקעות להוריד שברים מהקירות ולהוציא החוצה גושי החימר המאובן. חשוב ביותר היה להסוות את עקבותינו סביב לבונקר. בתקופה זאת היה לנו צר המקום וחנוק האויר, לא יכולנו להסתובב על משכבנו ואף להניע את אברינו. גם האוכל הורע ולא הספיק לנו. קבלנו אותן 4 המנות הדלות, כמקודם לחמש נפשות — כעת. „שמייג" אף לא הגדיל את מנת הלחם ואם לדייק — המעיט אותה. מנהג חדש הביא לנו סטאשק, לא להכין תבשילים פעמיים בשבוע. בימים אלה היינו רעבים. סבלנו גם מאי דייקנות שלו, הואיל והוא נעדר תכופות מהבית, בהיותו עסוק באספות המחתרת וחזר קרוב לחצות. אז נאות להוריד לנו את הסיר עם אוכל קר, שלא יכולנו לאכול על אף תחושת הרעב, שהציקה לנו.

הצעירים הנהיגו להם חסכון באכילת הלחם וחתכוהו לפרוסות דקיקות למען יספיקו להם לכל היממה ויותר. כשהציק הרעב יותר ויותר, מצאו בחוץ גזר, כרוב ולפת וכרסמו אותם .מציאות אלה אספו בדרכם בלילות, כשיצאו להתאורר בחוץ. לדידי, לא היה ביכולתי ליהנות מסעודה כזאת, כי אבדתי בזמנו את השניים התותבות שלי והירקות החיים והקשים לא נטחנו בפי הריק. כן היה הרעב מציק לי ללא הרף.

בחדשים פברואר—מרץ סבלנו משטפונות ובאפריל—מאי—יוני ממחסור באויר. חורים גדולים לא יכולנו לעשות במעלה הבונקר לשם אורור, כדי שלא יבחנו בנו וחורים קטנים היו נסתמים לעתים תכופות. פעם היה לנו פחד מות והצעירים הטילו את האשם בי. הדבר קרה בחצות. הצעירים יצאו לטיולם הרגיל ואנכי יצאתי לרגעים אחדים לחורשה הקרובה לעשות את צרכי ובשובי לבונקר לא הספקתי לכסות את פתח הכניסה במכסה העץ הזמני. פתאום פתח מישהו את דלת בית השמוש ושאל בשפה הפולנית: „האין כאן סטאשק?" נבהלתי מאד וחשבתי שגילו את המחבוא שלנו ועד הבוקר יוודע הדבר בכל הכפר ונהיה כולנו אבודים... כשחזרו הבנים לבונקר, ספרתי להם את המקרה ומיד קמה בהלה. אברהמל התפרץ עלי בקולי קולות ובעלבונות וצעק: „הזקן, העובר ובטל קבר אותנו"...! אנה נפנה כעת למצוא מחסה חדש? בני משה כעס עלי, על אי זהירותי... „מדוע לא הסתכלת סביבך, אם לא נראה איש, או נשמעים צעדים?"

הרגשתי נקיפות מצפון ומוסר כליות עמוק, על שגרמתי לאסון וסכנתי את חיי חמש נפשות.

משה בני ואברהמל רצו מיד לסטאשק, כדי לברר אתו ועם אחיו פלק מי האיש, ששאל את הזקן על סטאשק?!... משה הקיש חרש על חלון חדר האחים. הם היו עדיין ערים ומיד נגשו לחלון ושאלו על סיבת בואו אליהם באמצע הלילה? משה ספר, כי אביו גרם לפחד פתאום ועל האיש הזר ששאל על סטאשק. פלק פרץ בצחוק באמרו, שהוא עצמו „האיש הזר" וכי חזר מאוחר הביתה ומצא את דלת חדרו נעולה ואז קרב לבונקר לבדוק, אם במקרה סטאשק לא נמצא שם ולקחת ממנו את המפתח. פלק תמה, כיצד לא הכיר אותו הזקן?!

נרגענו כולנו ואנוכי הודיתי לאלוהים על החסד שעשה עמדי בהוציאני ממצוקה נפשית. לאחר הדברים האלה נדברו אתי הבחורים לבל אצא לבד מהבונקר, אלא תמיד בלווית אחד מהם.

לאחר זמן קצר, שוב אירע לנו משהו, שגרם לנו פחד מות פתאומי. המקרה היה כדלהלן: מדי יום ביומו בשעה 6 בבוקר באותה העונה היה „שמייג" נוהג לכסות את פי הבונקר במכסה מוסוה באדמה מעליו. לפני זמן מועט עשה את הפעולה הזאת בשעה 4, כשהיה עוד חושך בחוץ. הפעם הופיע סטאשק בשעה 6 בדיוק, הוריד לפי הסדר את מכסה העץ, שכסה אותנו בלילות ושם אותו במקום הקבוע, כדי להחליפו במכסה המוסוה.

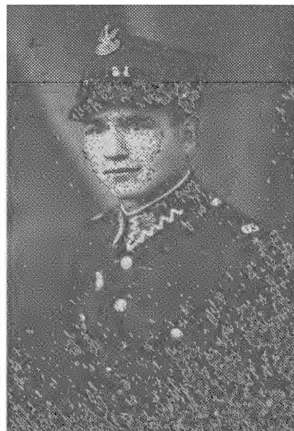
לפתע שמענו נביחות של 3 כלבי „שמייג". משה הטה את אזניו לחור הבונקר וקרא: „גרמנים בחצר"!

והבונקר עדיין פתוח! רק יפתחו את הדלת לבית השמוש ואנו אבודים! הם יגלו אותנו! צמרמורת עברה בגופי והשיניים נקשו זו בזו בפי. התחלתי למלמל ודוי.

אברהמל פקד עלינו: בחורים, תפסו נשק! עלינו קודם כל להרוג כמה גרמנים!

הוא תפס רובה טעון כדורים ורובה שני הושיט למשה. מונייק וחיים יהודל חטפו רמוני־יד. אברהמל כבעל נסיון מהצבא הפולני הציב את כל אחד במקומו והדריך כיצד לירות ומתי להשליך את הרמונים ולאיזה כוון לברוח. במדה, שאי אפשר יהיה לברוח יש לנצל את הכדורים האחרונים לעצמנו ובלבד לא לפול חיים לידי האויב.

הכלבים עדיין לא הפסיקו לנבוח וכל המערכה הנוראה נמשכה כרבע שעה. פתאום פסקה הנביחה. שמייג התקרב אלינו כשהמכסה הכבד בידיו ואמר לנו, שעברו עליו רגעים

אברהם גולדברג חייל בצבא פולין

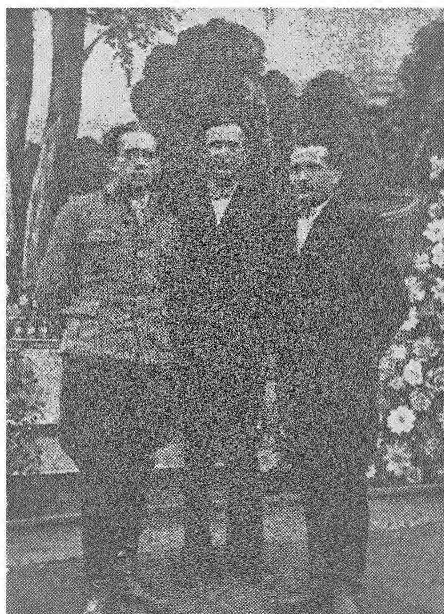
של בלהות. גרמנים אמנם היו בחצר, אך לא לערוך חפושים באו, אלא לבקש חמאה וביצים. נס קרה, שלא ראוהו סוחב את המכסה, שהיה בודאי מביא לתוצאות עגומות. היו אלה חיילי שמירה על הגשר ימיולקי. סטאשק הוציא להם מיד 10 ביצים וסרב לקבל מהם תמורה בכסף. חמאה, או שומן חזירים אין היום בביתו — אמר והם הסתלקו, כלעומת שבאו.

תודה לאל, שהכל נגמר רק בפחד. מאותו יום והלאה נהג „שמייג" להקדים בכסוי הפתח ועשה זאת בעוד חושך מסביב.

באותם הימים תכננו הבנים מבצע מסוכן ונועז. הם החליטו לשרוף את כל הבתים בסוקולי, שנותרו לאחר השריפה הקודמת.

סוקולי בוערת בשנית

הבנים החליטו, שאף בית יהודי לא ישאר בידי שונאינו, הן הגרמנים והן הפולנים — בסוקולי. כדי שהמשימה תצליח היה צריך לבצעה בשלושה שלבים, ושכל שלב לכשעצמו יניח את הדעת. מדובר כאן על 3 חלקי עיר נפרדים שיש לשרוף: רחוב ההר, שם עומדים מספר בנינים דו־קומתיים, חלק הבתים שבשוק, שנצלו בשריפה הראשונה ובתים בודדים במספר רחובות שונים. מאז השרפה נוסדה בסוקולי מחלקה גדולה של מכבי אש ומשמרת לילה תמידית. על כן קשה היתה המשימה ומסוכנת ביותר. מלבד חסול בתי היהודים

חיים גולדברג, משה מאַיק ומוניק רוזמן.

נשבעו הצעירים לשרוף את ביתה של האנטישמית המפורסמת, רעת הלב והמושחתת — יגינה פאלקובסקה. בתכנית מיוחדת צריך היה להעלות באש בית גדול ומרוחק מאד מאהרים, שעמד על יד הכביש לכוון ויסוקי מזובייצק והשייך לסוחר תבואה יהודי — מרדכי סורסקי. היה צריך להתחיל לפעול מיד, כל עוד הלילות אפלים וחבל להחמיץ אותם.

הגיעה השעה לפעול! הבחורים יצאו בלילה חרש לסוקולי ובהגיעם, הציתו מיד את הרפתות של שלמה לייבל איצקובסקי ומשם היתה צריכה האש להתפשט על שורת בתים.

לדאבון לב נודע למחרת היום, שמעטים הבתים שהתלקחו בבערה. עם זאת היו למאכולת הלהבות הרפתות וצריפים לכל אורך רחוב ההר, עד ביתו של הנפח הנוצרי — גראבובסקי. הפעם השתלטו מכבי האש על המצב, חשו במהירות למקום, אתרו את האש ומנעו את התפשטותה. הדבר חרה מאד לבנים והחליטו לחזור על המעשה והפעם „לא לחזור בידיים ריקות". גם מבצע שני ולאחריו שלישי לא הצליחו ומפאת מאורעות חדשים בחיינו לא היתה עוד הזדמנות להשלים את נקמתנו.

אנו עוזבים את הבונקר

בימים ההם התרחשו דברים שהביאו לשנויים בחיינו המחתרתיים. הארגון של „שמייג" א.ק. (ארמיה קראיובה) החליט בישיבתו האחרונה והסודית ולפי הוראות הצמרת, לבצע שורה של פעולות חסול האלמנטים של המשטרה הפולנית, ששרתו בנאמנות יתרה את הגרמנים. בהמשך הפעולות של הארגון יבוצעו פשיטות על הז'נדרמריה הגרמנית, במטרה לשלול מהם נשק וציוד, אך לא להרגם. אנשי הארגון לא היו מעונינים שתמורת גרמני אחד ישרפו הגרמנים כפרים שלמים ויהרגו עשרות פולנים.

אחד המבצעים הנועזים ביותר שבצע ארגון ה־א.ק. מסוקולי במשך כל תקופת הכבוש הגרמני — היתה ללא ספק ההתנפלות על מנגנון האמטסקומיסר בקוליש. בפשיטה פתאומית, שבוצעה באישון לילה השתתפו 30 פולנים מזוינים היטב ומסכות על פניהם. הם כבלו את ידיהם ורגליהם של הגרמנים שמצאו במקום, פרקו נשקם ולקחו שלל רב של נשק נוסף, תחמושת, מכשירי טלפון, מקלטי רדיו ומלאי סחורות שונות מהמחסנים. את כל אלה הטעינו על עגלות והעבירו למקומות בטוחים. הפעולות נעשו בדיקנות רבה ובזריזות יוצאות מן הכלל. במשך כל הזמן שנמשך המבצע היתה שמירה קפדנית על הגרמנים הכבולים. לפני שאנשי א.ק. עזבו את המקום, טשטשו כל העקבות שיכלו להוביל למבצעיה.

חלק גדול מהנשק והשלל העשיר הובא לבונקר שלנו. היו שם מכונות יריה, אקדחים ומספר רב של כדורי יריה.

אחרי ההתנפלות המוצלחת של הארגון א.ק. שלחו הגרמנים לסוקולי תגבורת של שוטרים אוקראינים ולטבים, שסיירו בכל הדרכים, רחובות, סמטאות ושבילים.

כפעולת עונשין שרפו הגרמנים כפרים אחדים והחריבו משקים מחשד, שמסתתרים בהם ממשתתפי השוד בקוליש.

כעת היו לנו בבונקר בקורים תכופים של סטאשק, שבא בלוית בן דודו מוורשה — צשק, שהיה איש סודו. צשק ידע מזמן על קיומנו ועל הכל שהתרחש אתנו. כאיש מחתרת פעיל, היה חלקו של צשק במבצע קוליש לא מבוטל. פעם נשאר צשק בחברתנו בזמן שסטאשק היה נעדר וצעירנו נצלו הזדמנות טובה זאת ונכנסו אתו בדברים. מונייק אזר עוז ונגש ישר לענין, בבקשו את האורח למכור לנו אקדח, תמורת תשלום הוגן — בדולרים.

במקרה שמר צשק בביתו אקדח, משלל קוליש. הוא גם לא הסתיר שזקוק לכסף והסכים למכור למונייק את האקדח עם 7 כדורים. הוא נקב בסכום 30 דולרים. מונייק לא הסס רגע והושיט למוכר 50 דולרים, בתנאי שיוסיף עוד 50 כדורי יריה. בגמר עסקה זאת, שלף מונייק

שטר של 50 דולרים נוספים מהכיס ופנה לצשק בבקשה שלא ישכח אותנו ואת מצבנו הקשה ויספק לנו מדי פעם בפעם קילוגרמים אחדים של סלונינה (בשר חזיר) במחיר כפול. צשק קבל את השטר והבטיח לדאוג לנו ככל האפשר. שניהם נדברו להפגש מדי ימי ב׳ בערב בשעה מדוייקת, ובנקודה מסויימת — ביער.

פעמים מספר התקיימו הפגישות לקורת רוחם של בחורינו. צשק מסר למוניק אקדח וכדורים ואף קיים הבטחתו בנוגע לסלונינה.

בינתיים קרה מקרה מצער. בעקבות הלשנה נאסרו מספר צעירים פולנים, שהשתתפו בפעולת — קוליש. צשק חשש שהגרמנים יענו אותם ויתירו את לשונם, כדי להוציא מהם שמות של כל המשתתפים בשוד, שביניהם היה כאמור, גם הוא עצמו. הוא החליט מיד להעלם מן האופק ועבר למקום אחר ולא ידוע. עם העלמו של האיש הזה פרחו גם תקוותינו הורודות.

זמן קצר לאחר מכן הציע מוניק למשה ללכת לאשה נוצריה מן המכרות של משפחתו ושגרה בשכנות ביתם בסוקולי. היתה זאת אשתו של מנהל בית הספר בברושבה. בעלה נמלט בשעתו עם הצבא הפולני והגיע לאנגליה. באמצעות האשה ההיא קיווה מוניק להשיג דברי מזון תמורת דולרים שלו ותמורת חפצים של כל אחד מאתנו.

מאותו יום נהגו מוניק ומשה לבקר אצל האשה הנוצריה ולהביא משם דברי אוכל חיוניים. חיינו בבונקר נכנסו שוב לשלב של נורמליזציה. שמענו שדורי רדיו במשך שעות ארוכות וקלטנו משדרים ממוסקבה, ומלונדון. בין השלל שהובא מקוליש נמצאו חלקים שונים ורבים של מקלטי רדיו, סוללות לפנסי כיס ודברי חלוף אחרים. משה, כמומחה ידע לנצל כל חלק כדי לשפר את המקלט של „שמייג" וזה שלנו, כדי לקלוט בהם שדורים בכל הגלים. במיוחד האזינו לשדורים מוניק ומשה. הם ישבו על יד המקלט שעות על גבי שעות, כשאזניות מרכבות על אזניהם. מוניק רשם בקפדנות יתרה חדשות בעלי משקל, נאומים של אישים חשובים, סקירת העתונות וחוות דעת של פרשנים מדיניים מכל רחבי תבל. את הרשימות מסר אחרי כן מוניק לסטאשק, ודאג שהוא ישנן הכל בעל פה, כדי להעבירם לאנשי הארגון א.ק. „שמייג" היה נוהג לקרוא בפני חבריו את החדשות והפרשנות והיה לפלא בעיניהם, עקב הסגנון היפה והעריכה הנבונה. הוא עשה רושם עליהם, כאילו הוא עצמו מכין את העבודה והם כבדוהו על הידיעות והאינטליגנציה שלו. ברור, שאף אחד מהם לא יכול היה להעלות על דעתו, שמוניק מסתתר מאחורי קלעים, ומשרה ברשימותיו את סגנונו הספרותי.

בעת ההיא קרה מקרה, שנחרת בזכרוני לאורך ימים. ערב אחד, סביב השעה 11, יצאו הצעירים ליער הסמוך, לטיולם הרגיל לפני השינה. לפתע פתחו 3 הכלבים של המשק בנביחה קולנית וצורמת אזניים. מיד עמד סטאשק לפני הכניסה לבונקר, הרים את המכסה ושאל לנוכחותם של כל הבחורים. עניתי לו, שהבנים יצאו לשאוב אויר צח. נאנח „שמייג" ופלט, חבל !... חבל !

וכי מה קרה ?

הוא לא ענה, אך הסיר את המכסה הקל של הפתח, שנהגנו להשתמש בו בלילות וכסה במקומו את הכניסה במכסה, המוסווה בעפר. הבינותי, שסטאשק מצפה לסריקת הגרמנים במשק, בעקבות הפריצה למשרדי השלטונות בקוליש. הערכתי בדמיוני, שהנערים שלי לא יספיקו להמלט בזמן ועלולים ליפול לידי שטן המשחית, שישתולל במקום. רעדתי למראה החזיונות שעברו בדמיוני, כהתעללות, התאכזרות והריגת הבנים, רחמנא לצלן. הייתי בטוח, שלאחר תפיסת הבחורים, לא יעשה אתי סטאשק כל שהיה ויחסל אותי. לדידי, ראיתי דבר כזה כהצלה

יחידה עבורי והתפללתי שסטאשק לא ישתהה ויעשה בי כלה. כל דקה חולפת נראתה בעיני — כשנה.

כך שכבתי יממה שלמה והתעניתי ביסורי מחשבות נוראות ובסיוטים. בערב השני נחמתי את עצמי, שהכל חלום בלהות וכי כל רגע יופיע „שמייג" ויבשר לי שהתרחש נס מן השמיים והילדים נצלו. האין חוזה אנכי חלומות שוא? אתחנן בפני „שמייג" שיירה בי במקום!

לא יאומן, כי יסופר. בשעה 10 באותו ערב שמעתי לפתע צעדים. היו אלה בחורי היקרים לי ברגע זה מכל וכל. שמחתי היתה רבה, שאין לשערה והתיפחתי מרוב אושר. סטאשק גילה את המכסה והבנים ירדו אלי.

כפי שהתברר, השתלשלו הענינים בכוון אחר לגמרי. הגרמנים שבתמונה, כלל לא היו בחצר. אלא מרוב פחד העליתי אותם בדמיוני. למעשה, באו לסטאשק חברי ארגונו המחתרתי כדי לקיים במקום אסיפה דחופה בקשר למצב החדש, שנוצר בעקבות הפריצה לקוליש. לא נשכח, שמספר חברי א.ק. נפלו בידי האוייב, המחפש נקמה בכל מחיר, והרגע רציני ליתר החברים, פן יתגלו לגרמנים אף הם.

כשמוע „שמייג" את נביחת הכלבים שלו, היה סבור שאכן הופיעו גרמנים בחצרו. הוא רץ ראשית לבטח את הבונקר הפתוח, שבו נמצא נשק ויהודים מוסתרים. מאידך גיסא, נבהלו בחורינו מהנביחות ואף הם סברו שהנה גרמנים סורקים את המשק. הם נסוגו מהמשק כחץ מקשת והסתתרו בבור עמוק שביער, המוכר להם היטב, במשך כל היממה.

אחרי הישיבה הסודית של חברי א.ק. ניגש סטאשק לרוקן את הבונקר מכל הנשק. בנינו נצלו הזדמנות נאותה והסתירו רובה אחד. שמייג הסתיר את כל הנשק והתחמושת במקום בטוח יותר ולא ידוע לנו. חלפו ימים רבים ושמייג לא הגיב על חוסר רובה. הגענו למסקנה, שהוא שכח על כל הענין, או פשוט לא ידע כמה רובים הוכנסו לבונקר לאחר מבצע קוליש. בצורה כזאת הגענו לרכישת רובה. אברהמל, עד כמה שהיה אפשר קיצר את קת הרובה ואת הקנה שלו וכך נראה הכלי כאקדח מוארך. כדורי יריה לא חסרו ב"ה וכן היו לנו עוד מקודם מספר רמוני יד. בצורה כזאת רכשנו לנו מלאי נשק לא מבוטל. השמחה והחיוכים הוכיחו שהחבריה מרוצים מהענין.

תחילת פברואר 1944, באחת השבתות נסע שמייג לעבודה בלאפי בבתי המלאכה של הרכבת. לאחר השמדת היהודים, רתמו לעבודה אנשי כפר צעירים, עד גיל 40 ולפי התור יצאו האנשים לעבודה, פעם בשבועיים.

בזמן תורנותו של שמייג, הביא לנו את האוכל אחיו — פלק. באותה שבת חכינו כל היום ועד חצות ואיש לא פתח לנו את מכסה הכניסה וכמובן גם האוכל לא הגיע. פחדנו לפתוח את הפתח. בחצר שרר שקט כבבית הקברות ולא נשמעו כל נביחות של הכלבים. שיערנו שקרה משהו לא רגיל. התפלאנו עוד יותר מהנעשה, כשלא שמענו אפילו את צעדיו המוכרים לנו היטב של קלינובסקי הזקן, שהיה נוהג יום יום לעבור בין האורוה והרפת. שמא אסרו הגרמנים את כל בני המשפחה?!... חששנו להדוף כלפי מעלה את מכסת העפר, פן השאירו הגרמנים משמר במשק, לאחר שהוציאו ממנו את משפחת קלינובסקי. החלטנו בכל זאת לפתוח את הכניסה לאחר חצות, כי אם באמת אין עוד המשפחה במקום, מה לנו להשאר כאן סגורים כעל בריח וללא מזון? לא ידענו עוד את השעה המדוייקת, כי לא היה כל שעון ברשותנו, לכן ישבנו במתיחות עד אחרי חצות. לפתע שמענו את צעדיו של סטאשק המתקרבים לקראתנו. שמחנו מאד, שפחדנו היה פחד שוא. אך מיד הושבתה שמחתנו על הבשורה הרעה,

שעלינו לעזוב את הבונקר לאלתר, אחרת יגלו אותנו למחרת הגרמנים. סטאשק הוסיף, שאחד הנעצרים הלשין עליו, שאצלו מוסתר נשק מהשוד שבז׳נדרמריה בקוליש, וכבר הבוקר באו אנשי הז׳נדרמריה לביתו, כדי לאסרו. הואיל ושמייג היה בלאפי, אסרו הגרמנים בינתיים את אחיו פלק, שמצאוהו בבית. הסולטיס (ראש הכפר) והשכנים העידו בפני הנאצים, שפלק איש תמים ואין לו כל חלק בעסקי פוליטיקה, אך זה לא השפיע עליהם ובודאי יענו אותו, כדי להוציא מפיו על עניני אחיו — סטאשק.

את סטאשק הזהירו מיד חבריו, שפגשוהו בתחנת הרכבת של קרושבה, שהגרמנים מבקשים את נפשו. הוא הסתתר עד חצות וכרגע הגיע כדי לבחון במצבו ומה שנעשה במשק. ראשית הוא כוון אלינו אזהרה מיד לעזוב את המשק ולהסתלק מבלי להשאיר עקבות. שמייג הושיט לנו כמחצית ככר הלחם, באמרו שאין כרגע יותר מזה בבית.

בחפזון ארזנו את כל המטלטלין, שהיינו מסוגלים לקחת אתנו. את יתר הדברים סדרנו בצורה כזאת, שלא היה יכול לעורר חשד שלפני כן חיו כאן אנשים. יצאנו מהבונקר בזהירות ובשקט ושמנו פעמינו לכוון יערות מזורי.

פסענו דרך שדות חריש ושדות מרעה ונזהרנו מלעבור בדרכים ובשבילים. היתה זאת עונה של הפשרת השלגים ונוצרו ביצות בשטח השדות ולפעמים ביצות עמוקות למדי, עד ששקענו בהן. לקראת לילה שוב קפאו השלוליות והקרח נשבר מתחת רגלנו. המרחק לקצה חורשות מזורי היה כ־8 קילומטרים. הרגשתי רפיון בכל אברי והתאמצתי בכל כוחותי להתקדם עם החברה ולא לעכבם חלילה מהמשימה. רגלי כשלו ולא פעם נפלתי ובקושי רב התרוממתי מתוך השלוליות. כל ארבעת הצעירים היו עמוסים במטעני חפצים כבדים, שנשאו אותם על חזיהם וגביהם ואף בשתי ידיהם. במצב קשה זה לא יכולתי לצפות לעזרה מצד הצעירים. אך בני לא נשאר אדיש לסבל הרב של אביו ולא הפקיר אותי לרוח. הוא נגש אלי, הוריד ממני את תרמיל הגב, שם על גבו גם את יתר החבילות, שהכבידו בהרבה על משאו והציע לי לתמוך עליו ולהסחב אחריו צעד, צעד. לצערי, גם זה לא עזר לי והיה צריך לסחוב אותי ממש, כי רגלי לא נשאו אותי עוד.

משה היה מוכן לעשות למעני הכל והתאמץ להוביל אותי בזרועי האחת, אך היה צריך שעוד מישהו יובילני מהצד השני, לתת אפשרות לסחוב אותי. מצפונם של שלשת הבחורים האחרים לא הרשה להם להשאר אדישים למצב. שניים מהם שחררו חלקית את השלישי ממטען, וההוא עזר לסחבני. זה היה מאמץ בלתי רגיל מצד הבחורים. לא האמנתי שיצליחו להביאני חי ליער. ההליכה נמשכה מעל לשש שעות.

בשעה 7 בבוקר הגענו סוף סוף לחורשות מזורי. מצאנו חורשה עבותה ורחבה, שבודאי לא פסעה בה רגל אדם במשך כל החורף, ושכבנו לנוח וליישר את עצמותינו היגעות. נרדמנו לכמה שעות, מבלי שהחלטנו על כך. פשוט נפלנו לזרועות השינה תוך עייפות, שאין יותר הימנה. לאחר מכן ישבנו ותכננו כיצד להתקיים.

ללא כל ויכוח הוחלט מיד להתחיל בכריית חפירה זמנית, שתהיה מחסה לראשינו ומקום לשים בה את מטלטלינו. הלאה יש למצוא מקור מזון ואמצעים כספיים, כי רוב הדברים שלנו נשארו במשק קלינובסקי. יותר מכל יש למצוא מקור מים. לאורך כל הדרך לא נתקלנו באף ישוב חי.

לאחר המנוחה, תרו הבנים אחרי מקום מתאים לחפירה. מקום כזה נמצא בין שיחים

עבותים ואפשר יהיה להסוות את המקום מעיני עוברים, ללא חשד שפה נמצאים בני אדם. אתים הבאנו אתנו מהחפירה הקודמת.

קשה מאד היה לחפור, כי השכבה העליונה היתה קפואה למדי ועד הערב הוצא כמטר אחד מעוקב של אדמה. ברור, שעדיין לא היה מקום לשכב בחפירה והחברה החליטו לחזור ללון לבונקר הקודם ושם בזהירות לבדוק, אם אין גרמנים במקום. למחרת היה צריך לחזור לחורשה ולהמשיך לחפור. להשאר כאן בחוץ, לא נראה לבחורים מפאת הכפור בלילה וכן הכרחי להביא מספר כדים עם מים לשתיה.

אני, שנעשיתי פיסח על רגלי וחלוש מההליכה, שכבתי במשך כל הזמן, שהבנים היו עסוקים בחפירה. מכוסה הייתי בשתי שמיכות ולא הייתי מסוגל ללעוס מהלחם שהיה אתנו. מפעם לפעם הרטבתי את שפתי בשלג ורעדתי מקור.

הצעירים הציעו לי להשאר וללון בבור החדש, שיספיק בינתיים רק בשבילי. הם נתנו לי להבין, שאני חלש מדי מללכת 8 קילומטרים בלילה ולחזור באותה הדרך עם עלות השחר. פחדתי מאד להשאר לבדי בחורשה כל הלילה. אמרתי לבנים, שהוטב לי בכל, ואהיה מסוגל ללכת אתם ובשום אופן לא אסכים להיות פה לבד כל הלילה.

באותו ערב יצאנו חזרה לבונקר שלנו בברושבה. את החפצים שמנו בינתיים בבור החדש והבחורים הסוו אותו כראוי.

שוב ההליכה הקשה נתנה אותותיה. היה ליל ירח מלא. במרחק עבר כביש, על פניו נעו כלי רכב והאירו בזרקורים את הסביבה. לו היו הצעירים בלעדי, היו בנקל מתקדמים מהר ונמנעים מלעבור מקומות מסוכנים, אבל אתי היו להם קשיים. בכל רגע כשלו רגלי ומעדתי והם היו נאלצים להחזיק אותי מתחת לזרועותיהם ולסחוב. בגללי צפויים היו לאורך כל הדרך לסכנות ועלולים היינו כולנו ליפול בידי הגרמנים. עקב זה, היינו תועים בדרכים ולהוסיף הרבה הליכה. בלב הצעירים הצטברה תרעומת על הזקן, שבגללו נחשלים ולא פעם קללו את חייהם.

הם נדברו ביניהם להשאירני מתחת לעץ שבדרך וכאשר ישובו בעוד שעות לחורשה, יקחוני אתם. אולם, בני משה התנגד לכך בכל תוקף ולא הסכים להשאיר את אביו הזקן לחסדי הגורל, בשדה. כך הגענו לבסוף עד הבונקר. היה שקט מסביב. הורדנו את המכסה, נכנסנו פנימה והתפרקדנו ללון. עם עלות השחר קמנו. הבנים הצטיידו במספר כדים, מלאו אותם במים ולקחו עוד מהחפצים. הדרך חזרה היתה הפעם קלה יותר, או שמא נדמה היה לנו כך, לאחר שנחנו וידענו כבר את הדרך, שעברנו אותה מקודם.

אחרי מנוחה החלו להרחיב ולהגדיל את החפירה ועד הערב הבא היה הבונקר מוכן. כל חמשתנו יכולנו להכנס לתוכו ולהשתטח שם איכשהו עם כל חפצנו. כמובן, שרחוק היה הבונקר החדש מטיבו של הראשון. לשכב בנוחיות ולמתוח את הרגליים לכל ארכם לא היה נוח ובודאי לא לשכב כפי שצריך. מכל מקום טוב יותר היה לשכב כך, מאשר ללכת שוב 8 קילומטרים הלוך וחזור ולהיות נתונים לסכנות.

הבחורים שלנו — כפרטיזנים

צעירי החליטו למחרת בלילה לגשת לכפרים הסמוכים, כפרטיזנים מזוינים, על מנת להצטייד במזון.

מוניק היה חגור אקדח עם מלאי כדורי יריה. אברהמל גולדברג היה חמוש ברובה הקצר,

הזכור בודאי היטב לקורא. מחוץ לזה הוא התקין לו אקדח מלאכותי מעץ, שהיה נראה כאקדח אמיתי, במטרה להפחיד את האכרים ולהוסיף לעצמו דמות פרטיזן רציני. ל„פלוגת הפרטי־זנים ״שלנו לא חסרו כזכור מספר רמוני יד.

עם חשכה יצאו ארבעת הבנים. מוניק הלך בראש התור כמפקד, היות והשפה הפולנית היתה רהוטה ושגורה בפיו וכאיש נאור ומתמצא בענינים. לפי מראה פניו איש לא יכיר בו יהודי. גם על פניהם של משה מאיק ושל האחים גולדברג לא היו תוים של פני יהודים טפוסיים. הפלוגה הגיעה למקום מגורים כפרי אחרי חצות והתדפקו על דלתי אנשי המקום. מוניק נקש ראשון על דלת אחד הבתים, שבני הבית כבר ישנו והתעוררו, כדי לפתוח לבאים בשעות לא מקובלות. מוניק הודיע בטון של פקודה ובכל זאת בנימה של אדיבות, שהוא וחבריו אוספים מזון עבור 30 איש, לוחמי חרות פולין, שנמצאים לא רחוק מהמושב.

כשרק הבחינו יושבי הבית בנכנסים, שהם מזויינים, מיד הושיטו להם בהכנעה וברעדה ככרות לחם, שומן למכביר וכדים עם חלב. לאחר שעברו מספר בתי אכרים באותו לילה, חזרו לחפירה עם שלל של מספר שקים מלאי מזון מכל המינים, שיכלו להספיק לכמה שבועות.

החברי׳ה שקלו את השיגם הכביר מהנסיון הראשון ותיאבונם גדל. בראותם את הצלחתם, החליטו להמשיך להופיע כפרטיזנים פולנים, במטרה להכין מלאי מזון שיספיק לזמן ממושך. צפינו שבקרוב תתקרב החזית לאיזור שלנו וגרמנים ישרצו בכל מקום, בנסיגתם בפני האופנסיבה של הרוסים, שהחלה מאז ימי סטאלינגרד ונמשכת בקצב משתנה. הרוסים שחררו בכל יום שטחים כבושים נרחבים והגיעו לרוסיה הלבנה, הגובלת עם פולניה. האכרים העשירים פחדו מהתקרבות הרוסים ומהרו לרוקן את אסמיהם ובתיהם מרכושם. בחורינו נצלו את פחדם של האכרים ועשו להם מעין ספורט להפחידם עוד יותר וכך קל היה להוציא מהם מה שהיה נחוץ לנו. כאלה מהם, שבודאי לא נתנו ליהודי לעבור על סף ביתם, נתנו עכשו ל„פרטיזנים״ מכל טוב, כשהם יחפים וערומים למחצה, בשעות לילה מאוחרות. כך הכינו הבנים שלנו במשך שבועיים ימים מלאי מזון לכמה חדשים. מים היו מביאים בכדי חלב. בימים הראשונים לעברנו לחורשה נחלשתי מאד כ־4 ימים ולא יכולתי לטעום אף פירור של לחם, מלבד חלב טרי. אט אט הוטב לי ושבתי לאיתני. בהליכות הלילה שמעו הצעירים ידיעות מהחוץ, וכן, שביערות מאזורי חיו זמן ממושך כ־70 יהודים מויסוקי מזובייצק בנוחיות יחסית. היו להם אפילו תנורי בשול ואפיה. היו רוכשים להם מזון ומשקה די הצורך ואף שחטו עגלים. יום אחד קרה אסון, בעקבות בהמה גנובה שהוליכה לבונקר שלהם. אנשי כפר שלחו אליהם ז׳נדרמים ואחרי סריקה שנערכה אצלם, נפלה עדה של 70 יהודים בידי הרוצחים.

הידיעה השרתה על כולנו דכאון. גם אותנו אפשר יום אחד לגלות לפי עקבותינו בשלגים. הדבר עורר מחשבה אצל הבחורים, שהחלו להעלות תכניות שונות בנוגע לעתידנו.

מוניק הציע ללכת אתו לבעל משק מסויים, שהוא עצמו היה אצלו כשבועיים, בטרם הגיע אלינו בחשבון, שהנוצרי יסכים לתת לנו מחסה בעד תשלום ובפרט עכשו, כשהמצב הוא לטובת הרוסים והנצחון של בעלי הברית מובטח. אם אפילו תמשך המלחמה כשנה עד כניעה גמורה של הגרמנים, הלא אזורנו יפול לידי הרוסים בעוד חצי שנה לכל היותר. בנמוקים אלה שיער מוניק להשפיע על בעל המשק, שכדאי לו לתת לנו מחסה.לפני כן הלך מוניק עם אחד מצעירנו לנהל שיחות עם וולאדק. וולאדק ענה כי לכמה חודשים איננו רוצה לקבל עליו אחריות לתת מחסה גם בעד תשלום גבוה, היות בסביבתו מסתובבות כנופיות

שודדים, שתפקידם לחסל את שארית היהודים ביערות ובבונקרים. הכנופיות מגלות את מקומות היהודים, עם זאת, לחודש אחד מוכן הוא לתת מחסה בעד סכום של 3000 (שלשת אלפים) מרק. לפני שבועות אחדים מת אבא והוא שלם לכנסיה בעד קבורתו סכום ניכר וכדי לכסות את הוצאות הקבורה הוא מסכים לתת מחסה לחודש. לתנאים כאלה קשה היה לנו להסכים. היה עלינו לתת לוולאדק את כל רכושנו ואת הדולרים של מוניק בעד חודש ולאחר מכן להשאר בלי אמצעים. בינתים נודע לנו כי פליק, אחי סטאשק שנלקח על ידי הגרמנים תמורת אחיו, נשלח לדנציג. סברו הצעירים שחלפה הסכנה שעל ידי ענויים בעת החקירה ישבר פליק ויגלה את הבונקר שלנו. ועל כן החליטו שעכשיו מותר לחזור לבונקר הקודם. בפרט שיש לנו מלאי מזון לכמה שבועות ואיננו זקוקים עוד לעזרת סטאשק. להסואת מכסה הבונקר. לפני שעזבנו את הבונקר מצא אברהמיל תחבולה איך לפתוח ולסגור את מכסה הבונקר מבפנים, באופן שלא ישארו למעלה עקבות אדם. לכן, איננו זקוקים לעזרה מבחוץ. אחרי הפסקה של 4 השבועות הללו גאו המים בקרקעות הבונקר ועלו כמעט עד למכסה. בחצר שררה דומית מוות. הבנים החלו לשאוב את המים עד שלש לאחר חצות ולא הצליחו עדיין לשאוב את כל המים. בערב הראשון הספיקו לשאוב עד האצטבות של הבונקר. בינתיים הכניסו מהגורן תבן יבש למצע על האצטבות לשכב עליהן. אברהמיל היה כל כך עייף וחלוש מהעבודה עד שנפל מהתעלפות ונמשכו רגעים ארוכים עד ששבה רוחו. בלילה השני גמרו לשאוב את שארית המים ועשו סדר במערה שלנו. נודע לנו כי קאלינובסקי הזקן נשאר בבית. סטאשק התחבא אצל ידידיו, מחשש שיבואו הגרמנים לחפשו. את הפרות והחזירים חלק סטאשק לקרוביו וידידיו כך, שהמשק נראה עזוב. רק קאלינובסקי הזקן הסתובב שם כל היום ובערב שכב לישון. מדי פעם היה סטאשק מבקר את אביו הזקן. פעם בעברו ע״י הבונקר שמע קול ותנועה והבין ששבנו לבונקר. נבהל, והשתומם. הוא שער שבמשך החודש לא נשאר מיהודוניו שריד ופליט. איך יכלו לשאת במשך שבועות את קור החורף, ללא קורת גג לראשם ובלי מזון, בעת ששום נוצרי אינו מרשה לעבור ליהודי על מפתן ביתו בעד כל הון דעלמא. סטאשק לא יכול להבליג על זעמו וקרא בחרון אפו: „אתם שוב כאן?" ואף לא ראיתם צורך לבקש אצלי כל רשות? הנני מזהירכם לעזוב מיד ואינני רוצה בשום אופן שתהיו אצלי! אם לא תרצו ללכת מפה הרי יש די אמצעים להרחיקכם מביתי ומרשותי. אינני רוצה לסכן את ראשי ואת משקי בשבילכם! החברה נסו לשכנע אותו בנימוקים הגיוניים שאין לו עכשיו ממה לפחד וכי הסכנה חלפה. עברו מעל לחודש ימים ואם לא באו עד כה לחפשו ודאי לא יבואו עוד. כל זמן שפליק היה באיזורנו אפשר היה לפחד פן יענו אותו ויגלה את מסתורי אחיו. אבל כעת אין לו ממה לפחד. אחרי המפלות הגדולות של הגרמנים בכל החזיתות יש להם דאגות גדולות מזו, של פריצה בכפר קוליש. החברה הבטיחו לסטאשק שלא יטריחו אותו וכי מצאו להם מקור מזון. הוא פטור מלפתוח ולסגור את מכסה הבונקר ולהסוותו וכי מצאו להם דרך לסדר הכל בעצמם, ללא עזרה מבחוץ. הם שכנעו את סטאשק והצליחו להתפייס אתו לגמרי. מאותו הערב ואילך התיחס סטאשק אלינו טוב. הוא היה זהיר. ביום היה ירא להסתובב במשקו רק בערב היה בא לשעתים והיה יורד אלינו לבונקר לשמוע שדורי רדיו ולשוחח אתנו. הבנים המשיכו ללכת בלילות לכפרים הרחוקים, על אף מלאי המזון ל־3—2 חדשים, ורצו לרכוש להם מלאי לחצי שנה. היות והחזית מתקרבת לאיזורנו, קשה יהיה לצאת ממאורתנו. לחם אי אפשר להכין לזמן ממושך, מפאת הרטיבות שבבונקר היה הלחם מתקלקל. אך שומן ומוצרי מזון אחרים אפשר היה להכין.

בין היתר, תכננו הבחורים מבצע נועז והרת סכנות, שלפי כל השקולים ההגיוניים נדון לכתחילה לכשלון חרוץ. הם גמרו אומר לשדוד את אחוזתו של הפריץ הסטוקוביסקי, שהיה עכשיו בבעלותם של הגרמנים ובהשגחתם של שני מנהלים גרמנים לבושי אזרחית.

לפני גירוש יהודי סוקולי עבד שם אברהמל במשך מספר שבועות במחסני המשק ובחצרות הרחבים. הוא הכיר טוב את הגרמנים המפקדים על העבודות של המשק ואת כל כניסותיו ומסתוריו. לכן הציע אברהמל פריצה נועזת לביתם של המנהלים ולאלצם למסור את המפתחות, תחת איום של שמוש בנשק וכן להפסיק את הקשר הטלפוני.

שניים מאתנו ישמרו על המנהלים העצורים, בעוד שהשנים הנותרים ילכו אל „הסולטיס" ויצוו עליו לגייס אכרים עם עגלות, כדי להעמיס עליהן את המזון ולהעבירו ליער ברושבה, מרחק מה מהחפירה שלנו. משם אפשר יהיה להעביר את השלל לבונקר חדש, שיכינו למטרה זאת ויסוו אותו כראוי.

נסיתי להשפיע על חמומי המוח, לרסנם ולהרתיעם מלבצע את תכניותיהם המסוכנות. הסברתי להם במיטב הנמוקים ההגיוניים כי תכניתם צפויה לכשלון גמור. הם אף לא רצו לשמוע את הנמוקים שלי, רק דחו לשבועיים את המבצע בכדי לעשות את כל ההכנות לפריצה. בינתיים היו יוצאים בלילות ובכל פעם כשיצאו הצעירים למהלכם המסוכן והשאירו אותי לבד בבונקר אחזוני פחד ורעד, מחזות סיוט ויסורי נפש, עד שלא פעם קינאתי באלה שמתו וכבר נשתחררו מחיי הגיהנום. אחרי כל מהלך ספרו נסים ונפלאות כיצד נצלו בדרכם מסכנת מות. פעם נכנסו לבית אכר לבקש מזון כביכול בשביל חבריהם הפרטיזנים. במקרה פגשו שם חבורת אנשים מכנופיה פולנית. הללו החלו לחקור את הצעירים שלנו, מי הם. ומאיזו מפלגה, לאיזו מטרה הם אוספים מזון במקרה לא נמצא המפקד של הכנופיה הנ"ל בבית האכר ומוניק, הודות לרעיונותיו ועוז רוחו לא אבד עשתונותיו ברגעים המסוכנים ומצא אמתלא להחלץ מן הצרה. במקום אחר ספר להם אכר אחד, כי כנופיה פולנית מסוכנת של נ.ס.ז. שמתפקידה להשמיד את שארית היהודים, שמעה כי ארבעה יהודונים מסתובבים ביערות עם נשק בידיהם כפרטיזנים פולניים. הכנופיה הנ"ל אורבת להם ומתכוננת לתפסם... במקרה אחר כשחזרו החברה שלנו מכפר קלינובה עמוסים שקי מזון על שכמם נתקלו בכנופיה פולנית מזוינת, הם עצרו את הצעירים ושאלו: מי הם? מוניק עמד לשוחח עם המפקד. תוך כך עברה חבורת בחורים ובחורות ששבו מנשף ריקודים בערב קיץ של חודש מאי. הם עמדו להסתכל על הכנופיה עם 4 הצעירים נושאי השקים. מפקד הכנופיה רצה להרחיק קודם את חבורת החוגגים ולשלחם הביתה לבל יפריעו לו בפעולותיו שהוא מתכנן לעשות נגד הצעירים נושאי השקים, וציוה עליהם לעמוד ע"י הרפתות... לאשרם של הצעירים שלנו לא רצו ההם לעזוב את המקום. תוך ויכוח בין המפקד וחוגגי הנשף התחמקו בחורינו וניצלו ממות בטוח. למרות הכל, לא ויתרו מללכת למקומות על אף הסכנות. תכופות לא הספיקו לשוב באותו הלילה לבונקר, כי הדרך הלוך ושוב נמשכה שעות והיו נאלצים להתחבא בין שבלי התבואה. היה זה זמן שלפני הקציר. נאלצתי להשאר בודד ועזוב בבונקר ולשאת יסורי נפש ומצב של פחד ויאוש. חזית הקרבות התקרבה לאיזור שלנו. הבנים חששו שדוקא ברגעים האחרונים לפני גמר המלחמה עלולים הם ליפול... ובאמת בכל יום ויום נגלו לעינינו נסים ונפלאות. בכל הדרכים עברו פצועים גרמניים. ביער ברושיבה ומסביב לבונקר שלנו עמדו יחידות ארטילריה גרמנית. בבית סטאשק כשלשים מטרים מהבונקר שלנו התמקמה מפקדת יחידה צבאית. החצר, הרפתות והמחסנים

היו מלאים חיילים. נאלצים היינו לשכב ימים שלמים יומם ולילה חנוקים תחת מכסה הקרקע הכבד בפחדנו להוציא ראשנו ולשאוב קצת אויר צח. לצרכים השתמשנו בדלי. בחצר נמצאו עשרות עופות והטבח הגרמני היה חוטף עופות למטבחו. דרכם של העופות היה לשבת מעל לבונקר שלנו, ועל החורים שהיו במכסה העשויים לאוורר את הבונקר. העופות היו מרגישים את האויר החם שמתחת למכסה. הגרמנים היו מתחבאים בפינות בקרבת הבונקר לארוב לעופות ולתפסם. היו לנו קשיים גדולים בהשגת מים לשתיה. ימים שכבנו עייפים ומעולפים מצמאון. אברהמיל ניסה לחפור בפנת הבונקר ולהגיע למקור המים. אמנם הצליח להוציא קצת מים אבל לא מספיק לרוות את צמאוננו. בשבוע האחרון נשמעו יריות תותחים. הקירות ותקרת הגג של הבונקר שהיו נתמכים בקרשים רופפים וחלשים נעו וזזו. פחדנו שהנה הבונקר מתמוטט וכלנו נקבר חיים. העמודים שתמכו את תקרת הגג של הבונקר היו נרקבים מפאת הקרקע הרטובה מן היסוד. החלקים התחתונים של העמודים היו רקובים לגמרי. בכל רגע עלול היה הבונקר להתמוטט. מהתפוצצות התמוטט עמוד בגובה של 6 מטרים ששימש קולט ברקים ובנפלו הגיע בקצהו לבונקר שלנו. ביום ההוא חשבנו כי אפסה התקוה להשאר בחיים. משה בני שמע בשידורי הרדיו שביאליסטוק נכבשה ע״י הרוסים וכן הרבה מקומות בכיוון מסילות הברזל שעל יד תחנת הרכבת לאפי. אברהמיל נטפל אלינו בדרישה שבאמצע הלילה נצא מן הבונקר ונזחל מעץ לעץ, עד שנגיע לרוסים... בני משה היה בדעה, שכדאי לחכות יום נוסף ולא לעשות ברגעים האחרונים צעדים מסוכנים. מלבד זאת לא היה מוכן לעזוב את אביו. אברהמיל, חיים יהודה ומוניק החליטו שהם לא יתחשבו במאיקים ובאמצע הלילה יצאו לדרכם. בחצות נפרדו מאתנו. אברהמיל פתח את מכסה הבונקר ועלה למעלה לבית השמוש. מתחתם עמדו חיים יודל ומוניק מוכנים לצאת אחד אחד .אברהמיל עמד על יד דלת בית הכסא וחכה, בהטותו אזניו אם לא נשמעים צעדים מבחוץ. לאט לאט פתח את דלת בית הכסא ומיד קפץ בחזרה וכסה במהירות את מכסה הבונקר. שניו, דא לדא נקשין... בתחבו ראשו החוצה ראה מקרוב גרמנים אחדים שהאירו את השטח בזרקורים. זמן ארוך היינו כלנו בפחד, שמא הבחינו הגרמנים במשהו מעל לבונקר בעת שהאירו את השטח׳ שמא יגיעו הנה. כשחלפו כ־15 רגעים, נרגענו. במשך הלילה נדמו יריות התותחים ושכבנו לנוח עד אור הבוקר. זה היה ביום ה־11 לחודש אוגוסט 1944. פתאום לפנות בוקר בא אלינו במרוצה אחיו של סטאשק וקרא: חברה צאו מהבונקר ! הרוסים הגיעו ! הרוסים הגיעו !

אחרי השחרור

פתחנו תיכף את מכסה הבונקר ורצנו אל ההצר. הבנים הלכו לחורשה. שם היו חפירות הגרמנים, בהן נשאר הרבה מזון, שאספנו. בינתים בא סטאשק ובפיו בשורה רעה, את אביו המיתו הגרמנים ביריה. הם שאלו אותו משהו שלא הבין ומיד ירו בו. אברהמיל ומוניק הלכו לסוקולי לראות את המצב ואגב למצוא דירה שנוכל זמנית להניח את הראש. שאר חברי הבונקר נשארו בחצר סטאשק לחכות עד שישובו שני החברים „המרגלים" וימסרו דו"ח ואז יחליטו מה לעשות הלאה. מקץ שעתים שבו אברהמיל ומוניק ומסרו שסוקולי לא ניכרת שהיתה לפנים עירה. נעלמו הרחובות ונשאר שטח ריק. השוק, רחוב הטיקטיני, רחוב בית המרחץ וחלק גדול של רחוב גנסובקי עד הבתים האחרונים של אליעזר

רוזנוביץ נמחקו מעל פני האדמה. פה ושם נשארו בתים בודדים תפוסים בידי פולנים זרים. ברחוב השוק נשארו רק הבית, בעל 3 הקומות של אלתרקי הקטנטן והבית הגדול של אהרקי זשולטי התפוס בידי המיליציה הזמנית. בבית אלתרקי עומדים שנים שלשה חדרים ריקים אבל כל שמשות החלונות נופצו. נשאר בית עץ קטן של מאיק על יד שוק הסוסים והוא תפוס בידי 4 משפחות נוצריות. הדייר הפולני בבית מאיק היה לפני המלחמה איש עולם התחתון ואשתו עסקה בזנות. היה לה כינוי „הגויה השחורה". הדייר הנ"ל התפשט בדירה של מאיק, בבית המרחץ ובגן והמגרש הריק מיד לאחר גרוש היהודים מסוקולי. הוא תפס גם את המכונות לטוות צמר של משה צבי סיינס. את המכונות האלה העמיד בבית המרחץ היהודי הצבורי ותור ארוך של עגלות אכרים נמשך עכשיו ע"י בית המרחץ. אכרי הכפרים שבכל הסביבה באו לטוות צמר והאיש מהעולם התחתון נעשה יורש ונתעשר מרכוש היהודים ומחורבנם. ברחוב בית המרחץ נשארו בתים בודדים, אך רובם בלי חלונות ובלי דלתות המעטים התקינים תפוסים בידי פולנים. הבית הגדול של מרדכי סורסקי תפוס ע"י הקומנדנטורה הרוסית. מוניק דיבר עם הקומנדירים הרוסים שהבטיחו לספק דירות ליהודים שניצלו. החלטנו לשוב לסוקולי. לא נשאר לאיש מאתנו לא כתונת, לא בגדים ואף זוג נעלים. הכל נרקב.

ב־12 לחודש אוגוסט 1944 שבנו לעיר מולדתנו סוקולי. הצעירים הרגישו את עצמם חופשיים והיו במצב רוח מרומם, אולם אני הרגשתי את עצמי כמשותק למחצה. לא יכולתי לפסוע אף צעדים אחדים. הבנים הובילוני ותמכו בי בזרועותיהם. אחרי כ־10 צעדים מוכרח הייתי להשתטח על הקרקע ולנוח. בני וחבריו היו מוכרחים לחכות לי, כך שהדרך של 4 קילומטרים מהבונקר עד סוקולי נמשכה אז בגללי כ־5 שעות. אני ובני הגענו לביתנו על יד בית המרחץ שנשאר שלם. פנינו לנוצרים שתפסו את בתינו ובקשנו אותם שישחררו לכל הפחות חדר אחד בשבילנו כבעלי הבית הזה. הפולנים לא רצו לשמוע בקשתינו, בהזכירם חוק הגנת הדייר. תפסו את ביתנו כבית יהודי הפקר וכעת אסור לבעל הבית להוציא איש מדירתו, עד שנותנים לו אחרת תמורתה. הלכנו לבית החומה של אלתרקי הקטנקן. שם מצאנו חדר ריק. הצעירים הביאו חבילות תבן. שטחו אותן על הרצפה והכינו מצע ל־5 נפשות. בשוק הסוסים שהיה על מגרשנו חפרו קצת תפוחי אדמה לארוחת הצהרים.

היהודים הניצולים מהיערות

באותו יום הגיעו לסוקולי מהבונקרים שביערות יהודים אחרים: חיים טוביה ליטבק הנפח עם שלשה בניו: שמאי, יענקל ושייקילי ועם בתו שיינציה. אברהם קליפוביץ מכפר דבורקי, איסר וונדולוביץ עם הילדה יהודית, בת דודה של אשתו ההרוגה, יתומה מאביה איטשה רחלסקי, דוד זשולטי בן אהרקי עם אמו פראדל, שהסתתרו בבונקר בכפר רוש. כל הפליטים התנשקו איש עם רעהו בלבביות והרגישו כבני משפחה אחת. בימים הראשונים חיו כלם ביחד. בכל מזון התחלקו חלק כחלק כבני משפחה. לכל אחד היה לספר הרים של נסים ונפלאות שעברו עליהם בשנות השואה. נותני מחסה כביכול ליהודים, הוציאו את הונם ורכושם ולאחר מכן המציאו תחבולות שונות איך להשמידם ולהפטר מהם ורק בדרך נסים ונפלאות נצלו ממות. ביום השני הגיעו לסוקולי זאב גריטשק ואשתו ושלוש בנותיהם שהיו תחת חסותם של ידידם הנוצרי. בזמן האחרון נסה לכפות עליהם שיאבדו את עצמם

לדעת לטובתם הם... בין הפליטים הראשונים היה גם ברצי מכפר דבורקי, שהיה כבר במחנה ההשמדה טרבלינקה. שבועות אחדים התבונן איך מובילים אלפי יהודים לתאי הגאזים. למזלו העבירו אותו ביחד עם קבוצת יהודים להשמדה באיזור לובלין, וברגעים האחרונים ממש הצליח לקפוץ מקרון הרכבת באמצע הדרך. בין הפליטים היה אהרן סלומסקי מכפר דבורקי ונשים אחדות מוורשה ומטשיזב. בסך הכל נקבצו בסוקולי בשבוע הראשון לשחרור 25 נפשות, אנשים, נשים וטף. קבלנו ידיעות כי גם לביאליסטוק הגיעו כ־2 פליטים מסוקולי. חיים יהושע אולשה ואחותו מושקה, שנמצאו תחת חסותה של נוצריה אדוקה, כאריים עם תעודות זהות של נוצרים נאלצים היו לשמור על המנהגים הדתיים של נוצרים, משה בן ראשקה שהסתתר אצל נוצרי בשכר של דולרים במחסן של

משפחת גריצ׳ק בישראל

חבילות עצים. אברהם יצחק לב בן שמואל לייב הסתתר בזמנו בבונקר ביחד עם חיים צבי וזידל ראטשקובסקי. הגיסטפו גלו את הבונקר. הם נעצרו והעסקו עד הזמן האחרון בחפירת קברים ושריפת גופות של שבויים רוסים ויהודים, שהביאו מארצות אירופה, ושירו בהם בטרם הכינו את תאי הגזים. קברי המונים היו מפוזרים באיזורי אוגוסטוב, גרודנה, ביאליסטוק עפי״ר בסביבות מסילות הברזל. אחרי התבוסות של הגרמנים בחזיתות הרוסיות רצו הגרמנים לטשטש את עקבות פשעיהם בידי יהודים. למטרה זו ניצלו הגרמנים את היהודים החטופים שגילו אחרי החיסול של הגיטו בביאליסטוק וקבצו אותם בבתי הכלא בביאליסטוק. זמן קצר לפני השחרור כשנגמרה העבודה של שריפת הגופות צוו הגרמנים ל־40 הפועלים היהודים לחפור בור גדול. הקבר שהכינו הפועלים היה מיועד לעצמם ואז החלו לברוח. רק עשרה מהם הצליחו להמלט ממות. ביניהם היה אברהם יצחק לב. בין הנופלים היו האחים זיידל וחיים צבי ראטשקובסקי. בין הפליטים שהגיעו לביאליסטוק היו ג״כ מאשה קפלנסקי ובתה רחל. בגורלם המר עלתה טרגדיה. במקרה, כחדשיים לפני השחרור יצא בנה יחידה של מאשה, אברהמיל בחצות הלילה לכפר לאכי לאכר מסוים בשם טרוסקולסקי, כדי לבקש מזון בשביל אמו החלשה ושרידי בני משפחתה.

כשנכנס אברהמיל קפלנסקי לבית טרוסקולסקי בלילה הפטלי ההוא, התנפל האכר טרוסקולסקי ביחד עם בניו הגדולים על אברהמיל קפלנסקי, אסרוהו בחבלים ומסרו אותו לרוצחים הגרמנים. בין הפליטים הסוקולאים בביאליסטוק היה גם בנימין הזגג, ובן דודו

בנימין גרקוביץ בן חיים רזשיישק. הם היו בין הפרטיזנים בסביבת ביאליסטוק. בין הנצולים היתה גם סולקה, הבת המאומצת של איצל החייט.

שבועיים אחר השחרור נסעו בני משה והאחים אברהמיל וחיים יודל גולדברג לביא-ליסטוק לחפש עבודה בכדי להשתכר להלבשה ולהנעלה, כי כאמור יצאו מהבונקר קרועים ובלויים. אני, שבקושי יכולתי להלך על רגלי נשארתי בסוקולי. כל אנשי שארית הפליטה עברו זמנית לגור בבית אלתר סלודקי. בהתערבות ראש המחוז של וויסוקי מזוביצק הצלחתי לקבל חדר אחד בביתי, שעל יד בית המרחץ הצבורי של היהודים. לאט לאט הצליחו גם שאר הפליטים הסוקולאים למצוא קורות גג לראשם. דוד זשולטי הצליח בהתערבותו של ראש המחוז של וויסוקי מזובייצקי לקבל מהמיליציה בסוקולי חדר אחד ומטבח, בביתו של אביו. דוד זשולטי קבל בקושי רב קצת מרהיטיו מראש העיר לשעבר גרבוסקי, שאחיו חיים העביר לביתו ערב הגרוש. דוד זשולטי מכר בעת ההיא ארון בגדים שעמד במחסן חומרי בנין של אביו ומהתמורה התפרנס הוא ואמו במשך כמה חדשים. חיים טוביה ליטבק הצליח לשחרר 2 דירות, אחת משלו ואחת של חותנו, דב שייקעס. חיים טוביה הצליח לאסוף מכשירי עבודה נחוצים למשפחה והתחיל לעבוד במקצועו ולהתפרנס בכבוד. הוא היה מהמאושרים בסוקולי, שנשאר בחיים עם כל בני משפחתו. כן גם זאב גריטשאק, שמשפחתו היתה מאושרת להשאר בחיים, הסתדר בדירה בבית מוטל שפרן. הוא הצליח בעסקיו עם אכרים מידידיו הנוצרים והתפרנס יפה. משה בן ראשקי שבימים הראשונים אחר השחרור היה בביאליסטוק שב לסוקולי והסתדר בבית אלתר סלודקי בקומה השניה והתחיל לנהל עסקים עם סוחרים פולנים. לחיים יהושע היו בסוקולי סחורות בכמות מרובה: צבעים וחומרים אחרים. לעתים תכופות בא לסוקולי לעסוק במסחר. דירה לעצמו ולאחותו רכש לו בביאליסטוק. אחדים מאתנו סיפקו לאכרים מוצרי תעשיה שונים וקבלו תמורתם מזון. בעת ההיא התנהלו רק מסחרי חליפין ז.א. החליפו סחורות בסחורות. ולאט לאט נעשה המצב הכלכלי והחומרי של הפליטים תקין באופן יחסי. התחבורה עם המטרופוליה ביאליסטוק נתקימה עפי״ר בכלי רכב צבאי, שהיו עוברים יומם ולילה הלוך והזור. הנהגים הרוסים היו לוקחים מהנוסעים רבע ליטר י״ש בעד כל נסיעה. בני משה היה מהמעטים בסוקולי, שלא עסק במסחר, או בהברחה. בתחילה עבד בבית חרושת לטקסטיל בביאליסטוק כטכנאי לעבודות חשמל. בכל יום ראשון כשהיה חופשי מעבודה היה נוסע למושבה ברושבה, לבעל המחסה שלנו בימי השואה, סטאשק. עפי״ר היה בני נוסע לסטאשק ביחד עם בן דודנו אברהמיל. פעם ביום ראשון בחודש דצמבר בשנת 1944 כשמשה ואברהמיל בקרו אצל סטאשק ונשארו ללון בביתו נערכו בבית סטאשק חיפושים ע״י שרות הבטחון של הסובייטים. אחד משונאיו של סטאשק הלשין עליו לפני הסובייטים כי הוא חבר במפלגה בלתי ליגלית א. ק. משה ואברהמיל שנוכחו במקרה בעת החפושים נעצרו גם הם ביחד עם סטאשק והעבירו אותם לבית הכלא בדרכים עקלקלות, כדי שהקרובים לא יבחינו בכיוון, שמעבירים אותם. לי אמר שהולכים לביקור לברושיבה ולמחרת בבקר ישובו הביתה. כשעבר יום הראשון ולא שבו הביתה נעשיתי חסר שקט ועצבני. כל הלילה לא עצמתי עין. בשעה 4 לפנות בוקר רצתי לכפר ברושיבה להודע מה שקרה לבני. שם נודע לי כי משה ואברהמיל נעצרו בלילה ביחד עם סטאשק ונשלחו לכיוון בלתי ידוע. מיד רצתי ברגל כ־15 קילומטרים לוויסוקי מאזוביצק לפנות ליהודים, שהיו להם מגעים עם ההנהלה האזרחית של הסובייטים. נסיתי להודע בעזרתם איפה נמצאים משה ואברהמיל ובמשך 3 ימים לא יכולתי להודע

כלום. ביום הרביעי השתחרר אברהמיל והודיע לי כי משה בני נמצא בבית הכלא בזמברוב, וסובל רעב וקור וכי גם אותו עינו חוקרים סובייטיים במשך 3 ימים. אברהמיל טען, שסטאשק הסתיר אותו ביחד עם עוד יהודים אחדים מפני הגרמנים, אבל כלום לא ידוע לו אם סטאשק היה שייך לאיזה מפלגה... כך שחררו אותו. משה נסה להגן על סטאשק יותר מדי וע״כ החזיקו אותו כידיד מסור של סטאשק ושיודע מסתוריו וכי הוא סוכן של הבריטים ושונא את הסובייטים. מהרתי ללכת לזמברוב כ־35 קילומטרים. פניתי שם לכל יהודי שיכול לתווך אצל הממשלה. לבסוף הגעתי לשתדלן, שהכיר את הקומיסר הממונה על עצורים מדיניים. השתדלן יעצני להביא אישור מבית החרושת בביאליסטוק, שמשה עובד שם והתנהגותו טובה. מהרתי לביאליסטוק ושם קבלתי ממנהל בית החרושת אישור על התנהגותו המצוינת של משה וכי הוא בעל מקצוע מומחה שבית החרושת זקוק לו כעובד בשביל הצבא הסובייטי. הצלחתי לאחר שבוע ימים לשחרר את בני מבית הכלא. למשה בני קפאו רגליו במרתף בית האסורים והוא סבל אחרי כן מזה במשך כמה חדשים. סטאשק נשלח לרוסיה ולפי שמועות חיסלו אותו שם.

האנטשימיות נשארה

זמן קצר אחרי השחרור החלו בפולניה רדיפות על יהודים. צעירים פולנים היו מתנפלים לעתים תכופות על יהודים משארית הפליטה, בערים בכפרים ובכל הדרכים. את היהודים שהיו מחזרים בכפרים היו שודדים את סחורותיהם, מכים אותם מכות רצח ומיידים בהם אבנים. ליהודים שהיו מתפרנסים ע״י סחר בכפרים היתה נשקפת סכנה גדולה. דוד זשולטי קרא לאסיפה של שארית הפליטה, שבה הוחלט ליסד בשביל הישוב היהודי הקטן בסוקולי מפעלים אחדים, כגון: חנות קואופרטיבית, בית חרושת לטוית צמר בשביל אכרי הכפרים ובית — בד לשמן. יעסיקו קודם את מחזרי הכפרים, שסובלים מרדיפות. למטרה זו נחוץ היה לארגן קהילה יהודית רשמית מאושרת על ידי המרכז המחוזי הביאליסטוקי וכן להשתדל בעזרת המרכז לקבל רשיון מהממשלה שהקהילה היהודית בסוקולי רשאית למכור בתים ומגרשים יהודיים, שנשארו ללא יורשים ולקבל בחזרה בתי מלאכה, ומכונות של יהודים שנגזלו. הצעדים הדרושים נעשו מהר ובסוקולי נוסדה קהילה יהודית רשמית עם חותמת ועם כל הפורמליות ליושב ראש נבחר חיים טוביה הנפח ומיכאל מאיק היה למזכיר. ראש המחוז של וויסוקי מאזוביצקי נתן לקהילה היהודית בסוקולי אישור על רכוש היהודים ללא יורשים.

המערכה האחרונה של חורבן סוקולי

לפתע נתחוללה טרגדיה, ששמה קץ לישוב היהודי האחרון בסוקולי. הדבר קרה בנסיבות דלהלן: בשבת 17 לחודש פברואר בשנת 1945 כחצי שנה לאחר השחרור שלנו התקימה חגיגה אצל שארית הפליטה בסוקולי בביתו של מרדכי סורסקי על יד הכביש המאזובצקי. בתקופה הראשונה לשחרור היה באותו הבית מעון של הקומנדנטורה הסובייטית, בראש

הקולונל דוברושין. כעשרה ימים לפני הערב הגורלי מסר הקולונל דוברושין את בית סורסקי הנ"ל לשלש משפחות יהודיות, המונה 12 נפשות. החגיגה התקימה: א) לרגל חנוכת הבית של 3 המשפחות; ב) לרגל האירוסין של אחד משארית הפליטה בסוקולי, בנימין רצלב עם בתיה וינשטין משבנציאן, מנצולות מחנות המות; ג) באותו שבוע הגיע ממחנות ההשמדה הגרמנית בחור סוקולאי דוד קוסצ'בסקי, בן איטשה עושה הכובעים. בבית שבו התקימה החגיגה נאספו כעשרים נפש. בשמחה ובצהלה בילו הקרואים את הערב. הצעירים שחקו

הקורבנות האחרונים בסוקולי

מהנדס דוד זשולטי, שמאי וישיהו ליטווק, דוד קאסטשבסקי, שיינה וטובה אולשאק

בקלפים, הקשישים שוחחו ביניהם, גברות טפלו במטבח בטיגון לביבות. במטבח ניהל שיחה המהנדס הצעיר דוד זשולטי שלווה הביתה את שיינטשי גריטשאק, אחרי ביקורה אצל משפחת זשולטי. פתאום נפתחה הדלת האחורית, נכנס פולני בעל שפם מגודל במדי צבא ורובה אוטומטי בידו. זאב גריטשאק הבחין בפולני הראשון וקרא: „שודדים באו!" הוא רץ לחדר השני ונעל את הדלת. הפולני פתח במטר יריות, מהאש הראשונה נפלו בו במקום: המהנדס דוד זשולטי והכלה משבנציאן. בתיה ווינשטין שטגנה לביבות, נפלה מתה על הסכין שבידה. קרבן שלישי במטבח היתה היתומה היפה בת 4, טולקלה. הרוצח נכנס אח"כ לחדר האורחים והחל שוב ביריות. קמה בהלה, לרגע נתקל הרובה שלו. חלק מהחוגגים הצליחו לפרוץ את החלון ולהמלט בדלת החזית ונצלו ממות. אולם אחדים רצו

בבהלה והתחבאו תחת המטות. מנורת הנפט, שעמדה על השולחן נפלה על רצפת העץ. נשפך נפט ופרצה דליקה. שודדים נוספים נכנסו לחדר וירו בשמאי ליטבק ובדוד קוסטשבסקי. גופתו של שמאי ליטבק כסתה את אברהם קאליפוביץ, שהיריות נקבו אמנם בבגדיו, אך ניצל בנס. ניצל גם איסר וונדלוביץ, שעמד מאחורי הארון. שיינה אלשק בת 22 שנשאה זה מכבר, ברחה החוצה ונורתה במקום על ידי משמר שודדים שעמד בחוץ. הרוצחים גזלו מקרבנותיהם את המגפים והנעלים ושדדו מהמיטות ומהארונות, את החפצים. תוך כך נכנס נער בן 13 שייקה

דוד קוסצ׳בסקי הי״ד

ליטבק. השודדים שאלו אותו „למי הוא הולך?" והוא ענה „לאחי". אחד הרוצחים ירה בפני הנער. הנער כיסה באופן אינסטינקטיבי בידיו את פניו וצעק „או"! העודך חי? שאלו הרוצח ושלח בו כדור שני והנער נפל מתבוסס בדמו. ברצח הבסטיאלי נפלו 7 קרבנות. 6 מהם נפלו בו במקום והקרבן השביעי דוד קוסטשבסקי שנפצע בתחילה קשה והתחנן, רחמו עלי יהודים! הצילו אותי!!! העבירו אותו ברכב צבאי לבית חולים בביאליסטוק ואחרי יסורים נוראים במשך כמה ימים נפח את נשמתו. עד רגעיו האחרונים נשאר במצב הכרה מלאה. כחצי שעה קודם הרצח הגיע לסוקולי אברהמיל גולדברג ברכב צבאי מביאליסטוק, כדי לקבל חזרה את בת אחותו, יתומה שנמצאה בבית אכרים בכפר לנדבה, הסמוך לבריינסק. האכרה אמצה את הילדה לבת. ההורים של הילדה עם בניהם נרצחו ע"י פולנים. ביער נשארה רק בתם הקטנה בת 5 פייגלה טבק, שהתחבאה בעת הרצח של הוריה. כשנודע לאברהמיל לאחר השחרור שבת אחותו פייגלה טבק נמצאת בלינדבה ניסו הוא וקרובו משה לב להוכח על האמת שבשמועה. בעברם דרך החורשה על יד הכפר לנדובה פגשו אברהמיל ומשה לב את פייגה, כשהיא רועה פרות וכבשים לבושה בשמלה של ילדה כפרית ובנעלי עץ. אברהמיל הכיר מיד את בת אחותו פייגל וקרא באידיש: „פייגלה האינך מכירה אותי? אנכי דודך אברהמיל, הייתי מביא לך תמיד בובות ושוקולד?" פייגל נבהלה וברחה ליער בצעקות „זידזשי מניע

גוניון" (יהודים רודפים אחרי)! היא ברחה לבית האכרה והתחבאה תחת המטה. אברהמיל ומשה דברו עם האכרה ונוכחו שאין בדעתה להחזיר את הילדה לקרוביה היהודים. היות ואברהמיל לא היה עדיין מסודר כראוי לא מצא לנחוץ לפעול בתקיפות וליטול את פייגל ביד חזקה מן האכרה. אולם לאחר זמן קצר כשאברהמיל הסתדר בדירה ובפרנסה, שכר לו רכב רוסי והזמין חיל יהודי עם נשק בידיו. בעברם דרך סוקולי נכנס אברהמיל לבית מורדכי סורסקי, מהמקום שבו התקימה החגיגה לקח לעזרתו את בנימין רצלב ואת בנימין גרקוביץ שלשניהם היו אקדוחים והתנדבו לצאת לפעולה משותפת. הם נסעו לכפר לנדבה ליטול בחזרה את פייגל מידי האכרה ולשוב עם הילדה לחגיגה. כששבו עם פייגלה „הנחטפת" נתקלו בשבעת הקרבנות.

קוים לדמותם של שבעת הנרצחים

המהנדס דוד ז׳ולטי נולד בשנת 1909. בצעירותו, בביתו קבל חנוך דתי. בהיותו בן 18 החל לרכוש לעצמו השכלה כללית. תוך שנתיים למד באינטנסיביות והצליח להשיג תעודת בגרות. הוא המשיך את למודיו בפקולטה למשפטים בוילנה, במשך שנה אחת, אך נמשך ללמודים טכניים. הוא למד בהתחלה בטכניון של דנציג ועבר משם לפוליטכניון בורשה, שם סיים את חוק למודיו בהצטיינות — כמהנדס.

דוד שלט בשפות פולנית וגרמנית על בורין. פיו היה מפיק מרגליות והקסים את שומעיו בנאומים, הן יהודים והן נוצרים. הוא היה יהודי בעל לב חם ומאמין בגאולה שלמה וקרובה של עם ישראל. דוד היה חסיד של תורת ז׳בוטינסקי, שתקום מדינה יהודית על שתי גדות הירדן. בחייו הפרטיים היה צנוע ועדין נפש. לא פעם ויתר על עניניו האישיים והתמסר בכל להט נפשו לטובת הענין הצבורי.

בחדשים הראשונים לשחרור הכללי מהגיהינום הנאצי היה דוד ז׳ולטי למנהיג הרוחני של הישוב היהודי האחרון בסוקולי. יהודים פנו אליו בדאגתם ובצרתם ובקשו ממנו עצה, או המלצה והוא עזר לכל לא רק בעצה, אלא במעשה ולא פעם הוציא אנשים ממצוקתם. למופת היתה מסירותו המיוחדת לאמו הזקנה. בהיותו עם אמו בבונקר במשך 22 החדשים נזהר מחלול שבת ומאכילת טריפה, על אף שלא היה אדוק ושומר מצוות. הוא עשה זאת למען כבוד אמו האדוקה והעדיף לסבול בשקט ממחסור מזון, בהסתפקו במועט.

אחרי השחרור הציעו לדוד משרת מהנדס, אך הוא לא קבל אותה, כדי שלא לעזוב את אמו בודדה ולחסדי אנשים זרים.

דוד דיבר במרירות על אחינו בני ישראל, אלה ששכחו מהר מה שעבר על עם ישראל ודאגו אך לעצמם. לפי דעתו ולפי השכל הישר, שאיפתו היחידה והגדולה ביותר של כל יהודי שנשאר בחיים לעלות לארץ ישראל ולהיות בין בניה — בוניה כי אין לנו כל עתיד בארצות אירופה ואף באמריקה ודי לנו הלקח המר והטראגי של השנים האחרונות.

דוד עצמו לא זכה להגשים את האידיאלים הנשגבים שלו. דמו הטהור נשפך והוא מת בטרם עת. יהא זכרו ברוך!

חיים טוביה ליטבק, אביהם של שני בניו הנרצחים, — שמאי ושייקלה נחשב בצדק כמאושר מכל אנשי סוקולי בין שארית הפליטה. כל בני משפחתו נשארו בחיים וחזרו

לסוקולי. בין ילדיו, 3 בנים כארזים ובת אחת. ברצח הבסטיאלי בבית מרדכי סורסקי היו 2 בניו לקרבן, והבן השלישי נרצח בידי שוטר פולני לאחר מכן בביאליסטוק.

שמאי ליטבק היה בן 19 במותו. הוא גמר בית ספר עממי וקבל חנוך דתי. הוא היה עלם חן וכשרוני לכל מיני עבודות והיה מוכן לעזור לזולת. גישתו היתה הגיונית לכל ענין. אביו, חיים טוביה לא עשה דבר מבלי להתיעץ עם בנו שמאי.

יענקלה ליטבק היה בן 15 בהרצחו.

שייקלה ליטבק היה בן 12 בנפלו קרבן טראגי.

שיינה אולשק היתה בת 22 בנפלה בידי הרוצחים. במקצועה תופרת. היא ידעה מלאכת הרקמה ועבודות יד יפות. בעניני מסחר היתה „אשת חייל" ובפקחות נהלה את עניניה. שיינה נישאה לבחור מז'רומב — זאב אולשק (אתו התחבאה בבונקרים ביערות. היא היתה אשה חרוצה ועקרת בית טובה. לא נהגה לשבת בחבוק ידיים, אלא תמיד היתה עסוקה במשהו. במיוחד ידועה היתה במידת הכנסת אורחים. היא הזמינה חיילים יהודים ששהו בבית החולים הצבאי לארוחות צהריים ונעלבה, כשהציעו לשלם לה את ההוצאות הבלתי רגילות. שבועות אחדים לפני הרצח בבית סורסקי הצליחה שיינה להוציא מידי נוצריה את קרובתה

יעקב ליטווק הי"ד

הקטנטונת — טולקלה בת הארבע. הילדה היתה יתומה משני הוריה, שנרצחו על ידי הגרמנים ביער, בזמן סריקה נגד יהודים. נוצריה טובת לב מצאה את הילדה ולקחה אותה לביתה ובמשך הזמן אמצה אותה לבת. אחרי השחרור נודע הדבר ליהודים שבסוקולי ונסו בכל הדרכים האפשריות לקבל את היתומה. הנוצריה לא היתה מוכנה לותר על הילדה, שהתקשרה אליה. בסוף, חזרה הילדה לצור מחצבתה ושיינה טפלה בה במסירות רבה. רצה הגורל ושתיהן היו קרבנות הרצח ביום אחד.

טולקה — היתומה בת הארבע היתה ילדה חיננית וחמודה. היא נדבקה באהבה לכל איש, שלקח אותה בזרועותיו כדי לפנקה ולשחק אתה. היא מלאה בנחת כל לב יהודי וכולם ראו בה נחמה. הילדה היפה, חפה מכל פשע, ממש מלאך קטן, היתה מוטלת עם עיניים פקוחות ללא רוח חיים. עיניה בטאו את המחאה העמוקה נגד הרוצחים הבסטיאליים.

בתיה ויינשטיין בת 20, נולדה בשביינצ'ני להורים עשירים. במקצועה —

מנהלת חשבונות. בתיה עברה את כל שבעת מדורי הגיהינום, חיתה כיתר היהודים בסכנת מות מתמדת, סבלה רעב ויסורים, עד שנתגלגלה לאחר השחרור לסוקולי, בהאמינה למצוא כאן מקלט בטוח בין יהודים. התאכזר לה הגורל והיא מצאה את מותה הטראגי.

דוד קוסטשבסקי (בנו של איצ'ה הכובעז) היה בן 28 בהרצחו. בחור מוכשר וחרוץ במלאכתו. מלא את חובתו כחייל בשרותו בצבא הפולני. לפני המלחמה נשא את לבו לכבולה ביאלוסטוצקה, בת נחום החיט. במשך 27 חדשים היה מפרפר בין חיים ומות. היה במחנות ההשמדה של מאידנק ואושביץ. שלש פעמים הובל לתאי הגאזים ורק בדרך נס ניצל ממות. אחרי כל הגלגולים זכה סוף סוף להגיע בשלום הביתה — לסוקולי — וכאן נפל מכדור של פאשיסט פולני.

הפליטים האחרונים עוזבים את סוקולי — לצמיתות

אחרי הרצח האיום באו לסוקולי נציגי ועד הקהילה בביאליסטוק והוחלט, כי הישוב היהודי האחרון המקומי חייב להתחסל. החיים בעירות הקטנות בפולניה צפויים תמיד לסכנות והמות אורב להם מכל פינה. כנופיות פולנים לא הסתפקו כנראה במה שהקדים אותם היטלר ושאפו בכל מחיר להשמיד את כל שרידי הפליטה.

כך עברו יהודי סוקולי לביאליסטוק, שנעשתה למרכז של שרידי השואה. שם נתקבצו מאות חוזרים ממחנות השמדה, מבונקרים ומיערות. גם פרטיזנים יהודים שמחו להיות שוב עם אחיהם, בני ישראל.

בית הספר העברי בביאליסטוק בשנת 1945
המורה: רחל קפלנסקי
ילדי סוקולי: צפורה טבק ומינה גריצ'ק

בביאליסטוק חנו פלוגות של צבא רוסי ופולני, כך שכנופיות פולנים רוצחים ושודדים לא העיזו בינתיים להשתולל שם במעשיהם הזדוניים. ומשום כך, הרגישו שם אחינו בטוחים

יותר מאשר בעיירות הקטנות. אך הזמן לא נתן לחכות הרבה ומגיפת השוד התפשטה גם בעיר הזאת. מטרת הרוצחים היתה לזרוע אימה ובהלה בתוך הישוב היהודי בכל מקום. בוקר לא עבות אחד נפלה אחת הנשים מבין היהודיות מכדור יריה, בצאתה לערוך קניות בשוק. מקרה אחר קרה בסימטא הביאלוסטוצ׳יינסקה לחנוני יהודי. 2 חילים במדי צבא סובייטי נכנסו לחנותו ומבלי אומר ודברים ירו בבעל החנות — פטאק, מהעירה רוטקה. פטאק נפצע אנוש. כדור שני הופנה לאשתו של פטאק, שנהרגה במקום.

ועוד מקרה של רצח המוני לאחר המלחמה. קבוצת יהודים נסעו ברכב בכביש בין ביאליסטוק לישינובקה. בדרך עצרו אותם שודדים, מחופשים כשוטרי תנועה, כדי לבדוק בביכול את תעודותיהם. הם הורידו את האנשים מהאוטו, העמידום בשורה והמיתו את כולם ביריות. והנה, נסע יהודי אחר לעירתו, כדי למכור את ביתו ונרצח שם לא רחוק ממקום הולדתו.

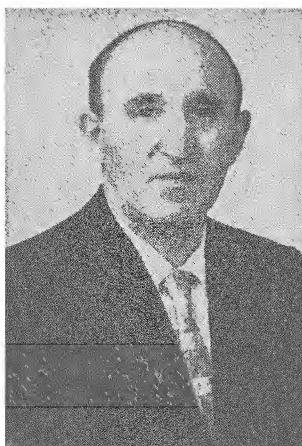
מקרים כאלה ודומיהם עוררו בהלה ואימה בין שרידי היהודים, אפילו בערים הגדולות. לא היה כעת במי לבטוח ולמי להאמין. שמא דוקא אלה שחסינו בצילם וחשבנו אותם לידידים, עמדו מאחורי המאורעות, שכונתם להשמידנו. ללכת בשעות הערב, או בלילה ברחוב היתה סכנה. ארבו לך מהפינות ועלול היית לא לחזור עוד הביתה. גם לישון בבית היה מסוכן ויהודים רעדו מכל נקישה בתריסים כי הרוצחים הופיעו לא פעם כשוטרים. רבים הפולנים ששדדו יהודים בזמן הכבוש והתעשרו מרכושם. אלה מעונינים לזרוע בהלה, כדי שהיהודים יעזבו את המקומות ולא יתבעו עוד לעולם מהפולנים את אשר להם. פשוט, לחסל את יורשיהם היהודים.

בחודש מאי 1945 נחתמו גבולות פולין לפי הסכם שהושג בפוטסדאם. שטחים נרחבים שבשלזיה הגרמנית סופחו לפולין. מיד התחילו היהודים לזרום שמה, כדי למצוא אולי מקלט חדש ובטוח יותר ובאמת מצאו שם תחנת „אזיל״ ביניים. חיים יהושע אולשה כיהן אז כסגן יושב ראש של הקומיטט העירוני והסביבתי בביאליסטוק. הוא קלט יתומים יהודים מאת האכרים בכפרים ועזב את ביאליסטוק בלוית 48 יתומים, לאחר איומים של כנופיות פולנים. אולשה יסד פנימיה לילדים בביילסקו (שלזיה) בהנהלתה של ד״ר פולה קאמאי מוילנה. ילדי המוסד והעובדים נשלחו לארץ ישראל על ידי עלית הנוער.

לשלזיה החלו להגיע המוני יהודים, רפטריאנטים מרוסיה. בעת ההיא החלו להתארגן הרבה קבוצים, שמטרתם היתה להגיע באופן בלתי ליגלי לחופי ארץ ישראל. לשם כך פעלו במרץ חברי „הבריחה״, שהצליחו להעביר הרבה יהודים מפולניה וממחנות ד. פ. באוסטריה, גרמניה ואיטליה.

חלק גדול משרידי הפליטה בסוקולי נוכחו, שאין פתרון ליהודים, אפילו בארצות הדמוקרטיה העממית, אלא רק לעלות לארץ ישראל ולבנות שם את ביתנו הלאומי. חלק מיהודי סוקולי הגרו לארצות אחרות והתפזרו ברחבי תבל.

אברהם קליפוביץ׳, ניו־יורק

אברהם קליפוביץ׳

קורות חיי בתקופה 1939–1945

תחילת המלחמה, ספטמבר 1939. ביום השלישי לפלישת הגרמנים לסוקולי נעצרתי על ידם והובלתי לכביש הראשי, שם ישבו המוני בני אדם בחפירות. אחד הגרמנים צרח: להוציא הכל מהכיסים ולשים לפניכם!

הם בדקו את הכיסים הריקים ואת החפצים ששמו האנשים על הקרקע ופקדו לכלם לעבור לבית, שהיה בשלב בניה ועמד לצדו של כביש ביאליסטוק.

היינו מאות אחדות אנשים והצטופפנו בתוך הבית. לפתע הבחנו שנתאדמו בחוץ פני השמים ואף מעלינו, בין הקירות ללא גג נעשה אור גדול. הגרמנים העלו באש שני רחובות בעירנו סוקולי. ישבנו כל הלילה בפחד והסתכלנו לעירנו העולה בלהבות. לא ידענו איזה גורל צפוי לנו. אולם למחרת בשעה 10 בבקר שחררו את כלנו, אחד, אחד. בחזרי הביתה, ספרו לי שיש הרוגים ופצועים ברחובות ובבתים, נרצחו נכבדי היהודים שבעיר.

לאחר יומיים יצאתי החוצה כדי לראות במו עיני את הנעשה. נכנסתי לבית המדרש. ישבו שם הרבה יהודים ושוחחו ביניהם, בתארם את קורות הימים האחרונים. נדו ראשים וגנחו על רוע המזל ועל הקרבנות שנפלו. מישהו אמר שם, שאפשר להציל ממות את שני בניו הפצועים של שמואל לייב; מנדל ואברהם יצחק לב, אלא שאין רופא בנמצא. רצוי להעבירם בדחיפות לבית החולים בביאליסטוק, אך אין תנועת רכבות, ובעגלה לא יעיז אף איש לסכן את חייו ולהראות בכביש בימים טרופים אלה.

בהאזיני לדברים, אמרתי:

— אם יש אפשרות להצילם, אנסה אני להסתכן ולנסוע אתם! האנשים שמחו להצעתי ונדברו אתי להכין הכל לדרך למחר בשעה 8 בבקר, היות ומאוחר כבר היום והעוצר מתחיל בשעה 6 לפנות ערב. דבר נסיעתי נודע לרופאת השניים בסוקולי ומיד פנתה אלי שאקחנה בעגלתי, היות והיא מודאגת לגורל בנה מונייק, שיצא את הבית לפני בוא הגרמנים ורוצה לדעת מה קרה לו והיכן הוא? גם משה גולדברג בקשני לקחתו אתי ואני הסכמתי לבקשת שניהם. למחרת, בשעה 8 יצאנו לדרך. הכביש שרץ גרמנים ומכוניות. התקרבנו לגשר שמעל

לנהר נארב, אותו הרסו הפולנים בנסיגתם. גרמנים רבים מאד עסקו בהכשרת הגשר לתנועה. בינתיים התקינו גשר ארעי (פנטון) למעבר. בעברנו גשר זה עצרו אותנו ושאלו למטרת נסי־עתנו. רופאת השניים הסבירה להם בגרמנית שוטפת, שאין כעת רופא בסוקולי והיא, כרופאת שניים מובילה פצועים לבית החולים לביאליסטוק לשם הצלת חייהם.

משה גולדברג נראה להם כנוצרי והם שאלוהו, כמה כסף מקבל עבור ההובלה. 30 זלוטי ענה משה. מעט אתה לוקח מיהודים. עליך לדרוש 30 זלוטי מכל אחד מהם. והוא הוסיף שיש להטיל את היהודים לנהר ולהטביעם. באותו רגע הופיע קצין וזירז אותנו לעבור את הגשר במהירות.

לביאליסטוק הגענו ב־3 אחרי הצהרים. העברתי את הפצועים למכרי והחלטתי להשתמש בהזדמנות שאני נמצא בביאליסטוק בכדי לקנות קצת סחורות החסרות בסוקולי ולהשתכר להוצאות הדרך. אני ומשה גולדברג קנינו למטרה זו בעד כל כספנו טבק מכורקי וסיגריות, שהיו עליהם הרבה קופצים בעת ההיא: בעד 2 חבילות מכורקי יכולתי לקבל אצל אכר 25 ק״ג חטה. את הסחורה שקנינו החבאנו היטב בעגלתי. יצאנו בבקר לרחובות, מצאנו שם את כל הסוקולאים שערקו לביאליסטוק טרם שנכנסו הגרמנים לסוקולי. במקרה מצאנו את בני עירנו בעת שהתמקחו עם בעל עגלה אחד בדבר העברתם מביאליסטוק לסוקולי. בעל העגלה דרש מ־10 נוסעים שכר נסיעה 250 זהובים. משה גולדברג דיבר על לבי שאני אקבלם להעבירם בעגלתי והוא היה המתווך ביני ובין הנוסעים. הם הסכימו לתת לי שכר העברה 150 זהובים. היה זה מחיר גבוה בעת ההיא, כי לפני המלחמה הייתי משתכר סכום כזה במשך חודש שלם. הכנתי מקומות ישיבה לכל הנוסעים. כשהגענו לגשר הבוקיני עצרו אותנו אנשי המשמרת וציוונו לנסוע הצידה, ואת היהודים שהלכו ברגל בכביש, עצרו הגרמנים. אלינו ניגשו ושאלו לסיגריות. משה גולדברג הוציא מכיסו קופסה של מאה „יונק״. הגרמנים חטפו את הסיגריות בלהיטות, אח״כ ניגשו אלינו עוד גרמנים אחדים ובקשו ממנו לתת גם להם סיגריות, הם חפשו בעגלה ומצאו חבילות בודדות של מאכורקי, אבל החבילות שלנו: שלי ושל משה לא מצאו, כי היו מוסתרות היטב בתחתית העגלה. אח״כ שאלו אותנו למסמכים. אותי ואת משה גולדברג הכירו מאתמול. הם הורידו מהעגלה את שמונת הגברים לעבודת פריקה של שתי מכוניות טעונות לוחות עץ. אותי ואת משה גולדברג ושתי הגברות שהיו אתנו ציוו להשאר על יד העגלה. אני לא יכולתי להסתכל על אי יכולתם של האנשים בפריקת לוחות העץ מעל המכוניות. ניגשתי אליהם להראות איך לפרוק ולזרוק אותם אח״כ הלכה העבודה במהירות גדולה יותר. כשעמדנו לגמור את עבודת הפריקה, פקד הגרמני לנסוע מהמקום מהר! ירדתי תיכף ומיד מהמכונית, עברתי את הגשר ונשארתי עם עגלתי לחכות על הכביש. אחרי רגעים אחדים באו לעגלתנו כל שאר הנוסעים ואנחנו הגענו בשלום הביתה. מכרתי את הטבק שלי ונוכחתי שאפשר להשתכר היטב בעסק כזה ואז התחשק לי לנסוע עוד פעם.

למחרת נסעתי שוב לביאליסטוק אבל לא באותה הדרך של אתמול, אלא דרך הכפר סורז ששם היה הגשר שלם. בבואי לביאליסטוק נודע לי כי מחר יכנסו לשם הרוסים ויתפסו את השלטון עד גבול הנהר נארב. מהנארב והלאה יעמדו הגרמנים. כל מכירי לא נתנוני לנסוע הביתה בנימוקים כי טוב יותר לחיות במשטר הרוסים מזה, של הגרמנים. נכון, עניתי, אבל מה יהיה עם הורי ואחותי? הרי לא ידעו מה לחשוב עלי ואיך הם יחיו בלעדי? גם אחי יודל איננו. הוא מגויס לצבא הפולני ומי יודע אם נזכה לראותו עוד. אני אמרתי להם, שאם הנארב יהיה הגבול אבוא לביאליסטוק ביחד עם אמי ואחותי. לא קניתי עוד טבק, כי

ראשי לא היה פנוי עוד לעסקים. שנית מסרו לי שהודבקו מודעות כי לאזרחים אסור לנסוע דרך הכביש לכיוון וויסוקי מאזובצקי. למרות הכל יצאתי למחרת הבוקר מבאליסטוק הביתה לסוקולי. היה זה בערב יום הכפורים. נסעתי כ־21 קילומטרים דרך הכביש ואח״כ בדרכים צדדיות לכפר סורז׳. על יד הכפר סורז׳ עצרני גרמני ופקד עלי ללכת הצידה, כי עומד הוא לפוצץ את הגשר. הייתי שם עם בן עירנו, יענקל אוקרונגלי. כעבור 10 דקות שמענו התפוצצות אדירה וראינו איך הגרמנים מתרחקים מעבר השני של הגשר. נשארנו מעבר הזה של הגשר מבלי לדעת מה לעשות. איך נוכל להגיע הביתה? כבר חשבנו שעלינו להשאר ליום הכפורים בכפר סורז׳. פתאום ניגש אלינו אכר אחד ואמר לנו כי יש מקום לא עמוק בנהר נַארב שאפשר לעבור בו ברגל ובעגלה ואם רוצים אנחנו יוכל לנסוע אתנו ביחד לעבר הנהר, בתנאי שנעביר לו שני שקי קמח מטחנת הרוח. לקחתי את הקמח ועברנו בשלום את הנהר נַארב. נסענו אח״כ במהירות גדולה

יהודית קליפוביץ׳ הי״ד

בכדי להגיע בעוד יום הביתה. לדאבוננו לא הספקנו לבוא באותו היום לפני שקיעת השמש הביתה. ואיך נכנס ביום הכפּורים בעגלתנו העירה? ובכן נגשנו לאכר מכיר בכפר דבורקי. האכר הרשה לי להעמיד אצלו את הסוס והעגלה, והיות שכבר היתה שעה מאוחרת אחרי שקיעת השמש, נשארנו ללון אצל האכר. למחרת בבקר הלכנו ברגל לסוקולי מהלך של 5 ק״מ. כאשר הגענו העירה התפללו אז בביתי כי בבתי הכנסת ובבתי המדרש חששו להתפלל מפני הגרמנים. מהאוירונים הרוסיים פזרו עלונים, בהם הודיעו כי מחר יבואו לשחרר את העיר. אחרי יום הכיפורים, פרקו הגרמנים את הטלפונים ועזבו את עירנו. מיד נכנסו הרוסים. עירנו קמה לתחיה. כל היהודים יצאו ממחבואם. במשך השבועיים שהגרמנים היו בעירנו היו היהודים מסתתרים בעליות הגג, במרתפים ובמחבואים שונים, מפחד הגרמנים. פני כל היהודים אורו משׂשון ושמחה. החנונים פתחו את חנויותיהם. בימי סוכות האחרונים חזר אחי יודל. הוא שירת בצבא הפולני ונפל בשבי הגרמנים. ואחר שהאזור ההוא עבר לרוסים שחררו הרוסים את השבויים הפולנים והרוסים. ביניהם שוחרר גם אחי יודל. ב־18 לחודש מאי 1941 נלקחתי לצבא הסובייטי ל־6 שבועות. המחנה הצבאי הסובייטי היה

ביער אגנאַטקו. אתי היו עוד 18 מבני עירנו. בהיותי שמה כארבעה שבועות חליתי והעבירו אותי לבית חולים. כשנודע להורי שאני חולה, באה לבקרני בבית החולים אחותי יהודית. היה זה ביום שבת. ביום א׳ בבקר נשמעה התפוצצות ופרצה מלחמה. לא עברה שעה וכבר החלו להביא פצועים לבית החולים. עם חום של 39 מעלות לא יכולתי לשכב בשקט במטה. ירדתי לראות את הפצועים. הרוסים הוציאו את כל החולים שמצבם הוטב קצת, אותי שאלו הרוצה אני לנסוע לרוסיה כי עוד מעט תגענה המכוניות, וכל החולים יהיו מועברים לרוסיה, רחוק מהחזית. אמרתי כי רוצה אני לצאת ביחד עם גדודי לרוסיה. כשיצאתי מבית החולים הלכתי לבקר את קרובי ומצאתי ביניהם את אחותי יהודית. היא בקשה ממני להשאר אתה בביאליסטוק אמרתי לה, כי אצל הגרמנים אינני רוצה בשום אופן להשאר והלכתי לגדודי לכפר אגנאטקי. כשהגעתי לשם, הכל היה הרוס ושרוף. מצאתי שם רק שני סוקולאים מיחידתי ורוסים אחדים עם המפקד. הם עמדו כבר לעזוב את מקומנו. אני נסעתי ביחד עמהם עד עיר וולקוביסק, שם נשארנו יום אחד ולילה. למחרת בבקר החלו לפוצץ את היער בו חנינו, נכנסתי לתוך תעלה עמוקה. כעשרים מטר מרחק ממני נפלה פצצה ונזרקתי ממקומי למעלה ממטר ושוב פעם נפלתי לתעלה, מכוסה כולי בעפר. כך שכבתי כ־15 דקות מבוהל ומבולבל. כשעמדתי על רגלי ראיתי סביבי הרוגים, סוסים תועים ועגלות הפוכות. את המכונית, שנסעתי בה, כבר לא מצאתי. התחלתי ללכת ברגל לכיוון בארנוביץ. אַף מכונית שבדרכי, לא רצתה להעלות אותי. בין ההולכים לאורך הכביש פגשתי בחור מעיר ויז׳נה, חייל כמוני והלכנו ביחד. המון אנשים נהרו לכוון מזרחה לרוסיה. ללכת בכביש היה מסוכן. מכל הצדדים ירו והכדורים שרקו מעל לראשנו. ירדנו מהכביש ליד כפר אחד ונתקלנו שם ביהודים, שחזרו מהגבול הרוסי. הם ספרו, שהרוסים אינם מניחים לעבור את הגבול ואף לחייליהם — הסובייטים.

בתחילה לא רציתי להאמין לדבר, עד שנוכחתי שאמנם כך. אם כן, אמרתי לחברים, אין לנו ברירה, כי אם לחזור לביתינו. המשכנו ללכת דרך שדות וחורשות. באחד הכפרים עלה בידי להחליף את מדי הצבא לבגדים אזרחיים. הייתי עדיין חולה ובקושי שרכתי את רגלי. כל מזוני היה סוכר, שמצאתי בדרך. כשהייתי קרוב לאזורי חטפו אותי הגרמנים לעבודה, לקבור אנשים הרוגים וסוסים. כך נחטפתי מספר פעמים בדרכי, עד שלבסוף הגעתי לעיר ביאליסטוק.

אצל הקרובים שלי מצאתי את אחותי. היא שמחה בי מאד. הייתי עייף ויגע מדרכי הארוכה, שנמשכה כשבועיים ושכבתי חולה במטה כשלושה ימים אצל הקרובים.

לאחר שהחלמתי במקצת, הלכנו אני ואחותי ברגל — לסוקולי. נתלוו בדרכנו: יחזקאל צ׳רבונייץ, אשתו וילדם. על יד הגשר עצרו אותנו גרמנים. את הגברים נטלו לעבודה ולנשים הרשו להמשיך בדרכן. בשעות הצהריים קבלנו מהגרמנים לאכול, אך לא יכולתי לאכול. אחד מהם שאל אותי מדוע אינני אוכל. אמרתי לו כי חולה אני וברצוני להגיע לבית חולים. אם חולה אתה השיב הגרמני, אני אטביע אותך בנהר. בכל זאת שאל אותי בדאגה מה מציק לי. אמרתי, שיש לי חום גבוה. אם כך אמר הוא, לך הביתה ושתה חצי ליטר יי״ש, זה יכול לעזור לך.

הלכתי והדבקתי עוד את אחותי ואת מלכה צ׳רבונייץ עם ילדה וכך הגענו הביתה. הייתי מרותק למטה כשבועיים. הרופא מקובסקי נתן לי תרופות ולאט החלמתי ממחלתי.

אמי, שיינה רייזל

מהזמן שפרצה המלחמה היה ביתנו מלא אנשים זרים. מיד ביום הראשון למלחמה הגיעה לביתנו משפחה מגראיבה, בשם קופרברג, המונה חמש נפשות. הם שהו אצלנו כששה שבועות. מאוחר יותר היתה בביתנו צעירה מלודז׳. בימי חנוכה בא לביתנו בן דודי לייזר גונשבסקי עם בני משפחתו מוורשה והמונה אף היא, חמש נפשות. לייזר היה יליד סוקולי.

בשביל הצעירה מלודז׳ לא נשאר עוד מקום לינה בביתנו והיא הלכה לישון למקום אחר, אבל לאכול היא באה אלינו.

שיינה רייזל קליפוביץ, הי״ד

בחצר שלנו התגוררה אשה זקנה, בת 85, גולדה רייזל, בודדה ועזובה. אמי דאגה לה והגישה לה אוכל, עוד לפני שאכלנו אנחנו. בן דודי לייזר שהה בביתנו עד ערב פסח 1940.

הרוסים פקדו אז על כל הפליטים לעזוב את סוקולי ולעבור לעבר השני של ביאליסטוק. לייזר עבר עם משפחתו לכפר חורושץ. לאחר זמן קצר נשלחו הם לרוסיה ושם מת לייזר, ברעב. אשתו ובניו נשארו בחיים.

כך נהגו הורי וקיימו מצוות הכנסת אורחים כל השנים. גרנו בשנים קודמות בכפר דבורקי. משם נהגה אמי לשלוח תפוחי אדמה בשקים של 50 ק״ג ובס״ה 500 ק״ג, לאחר שהוצאו מהאדמה, כדי לחלקם לעניים. אמי הכירה את הזקוקים לעזרה ונתנה להם מזון ביד רחבה ובפרט לחג הפסח ויתר מועדי ישראל.

העבודה בלאפי

הגרמנים היו חוטפים יהודים מהבתים ומהרחובות ושולחים אותם לעבודות בכבישים ובמפעלים. אני ואחי יודל היינו עובדים לסרוגין בכביש ובבתי המלאכה של הרכבת בלאפי.

לאחר זמן, עסק היודנראט בשליחת פועלים לעבודות השונות ושנינו נשלחנו לעבודה בלאפי. קמנו בבוקר בשעה 5 והלכנו לתחנת הרכבת. אני עבדתי בכל מיני עבודות שחורות ואחי יודל עבד במחסנים של הרכבת.

קרה פעם, שצעיר נוצרי חתך בסכין חתיכת גומי מאביזרי הקרונות. אחי הבחין בכך וספר לחבריו. המפקח הגרמני הבחין בדבר ושאל: מי עשה זאת? קם אחד מחבריו והודיע, כי אחי יודל היה עד למעשה. לא היתה לאחי כל ברירה אלא להודות בעובדה. מיד הזעיק המפקד את אנשי הגסטאפו והלקו לאחי 25 מלקות, על שלא ספר מיד את הדבר. הצעיר שהיה אשם במעשה נעלם ולא ידוע לי אם תפסו אותו בכלל.

כשבועיים שכב יודל חולה ומוכה. כך נמשכה עבודתנו בלאפי עד ה־2 לחודש נובמבר 1942.

חסול יהודי סוקולי

באחד לחודש נובמבר 1942 נודע לנו, כי האמטסקומיסאר בסוקולי הזמין בכל הכפָרים בסביבת סוקולי מאות עגלות אכרים רתומים לסוסים, בכדי לגרש את היהודים.

באותו יום לפנות ערב ראיתי כיצד אורזים יהודים את חפציהם ורבים מהם עזבו את בתיהם. חשבתי, כי ישלחו את כל היהודים הצעירים לעבודות פרך למקומות מרוחקים.

אני ואחי יודל ברחנו ליער ולמחרת הגענו לאכר, אחד ממכרינו. הסתתרנו בגורנו וחכינו לשובו מסוקולי. הוא ספר לנו, שהגרמנים אספו בשוק את היהודים והעבירו אותם בעגלות לקסרקטין של הגדוד העשירי, שבביאליסטוק. בין המחכים בשוק לתורם, לגירוש, ראה האכר את ההורים שלנו. חזרנו ליער ופגשנו שם בדיירנו חיים מדבורקי ובניו. התחברנו לקבוצה אחת וחפרנו לנו בונקר. היינו יוצאים לבתי אכרים להשגת מזון. כך חיינו ביער כשלושה שבועות.

פעם הבחין בנו פולני, הידוע לנו כשונא ישראל וחששנו להשאר עוד במקום מפאת הלשנה. הלכנו אז אני ואחי לאכר אחר ממכרינו והוא הסכים לתת לנו מחסה בגורנו, תמורת בגדים. האכר היה מביא לנו יום יום לאכול ולשתות. אמו ואחותו של האכר לא ידעו, שיהודים נמצאים במשקם. אביו, פטפטן מטבעו, לא היה אז בבית והאכר היה מודאג, פן יגלה אביו לשכנים, על קיומנו.

מאוחר יותר נודע הדבר לבני המשפחה של האכר, אך הם גלו להפתעתנו קורת רוח, שאנו נמצאים אצלם ושמרו לשונם בזהירות יתר.

בערבים היינו יוצאים ליער, כדי להפגש עם חברינו היהודים, ששכנו שם במחבואים ובבונקרים.

חברינו מסרו לנו, שלפני זמן קצר בקשו אצל בעל משק פולני חסות. הוא נטל את רכושם ופָקד עליהם לעזוב את משקו. ביער הנ״ל היו חמשה בונקרים: יוסל בלושטיין ומשפחתו, פאלק בלומנקרנץ ומשפחתו, אלתר ביטקו ובָני ביתו וגרשון סטודניק הקצב ואשת חנוך הקַצב ובניהם. בבונקר אחרון זה, היו 13 נפשות ובבונקר של חיים מדבורקי היו 12 נפש. בסך הכל היו בחמשת הבונקרים 42 איש ואשה.

בשכבנו בעלית הגורן יכולנו לראות יום יום בשעה 9 בבוקר את הרכבת החולפת בקרבתנו. הרכבות היו מלאות יהודים המובלים לתאי הגאזים שבטרבלינקה. ראינו כיצד נוהרים יום יום פולנים כדי לגזול ולשדוד את היהודים שהצליחו לקפוץ מהרכבות, על אף היריות ששרקו אחריהם

מרובי הזקיפים, שלוו את הקרונות. הפולנים הפשיטו את בגדיהם וחלצו נעליהם של הקרבנות החיים וההרוגים.

בעל המחסה שלנו ספר, כי בשלושת הימים האחרונים אספו כ־60 הרוגים יהודים שקפצו מהרכבת וקברו את כולם בבור ענק. הוא הוסיף, שילד יהודי בן 9 עם עיניים פקחיות התחנן בפניו שיקח אותו כרועה וכי הוא ואביו נמלטו מהרכבת, שהובילה לתאי הגאזים בטרבלינקה. אביו נהרג בקפצו.

באחד בינואר 1943, מסר לנו בעל הבית שלנו, כי מתקיימת סריקה ביער ומחפשים יהודים. לאחר יומיים ידע להוסיף, כי הגרמנים גלו 42 יהודים והעבירו אותם לסוקולי ומשם לגיטו ביאליסטוק.

הידיעות עשו עלינו רושם כבד. בלילה יצאנו ליער לראות, אם נשאר מישהו לאחר הסריקה. עברנו מבונקר לבונקר ולא מצאנו איש. חזרנו לגורן וצפינו, שמא יבוא עוד מישהו. למחרת ירד שלג וחשבנו שבלילה נוכל לגלות עקבות אנשים, אך לשוא היה החפוש שלנו.

רצינו במשהו לגמול לאכר שלנו בעד טוב לבו וביחסו אלינו והתגנבנו לילה אחד לסוקולי, במטרה להביא משם חפצים מוסתרים על ידנו, לפני שיצאנו משם. במחסן שלנו לא מצאנו מאומה. בתוך ביתנו מצאנו אך תמונות משפחה מפוזרות על הרצפות. אספנו אותם וגם אלה היו בשבילנו אוצר גדול. נזכרנו, שאחד ממכרנו ספר לנו בזמנו, שהסתיר בעלית גג ביתו שני שקים מלאים, לבני גוף. הגענו לשם ולאשרנו מצאנו את השקים. חלק קטן מהאוצר השארנו למעננו והיתר מסרנו לאכר שלנו, שגילה ספוק רב מהתשורה.

היה חורף קשה והיתה סכנה שנקפא מקור בישבנו במקום, אך התגברנו איכשהו ולא זזנו מהגורן ובעיקר, שבעל המשק דאג לנו וסיפק לנו מזון, שלש פעמים ביום.

היינו זהירים בתנועות ובדבור, כי המשק עמד קרוב לדרך. פעם ראינו גרמני, שפתח את דלת הרפת ובחן את הסוסים. חששנו, פן יפנה גם לגורן. לאשרנו הלך לדרכו מבלי להסתכל למעלה.

ביום 18 לחודש פברואר הודיע לנו מיטיבנו, שאין באפשרותו להחזיק אותנו עוד, מפאת פחד הגרמנים וגם התבן אוזל לאט בגורן.

בערב יצאנו ליער ומבלי לחפש הרבה, גלינו בונקר ובו 5 נפשות יהודים מזמברוב. הם ספרו שבחודש מאי 1942, כשהיהודים היו עוד בבתיהם, בא לביתנו צעיר בן 17 מזמברוב ובקש את אמי להמליץ עליו אצל מכריה האכרים, שיקבלוהו לעבודה באחד המשקים. לפי המלצת אמי נתקבל הבחור כרועה אצל הפריץ מסולניק.

לאחר זמן פנתה לאמי אשה מקרקוב, שבקשה אף היא לעבוד בכפר. אמי שלחה אותה לפריץ מסולניק והיא נתקבלה שם לעבודה במטבח.

כשהתחילו לחסל את ישובי היהודים, לא רצה הפריץ להסתכן עוד בהחזקת יהודים בחצרו והם נאלצו ללכת משם וכך הגיעו ליער. מצאנו אותם כעת בבונקר בין חמשת יהודים אחרים. הם הכירו אותי מיד. היתה גם ביניהם צעירה מוולומין ועוד אשה ובתה, בגיל 14, מאלה שקפצו מהרכבת. האשה היתה פצועה ברגלה. ישבנו אתם כל היום ושוחחנו. היה לנו מזון, שקבלנו מהכפרי שלנו, צידה לדרך ומסרנו הכל לאשה הפצועה ולבתה.

לפנות ערב שבנו לבעל המחסה שלנו ובקשנו אותו להרשות לנו להשאר „עוד קצת" בגורן. הוא נאות לבקשתנו ונשארנו שם עד יום ה־15 לחודש מרץ 1943.

בלילה הרגשנו שבחוץ מתרחש משהו בלתי רגיל. פתחנו את פשפש הגורן ואורו עינינו.

ראינו שעירנו סוקולי עולה בלהבות ושמענו יללת הסירנות. יצאנו באותו לילה ליער והחלטנו להכין בונקר עבורנו. הצעירה מוולומין רצתה להיות אתנו ואמרנו לה שקודם עלינו להכין את את הבונקר ואז נקבל אותה ברצון. 8 ימים עבדנו והבונקר היה מוכן, אולם הבחורה מוולומין ויתרה על רצונה להיות אתנו ומצאה אמתלא, שיש לה מקום אצל פולני מסויים. נדברנו, אנשי הבונקרים להפגש למחרת בשעה 6 בבוקר בנקודה רחוקה ביער, כי אחרי השעה הזאת יכול מישהו לעבור ולראות אותנו. אני ואחי חכינו באותו בוקר בנקודה היעודה עד שעה 8 בבוקר ורק אז הגיעו רק שתי הנשים ומררו בבכי. שאלנו מה קרה? הן הססו לספר מיד, אך אחת מהן אמרה, כי פולנים גלו את הבונקר שלהם, הוציאו אותן משם באכזריות, הכו אותן ובצעו עליהן מעשה אונס.

הבחור הצעיר, גרשון טבק לא היה במקרה בבונקר, כי הלך לבקש אוכל ולן בכפר. כשחזר גרשון למחרת ראה מה שקרה לאשה הפצועה ולבתה, גרשון הוביל אותן בינתיים לחפירה עם תפוחי אדמה ומצא שם מקום ליום יומיים, עד שימצא בונקר חדש.

שמענו, שאת האשה הפצועה ובתה מסרו הפולנים לידי הגרמנים. קבלנו את שתי הנשים ואת גרשון לבונקר שלנו. לאשה מקרקוב היה מראה של פולניה. היא החליטה ללכת לכפר ולהתחזות שם כאשה „ארית". היא נשארה בחיים עד לאחרי המלחמה.

בעל המחסה שלנו ספר, שאחת מבנות הכפר ראתה בדרכה ללאפּי כיצד קפץ ראובן, בן חיים מדבורקי מהרכבת, שהיתה בדרכה לטרבלינקה. הוא נורה במקום ע"י גרמני.

פגשנו את אהרון סלומסקי ואת פריימן מאוסטרוב, חתנו של ברל גולדין. אהרון סלומסקי היה היחידי שנשאר בחיים, לאחר שהגרמנים גלו את חמשת הבונקרים, שבהם ישבו 42 האנשים. אהרון מצא מקלט אצל פולני ולאחר שנפגש אתנו נשאר בבונקר שלנו. פריימן מאוסטרוב מצא מקום אצל אשה נוצריה והיה גם בגיטו ביאליסטוק.

שמענו מפי נוצרים, כי באזור שלנו נמצאים, איצ'ה רחלסקי ופישל מונקרש הקצב. ראו אותם כביכול ע"י הכפר פאראשלה. לא התעצלנו והלכנו לחפש אותם. היה זה בחג הפסחא של הנוצרים ואיש לא נראה היה ביער. הגענו לכפר פאראשלה ומצאנו שם את איצ'ה רחלסקי וילדתו, את פישל מונקרש ואת איסר וונדלוביץ'. הם שמחו אתנו מאד. ספרנו להם על צרותינו והם על שלהם. הם בקשו אותנו לא לבקרם עוד, כי הדבר כרוך בסכנה רבה, פן יבחין מישהו בבואנו, או בצאתנו.

נהגתי להתהלך ביער כשמקל בידי. פעם לאחר נקישה קלה במקל ע"י עץ נתגלה שק, מלא בשר חזיר. העברתי את השק למקום אחר ובטוח ובערב הבאתי אותו אל הבונקר.

אחי יודל יעץ להפקיד את הבשר אצל מכר פולני, שמשקו לא היה רחוק מאתנו ולהביא משם מדי פעם ולפי הצורך מנות של כחמשה ק"ג. היה לנו עכשו להאכיל בשפע את יתר 3 האנשים שבבונקר. תפוחי אדמה היו לנו למכביר. בשלנו אותם עם בשר החזיר ובעל המחסה שלנו הוסיף לנו לחם ודברי מזון אחרים.

פעם נתקלנו ביער מרוחק מאתנו בבונקר רעוע. בעבר נמצאו שם יחזקאל צ'רבונייץ, אשתו, אמו, אחים ואחיות וכן, יודל ציבק, (קדרוסק) בנו ומשפחה מוולומין — שתי בנות, חתנו של משה בורנשטיין וילדו. הגרמנים גילו בזמנו את הבונקר והרגו את יושביו. רק נערה אחת, שהבחינה בזמן בגרמנים נמלטה מידיהם ונשארה בחיים.

פעם במששי במקלי באותו היער, פגעתי בקרש עץ, שעל ידו נתגלתה גופת אדם. קראתי

לאחי יודל ולגרשון וזהינו בהרוג את הצעיר היהודי — וואלעק בן 23, מביאליסטוק, שידענו עליו, שהוא קפץ מהרכבת.

בימים ההם התחילו עבורנו דאגות נוספות. לכפר דבורקי הגיעו 20 גרמנים. ארבעה מהם התאכסנו אצל האכר, המיטיב אתנו ולא יכולנו עוד להכנס למשקו. נאלצנו לעבור ליער אחר, שעל יד הכפר מיזילר ולהכין לנו שם בונקר חדש.

להפתעתנו הרבה פגשנו שם את איצ׳ה רחלסקי וילדתו, את פישל מונקאז׳ ואת איסר וונדלוביץ׳. התברר, שגם הם נאלצו לעזוב את מקומם, כי הבחינו בהם עיני פולנים.

לפישל נודע, שאשתו דבורה נמצאת בגיטו ביאליסטוק והוא החליט ללכת עם חברו וואלק ללאפי ולהתערב בקרב הפועלים, שמגיעים יום יום מביאליסטוק לעבודה ובצורה כזאת לחזור עם כל הקבוצה בערב לביאליסטוק. כן עשו והצליחו.

מעניין לספר כאן, שאני הצלחתי לקשור קשר עם חברי בביאליסטוק והחלפנו מכתבים בדרך הדדית. הפועלים שהגיעו מביאליסטוק ללאפי לעבודה מסרו פתקים מהחברים שלי לפועלים הנוצריים ועל ידם הגיעו הפתקים לידי. מביאליסטוק יעצו לי לעבור לגיטו שלהם ולא להתגולל עוד בבונקרים וביערות. הם כתבו לי, שבגיטו חיים עדיין כבני אדם באופן יחסי.

לאחי יודל התחשק לעבור לגיטו, אולם אני לא הייתי בדעה כמוהו, כי סברתי ששם צפוי לכל יהודי מות בטוח, בעוד ביער קיֵמות כל מיני אפשרויות הצלה וישע. אחי לא רצה להשאיר אותי ביער ולהפרד ממני וכך נשאר המצב כמקודם.

את איצ׳ה רחלסקי ואיסר וונדלוביץ׳ הייתי מבקר בערבים. הבונקרים שלנו היו מרוחקים אחד מהשני כמחצית הקילומטר. איצ׳ה רחלסקי בקשני לבוא אליו פעמיים בשבוע ולהשאר שם עם בתו הקטנה, בעת שהוא ואיסר יוצאים לכפרים לחפש אוכל.

הילדה היתה בגיל שבע והיתה פִקחית ונחמדה מאד. היא הקפידה על השקט ולא הרשתה למבוגרים להרעיש, אלא הזכירה תמיד שיש לדבר בלחש. שמה יהודית.

לאיצ׳ה היתה עוד ילדה, בת שלוש ושמה טויבלה. הוא מסר אותה לאכרה אחת וזאת מסרה אותה לאכרה אחרת, חשוכת ילדים, שלא ידעה כלל מי הוריה. לאיצ׳ה נודע שילדתו נמצאת בכפר קאראביה ורגשות עזים של אהבת אב התעוררו בו. הוא לא הסס ללכת לאותו הכפר, כדי לראות את חמדתו, פנים. הוא נכנס הביתה באמתלה לבקש לחם. האשה ספרה לו על חכמתה של הילדונת. איצ׳ה הסתכל בבתו ודמעות חנקו גרונו. הוא יצא במהירות החוצה, כי לא יכול עוד להתאפק מלפרוץ בבכי קולני.

מכרי הנוצרי הביא לי לחם ולפעמים תבשיל חם אל השדה. הוא ספר לי, כי זה ימים אחדים הוא רואה צעירה יהודיה מסתובבת בכפר. הוא נתן לה לחם וספר לה, שמדי פעם מופיע אני, אברהם קאליפוביץ׳ אצלו. בקשתי את הפולני להפגיש אותנו במקום מסויים. למחרת נפגשנו. מוצאה מעירה סמוכה לביאליסטוק. היא בקשה אותי לקחתה לבונקר שלי. הראיתי לה מקום ללון בינתיים הלילה, במרתף של תפוחי אדמה בשדה, והבאתי לה אוכל. מיד שוחחתי עם איצ׳ה רחלסקי והוא בקשני להביא את הצעירה אליו, כדי שתטפל ביהודית והוא ידאג לה למזון.

פעם הלכנו אני וגרשון טבק לבקר את איצ׳ה ואיסר בבונקר שלהם. פתאום שמענו צעקות, הצילו! הצילו! רצנו לכוון הקולות וחשבתי, שמא זה קול אחי? התקרבנו בלאט למקום. השודדים הבחינו בתנועתנו ומבלי לדעת כנראה מי אנחנו החלו לנוס. במרחק

של צעדים מצאנו יהודי מתבוסס בדמו. השודדים הלמו באלה כבדה על ראשו. נסינו להצילו, אך הקרבן השמיע רק אנקת גוסס.

ראינו שאפסה כל תקוה להצילו. השודדים הספיקו להפשיט את בגדיו ולחלוץ נעליו. והשאירו על ידו את חפירה, כדי לקבור אותו. לא יכולנו לקחת את האיש אתנו וגם לקבור אותו במקום. הוא עדיַין היה חי ופרפר בין חיים ומות. היה זה יהודי בגיל 40 בערך וכנראה מאלה שקפצו מהרכבת.

לא יכולנו להתעכב זמן רב במקום, כי עלה השחר ונאלצנו להתרחק מעין זרים. באותו ערב חזרנו למקום, אך לא מצאנו עוד את גופת ההרוג.

הדבר קרה בעת חסול גיטו ביאליסטוק ויהודים רבים הובלו ברכבת להשמדה ורק מעטים הצליחו לקפוץ מהרכבות והיו לאחר מכן לקרבנות בידי הפולנים, כדוגמת היהודי, שביער. בעת ההיא הגיע אלינו וואלק, זה שהלך עם פישל מונקרש לגיטו ביאליסטוק.

זאת לו הפעם השניה, שקפץ מהרכבת. הפעם נפצע ושכב בבית פולני שמונה ימים. הוא הגיע ליער וספּר לנו את כל הקורות אותו, בעת חסול הגיטו.

בריחה מטרבלינקה

בימי חג הסוכות הגיע אלי חברי ברצ׳ה ליבוביץ׳, זה שכתב אלי מכתבים מגיטו ביאליסטוק. הוא נמלט מטרבלינקה בלווית חברו. הם שהו במחנה המוות 6 שבועות. ברצ׳ה ספר מה שעבר בימים קודרים אלה עליו ומה שראה במו עיניו.

הרכבת נכנסה למקום סגור ומגודר. בצריחות גסות פקדו לרדת במהירות מהקרונות. הגרמנים בחרו מכל הטרנספורט כמאה אנשים צעירים ובריאים והעמידו אותם בצד. לכל השאר צוו להתפשט כליל וגרשו אותם לתוך אולם גדול. אנשים עמדו שם בצפיפות איומה, כמליחים בחבית. סגרו את הדלתות והעמידו משאבה, שהוציאה את האויר מהאולם. לאחר רבע שעה נפתחו הדלתות וכל הנמצאים בפנים, נחנקו ונדבקו אחד לשני בפתולים כאלה שקשה היה להפריד ביניהם. מיד הגיעו אנשים עם עגלות והעמיסו את הגוויות בערימות לגובה, כדי להגישם לכבשנים. מתחתם בערו ערימות עצים ומעליהם היו רשתות ברזל עבה, עליהן זרקו את הגוויות לשריפה. כך נעשה הדבר לסרוגין. כל פעם שרוקנו את האולם, הגישו ערימות גוויות חדשות. ברצ׳ה לובוביץ׳ וחותנו גרשון סטודניק עסקו במיון החפצים של הקרבנות. במיון הנעליים הוא הכיר את נעליה של אשתו והראה אותן לחותנו.

הוא גם ראה כיצד נכנס משלוח חדש של יהודים. בקרון אחד היו כולם מתים. היה זה קרון ובו רק נשים. אשה אחת, אחות רחמניה עמדה בפתח הקרון וחתכה בסכין גלוח ורידים, לכל מי שרצה. לבסוף חתכה את ורידיה של הידיים והעבירו אותה מיד לכבשן. ברצ׳ה היה עד למקרה, שאחד הפועלים סירב למלא את פקודת הגרמני. הרוצח שסע עליו את כלבו שקרע את היהודי לגזרים. עוד ראה ברצ׳ה, שאחד היהודים סטר על לחיו של קאפו. מיד זרקו את היהודי חי — לתוך לוע הכבשן.

הוא עבד שם 6 שבועות בתוך קבוצות של 400 פועלים. באותה תקופה החלו לחסל את המחנה טרבלינקה ומשלוחים חדשים כבר לא הגיעו.

יום אחד חלקו את כולם לשתי קבוצות של 200 איש בכל אחת מהן ופקדו עליהם להכנס לקרונות רכבת, 40 איש בכל קרון. הרכבת זזה ממקומה ולא ידענו לאן....

לא רחוק משדלץ עצרה הרכבת. אנשים שאלו את אחד מעובדי הקטר לאן נוסעים? בעד התשובה הוא דרש משהו בעל ערך, אחרת לא מוכן היה להגיד.

אחד האנשים הוריד מאצבעו טבעת והושיט אותה לגוי ואז הוא אמר, שמובילים אותנו לחלמנו, שגם שם מחנה מוות.

כשהחלה הרכבת לזוז שוב לדרכה, פרק ברצ׳ה לובוביץ׳ את הסורג מחלון הקרון וקפץ החוצה. בדרך נתלווה אליו עוד אחד מהנמלטים ושניהם הגיעו לגדה של נהר. תמורת מעיל הראה להם כפרי אחד, כיצד לעבור את הנהר ברגל. כך הגיע לובוביץ׳ אלי. הוא ידע באיזה יער אני נמצא. שמחנו מאד איש עם רעהו. ספרתי לו, כי בסביבתנו נמצא בן אחותו, אהרון, והצבעתי על הבונקר שלו.

כל החורף היינו ביחד. לעתים נתקלנו ביהודים ויהודיות, נודדים ביערות. עזרנו לרבים מהם להכין בונקרים ומחבואים. הכרתי כבר מקומות רבים שביערות הסביבה. פעם פגשתי גבר ושלוש נשים. הם בקשו אותי לעזור להם להכין מקלט. אחת הנשים היתה זריזה מאד. הלכנו ליער ברעזעבה עם מכשירים בידינו ולאחר זמן קצר היה מוכן בונקר עבור 12 אנשים, שהתלקטו בינתיים במקום. 6 שבועות ישבו שם בשקט, עד שגלו אותם הפולנים וירו בהם.

כדי להתקיים בבונקר היה צריך להסוותו כראוי ולא להשאיר כל עקבות.

כיצד נהרג איצ׳ה רחלסקי?

היה זה בחודש נובמבר 1943. בערב בא אלי איסר וונדלוביץ׳ וסיפר לי, כי הפולנים רצחו את איצ׳ה רחלסקי במוט ברזל והוא גוסס. כאשר הגענו אליו, הוא היה במצב אנוש ולא היה מסוגל לדבר. ישבנו על ידו כל הלילה ובבוקר נפח את נשמתו הטהורה. קברנו אותו ביער לא הרחק מהבונקר.

ילדתו הקטנה יהודית ישנה עדיין ולא שמעה, כאשר הבאנו את אביה למנוחת עולמים.

באחד הימים של נובמבר 1943 התחשק לנו להיות מחוץ לבונקר, כי יום חג היה לנוצרים ואיש לא יצא ליער. עשינו כביסה ותקוני בונקר. היתה לנו תרנגולת ובשלנו אותה עם תפוחי אדמה. לפתע ראינו מרחוק שני גרמנים. התחלנו לרוץ ונעלמנו מעיניהם.

הגרמנים נגשו למקום, שם בשלנו ומצאו במעיל שהשארנו שם, אגרת כתובה יידיש.

הם הלכו לכפר אנטוני, כדי לפענח את הכתב. לביש מזלם לא נמצא בכפר איש שידע לקרוא את הכתב. הגרמנים ספרו לתושבי הכפר, כי מצאו בגדים וסיר עם בשר עוף.

לאחר כרבע שעה עבר אחי במקום שבשלנו. נטל את הבגדים ואת הסיר העביר לבונקר. הגרמנים חזרו ולא מצאו עוד כל דבר שראו קודם.

למחרת סיפר לנו תושב הכפר, מה שספרו להם הגרמנים על הבגדים והסיר. הכחשנו כל קשר לדבר, כי לא רצינו שידעו שבשר עוף אוכלים אנחנו.

חברי גרשון טבק פגש ביער שתי צעירות יהודיות. אחת מהן נשארה אתנו והשניה עברה לבונקר של איסר. בבונקר שלנו היו מעכשו 5 נפשות. הבחורה החדשה היתה מביאליסטוק, נאורה ומשכילה.

מותו של אחי, יודל

ב־9 בנובמבר 1943 הלך אחי יודל לכפר גולמביה, כדי להביא משם קצת אוכל ואני הלכתי לאותה המטרה לכפר אחר. כרגיל היינו הולכים שנינו יחד, אולם הפעם נפרדנו וכל אחד משנינו הלך לכוון אחר. נזהרנו והלכנו בדרכים צדדיות ובשבילים ולקראת השעה 9 בערב היינו חזרה בבונקר.

חזרתי באותו ערב כרגיל, אך אחי עדיין לא הגיע. חכיתי בחוסר סבלנות לבואו והנה חלפה שעה ועוד שעה וכבר חצות הלילה ואחי איננו. הייתי מאד מיואש ובכיתי. מי יודע מה קרה לו בדרכו. לפנות בוקר יצאתי לחפש אותו.

בעברי מול חורשה אחת הבחנתי באחי ששכב על הקרקע ללא רוח חיים. המזון שקבל בכפר היה מונח על ידו. בלב קרוע ושבור שבתי לבונקר וספרתי על אסוני לחברי. הבשורה

אהרן יהודה קליפוביץ הי״ד

הנוראה הדהימה אותם. אני וחברי טבק הלכנו לקבור אותו. רציתי לחפור בור רחב לשנינו ולשים קץ לחיי. טבק היה אז מצויד כבר ברובה. תפסתי את רובהו, כדי לירות בעצמי. טבק הבחין בדבר וחטף מידי את הרובה.

קברנו את אחי יודל ולא יכולתי להנתק מהמקום. נשארתי שבור ורצוץ ולבי מר עלי. חברי טבק תמך בזרועי והוליכני לבונקר. שכבתי שבועיים בבונקר ולא עלה במחשבתי לזוז ולדאוג לעצמי.

נשארנו בבונקר כל החורף, עד שאכרים זרים הריחו את המקום ורחפה סכנה מעל לראשנו. לא נשאר לנו, אלא לעזוב את המקום. לקחתי אתי את הבחורה עדז׳ה בורנשטיין שהיתה אתנו בבונקר והלכנו ליער דבוראקי, שם היה חברי ברצ׳ה לובוביץ, שברח מטרבלינקה. היה שם אתו בן אחותו אהרון סלומסקי. ביער זה היה עוד בונקר, שעשיתי אותו אני, לפני שנה, וגרשון טבק נשאר שם בינתיים עם הבחורה באשה. ב־15 לחודש מאי 1944 הלכתי בלווית

אהרון סלומסקי לבונקר של גרשון טבק וישבנו שם זמן מסוים. בצהריים הגיע אלינו ואלק וסיפר חדשות מרעישות.

הוא נתקל בפרטיזנים רוסים, שהציעו לו ללכת אתם ליערות ביאלובייז׳ה למרכז של הפרטיזנים. הם נדברו אתו להפגש שנית במקום מסויים לאחר 3 ימים וכי נכונים הם לקבל יהודים נוספים לשורות הפרטיזנים. ואלק ספר לנו נסים ונפלאות, אולם לא התיחסנו ברצינות לדבריו, כי הכרנו אותו כבעל דמיון. בראותו שאין אנו מתלהבים מספורו, רצה לשכנע אותנו והציע ללכת לאיסר וונדלוביץ, שם נמצאה הצעירה שהיתה עדה לפגישה עם הפרטיזנים הרוסים.

עם שקיעת החמה הלכנו לאיסר וישבנו בצוותא בין שיחים עבותים והצעירה פתחה בסיפורה. לפתע שמענו, שמישהו נמצא בקרבתנו. ואלק הלך לבדוק במה הענין, ומיד חזר בצעקה: ברחו, ברחו!!!

התחלנו לברוח וכדורי יריה עפו מאחורינו. אני מעדתי ונדמה היה לי שנפגעתי מכדור. קמתי מיד והמשכתי לרוץ בכיוון אחד עם גרשון טבק ואהרון סלומסקי. עם שוך היריות, האטנו את המנוסה ולאט עצרנו וחכינו במקום עד הערב. כשהחשיך שמנו פעמינו לעבר הבונקר שלי, שם מצאנו את איסר ואת בתו הקטנה של רחלסקי — יהודית.

איסר סיפר, שבהיותו בבונקר שלו, שמע יריות. הוא יצא ולא ראה איש בסביבה. בכל זאת היתה לו הרגשה, שסכנה אורבת לו. הוא לקח אתו את יהודית׳קה ובא אלינו.

על גורלם של האחרים לא ידענו. עם הנץ החמה, יצאו טבק ואיסר לכוון ההתרחשויות של אתמול ונתקלו בגופתה של אשה צעירה, שנורתה למוות. היא היתה יחפה לאחר שהרוצחים חלצו את מגפיה. בבונקר עצמו מצאנו את גוויתה של הצעירה השניה, שהבאתיה בזמנו לאיצ׳ה רחלסקי והיא טפלה בילדונת שלו (את שמה אין אני זוכר). את באֵשה הם קברו וגופַּת הצעירה השניה נשארה בתוך הבונקר.

על גורלו של ואלק והנערה, אתה הוא היה לא ידענו זמן ממושך. מאוחר יותר הגיע לאזנינו, שהיא נורתה למוות כששה שבועות לאחר שנפרדנו מהם. ואלק נשאר בחיים.

נשארנו שבעה איש. בבונקר אחד היה צפוף לכולנו והתחלקנו לשתי קבוצות. אני, ברצ׳ה ועדז׳ה בבונקר האחד, בעוד איסר, יהודית׳קה, טבק ואהרון בבונקר האחר.

זמן מסויַם שרר ביער שקט יחסי ויכולנו לנוע חפשי. בערבים היינו מבשלים תפוחי אדמה עם גריסים ולעתים, גם בשר חזיר, אותו הביאו הצעירים מהכפרים המרוחקים. מלאי תפוחי האדמה ובשר שהכינונו, יכול היה מעתה להספיק לכולנו למספר חדשים. לחם היינו משיגים בכפרים אצל הפולנים, שהכרנו אותם.

באותם הימים נעשתה קרובה אלינו יותר ויותר החזית. מדי פעם שמענו התפוצצויות והדי יריות פלחו את האויר. בעתות של שקט התהלכנו ביער, אני, ברצ׳ה ועדז׳ה בורנשטיין. פעם, כשהגענו לעמקי היער פגשנו במַפתיע את איסר והוא ספר לנו, שבאותו בוקר הוא וחבריו טבק וסלומסקי עסקו בתקון מכסה הבונקר. כנראה התפשט הד הדפיקות בפטיש למרחק ובטרם שגמרו את התקון הופיע מולם איש זר וקרא: הוי יהודונים, אתם מתחבאים היטב! לאחר שהתרחק האיש חששו להשאר בבונקר מפאת סכנת הלשנה ומאז מתחבאים.

חזרנו מיד לבונקר שלי והנה נעשה בו הרס מוחלט ודברי עץ נשרפו. הבינונו, כי גם עלינו למצוא מקלט חדש ובטוח יחסית. התפזרנו קבוצות קבוצות, לתוך התבואה שבשדה. סלומסקי הלך עם טבק, איסר עם יהודית׳קה, ואני, עם ברצ׳ה ועדז׳ה בורנשטיין.

כ־10 ימים שכבנו בתוך שדה הדגן. שמענו וראינו מטוסים רוסים עוברים מעלינו. פעם הבחנו באנשים המתהלכים לא רחוק מאתנו ונזהרנו לנפשותינו. רעבנו בימים אלה ללחם ורק פעם אחת במשך שבועיים הצלחנו להביא משהו לאכול מן הכפר. במקרה, גלינו בונקר וישבנו בו. אטמנו אותו במכסה הדוק ורק בלילות פתחנו את המכסה כדי לשאוב אויר צח. בזמן שהיה המכסה סגור נפנפנו במגבות, כדי לעשות אויר מלאכותי. מאוחר יותר נקבנו שני חורים לאוורור, בגודל חור של עכבר.

ביום ה׳ האחרון, שמענו ביער קולות של תנועה מוגברת, שיחות אנשים וצלילים היוצאים ממקלט רדיו. לא עברו רגעים ודבור שפת רוסית הגיע לאזנינו. מנוסי צרות, שערנו שמא אלה ביילורוסים, המשתפים פעולה עם הגרמנים. הסתגרנו שוב בבונקר והטינו אוזן לכל רשרוש. כל יום ו׳ לא העזנו לזוז מהמקום ורק בשבת לפנות בוקר שמענו מעלינו את קולותיהם של ברצ׳ה וטבק, שקראו לנו לצאת, כי הרוסים הגיעו. היה זה 15 לחודש אוגוסט 1944.

לא היה קץ לשמחתנו. התחבקנו והתנשקנו איש עם רעהו תוך דמעות גיל בעיניים. רק עכשו הרגשנו עד כמה אנו בודדים ועזובים, ללא אב, אם, אח ואחות וללא קרוב וגואל. להיכן נפנה את צעדינו ? מי ישמח אתנו ?

אחרי השחרור

דבר ראשון שעשינו, כשרק הרגשנו כאנשים חפשיים היה להתרחץ בנהר. במשך 4 שבועות נרדפנו על צואר ולא היתה לנו אפשרות להתרחץ. גם כביסה הגונה עשינו והחלפנו את

בני הכפרים דבורקי וזדרודי

עומדים מימין: ינטה קרוננברג, יצחק זלוטקו ורעיתו אלתה, אליעזר לובוביץ, רחל ומאיר סלומסקי

באמצע מימין: יהודה קליפוביץ׳ ינטה לובוביץ, חנן זלוטקו ורעיתו לאה, ראובן לובוביץ, אסתר לובוביץ, ינטה זלוטקו, דב לובוביץ

יושבים מימין: אברהם קליפוביץ׳, דבורה וגנר, שלמה קליפוביץ׳, יהודית קליפוביץ׳, אייזיק זלוטקו, חנה קרוננברג, עטקה זלוטקו

בגדינו. הלכנו לאחר מכן לאכר הטוב שלנו, שהרבה עשה למעננו וסיכן את עצמו ומשפחתו. הוא העמיד לפנינו שולחן ערוך עם מאכלים טובים ומזינים. התחשק לי מיד ללכת לסוקולי, אבל עייף הייתי למדי, כדי ללכת ברגל. נשארתי ללון אצל מטיבי האכר, בגורן שכל פנה וכל סדק ידעתי.

למחרת בבוקר הלכנו כולנו לסוקולי. היו שם כבר: מיכאל מאיק ובנו משה, חיים טוביה ליטבאק עם בני משפחתו, פראדל ז׳ולטי עם בנה דוד, האחים אברהמל וחיים יהודל גולדברג, בנה של רופאת השניים — מונייק, משה לב וזאב גריצ׳אק ומשפחתו.

היו אז גם בסוקולי יהודים, שלא מבני עירנו, שהגיעו מיד לאחר השחרור מיערות וממחבואים. התאכסנו כלנו בביתו הנזוק של אלתרקה הקטן. ישנו על הרצפה. אוכל הבאנו מהמטבח הצבאי של הסובייטים, שנאותו לחלק שיריים ליהודים, נצולי השואה. לאט לאט שבנו להיות אנשים חפשיים. אחדים מאתנו קבלו מהפולנים חלק מהחפצים, שהפקידו בידיהם בימי המנוסה המבוהלת מהעיר. מאוחר יותר התחילו היהודים שלנו בעסקי חליפין עם אנשי הכפרים הסמוכים.

אני הבאתי לאכרים בגדים משומשים תמורת חמאה, בשר ויי״ש. כך בערך עברו חיינו, בחדשים הראשונים אחרי השחרור, עד יום 18 בפברואר 1945.

הימים האחרונים בסוקולי

במוצאי שבת בקרתי אצל זאב גריצ׳ק, רצלב וזאב אולשק, שהתגוררו בצוותא בבית מרדכי סורסקי. התאספו שם עוד מספר חברים ושחקנו בקלפים. הדירה היתה בת 4 חדרים והיו לו 2 מעברים, מצד החזית ומאחור הבית. שחקנו בחדר הקדמי, קרוב לדלת. על השולחן דלקה עששית נפט.

לזאב גריצ׳ק שעמד בחוץ נגשו 4 פולנים ושאלו אותו אם הוא גר כאן. הוא ענה להם כן, ומיד פרץ לדירה בצעקה:

רוצחים באים!

הם פלשו בעקבות זאב למטבח ופתחו ביריות לעבר הנמצאים שם. היהודים שישבו בחדר פנימה התחילו לברוח. בהיותי אחרון היושבים הססתי לרוץ מחשש, פן יפגעו בי. הצלחתי להסתתר בין הארון והמטה, כשמעל רגלי השתטח שמאי ליטבק. בזמן האנדרלמוסיה של הבריחה נפלה ארצה עששית הנפט וממנה התלקחה רצפת העץ. קראתי לשמאי: —

כבה את המנורה!

באותו רגע נכנס לחדר כרוח רעה אחד הפורעים ובהבחינו בשמאי, צרח:

— „יעשצ׳ה יעדען ז׳יד!״ — עוד יהודי אחד. שמאי קם וקרא לרוצח:

מה מעשיך פה?

ברגע זה דחקתי אינסטינקטיבית את מחצית גופי עמוק יותר מתחת למטה. הפולני זינק וירה בשמאי 3 כדורים. הקרבן צנח ארצה וכסה בגופו את רגלי. אחד הפורעים הזיז את המטה מהקיר, כדי לראות אם נמצא עוד יהודי. הזזתי את גופי יחד עם המטה. לפתע הופיע בדלת שייקלה ליטבק, נער בן 12. הגזלן שאל אותו למי בא?

שייקלה ענה:

אל אחי!

בו ברגע נשלחו 2 כדורים לראשו של הנער.

הפורעים התחילו להלום בגרזן באחת הדלתות שהיתה נעולה, במטרה לגלות קרבנות נוספים. למזלם, הצליחו הנמצאים שם בחדר, עוד קודם לכן, לברוח החוצה מבעד לחלון. אנשי הכנופיה שארבו מבחוץ אותתו בראקטה לחבריהם והסתלקו מהמקום. קבוצת הרוצחים מנתה 9 איש.

יצאתי מהבית ורצתי למשטרה. למחרת היום הבחנתי שהמקטורן שלי נקוב. בעת היריות הרגשתי שאכן באחד המקומות בגופי עוברת זרימה.

היינו יחד בבית 19 יהודים. 7 מחברינו נורו למוות והיתר הצליחו להמלט.

לאחר הרצח נשארתי בסוקולי עוד 3 ימים ועזבתי ביחד עם חברי את עיירתי — לצמיתות. דרכנו הובילה לביאליסטוק.

קורות הימים העגומים האלה השפיעו קשות על רוחי. חדשים רבים חשתי את הזוועות וראיתי לנגד עיני את חברי הנרצחים וכיצד שכבתי מתחת למטה ושמאי ההרוג שרוע על רגלי. הייתי מתפרץ לעתים בבכי ותקפו אותי עוותים בכל גופי. לא הייתי מסוגל להרגע ולהפסיק לבכות.

ואפילו כיום, כשאני מעלה בזכרוני את יום הדמים הנורא ההוא חונקות אותי דמעות. שנאתי וחרוני גוברים בקרבי נגד אותם הפולנים הרוצחים, שסייעו לגרמנים לשפוך את דמם של פליטים, מתי מעט, — מהשואה.

קללת נצח על ראשיהם!

חיים יהודה גולדברג, מלבורן

חיים גולדברג

בגוב הרקבון

שנת 1939 תחרת בתולדות העם היהודי לנצח. ביום 3 בספטמבר פלשו הגרמנים לעירנו סוקולי ומיד הפילו חתתם על התושבים. הם היו מזוינים ומשורינים מכף רגל ועד קדקוד. בערב הראשון לבואם הציתו את הבתים של הרחובות, טיקטין ולוֹמז׳ה שנשרפו כולם עד היסוד. בלילה ההוא עברו הגרמנים מבית לבית ושדדו. קבוצת יהודים הובלו לפרבר העיר, ע״י כביש ביאליסטוק. שם מלמלו ודוי ושערו, שהגיעה שעתם להחזיר נשמתם לבורא עולם. אלה שניסו להמלט נורו בדרך ריצתם. בין הקרבנות היו:

אלתר נובק, אלתר סלודקי, קלמן יענקל, שני בניו של ברוך השמש, ריבה בת 17 ועלם בן 15, מיד נוספו עוד קרבנות.

שכבתי בשדה הרחק מהעיר והסתכלתי על להבות האש ותמרות העשן שהסתבכו מעל העיר. שאגות הגרמנים התערבבו עם הדי הרימונים המתפוצצים מתוך שלהבות הבתים השרופים שעלו לשמים. חשבתי, כי בלילה ההוא הגיע קץ העולם.

בראש השנה ההוא לא הלכו היהודים להתפלל לבית המדרש, אלא ערכו מנינים בבתים פרטיים. התיפחו בלחש בתפילותיהם לבל ישמעו אותם הגרמנים.

יהודים גורשו מבתיהם והגרמנים פקדו עליהם להצטייד באתים, מעדרים ומכשירי עבודה אחרים. בשוק הישן חולקו המגורשים לקבוצות וסודרו לעבודות כגון: לנקות את כל הדרכים מלכלוך ומאשפה, לפרוק ולטעון משאות לכלי רכב צבאיים, חביות בנזין, תבואות ודברים רבים אחרים וכן לרחוץ ולשטוף מכוניות.

הם פרצו לחנויות ומחסנים ושדדו הכל. בחנות הנעליים של איצ׳לה בן ישראל חיים לא מצאו כל סחורה, על כן העמידו אותו על יד חנותו ואיימו עליו באקדח, שיגלה היכן הסתיר את סחורתו. רועד מפחד הצביע להם איצ׳לה על חפירה ברפתו, שהיה מכוסה עצי בעירה. הגרמנים הטעינו 2 ארגזים מלאים עורות ונעליים מוכנות.

במקומות שונים נטפלו הגרמנים לצעירות ואנסו אותן בצהרי יום. בחורות רבות לבשו

שמלות מרופטות וישנות של אמותיהן כדי להיראת קשישות ומכוערות. שני גרמנים עלו לגג של בית הכנסת וניסו לפרק את המגן דוד, שהיה שם. בראותם שהדבר לא יעלה בידם, השחיתו אותו עד כמה שיכלו וירדו מהגג בקללות על שפתותיהם.

היו גרמנים שדרשו למסור להם הכל שמצאו בכיסי הנתקלים להם בדרכם. פגשנו גם גרמנים טובים שטענו, שהם שונאים את המלחמה וגילו יחס הוגן ואדיבות כלפי היהודים. הם הראו לנו תמונות של בני משפחותיהם. אחד מהם היה ספר, שהשתתף במלחמת האזרחים בספרד. הם הוסיפו, שהגרמנים יסוגו בקרוב מהחבל שלנו ובמקומם יבואו הרוסים. השתוממנו מאד לשמע דבריהם. קשה היה לנו להאמין שדבר כזה יקרה באמת. ואכן, במוצאי יום הכפורים ראינו כיצד מתחמקים הגרמנים האחרונים ונעשה שקט כלאחר חתונה. אולם השקט לא נמשך זמן רב.

אחרי נסיגתם של גייסות הגרמנים החלו להתלקט בעיירה שיירי החייל הפולני, שהסתתרו ביערות במשך מספר שבועות. הם הגיעו בעגלות אכרים ומלאו את כל ככר השוק.

מיד נפוצה שמועה, שהגויים מתכוננים לערוך פרעות ביהודים. כל אחד התחבא בתוך ביתו. אמהות החלו לדאוג לגורל ילדיהן. כך נמשכו 3 ימי מתיחות במצב רוח של פחד ובהלה מפני ידם הרעה של צוררינו.

בערב סוכות בצהרי היום נפוצה בשורה טובה בכל העיר. לא עבר זמן, ומיד הופיע לנכון חיל סובייטי רוכב על סוס צחור, בככר השוק. מדי פעם התעכב הוא ושאל משהו אצל העוברים בדרכו, סבב במקום ונעלם.

היהודים פחדו עדיין להוציא ראשיהם ממחבואם. אחרי שעה קלה הבחינו מבעד סדקי הדלתות כי בלב השוק עצר אוטו משא ובו חיילי הצבא האדום מזוינים במקלעים.

את הרוסים הקיפו פולנים, מוכרים לנו כריקים ופוחזים מעולם התחתון. לא עבר זמן וכבר ענדו פולנים אלה סרטים לבנים על זרועותיהם. נעשו כביכול שוטרים ושומרי חוק. עוד באותו ערב צעדו חיילי הצבא האדום בכל הרחובות ובכל הדרכים. הם הגיעו מכביש ביאליסטוק ונעו לכוון לומז׳ה — גראייבו — מלקין, שם נתחם הגבול בין הגרמנים לבין הרוסים.

צפופים וצרים נעשו הבתים של יהודי סוקולי. שני הרחובות הגדולים כאמור, עלו באש. ויסוקי מזובייצק המרוחקת 15 ק״מ מסוקולי נשרפה כליל מקצה ועד קצה. רוב הנפגעים והנשרפים משם, הגיעו לסוקולי. היהודים אצלנו נאלצו להצטופף יותר ויותר על אף הצפיפות הקודמת ולוותר על נוחיות.

הרוסים תפסו מקומות לאורך ולרוחב בבתים פרטיים ובמבנים צבוריים. בתי הכנסת הישן והחדש, הפכו לבתי חולים. כל בית ומחסן צריך היה לעמוד מוכן תמיד לאכסן קצינים. הצפיפות בסוקולי הלכה וגדלה מיום ליום. העסקים הפרטיים נתחסלו בגלל המסים הכבדים, שהטילו הסובייטים על בעליהם. בעלי המלאכה נאלצו להתארגן בארטלים. המצב הכלכלי הלך ורע מיום ליום וקשה היה להתפרנס. גם אלה שעסקו במקצוע לא השיגו במשכורתם היומית קיום נפשם ולמשפחותיהם.

בוקר אחד בהיר פשטה שמועה בעיירה, כי בליל שבת נלקחו אנשים ממטותיהם ונשלחו לסיביר. חרדה חדשה אחזה את היהודים בעיירתנו. בין הנאסרים היו: גדליהו סלודקי ולייבל זילברשטיין ומשפחותיהם וכן אשת אלתר גובק.

התקדרו פני השמיים מעל לאוכלוסיה. בימי ראשון בשבוע לא התקיימו עוד כדרכן

התחרויות במשחקי כדור רגל בין הערים. פתאום נעלמו כל המפלגות והסיעות. בני הנוער נאלצו להרשם ל„קומסומול" ולא נראו עוד בבתי התפילה. גם בשבתות ובחגים היו בתי המדרש ריקים למחצה. פסקו לחלוטין וכוחים פומביים סוערים. איש לרעהו הזכיר את אמרת חז"ל: „שומר פיו ולשונו, שומר מצרות נפשו".

בבתי ספר העממיים, בשעות הקבועות ללמודים היו המורים הסובייטיים מנהלים תעמולה נגד הדת. לא אחת חזרו ילדים מבית ספרם ודמעות בעיניהם. הם התאוננו בפני הוריהם, שהמורים משמיצים את התורה הקדושה ואת המצוות, את האבות, השבתות והחגים. באביב שנת 1941 נשארו בעיירתנו אך זקנים ובחורות, כי בני הנוער גויסו לצבא ונשלחו לשרת בערים רחוקות בלב רוסיה, או בקרבת הגבולות עם גרמניה, שם עבדו בעבודות בצורים. גם אני גוייסתי לצבא ונשלחתי לפלוגות העבודה לנקודת אוסובייץ — גראייבו. כל החודש למדנו את תורת הצבא. היות, ועדיין לא מצאו לנו מקום קבוע נשלחנו יום יום אחרי צעידות מפרכות וקשות, עפי"ר רטובים מגשם וקפואים מקור, לכפרים, לבתי אכרים עניים. שכבנו על רצפות קשות ,מבלי שנמצא קצת קש להציע מתחת לגופינו ובלי שמיכות להתכסות בהן.

הרבה משלנו התחילו להשתעל ולהתגרד. לאחר חודש העבירו אותנו לצריפים. הרוח נשבה מכל העברים והגשם הרטיב ללא רחם את המצעים הקשים. לא היתה לנו שהות מספיקה

נבחרת כדורגל בסוקולי בשנת 1938

עומדים משמאל: צבי נמזינסקי, אליעזר לורינסקי, שמואל קרושננסקי, דוד יהודה שווצ'ניק, זאב מאלון, אריה מונקרזש, שייקה צ'רני, חיים ספקטור, אליעזר וגנר, חיים יהודה גולדברג, ישראל נמזינסקי, זלמן גולדברג.

יושבים משמאל: משה קרבצביץ, יעקב פליער יעקב צ'רני, איסר עיין, משה סורסקי, משה מאיק, שמואל צ'רני, מוטל שפירא, ישראל ויטריאל, פייוול ספקטור

לשכב ולנוח, כי לילות קיץ קצרים הם והימים ארוכים. עבדנו עד שעה מאוחרת בלילה ויצאנו לעבודה עם הנץ השחר.

הצריפים נמצאו בכפר ריבאקי, כ־5 ק״מ ממקום העבודה וכן היה עלינו בכל יום לעבור את הדרך ברגל, הלוך וחזור. כשהתחלנו לעבוד באזור שלנו היו עוד שדות התבואה ירוקים ותפוחי אדמה פרחו אז. לאחר עבודה של 3 חדשים אי אפשר היה להכיר ולהאמין שהיו כאן קודם שדות פוריים.

שטח שדה של 5 ק״מ לאורך ולרוחב היה חפור מכל הצדדים. נעקרו עצים, נסתמו בארות, הוצאו צנורות מים ובמקומם רוצף השדה והוכן כשדה תעופה למטוסים.

4 בטליוני עבודה היינו. הבטליון, שהגיע ראשונה לעבודה היה תופס לעצמו את כל מכשירי העבודה שהיו במחסנים. אלה שבאו אחריהם לא מצאו כבר לעצמם במה לעבוד. בכלל היה אצלם מחסור במכשירי עבודה ועפי״ר היו הבטליונים מתקוטטים ביניהם.

האוכל היה מחולק בצמצום. לא היה מספיק לחם. אנשים התעלפו מרפיון כללי וחולשה באמצע העבודה.

ביום ה־22 ביוני, שנת 1941 ביום א׳ לפנות בוקר, הקימו אותנו. היינו רגילים להפתעות ואפילו בימי א׳ בשבוע, אך הפעם לוו את הקימה בצעקות והדבר עורר אצלנו חשד מיוחד. המפקד שלנו, והמשקפיים על חטמו הרים ראשו לשמים והסתכל במתיחות במטוסים, שהיו מעופפים ורועשים במרומים. בסוף הוא פלט ש„אלה, הם מטוסינו״ !... והמטוסים „שלנו״ עשו את שלהם והטילו פצצה אחר פצצה. „אלה הם תמרונים שלנו״, הוסיף המפקד. מיד לאחר כך קבלנו פקודה לנוע ולסגת בזחילה, מלווה עמל ויגיעה, עד למבצר אוסובייץ. אף כאן נמצאנו בסכנה מול הפצצות בלתי פוסקות. בנס יצאנו משם בעודנו חיים. יומיים חפרנו מקלטים מתחת של להק מטוסים גרמנים. בלילות הוליכו אותנו בדרכים צדדיות לכוון ביאליסטוק. קרוב לביאליסטוק נמצאנו מבולבלים ונבוכים בתוהו ובוהו. נעלמו מפקדינו והקבוצות נתפזרו לכל רוח. נשארו אך בודדים ומבוהלים, שלא הבינו את המתרחש ולא ידעו מה לעשות ואנה לשים פעמיהם.

אני לא ידעתי, אם בסוקולי נמצאים גרמנים או רוסים ורגלי נשאו אותי לכביש המוביל הביתה. בדרך נתקלתי ב־2 נערים פולנים. לאן ? שאלתי, — לכפר יז׳בו, ענו. החלטנו ללכת יחד. לאורך הכביש אי אפשר היה להתקדם מפאת ההפצצות, שלא פסקו. הכביש היה מכוסה שברי רכב סובייטיים וחיילים פצועים רבצו משני הצדדים מתבוססים בדמם וזועקים לעזרה.

הנערים ,שאתם הלכתי הכירו טוב את הדרכים ועברנו דרך חורשות ושדות תבואה. במקום אחד זנקו לקראתנו 3 רוסים, מזוינים בכלי נשק ופקדו עלינו להרים ידיים. הם חקרו אותנו מי ומאין אנחנו. לבסוף הציעו לנו כיצד ללכת ולהזהר מבלי ליפול לידי הגרמנים. הנערים פנו לכוון יז׳בו ואני המשכתי בדרכי לכוון סוקולי.

פתאום נגלה לעיני הנהר הרחב והעמוק — נארב, הסוגר עלי את הדרך.

בשיחה עם עוברים נודע לי, שלא רחוק מהמקום מתגורר דייג פולני בשם קרפץ, המסוגל להעבירני לעבר הנהר בסירה. מה נדהמתי לשמוע מפיו, שאך אמש העביר דרך הנהר את אחרוני הרוסים והוא סבור שכבר הגרמנים נמצאים שם. הוא לא היה מוכן להסתכן למבצע העברה נוספת. השומע אתה, מוסיף הדייג, איך שורקים באויר יריות הגרמנים ? נחושה היתה החלטתי לצלוח את הנארב. בראותו זאת, הסביר לי הדייג כיצד לעשות זאת ובאיזה מקום

בדיוק, כדי להגיע לסבך של צמחים גבוהים. מאחורי הצמחים מתפתל שביל, שהרוסים סללוהו רק תמול שלשום.

בכל זאת מודד אותי האיש ומגלה רחמנותו אלי. הוא שוב לא מיעץ לי לעשות צעד כה מסוכן. הוא מעביר אצבעו על פני צווארו, כלומר, שאבין שכך עושים הגרמנים ליהודים. לא נרתעתי מהמעשה על אף הסכנה. קפצתי לנהר וחתרתי בידי האחת, בשניה החזקתי את בגדי. הצלחתי להגיע בשחיה לעברו של הנהר, מול הכפר ונייבו.

רטוב ותשוש נכנסתי לביתו של האכר הראשון שבכפר. בני ביתו של האכר הראו לנו פנים זועפות. לאחר שתיקה קצרה ומאופקת מישהו מהם אמר, שלפני כשעה עבר במקום סיור גרמני. הם רק הראו לי את הדרך לסוקולי והזהירו אותי לשמור על נפשי ולמנוע פגישה עם גרמנים.

ביום החמישי הגעתי לסוקולי, שהיתה מלאה גרמנים. היהודים הסתתרו בבתיהם. צעירים פולנים הובילו אותם מבית לבית ועזרו להם להוציא יהודים לעבודות כפיה.

הייתי רעב מאד ונזכרתי, שכ־4 ימים שלא בא אוכל לפי. שתי רגלי מכוסות היו פצעים ויבלות. שכבתי עדיין במטה ולא היה לי במה להשתיק את רעבוני.

תוך הרהורים נוגים על המצב כולו ועל המאורעות של הימים האחרונים בפרט, שמעתי בכיות ויללות מקרוב ותפסתי מיד, שאכן הגיעו הגרמנים לרחוב שלנו וסוחבים אנשים מבוהלים לעבודות, תוך דחיפות ומכות. מיד נפרצה דלת ביתנו וקול אכזרי פקד לצאת מהבית, בצרחו „אַללס הרראוס !" (כולם לצאת !).

הגרמני ועוזרו הפולני דוחפים ובועטים אותנו מאחורינו ומובילים לבית הספר העממי, במקום שנמצאת המפקדה הגרמנית. צוו עלינו לעמוד ע"י קיר ולהסיר הכובעים. היינו כשלושים איש. על יד שולחן ישב קצין וחקר כל אחד מאתנו לפי התור. מי ומאיין ? מה עשה אצל הסובייטים ? ועוד שאלות אישיות. הוא העביר מבטו החמור על כל אחד מאתנו. בינתיים יצאה שמועה בעיר, כי יוציאו אותנו להורג ביריה.

הורים ובני משפחה התדפקו על דלתות הכומר וראש העיר, מניקובסקי והתחננו לפניהם, שישתדלו לבטל את רוע הגזירה. אולם הכומר ומניקובסקי לא היו מוכנים לשמוע ולהיענות לבקשות לתחנונים.

בינתיים הביאו אלינו ארבעה רוסים. אכר אחד בשם לש'ץ שעמד ממולינו והוא מכפר ויפיכי פנה בקול ואמר : אלה הם 4 רוסים ששוטטו ברחובכם ובגללם הובאתם אתם הנה. כעת הם בידינו ואין לנו עוד צורך בכם. הודו לה' כי נצלתם.

אולם ,לא בנקל שחררו אותנו. אולצנו לנקות קודם את כל חדרי בית הספר ולטאטאם בבגדינו, לאחר כל עבודות הנקיון שוחררנו.

יום יום היו הגרמנים חוטפים יהודים מהרחוב ומבתים לעבודות בזויות שהמציאו והתעללו בהם. בין היתר היו מורטים את הזקן ובמקרה הטוב גזזו אותם במספריים, להנאתם ולצחוקם של הפולנים. בלילות היו הנוצרים מצביעים לגרמנים באיזה בתי יהודים יש למצוא צעירות והיו גם סוחבים אותן ממטותיהן. לא הועילו בכיות ותחנונים להנצל מצפרני הברברים. בימים הראשונים להכנסם של הגרמנים לסוקולי ערכו הפולנים מצעד תודה והבעת שמחה לגרמנים, והגישו להם זרי פרחים.

הקלגסים החומים הכירו תודה הדדית לפולנים ע"י כך, שאספו יהודים מכובדים עם הרב דמתא בראשם, לחצר הכנסיה. שם ערכו הצגה לפולנים, תחת מבול של הצלפות מגלבים הכריחו

את הרב ואת הנכבדים להתפשט עד החגורה ובמספריים לגזוז את הזקנים, אחד לרעהו. לרב ,תלשו מחצית זקנו והצליפו על גופו במגלב גומי עד זוב דם. זמן רב לאחר מכן נאלץ היה הרב לחבוש את סנטרו וראשו בתחבושות מהפצעים והחרפה, שנגרמו לו.

בכל יום גורשנו לעבודה ע״י גרמנים ופולנים כאחד. בעבדנו בכביש ביאליסטוק, היינו עדים להובלת אלפי רוסים, שבויי מלחמה.

בהתחלה פקדו הגרמנים שכל יהודי יענוד על זרועו סרט לבן ומאוחר יותר לתפור אות קלון בצורת שתי מטליות צהובות על החזה והגב של הבגדים.

אחד הגרמנים קיבל פקוח על חצרו של הפריץ ב„רוש״. הוא היה נוהג להמציא תחבולות שונות כדי להתעלל ביהודים. היה מישהו מברך אותו ע״י הסרת הכובע, קפץ הרוצח על היהודי ממרכבתו, מכה ומצליף בו עד זוב דם, על שהעיז לברכו. וכשהיה יהודי עובר לפני מרכבתו ולא מסיר את הכובע, שוב היה הסדיסט קופץ ומכה באכזריות על חוצפת היהודי לעבור ולא לברך.

בוקר בוקר אצנו, רצנו לשוק. שם חלקו אותנו לקבוצות ונשלחנו לעבודות שונות. זמן מסויים צורפתי לקבוצה, שנשלחה ליערות לעבודות כריתת עצים. קבוצה אחרת נשלחה לאסוף חלקי מכוניות ומנועים, שנפגעו ונשארו בצדי דרכים ע״י הסובייטים. פעם הובילו אותנו לעבודה באוטו משא, שהיה צמוד לגורר. הדרך הובילה בכביש המזובייצקי. באחד הסבובים החדים, התהפך הרכב, הגורר והנגרר וכעשרים מאנשינו נפצעו קשה. אחד מהם, נחום בן יודל פייבל, המכונה „טרוצקי״ נדרס למות.

אחד ממפקדי הצבא בסוקולי היה הגרמני וגנר. הוא אהב ליהנות מהחיים ולא בחל מקבלת שוחד מיהודים, לא שמעתי, שהוא גרם צרות מיוחדות ליהודים. עם התרחקות החזית מזרחה, נעלם הוא מהאופק שלנו. באותה תקופה נתמנה לראש העיר בסוקולי גרמני, אזרח פולין (פולקסדויץ׳) המכונה אצלנו בשם מרשלק. הוא חי בתוכנו כשנתיים, מאז 1939 בימי כבוש הסובייטים. הכרנו אותו כעני מרוד וקבצן. הוא התגורר עם אשתו ובניו בבקתה עלובה ביער קריז׳בה. היה עובר על הפתחים של אכרים, מכפר לכפר ומקבץ נדבות. במראהו היה מעורר רחמנות. היה מגודל זקן ארוך ולבוש בגדים מרופטים.

עם בוא הגרמנים לאזורנו, הוכיח את עצמו המרשלק כאיש חשוב. הוא נתמנה למושל בעיירתנו, ממלאים בהכנעה כל מוצא פיו ומספקים לו כל דרישותיו. מה שאין להשיג בסוקולי, מביאים לו מביאליסטוק. הוא, אשתו ובני ביתו הולבשו כבני מלכים.

בתקופת שלטונו של המרשלק, נמנעו צרות רבות מיהודינו. כאשר הלשינו פולנים על 17 יהודים צעירים, שהם קומוניסטים פעילים והם נעצרו והושמו בכלא, סברו כולם שימיתו אותם ביריה. בעזרת המרשלק וביזמתו, שוחררו הצעירים. כמובן, שהדבר עלה בכסף רב, אך לזכות יחשב לפדות ממות, תמורת כסף אצל הגרמנים.

עם כל זאת לא סר הפחד מיום המחרת, להיפך, הוא גדל והלך מיום ליום. בלילות היינו אומרים „מי יתן בוקר״ ובבוקר „מי יתן ערב״...

הגרמנים היו עוברים מבית לבית ונוטלים מהיהודים כל מה שמצא חן בעיניהם, מבלי לפסוח על כלי בית שמושיים. מזוגות צעירים, שהתחתנו זה לא כבר והיו מסודרים פחות או יותר שדדו הגרמנים הכל ואפילו כרים ושמיכות והמסכנים נאלצו לשכב על רצפה קשה. גרוע מכולם התנהגו בעת ההיא שני גרמנים, שקבלו לידם נהול תחנת הרכבת.

הם חטפו יהודים והתעללו בהם וכל מי שיצא בשלום מידיהם צריך היה לברך ברכת

הגומלין. מביאליסטוק הגיעה בשורה רעה, כי הגרמנים חטפו שם מאות יהודים, הכניסום לבית הכנסת הגדול ושרפוהו על הנמצאים בו. בעירות אחרות מסביב לביאליסטוק סגרו הגרמנים מאות יהודים במחסנים ובגרנות והציתו אותם על אנשיו. בעיר רוטקי, רצחו הגרמנים את כל היהודים והשאירו אך בעלי מקצוע, שהיו דרושים להם. בעיר טיקטין „יעצו" הגרמנים ליהודים להצטייד בחבילת מצרכים אישיים לא גדולה ביותר ואמרו להם, שמוליכים אותם לגיטו ביאליסטוק. אולם, הובילו אותם מחוץ לעיר, ליערות לופוכובה, שם המיתו אותם ביריות והשליכו אותם לבורות עמוקים, שהכינו למטרה זאת לפני כן.

רבים נקברו חיים ליד גויות הנרצחים. גויים ספרו, שזמן רב אחרי שכסו במו ידיהם את הבורות בעפר, פרפרו אלה, שנקברו בעודם בחיים מתחת לאדמה.

ניסל לפצ׳ינסקי מסוקולי, שברח בזמנו לביאליסטוק ממצוקת הגרמנים, איבד את עצמו לדעת. מביאליסטוק הובלו קבוצות יהודים להשמדה בעיר פרוז׳ני. יהודים אמידים יותר שלמו ליודנראט סכומים ניכרים ופדו את עצמם זמנית מעבודה וממשלוחים.

רבים מיהודי ביאליסטוק הגיעו לסוקולי, כדי למצוא מקלט, „עד יעבור זעם" בעירם וכן מחוסר אמצעים להפדות ע״י היודנראט.

גם עיירתנו חכתה בתור להשמדה.

מושב הזקנים בביאליסטוק

בחודש ספטמבר 1939, בראשית הכבוש הסובייטי, חוסל על ידם מושב הזקנים היהודי בביאליסטוק. הזקנים הועברו לארמון הפריץ המזורי, כ־8 קילומטרים מסוקולי. הפריץ נמלט לחוץ לארץ וארמונו עמד ריק. לאחר נסיגתם של הסובייטים בשנת 1941 הגיעו הזקנים, גברים ונשים לסוקולי רעבים ותשושים ועברו על הפתחים, בבקשם מזון. הם התמקמו בבתי המדרש ומצבם היה בכי רע. מאוחר יותר אורגן עבורם מטבח ע״י יהודי סוקולי והכינו תבשילים חמים למסכנים ולכל הפחות מנעו מהם את החרפה לפשוט יד לעת זקנתם.

יום אחד הגיעו לסוקולי אנשי גסטאפו מלומז׳ה וראו את הזקנים בבית המדרש. מיד יצאה שמועה בעיירה, שהזקנים יוחזרו למושבם בביאליסטוק. אחדים מהישישים, שכוחם עמד להם עדיין, באו לשאול את פי הרב ואת חברי היודנראט אם אמנם יעבירו אותם לביתם לביאליסטוק. ...אם חלילה אין אמת בדבר, שמא מוטב להתחבא....

למחרת הובילו את הזקנים בעגלות של אכרים, כביכול, כפי שנאמר להם לביאליסטוק. אך מה נוראה היתה האמת! הם הובלו לבית העלמין החדש בסוקולי ונורו שם עד האחרון. הם הושלכו לבור רחב ועמוק, שהוכן לפני כן ע״י היודנראט. הטוחן הנוצרי קרינסקי, שביתו גובל עם בית הקברות, סיפר למחרת שהופרעה שנתו מקולות יריה וזעקות שבר, שעלו עד לב השמיים. מעטים מהזקנים ניסו לברוח מהבור והם נורו קרוב לביתו. למחרת ראה קרינסקי שלוליות רחבות של דם הנרצחים. לפי דבריו נדדה שנתו במשך לילות רבים וסיוט הרצח האיום לא סר ממנו.

יום אחד מהימים ההם

יום א׳, 1.11.1942

יום 1.11.1942 היה בהיר ושמש החורף שפעה קרניה על עיירתנו. היה זה יום א׳ בשבוע והיינו חפשיים מעבודות כפיה. היו כאלה ששמו צעדיהם לכפרים הסמוכים, לבתי אכרים במטרה לרכוש קצת מזון. אחרים טרודים היו בגמירת עבודות הזמנה שונים מהאכרים, כגון: מגפיים אצל הסנדלר, בגדים אצל החיט ועבודות אחרות, תמורת מזון.

אני עזרתי לאבי בעבודתו, שהגרמנים הטילו עליו לבצע לטובת משק „קריז׳בה", אפילו ביום א׳, יום המנוחה, כביכול. תוך העבודה קראו לי חברי לצאת אליהם החוצה ולחשו באזני סוד, שהם אוספים כסף לשם רכישת נשק. לאחר ששלשלתי לידם 200 מרקים צורפתי לחמשיה עם עוד ארבעה חברים. עד אז אורגנו כבר מספר חמישיות, אולם חמישיה אחת לא ידעה על קיומה של רעותה, מחמת זהירות, כיון, שהיינו עסוקים בעבודות כפיה במשך כל ששת ימות השבוע, נדברו חברי החמישיה שלנו להפגש ביום א׳ הבא ביער איצ׳קי, מרחק קילומטר אחד מהעיר, כדי להכין שם מקום סתר ובטוח לנשק.

נודע לנו, שקיימת אפשרות סבירה להשגת נשק בכמות רצויה, אך לכך יש להשיג סכומי כסף הגונים. אך מאיין להשיג את הכסף? וזאת הבעיה!...

השעה אחת אחרי הצהריים. האכרים יצאו מהכנסיה לאחר התפילה ומתפזרים איש איש לכפרו הוא. לא עבר זמן והנה אצים רצים האכרים חזרה לעיירה. מי אל החיט שלו, כדי לקחת ממנו את הבדים שמסר לתפירה ומי לסנדלר כדי לקחת ממנו נעליים, או מגפיים.

אגב ,הם מוסרים בסוד, שהמטסקומיסר עובר מכפר לכפר במכוניתו ופוקד להעמיד לרשותו למחרת בשעה 6 בבוקר 600 עגלות רתומות לסוסים בעיירתנו — סוקולי.

אע״פ שהאמטסקומיסר לא רמז לאיזו מטרה דרושות לו העגלות, משערים האכרים בשכלם הפשוט ,שעומדים לגרש את היהודים מסוקולי. על כן באו כעת האכרים במרוצה ובבהלה כדי להציל את סחורותיהם בעוד מועד מידי היהודים, המיועדים להשמדה. אחותי לאה באה בריצה וביללה קראה, אבא אבא, לשם מה אתה ממשיך לעבוד? האין אתה רואה את המהומה והיאוש, שאחזו בעיירתנו? יהודים אורזים את חפציהם מהבתים ומנסים להסתירם בכל מקום שניתן .אוי ואבוי לנו!

אבינו נשאר עומד במבוכה וידיו מורדות. אני מיד עזבתי את העבודה ורצתי במהירות לאחי אברהמל כדי להועץ אתו מה עלינו לעשות.

אני פוגש את אברהמל בתוך קבוצת הנגרים, העובדים בחצר האמטסקומיסר. חיים יהושע אולשה נמצא ביניהם ופונה אליהם בדברים.

אנשים רודפים אחרי ושואלים מה לעשות? שמא להתפזר ולברוח מהעיר?! לא ידוע לי מה עומדים לעולל לנו, וכי סבורים אתם, שהאמטסקומיסר מגלה לי הכל? הוא הבטיח לי, שנוסע אך לביאליסטוק אותו הדבר טוען עוזרו, פישצ׳טובסקי.

האכרים, לעומת זאת טוענים, שהימח שמו עובר במכוניתו בכפרים ומזמין עגלות ריקות למחרת בבוקר. אין אני מסוגל לגרום לפניקה ולהגיד שאחינו בני ישראל יתפזרו ויברחו ומאידך, חלילה לי מליעץ להשאר בסוקולי ולחכות לקורות יום המחר.... ומוטב שיעשה כל אחד לפי שקול דעתו וחשבונו. והוא מוסיף:

מהיודנראט בביאליסטוק הגיע אלינו אמש מכתב, שגירושם נדחה עדיין ואפשר להניח שהגרמנים יפתחו בחסול היהודים בערי הסביבה, הקטנות.

אנו מתפזרים. מתקרבות שעות הדמדומים. בדרכנו אנו נתקלים ביהודים וחבילות על גבם. הם חומקים חרש ובמסתוריות דרך סמטאות לכוון יציאה מהעיר.

אנו מקנאים בהם, שהם כבר החליטו והספיקו לארוז את מטלטליהם. את חפצי ביתנו אני מעביר לעלית הגג, שם מתגורר איצ׳לה בן ישראל חיים. משער אנכי, שזהו מקום בטוח והשודדים לא יעזו לעלות שמה בלילה ולנגוע ברכוש מתחת לאפם של הג׳נדרמריה. גם לא יעלה לפי דעתי, בדעת הגרמנים לעלות ולחפש. כי מי בטוח יותר מאיצ׳לה, מצחצח הנעליים של הג׳נדרמים ובן בית אצלם?! ... משוחרר הוא מלענוד את אות הקלון ולפי בקשתו העבירו אותו לביתנו ,לאחר שסלקו את בני משפחתנו מהבית שלנו — למענו.

בחוץ החשיך. בסמטא, ע״י הכניסה האחורית למעונו של איצ׳לה, מתאספים אנשים, ביניהם רב העיירה ור׳ משה ליפא שולמייסטר. מחכים בכליון עינים, שיצא איצ׳לה ותשובה בפיו מאת הז׳נדרמים, בענין — 600 העגלות שהוזמנו.

אצי׳לה חוזר ומודיע, שהכובסת של המפקד נעדרת מהבית וגם צ׳פקין אינו שם. אבל אחד נחות דרגה אמר לו, שהעגלות מיועדות להובלת עצים מהיער והיהודים יכולים בשקט לשכב לישון ולא לדאוג.

אבל התשובה אינה מתגבשת עם המתיחות השוררת במוחינו. השעה כבר מאוחרת. אני רץ לאחי אברהמל. אנו מכינים צידה ולוקחים אתנו משור, גרזן ואת חפירה קצר. בחשכה משרכים את דרכנו מהעיירה, אני, אחי אברהמל וולול בן מוטקה.

כדי שלא יבחינו בנו הבריות, שמנו צעדינו דרך שדות. מרחוק שמענו שריקת קטר הרכבת והד שקשוק הגלגלים של הקרונות. השתרענו על הקרקע החרושה עד חלוף הרכבת הבלתי מוארת. באישון הלילה הגענו לכפר „איצ׳קי ג׳״ ועלינו לגרנו של מידענו, האכר ולאדק. הגורן עמד פתוח לרווחה, כמנהג המקום. התחפרנו עמוק בתוך ערימת השחת. הריח החריף של השחת לא השאיר לנו מקום להרהורים על העייפות ועל המתרחש סביבנו. מיד שקענו בתרדמה עמוקה ובשנת ישרים.

יום ב׳ 2.11.1942

אין אני יודע להעריך כמה שעות ישנו באותו לילה. יריות חזקות ותכופות הקצונו. פקחנו עינינו מול קוי האור שחדרו דרך הסדקים של הגורן. ירדנו לפתח הגורן והיריות עדיין נמשכו בכל עצמתן, כנראה לא רחוק מאתנו. לאור הסכנה, החלטנו להתרחק מה שמהר יותר, מהמקום. הלכנו, כמעט בעצירת נשימה ובמתיחות ובדרכנו שמענו טרטור גלגלים. אין ספק, שאלה הן העגלות של האכרים הממהרות לסוקולי.

בעמקי היער, אליו הגענו, נתקלנו בשני נוצרים. שאלנו אותם מה נשמע בעיר? הם לא השיבו לשאלה, אך הצביעו לכוון, שם נוכל לפגוש עוד יהודים נמלטים מסוקולי.

הבחנתי במבטם הנוקב של שני האנשים לעבר מגפינו ודי לחכימא ברמיזא...

אם זאב מוטקס (וולול) דן אותם לכף זכות, באמרו, שהאנשים מוכרים לו, כתושבי כפר נייויסקי. כעבור דקות ספורות נתקלנו באליה, בן ישעיהו לנגלייב, באשתו ובשני ילדיהם וכן בחיים סורסקי. הוא ספר לנו, שעדיין חולה מהמכות, שספג מגרמני אכזר על יד תחנת הרכבת, לפני מספר חדשים. באין אונים שכב בלילה על הקרקע הרטובה וספק, אם יספיק לו כח

להגיע עד כפר יבלונובה, לבית מכרו, אצלו הפקיד רבים מחפציו, מחשש לבאות. אנו ממשיכים בדרכנו ומפנים מבטינו אחורה על חיים סורסקי, הנשען על מקלו ומתאמץ להתקדם. ביער אנו פוגשים עשרות גברים ונשים עם ילדים בזרועותיהם. הילדים מתיפחים מרעב ומקור ואמותיהם בוכות על מר גורלן.

בין ההולכות אנו מבחינים במאטל לפצינסקי ותינוקה בזרועותיה. היא נישאה לפני שנתיים להרשל ,בן יעקב מאיר. היא מפצירה בבעלה, שלא יעזוב אותה ואת תינוקה ברגעים כה קשים וגורליים. הלאה רואים אנו את אשתו של פייבל לב המבכה את שני בניה, ישעיהו וברוך, שנעלמו מעיניה ואין היא יודעת היכן הם....

קשה לנו לשאת את גודל צערן של האמהות המיניקות את עולליהן ואנו מחליטים להסתנן לכפר איצ׳קי א׳ ,במטרה להשיג חלב ובאותו זמן לשמוע חדשות, על המתרחש בסוקולי. אנו משערים, שהרבה לא יוודע לנו, כי תושבי הכפר לא יצאו העירה לתפילה בכנסיה, למרות החג הנוצרי וכי סיירות גרמנים אורבים בכל השבילים ואינם מרשים להכנס, או לצאת מהעיר.

עדיין נבצר מאתנו לדעת את פשר היריות, שהדהדו בשעות הבוקר. היום היה נאה, הערב פרש את שלטונו על פני היער, מלווה רטיבות. לא הצלחנו להגיע לאיצ׳קי, כפי שרצינו וכמובן הרצון להביא חלב עבור התינוקות עלה בתוהו.

נפרדנו מהיהודים בשתיקת אבלים והמשכנו לכפר האחר — נייויסקי, כדי לנסות למצוא מקום לינה. הגענו לכפר ועברנו אותו לארכו ומה נדהמנו, שלא נמצא תושב אחד שמוכן היה להרשות לנו לעבור את מפתן משקו, למרות שכמעט כולם הכירו יפה את וולול.

לבסוף נסינו תחבולה בעזרת חבילונת טבק, שתחבנו לידי אכר אחד. זה פעל! הוא הוביל אותנו לגורנו ומיד נעלמנו בתוך הקש המריח.

טרם הספקנו להרדם ודלת הגורן נפתחה בחריקה. האכר העיר אותנו בזעקה חרישית: מהר, מהר יהודונים המלטו ממשקי, הגרמנים נמצאים בכפר!

כהרף עין קפצנו מתוך הקש המחומם ורצנו לעבר השדה. מסביב חושך מצרים ואין אנו מתמצאים בדרך ולאיזה כוון ללכת. עצרנו והסתכלנו לעבר הכפר, שעמד בדומית מות. מיד עלה בדעתנו, שהאכר רמה אותנו. בלכתנו, נתקלנו בגורן, שעמד בודד בשדה, אך הוא היה סגור ומסוגר מכל העברים.

בחושך נאחזו רגלינו בגופת אדם. מי זה פה? שאלנו ביידיש. מיד הכרנו לפי הקול, כי זה הופרשטיין הנכה. על ידו שכבה כפופה ומכורבלת אשתו ובחיקה, בתה בת השלוש. הם לא ישנו ורעדו מקור.

תמה אני, מר הופרשטיין שלא הצלחת למצוא עדיין מקלט אצל מכריך הרבים, האכרים, אתה ניהלת עסקים כסוחר תבואה, במשך שנים רבות?

הלואי, שישרפו כולם, מהראשון ועד האחרון, ענה הופרשטיין. לא מרשים ליהודי לעבור על מפתן ביתם. מחכה אני לאור הבוקר, כדי לחזור לסוקולי ולחלק את גורל היהודים, שנשארו שם, כי אין עוד בכוחי לשאת את היסורים. רעדה אחזה בנו, לשמע היאוש של האיש, שהעדיף להיות טרף לשיני הנאצים, מאשר למות ברעב ובקור בשדה הפתוח. ישבנו על ידם על הקרקע הרטובה, נשענים בראשינו על קיר הגורן ונוטים להרדם. אך הרוח החזקה והקרה מנעה מאתנו לשקוע בתרדמה. פתאום שמענו קולות זעקה הבוקעות מרחוק ומאפלת הלילה. הדם קפא בעורקנו .פחדנו להשאר במקום, שהוא קרוב מדי לעירנו והתרחקנו במהירות.

בטרם עלות השחר הגענו לכפר סמנה. וולול מוטקס נכנס לביתו של אכר, אחד ממכריו

וידידו והתחנן להרשות לשלשתנו לשבת בגורנו עד הערב. התשובה היתה שלילית, בלאו רבתי... בעברו השני של הכפר הגענו לחורשה לא גדולה, שם פגשנו יהודים אחדים מעירנו. האשה הצעירה מאלה ריבצ׳ס ובתה בת ה־14 התיפחו, בספרן לנו מה שעבר עליהן הלילה. כיצד התנפלו עליהן כנופיות שודדים פולנים ורוסים ושדדו מהן הכל ואפילו בגדיהן ונעליהן. גורל זה חלקו גם אנשים אחרים שהלכו בקבוצה אחת, אתן. כאן הצביעו על חנא קשביץ ועל איסר לודאביץ שעמדו יחפים.

הוברר לנו מעל לכל ספק פירוש זעקות הלילה, שזעזעו אותנו בשדה, שע״י הגורן.

יום ג׳ 3.11.1942

זאב מוטקס (וולול) הוביל אותנו ל„מושבות פישצ׳טי״ לביתו של מכר וידיד, — פאבל. האכר פאבל מדד אותנו במבט של אדישות וקרירות, בראי, התלוי על קיר ראינו את פנינו הבלתי מגולחים כי מזה שלשה ימים לא התרחצנו ולא עלה תער על פנינו. פאבל אפשר לנו להתגלח ולהתרחץ וקוינו להשתיק במקצת את הרעב, שהציק לנו מאד. בראות פאבל את מבטינו לעבר ככר הלחם, שהיה מונח על השולחן, חטף אותו בזריזות והסתירו מאתנו. לבקשתו של זאב להרשות לנו לנוח קמעא בגורן, ענה האכר בשלילה. בלית ברירה יצאנו מהבית וסחבנו את רגלינו לכוון היער הגדול שלפנינו.

בשדה הבחנו בשני אנשים רצים בבהלה. הלב אמר לנו, שאלה יהודים ומיד רצנו לקראתם. שמא יודע לנו משהו על העיירה. כאשר התקרבנו אליהם, ראינו 2 דמויות חוורות כסיד ואגלי זיעה ניגרים מפניהם. הם דמו יותר למתים מאשר לייצורים חיים.

הכרנו בהם את שני הקצבים מסוקולי: שמואלק׳ה פליער ואליה ויינקראנץ. שניהם ספרו, שביער ימיולקי, חטפו גרמנים, משומרי הגשר, כשלושים יהודים ואותם הקצבים בתוכם.

הרוצחים העמידו את קרבנותיהם אל הקיר וירו בהם ורק הם, שמואלקה ואליה הצליחו להמלט בדרך נס. הם אך גמרו את ספורם המזעזע ומיד המשיכו בריצתם.

אנחנו לא ידענו מה לעשות. את ללכת היערה, מאיין שנסו הקצבים, או ללכת בעקבותיהם. זאב החליט בכל זאת ללכת לכוון היער. עברנו על יד שתי בקתות, משם יצאו יהודים, בני עירנו, ביניהם: שני בניו של ברל לייבל, הרשל זילברשטיין וזיידקה קפלן. אנו מקנאים בהם, שמצאו אכרים טובים המחזיקים אותם במשקם. היהודים הללו הסתכלו עלינו בסקרנות וחשבו אותנו לבאים זה עכשו מסוקולי. אנו לא מעיזים להעמיק לתוך היער, פן נתעה. בפאת היער מצאנו גבעה מסובכה בענפים ובחרנו במקום זה למנוחה.

עינינו העייפות נעצמות, אך העצבים המתוחים לא נותנים לגופנו מנוח. אנו מבחינים במרחק מה מאתנו אכר ישיש גורף עלים יבשים, שנשרו מעצי היער. נכנסנו לשיחה קלה אתו. הוא הציג עצמו — שיקורסקי. נראה, שהוא מבין לרוחנו ומסביר לנו, שביתו נמצא אחורי הגבעה. הוא מסתכל בנו, מהרהר ומוסיף בתמימות: אם תרצו ללון אצלי, תוכלו ללכת בכוון לשם. הוא מצביע בידו — להיכן.

באותו ערב יצאנו מהיער, כדי להגיע שנית לביתו של „ידידו״ של זאב — פאבל, מהבית הגיחו שני כלבי זאב נרגזים לקראתנו, הנכונים לטרוף אותנו.

אין זאת, חושבים אנחנו, אלא תחבולת האכר, כדי להפחידנו מלגשת לביתו. נרתענו ונסוגנו אחורה, תוך ידוי אבנים על הכלבים לשם הגנה עצמית. אנו חשים שרגלינו שוקעות בעפר הרך של השדה החרוש. על אף הנביחות של הכלבים התקרבנו לבית פאבל. מבעד

לשמשת החלון הבהב נר דולק. האכר מרשה לנו להכנס לרגע, אך מסרב לבקשתנו להשאיר אותנו תחת צל קורתו ולהושיט לנו פרוסה, להחיות את הנפש. הוא מספר, שהגרמנים הדביקו אזהרה חמורה בכפר ,שאם ימצא יהודי בבית נוצרי, ימיתו ביריות 150 איש מביניהם. אנו מפצירים בפאבל להרשות לנו ללון בגורן, אך לילה אחד. מנסים לשכנעו ולדבר על לבו ומצפונו הנוצרי .אנו מסבירים לו, שאין לא לפחד. גם במקרה שיגלו אותנו יוכל להכחיש, שידע על קיומנו ושנכנסנו לגורן שלא בידיעתו. אבל האכר התעקש ולא רצה לשמוע אותנו. פשוט דחף אותנו החוצה ורק הראה לנו כוון לכפר אחר.

לאחר שיקול דעת קצר החלטנו להתקדם בכוון נגדי מכפי שהראה לנו פאבל. נסינו להכנס לבית אכר אחר ומה גדולה היתה הפתענו הנעימה, כאשר פתחנו את הדלת וראינו בבית את האכר שיקורסקי, שגרף בצהריים עלים יבשים ביער.

אין אתם יהודים יחידים בביתי אומר לנו הצדיק שיקורסקי. ראו והוכחו, שבכל פנה יושבים פה יהודים כמוכם. מיד הוביל אותנו האיש המושיע לגורנו.

נדבת לבו ונכונות להקריב את חייו למען יהודים נרדפים עד חרמה נוגעים עמוק ללבנו. משמע, האכר הפשוט שיקורסקי — מצפון העם הפולני ומחסידי אומות העולם. בימים נוראים של שלטון הרשע והשתוללות רוחות השאול דרך כוכב באפלה, כך אנו מהרהרים על מטיבנו ומיד שוקעים בתרדמה עמוקה.

יום ד' 4.11.1942

לפנות בוקר, בעוד שהכל מכוסה שכבת טל התגנבנו למול המושבה, שבפאת היער, מקום שם נמצאים שני בניו של ברל לייבל. מה שעלה לנערים בעתיד לא ידוע לי עד עצם היום הזה, אך האכר הבטיח לנו לשמור עליהם ועל שלומם עד סוף המלחמה. לאבי הנערים, מוסיף האכר לא שיחק המזל. גרמנים גלו אותו בעלית הגג, כשהוא מכורבל בתוך כסתות וכרים ורועד מפחד והוא הלך בדרך כל יהודי סוקולי — להשמדה. האכר מסתכל בחיבה על הנערים, שהקשיש ביניהם בגיל 14 והצעיר בן 11 וחובק אותם לגופו.

קנינו אצל האכר קצת מזון וחזרנו ליער. יערות הסביבה נושאים שמות : סאמאנה ופישצ׳טי. פגשנו שם כמה מאנשי סוקולי והחלנו להכין לנו חפירה עמוקה יחסית ורחבה שישמש לנו מחסה ליום וללילה ושיספיק בו מקום לכולנו.

אך נסינו לתחוב את האת לאדמה ולנגד עינינו הופיעו פולנים אחדים שארבו לנו כנראה מקודם. יצאנו מפגישה זאת בשן ועין והסתלקנו מהמקום כל עוד רוח בנו. נוכחנו, שאף ביער הגדול סאמאנה אין מקום בשבילנו, היהודים.

עברנו לחורשה קטנה, של 200 עצי לבנה, בערך. המקום התאים לנו ויכולנו משם לראות את הסביבה, בעוד אנו מוסתרים מעין, כהלכה. במקרה, שיתקרב מישהו, נוכל להבחין בו מרחוק ולהתכונן להגנה.

לא עברו דקות וראינו, שנער פולני מתקרב לחורשה. הוא הגיע אלינו והציע לנו לקנות אצלו לחם וחלב. תוך העסקה שאל אותנו, אם גם מחר נשב פה.

לא היינו מספיק מנוסים בזמן ההוא, כדי לחשוד בנער ובכוונתו להרע לנו. הודינו לו על המעשה היפה, להאכילנו.

כל אותו יום שמענו יריות לסרוגין, אך מפאת הד היער קשה היה לנו לקבוע מאיזה כוון יורים. מרחוק רואים אנשים חומקים בשדות. אפשר לשער, שהם אנשי עירנו. עם כל יריה

שפולחת באויר, משתטחים הם ומתקפלים על הקרקע, כביום כפורים כורעים ומשתחוים. רוצים לחמוק מהכדורים העפים והשורקים באזניים. יש להניח שכל אחד סבור, שדוקא לעברו יורים.

עם רדת הערב זחלנו לעבר ביתו של שיקורסקי ללינת הלילה. לא רחוק מביתו, פלחו כדורי יריה מכוונים אלינו. שנינו מיד דרכנו והגענו לאכר המחזיק בשני הנערים של ברל לייבל. מבלי לשאול, עלינו לקומת הגורן. היו שם מיהודי עירנו, אך לא ידעו למסור לנו כל דבר חדש. שמענו הפעם יריה קרובה ומיד טפס ועלה לגורן שלנו גברתן עם אקדח שלוף בידו. הוא דרש למסור לרשותו כל דבר שנמצא אתנו והאיר את פנינו בפנס חשמלי. הוא איים להרוג את כולנו, במקרה של סרוב. מתוך ערימות הקש התחננו בפני השודד, שיאמין לנו שאין אתנו רכוש, וכי בפחד מות נסנו מפני הגרמנים ולא הספקנו לקחת אתנו מאומה. הרש ברל שפירא לחש לאחי אברהמל לתת לשודד את שעון היד שלו, כופר נפשותינו, אך שלשתנו התכוננו לקפוץ על הרשע. אני וזאב בסכיני כיס ואחי אברהמל באזמל פלדה, שהיה ברשותו כל הזמן.

המתנפל חש כנראה ביזמה הפתאומית שגילינו והעדיף להסתלק לפני שיפגע מידינו. לא עצמנו עוד עין ולפני עלות השחר נעלמנו חרש מהמקום.

יום ה׳ 5.11.1942

בדרכנו החדשה נתקלנו בשלמה יסקולקה ובעוד אנשים נמלטים. אשתו של הקצב שפירא מספרת לנו, שלנה אצל אכר ונרדמה בשלוה. לפתע הקים בעל הבית רעש אחרי חצות והתחיל לצרוח, שגרמנים הגיעו!... תוך המהומה הוריד מידה בכוח שעון זהב.

אנו מדברים ומבחינים שמתוך ענפי העצים הגיח לקראתנו ברנש גבוה, פוזל בעיניו ומתכוון לירות בנו, או פשוט להפחידנו. היה זה פועל תחנת הקמח בפאזוכה הקרובה.

בימים אלה הוא העדיף לשדוד יהודים ובעיקר נטפל לנשים, בחפשו תכשיטים. הוא נעלם מעינינו כלעומת שבא. סברנו, שרץ להזעיק גרמנים.

לחורשת עצי הלבנה הגיעו עוד יהודים מסוקולי וביניהם שני צעירים מהעיירה רוטקי. הם נלוו בדרכם להרשל זילברשטיין. הם ספרו על מספר אנשים, שהצליחו לברוח מגיא ההריגה, ברוטקי. הם עצמם עבדו במחצבה, בכביש יז׳בה. ביום ב׳ שעבר הגיעו כרגיל לעבודה ומיד הבחינו בהרג המוני שנעשה בפועלים היהודים. אין בפיהם מלים לתאר את הנס הגדול שקרה להם באותם רגעים וכיצד נשאו אותם רגליהם, כחץ מקשת רחוק מהמחצבה. זיידקה רצ׳קובסקי מספר לנו כיצד נשדדה בתו של רוסוחצקי על ידי זדים. היא עבדה כמזכירה של היודנראט וברשותה היה סכום גדול של כסף צבורי.

אלינו מתקרב כפרי וגרזן מתחת לבית שחיו. המבט שלו חשוד. הוא חולף על ידינו ומטפס על עץ, כדי לגזום זרדים לצורך עשיית מטאטאים. התקרבנו אליו ועזרנו לאסוף את הזורדים, כדי להתחמם קמעא. כשהערימה גבהה, הוא ירד מהעץ ומיהר להתרחק.

לא חלפה כמחצית השעה ונמצאנו מוקפים על ידי 5 צעירים גוצרים. פניהם משולהבות ועיניהם רצחניות .ארבעה מהם שלפו סכינים ארוכים ואחד מהם פוקד עלינו בשפה הרוסית כשבידו רמון יד, להסתדר בשורה. בידו השניה הוא מוריד מידינו את השעונים ודורש נוסף 10 מרקים מכל אחד מאתנו. חשבנו, שבזה ניפטר מהם, אך הם לא הסתפקו ודרשו שנחלוץ את מגפינו מהרגליים. אני מסתכל מסביבי ורואה את הסכינים המכוונים לעברי.

כהרף עין הרגשתי, כאלו כנפיים צמחו לי. התחמקתי מהסכנה האורבת לי ופתחתי בריצה

מהירה — כצבי. כעבור זמן מעדתי ונפלתי על הקרקע חסר אונים. על ידי עמד אחי אברהמל, שכמוני הצליח לברוח מהשודדים, מבלי למסור להם את המגפיים.

— „עליך לברך ברכת הגומלין", אומר אברהמל. „אותך רדף רוצח וסכין שלופה בידו ונס קרה, שלא השיג אותך"!...

היו אלה „פרטיזנים". פרוש הדבר, שאפסה גם תקותנו להצטרף ליחידית פרטיזנים. כאלה הם פרצופיהם!... כולם, כולם נגדנו! למה ומדוע?!...

ושוב מאורע: לקראתנו רץ רוסי וחוסם את דרכנו. הוא נמוך ועל פניו סימני מחלת האבעבועות, עיניו קטנות ועצומות למחצה. ביד האחתת רמון יד ביד השניה לוטף בקבוק יי"ש. הלוכו לא יציב ועושה רושם כעכביש מכוער. הוא הבחין במרחק מה בבחורה ומנסה לרוץ אחריה. אך היא הצליחה להתרחק ממנו, בזמן.

נראה לנו כבלתי אפשרי להשאר באזור היער פישצ'טי. כנופיות פולנים ורוסים מאיימות עלינו על כל צעד ושעל, הן ביום והן בלילה.

אנו מהרהרים, שמא כדאי לחזור לסביבת עיירתנו — סוקולי. יתכן, שכנופיות השודדים לא יסתכנו במזימותיהם בקרבת הגרמנים?... מכל מקום אפסו כוחותינו כיום ואנו מחליטים לחפש מחסה ביישוב הקרוב. לרוע מזלנו שוב ושוב דולקים שודדים בעקבתינו. אנו רצים בשארית כוחותינו והם אחרינו. הגענו לכפר קלוסקה, אני, אחי ואשה צעירה מטריסטינה, שנעלה האחת בידה, בעוד שהנעל השניה אבדה לה בריצתה והיא יחפה.

למזלנו, נתקלנו באכר שהכיר אותנו היטב. הוא הציב סולם לגורנו ואמר לנו לעלות ולשכב שם בשקט. בהחזיקו את הסולם, העביר את אצבעותיו על פני פנתות מגפינו.

לאשה הצעירה הוא לוחש לבוא לשכב אתו, אך היא מתחננת בפניו שיעזבנה, בתרוץ, כי אורח נשים לה. אחרי חצות מעירים אותנו. לפנינו עומד בעל הבית ופנס רוח בידו. הוא מושיט לנו סיר, מלא פתיתים עם חלב וכפות. לא ידענו כיצד להביע לו את תודתנו.

עם הנץ אור היום אנו חומקים חרש מהגורן. אחרי הכפר אנו נתקלים באנשינו, שנפרדו מאתנו בעת השוד ביער. פניהם לא כתמול שלשום. כולם יחפים ומכורבלים, עטופים בסמרטוטים במקום בגדיהם הטובים של אתמול. ראשיהם מושפלים עד עפר, כאלו היו מתביישים מעצמם. הם נסו לספר לנו את קורותיהם לאחר השוד, אך לא הספיקו לבטא משפט ושוב שמענו קולות ופקודות ביער כאתמול.

אני ואחי, כשמגפינו עדיין על רגלינו ברחנו כל עוד נפשנו בקרבנו. הגרון יבש מצמאון, רגלינו כושלות, אך סוחבות אותנו למתבן הראשון שבכפר. אנו נשענים על גבי אבן, אחורי המתבן. האכר הבחין בנו ומיד בא לגרשנו. בקשנו ממנו לגימת מים והמשכנו להסחב.

עברנו על יד שומר לילה של הכפר ושאלנו לכוון הדרך לסוקולי.

מה? פלט השומר. אתם מתכוונים ללכת מרצונכם לגרמנים? הם יירו בכם מיד! הם יעשו בכם, כפי שעשו עם כל היהודונים שלכם! הוא הצביע לנו על נקודה אפורה במרחק והוסיף: לפניכם הכפר נייביסקי! שם תמצאו את אחיכם היהודים.

יום ו' 6.11.1942

בקצה היער, שעל יד הכפר נייביסקי פוגשים אנו משפחות יהודים, אנשים, נשים ותינוקות בזרועותיהן. אכר נוצרי מקושש ענפי עצים ומכין מהם סוכה עבור הנשים וילדיהן, להגן עליהם קצת מפני הקור והגשם. גומלים לו כתמורה 10 מרקים.

נוסף לכך מביא האכר מביתו דלי מלא תבשיל חם ומחלק ממנו צלחת לנפש, תמורת מרק אחד. לעזרתו של האכר בא אחיו. שניהם פעילים מאד. הם אוספים את הכסף ומשתדלים להשביע רצונם של „הלקוחות".

שני האחים מציעים גם מקומות לינה, תמורת תשלום מיוחד. הם שכרו מרתף של תפוחי אדמה אצל מישהו בכפר. לשם מביאים את אורחיהם היהודים ודואגים למצע קש. יש לאחים חוש מסחרי והם נהנים מעסקות מכניסות, הם מרויחים מיהודים, מבעל המרתף ומופיעים כעושי חסד עם נרדפים, בימים טרופים אלה וזוועות המלחמה. ספור על שני האחים אפייני במיוחד ויחסם ליהודים מפתיע על רקע היחס העויין של כמעט כל יתר האכרים. שתי עשרות היהודים, הנהנים כעת מחסותם, עברו לפני כן מבית לבית בבקשם מחסה, לחם, אך נענו בסרוב מוחלט ואף גורשו באכזריות. בגדי היהודים היו קרועים ובלויים, לאחר שנשדדו כבר קודם ע"י כנופיות פולנים ורוסים.

אני ואחי החלטנו ללכת למקום, בו נמצא בן־דוד שלנו, משה מאיק. הוא מצא מחסה אצל נוצרי, אחד מידידיו הטובים. בדרכנו, פגשנו שתי משפחות מסוקולי: את רוסוחצקי, אשתו ושני ילדיהם ואת האופה מוויסוקי, אלתר רדז'ילובסקי ומשפחתו.

הם ספרו, שאך היום יצאו מסוקולי. הם הסתתרו כל הימים בעלית הגג, בביתו של האופה וראו דרך סדקים את המתרחש בסביבתם:

למחרת כניסתם של הגרמנים לסוקולי, הוציאו את כל היהודים שמצאו בביתם והובילום לשוק, שם חכו להם עגלות רתומות לסוסים. בכל עגלה הושיבו 3 יהודים. בעגלה הראשונה הושיבו את הרב והאחרונה היתה עמוסה לחם, עליה ישב לייבל אוקון, חבר היודנראט. בעוד היהודים חכו בשוק לגרוש, רץ האמטסקומיסר כמטורף אנה ואנה רוגז ומשתולל ואקדחו בידו. לפי חשבונו ,היה צריך לשלוח יותר יהודים מסוקולי לשם כך הוזמנו כלי רכב רבים והנה לצערו הרב נאספו סך הכל כ־300 איש והוא נאלץ לשחרר כ־500 עגלות מיותרות.

בנימינקה רחלסקי, צעיר משכיל, נכה ברגליו, קצה נפשו ממעשיהם של הרוצחים קפץ ממקומו והתנפל על האמטסקומיסר באגרופיו הקמוצים. הנתקף ירה ברחלסקי והמיתו במקום. רבים היהודים שנורו באותו יום בנסותם להמלט מהמות, ביניהם נכד של אלי הנגר, הרשל שבייצ'ניק והרוקח היהודי.

בדרכנו הלאה נתקלנו בבנו הבכור של חיים לייבל הסנדלר — שמואלקה קארפ. תוך בכי ספר לנו קראפ, שכל השבוע התרוצץ בסוקולי והיה שוכב בפח אשפה בין חביות ריקות וארגזים שבורים. בלילות היה מתגנב לתוך בתים ריקים מאדם, כדי למצוא משהו לאכול. הגרמנים ערכו סריקות בבתים העזובים וסכנה היתה אורבת לקארפ בכל רגע. הוא החליט על כן לחמוק מהעיר בעת חלופי המשמרות אמש, והנה עומד חסר אונים לפנינו.

לא רחוק מיער ימיולקי חוצים אנו את מסילת הברזל, המובילה בכוון אחד לעיר לומז'ה. מרחוק אנו מבחינים בגרמני, הפוסע לאורך הגשר. במשנה זהירות עקפנו כל נקודה מסוכנת ובדרכים עקלקלות הגענו לבסוף לבית, שבו צריך היה להמצא בן דודנו משה מאיק. נשמעה נביחת כלב ובעל הבית יצא אלינו ושאל מה רצוננו. ענינו, שאת קרובנו מאיק, הנמצא כאן מבקשים אנו לראות. האיש הכניס אותנו לחצר והראה לנו מקום, בין ערמות התבן, שבגורן.

לא חלפו דקות ולאזנינו הגיע קול בשפה הרוסית. מישהו שאל את האכר, אם לא הבחין בשני יהודים. לא! ענה בעל הבית והקול נדם.

אין אני זוכר כמה זמן שכבנו בגורן, אך זכור לי היטב, כי לא היה לנו כל צורך לאכול ולשתות. תשוקתנו היחידה היתה לישון, לנוח ולנוח.

לפנות ערב קרא לנו האכר. ירדנו מהמצע שלנו ויצאנו בעקבות בעל הבית החוצה. חושך כבר היה מסביב. נכנסנו לתוך מרתף של תפוחי אדמה ולהפתעתנו היו שם מיכאל מאיק ובנו משה וכן האחים פלוט. התחבקנו והתנשקנו איש עם רעהו בתוך האפלה, ששררה במרתף ובנקל יכולנו להבחין בכל אחד מהם לפי קולותיהם. כל אותו לילה ישבנו על תפוחי האדמה והתיעצנו בקשר לגורלנו ומה לעשות בעתיד. בטרם האיר היום, יצאנו לכוון היער איצ׳קי והכפר נייביסקי, שם היה רכוז של משפחות יהודים.

השוחט ישחט

היה זה ביום ב׳ בבוקר. השמים היו כבדים ומכוסים עננים. ברוגזה ירדו פתיתי שלג רטובים וכסה הכל בלובן, כבתכריכים. אני ואחי נדדנו בשדות כשני צלי מתים. מזמן לא בא אוכל לפינו, אולם אין אני זוכר כמה ארך זמן זה!.. בהגיענו לקצה היער נייביסקי נתקלנו באותם היהודים ,שנפגשנו אתם קודם על יד סוכת התבן, אולם מספרם גדל מאז.

רבים מהאנשים קשה פשוט להכיר. אין לתאר בשפת אנוש את העזובה והמסכנות בהם נמצאו שלדי האדם. שמענו מסביבנו אנחות עזרה, רעב, צמאון, בכי ילדים וזקנים ויאוש שאכל את כולם כארבה. משעה לשעה נוספו יהודים, אחים לצרה.

הזהו יער איצ׳קי, משוש בני הנוער שלנו?!... לכאן היו נוהגים יהודי סוקולי לצאת בשבתות, אחרי הצהרים ולהנות מזיו השכינה, כל גזע, כל עץ היה קרוב ומוכר. לאן שלא תפנה מבט, מצאת חרותים שמות, תאריכים, רמזים של זוגות נאהבים, סיסמאות ועוד, ועוד. הכתובות היו מעלות זכרונות, ככתבים חתומים. פה אתה קורא את תאריך יסוד תנועת בית״ר, שם אתה מוצא מודעה על קיום אספת חברי מחתרת. במקום אחר חרת מלמד דרדקי מזכרת לבקור תלמידיו ביער, בל״ג בעומר. ואפילו שמות של קיטנים מרחוק, שהגיעו לסביבה לנוה קיץ.

כל אותם האורנים היפים והתמירים עומדים עכשו כעדים אלמים ומנענים בצמרותיהם על האסון הנורא, שפקד אותנו.

והנה, אך הגיע זה עתה יעקב קארפ, בן חיים לייבל הסנדלר. נעל קרועה קשורה בסמרטוט לרגלו האחת והשניה עטופה בסמרטוט צבעוני. ספרנו לו, שפגשנו את אחיו ביער והוא מיד הלך לחפש את עקבותיו. ראינו גם את ראובן, בן לייבוש בלומנבלט ואשתו הצעירה ועוד נשים ותינוקות רועדות בזרועותיהן. בסוכת התבן לא היה עוד מקום לבאים החדשים והם ניסו למצוא להם שותפים לחפירות ביער, כדי בעיקר להגן על התינוקות הרכים מקור ואבדון. תוך יאוש הגיעו למסקנה, שאין ברירה אחרת, כי אם לחזור העירה ולמסור את עצמם לגורלם, בידי הרוצחים הגרמנים.

סיפר לייבל גננדס, כי ביום גירוש יהודי סוקולי, היינו: 2.11.1942 בשעה 5 בבוקר, נמצא בין קבוצת יהודים, שחכו בתחנת קרושבה לבוא הרכבת, שהסיעה את הפועלים כדרכה, יום יום לעבודה במפעלי מסילת הברזל שבלאפי. אך כיצד הופתעו האנשים לראות במקום קרונות הנוסעים מזדנבים אחרי הקטר קרונות משא. מיד הגיחה מכונית וממנה קפצו קלגסי הגסטאפו וכוונו רוביהם מול הנמצאים בתחנה. כ־200 איש התחילו לברוח לכל הכוונים בבהלה ובפחד.

לייבל גננדס היה בין 30 היהודים שהגרמנים תפסו והובילו תוך צריחות מכות ואיומים — לסוקולי. הם הורשו „לקפוץ" הביתה ולקחת אתם חפצי בית כטוב בעיניהם ולהתפקד כעבור 10 דקות בשוק.

לייבל גננדס מיהר הביתה ומבלי לחשוב הרבה טפס ועבר את גדר הכנסיה ומשם לעלית הגורן של הכומר המקומי. הוא שכב שם כיממה ובאמצע הלילה הבא התחמק חרש מהגורן והצליח לצאת את העיר. לדאבוננו הרב נוכח, שגם כעת אין לו קיום. הרעב והקור מאלצים אותו לחזור העירה להתמסר לחסדי הגרמנים.

אני עצמי התחלתי לחוש כאבי רגליים. נתגלו בהן פצעים ויבלות ובחלקן קפאו הכפות. זמן ממושך סבלי היה ללא נשוא ונאבקתי קשות עם הצרה הזאת, שהיתה למעשה אחת מרבות.

באחד הבקורים אצל ולאדק מכפר איצ'קי ג', מסר הוא לאחי אברהם מכתב, כתוב יידיש ובעפרון, מאת יהודי, תושב סוקולי בשם אליעזר צ'רנייבסקי, המכונה „לייזר שרה'קס" והמיועד לאשתו של הכותב. ולאדק היה בין מאות העגלונים, שהובילו את היהודים לגירוש והאיש צ'רנייבסקי שישב בעגלה אתו, בקשוהו לקבל את הפתק ולמסור אותו לידי אשתו דבורה'קה. צ'רנייבסקי בן החמשים ידוע היה כליצן כל הימים ומדרכו האחרונה כתב ברמזים לרעיתו, בתקוה שהכתב יגיע לידיה כשהיא מוסתרת מהגרמנים ומצאה מחסה בבית אחד האכרים. וכך כתב אליעזר: „אשתי אהובתי דבורה'ק,ה אל תפלי ברוחך. החזיקי את עצמך היטב ואל תאבדי תקוה. אני מרגיש לא רע ונוסע בחברתם של הרב והשוחט בעגלה אחת. השוחט ישחט את התרנגולות ולא יחסר לנו מאומה". בנימה זאת המשיך אליעזר צ'רנייבסקי לכתוב עוד מספר משפטים.

ידוע לי, שהאשה דבורה'קה נתקלה בסרוב מוחלט בכל מקום, שבקשה חסות ואפילו ארעית, אצל האכרים. היא חלקה את גורלם של יתר היהודים הנרדפים עד חרמה.

בעברי ביער, ראיתי את זלמן דוד גוזלצ'אני, חתנה של לאה האלמנה, נשען על גזעו של עץ אורן, עטוף בטליתו ותפילין על ראשו וזרועו. זלמן דוד התפלל בכוונה תפילת שחרית ובדבקות התנועע אנה ואנה בעיניים עצומות. במרחק מה עמדה אשה צעירה ותינוק בוכה בזרועותיה. שניהם רעדו מקור. האשה פנתה למתפלל וניסתה להפסיקו בשאלה: 'אם צדיק הנך וירא שמיים, כיצד זה נענשת כה קשה ?!... ואלה הפעוטים, תינוקות תמימים במה חטאו ?!... כאן הצביעה האשה על העוללות והיונקים, שהתיפחו וילל מרה, מרעב ומקור.

זלמן דוד המשיך להתפלל, כיצד זה יהין להפסיק את תפילת „שמונה עשרה" באמצע, כדי לענות לשאלות אשה ?!...

מעמק הבכא האחד — למשנהו

חזרנו לאכר, שאצלו נמצאים בן דודנו מיכאל ובנו, משה מאיק. הצלחנו לשכנע את בעל המשק סטאניסלאב קאלינובסקי והוא הרשה לנו להכין בונקר על יד הגורן והרפתות שלו. מצאנו להגיוני, לעשות את הכניסה לבונקר דרך אחת הרפתות, כדי שלא לעורר כל חשד אצל אנשים זרים.

במשך שעות ארוכות של הלילה חפרנו והרחקנו את העפר הכבד מהחפירה. ללא הפסקה היינו ממלאים דליים בעפר ונושאים אותם חרש, חרש לתוך שלוליות המים שבשטח המשק.

עד היום מתקשה אנוכי להבין כיצד עמדו לנו כוחותינו להשלים את „קברנו" בקרקע של חימר וטיט קשה, עד שחמישה אנשים יוכלו למצוא בו מקום לשכב.

כשאך פנה היום מיד התחילה אצלנו העבודה. עבדנו בחריצות עד עלות השחר. לאט הגענו למצב של סיום עבודת החפירה ובעקבותיה פתחנו בצפוי הקירות והתקרה בלוחות עץ. את התקרה תמכנו בעמודי עץ. בעבודות אלה הצטיין אחי אברהמל, נגר במקצועו.

בגמר עבודות בנין הבונקר העברנו את מבנה בית השמוש, שעמד בין הרפתות, מעל הכניסה לבונקר ועשינו בו סדור, שאפשר היה לפתוח ולסגור את מכסה הרצפה ולהסוות בכך את פי הכניסה.

מאז נשארנו במשך כל היום שוכבים בבונקר ובקושי הספיק לנו האויר לנשימה. מחמת זהירות היה בעל המשק מוסיף על פני הכניסה לקברנו החי, ארגז ובתוכו עפר, שבצבע הסביבה. רק בלילות היה סטאניסלאב מוריד את הארגז, כדי להוריד לנו אוכל ופנס רוח' הואיל, ובבונקר היה מחנק וחוסר אויר, נאלצנו לפתוח במקצת את המכסה, כדי שלפחות לא יכבה פנס־הנפט.

כיצד הסתננו העירה?

חלפו מספר שבועות. התאריך של ה־15 בנובמבר היה מאחורינו. הגויים נבאו, שמי שיצליח להחזיק מעמד מפני הגרמנים עד תאריך זה, ימשיך לחיות, מבלי שסכנה תהיה אורבת לחייו. „הנבואה" נתבדתה לחלוטין ועדיין לא נצטיירו כל סמנים לקץ צרות היהודים. מצוקת הרעב, הקור, חוסר גג מעל לראשנו והפחד לא להתגלות בפני גרמנים וכנופיות שודדים, הטרידו את מנוחתנו. שוחחנו בינינו על בעיות אלה ושאלנו את עצמנו, ממה נחיה, ממה נתקיים? הכסף, אותו לקחנו מהבית אזל כמעט, אצל כל אחד מאתנו ואולי יספיק אך ליום אחד — שניים.

הגענו לידי החלטה, אני ואחי אברהמל, להסתנן אחרי חצות הלילה לעירנו סוקולי, שהיתה עזובה מיהודים ולנסות להביא משם מחפצנו, שהסתרנו במקומות שונים. רצינו לגמול בחפצים שנביא אתנו לבעל המחסה סטאניסלאב, שיסכים להחזיק ולהאכיל אותנו גם להבא. מאיק הזקן התנגד בכל תוקף, שבנו משה ילך אתנו ויסכן את חייו, במשימה בלתי אפשרית. יצאנו אם כן לדרך המסוכנת אני ואחי והתקרבנו לעיר. באותו לילה לא היה חושך, כפי שהיינו רוצים זאת. שלג דק שירד ביום כיסה בלובן את השדות. חלצנו את המגפיים, כדי לא להשמיע רשרוש רגליים על פני השלג. הלכנו בדרכים עקלקלות, דלגנו על פני גדרות מוכרות לנו, כדי לקצר יותר ויותר את המרחק לביתנו, שנמצא סמוך לחצר הג'נדרמריה הגרמנית. נזהרנו והקשבנו לכל משב רוח ולכל עלה נדף. נוכחנו, ששקט שורר מסביב ואז טפסנו לעלית גג של ביתנו.

מיד ראינו, שהעליה ריקה מכל דבר. כנראה,עברו כאן כנופיות פולנים ששמחו לאידנו וגזלו את רכושנו.

ירדנו מהעליה ופסענו דרך חדרי ביתנו על פני נוצות פזורות מהכרים ומהכסתות, על פני שברי רהיטים ודפי ספרים. חמקנו החוצה לגורן ולאורוה. באחת הפנות הוצאתי סמלון לסוס, כר ושמיכה.

על דלתות הבתים ראינו מודבקות מודעות ואזהרות מודפסות בפולנית וגרמנית: „עונש

מות, בעד שוד, פריצת חלונות ודלתות"! בכל זאת עמדו מרבית הדלתות פרוצות ופתוחות והחלונות שבורים. הצצנו לעבר הבית הפתוח של אחותנו לאה וראינו אף שם שברי רהיטים ונוצות פזורות. מדפי הספרים היו שבורים והפוכים על פני הרצפה.

חרש חרש התחמקנו מעירנו השדודה וההרוסה. מרחוק הבחנו באור, הבוקע מעלית גג ביתו של איצ'ה הנגר. נעלנו את מגפינו ושמנו פעמינו לכוון הבונקר שלנו, אליו הגענו עם הנץ השחר.

עסקה משותפת

לא במיוחד הצטערתי על חליפות הבגדים שלי, שנשדדו מעלית גג ביתנו על ידי פולנים. עיקר צערי היה על אבדן של אוסף תמונות וצלומים של משפחה, ידידים וקרובים בפולין, בארץ ישראל ומעבר לאוקינוס. הרבה הרהרתי על כך ורוחי היתה נכאה עלי. לרוע המזל הציקו לי כאבי רגליים עם דקירות שהרגשתי באצבעות שתי רגלי.

משה מאיק נזכר, שדודו העשיר ישראל מאיק הסתיר רבים מחפציו בעלית הגג שמעל לתקרת דירתו של שלמה קרבצביץ, המכונה מאס, שגר בביתם של האחים מיכאל וישראל מאיק.

אחרי התיעצות של חברי הבונקר שלנו, האחים גולדברג, מיכאל ובנו משה החלטנו לתכנן הבאת החפצים מהעיר אלינו, לבונקר. לשם כך הוצע לשתף את מטיבנו סטאניסלאב — בעיסקה. סטאשק לא הסס הרבה והסכים להצעה. ולשם הצלחת המשימה הוא צרף לחבורתנו את ידידו — צשק, כביכול גיסו.

משה, אברהמל ושני הנוצרים, חמושים ברובים יצאו העירה. אני נשארתי בבונקר בגלל רגלי הקפואות והכואבות ואתי נשאר הזקן מיכאל מאיק.

לפנות בוקר חזרו גבורינו בשלום והביאו אתם מטען מסויים של חפצי בית ובגדים. הם ספרו, שבדרכם עברו על יד האחו של הכמר, מצד מזרח של בית הכנסת הישן ובית המדרש החדש. הם ראו אור בחלונות בית המדרש ושמעו משם בכיות ויללות קורעות לב של יהודים. לאחר זמן נודע גם לנו, שהגרמנים הושיבו בבית המדרש יהודים, שתפסו ביערות ובמחבואים והעבירו אותם מאוחר יותר לקסרקטין של הגדוד העשירי, בביאליסטוק, ומשם לתאי הגאזים של טרבלינקה.

אנו רוצים לחיות ולזכות לנקום בצוררינו.

מקלט הרדיו

בעל המחסה שלנו, סטאניסלאב היה חובב מושבע של רדיו. בימי כבוש הגרמנים כאשר שדורי רדיו היו אסורים להאזנה, החזיק סטאשק את המקלט שלו במחתרת.

בימי שבתנו בבונקר היה המקלט של סטאשק אצלנו והאזנו לשדורי רדיו בכל ערב.

מפעם לפעם היה סטאשק יורד אלינו, כדי להאזין לחדשות מלונדון וממוסקבה, כששתי אזניות אטומות לאברי השמיעה שלו. הוא נהנה מאד ובענין הקשיב לכל חדשה ששמע. נוכחנו שאחד הגורמים למתן המחסה היה משה מאיק, הטכנאי היחידי של רדיו בכל הסביבה ובזכותו של משה זכינו גם אנחנו כולנו.

לפרקים היה סטאשק קורא לפנינו מעתון בלתי ליגלי של המחתרת הפולנית א.ק. עיקר תכנו היה מכוון יותר נגד הרוסים מאשר נגד הגרמנים. סטאשק נהג לקרוא את המאמרים בהתלהבות יתרה ובפאטוס כדי להדגים יותר את חוש הפטריוטיות שלו. לפעמים ניסה להסתיר מפנינו מאמרים מסוימים, שעיקר תכנם היה אנטישמי.

חמאה ולחם...

היתכן, שנגזר עלינו למות ברעב? אנו מקבלים אך פעם ביום תבשיל, המכיל קצת אפונה מבושלת במים ומלח וככר אחת לחם, עבור 4 אנשים. אנו מחלקים את הככר ל־28 מנות, שיספיקו ל־7 ימים. מיכאל טען, שאם נגזר עלינו לגווע ברעב אצל הגוי, הוא יעדיף להתמסר לגורלו מחוץ לבונקר, ויקרה מה שיקרה! אין אנו מסכימים לדעתו הפסימית ושוקלים את כל האפשרויות כיצד לרכוש מזון.

עלה בדעתנו לצאת העירה כרגיל בלילה ולפרוץ את המחלבה, שהיתה בפקוח הגרמנים ולסחוב משם מה שאפשר וכמה שאפשר. בלילה הבא בצענו את המשימה המסוכנת.

אברהמל פרץ את הדלת בזריזות בלתי רגילה ובשקט ואנחנו העמסנו על עצמנו מלאי גדול מאד של חמאה ומאושרים מהנצחון אצנו, רצנו והגענו בשלום לבונקר.

נו, וכעת — כיצד לאכול חמאה ללא לחם?

השקענו הרבה טרדה ועברנו מספר קילומטרים ולבסוף הצלחנו לקנות כמות סבירה של לחם.

נפלנו על משכבינו עייפים ורצוצים, אך שבענו מאכילת לחם מרוח עבה בחמאה.

מכת עכברים וחולדות

במערה שלנו לא קר. יושבים ושוכבים כשעל גופינו אך חולצה (כתונת), אע״פ שבחוץ שורר קור החורף בכל תקפו. נטיפי כפור תלויים מעל לראשנו כעין ציצים ונופלים מפעם לפעם עלינו.

כאלו מעטות היו צרותינו, נוספה עליהן מכת עכברים וחולדות. אנו נאבקים עם האורחים הבלתי קרויים ומנסים לתפשם בידיים. סטאניסלב הוריד לנו מלכודת וכל כמה זמן נלכדה חולדה. כנראה נגזרנו לשרשרת בלתי מנותקת של צרות, כי גם הקש, עליו שכבנו נרקב והתחיל להסריח.

בלילה יצאנו לכוון מסילת הברזל והבאנו משם קרשים ולוחות עץ ששמשו גדר להגנת המסילה בפני סערות שלג. אחרי שנשאנו על גבינו משא כבד, כברת דרך של כמה קילומטרים שבנו לבונקר עייפים ורטובים מזעה. ראשית, מהרנו לפרק את חלקי הגדר, לקרשים ולהורידם לתוך הבונקר.

במשך לילות אחדים טרח במיוחד אברהמל והתקין רצפה לבונקר, אחרי כן ציפה את הקירות והתקרה בקרשים. כל פעם מצא אברהמל משהו חדש לעשות, כדי לשכלל ולשפר את „דירתנו״. לעתים היו קשים התקונים כקריעת ים סוף.

סטאשק היה יורד אלינו מספר פעמים בשבוע, כדי להאזין לשדורי הרדיו וכדי לשוחח אתנו. הוא היה תוהה ומתפלא כיצד נושמים אנו באויר כה מחניק?!

הוא עצמו התקשה לנשום. במצב של שכיבה למחצה היה מוסר לנו על מאורעות הימים ומה שהגרמנים עוללים ליהודים. בחיוך ערמומי ובעיניים דוקרות המשיך סטאשק לספר, כיצד הפתיעו הגרמנים את היהודים ביערות בוז׳יסק וירו למות בין היתר, את שלמה אולשה ואת בתו של הרב רוזנבלום.

פעם ספר לנו, שביקר אצלו בצהריים שבת׳ל זלוטקו, חתנו של בצלאלקה הקצב. שבת׳ל ספר לו, שהוא, אשתו ובניו ברחו ליערות והכינו לעצמם בונקר בסביבת הכפר קאלינובה. משם היה שבת׳ל יוצא לכפרים בחפוש אחרי מזון לבני משפחתו.

פעם, בהעדרו מהבונקר ערכו הגרמנים סריקה ביער ונתקלו בבנו הקטן, בזמן שיצא מהבונקר כדי לעשות את צרכיו. הקלגסים שאלו את הילד בערמה, אם רוצה הוא שיביאו אותו, את הוריו ויתר בני המשפחה לגיטו ביאליסטוק. הם שדלו את הילד הנבוך לגלות להם המקום בו נמצאים הוריו. הילד שמע לא פעם מפי הוריו, כי בגיטו הולכים היהודים חפשי ברחובות ואין להם צורך להסתתר בבורות וכי הם עצמם מתגעגעים להיות שם.

הילד רץ בשמחה להצביע לרשעים על הבונקר, שם היו מחוץ לבני משפחתו גם יהודים נוספים. בצריחות גסות צוו הגרמנים לכולם לצאת מהבונקר וירו בהם במקום.

כשחזר שבת׳ל לבונקר עם מנת הלחם הצרה שרכש, מצא את בני משפחתו ושאר חבריו מוטלים מתים ומתבוססים בשלוליות דם על השלג הלבן. ולא ידע האב האומלל את נפשו, הלבכות על ילדיו ואשתו, שפטורים מצרות עולם הרשע, או לבכות על מר גורלו ועל מה שמצפה לו היום, או מחר.

באותו רגע הבחין שבת׳ל באכרים מתקרבים וכלי חפירה בידיהם. אותם כנראה שלחו הגרמנים כדי לקבור את היהודים ההרוגים. הוא ברח מהמקום כל עוד רוחו בו ולא זכה אפילו לחלק ליקִריו את כבודם האחרון. שבור ברוחו ישב שבת׳ל זלוטקו הקצב אצל אכר בבקתה, חמם קמעא את עצמותיו היגעות והלך לדרכו מבלי לדעת כל כוון, או מטרה.

יום אחר סיפר לנו סטאשק, כי ביער ויסוקי גלו גרמנים בלוית שני שוטרים פולנים — קונופקה וימיולקובסקי, את הבונקר של נפתלי פלוט ובניו ואת הרופא מצ׳יז׳ב, ד״ר גוטנפלן את פלוט הזקן ואת שני בניו הרגו הפולנים ביריה ואת שאר בניו ואת הרופא הובילו לגיטו ביאליסטוק.

האמטסקומיסאר בסוקולי, בראותו כי האכרים ממעטים להביא אליו יהודים, קבע פרס של שני קילוגרמים סוכר עבור ראש כל יהודי. אחד האכרים מכפר ימיולק לכד 5 יהודים ובתוכם שלש נשים ומסר אותם אישית לידי האמטסקומיסאר. הוא קיבל בעד „מעשהו היפה" אך 3 ק״ג סוכר, במקום 10 ק״ג להם צפה. מרוב אכזבה שפך האכר בפני עמיתיו בכפר, מבול קללות על הגרמני, המרמה אכרים פטריוטים — בערמתו.

בהמשך ספורו מסר לנו סטאשק על אכר אחד מכפר לאכי, (מרחק 5 ק״מ מסוקולי) שמסר לידי הגרמנים שתי בנות יהודיות, שברחו מגיטו ורשה ונכנסו לביתו לבקש לחם.

סטאשק הוסיף, שלא עוד נוהגים לשלוח יהודים, שנלכדו ביערות ובבונקרים — לגיטו. הם יורים פשוט בכל יהודי הבא לידיהם.

הדם, הזורם בעורקינו קופא לא מקור (אנו קבורים 2 מטרים עמוק באדמה ולא מרגישים את הכפור) ולא ממחסור באויר לנשימה ואף לא מרעב, אלא משמיעת ספוריו של „מטיבנו" —

סטאשק. היטלר ימח שמו הכריז בשעתו, שאם חלילה יפסיד בקרב, יחסל את יהדות אירופה חמש דקות לפני השעה 12. והנה חיים אנו בשנת 1943 ועדיין השליטה בידי הגרמנים ולמרות הכשלונות הרבים בחזית הרוסית, יש להם פה ושם התקדמות.

מתגנב ללבנו חשד, שסטאשק זומם משהו נגדנו. לשם זהירות מחליטים אנו, שאחד מאתנו לא יטעם יום אחד לפי התור, מסיר התבשיל הדליל שמגיש לנו סטאשק. שמא יעלה בדעתו להרעיל אותנו, שישאר אחד לפליטה ולנקמה בגוי הערום. היחידי, שישאר יצית את המשק על כל נכסיו. בימים האחרונים מרבה סטאשק לספר על אכרים, שמסתירים במשקיהם יהודים אמידים תמורת סכומים גדולים, דולרים וזהב ובסוף הם רוצחים אותם וגוזלים את הונם. ביערות מתגלגלים גופות של יהודים נרצחים, כשהם ערומים. האכרים מתעצלים לקבור את קרבנותיהם ומשליכים אותם רחוק מבתיהם.

אולי נצטרף לפלוגות פרטיזנים רוסיים?

לא פעם משערים אנו, שהדרך היחידה עבורנו, היא להצטרף לפרטיזנים רוסים. אבל, אף הם הכזיבו אותנו מרות. הרי במו עינינו חזינו, שעיקר גבורתם מתגלה לא נגד הגרמנים, אלא נגד היהודים הנרדפים. שודדים אותם, מפשיטים אותם מבגדיהם ומשאירים אותם ערומים ויחפים בקור העז לרחמי הגורל. רבים מיהודים כאלה זחלו על ארבע חזרה לבתיהם, והעדיפו להתמסר לידי הגרמנים.

על יד הכפר קלינובה ערכו הגרמנים סריקה אחרי יהודים ונתקלו בדרכם במספר רוסים שהגנו על עצמם ביריות. רוסי אחד נפל והאקדח שלו בידו. מספרים האכרים, שכיסי בגדיו היו מלאים כסף, זהב ושעונים יקרים, שנשדדו אצל יהודים.

הרופאה הרוסית

בעלה היה קאפיטן בצבא האדום והיא באה לסוקולי יחד אתו, כרופאה צבאית. כשהגרמנים התקיפו את הסובייטים בשנת 1941, לא הספיקה הרופאה קלד׳בה ניקולייבנה וולוסוביץ׳ לברוח עם בעלה ונשארה בסקולי, כרופאה פרטית. היא היתה אם לשני ילדים, לבת בגיל 6 ולבן בגיל 17. הבן איגור היה ידידו של משה מאיק.

לפני שהמצבר, ששימש מקור זרם למקלט הרדיו שלנו התפרק כליל, נזכר משה באיגור ידידו, שלמד אצלו אשתקד כיצד לטעון מצברים. בלי לאבד זמן, פנה משה לסטאשק בבקשה להביא את המצבר המתרוקן אל איגור, לטעינה. משה צרף לידידו מכתב, כתוב רוסית. סטאשק נאות להענות לענין זה, כי ברצונו היה להאזין לשדורי הרדיו. איגור מצדו מלא את הבקשה של משה על הצד הטוב ביותר וכל טעינה הספיקה לכמה שבועות.

קלד׳יה ניקולייבנה ובנה איגור צירפו בכל פעם למצבר חבילת מזון נאה עבור משה.

בינתיים החלו הגרמנים לנהל תעמולה במטרה להסית את הפולנים נגד הסובייטים, שבאותה תקופה רצחו 12 אלף קצינים פולנים ביער קאטין שברוסיה הלבנה. הרוסים האשימו ברצח זה את הגרמנים. ההוצאות המודפסות של המחתרת הפולנית כתבו בהרחבה על זוועות הסובייטים נגד הפולנים. התעמולה וההסתה השפיעו מאד על רוחות הפולנים. כל פעם שהיה סטאשק חוזר

מבית הרופאה, היו בפיו דברי חמלה ורחמים על הרופאה, שעלולה להיות קרבן לתעמולת הגרמנים. לא חלפו ימים ארוכים ואכן נרצחה הרופאה בידי פולנים. בנה איגור נמלט דרך החלון והצליח להתרחק מביתו.

סטאשק ידע להוסיף שאנשי המחתרת הפולנית חסלו את כל הרופאים הרוסים שבסביבה. הרוצחים היורים לבשו מדי צבא האדום ואף דברו ביניהם רוסית, למען לא יכירום.

היתה זאת נקמת הפולנים על פרשת קאטין. כל הרוסים, שהיו עובדים בכפרים בחקלאות, או בעסוקים אחרים מהרו להרשם לעבודה בגרמניה, בפחדם מפני כנופיות פולנים של אנשי המחתרת.

אוזים ותרנגולי הודו

אחי אברהמל עבד זמן מסוים אצל הגרמנים והיה מומחה במקצועו — הנגרות. הוא הכיר היטב את הבתים, בהם התגוררו הגרמנים והציע לנו משימת פריצה אצלם, כדוגמת פריצת המחלבה. אברהמל הציע לתור קודם את מעונו של מנהל המחלבה ולהוכח האם מפטמים במשק אוזים, או תרנגולי הודו לקראת חג המולד הממשמש ובא. אמרנו ועשינו! בליל אפל התגנבנו למשקו של המנהל ומיד מצאנו 7 אוזים מפוטמים היטב. ברפת לקחנו אתנו עוד 14 תרנגולי הודו ושמנו אותו בשקים. את השלל הרב הצלחנו להביא לבונקר בשלום. הבשר הספיק לנו בשפע למספר שבועות. ימים ספורים לאחר המבצע שלנו ספר לנו סטאשק, כי הגרמנים נטפלו לכומר ודרשו ממנו, כאחראי לצאן מרעיתו, לשלם להם פצויים עבור הנזק שנגרם להם, בפרשת האוזים.

ביום א׳ הקרוב הטיף הכומר בכנסיה על הפשע שבוצע וגינה ברוגזה את הגנבים ששלחו ידם לרכוש לא להם. כך הסעירה פרשת תרנגולי ההודו והאוזים את דעת השלטונות והצבור. לא עלה על דעתו של מישהו, שגבורי המבצע, הם יהודים.

לאחר שהשתקנו את הרעב ומצוקה לא עמדה לפנינו בימים הקרובים, הרגשנו שעמום זהימים נמשכו במונוטוניות ובנצחיות. הרגשנו צורך להתעניין במשהו ובודאי לקרוא ספר כלשהו. החלטנו לכאן לצאת בלילה הקרוב העירה ולהביא מביתו של מיכאל מאיק קצת מספריו הרבים, מתוך העקד העשיר שלו. באישון לילה הגענו אמנם למקום ובין הספרים שהבאנו היו מספר כרכים של „דפי ספרות". קראנו בצמאון, אך שעות האור היו מועטות וגם זה בצמצום, כי בקושי חדרו קרני האור דרך הסדקים, שהשארנו בכוונה. למען יהיה לנו אויר לנשימה.

הטעם לחיינו? — נקמה!

כלנו מאוחדים בדעה, שלא נשאר בחיים עד תום המלחמה. ובכן, למה לחיות ולהתענות? בכל זאת מוכרחים אנו לחיות כדי לנקום! לנקום את דם אחינו השפוך כמים.

אחי אברהמל הכין שלש אלות עבות ואנו מתכננים מבצע מספר א׳ של נקמה. באחד הערבים החשוכים יצאנו העירה. לפי שקבענו בתכניתנו הסתתרנו אחורי השער של בית יחיאלקה האופה והאלות בידינו. חכינו למפקד הג׳נדרמריה וועשין, שהיה נוהג לעבור כאן כדרכו יום יום ובשעה זאת מבקור אצל אהובתו, בתו של יניה פלקובסקה. את הפרט הזה ידענו היטב,

מהיות עוד כל היהודים בסוקולי. עבר חלף הזמן המשוער והמשכנו לארוב לקרבן שלנו באי מנוחה ובאי סבלנות. בחוץ היה קר מאד. פתאום שמענו צעדים. הלבבות התחילו לפעום בקרבנו בחזקה והיינו דרוכים לזנוק. שערנו, כי כמה מהלומות חזקות על ראשו יספיקו לחסלו ולקחת ממנו את נשקו. תפילה חרישית יצאה מגרוננו: „הוי אלהינו שבשמים, עזור לנו לנקום בצוררינו נקמה בשביל הורינו, נקמה בשביל אחינו ואחיותינו. לדאבוננו, לא היה זה המפקד, אלא איש אחר.

עברנו את רחוב המרחץ, חצינו את שוק הסוסים והמשכנו ללכת. צלי אנשים עוברים מבהילים אותנו. אנו מנסים להסתתר מאחורי קירות הבתים, בל יבחינו בנו. כנראה, הרגיש בנו מישהו והתחיל לברוח. שוב חצינו את רחוב טיקטינר ועברנו למול בית הקברות החדש. ראינו שם בתי יהודים פרוצים וריקים. נעקרו מהם דלתות וחלונות ורוחות פרצים השתוללו בהם, כעין שדים ורוחות רפאים. דפי ספרים קרועים היו פזורים והתרוממו לעוף ולרקוד בקצב הרוח הנושבת עליהם. ומה פרושו של הרצוף החדש, שנתקל לעינינו? לא קשה להכיר שאנו דורכים על פני מצבות מבית הקברות היהודי.

מיד קבלנו אשור מעשי לתמהוננו, כי ראינו, שפה ושם חסרות המצבות בבית הקברות. אוי לנו, אוי לנו! גם מהמתים הם שוללים את מנוחתם! המדרכה החדשה עומדת לשרת את הגויים הרשעים, יורשים את בתינו היהודים. לא נשאר לנו, אלא לחזור לבונקר שלנו, כלעומת שיצאנו ממנו.

ערכנו תכנית נקמה חדשה. רכשנו בקבוק נפט וגפרורים והחלטתנו היתה נחושה לשרוף את העיר ושלא תשארנה ירושות לרוצחי היהודים. בחצות ליל המחרת יצאנו לסוקולי. אני ומשה מאיק נשארנו בחוץ ואחי אברהמל נכנס לבית יוסל מאלון. הוא גרף שם את הקש מהמזרונים לערימות ערימות, והוסיף עליהם כל מה שעלול היה לבעור. משם המשכנו למחסן של טובה דבורה הכובענית ועשינו כבבית הקודם. שפכנו נפט על הערימות. המקום הבא להצתה היה ביתה של מאשה קפלאנסקי. הבית היה תפוס בידי פולנים, שהפכוהו למסעדה לגרמנים ולפולנים. השעה היתה אחרי חצות ועדיין ישבו שם השכורים, כטוב לבם ביין. אברהמל חמק חרש לדיר החזירים הקרוב. אני ומשה עמדנו דרוכים וכלי נשק בידינו. לפני שהוא שפך נפט על החמרים הדליקים בדיר הוא הוציא משם משור גדול והושיטו למשה. מיד הצית את המקום ונעל את הדלת, משם מהרנו בריצה למחסן של טובה דבורה ומספיק היה לזרוק לתוכה גפרור ומיד פרצה להבת אש. נעלנו שם את הדלת ורצנו לנקודה השלישית, שהיא המסוכנת מכולן, בגלל שגובלת עם מפקדת הג׳נדרמריה. אבל, הואיל ולא היה שום כח שיעצור ברגע זה את רצון נקמתנו שיקדה אף היא בלבבנו כשלהבת גדולה, הצלחנו להצית גם את המקום הזה וכשרק פרצה הלהבה נעלנו את הדלת וכחץ מקשת רצנו לכוון בית המטבחיים.

מרחוק ראינו כיצד הוארה הסביבה מלשונות האש שעלו למרומים משתי הנקודות הרא־שונות. הנקודה השלישית עדיין לא נתנה אותותיה. מהרנו אם כן חזרה לשם ואף הגענו למפתן המבנה פרצה שלהבת אדירה. הסתלקנו מהמקום דרך שדות, כשמאחורנו האירה האש את העיר, כבשעות הצהריים.

כך רצנו מבלי לעצור עד יער ברושבה. כאן עצרנו והסתכלנו מרחוק כיצד עולה עירתנו באש.

היתה זאת עבורנו נקמת שמחה וצהלה. לשונות האש בלעו את עירתנו היהודית, ללא יהודים המיושבת על ידי שונאינו הפולנים, שמכרו את נפשם לשטן הגרמני והושיטו לו כל

עזרה ברצח היהודים. ברצח ההמוני אף הם לא טמנו ידם בצלחת ומלאו את „הרצחת וגם ירשת"

בהגיענו לקבר החי שלנו, קראנו החוצה לדודנו הזקן מיכאל מאיק, שיהנה אף הוא מהמחזה, כיצד בוערת העירה וכיצד מתאדמים פני השמים של סוקולי, כבסדום ועמורה, עיר הרשע, לפנים. דודנו עמד מופתע ונרגש מהחזיון, הניף ידיו וברך „שהחיינו", על שזכינו לפחות לראות בנקמה חלקית באויבינו.

למחרת ספר לנו סטאשק על הדליקה שפרצה בסוקולי ושנשרפה כל העיר. העמדנו פני תמימים וכאלו הפתיעה אותנו הידיעה. סטאשק בחן אותנו במבטים חודרים ובחשד. הוא אמר, שהגרמנים הזעיקו עזרה מכל ערי הסביבה, מלאפי, ויסוקי מזובייצק, זמברוב ועוד. מכבי האש ניסו בכל אפשרותם להציל את הבית הגדול של אהרקה ז'ולטי, בית מפקדת ג'נדרמריה. כשלושה רבעי העיר, החל מרחוב טיקטינר, השוק הגדול ורחוב המרחץ עלו כליל באש. כן נשרפו 95 בתי יהודים, 120 מחסנים, רפתות, דירי חזירים על ראשיהם, השייכים לפולנים שישבו בבתי היהודים.

רוב הפולנים האלה ברחו חזרה אל כפריהם בפחדם מיד ה' שמענישה אותם על חטאיהם נגד היהודים. זמן קצר אחרי כן הלכנו לכפר איציקו ג' לקנות לחם, אני ומשה מצאנו מחבוא בתוך שתילים גבוהים של תפוחי אדמה ואחי אברהמל נקש על חלונו של ידידו, האכר ולאדק. לפתע הגיעה לאזנינו שירה מקוטעת של קולות שכורים. היו אלה שומרים מטעם המשמר האזרחי. תפסנו עמדה מתחת לעצים והחלטנו, שאם במקרה יחטפו את אברהמל, נשרוף את ביתו של האכר. לי ולמשה היה נשק והחלטנו להמית כל פרש, שירצה להזעיק גרמנים. אך הדבר מתח רק את עצבינו, המתוחים בלאו הכי ונגמר בכי טוב.

אחי חזר מבית ולאדק וסיפר, כי האכר הכניסו לביתו והתפלא כיצד חמק אברהמל מעיני המשמרת של הכפר ובפרט שבלילה הקודם גנבו שם תרנגולות והחשד נפל על כנופיה של יהודים, המכונים בפי אנשי הכפר „יודלאקים". דוקא מהיום הוחלט בכפר להגביר את השמירה ולמסור לידי הגרמנים כל יהודי שיתפס על ידם.

הרבה לחם לא השגנו אצל ולאדק, אך היינו מרוצים, שנצלנו מסכנה ושבנו בשלום אל הבונקר.

„גן העדן", שבגטו ביאליסטוק

בשבוע שעבר הובילו את היהודים מזמברוב והסביבה ומהקסרקטין שבזמברוב, שם היו עצורים יהודים — לתאי ההשמדה שבטרבלינקה. בעצם היה שם גרוש יהודים באותה התקופה, שבסוקולי, אך את יהודי זמברוב החזיקו בקסרקטין זמן ממושך.

אחרי כמה חדשים של ענויים, הזמינו הגרמנים עגלות אכרים על בעליהם, כדי להוביל את היהודים לטרבלינקה.

הגירוש התקיים ביום קר וסגריר. בעגלות לא נמצא קש. האנשים היו ערומים למחצה, מעונים ורעבים. העגלות בלווית גרמנים טרטרו לעבר תחנת הרכבת בצ'יז'ב, המוליכה לטרבלינקה.

סטאשק נוהג עכשו להזהיר אותנו לפרקים, לבל נצא החוצה מהבונקר, היות ולביתו הגיעו רוסים מזוינים ללון. עוד הוסיף בעל הבית שלנו, כי במקום הפועלים היהודים, שעבדו

בבתי המלאכה של הרכבת בלאפי, עובדים כעת פולנים. גם לו קבעו תור לעבודה שם, לפעם אחת בשבוע. עם כל זאת, מגיעות קבוצות יהודים מגיטו ביאליסטוק לעבודות בלאפי וחוזרים לגיטו יום יום וכי יהודים בודדים, שלא נתגלו עדיין על ידי הגרמנים משתוקקים להכנס לגיטו ביאליסטוק. פשטה שמועה, שמדי שבוע מופיע גרמני מסוים ברכב שעומד לרשותו ותמורת מחיר כסף מוביל את לקוחותיו לגיטו ביאליסטוק.

בסוף מוסיף סטאשק, שאמש הרשה ללון בגורנו לשני יהודים מסוקולי, לייבל יסקולבה ושמואל פנדרה. שניהם, במצב רע ביותר, קרועים ובלויים וכנים אוכלים את בשרם. לדבריהם, הם מחפשים מתווכים לאותו הגרמני, שמוביל כביכול יהודים ל„גן העדן" ששמו גיטו ביאליסטוק.

היודלאקים

חנא יודאלס!! — מספיק היה להזכיר שם זה למגדול ועד קטון בסוקולי, וכולם ידעו היטב מי האיש ומעשיו. אביו, יהודל היה סנדלר עני ואביון.

בנו הבכור של יהודל, חנא, נמלט לא פעם מבתי כלא רוסיים והפעם הצליח במעשה כזה מבית הכלא של הגרמנים. הסיבות למאסרים התכופים, היו בצוע גניבות תדירות.

לפנות ערב ירד לבונקר שלנו סטאשק וסיפר לנו מה שקרה אמש בכפר ימיולק:

שיינדל, בתו הצעירה של בעל החנות לאריגים בסוקולי קראבייץ הגיעה בלוית חנא יודאלס לאכר המקומי, — פייצקה. היא בקשה מהאכר להחזיר לה מקצת הסחורה שהפקיד אביה בידו בימים „החמים" שלפני פרוץ המלחמה. האכר פייצקה לא חשב הרבה. הוא ובניו התגברו על שני האורחים היהודים ומסרו אותם לידי הגרמנים, שעמדו על משמר הגשר היומיולקי. הגרמנים ירו בקרבנותיהם במקום. האחים של חנא, שנמצאו במרחק מה מהמקום נסו לנפשם.

העובר על פני הגשר בימיולקי יכול להצביע על תל, שעלה עליו עשב וקוצים ולהגיד: „כאן קבורים שיינדל קראבייץ וחנא יודאלס.

השנה החדשה 1943

בשכבנו בקבר האפל אבדנו את מושג הזמן ולא התמצאנו בנקל בתאריכים. היום בישר לנו סטאשק שחל ראש השנה האזרחי. יום שמחה וחג הוא לאומות העולם.

בחוץ כסה השלג את עין הארץ ובעינינו, כאלו לבש העולם תכריכים, כדי להתאבל עמנו היהודים על מר גורלנו. שוב הגענו לחוסר מזון והרעב התחיל לתת את אותותיו. לעומת זאת, נתעשרנו היום בעוד רובה אחד. סטאשק הביא לנו רובה רוסי עם תחמושת. מתחשק לנו לנשק את הרובה כדבר שבקדושה, אך ביחד עם זאת מעורר הוא בנו מחשבות נוגות. מי יודע כמה דם נקי וקדוש נשפך ע"י כלי משחית זה? ובכן, ברשותנו נמצאים כבר שני רובים, אחד פולני ואחד רוסי.

בין כה אבדה תקותנו להשאר בחיים אחרי המלחמה ולמה אם כן לשבת בחבוק ידיים ולצפות למותנו? התחלנו לעבד תכנית לפגוע באמטס־קומיסר ולירות בו בשנתו, דרך חלון

חדר משכבו. בינתיים נודע לנו שהרשע עבר לדירה חדשה, לבית מניקובסקי וביתו מוקף משמר בשעות הלילה, קיימת גם אזהרה, שבמקרה פגיעה בנציג השלטון, יתלו ללא משפט שני אזרחים פולנים.

מבצע גרוש ראשון בביאליסטוק. (אקציה)

היה זה אחד הימים של פברואר 1943. בחוץ שרר קור עז. מפי סטאשק שומעים אנו, שקרונות רכבת מלאים יהודים עוברים, חולפים יום יום בתחנת הרכבת — רצ׳יבור.

אין כל ספק, שמובילים את יהודי ביאליסטוק להשמדה בתאי הגאזים, שבטרבלינקה.

לאורך מסילת הברזל מוטלים גופות יהודים שרצו להמלט מהקרונות ונורו על ידי הזקיפים, וכאלה שקפאו מקור. אכרים נוהרים מכל הכוונים במטרה לשדוד ולבוז את הנצולים והקרבנות המתים.

גם ואצק, מכירו הטוב של משה מאיק לא עומד מרחוק ורץ אל תחנת רצ׳יבור ומשם לאורך המסילה, כדי להפשיט את היהודים מבגדיהם ולא לזלזל במגפיים יפים, או בכל דבר אחר, שיהיה לו לתועלת.

קלמן צ׳רנייצקי

היום פגש סטאניסלב את קלמן צ׳רנייצקי, שסיפר לו שהוא נמצא בחסותו של אכר מסוים, תמורת חפצי זהב. עלינו הוא פוקד לחפור ולהרחיב את הבונקר, שיספיק לעוד נפש אחת. אחי אברהמל׳ התחיל לחפור את האדמה והושיט לי ולמשה לסרוגין דליים, מלאי עפר.

אנו מושכים למעלה את הדליים הכבדים כאמצעות ענף ארוך, שבקצהו סיקוס וסוחבים אותם למרחק כמאתיים מטרים מהבונקר, במטרה לפזר את העפר בתוך מים זורמים. העבודה קשה ומפרכת. אנו עובדים כבר למעלה משבוע ימים וכמובן אך בשעות הלילה.

לא אגזים, אם אציין שלמרות העבודה הקשה הרגשנו את עצמנו מעודדים ברוחנו כי לו היה בדעתו של סטאשק להשמיד אותנו באחד הימים, כי אז לא היה מעונין להכין מקום לאיש נוסף ויהודי דוקא. על כן עבדנו בחריצות יתרה. הבאנו עצים מהיער לעמודים כדי לתמוך בהם בתקרה הרחבה יותר. מתחנת הרכבת הקרובה, מרחק של כמה קילומטרים סחבנו על גבינו חלקי גדר כבדים, המורכבים מעשרות קרשים. העצים היו דרושים לצפוי התקרה, הרצפה והקירות.

היה זה מקרה נדיר שסטאשק יופיע בבונקר בשעות המוקדמות של הערב. תמיד היתה אמתלא בפיו על סיבת אחורו באספקת מנות המזון, שהיו דלות ביותר, בלאו הכי, פעם תירץ זאת בשכן, פעם בידיד, פעם סתם אורח. כאלה אנשים כביכול עכבו אותו מלצאת אלינו ומלהגיש לנו את האוכל. בכל ערב מוכרחים היינו להרים במקצת את מכסה הבונקר לשעה בערך, לצורך דחוף של אורור. תבשילנו היחידי והחוזר חלילה, היה מרק אפונה פעם אחת ביממה.

כל פעם, שהיה סטאשק יורד אלינו בשעות המאוחרות בלילה, היה שולח בנו מבטים חודרים ודוקרים עד כדי צמרמורת. במבטיו אפשר היה לקרוא בטוי של עליונות עלינו וכאילו נתונים אנו בידיו כתולעים וחסרי ערך.

הופעתו הערב מלווה היתה חיוך. בעקבותיו נכנס אלינו מונייק, בן רופאת השניים מסוקולי. הוא קפץ ונמלט מקרון הרכבת, בעת שהובילו אותו ואת בני משפחתו למחנה ההשמדה — טרבלינקה. התחבקנו והתנשקנו אתו, כאלו היה אחינו. לאחר רגיעה קצרה הוא סיפר לנו כל מה שעבר עליו עד היום. מונייק, אמו ואביו החורג אלתר גינזבורג נדדו במשך שבועות אחדים ביערות בקור, ברעב ושדודים מכל, על ידי רוסים ופולנים.

לבסוף נאלצים היו לחזור לסוקולי ולהתמסר לידי הגרמנים. בהתחלה החזיקו את היהודים, שנלכדו בבונקרים וביערות ואת אלה שמסרו את עצמם „מרצונם" בבית הכנסת הישן ובבית המדרש החדש.

לאלתר גינזבורג, יו"ר היודנראט הרשה האמטסקומיסר לבוא למחסן האספקה שבבית הספר העממי ולקבל שם דברי מזון. את היהודים העבירו מאוחר יותר לבית הסוהר המקומי. לאחר מספר ימים העבירו שלטונות בתי הסוהר את משפחת גינזבורג לגיטו ביאליסטוק.

פרוטקציה בגיטו

מונייק המשיך את ספורו. בגיטו היה קשה מאד להסתדר. זקוקים היו שם לפרוטקציה. אביו החורג, אלתר גינזבורג נהנה בגיטו מפרוטקציה, הודות לרפאל גוטמן, חבר היודנראט בביאליסטוק, שכהן לפני פרוץ המלחמה כמנהל בתי הספר של הקהילה היהודית בורשה. רפאל גוטמן הוא בן דודו של אלתר ובזכותו נתאפשר לנו להתקיים בגיטו ויכולנו להשיג צרכינו. גם בעלי ממון יכלו להסתדר ולהתקיים בגיטו, כי תמורת כסף אפשר היה להשיג הכל.

כשהגיעו יהודי סוקולי לקסרקטין של הגדוד העשירי בביאליסטוק, הופיע שם י"ר היודנראט המקומי, ד"ר באראש ושחרר משם את הרב' רוזנבלום מסוקולי עם בני ביתו. ד"ר באראש חשב שבמעשהו זה הציל את חייו של הרב, כי בקסרקטין לא היה מה לאכול ועל מה לשכב. שם חלקו רק תפוח אדמה אחד ליום והתמותה היתה רבה.

באראש קוה, שליהודי ביאליסטוק לא יאונה כל רע וכי אפשר יהיה להשביע את חיות הטרף הגרמנים במתנות.

במבצע הראשון של גרוש היהודים ב־5 בפברואר, בביאליסטוק היו הקרבנות הראשונים, אלה היהודים שזה לא מכבר הגיעו מעירות הסביבה. תושבי ביאליסטוק הותיקים דאגו לעצמם מזמן והכינו להם מקומות מחבוא לעת צרה, מצוידים במזון וסדורי אויר לנשימה. לאיש מבחוץ לא היתה כל אפשרות להצטרף לקבוצות הותיקים. בכל זאת מצאנו איש כזה, שנאות לקבל אותנו למחבואו, ממש ברגע האחרון.

אחד השכנים, אופה במקצועו בקש אף הוא שיקבלוהו למחבוא שלנו. בעל המחבוא סירב לו ואז איים האופה להלשין עליהם בפני הגרמנים. בלית ברירא קבלו גם את האופה.

לדאבוננו, לא ארכו הימים והגרמנים בלווי שוטרים יהודים גלו את המקום שלנו. יום יום משעה 3 לפנות בוקר ועד שעה 3 אחרי הצהרים התקיימו סריקות בחצרות הבתים והוצאו יהודים רבים ממקומות המבטחים שלהם. תוך עשרת הימים, בין ה־5 ועד ל־15 בפברואר 1943 נלכדו למעלה מרבבה של יהודים כעכברים מהחורים.

את היהודים האומללים הובילו כצאן לטבח למחנה ההשמדה — טרבלינקה.

הדרך האחרונה

מונייק הפסיק לרגע את ספורו ולאחר שתיקה קצרה המשיך באנחה עמוקה. הושיבו אותנו בקרונות דחוסים ומלאים יהודים, הדלתות חרקו וננעלו, שמענו את נשימתו הכבדה של הקטר ולאחר דקות ספורות, טרטור הגלגלים. אנחנו ישבנו בידיים פרושות. מישהו התודע על חטאיו. אמהות התיפחו, כשתינוקות בזרועותיהן. אמהות אחרות עוטפות את תינוקותיהן בסמרטוטים ומנסות להשליכן החוצה. אמנם, בחוץ נשמע ברד של כדורים פולטים, האמהות האומללות פורצות ביללה היסטרית.

הרכבת חלפה על פני תחנת לאפי והמשיכה לכוון רצ׳יבורי, הסמוכה לסוקולי. אמי ארזה במהירות את כספה, הושיטה לי צרור ופקדה עלי לקפוץ החוצה דרך החלון הפתוח. בלי לתת לעצמי דין וחשבון על הנעשה נמצאתי בחוץ. ברד של כדורים שרקו מעל לראשי. התדרדרתי במורד הגבעה מפסי הרכבת ונשארתי שקוע בשלג.

כשהתעוררתי מתדהמתי ורוחי שבה אלי, הבחנתי בשני צעירים פולנים, שפקדו עלי ללכת לפניהם לתוך סבך עצים סמוך. לא היה לי כל ספק, שרצונם להוביל אותי לידי גרמנים. לאחר בכיות ותחנונים הושטתי להם 50 מרקים והם עזבו אותי ואפילו הראו לי את הדרך המובילה לכפר דבורקי. רק עכשיו חשתי שאין אני יכול ללכת. הרמתי את המכנס הימני וגליתי חוסר הבשר בחלק מהברך ודם רב זב ממנה. בגדי היו ספוגי דם. גם מצחי היה פצוע. בכפר דבורקי הגישו לי עזרה וחבשו את ברכי ואת מצחי. לאחר ששלמתי בכסף עבור העזרה, הראו לי את הדרך שבקשתי ללכת בה, לכפר יבלונובה.

הכפר יבלונובה

הכפר יבלונובה נמצא במרחק של כ־5 קילומטרים מסוקולי. האכר, מכירי הטוב שהגעתי לביתו, קבל אותי בקרירות. הצעתי לו סכום כסף והוא הסכים להחזיק אותי בפנה נסתרת שבגורנו. האכר סיפר לי, שהוא הסתיר לפני כן יהודים באותו המקום, בפנה הנסתרת ומודה בעצמו ומונה שמות יהודים, שהומתו על ידו.

קרבנותיו האחרונים היו שבת׳ל אסתרוביץ ואשתו, שהסתתרו אצלו. הוא אמר לי, שהסיתו אותו נגד יהודים ושנאתו אליהם בערה בלבו.

גם ילדו הקטן בן ה־8 ידע לשנוא יהודים. כעת, אומר הילד, תענוג! הז׳ידים אינם. הוא נוטל ביצה טריה, שאך התפקעה בלול ושותה; בזמן, שהז׳ידים היו אצלנו, הסתירה אמי ממני את הביצים ונשאה אותן העירה למכור לז׳ידים.

פעם, מספר מונייק ירדתי מהגורן לבית האכר, כדי להתרחץ, לשוב ולחבוש את פצעי, שלא הגלידו עדיין. מבעד החלון ראיתי את בנו של האכר דוהר על סוס לכוון העירה. לא חלפה כמחצית השעה והצעיר חזר בלווית חמשה אנשים. נודע לי מאוחר יותר, שזאת הכנופיה המפורסמת, ששלטה באזור; שני רוסים, סרגיי ואליושקה ושלושה פולנים. שם אחד מהם היה ינק, מכפר מאקובה. הספקתי לתחוב את ארנקי עם הכסף אחורי התמונה הקדושה (איקונין) שעל הקיר. השודדים סחבוני לתוך חורשה סמוכה, הפשיטוני מבגדי והרביצו בי מכות. לבסוף קבלתי מהם סמרטוטים והם השאירו אותי ערום ויחף ביום של קור עז ושלג, בחורשה. קפוא ורועד זחלתי חזרה לבית האכר שריחם עלי ונתן לי בגדים מטולאים לכסות בהם את בשרי.

הבינותי, שעלי להעמיד פנים בפני האכר, שאין אני יודע, שבנו חטט בענין וגרם למצבי המביש.

אחדים מבני עירנו סוקולי, בקפצם מהרכבת בקרבת תחנת רצ׳יבורי, רסקו את ראשיהם בעמודי הטלפון ובאבני הדרך.

צשק

חשבנו, כי הבונקר שלנו הוא בגדר סוד וכי איש לא יודע על קיומו. והנה הופיע היום אצלנו סטאשק ופקד לאוורר את הבונקר, לעשות בו סדר ולכוון את הרדיו. התברר, כי בן דודו מורשה בא לבקור אצלו ומעוניין להאזין לשדורי הרדיו. משה מאיק תקן את האזניות וכוון את המקלט. לאחר כמה דקות ירד אלינו בן דודו של סטאשק, האורח, ששמו היה צשק. מיד התידדנו אתו והחלטנו לנצל קירבה זאת להשיג באמצעותו מזון, מבלי שסטאשק קרובו ידע על כך. צשק הבטיח לנו לקנות עבורנו לחם, חמאה ומוצרי מזון אחרים. נדברנו להפגש אתו למחרת בחצות ביער. תוך שיחה לנושא המזון, עשינו עיסקה נוספת. צשק ימכור למונייק אקדח רוסי, עם 7 כדורי יריה, במחיר של 20 דולרים. היות ולמונייק לא היו דולרים בשטר זה, מסר לידי צשק שטר של 50 דולרים, בתנאי שהעודף יוחזר לו למחרת.

אולם, לאחר שנמסר לידי מונייק האקדח, לא ראינו יותר את פני צשק והעודף 30 דולרים — לא הוחזר עוד. בכל זאת, התועלת שהביא לנו האקדח עלתה על הנזק. היה לנו יותר בטחון עצמי והרגשה קלה יותר לשאת את התלאות בהן חיינו יום יום.

בפגישה היחידה בבונקר שאל סטאשק את קרובו לדעתו, אם צפויה סכנה לעצם קיום הבונקר שלנו. צשק התבונן אז בחן את המבנה מכל עבריו ופסק, שהבונקר בנוי ומוסווה בצורה גניאלית. הוא הוסיף, שאפילו כלבי הגשוש של הגרמנים לא יצליחו לגלותו, עקב „ריח הנחוח" של הכבשים בסביבה, שיטשטשו כל עקבות. היינו גאים במפעלנו ובדעתו של מומחה והרגשנו, שאבן כבדה נגולה מעל לבו של בעל המחסה שלנו — סטאשק.

האחים אברהם וחיים גולדברג עם משפחתם

ליבה גולדברג—ורובל, מלבורן, אוסטרליה

לובה גולדברג

במאבק לחיים

כיצד התחיל הדבר?

היה זה ביום ה־22 לחודש יוני 1941. בשעה 5 לפנות בוקר שמענו קול יריות. מהר התלבשנו כולנו בבית. אני ואחי יצאנו החוצה לראות מה קרה? בחוץ עמדו כבר כל השכנים, אך גם הם לא תפסו במה הענין. ולפתע נודע לנו: מלחמה!!!

גרמניה מתקיפה את רוסיה! מיד עלה בראשנו הרעיון להחביא את חפצי הבית היקרים מתחת לאדמה, כפי שעשינו זאת בשנת 1939. במקרה נעדרה אז אמנו מהבית. היא נסעה לפני מספר ימים לביאליסטוק לרופא שניים. אחי, נער בן 15, אני בת 16, אבי החורג ואחי הפעוט (מאבי החורג) התחלנו לארוז את חפצינו. פתאום שומעים אנו התפוצצות אדירה. משאירים את החפצים באמצע החדר, חוטפים את אחינו הקטן ורצים החוצה. שם רואים מחזה אימים. אחדים מהשכנים שלפני שעה עמדו ושוחחו אתנו, היו פצועים ואחרים מוטלים הרוגים, כתוצאה מן הפצצה, שהטילו הגרמנים מהאויר. בין ההרוגים הכרתי את רוזה, בת ה־15, נכדתו היחידה של רסיכצקי. חנה ביילה, בת זאב הסנדלר, שנשאה אך לפני שלושה חדשים היתה מוטלת על הקרקע כשרגלה שסועה. בעלה, אריה בן יוסל ירמוס התאמץ לשאת אותה על גבו, כדי להביאה לבית חולים. היא יבבה מכאבים בקול קורע לבבות.

לא חזרנו עוד לביתנו, אלא רצנו דרך שדות אל הכפרים, יהודים עם פולנים יחד. לפנות ערב הגיעו הגרמנים לסביבתנו. שבנו העירה. הפולנים, שנסו בבוקר אתנו, התרחקו מהר מאתנו בשמעם, כי הגרמנים הגיעו.

כשהגענו חזרה הביתה, ראינו שהוא עלה בלהבות. נשארנו ערומים, יחפים ובחוסר כל. לא היו לנו עוד בגדים, כלי מטה וכלי בית. גם לסבתה שלנו ולדודנו נשרפו בתיהם, אך הצליחו להציל חלק מבגדיהם וחפצי בית אחרים, בעת שאנשים אחרים נהרגו והיריות שרקו מסביב. דודי, אברהם קרסנובורסקי העביר את חפציו למרתף של בית החומה השייכת לסטאשק. בינתיים הגיעה אמנו ברגל מביאליסטוק. היא חשבה כבר, שאנחנו לא בחיים ובכתה מרוב

שמחה ואושר בראותה את כולנו חיים, בריאים ושלמים. כלל לא הצטערה שנשרפו הבית והחפצים. מיד החלה להתרוצץ בין אכרי הכפרים שהכירה, כדי לרכוש קצת מזון עבורנו. אמי החליטה לשלוח אותי אל אחותה, בויסוקי מזובייצק. היא ואחי לוו אותי עד הדרך, המובילה למזובייצק ונפרדנו באנחות ובנשיקות. הלכתי עם עוד כמה יהודים ברגל מעיר צ׳כנובצה עד מזובייצק.

כעבור שבועות אחדים הגיעו אלי שני דודים, אחי אמי, פסח ומאנס, מסוקולי. הם הציעו לי לבוא אליהם לסוקולי, היות ואני בקיאה במלאכת התפירה. בשנת 1939 סיימתי בביאליסטוק את בית הספר „אורט" במקצוע התפירה ולדודי הרבה דברים לתפור.

הלכתי ברגל עם הדודים לסוקולי. שבועות ראשונים הייתי אצל הדוד פסח, אחרי כן עברתי לדודים מאנס ואשתו, שלהם שני ילדים, ילד בן שש וילדה בת חמש.

בתחילת שנת 1942 ילדה לו אשתו עוד שני תאומים, ילד וילדה. הייתי מתרוצצת משעה שלוש לפנות בוקר לאחוזות הפולנים, כדי להביא חלב טרי עבור התינוקות והילדים הגדולים וכן הלכתי עם הדודה לאה אל היער, בסביבות סוקולי, כדי להביא זרדים וגזרי עצים, מלאי להסקת התנור בחורף ולבשול. בשר ושמן אי אפשר היה להשיג בעת ההיא בסוקולי. מצרכים אלה אפשר היה להשיג בויסוקי מזובייצק תמורת כסף. לכן, היתה דודתי שולחת אותי לשם, כדי לערוך את הקניות. אני וחברה שלי היינו הולכות תכופות לויסוקי מזובייצק, מרחק כ־16 קילומטרים ברגל. שם רכשנו 25 ק"ג בשר, כד שמן ושומן. ארזנו הכל לשתי חבילות, קשורות אחת לרעותה, באופן שאפשר יהיה לשאת את החבילה הכפולה על הכתף מאחור ומלפנים. יצאנו לדרך בתחילת הערב והולכות כל הלילה.

עם עלות השחר התגנבנו דרך סמטאות נדחות, לבל יבחינו בנו הגרמנים. חזרנו עייפות מאד הביתה.

בורחים היערה

הדבר היה ב־1 לחודש נובמבר 1942. חיים יהושע אולשה בא אלינו וסיפר, כי האמטס־קומיסר הזמין 500 עגלות אכרים, המיועדות ליהודים, למחר בבוקר.

מיד קמה מהומה. האמנם לברוח ולהשאיר את הבתים והרכוש, הפקר? באו אלי שתי חברות והציעו לי להצטרף אליהן ולברוח לכפר בוז׳יסק. גם דודתי הסכימה לברוח היערה. אני לקחתי תינוק אחד בזרועותי ודודתי את השני ואת שני ילדיה הפעוטים הוליכה בידיה. הדודה נעלה את הארון, לקחה אתה את המפתחות והלכנו כולנו לדודה השניה.

גם שם היו מוכנים לברוח ליער. סבתא, כינקה טאבק נשארה בבית אצל הדוד פסח. היא אמרה: לכו ילדי, לכו היערה ואני אשמור על הבית! הגענו ליער ביאליסטוק, רועדים מקור. ישבה שם אתנו דודתנו טויבה, בעלה אלתר דיגהולץ בן זלמנקה ובתם, בת השנתיים, שפרה׳לה. קראה טויבה: „אם למות, רצוני למות בביתי ובמיטתי! אנו נחזור הביתה!" הם קמו והלכו חזרה לכוון סוקולי.

בכל רגע מגיעים יהודים חדשים מהעיר, כדי להתחבא כאן. דודי מאנס החליט ללכת לעבודתו הקבועה בלאפי, אחרת, אומר הוא, יכולים הגרמנים להשמיד חלילה את כל יהודי העיר. הוא ועוד מספר צעירים יצאו לפנות בוקר לכוון תחנת הרכבת.

פתאום שמענו קול יריות. פועלים, שיצאו לרכבת הבחינו מרחוק בחיילי ה־ס.ס. יורים

מנשקם. הם חזרו מיד על עקבותיהם ושבו ליער. לפנות בוקר התחלנו להעמיק לתוך היער ולהתרחק יותר ויותר מהעיר. בדרך מצאנו כרים וכסתות ובאחת מהן, שכב ילד עטוף היטב. בסביבה לא נראו הורי הילד, או כל איש אחר המטפל בו. לא ידענו של מי הילד. בדרכנו נתקלנו בהרבה יהודים, יוצאי סוקולי.

אנו — שני הדודים, פסח ומאנס עם נשותיהם וילדיהם פנינו לכוון אחר. המטרה להגיע לסביבת פייקוט, לכפר סקלודי. שם גרו הדודים עד שנת 1934.

הסבים שלי, טאבק, התגוררו זמן ניכר באמריקה. שם נולדו להם 2 ילדים. עם הזמן חזרו לפולניה וקנו להם אחוזה בכפר סקלודי. היה להם בית, גורן, חלקת שדה ויער. בסקלודי הם התגוררו כאמור עד 1934, לאחר ששכניהם האכרים שרפו את ביתם. מאותו זמן עברה סבתה כינקה, עם בניה ונכדיה לגור בסוקולי.

כעת הולכים אנו לכפר סקלודי לחפש מקלט ומחסה. הדוד פסח מבטיח, שיש לו בכפר ההוא ידידים פולנים, חברי נעוריו, נאמנים ומסורים. בודאי, אומר הוא נקבל שם מחסה ועזרה ואף יעסיקו את הבנות שלנו בעבודות בית. אין ספק, שנהיה שם מסודרים, עד יעבור זעם ויחלפו הימים הקשים. נדדנו רק בלילות וביום היינו מסתתרים בין שיחים.

החל לרדת שלג ובחוץ שרר קור חזק. התינוקות בכו וילל‍ו וממש גועו בזרועות אמם. ניסו להגיש לפיהם לגימות חלב קר, אך הם לא רצו לשתות. מזה חמישה ימים הם מתקיימים על קצת אבקת סוכר, שמגישים להם לפיהם מדי פַּעַם בפעם. עדים כולנו, שהם גוועים על הידיים ומחליטים, שאין עוד ברירה, אלא להפקירם לחסד העוברים.

הורי התאומים מניחים את התינוקות על אם הדרך ואנחנו מתחבאים בין העצים ומסתכלים לראות איך יפול דבר: התינוקות משמיעים בכיות והתיפחויות קורעות לב.

אכר עצר את עגלתו, נטל את התינוקות, שם אותם בתוך הקש שבעגלה והתרחק לכוון הכפר. אם התינוקות הלמה את ראשה בגזע העץ על ידו עמדה ופרצה בבכי מר.

המשכנו לנדוד דרך שדות ויערות והגענו לבסוף לכפר סקלודי.

נשארנו לשעה קלה בקצה הכפר ושני דודי הלכו להתדפק על פתחי האכרים, ידידיהם. אנחנו חכינו לשובם בכליון עיניים. בסוף הם חזרו וספרו, כי ידידם הנוצרי, שפנו אליו הודיע להם כי בכפרים נמצאים מלשינים, העובדים בשירות הגרמנים ועל היהודים להזהר ולא להסתובב בכפר ובשום אופן לא לבקר בביתו. במקרה שמוצאים יהודי בבית נוצרי, מחסלים אותו וגם את הנותן מחסה לו ומשפחתו. האכר יעץ להם לבוא אליו בחצות הלילה, בעת שכולם ישנים ואיש לא יבחין בהם. הוא הבטיח להגיש להם ארוחת ערב וירשה להם ללון בגורנו. בינתיים, צייד אותם לדרך במעט לחם. אנחנו טעמנו מהלחם והמשכנו ללכת. בחוץ שרר קור חזק ונורא. אי אפשר היה לשבת ביער ונכנסנו לתוך כפר.

הפולנים אמרו לנו, כי ליהודים אין כל סכויים להשאר בחיים ביערות, אלא אם כן יצטרפו לשורות פרטיזנים, במדה שיסכימו לקבלם לחברתם. וכך נשארה לנו רק תקוה אחת להפגש עם פרטיזנים.

נוצרי אחד נתן לנו לאכול והרשה ללון לילה אחד בגורנו. הוא שאל, אם יש מישהו מאתנו, היודע לתפור. הוא הסכים, שאני, תופרת במקצוע אשאר אצלו לעבוד. כל השאר המשיכו לנדוד ולחפש להם מקום מקלט ומחסה.

עבדתי בבית האכר הנ״ל שלושה ימים במלאכת התפירה והרגשתי עצמי כבגן העדן. ישנתי

במטבח על מזרון של קש וקבלתי מאכלים טובים. ביום הרביעי, בשעה 3 לפנות בוקר העירני בעל הבית משנתי ודרש ממני לעזוב מיד את ביתו.

הוא נימק את החלטתו, שבאזור מסתובבים גרמנים, שבאו לגבות את מכסת התבואה.

בחוץ חושך ואפלה אני אינני מכירה את הדרכים, איך ולאן ללכת? אני מרגישה בלבי עצב ויגון. אני הולכת לאן שנושאות אותי הרגליים, עד שהאיר הבוקר וראיתי חורשה ולידה בית קטן. נכנסתי לתוך הבית ראיתי אכרה, שישבה וטוותה צמר במכונת יד.

על דרגש אכרים פשוט ישבה נערה ומרטה נוצות. מיד הכרתי את פנינה, בתו של דודי פסח. פנינה ספרה לי, כי אביה פגש באכר מכרו, בשם צ׳ינובסקי, בעת שחטב עצים ביער. האכר הבטיח לו לקבל את בתו פנינה כעוזרת בית. מראיה כנוצריה, אך מדברת פולנית עילגת. לכך מצאו תחבולה, להעמיד אותה כאלמת. כך ישבה ומרטה נוצות. לשאלת השכנים מי הנערה? האכר עונה, שהיא קרובת משפחה, אלמת והוא מעסיקה כעוזרת הבית.

שאלתי את פנינה, שמא יסכים בעל הבית להעסיק גם אותי לימים אחדים. השיבה היא, שבעל הבית נסע היום לשוק ויחזור בערב. לדברי פנינה, בעלת הבית שלה רחמניה ויש לה לב טוב, לעומת בעלה, שהוא מטורף ולעתים לא יציב, אך משתנה לפי מצב רוחו.

יש והוא אדיב וטוב וקורה שהוא מתאכזר לאשתו ולשני בניו. פניתי לבעלת הבית וספרתי לה מי אני וכי אני תופרת במקצועי ושאלתי אותה, שמא יש לה עבודה בשבילי? כן, השיבה. יש לי אפילו הרבה עבודה בשבילך. היא נתנה לי לתפור במכונה ולקלף תפוחי אדמה והגישה לי אוכל. פחדתי, פן יגרש אותי בעלה המטורף, כשיחזור בערב מיום השוק. בערב הגיע האכר, נכנס לביתו שמח ומרוצה. הוא אמר שטוב לחיות אצל הגרמנים. הוא קנה בשוק סוס משובח במחיר זול. כל כך הוא מאושר, עד שאינו מוצא לנכון לשאול אותי מי אני ומה עושה אני פה. הוא רק מספר מעשיות ובדיחות על יהודים. כי הם טפשים ומוגי לב, שאין כמוהם. אפילו רועה קטן ובלתי מזוין יוכל להובילם בהצלפת שוט אל הגרמנים, ללא כל התנגדות מצדם. בזה, מגלה הוא את לעגו ושנאתו ליהודים ומצדיק עליהם את הדין ואת הגזירות הרעות. בכל זאת הוא לא גרש אותי החוצה ואפילו הציע משכב עבורי ועבור פנינה ודאג לספק לנו שמיכות.

בבוקר ראה את נעלי הקרועות וקרא: איך אוכל לשלוח החוצה ביום קור וכפור בנעליים קרועות כאלה? תוכלי להשאר בביתי בימים קרים אלה. נתנו לי לתפור ועזרתי לבעלת הבית בעבודות בית שונות. קבלתי אוכל מספיק ושוב אני מרוצה. כך נמשכו חיי כשבוע ימים. בוקר אחד חזר האכר מהכפר וספר, כי עומד להגיע האמטסקומיסר, בקשר לרשום החזירים וכי האכרים מסתירים את החזירים, לבל יפלו בידי הרשות. אכר אחד מקומי הביא חזיר לחורשתו של צ׳ינובסקי וקשר אותו לעץ מאחורי החלון. צ׳ינובסקי עצמו פקד גם על בנו להוביל את החזיר שלהם למקום סתר ביער. אני ופנינה חיבות לצאת את הבית ולהשאר שם במשך כל היום. יצאנו מהבית וישבנו ביער. היינו רעבות וקר היה לנו מאד. צפינו לבוא הערב, כדי לחזור לבית החם. כאשר חזרנו לשם עם צללי הערב מצאנו את בעלת הבית בוכיה. היא ספרה לנו, כי בנה נתקל בדרכו באמטסקומיסר, עצרו וסימן את אזנו של החזיר. הוא פקד להוביל את החזיר לתחנת הרכבת בשפייטובה ולמסור אותו לשלטונות.

כתוצאה מהחרמת החזיר ע״י הגרמנים יצא בעלה מדעתו, הכה את בנו מכות רצח וגם ממנה לא חסך את אגרופו. אגב, שפך את חמתו על היהודים וקללם נמרצות. העובדה, שהחזיר של שכנו שהיה קשור מאחורי חלונו נשאר שלם ושלו הוחרם, סימן הוא שהענישו אותו על מתן חסות ליהודים בביתו. אשתו של צ׳ינובסקי יעצה לנו להסתלק, בטרם יחזור בעלה, אולם,

דעתי היתה, שאין לפחד ומאידך, אין לאן לברוח. בקשתי אותה להרשות לי לשבת בביתה עד לפנות בוקר.

בעלה חזר. הוא רק צעק, אבל לא גרש אותנו וגם לא הציע לנו מקום, כבלילות הקודמים. ישבנו וחכינו עד שיעבור הלילה. לפנות בוקר הלכנו לכפר סקלודי ונקשנו בדלת של הבית הראשון. שאלו מי אנחנו? ספרנו להם, כי יהודיות אנחנו ממשפחת פסח, שכל אכרי הכפר הכירו אותו. בעלת הבית יעצה לנו להיראות כנוצריות ולמצוא עבודה, כעוזרות בית. מיד הציעה לנו עבודה בטוחה אצל אשת הסולטיס (זקן הכפר). בבית ארבעה ילדים והאשה בהריון עם הילד החמישי. היא מחפשת עזרה לעבודות בית — בנרות.

האכרה הציגה אותי לאשתו של הסולטיס וספרה לה, כי נוצריה אני ורוצה לעבוד אצלה כעוזרת בית. אשת הסולטיס שאלה מה השכר שאבקש? עניתי, שתוכל לנסות אותי ואח״כ לקבוע כחפצה את משכורתי.

קלפתי שם תפוחי אדמה, תפרתי בגדים לילדים ועסקתי בנקיון הבית. השכנים נעצו בי מבטים. מדי פעם נכנס שכן אחר ושוחח עם בעלת הבית, לפעמים התלחשו.

שמא מבחינים בי שאני יהודיה? בעלת הבית נסתה לחקור אותי, לאיזו פאראפיה (נפה) שייכת אני ובאיזו כנסיה נהגתי להתפלל, ברור לי שהם חושדים בי ומבינה היטב, שמוכרחה אני לברוח מכאן. בערב הלכתי להשכיב את הילדים. פתאום שמעתי קול יריות.

הסולטיס התחבא מפחד ואשתו נכנסה במרוצה הביתה, בקריאה כי קרב מתחולל בחוץ בין גרמנים ורוסים. יצאתי החוצה וראיתי דליקה בכפר. כל הכפר אחוז היה בלהבות אש. החזירים השמיעו חרחור והסוסים צהלו. אכרים רכבו על סוסים ואחרים התרוצצו מסביב למקום הדליקה. פתאום פתחו משם ביריות נגדם והם נסוגו לבתיהם. הלכתי לאכרה, שבאתי אליה קודם שהגעתי לכפר סקלודי, ובביתה פגשתי שוב את פנינה.

היא ידעה לספר כעת מה שקרה עם משפחתה מהרגע שנפרדתי מהם. הם נכנסו כולם ללון לגורן ריק, שעמד ביער לופייני. בלילה התעוררו לנוכחותם של שני גברים, שעמדו לפניהם. הם היו מזוינים ברובים ופנסי כיס בידיהם. הם האירו נגד עיניהם. נשמותיהם פרחו. כולם חשבו שאלה הם מלשינים פולנים וכי הגיע קיצם.

לאחר רגיעה נוכחו, כי היו אלה — פרטיזנים. הם שאלו את אם הבנות, אם תסכים, ששתי בנותיה תצטרפנה אליהם ובתנאי זה יש להן כל הסכויים להשאר בחיים אחרי המלחמה. ידענו שאין למעשה כל תקוה להשאר בחיים, כי הסכנה אורבת על כל צעד ושעל. אמי הסכימה ואחיותי: פייגל בת ה־15 וטויבה בת ה־14 הצטרפו לפרטיזנים הרוסים.

כעת תקותנו היא, למצוא את אחיותנו עם הפרטיזנים ולהצטרף גם אליהם.

נכנסנו לאחר השיחה לבית האכר ושאלנו, אם לא שאל מישהו מבני משפחתנו עלינו. בעלת הבית מסרה לנו, כי אמנם הבוקר היתה אצלה פייגל, אחותה הבכירה של פנינה. היא היתה לבושה יפה ונעולה במגפיים חדשים ומטפחת צמר אדומה על ראשה. פייגל בקשה מבעלת הבית, שתודיע לבני משפחתה, שעליהם לחפשה בכפר יושקס.

שמחנו מאד מהידיעה והחלטנו לחפשה שם. עדיין היה חושך בחוץ. דפקנו בפתחי בתים אחדים שבכפר ושאלנו, אם לא ראו בחורה, עטופה במטפחת צמר אדומה? הם ענו שאכן ראו בחורה כזאת עוברת בכפרים, אבל אין יודעים היכן היא כעת.

בבית אחר סיפר לנו אכר בסוד, שעל יד הכפר ישנה חורשה ובחורשה בית של נוצרי בשם פאשוק. בביתו נמצאים רוסים ובנות ישראל. הגענו לבית פאשוק. רץ לקראתנו כלב

גדול ובעקבותיו, בעלי הבתים. נכנסנו אתם לתוך הבית ומצאנו שם את פייגל ואת טויבה ועוד עלמה אחת בשם סטלה, בת רופא שניים מעיר בריינסק. הן ספרו לנו, כי שני הרוסים הביאו אותן לכפר שע"י בריינסק, שם נמצאו חמישה רוסים נוספים ושלוש בנות יהודיות.

כך נהגו הרוסים לחייב אכרים להחזיק את הבנות ולדאוג להן לכל צרכיהן ועל אחריותם.

הם איימו עליהם שיהרגו אותם, אם לא ימצאו את הבחורות לכשישובו הרוסים. האכרים נבהלו, פחדו ושמרו מאוד את מצוות הרוסים.

פנינה סיפרה: יום אחד החלו הגרמנים לירות לכוון הכפר, שם היו הבחורות. הן נמלטו דרך חלון אחורי וברחו ליער. נכנסו לבית פאשוק ואמרו לו, שהרוסים צוו עליהן, להיות אצלו שלושה ימים. מאז הן נמצאות כאן ועליהן לעזוב את הבית, כי חלפו שלושת הימים. יש קשיים עם סטלה. מאז נמלטה מיריות הגרמנים, קפאו רגליה ונתגלו פצעים. היא ברחה יחפה, כי לא הספיקה לנעול נעליה. בינתיים חבשו את רגליה בסמרטוטים ודואגות למצוא עבורה מקום מנוחה, עד שתתרפא.

כאן נזכרו הבנות, כי בכפר מסוים הפקידו הרוסים אצל אכר פרווה יקרה, משלל הפרטיזנים. עלה אם כן על דעתן לדרוש מהאכר את הפרווה בשם הפרטיזנים. כך עשו, קבלו את הפרווה והביאו אותה לאכר עני וישר בכפר אחר, שהסכים לשמור על סטלה תמורת הפרווה, עד שתתרפא.

האכר הטוב הבטיח „בית הבראה" לסטלה ולדאוג לה. עתה החלנו לדאוג לעצמנו. אני ושלוש הבנות של הדוד פסח רצינו למצוא את מקום משכנם של הדוד ושל הפרטיזנים. בכל מקום ששאלנו, אמרו שאמנם ראו רוסים, אך אין הם יודעים היכן הם. נדדנו ימים ולילות. לא יכולנו לשבת שעות במקום, פן נקפא מקור.

בכפר זאכי שאלנו על משפחת פסח, שגרו שם שנים אחדות. יעצו לנו האכרים ללכת לאורך הכפר ולשמע נביחה עזה של כלב להתקרב לבית, שם נמצאים ה„פייסאקום". כך עשינו ומצאנו מתחת עץ אורן רחב צמרת את בני משפחתנו. הם שמחו מאד לראות אותנו ונשארנו אתם במשך שבוע ימים. אני לא יכולתי לשבת שאננה. הרגשתי שבכל רגע צפויה לנו סכנת מות. נדברתי עם בת דודי, טויבה, ללכת ולחפש דרכנו ולסמוך על גורל עצמנו. נפרדנו מהמשפחה והלכנו לחפש עבודה. עברנו מבית לבית ומכפר לכפר. בכל מקום כבדו אותנו באוכל ויעצו ללכת הלאה. איש אינו רוצה להעסיק אותנו, או להרשות ללון בלילה.

מעשה סדום ועמורה. בחוץ כה קר וסערה משתוללת. שוב התדפקנו על דלתות אנשי הכפר, מבית לבית ובשני כפרים, זה אחר זה ובשום מקום לא הרשו לנו להכנס ולהתחמם קצת. הלכנו למקום, שם היתה סטלה ושם נשארנו ללון. האכר היה אלמן וקצת מוזר. הוא לא עיבד את 25 המורגים של שדהו. אחת הבנות שלו, בת 17 היתה לא שפויה בדעה. השניה, בת ה־12 בשם גנקה עסקה בעבודות הבית והשלישית היתה ילדה בת 6. משפחת האכר סבלה רעב. הוא היה משוטט בכפרים ומפטפט, שבביתו נמצאות בנות יהודיות. לאחרונה סרבה גנקה לתת לנו ללון בבית ורק כשהראנו לה לחם דרך החלון, פתחה את הדלת. למחרת המשכנו לנדוד. פעם נכנסנו לבית וברכנו, בוקר טוב! ישב שם איש ודיבר ללא מצרים, מבלי להסתכל עלינו. לבסוף הציץ בשעון הכיס שלו ופלט: יש לי הרבה עבודה היום. עלי למסור שתי יהודיות צעירות לידי הגרמנים, בפייקוט. הלבבות שלנו החלו לפעום בחזקה. מה עלינו לעשות? בכל זאת מזמין הוא אותנו לאכול ולשתות ואמר, כי אך לצון חמד לו.

בכפר אחר חלף על ידינו אכר על פני מגלשי חורף והזהיר אותנו, מבלי להסתכל עלינו:

צעירות יהודיות, העלמו מהמקום! גרמנים מתקרבים לכפר מאחורי ואני ממהר לסלק את מלאי היי״ש שבביתי. סטינו הצדה וכמעט נתקלנו בעגלת חורף עם גרמנים ושני כלבים בצדיהם. היום יום א׳ בשבוע. בערב הגענו לכפר נדושיבה ונכנסנו לאחד הבתים. ישב שם צעיר לבוש יפה בחברת צעירה. ברכנו „ערב טוב״ והבחנו שבעל הבית ואשתו מביטים זה על זו מבוהלים. הצעיר קם ממקומו ואמר לנו בגרמנית: „צייגען זי מאל איהרע פערסונאלע אוסווייזע״ (הראינה את תעודות הזהות שלכן). עניתי בפולנית, כי אינני מבינה את דבריו ואז הוא אמר: „פספורט״. פניתי לבת דודי בשם פולני בדוי: יאדז׳ה, האדון רוצה את הפספורט שלי, נלך נא מהר הביתה להביא. פנינו לפתח, אך האיש הלך אחרינו וצעק: רוצו ישר לרחוב, ישר, ישר!״ ואנחנו נעלמנו לתוך הקור החזק.

נסינו שוב את מזלנו, שמא יתן לנו מישהו להכנס לביתו. נכנסנו לבית אחר ולאחר ברכת ערב טוב, בקשנו רשות ללון. בעלת הבית, אשה זקנה, פנתה לאיש צעיר, שכינתה אותו „אדוני הסולטיס״ ושאלה אותו, האם יכולה היא להרשות לנו ללון. הצעיר ענה, אדרבא, מדוע לא! האשה הגישה לנו אוכל חם, הציעה לנו משכב על קש ושכבנו לישון. הרגשנו את עצמנו מאושרות ומרוצות, כאלו כל העולם שלנו אין עוד דאגות. הלילה ההוא היה טוב לנו וישנו שנה מתוקה.

לפנות בוקר אמרתי לטויבה: קומי ונלכה מכאן בהקדם האפשרי, בטרם יבחינו בנו השכנים וחלילה לא נגרום אי נעימות למכניסת האורחים שלנו. אולם, האשה הטובה הבינה את מחשבותינו ולא הרשתה לנו לצאת מהבית בטרם נאכל ארוחת בוקר, שהיא הכינה בשבילנו. נוכחנו, שמיטיבתנו אינה מפחדת כלל להחזיק אותנו. עזבנו את ביתה בתודה מכל הלב והלכנו לבית אחר. מצאתי שם קצת עבודה במלאכת התפירה, אצל אלמנה צעירה, עם ילדה בת שנתיים ואביה הזקן. תפרתי בשביל ילדתה הקטנה שמלה יפה והאלמנה התלהבה כל כך מעבודתי, עד שהלכה להראות את השמלה לתושבי הכפר. היא התפארה ואמרה: הביטו וראו, תופרת טובה וידי זהב לה. בינתיים הזמינה אצלי עבודה, אחת מקרובותיה של האלמנה ובקשה לבוא אליה רק בלילה, שאיש לא יבחין בי. לכפר זה, לנדאבצה יצא שם טוב בין היהודים, המתחבאים בסביבת סוקולי וראו אותו כגן עדן. החלו לזרום לשם יהודים רבים. לאחר שבועיים לא היה בית בכפר לנדאבצה שלא נמצאו בו 4—3 יהודים.

בין האחרים, הגיעו לכפר אמה של טויבה, שרה׳צ׳ה, הרשל ולאה׳קה עם הילדים. הנשים היו עושות נעלי בית לתושבי הכפר. היו שם גם שלושה חייטים מעיר בריינסק, שתפרו וחדשו בגדים מבגדים ישנים, מחליפות ומעילי חורף ופרוות. גם רופא השניים מבריינסק נמצא שם עם אשתו ובתם סטלה. ההורים מצאו את סטלה והביאו אותה לכפר. בחורה אחת מורשה סרגה סוודרים בשביל האכרים. היתה גם אם ושתי בנותיה מלאפי ויהודים לא מעטים אחרים, ששלמו לבעלי המחסה שלהם במטבע חוץ — בדולרים.

אחרי היותי ימים אחדים אצל האלמנה סקלודובשצ׳יכה, הציע לי בעל בית אחד עבודה כעוזרת בית, היות ואשתו ילדה את הילד הרביעי ועדיין חלשה ועליו לעבוד מחוץ לבית, באין לו משק משלו. עניתי, שישיג קודם רשות הסולטיס להעסיק יהודיה, כי הרי אסתובב בין הבריות ואלך להביא מים מהבאר ולמקומות צבור שונים. האכר קבל את רשות הסולטיס ומיד הלכתי לפי הוראת בעלת הבית לחלוב את הפרה. התרגלתי לעבודות כאלה, שלא נסיתי אותן קודם. היה שם צעיר נוצרי בן עשרים ולמעלה, בן אח של הבעל והוא חוליגאן. כאשר הגשתי לו אוכל נהג לגדף ולחרף את היהודים. וכך היה אומר: „שונא אני את כל היהודים!

הייתי משמיד והורג אותם אחת ושתיים. לא אכפת לי שאת חיה עדיין, למרות שאת יצור אנוש שונה מאתנו ולא כדאי לי להרוג אותך, באין לך מאומה שאוכל לקחת ממך". עבדתי בבית זה עבודת פרך, אבל לא התלוננתי מעולם. ישנתי על התנור מחצות הלילה וחשבתי בלבי, מי יתן ויכולתי לחיות כך זמן ממושך. בעלת הבית שלי החלה לחזור לאיתנה ויכלה כבר ללכת על רגליה. מיד פקדה עלי לעזוב את ביתה.

לקחתי אתי את בת דודי טויבה והלכנו לבית האכר לאופולד, שהזמין אותנו לבוא לביתו ולתפור נעלי בית, אבל רק בשעות הלילה ושלא יבחין בנו איש. כאשר הגענו לבית לאופולד התנפלו עלינו כלבי הזאב שלו. בעל הכלבים יצא והכניס אותנו לבית. קבלנו לאכול ולשתות והוכן דרגש לשכב. האכר ובני ביתו ישבו כל הלילה ועשו יי"ש מדגן. באישון הלילה העירה אותנו בעלת הבית, באמרה שהגרמנים הגיעו לכפר והסולטיס בלווית צעירים סורקים את הבתים.

לאחר ימים אחדים פגשנו את אמה של טויבה שרה'לה, את אחותה לאה'קה ואת אשתו של רופא השניים מבריינסק. הן בכו וספרו על האסון הנורא, שפקד את המשפחות בלילה, בו היתה הסריקה. הם אך יצאו מבתיהם בהם התחבאו בנסותם להמלט ליער, וצעירי האכרים רדפו אחריהם, השיגום והכו את היהודים מכות רצח. דודי ומשפחתו הגיעו עד לחורשה שעל יד הכפר זאכי. במקרה התקיים שם בזמן ההוא צייד ארנבות. השתתפו בצייד אנשי הסביבה

ילדי שרה ופסח טאבק
משמאל: פרל, צפורה, טובה ומשה'לה

ושומרי יער גרמנים. צידי הארנבות, בראותם את היהודים עזבו מלאכתם והחלו לרדוף אחרי נמלטים, שבכפר לנדאבה באופן כזה נפלו היהודים בידי רוצחים שבכפר זאכי, לאחר המלטם מרוצחי כפר לנדאבה.

דודי פסח נורה, בברחו. החוליגנים תפסו את הדוד מאנס, את פייגלה ופנינה. פייגלה הצליחה להתחמק מידיהם והסתתרה באלומת תבואה שמתחת לגגון והם לא הבחינו בה. ברדפם

אחרי פנינה בת ה־13, היא צעקה בקולות. באותו רגע הגיחה פייגלה. הרשעים תפסו את שלשתם, כפתו אותם והובילום לידי הגרמנים, בפּייקוש. דבר תפיסתם נודע לנו מאוחר יותר, מפי אנשי כפר אתם דברנו. הם גם ספרו, שראו איך הגרמנים הביאו את שלושת הקרבנות לחורשה והפשיטו מהם בגדיהם. מאנס החל להאבק אתם והם כפתו אותו. פייגל בת ה־16 היתה יפהפיה. הגרמני כוון את נשקו כדי לירות בה, אבל הסס ומסר את רובהו לגרמני אחר. פייגל התחננה על חייה ושאלה, למה? מה פשעי ומה חטאתי? הגרמני ענה, שיש פקודה וירה. דמה ניגר והיא נסתה לרוץ בכל כוחותיה. הגרמני שלח בה יריה והמיתה במקום.

כך נפלו שני דודי, פסח ומאנס ושתי בנות פסח, פייגל ופנינה.

הלכנו כעת בקבוצה: אני, טובה, רופא השניים מבריינסק ואשתו ובתם. הוא, האיש החכם והמלומד בעירו, נהיה כאן ללא יוצלח וביש מזל. מר לרמן הרופא התחנן בפנינו שלא נפקיר אותו ואת אשתו ובתו, והשליך את יהבו עלינו. נסיתי להסביר לו, כי לשתיים יהיה קל יותר למצוא אכר, שירחם עלינו לעומת חמש נפשות. בלאו הכי אין למצוא כפרי המוכן לסכן את חייו ואת חיי משפחתו למען יהודים. כך נפרדנו מהם.

היינו כשיות תועות ולא הכרנו את הדרכים ולא את שמות הכפרים. סמכנו אך על גורלנו. הנה עומדות אנו על פרשת 3 דרכים ואין אנו יודעות באיזו מהן לבחור? איזו דרך מובילה למות ואיזו לאנשים רחמנים וטובים? הלכנו בדרך, לשם נשאו אותנו רגלינו ובעיניים עצומות. השעה היתה מאוחרת בלילה. האדמה היתה קפואה. רצינו להתקרב לישוב וראינו מרחוק אור קלוש מהבהב מעששית נפט, בחלון אחד הבתים.

התקרבנו קמעא לאותו בית והנה כלב קפץ לקראתנו בנביחה. חכינו על יד עץ, מרחק מה מהדרך, מבלי להתגלות. באותו זמן נשמעה יריה ממש מתחת לאזנינו. נודע לנו אח״כ שהיה זה שומר יער גרמני.

בכפר זאלעסיע נכנסנו לבית הראשון. הדלת לא היתה נעולה וחושך שרר בבית. דברנו בינינו בקול רם, שאלנו מי בבית ואין עונה. גששנו בחשכה ונגענו בדרגש עץ. מבלי לחשוב הרבה עלינו לישון. כאשר התעוררנו היה אור בבית.

צעיר נוצרי ואשתו עמדו מעלינו ושאלו מי אנחנו? יהודיות, ענינו ומבקשות אנו לעבוד במלאכת התפירה, או בעבודות בית, לפחות מספר ימים. הבטנו עליהם כאלו לרמוז שלאיש לא יוודע הדבר. בעלת הבית, אשה טובה מאד נתנה לנו לאכול והציעה לנו מטה. למחרת היא נתנה לנו לתפור שמלה. טובה הצטננה קצת והחלה להשתעל. במטבח נמצאה שכנה ולשמע השעול רצתה להכנס ולראות מי משתעל. אולם בעלת הבית מנעה ממנה לעשות זאת. בערב דרשה האשה, שנעזוב את הבית בפחדה, שמא פטפטה השכנה בכפר, שנמצאות כאן יהודיות.

נכנסנו לבית אחר. בעלת הבית, אף היא אשה טובה נתנה לנו לאכול. בשעה 4 אחה״צ נכנס הילד של בעלת הבית וצעק בבהלה: גרמנים נוסעים לכאן! יצאנו מיד והתחבאנו בין המבנים שבמשק. בחוץ כבר היה חושך. על אף רגליה הקפואות יצאה טובה להודע, אם עברו כבר הגרמנים. חזרנו לחצר ופתאום קפץ איש מעל הגדר וסרט לבן ענוד על שרוולו. הוא תפס אותי בידי. ראיתי איך ברחה טובה וממני לא הרפה האיש. התחלתי לצעוק עליו בפולנית: כאלערה, פשא קרב, למה נטפלת אלי? עזוב את היד והרי רואה אתה שיהודיה בורחת ואתה מחזיק בנוצריה! הוא שחרר את ידי ואני התחלתי לרוץ לבין המבנים של המשק. התכופפתי, מששתי בידי והנה טובה כאן. צעירים התחילו לשרוק, לצעוק ולרוץ ופנסי חשמל

בידיהם. ראינו אותם בחושך יהם לא ראו אותנו, עד שאחד מהם פלט: (כאלערה אי טוטאי איך ניעמה!) גם פה אינן. ברגעים אלה עמד לבנו מלדפוק.

הרעב בכפר נמשך עוד איזה זמן. ישבנו במקום עד שעה מאוחרת בלילה. כשהכל השתתק יצאנו שוב לכוון היער, משם באנו.

חזרנו לכפר לנדאבה. הפעם דפקנו על דלתה של בית פרקאץ׳. היא נתנה לנו ללון בביתה. תפרנו אצלה מעיל חורף עבור ילדתה הקטנה. ביום תפרנו ובלילה הלכנו לישון במרתף של תפוחי האדמה. ביום ד׳ בערב היתה בכפר מסיבה של תושבי הכפר, בבית הסולטיס. היהודים ששוב נמצאו בכפר נצטוו לעזוב באופן דחוף את המחבואים, לכל הפחות למשך שבוע ימים, עד שיעבור הרעש. התכוננו גם אנחנו לעזוב את הכפר, אך בעלת הבית, הגברת פרקאץ׳ רצתה שנגמור לתפור את המעיל והציעה לנו לבוא שוב אליה בבוקר השכם, בעוד חושך בחוץ. כך עשינו והמשכנו לתפור. בשעה 10 לפנה״צ שמענו יריות ממרחק קטן. מבעד לחלון ראינו גרמנים עוברים מבית לבית.

גברת פּרקאץ׳ נכנסה בריצה וקראה אלינו: ברחנה מהר! התחלתי להתחנן: איך נברח לאור היום? בטוח שהגרמנים יבחינו בנו וימיתו אותנו ללא הסוס. אנא הרשי לנו להתחבא בגורן, בתוך הקש נעמיק. אולם, לחנם התחננו והיא לא הסכימה להסתכן בשעה כה גורלית. בלית ברירה נאלצנו לעזוב את ביתה והלכנו ישר ליער.

הגרמנים והסולטיס הבחינו בנו וצעקו לעומתנו: הללו, האלט! טויבה פתחה בריצה, אולם אני עצרתי בעדה. החזקתיה ביד, צבטתי אותה ולחשתי באזנה, לא לרוץ, אלא לצעוד צעדים גדולים לכוון ישר ולא להסתכל לצדדים. כך צעדנו עד שהגענו ליער ואז התחלנו לרוץ. מצאנו לנו שקע בקרקע, שם ישבנו עד חשכה.

בערב הגענו לבית פיעקוטושצ׳ה, שם היתה פעם פייגלה. היא ספרה לנו שרק היום הרגו את לאה׳קה, אמה של פייגלה ואת אחיה לייבלה, את רופא השניים לרמן, אשתו ובתו סשלה ועוד נערה מורשה. היא הוסיפה, שגרמנים שאלו את הסולטיס עלינו והוא אמר להם, שמוורשה אנחנו. שני גרמנים עקבו אחרינו עד היער וחזרו משם על עקבותיהם. היא הושיטה לנו פרוסת לחם והתרחקנו מביתה. הכלב מבית סקלודושצ׳יכה מכיר כבר אותנו ואינו נובח. נכנסנו לחצרה, פתחנו את פשפש הגורן ושכבנו שם בשקט במשך 3 ימים תמימים.

פרוסת הלחם שקבלנו מזמן נשכח מליבנו והרעב הציק לנו מאד. חשבנו, שמא לרדת ולבקש אצל סקלודובשצ׳יכה משהו לאכול. אפילו פרוסת לחם תתן, נשתיק קצת את הרעב ונחזור למקומנו.

ירדנו מהגורן ונכנסנו הביתה. שמענו שלבית סקלודובשצ׳יכה נכנסים כפריים ומתלחשים ביניהם. הם ספרו שם על שני צעירים מורשה, שהביאו לבית הסולטיס בלנדאבה את אביה של טויבה, פּסח ואחיה משה, נער בן 12. הם היו כפותים בחבלים והכפריים הובילו אותם לידי הגרמנים בפייקוטי.

האכר דומברובסקי אמר לנו בלחש, כי צעירים בכפר דרשו מאת הסולטיס, שיסגיר גם אותנו, בנות ישראל היחידות שנשארו בכפר לגרמנים. למזלנו, שכב כבר הסולטיס במטה והתעצל לקום.

כידיד נאמן של פסח, מייעץ לנו דומברובסקי לעזוב את הכפר עוד הערב ובינתיים רומז לנו ללכת אחריו. מביתו הוא הוציא לנו חצי ככר לחם גדול, כפרי ולווה אותנו עד מחוץ לכפר.

הוא יעץ לנו להתרחק מה שיותר מהמקום המסוכן עבורנו. הבענו לדומברובסקי רגשי תודה על טוב לבו וחסדו, נפרדנו ממנו והלכנו.

היה חושך וקר ורוח סערה נשבה בפנינו. ידענו, שבכל מקום אורב לנו המות. איש לא יתן לנו מקלט. כאשר עיפנו מהליכה ממושכת, ישבנו על אבן לנוח ולא היה בכוחותינו להמשיך בדרכנו ללא יעד.

על אף אזהרתו של דומברובסקי, החלטנו לחזור ולנסות שוב להכנס לגורן, באותו מקום, שאף הכלבים מכירים אותנו ולא נובחים עלינו. כך עשינו וחזרנו ללנדאבה. בין הקש מצאנו ביצה, שמחנו וניסינו להרדם. בבוקר עלה לעלית הגורן הפועל הרוסי, אנדרי, כדי לחפש את הביצה והופתע למצוא אותנו. הוא הקים צעקות, שיהודיות נמצאות במשק.

בעלת הבית הבינה, כי בנו מדובר. היא עלתה בלווית שכן ודרשה מאתנו לרדת מיד. בקשתי ממנה להרשות לנו לשבת במקום לפחות עד שעות הערב, כי יחטפו אותנו לאור היום. אולם, האשה התעלמה מבקשתנו ומתחנונינו. מיד התאספו מבוגרים וצעירים וכולם פתחו בקול, שעלינו לרדת וללכת. ירדנו למטה וחשבנו, שהנה הגיע קצנו.

עברנו על פני „האנשים", שלעגו לנו ורדפו אחרינו. חלצתי את סנדלי העץ שלי ורצתי בשארית כוחותי לכוון היער, שם שכבתי בסבך שיחים, בעוד טויבה המשיכה בריצתה. רודפי הצעירים השיגו אותי ורדפו אחרי טויבה. שאלתי אחד שהחזיק שתי אלות בידיו: המעונין אתה דוקא, שיהרגו אותי? — כן, ענה הרשע. אמרתי לו, שאעזור למצוא את חברתי ואז יוכל להוביל את שתינו לגרמנים. בלי לחכות לתגובתו התחמקתי ממנו בזריזות ורצתי כחץ מקשת. ראיתי בור וקפצתי לתוכו. שם שכבתי עד הערב. מבלי לתת לעצמי דין וחשבון מהנעשה סביבי, כוונתי את רגלי לבית האכר, ששם היתה פעם סטלה, בת רופא השניים מבריינסק. בקשתי ממנו להודע, אם הביאו לג׳נדרמריה בת יהודיה? הייתי בטוחה, שטויבה איננה בחיים ונשארתי גלמודה, עזובה ומיואשת. האכר הרשה לי ללון בתוך ערימת קש שבגורן. בלילה מישהו העיר אותי. פקחתי עיני וראיתי את טויבה. נשמה חדשה נפחה בקרבי. טויבה ספרה לי שהצעירים הנוצרים חטפוה והובילוה לסולטיס בכפר לנדאבה. היא שמעה על כך, שגיסתו של הסולטיס בכתה בעת הרדיפה אחרינו והתחננה לשחרר אותנו.

כשהביאו את טויבה לסולטיס, הוא והישיש דומברובסקי בעטו בהם ויצאו נגדם בצעקות שכנוע, שהבחורה אינה יהודיה ויש לה תעודות, שהיא נוצריה. מאוכזבים, עזבו הרשעים הצעירים את בית הסולטיס. בביתו של הסולטיס האכילו אותה ורק אסרו עליה להראות עוד בכפר.

שתינו שמחנו שנצלנו ממלאך המות ונשארנו בחיים. תקותנו, שאולי נזכה לשחרור מידי המתנכלים בנו ובכל עם ישראל. כשעולים במוחי כל התלאות והצרות שעברו עלי ועדיין עוברים ואין אני בטוחה ביום המחרת ואפילו בשעה הבאה והרי לא פעם פרפרתי בין חיים ומות, — לא פלא, שהיאוש אכל אותי עד לשד עצמותי וחכיתי לתורי להשמדה. אבל אני מרגישה, שמשהו חשוב מתרחש בקרבי. חל בי שנוי ואני רוצה לחיות, לחיות! וכל כמה שמתנכלים לחיי הצעירים, גוברת בי התשוקה לחיות ולראות במפלת שונאינו!

בוקר אחד קמנו שתינו והלכנו לאכר טוב אחד, שהתקין פעם עבורי — סנדלי עץ. בוטחת אני בטוב לבו ובישרו ובכל זאת לא רציתי להעמיד אותו בנסיון ולבקש מחסה, בידעי את אפיו החלש ושהוא פחדן. נכנסנו אם כן למרתף תפוחי האדמה, בלי ידיעתו.

זה יצר מצב טוב יחסי, כי לא ידע איש על קיומנו ויכולנו להתפרקד וליישר את עצמותינו. בטוחה אני, שאפילו יוודע לבעל הבית, שיושבות אנו במרתפו, לא יעשה לנו כל רע ובמקרה הקצוני ,יבקש אותנו לעזוב את משקו.

ישבנו והתלחשנו. השעה היתה 4 אחה"צ. לפתע הבחנו בגרמנים מזוינים בפתח המרתף. האכר עמד לא רחוק ושמענו איך הגרמנים שואלים אותו, אם לא מסתיר יהודים, או אנשי כנופיות שודדים. האכר התמים ענה להם בבטחון, אדרבא, נסו לחפש בכל פנה. ישבנו מאובנות ורעדנו מפחד. מלאכי החבלה התרחקו מהמרתף ואנו שכבנו והתכסנו במעט הקש שהיה בקרבתנו, שמא יחזרו ויציצו דרך חור לתוך המרתף. נוכחנו, ששקט השתרר במשק ויצאנו לאויר הצח. דפקנו על דלתו של האכר. מה השתומם הוא, לראות אותנו בחיים, לאחר שידע על השמדת כל יהודי הסביבה. הוא רק שאל: כיצד זה, רק אתן בין החיים? אני עניתי, כי השם יתברך שמו, הוא עוזר לנו. התגרד האיש בראשו ופלט: אמנם הקב"ה עוזר לכן ואני על אחת כמה וכמה חייב לעזור לכן.

בזריזות בלתי רגילה הכין לנו אוכל חם ויכולנו להתחמם בביתו. הודינו לו על טובו וחסדו, נפרדנו בלבביות ממנו והמשכנו לנדוד.

עברנו דרכים שונות ובכפרים התדפקנו על דלתות התושבים. או שלא פתחו לנו כלל, או שרצו לחטוף אותנו ובנסים התחמקנו מהם. סחור, סחור הגענו שוב לכפר לנדאבה. נכנסנו לבית פייקוטושצ'יכה, שם היתה פעם פייגלה. במקרה היה אצלה בן דודה, מכפר פולאז'ה והוא הציע שטויבה תלך אתו לכפרו. היא תוכל לתפור שם נעלי בית לתושבי הכפר ואיש לא יכיר בה יהודיה. טויבה הסכימה והלכה אתו ואני נשארתי שוב בודדה וגלמודה ביאושי. מי יודע, אם אזכה לראותה שוב. התחילו עבורי זמנים קשים יותר, מרים יותר וקודרים. נדדתי לבד ותעיתי בדרכים בלילות, בשדות וביער.

הגעתי לכפר אחד, שם הייתי לפני כמה חדשים עם דודי פסח. הכלבים התנפלו עלי בנביחה חזקה. יצא האכר והשקיט את כלביו ואותי הכניס הביתה. היו אצלו שלוש בנות ובן אחד וגם בן דוד, שעבד אצלו. צעיר זה, נעשה לאחרונה סוכן בולשת אצל הגרמנים.

אני הכרתי היטב את בני המשפחה הנ"ל והם שמחו מאד לקראתי. גם בן דודו של בעל הבית נראה מרוצה לראותני. נכנסנו לחדר האורחים וכולם שוחחו אתי בידידות. חכיתי שיזמינו אותי לאכול. לפתע הבחנתי שבן דודו סטאשק נעלם מהבית. שאלתי את הבנות, היכן סטאשק והן ענו, שבודאי הלך לישון. ישבתי מבוהלת ולבי הלם בחזקה בקרבי.

רציתי לעזוב את הבית, אבל לא היה נוח סתם לצאת וגם הרעב הציק לי וחכיתי לקבל משהו לאכול. באותו רגע פנתה אלי בתו הקטנה של הכפרי ואמרה: קומי, צאי אתי החוצה, בחצר יראה אני ללכת לבדי. הלכתי אתה אל החצר ושוחחנו בצאתנו.

אך יצאנו מהבית ודרך השער חמק צל, רוכב על אפניים. הילדה הקטנה קראה לעומתי: ליובה, זהו סטאשק עם גרמנים! את נפשך הם מבקשים! ברחי מהר, מהר לכוון השדה! הספקתי לברוח ומצאתי את עצמי על אם הדרך, המובילה ללנדאבה.

עלה בדעתי להתדפק על דלתה של האשה הפקחית וטובת הלב, ליאופולדה, עבורה תפרתי לפני כמה חדשים — שמלות.

בחצרה נמצאו שמונה כלבים, גדולים כזאבים, אך זה לא הרתיע אותי מלהכנס. היה כבר אחרי חצות והססתי לדפוק בדלת, רק עמדתי וחכיתי. פתאום שמעתי קול עצבני שואל: מי שם? אני, ליובה, עניתי בקול רם. הדלת נפתחה ובפתחה ראיתי את בנה של הגברת ליאופולדה וגרזן

בידו. הכניסו אותי לביתם וספרו לי ששמעו את צעדי, מבלי שנשמעה נביחת הכלבים וסבורים היו, כי גנבים הרעילו את הכלבים וגנבו את רכושם מהרפת ומהמחסנים.

הליאופולדים היו האמידים שבכפר ובעלי ראשי בקר רבים וחזירים. הם הגיעו לסברה שהכלבים רדפו אחרי כלבה והתרחקו מהמשק ועל כן לא נשמעה נביחתם. מכל מקום היה הבן מוכן להתנפל על כל זר שהופיע במשק באישון לילה, כשהגרזן בידו. כולם נרגעו והכל עבר בשלום ובפחד חינם.

ליאפולדה הציעה לי להשאר בביתה יומיים ושאתפור עבור בתה שמלה. היא הוליכה אותי למתבן ונתנה לי אדרת חמה להתכסות בה. הרגשתי עצמי כבגן עדן. לפנות בוקר העירו אותי וקבלתי תבשיל חם ומשביע.

בהיותי בעלית הגורן בשקט ובשלוה אפפה אותי חמימות אחרי זמן כה רב של נדידות בקור, רעב ובפַּחד תמידי. הרגשתי כל כך מאושרת ונדרתי נדר לה׳, כי כאשר אזכה להשאר בחיים אחרי המלחמה, אשתדל לעשות אך טוב עם הבריות והזקוקים לעזרה.

ביום תפרתי לאור השמש, שקרניה חדרו דרך החורים והסדקים. בעלת הבית קראה „צ׳יה, צ׳יה" לתרנגולות, לשם הסואה לעיניים זרות, כדי להעלות אלי קערה עם אוכל טוב וחם, שלוש פעמים ביום.

פתאום נגמר אושרי. הדבר קרה באותו יום בשעה 11 לפנה"צ. ליאופולדה באה אלי ואמרה, שהגרמנים באו לקבל את הקונטינגנט ועוברים מבית לבית וממשק למשק ושעלי מיד לעזוב, למען לא להמיט אסון על המשפחה.

בקשתיה, שתתן לי להסתתר בערימות הקש ואף אם ימצאוני הגרמנים, אגיד להם שהגעתי הנה, שלא בידיעת בעל־הבית. היא הלכה ממני ומיד חזרה מבוהלת באמרה, שהגרמנים נמצאים כבר על יד ביתה. שכבתי בין הערימות ושני נקשו זו לזו. רעדתי בכל אברי. בערב באה האשה וספרה, שכבדה את הגרמנים ביי"ש, ביצים ובשומן חזיר, במנה גדושה. בזה קנתה את לבם ולא המשיכו עוד לחפש. ובכל זאת היא יעצה לי לעזוב עוד היום את ביתה, מפאת הפחד לבאות.

הודיתי לאשה הטובה והלכתי לפייקוטושצ׳יכה. שם להפתעתי מצאתי את טויבה, ששבה בינתיים מכפר פוליאשה. היא ספרה לי, שבתחילה היה טוב לה וכי איש לא חשד בה כיהודיה, עד שהגיעו לשם צעירים מלנדאבה וגלו לפני התושבים את יהדותה. היא נאלצה במהירות לעזוב את המקום.

מבעד לחלון שמענו קריאות גיל ושמחה וראינו, שהאכר ספּאליקובסקי עבר בעגלתו לכוון היער וצעק: „קטו קופוייה מיינסו ?" (מי קונה בשר ?)

נודע לנו אחרי כן כי היו אלה גופותיהם של שני היהודים האחרונים, שנרצחו על ידי הגרמנים ושותפיהם הפולנים, החייטים חיים ושבת׳ל מברייניסק. הם תפרו בגדים עבור תושבי הכפר. עכשו מוביל אותם פאליקובסקי בעגלתו לקבורה ביער, בלווית אותם הכפריים, עבורם תפרו בגדים. אנשי הכפר צוהלים משמחה.

הזהירו אותנו, שעוד מעט ויגיע תורנו. החלטנו לעזוב את הכפר לצמיתות וללכת ליערות לחפש שורות פרטיזאנים. הדרך השתרעה לפנינו.

צפורה טבק־בורשטיין, רמת־גן

צפורה טבק

ידז׳קה הרועה חוזרת לחיק עמה

נולדתי בסוקולי בשנת 1936. בהיותי בת חמש למדתי בחדרו של המלמד הדרדקי מרדכי שמואל, שהיה שכננו הקרוב והיו לו שני בנים בגילי. אני זוכרת את כל המשפחה מצד אמי: את הסבא ישראל הנפח, דודי ודודותי, כל אחד ואחת מהם נחרתו היטב בזכרוני. כן זוכרת אני את דודי הרב ר׳ יעקב, בלבושו המיוחד. בשנת 1942, בהיותי בת 6 עדיין, זוכרת אני היטב את צעקותיהם הפראיות של הגרמנים, כשהיו עוברים על יד ביתינו, מפחד, הייתי מתחבאה תחת המטה. אמי היתה הולכת ליער ללקט עצים, בכדי לבשל קצת אוכל. אבי מאנס היה נוסע בכל יום לפנות בוקר לעבודה בבתי חרושת של הרכבת בלאפי והיה חוזר מעבודתו בשעה מאוחרת בלילה. כך, שאני הייתי רואה אותו רק ביום ראשון בשבוע. אני זוכרת, כי ביום אחד בעת ההיא, היה ביתנו בסימן מהומת מות. אמי הודיעה כי מוכרחים אנחנו לברוח, אחרת יוציאו אותנו הגרמנים להורג. היא ארזה חפצים נחוצים בשביל התינוקות התאומים שלנו, שהיו בגיל של שבעה חדשים. אמי לקחה תינוק אחד מהתאומים על זרועותיה ובת דודתנו ליובה מטשיכונוצי שהיתה בעת ההיא אצלינו לקחה את התינוק השני מהתאומים. אבי לקח אותי ואת אחי לייבל ומהרנו כולנו לברוח היערה. שם פגשנו הרבה מיהודי סוקולי, בתוכם דודתי שרה׳צי ודודי פסח עם חמשת ילדיהם: פייגל, טויבה פרל משהל והצעיר שבכולם. כל בני משפחתנו התחברו יחד ובלילה הראשון, ליל חורף ישנו כולנו ביער תחת כיפת השמים השחורה. מאז החל המאבק המר והנורא שלנו למען חיינו. התחלנו לנדוד עמוק לתוך יער. בצידי דרכים מתחת לעצים שכבו התינוקות התאומים עטופים בכרים וכסתות והיו בוכים תמיד. וכך הלכנו מיער ליער, מגוי אחד לשני, לבקש קצת אוכל. בתחילה לא רצתה אמא שלנו לאכול את מאכלי הגויים, כי היא היתה אדוקה מאוד וע״כ היא היתה אוכלת רק מאכלי חלב כשרים. התינוקות מהתאומים ילד וילדה, לא רצו לאכול. הם בכו ללא הרף. חלב קר לא רצו לשתות ולחמם לא היה באפשרותה של אמי כאשר נדדנו ביערות כמה ימים התקימו התאומים רק מזה שלקקו מפעם לפעם אבקת סוכר. פעם בבוקר הלכה אמא ביחד עם דודתי שרה׳ש וכאשר שבה, בכתה מאוד. אח״כ נודע לנו כי אמנו הניחה את שני

התינוקות התאומים והפקירם לחסדם של העוברים והשבים. אכר אלמוני אחד נטל את התאומים בעגלתו והובילם לביתו. ואח"כ הלכנו מכפר לכפר לבקש מזון ומקום לינה בשביל בני משפחתנו וכך נמשך הזמן עד שהחל הגשם לרדת. הגויים כבר לא נתנו לדרוך על מפתן בתיהם. הם יראו מפני הגרמנים וסרבו לתת מחסה ליהודים. הם נתנו לנו חתיכות לחם ופקדו ללכת הלאה. ביום, הדלקנו ביערות מדורת אש לצלות תפוחי אדמה וגם בכדי להתחמם קצת בקור. ובלילה היינו מתגנבים לגורנות כדי לישון שם. פעם, כאשר ישנו בגורן נכנסו אלינו באמצע הלילה גברים עם פנסי כיס חשמל בידיהם. נבהלנו מאוד וחשבנו שאלה גרמנים. והנה נוכחנו שהם פרטיזנים רוסים ושמחנו עמהם מאוד. למחרת, כשעמדו הפרטיזנים לצאת מהגורן שאלו אם הבחורות הבכירות תסכמנה ברשות אמותיהן להלוות אליהם כדי להגן עליהן. הפרטיזנים יתנו להם מחסה יספקו להן את כל צרכיהן. ההורים הסכימו, מחמת פקוח נפש, שבנותיהן הבכירות של הדודה שרה'צי תצטרפנה אל הפרטיזנים. באופן כזה הוקטן מספר בני משפחתנו והמשכנו הלאה את נדודינו. פעם אחת נכנסנו לבית אחד, לא הרחק מהיער לבקש לחם. הגויים אמרו לנו לחכות קצת. בינתים ישבנו מסביב לתנור החם. והנה אנשים זרים החלו להכנס לאותו הבית שבו הורה לנו בעל הבית לחכות. מרגע לרגע נתרבה מספר המבקרים הזרים עד שמלאו את כל הבית

חתונת הורי לאה עם מאנס טבק. מימין יושבת סבתא חינקה

מבקרים מפה לפה והם ישבו והתלחשו ביניהם. אבי הבין שמכינים מלכודת. ותיכף ומיד התחמקנו משם וברחנו היערה. אח"כ נודע לנו כי הגויים רצו למסור אותנו לגרמנים. היו גם גויים טובים שהרשו לנו להיות אצלם כמה ימים ולשכב בבתיהם על רצפות. היינו אצל גוי אחד שהיו לו הרבה ילדים קטנים. בתו הבכירה היתה עקרת בית כי אם הבנים מתה בדמי ימיה, היינו אצלם יומיים. אמנו הבטיחה לה לתת עבור האכסניה ועבור המזון שלנו חפצים ובגדים שונים ונתנה לה פתקה ללכת לכפר אחד הסמוך לסוקולי ולקבל את הבגדים והחפצים המופקדים אצל איש מסוים. הבחורה, בעלת הבית שלנו שבה מהכפר ההוא והודיעה לנו כי לא קבלה את החפצים הנפקדים וגרשה אותנו מביתה. כפי שנודע לנו אח"כ, היא קבלה את כל החפצים לפי הפתקה שנתנה לה אמנו, אלא שהבחורה רמתה אותנו. כך המשכנו לנדוד הלאה ביערות ולקפוא מקור. פעם אחת באנו לכפר מסוים וישנו אצל אכרה צעירה שהיה לה ילד קטן. האכרה שאלה אותי,

הרוצה אני להשאר אצלה. עניתי בשלילה. אבל אמי ניסתה לדבר על לבי שאסכים להשאר אצל האשה הזאת, אבל אני לא הסכמתי בשום אופן להשאר אצלה בלי אמא. וכך נדדנו הלאה דרך יערות ושדות. פעם ישבנו ביער, ירד אז שלג. הדלקנו מדורת אש להתחמם סביבה. פתאום ראינו רוסים, פרטיזנים מזוינים נגשים אלינו. הכרנו בהם את הפרטיזנים שלקחו אתם את הבחורות ליובא וטויבה. הם ישבו אתנו שעה קלה והלכו לדרכם. הם הפיחו בקרבינו קצת תקוה. ראינו שעוד ישנם אנשים כאלה שאינם מפחדים כמונו. הם היו נראים בעינינו כגבורים שאינם יודעים מה זה פחד? אנחנו קנאנו בהם. אע״פ שבאמת היה להם לא יותר מרובה אחד מקולקל. כך חלפו אצלנו שבועות וחדשים. בימים ובלילות נדדנו, התגוללנו וסבלנו ביערות ובכפרים הנידחים. לסוף הגענו לכפר לנדבה. היה לילה של שלג קור וסופה. הכלבים נבחו בלי הרף ולמרות הכל דפקנו על דלת בית, לא הרחק מהיער. אכרה זקנה הכניסה אותנו לביתה, הרשתה לנו ללון על יד התנור החם. אני שכבתי על ספסל קטן על יד התנור הלוהט וכך שָקַעתי בשנה עמֻקה וישנתי עד אור הבוקר. כשקמנו בבוקר והתכוננו ללכת הלאה לדרכנו, שאלה האכרה הזקנה את אמנו: התסכים היא להשאירני אצלה. אמי הסכימה ושאלה אותי, המסכימה גם אנוכי להשאר אצלה. עניתי: „כן, גם אני מסכימה להשאר פה״. באותו היום גם אמנו נשארה שם ועזרה לאכרה הזקנה לקלף תפוחי אדמה. למחרת הלכו אבא, אמא ואחי הבכור היערה ואני נשארתי לבדי אצל האכרה הזקנה. בשבועות הראשונים הסתירה אותי הזקנה מעין האכרים הזרים שהיו באים אליה מפעם לפעם. בשמעה נביחת הכלב, היא הורתה לי להסתתר מהר במרתף של תפוחי האדמה, אח״כ חדלה בעלת הבית להסתיר אותי. כששאל איש עלי, היא אמרה שאני קרובה שלה מכפר אחר. במשך הזמן נודעה האמת לכולם כי אינני קרובת משפחה שלה וכי לא יודעת אני אפילו לדבר פולנית. האכרה לא הססה להודות שאימצה אותי, ילדה יהודיה, לבת. בשבועות הראשונים הייתי בוכה ימים ולילות, כי אמי לא היתה באה אלי זמן רב, אולם לאט לאט התרגלתי למצבי החדש ולא היה איכפת לי כלל. האכרה החלה ללמד אותי את תפילות הנוצרים וביום הראשון לשבוע הייתי הולכת ביחד איתה לכנסיה. שלוש פעמים ביום צריכה הייתי לקרוא את התפילות: בבוקר בצהרים ובערב. הייתי רועה את הפרות בשדות המרעה משעה 4 לפנות בוקר. לפנות ערב הייתי מובילה את הפרות בחזרה הביתה, ועוזרת לתת אוכל לחזירים. בעלת המחסה שלי היתה אלמנה. היה לה רק בן יחיד, שכמעט תמיד היה שיכור כלוט. בערב היתה יושבת ושרה, עד שגמרה לחבץ את החמאה. מזמן לזמן באו אליה יהודים שונים והיא נתנה להם אוכל ומקום לינה. זמן רב לא בקרה אותי אמי לסוף היא באה אלי ביחד עם אחי הבכור ואבא לא בא. „אמא איפה אבא״? שאלתי. „הוא יבוא אח״כ״, ענתה לי. אולם אחי קרא לי אח״כ החוצה וספר לי כי הרוצחים חטפו והרגו את אבא. יומים אח״כ ספרו האכרים, כי הרוצחים רדפו אחרי אבא וחטפוהו ביחד עם אחיו פסח ועוד שתי בנותיו של פסח: פייגל ופנינה. אבא נאבק עם הרוצחים אבל לא יכול להם וכך נשארה אמי רק עם אחי ומאז היא היתה מבקרת אותי כמעט בכל יום. בכפר לנדבה נמצאה משפחה מבריינסק: רופא שינים לרמן ואשתו ובתם סטלה. אמי התידדה עם המשפחה מבריינסק והם ביחד עם עוד יהודים אחדים מצאו ביער בונקר לא רחוק מהאכרה שלי והסתתרו שם. לא ארכו הימים והגויים גילו את הבונקר, באו אל הגרמנים הודיעו להם ע״ד מחבוא היהודים. הגרמנים הקיפו את היעד והחלו לירות. הגויים ספרו אח״כ שאמי ואחי החלו לרוץ בעת הסריקה ביער. אמי נפצעה קשה ונפלה ואחי רץ הלאה. כאשר הבחין אחי כי אמא לא נמצאת מאחוריו רץ חזרה לחפש את אמו ומצא אותה כשהיא שוכבת מתה, על יד יהודי הרוג אחר. אחי ישב על יד אמו ובכה. אז ניגש אליו גרמני וירה גם בו.

אחרי השחיטה השליכו את כל היהודים ההרוגים לתוך בור עמוק וכסו את הבור באבן כבדה. לאחר שלושה ימים בא גוי, חפר ופתח את קבר ההרוגים והוציא מפי אמי את שיני הזהב. אני נשארתי אצל האכרה הזקנה. עזרתי לה בכל עבודות הבית והמשק. עבדתי מבוקר השכם עד שעה מאוחרת בערב. פעם הגיעה אלינו בחורה יהודיה, שקפצה מחלון הרכבת מטרנספורט היהודים של גיטו ביאליסטוק, המובלים למחנה ההשמדה בטרבלינקה. בעלת הבית שלי הרשתה לבחורה ללון בגורן. פעם בלילה בא בנה של האכרה בלווית חברו. נכנסו לגורן וירו בבחורה. הזקנה, בשמעה את קול היריה יצאה ממטתה לחצר לראות מה קרה? בשובה הביתה, רטנה ואמרה: הבנתי כי ככה יעשו. החיים שלי נמשכו כדרכי יום יום, בלי שום שנוי. היא למדה אותי לקרוא בכל יום תפילות והיתה מספרת לי אגדות ומעשיות שונות, כי היהודים חוטפים ילדים נוצרים ושמים אותם בחביות עם מסמרים ומוצצים את דמם לצורך אפיית מצות בפסח. ועוד אגדות, מעשיות והשמצות שונות ספרה לי על היהודים. המעשיות שספרה לי האשה השפיעו עלי כל כך עד שהתחלתי לפחד מפני היהודים ולשנוא אותם. פעם בערב ישבנו על יד התנור החם ושוחחנו. פתאום נכנס אלינו יהודי אחד במרוצה מכווץ ומקופל ורועד כולו מקור. היהודי חטף חתיכת כרוב מעל השולחן וברח, כנראה הציק לו הרעב עד שלא יכול עוד לשאת, והחליט לסחוב מבלי לשאול בתחילה את פי בעלת הבית. לכפר כמעט ולא הלכתי מעולם ובדרך כלל הרגשתי את עצמי בטוחה כמו כל הגויים. והגויים תושבי הכפר שידעו שאני יהודיה לא מסרוני לגרמנים. גוי אחד אמנם גילה לגרמנים כי מישהו מתושבי הכפר מחזיק בביתו ילדה יהודיה. אולם המלשין לא הודיע את שם המשפחה של האכרה המחזיקה בביתה את הילדה אלא את כנויה. וכשבאו הגרמנים, ענתה להם שהיא לא מכירה אשה בשם זה והגרמנים עזבוה והלכו להם. ואני במקרה שחקתי אז בכפר ביחד עם ילדות הכפר הנוצריות וכאשר הגויים מהכפר הטילו בפני את האשמה על היהודים שהם הרגו את בן אלוהים את ישו הנוצרי אני עניתי להם: „אבל היהודים הסוקולאים הרי לא הרגו אותו". מזמן לזמן היו באים לזקנה שלי גרמנים והיו שואלים אותי בגרמנית שאלות שונות. אע"פ שאני הבנתי הכל מה שדברו אלי לא עניתי להם כלום. וכשהלכו הגרמנים ואני ספרתי לאכרה הזקנה שלי מה שהגרמנים שאלו אצלי ולא רציתי לענות להם, אע"פ שאני הבנתי הכל מה שדברו אלי, היא שבחה מאוד את התנהגותי והזהירה אותי שגם להבא עלי להתנהג באופן כזה, שאסור לי לחלוטין לענות לגרמנים על שאלותיהם. בעלת המחסה שלי לימדה אותי גם מלאכת הסריגה ואני הייתי סורגת בכל ערב וכך חלף כל החורף. מזמן לזמן היו תושבי הכפר חוגגים. פעם בעת חגיגה כזאת, כשהאכרים אכלו ושתו לשכרה והיו בגילופין פתחו השקצים (בחורים נוצרים) דלת קטנה בבית והראו לשיקצות הצעירות (בחורות נוצריות) יהודי ערום מת וקפוא, עומד בפנה. השיקצות השמיעו קולות צהלה וברחו, כלומר מפחד. הן השמיעו צחוק ומצהלותיהן וצעקותיהן הגיעו עד לב השמים. בשבועות האחרונים לפני גמר המלחמה התאכסנו גרמנים אחדים בבית האכרה שלי. הם לא פגעו בנו לרעה, ומפעם לפעם הביאו לנו תשורות. בכל זאת היתה האכרה תמיד מפחדת מפניהם. בנה של האכרה הזקנה היה מתחבא מפני הגרמנים. כך נהלנו שתינו את המשק. בוקר אחד, קמנו משנתנו ראינו כי הבית ריק. הגרמנים שהתאכסנו בו בשבועות האחרונים ברחו והשאירו אצלינו נשק ותחמושת. האכרה לא נתנה לי לגעת בשום דבר. היא הזהירה באזהרות חמורות ובאיומים, שאם אמצא שעון או משהו אחר יפה וחשוב, אסור לי להרים מהקרקע, כי הגרמנים הניחו במיוחד ובכוונה תחילה את הדברים היפים האלה, ומי שירים אותם, יהרג במקום. המלחמה נגמרה, הכפר נשתנה. האכרים החלו לזרוע את שדותיהם. בנה של בעלת המחסה שלי החל לזרוע דגן ותפוחי אדמה. אני עזרתי לחתוך

תפוחי אדמה לזריעה ובעבודות משק בית שונות. החיים נעשו יותר יפים גם השמש זרחה יותר יפה מקודם. גם היערות, השדות והאחו וכל הטבע כולו, קבלו צביון יפה מאשר קודם כאשר ראיתי מרחוק את הקבר של אמי ואחי ביער פחדתי לגשת. תמיד ברחתי משם, וראיתי בדמיוני צל שחור מרחף מעל קברם. הדבר קרה לעתים תכופות כאשר הלכתי לרעות את הפרות. שקעתי בהרהורים ושכחתי והנה פתאום הסתכלתי מסביב ואני שוב עומדת על יד הקבר של אמי ואחי ואני מתחילה לרוץ אל האחו במקום שהפרות היו רועות ומרחוק הבטתי מול הקבר בעינים מבוהלות.

כבר עבר הזמן שנקבע להתנצרות שלי בכנסיה המקומית. הכומר כבר היה אצל בעלת הבית שלי והזמין אותי לבוא לכנסיה לקיים את טכס ההתנצרות. אולם בכל פעם מצאה לה בעלת המחסה שלי עילה וסיבה לדחות את טכס ההתנצרות. פשוט, לעולם לא היה לה פנאי. לאחר כמה חודשים כשהייתי כדרכי עם הפרות באחו, היא באה אלי וצויתני ללכת הביתה ולאכול את ארוחתי. גמרתי לאכול ועמדתי לחזור לאחו אל הפרות. פתחתי את הדלת והנה רואה אני שני אנשים עם תרמילים על שכמיהם מתקרבים לכיוון ביתנו. כאשר האנשים התקרבו יותר אל ביתנו הכרתי באחד מהם, שהוא דודי אברהמיל. (את דודי אברהמיל זכרתי היטב כי בהיותי בסוקולי היה מביא לי לעתים סוכריות ושוקולדה). דודי אברהמיל נגש אלי והתחיל לדבר אלי אידיש. אז כבר שכחתי לגמרי את שפת האידיש ונבהלתי מאוד בראותי את היהודים. התחלתי לברוח ולצעוק בפולנית. „יהודים באו להרגני". (זשידזי כצאן זאביטש מניע). הסתובבתי לאחור וראיתי שהם רודפים אחרי ואז התחלתי לרוץ במהירות גדולה יותר ליער. כשהגעתי אל האחו ספרתי לאכרה בדמעות כי היהודים רודפים אחרי. הגויים שחטבו עצים ביער ושמעו את קול הזעקה שלי נגשו לראות מה שקרה. דודי אברהמיל פנה אל בעלת הבית שלי, והיא שאלה אותי אם מכירה אני את היהודים האלה. את האחד אני מכירה זהו דודי אברהמיל עניתי לה. ובערב ההוא יראתי ללכת לחדרי אולם האשה הטובה דברה על לבי והבטיחה לי שאין לי מה לפחד, כי הם לא יעשו לי שום רעה. למחרת הלך לדרכו ואני שמחתי שדודי היהודי עזבני. לאחר זמן מסויים שכחתי לגמרי ע"ד הביקור. עברו כמה חודשים ואברהמיל ואחיו חיים יודל באו שנית לבקור. הפעם הביאו לי מתנות ודברים טובים, ממתקים ומגדנות, שלא ידעתי מעולם את טעמם. למחרת הלכו לדרכם מבלי להודיע, שרוצים לקחתני אתם.

לילה אחד, לאחר שנרדמנו במטות, אני, האשה ובנה, שמענו קול דפיקה חזקה בדלת ובחלון. נבהלנו מאד, כי בעת ההיא סובבו בכפרים כנופיות, שרצחו, שדדו ובצעו דברי אלימות. גם הכפריים פחדו מהם. הזקנה שלי, בשמעה את הקולות שאלה: „מי שם" ?

קול גבר ענה מאחורי החלון: „משטרה באה, נא לפתוח!" האשה פחדה והססה לפתוח את הדלת. האנשים בחוץ לא חכו הרבה, פרצו את הדלת ונכנסו לתוך הבית. הכרתי מיד את דודי אברהמל והבנתי שבא לקחתני, בלווית אנשיו, עוזריו. בין חבר האנשים היו רוסים, פולנים ויהודים מזוינים. תגבורת זאת שמשה לדודי, במקרה שתהיה התנגדות מצד אנשי הכפר שיעמדו לצדה של בעלת הבית שלי. אמנם, האשה התנגדה בכל תוקף לדרישת דודי ולא רצתה לשמוע כל פשרה. היא טענה, שאמצה אותי לבת בימים הכי מסוכנים עבורי ועבורה. החביאה אותי, החזיקה וגדלה אותי ושמרה עלי מכל פורענויות. דודי ניסה לדבר אליה רכות והבטיח לה סכום ניכר של כסף וחפצים שונים. הוא אפילו העיז לבקש אותה שתדבר על לבי להסכים ללכת עם הדוד, שהוא האיש היחידי הקרוב לי בלב ונפש. אברהמל הציע גם לזקנתי מיטיבתי ללכת אתי ולדאוג לה לכל. אך היא בשלה: לא ולא!!

לא היתה לדודי ברירה, אלא לקחת אותי בכוח, כי גם אני לא רציתי בשום אופן לעזוב את

האכרה. בכיתי כל הזמן ונדבקתי לאשה הטובה, אך האנשים הפרידו בינינו ועוד מעט היינו בדרך לסוקולי. טרם נכנסנו לתוך העיר והמשטרה עצרה אותנו ובדקו מי אנחנו .

ביום זה קרה אסון גדול ליהודים, שרידי הפליטה בסוקולי. כנופית פולנים רצחו 7 יהודים ביריות. בין הקרבנות היתה גם ילדה, שאך לפני ימים מעטים החזירוה ממשפחה נוצרית. מצאנו את יתר היהודים בסוקולי ביגון עמוק.

הסתכלתי על היהודים משארית הפליטה והם נראו בעיני כל כך מוזרים וזרים. לא הרגשתי את עצמי נוח וטוב עמהם.

לאחר כשעתים נסענו הלאה לכיוון ביאליסטוק. על רצפת האוטו שכב בחור יהודי שנפצע קשה בידי הכנופיה הפולנית והובילוהו עכשיו לבית החולים לביאליסטוק. היה זה בן הכובען, דוד קושצ׳בסקי. בכל זמן הנסיעה נאנח וגנח נורא מכאב ויסורים. זמן מסוים הייתי בוכה ומתגעגעת לאכרה ולחיי הכפר, בין חברותי השיקצות. אולם לאט לאט התרגלתי לחיים החדשים, התחלתי ללכת לבית ספר, שפתחו בעת ההיא לילדי יהודים שארית הפליטה. המורה הראשון שלי היה מיכאל מאיק, לאחר זמן קצר הגיעה אלינו בת דודה, ליובה וורובל, שהיתה במשך המלחמה זמן מסויים בין פרטיזנים ביערות ואחרי המלחמה היא נישאה לדודי, חיים יודל גולדברג. אנחנו התכוננו לנסוע לוולדנבורג (עיר גרמנית גדולה בשלזיה התחתונה, שלפי החוזה של המעצמות נמסרה ביחד עם ערים אחרות בשלזיה התחתית לאחר מלחמת העולם השניה, לפולין). דודי אברהמיל ביחד עם משה מאיק נסעו לשם בראשונה לתור את העיר ולהכין בשבילנו דירת מגורים מתאימה ומקורות פרנסה. אחרי כן נסענו לוולדנבורג, שבה מצאנו דירות ריקות עם כל הנוחיות בשביל כל בני משפחתנו. גם חנות גדולה של מקלטי רדיו ומכשירי חשמל מרכוש הנטוש ע״י הגרמנים שברחו מוולדנבורג. משה מאיק, כטכנאי רדיו, ובעל מקצוע מוסמך נהנה מזכויות מיוחדות במועצת העיריה הפולנית וולדנבורג. בחודשים הראשונים לאחר שבאנו לשם לא מצאנו שם פולנים, אלא קצת יהודים והחיים שם היו טובים באופן יחסי. במשך הזמן הלך וגדל מספר הפולנים שהתישבו בעיר. נוסד שם גם בית ספר פולני. נרשמתי לבית הספר הפולני הזה. הכומר היה נכנס לכתה לשעורי דת. והתלמידים היהודים היו יוצאים מהכתה. אבל אני הייתי נשארת תמיד לשעורי הדת. הרגשתי את עצמי ככל הילדות הנוצריות ואיש לא הבחין בי שאני יהודיה. לאחר זמן קצר נוסד בוולדנבורג קומיטט יהודי והיו מחלקים מפעם לפעם מתנות לילדי היהודים. פעם אחת הלכתי לקומיטט היהודי לקבל מתנות. שם ראיתי נער יהודי אחד שלמד אתי בבית הספר הפולני. הוא עקב אחרי ונודע לו כי אני יהודיה. למחרת כאשר נכנסתי לבית הספר מיד הרגשתי שהנער היהודי הנ״ל מגלה לחבריו היהודים ואח״כ לחבריו הנוצרים את הסוד שאני יהודיה. אחרי השעורים נגשו אלי תלמידות נוצריות אחדות וקראו לי „זשידובקא״. קרעו מצוארי את מחרוזות האלמוגים. כאשר המורה הנוצריה ראתה את הפגיעות בי של התלמידות הנוצריות ושמעה שהן קוראות לי „זשידובקא״ לא האמינה באמיתות הדבר. המורה חקרה אותי ובקשה ממני לספר לה את כל האמת. לזמן מסויים נרגעו הילדים, אח״כ החלו הפולנים שוב להתגרות ביהודים. בני משפחתי החליטו לעזוב את פולניה. דודי חיים יודל ואשתו ליובא החליטו לנסוע לגרמניה ולקחת גם אותי אתם. הגענו לגרמניה למחנה „הרצוג״ שם היו הרבה יהודים שקבלו תמיכה מחברת „אונרא״. נוסד שם גם בית ספר לעברית. התישבנו שם בצריפים, שתי משפחות בצריף אחד. חלמנו לעלות לארצנו הקדושה לארץ ישראל. לאחר זמן ממושך בא אלינו גם דודי אברהמיל. הוא התחתן בוולדנבורג. הרגשתי את עצמי מאושרת שהגיעה הבשורה, שנוסעים אנו לארץ ישראל. הילדים היו מקנאים בנו וכך החלנו לנדוד מגבול לגבול עד שהגענו לצרפת. שם

התישבנו בחוילה ישנה גדולה, של צרפתי אחד. בני הנוער למדו שם עברית ושרו שירים עבריים. לאחר שבועות אחדים נתבשרנו כי בקרוב נעלה לארץ ישראל וכי האוניה כבר מחכה לנו. כשהגיע הזמן, נסענו בערב לנמל, ובבוקר עלינו לאניה, בשיר „התקוה". כבר עולים אנחנו לארצנו הקדושה! בתקופה ההיא עדיין שלטו הבריטים בארץ ישראל והם לא נתנו ליהודים לעלות לארצם הקדושה ואנחנו נאלצנו להתגנב ולנדוד באופן בלתי חוקי על פני הימים. כשני שבועות הפלגנו באניה על פני הימים, בסערות וסופות. סבלנו מאוד מסערות הים החזקות, ביחוד הילדים. אנכי אישית לא סבלתי כל כך קשה. כאשר התקרבנו לתל אביב ראינו מטוסים טסים בשמים ממעל לראשנו. נצטוינו להתחבא ולא להראות פנינו. לא עבר זמן רב ואלינו החלו להתקרב

צפורה טבק חיילת צה"ל בשנת 1955

צפורה עם בעלה יחיאל בורשטין וילדיהם

אניות קרב בריטיות. ברמקולים קראו אלינו במספר שפות, שנשוב למקומות, משם באנו. כמובן, שהיו אלה קריאות שוא ואטמנו את אזנינו משמוע את דרישתם. אז החלו להתיז עלינו מים בלחץ גדול מצנורות. גם הטילו עלינו פצצות גז מדמיע. לחמנו אתם, עם הצי הבריטי האדיר וזרקנו מולם בקבוקי מולוטוב. הם לא נרתעו מלירות עלינו והיו מספר פצועים קשה וקל מבינינו. לא בקלות גברו עלינו. הם פרצו לתוך אנייתנו והשתלטו בכוח על אנשינו. לאחר מכן קשרו את האניה שלנו — לשלהם וגררו אותנו לנמל חיפה.

שם אלצו אותנו לעבור לאניתם והעבירו אותנו לקפריסין. לא רצינו לרדת מאניתם בקפריסין והתנגדנו להם בנשק היחידי שלנו — בשיר „התקוה". סוף סוף נאלצנו גם כאן לרדת, בלי כל חפצים, כי הכל לקחו מאתנו.

לאחר כמחצית השנה של שהות בקפריסין, החלו להרשות לעלות לישראל. בתחילה עלו ילדים ללא הורים ואני הייתי ביניהם. אושר גדול היה בשבילי להגשים את חלומי ולהגיע לארץ ישראל. נשלחתי לקבוץ וחייתי בו כ־6 שנים תמימות. התגייסתי לצה"ל בגיל 18 ומלאתי בצבא את חובתי בתקופה של שנתיים.

איסר וונדולוביץ, צפת

בין הפטיש הגרמני והסדן הפולני

איסר וונדולוביץ

מיד עם פלישתם של הגרמנים בשנת 1939 לעירתנו סוקולי הם הרגו ביריות 4 יהודים ושרפו כמחצית בתי המקום.

לאחר מספר שבועות פינו הגרמנים את העירה ולפי הסכם עם הסובייטים נכנסו אלינו חיילי הצבא האדום. היתה תקופה של רגיעה ושקט יחסי. כל אחד מאתנו חי את חייו הרגילים. אולם, כעבור מספר ימים חויבו כל הצעירים להתגייס לצבא האדום. אני שרתתי בצבא זה, עד פרוץ המלחמה בין רוסיה וגרמניה, ביוני 1941. בתקופה זו חזרתי הביתה לסוקולי, הכבושה שוב, בידי חילות היטלר.

הגרמנים התנכלו כדרכם ליהודים, חטפו ברחובות אנשים עוברים וביניהם רבנים, לעבודות ולשם התעללות בהם. באחד הימים תלו הנאצים את ברל קרושבסקי, אב לשלושה ילדים, ההשמדות ההמוניות החלו בעירות פולין בנובמבר 1942.

יום קודם גרוש היהודים מסוקולי, הזמינו הרוצחים עשרות רבות של עגלות על בעליהן האכרים, לשם הובלת האוכלוסיה היהודית כצאן לטבח. רבים הצליחו להמלט ליערות הסמוכים, או לחזור לבתיהם זמנית, עד שהשיגום שוב הרוצחים והם נורו למות.

אני ואשתי נמלטנו מהגיהינום עם מספר יהודים. בדרך, התקיפה אותנו כנופיית פולנים, שניסו לשדוד מאתנו את הבגדים והנעליים. במקרה עבר במקום פולני אחר וכנראה נבהלו ממנו השודדים ועזבו אותנו לנפשנו. החלטנו לשנות את כוון דרכנו. נתקלנו לשמחתנו עם מספר קרובים מצד אשתי והיינו אתם יחד במשך כחודש ימים.

באותה התקופה הכריז האמטסקומיסר, כביכול על הקלות מסויימות בזכויותיהם של אלה היהודים, שיחזרו מרצונם לעירה, ממחבואיהם ביערות וכי לא יאונה להם כל רע...

את היהודים שחזרו לסוקולי מהיערות, הקהילו בבנין בית המדרש החדש והעבירו אותם מאוחר יותר לקסרקטין של הפולק ה־10 שבביאליסטוק ומשם — לטרבלינקה.

יום אחד, בהיותנו בבונקר ביער, נמצאנו מוקפים ע״י אנשים רבים. לא היו אלה גרמנים,

כפי ששערנו קודם, אלא זקן הכפר (סולטים) בלווית רבים מתושבי כפרו. שני פולנים עמדו סמוך לבונקר שלנו והיתר עסקו בקרבנותיהם היהודים, כ־70־80 איש.

שאלנו אותם מה בדעתם לעשות אתנו. הם ענו, שעלינו להגיע אתם לסוקולי ומשם תהיה לנו הדרך פתוחה לברוח...

אני וגיסי פישל מאנקראש הצלחנו לברוח מהמקום ולהגיע לקצה יער אחר. נתקלנו שם ביהודים מסוקולי, יחפים וערומים למחצה, עטופים בבלויי סחבות, ושדודים מכל.

חששנו להשאר במקום ושרכנו דרכנו ליער סמוך. בחרנו לנו שם מקום ויכולנו לנוח. יותר מכל התפלץ לבי, על שנפרדתי בדרך כה אכזרית, מאשתי.

למחרת היום הגענו לביתו של אכר אחד ונסינו לקנות אצלו לחם. בקשנו אותו להשאיל לנו את חפירה להכנת בונקר. האיש סירב לנו. בלית ברירה חפרנו בעזרת מקל ובידינו הוצאנו רגבי אדמה. אספנו זרדים והצלחנו לכסות בהם את פי הבונקר. נשאר לנו כעת לנסות למצוא את נשותינו ולהביאן אלינו. בדרך נתקלנו באשה פולניה, ממנה נודע לנו, שהנשים שלנו עם יתר היהודים מהיער נשלחו לגיטו ביאליסטוק. מרי נפש חזרנו על עקבותינו לבונקר שלנו.

אחד הכפריים שהכרנוהו, סיפר לנו שבסביבה הקרובה נמצא גיסנו, איצ׳ה רחלסקי עם שתי בנותיו הרכות, יהודית וטייבלה. יומיים חפשנו אותם ובסוף נתקלנו בהם. הפגישה היתה דרמטית. נפלנו איש על צואר רעהו ולא פסקנו מלבכות. חזרנו כולנו ליער והרחבנו את הבונקר לחמש הנפשות, שהיינו.

ערב אחד יצאנו עם אחת הבנות לכפר הסמוך, כדי לרחצה, האכרה ריחמה על הילדה, בראותה את מצבה והציעה להשאיר אותה בביתה לכמה ימים. לא מהרנו לקחתה חזרה, כי היה לנו אמון באכרה הטובה וגם פני הילדה טייבלה לא יכלו להעיד על יהדותה.

כשאזל לנו המזון, הלכנו לכפר לבקש לחם. בהיותנו באחד הבתים נכנס לשם איש, פולני ותבע מאתנו להתלוות אליו וללכת לזקן הכפר (הסולטים).

ידענו, שנמצאים אנו בסכנת מות. איצ׳ה נפל על ברכיו והתחנן בפני הפולני שירחם עלינו, אך לשוא. בדרך השתחרר איצ׳ה מזרועותיו של האיש וברח. לבסוף החליט הגוי להרפות גם ממני. שמא עלה במחשבתו, שהיהודי שנמלט מסוגל להצית ביתו, כפי שקרה כבר דבר כזה. הפולני התרה בי לבל אציב עוד רגלי בכפר, כי בנפשי הוא.

נשארנו בבונקר עד לאחר ימי הקציר. יום אחד נתקלנו ביהודי צעיר. הוא סיפר לנו, שחי היה בגיטו ביאליסטוק עד גירוש היהודים הראשון, בחודש פברואר 42. רבבה של יהודים הובלו אז ברכבת לטרבלינקה בקרונות בקר וכי הוא הצליח לקפוץ מהקרון ולהמלט. מאז הוא נודד ומסתתר, מבקש לחם בבתי האכרים. מפיהם נודע לו על קיומנו. לאחר חפושים רבים הצליח לפגוש אותנו.

עם בואו של אותו בחור, החלו אצלנו צרות. בלכתו נשא אתו שקית תפוחי אדמה, שהתפזרו בדרך. רועה שנמצא בקרבת המקום הבחין שפרותיו נעצרו ואוכלות תפוחי אדמה. העקבות הובילו אותו לשיח, ששימש מכסה לבונקר שלנו. כך גילה הרועה את מחבואנו. עמדתי אז על המשמר לפי תורי וראיתי את הסכנה האורבת לנו מצד הרועה. עוררתי מיד את שני הגיסים שלי ושלשתנו דברנו על לבו, שלא יגלה מה שראה ושלא יסכן את חיינו. הרועה הבטיח לנו לשתוק. בכל זאת לא היינו שקטים והגיסים הלכו לבקש רחמים אצל אביו של הנער, שישפיע על בנו לשמור על הסוד, תמורת גמול כספי. במצב זה חלפו עוד 4 שבועות.

יום אחד הבחנו שנעקרו ממקומותיהם שיחים, ששתלנום למען הסואת הבונקר. מיד התעורר

חשש בלבנו, שמא גילו אותנו ואורבת לנו סכנה. הגיסים שלי יצאו מיד, כדי לחפש מקום חדש ואני נשארתי במקום עם הילדה, יהודית.

לפתע שמעתי קול צעדים בקרבתי וקריאה בשפה הפולנית:

"איצ'קו, כאדז' טוטיי, ניע בוי שיען" (איצ'קו בא הנה, אל תפחד)! יצאתי מהמחבוא וראיתי לפני את זקן הכפר בחברתו של אותו איש, שברצונו היה לפני כן למסור אותנו לרשות המקום. זקן הכפר הזהיר אותי, שעלינו מיד לעזוב את המקום, אחרת נעמוד בסכנת מות, יתפסו אותנו ויירו בנו.

לפנות ערב חזרו שני הגיסים וסיפרתי להם על הפגישה עם הפולנים. הם לא מצאו בחפושיהם כל מקום מתאים לבונקר. איצ'ה אמר בפירוש, שלא מוכן לזוז מהמקום, כי נמאס לו ואין הוא רואה מקום טוב יותר. בקושי שכנענו אותו ועזבנו כולנו את הבונקר. שוב עברנו ליער אחר. שם נתקלנו באותו הצעיר, שנמלט מגיטו ביאליסטוק לאחר הגירוש. ישבנו שם ארבעה ימים.

גיסי פישל והצעיר וועלוול החליטו להסתנן לתוך קבוצת יהודים שעוברים יום יום מביאליסטוק לעבוד בתחנת הרכבת בלאפי. למטרה זאת הם ענדו את הטלאי הצהוב ויצאו לדרכם.

באותם הימים שמענו מפי אכר, שגיטו ביאליסטוק מוקף ע"י הגיסטאפו. היהודים אף לא יצאו לעבודתם הרגילה מחוץ לחומות הגיטו. רבה היתה הפתעתנו, שלאחר כמה ימים חזר אלינו וועלוול וסיפר שהצליח שנית להמלט מהמשלוח לטרבלינקה, בקפצו גם הפעם מקרון הרכבת. הצעיר היה פצוע. טפלנו בו בעזרת עלי עצים, ששמנו על פצעיו. לאחר שהוטב לו במקצת נפרד מאתנו ועבר לבונקר ביער אחר.

שלשתנו; אני, גיסי איצ'ה ובתו הקטנה יהודית נשארנו ובנינו מקלט לעצמנו. היינו זקוקים לכלי עבודה ולמטרה זו הלכנו לכפר הסמוך. האכר, שאליו פנינו בבקשה להשאיל לנו את הכלים, הזהיר אותנו, שעומדים להתנכל בחיינו. ובאמת, אך יצאנו מביתו ולעומתנו הגיח פולני. היה כבר חושך בחוץ וגיסי צעד ראשון. הגגוי התנפל עליו והלם בראשו במוט ברזל. איצ'ה ניסה לברוח מרוצחו, אך ספג מטר מהלומות תוך ריצה לאחד המשקים. רק אז הרפה האכזר מקרבנו. באותו זמן מעדתי ומרוב פחד לא יכולתי לזוז מהמקום. בנסים נצלתי ממות. לאחר התאוששות קמעא, קמתי ונגשתי להושיט עזרה לגיסי. הוא נאנח קשות ופלט: "הוי איסר, עבורי המלחמה נסתיימה!"

נחמתי אותו במלים, שמצאתי בפי ברגע זה. הוא נסחב עוד כמה צעדים אחרי ובזרועותי. מלותיו האחרונות היו: "נו, איסר, עוד אני צועד!" נשאתי את איצ'ה לתוך היער עד אפס כוחותי. הטלתי אותו על הקרקע, סימנתי היטב את המקום ורצתי לחפש מישהו מהיהודים שבבונקרים, שיעזור לי להעביר את גיסי למחבוא. היה זה במוצאי שבת. למחרת, יום א' החזיר איצ'ה את נשמתו הטהורה, לבוראו.

בתו, בת החמש יהודית, התאבנה עד כדי כך, שלא העיזה לשאול מה קרה לאביה וכיצד נפגע. הבאנו את איצ'ה למנוחת עולמים ביער. הי"ד.

היה חורף קשה. לרוע המזל נטפל אלינו "מלאך המות" מסוג חדש. היו אלה אנשי המחתרת הפולנית א.ק. (ארמיה קראיובה), שהחליטו להשמיד את שארית היהודים שהסתתרו ביערות. כבר הגיעו לאזני שמועות על רציחת 5 נשים וגבר, בצורה בסטיאלית. קרוב לאחר רצח זה הם גילו קבוצת יהודים בביתו של אכר. הם אלצו את הכפרי לרצוח את בני חסותו, אחרת ירצחוהו נפש. האכר נאלץ לבצע את זממם, בהרגו את כל הקבוצה.

אחרי הרצח המתועב הזה, נתקלה הכנופיה ביהודל קליפוביץ בנשאו מתחת לבית שחיו ככר לחם, שקבל בביתו של אחד הכפריים. הם הרגוהו במקום.

נודע לנו, שבנו של יוסף מנדריצקי, אשתו וילדם מסרו את עצמם לידי הז׳נדרמריה הגרמנית בסוקולי, באין להם עוד כח לעמוד ביסורי החיים, ביערות.

גיסי שמואלקה נורז׳ץ קפץ מקרון הרכבת בדרך לטרבלינקה ונפצע קשה. מאוחר יותר הובילוהו לבית העלמין בסוקולי ויירו בו. בדרך דומה נרצח הרופא מסוקולי, ד״ר מקובסקי ועוזרת ביתו, חיצ׳ה יאפאק.

שבועיים ימים לא עזבתי את הבונקר ולאחר שיצאתי לאויר היום הגעתי למקום מחבואו של וועלוול. הוא מסר לי, שלאחר העדרו מהבונקר במשך מספר שעות, מצא בו פתק כתוב רוסית: חבר יקר! לא רצינו להרוג אותך, אלא לקחתך חי, כדי שתמסור לנו בדיוק היכן מתחבאים יתר היהודים. אנו מחכים לך עד חצות ביער היינובקה. עליך להגיע למקום, אותו שרטטנו לך בדיקנות על גבי פתק זה״.

על החתום

סטאפיענקו.

אני והילדה נשארנו עדיין בבונקר. היתה לי הרגשה קשה. שמעתי שתי נקישות במקור של צפור ומיד צעדי אדם, ההולך ומתקרב. פלחה יריה באויר. בבהלה חטפתי את הילדה חצי ערומה ונמלטתי אתה מהבונקר. בחוץ שמעתי מדברים פולנית ושוב צרור יריות. לא רחוק משם עברה מסילת הברזל ועל ידה התהלך משמר גרמני. בזמן שריקת הכדורים הסתתרו החיילים ואנו חמקנו לעבר המסילה. הצלחנו להגיע ליער סמוך, שם מצאנו מספר אנשי סוקולי. הם ספרו לי, שהיו להם ארבע אבידות בנפש בימים האחרונים.

לאחר נדודים, שבנו לבונקר שלנו. בקרבתו ראינו אשה הרוגה בשם רניה, מסביבות וורשה. נכנסתי לפנים הבונקר, כדי להוציא משם פריטי לבוש של יהודית׳קה ונתקלתי שם בצעיר יהודי במצב של עלפון. בקושי השבתי את רוחו. בהמשך דרכנו ביער נתקלנו בקרבן נוסף. היתה זאת צעירה מביאליסטוק, בשם באשקה.

אצל כפרי אחד השגתי את חפירה וקברתי את באשקה בבגדיה המגועלים בדם. באותו יום נודע על קרבן שלישי מתוך החבורה שלנו, נערה מגרודנו, בשם פרידה.

בתוך קבוצת יהודים שהינו מספר חדשים בבונקר רטוב משלג נמס. בלילות היינו שואבים את המים ומעבירים אותם למרחק, לבל השאר עקבות. מזוננו היחידי היו תפודים מהשדות, שבשלנום בלילות.

פעם, בצאתנו מהבונקר שמענו ברכה בפולנית ״דז׳ן דוברי כלופצי״! (בוקר טוב, חבריא). נשארנו כמאובנים. נשאלנו ע״י הפולני, אם לא ראינו אדם עם שני סוסים. מבלי לחכות לתשובה התרחק האיש.

אנו שומעים לאחרונה יותר ויותר רעש מטוסים מפציצים, אף הבונקר שלנו נפגע ולשמחתנו, ללא קרבנות. נכנסתי לבונקר, שמא אמצא שם שק לעטיפת הרגלים. לא מצאתי שום דבר. מעתה התחבאנו בתוך ערימות התבואה שבשדות. היריות לא פסקו והארץ רעשה.

צרה חדשה פגעה בי. בתוך החברה שלנו קם מאבק. פשוט, לא הסכימו שאלך אני והילדה בחברתם. לא הועילו תחנונים ובכי. נאלצנו להסתתר בשדות בתוך ערימות התבואה. בלילה הגעתי עם הילדה לבית אכר. ישבנו מאחורי המשק כל היום, מבלי לטעום משהו. בזמן שהגישו

מספוא לבהמות בקשה אותי הילדה לפנות אל האכר, שיאכיל אותה. רמזתי לה שסכנה כעת לצאת ולבקש אוכל. בלילה נכנסנו לבית הכפרי. הוא נדהם וקרא בקול: "העוד חיים אתם ?"

האיש האכיל אותנו וסיפר, שהאמטסקומיסר והז'נדרמריה עזבו את סוקולי והחזית מתקרבת. בקשתי אותו לקבל לביתו את הילדה. האכר התחמק מהדבר, בהסבירו, שסכנה אורבת לו, במקרה שימצאו אצלו את הילדה. הוא יעץ לי להשאר בכפר, במרחק מה מביתו והבטיח לספק לנו מזון. קבלנו מיד לחם ורשות לקחת מהמרתף תפוחי־אדמה.

למחרת עבר מעל לכפר מטוס סובייטי והצית מספר בתים. ישבתי עם הילדה במרתף. לאחר יומיים בישר לנו האכר, שהסובייטים הגיעו לנהר נארב, לערך 18 ק"מ מהמקום, בו נמצאנו. האיש יעץ לנו להזהר משודדים והזכיר, שאך ימים ספורים נשארו לשחרור, ע"י הרוסים, לכשעצמי, שערתי שהענין עלול להמשך עוד כשבועיים, עקב הגשרים ההרוסים ע"י הגרמנים, שלא יתוקנו במהרה.

הצטיידתי בלחם וחזרתי עם הילדה למקומי הישן, כדי לחכות שם עד שעת השחרור. לפתע הופיעו בפנינו שלשה אנשים. נבהלתי מאד, אך הם הרגיעו אותי ויעצו להסתלק לאלתר, כי עלולים לבוא לכאן אנשים כאלה, שלא יהססו לרצוח אותנו. עברנו מיד למקום אחר ולמעשה החלפנו את המקומות מדי יום ביומו.

פעם הבחנתי בתנועת אדם בקרבתנו ומיד התחבאנו בין ערמות התבואה. משם ראיתי איש גיסטאפו מתקרב, כאלו אלי... הרגשתי שאני אבוד. להפתעתי הוא הציץ רק לתוך מרתף עם תפוחי אדמה והתרחק, כדי לחזור עם עגלתו ולהעמיס עליה מטען.
פעם אחרת עבר בקרבתנו גרמני, שהוביל שלוש פרות. אחת הפרות התחככה בערימה שלידנו, התפתלה בחבל וכמעט דרסה אותנו. טוב, שהגרמני לא הבחין בנו.

לכפר לא יכולנו להגיע. מספר פעמים טעינו בדרך. פעם האזנתי לשיחה בין שתי נשים, באם אפשר יהיה מחר ללכת לכנסיה ואם ישרור שקט בסביבה. שמעתי גם שיחה אחרת לנושא אספקה קונטינגנט מזון לחזית. לא יכולתי לדעת מה מתרחש ומה פירוש הדבורים... היינו עייפים ורעבים לאחר נדידה במשך ארבעה ימים, מבלי יכולת להגיע לישוב בשעות הלילה. החלטתי ללכת לכפר סמוך לאור היום ולמצוא אוכל, אחרת נגוע ברעב. בדרכנו עברנו שדה בצלים והחיינו קמעא את נפשנו. אכר, שעבר בדרך אמר לי, שהסובייטים נמצאים בסוקולי, מאז יום ד'. קשה היה לי לתת אמון בדבריו...

בכפר, שמעתי אותה הגירסה על דבר בואם של הסובייטים, אולם באחד הבתים נאמר לי, שהגרמנים עדיין לא עזבו. קבלתי לחם והשתרענו מאחורי הכפר על הקרקע, לשם מנוחה. עד יום ב' המשכנו לנדוד, מבלי לדעת על המצב לאמיתו של דבר.

למחרת, יום ג' החלטתי להגיע לסוקולי, לאחר נדודים ביערות ובין בונקרים במשך 22 חדשים ארוכים.

בסוקולי מצאתי את גיסי לשעבר, חיים טוביה ליטבק. נפלנו זה על צואר זה בחבוקים ובבכי. סיפרנו אחד לשני על התלאות ויסורי הגיהינום, שעברו על בשרנו.

ברחוב עצר אותי פטרול רוסי. בהיותי בלי תעודות, הובלתי לקומנדטורה. נמצא שם אדם, שהכיר אותי ומיד שוחררתי.

אט, אט נראו בסוקולי יותר נצולים יהודים, שחזרו מהיערות והבונקרים. כולם התגוררו יחד בחורבות הבית בן שלוש הקומות, של אלתרקה הקטן. מאוחר יותר נפרדו האנשים קבוצות

קבוצות ומצאו להם בתי מגורים. גם עבודה נמצאה וכולם הסתדרו פחות, או יותר, עד שקרה אסון חדש, ששם קץ ליישוב היהודי בסוקולי.

הדבר הנורא קרה שלושה ימים לאחר, שהקומנדטורה הסובייטית עזבה את סוקולי, המשרדים שלה נמצאו בביתו של מרדכי סורסקי. לאחר עזיבת הרוסים, נכנסו לשם שלוש משפחות של יהודים משארית הפליטה. באותו שבוע, במוצאי שבת ערכו יהודי סוקולי חגיגה בבית זה. לפתע, פלשו שודדים פולנים לדירה ורצחו במקום חמישה איש מהחוגגים; המהנדס הצעירדוד ז׳לטי, שהסתתר כל זמן הכבוש ביחד עם אמו, אצל פולני. דוד קוסצ׳בסקי, שהובל למחנה ההשמדה טרבלינקה וניצל פעמיים ממות. שיינצ׳ה אולשק, אשה צעירה מקובילין, שניצלה בעשרות נסים והתחתנה לאחרונה. טולקה, בת הארבע, קרובת משפחה של שיינצ׳ה. באשה וויינשטין, קרבן מחנה רכוז, שעמדה להנשא לבחור מסוקולי. מספר יהודים הסתתרו בחדר סמוך מתחת למטות ונפגעו אף הם מיריות הרוצחים. בין אלה היו: שמאי, בנו של חיים ליטבק ואחיו בן ה־12 שייקה, שאך הגיע למקום, ישר לזרועותיהם של היורים. מספר יהודים נמלטו דרך החלונות וחלק מהם נצלו ממות, עקב קלקול פתאומי של כלי היריה.

השודדים הרוצחים הורידו את המגפיים מרגלי קרבנותיהם ורוקנו את הארונות מהבגדים ומכל החפצים. תוך המהומה התהפכה עששית והנפט נשפך. פרצה דליקה ואז הסתלקו הפולנים הרוצחים. למחרת, נודע בקהילת ביאליסטוק על דבר הרצח ומשם הגיעו נציגים, כדי להעביר את הקרבנות לביאליסטוק, לערוך לוויה ולקברם בקבר אחים.

כל יתר יהודי סוקולי, שנשארו בחיים עזבו לצמיתות את עירם ועברו לביאליסטוק, שם התבסס בינתיים ישוב של יהודים.

משה סורסקי, כפר אביב

נתיבי היסורים שלי

משה סורסקי

שבעה חברים היינו וראשונים שגויסו בעירנו סוקולי, מיד אחרי ראש השנה, שנת 1940.

א. מנדל לב, בנו של לייבל בשקס. ב. דוד יהודל שבייצ'ניק, בן טובה דבורה הכובענית. ג. זלמן גולדברג, בן ישראל הנפח. ד. שמואלקה צ'רני, בן אברהמקה עושה החבלים. ה. שייקה צ'רני, בן זוסל החיט. ו. מנדל שווארץ מקובילין. ז. אני, משה בן יענקל הנפח.

לנצח נחרת בזכרוני כיצד לוו אותנו הורינו לתחנת הרכבת — לאפי. דמעות זלגו כמים.

הגענו לעיר הרוסית, צ'רניגוב ואז החל עבורנו הגיהינום. מיד נשלחנו לקו החזית הראשון. משבעת חברינו נשארנו אך שניים בחיים: מנדל שווארץ ואנוכי. שאר חמשת החברים נפלו בקרב נגד היטלר. הגרמנים התקדמו ודהרו קדימה בחזית הרוסית.

נמצאתי בחברתו של מכרי הפולני, וולאדק רושקובסקי, מיבלונובה והחלטנו שנינו להתרחק מהיחידה שלנו שנסוגה מהחזית ולהבקיע דוקא את הקו של הגרמנים, כדי להגיע חזרה לסוקולי. בדרכנו הספקנו לשמוע על מעשיהם הרצחניים של הכובשים.

בן לוויתי, וולאדק הבטיח לתת לי מחסה, אך לא שוכנעתי מדבריו והבינותי, שנכנס אני מרצוני ללוע האריה. ללא שהות, חזרתי על עקבותי והתערבתי עם המוני הולכים, בעקבות הצבא האדום הנסוג. נדדתי זמן מסויים עד שנעצרתי ונשלחתי לעיר הרחוקה, הרוסית — צ'ליאבינסק, שעל הנהר אורל. עבדתי שם עבודת פרך ואכלתי קדחת, עד שנחלשתי מאד ולא יכולתי ללכת עוד על רגלי.

פעם שמעתי קול צעקה מפי המפקד הפוליטרוק: צא אלי, סורסקי! אני חולה — עניתי. הפוליטרוק נתן פקודה לשלוח אותי לרופא ובמקרה, שלא יאשר הרופא מחלה כלשהי אצלי, יש לשלוח אותי מיד חזרה אליו. משמעותו של הדבר, שאם הרופא לא יאשר את דברי על המחלה, יישלח כדור לראשי.

במקרה היה הרופא יהודי מקרקוב והחייל שהוביל אותי לרופא — גוי. רמזתי ביידיש לרופא, שחיי נתונים בידיו... הוא הבין יפה את הרמז ושחרר אותי בינתיים לשלושה ימים. כך

נצלתי ממות. שקלתי את מצבי הביש ולא נשאר לי, אלא לברוח ממחנה העבודה. ערקתי והגעתי לעיר אופה. נודע לי שבעיר זאת נמצא נציג פולני והלכתי למשרדו. שם ראיתי למזלי, קפיטאן פולני, המוכר לי מסוקולי והוא חתנו של הנפח גראבובסקי. ספרתי לו מי אני והוא עזר לי הרבה. בתחילה שלח אותי לוועדה פולנית בטשקנט. בהיותי יהודי, סרבו לקבל אותי לשורות הצבא הפולני של הגנרל אנדרס. אז קבלתי מידי הקפיטאן גרבובסקי אשור, המתיר לי לנסוע לכל מקום שארצה. בחרתי לנסוע לחבל אלטאי. עבדתי שם בקולחוז — כנפח.

באמצע שנת 1943 הגיעה אלי הזמנה להצטרף לצבא הפולני של וונדה ושילבסקה. השתוקקתי לנקום ברוצחי משפחתי ובני עמי. שאפתי להשתתף בקרבות ולהיות מהראשונים בכל מקום מסוכן. נפצעתי קשה בקרב ע״י העיר — לנינו ושכבתי בבית חולים כ־4 חדשים. אחרי זמן התגייסתי לדיביזיה הראשונה על שם קושצ׳ושקו, ליד לובלין. התקדמנו והגענו לוורשה.

זלמן גולדברג ודוד יהודה שוויצ׳ניק

בהיותנו בעיר רמברטוב שעל יד וורשה, לא יכולתי לשקוט מבלי לראות את עיר מולדתי — סוקולי. הדרך לשם היתה בעת ההיא בחזקת סכנה, כי חיילי צבא המחתרת הפולני א. ק. (ארמיה קראיובה) האנטישמי, נפוצו בכל הדרכים והתנפלו על כל מי שהיה חשד להם עליו, שהוא יהודי.

סכנתי את חיי ולא התחשבתי בשום דבר ובלבד להסתכל ולראות את עירי — מקום הולדתי.

בהגיעי לסוקולי נתקלתי ע״י הכביש בילד חלש וחיוור. הוא עמד על יד ביתו של מרדכי סורסקי. היה זה יענקלה בן חיים טוביה הנפח. הוא הכיר אותי מיד ובישר לי, שאיש מבני משפחתי לא נשאר בחיים.

נכנסתי בלווית הילד לבית ברל שייקס, שם התגוררו הנשארים בחיים ממשפחת חיים טוביה ליטבק. ראיתי במו עיני את החורבן של עירנו ומיד חזרתי ליחידתי.

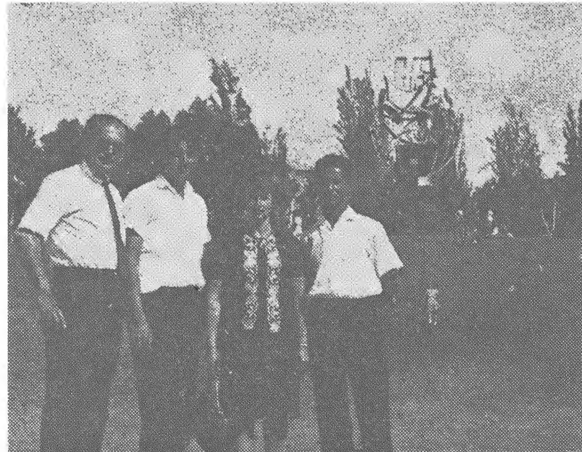
שאיפתי לנקום ברוצחי הורי, אחי ואחיותי התחזקה בי יותר ויותר.

בשנת 1946 שוחררתי מהצבא וזמן קצר עוד נשארתי בפולין. נוכחתי, כי לשארית הפליטה של עמנו אין כל עתיד בפולין והחלטתי לעלות לארץ ישראל.

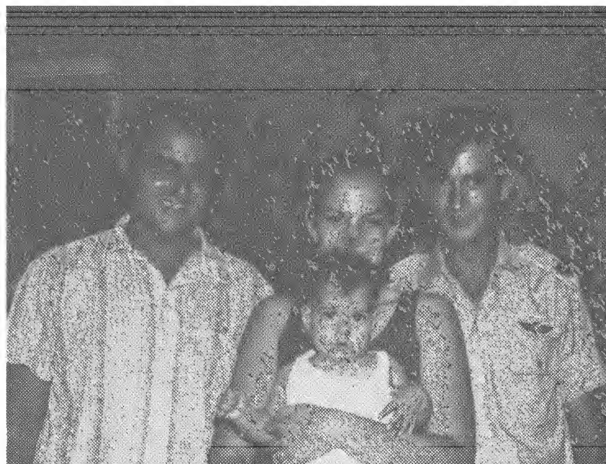
בדרכי ארצה, שהיתי באוסטריה. שם התחתנתי והפלגנו עם אשתי באניית מעפילים לארץ ישראל.

נגזר עלינו להאבק עוד שנה שלמה, כי נשלחנו לקפריסין. שם נולד בני בכורי.

בשנת 1947 הגענו ארצה. היה זה בפתח מלחמת השחרור. התגייסתי לצה"ל ובמשך כל המלחמה שרתתי בחטיבת „גבעתי" — המפורסמת.

משפחת סורסקי בכפר אביב
מימין: משה סורסקי, רעיתו חנו, בנו יעקב ודודו לייבל מאמריקה

בניו, כלתו ונכדתו של משה סורסקי

רחל קלישר, מכמורת

בובצה שפרן

רחל קלישר

מוטל ופשה שפרן, הורי בובצה שכלו ששה ילדים, ובובצ׳לה השביעית, הצעירה בילדים נותרה להוריה האומללים. הם שמרו עליה כעל בבת עינם והעתירו עליה שפע אהבה ותשומת לב.

כשפרצה מלחמת רוסיה־גרמניה היתה כבר בובצה עלמה בשנות העשרים שלה.

יפה היתה, גזרה תמירה, שערות בהירות ועיני יונה כחולות וחולמניות.

הוריה כבר לא צעירים היו, תשושים וחלושים. בליל חיסול יהדות סוקולי הצליחה משפחת שפרן, כמו רוב תושבי העירה, לברוח ליערות הסביבה. החורף התקרב והתחיל לתת אותותיו. הקור והצנה חדרו עמוק לעצמות ואז הזדקקו היהודים המסתתרים ביערות לעזרת האכרים, יושבי הכפרים. בימים הראשונים לבריחתם הושיטו הפולנים עזרת מה ליהודים, אך במשך הימים התאימו את יחסם לאומללים לפי מצב מזג האויר, בחוץ הלך וגבר הקור ויחסם הלך והתקרר עד שבסוף לא הרשו ליהודי לדרוך על סף ביתם.

באותה תקופה נמצאה משפחת שפרן בשוחה ביער קובלבשיציזנה. מצבם היה כבר בכי רע. רגלו האחת של מוטל קפאה מקור והרעב הציק להם נורא. בלית ברירה שמה המשפחה את פעמיה לכפר בתקוה להשיג קצת תבשיל ואולי גם לשהות שעות מספר באחד הבתים כדי להתחמם.

היום כבר החשיך כשהגיעו לכפר. בבקתות העלו אור ומתוכן בקעו קולות עליזים. שם, בפנים יושבים אנשים שלוים ושבעים. הקור בחוץ אינו מדאיג אותם. מה איכפת להם הקרה, אם הם יושבים ספונים בבתיהם החמים ועל הכריים ממתינה להם ארוחת ערב דשנה.

בובצה השאירה את הוריה על יד עץ ונכנסה אל אחת הבקתות. כשפתחה את הדלת עלה באפה ריחו הטוב של שומן מטוגן. היא מנסה את מזלה ואומרת: בבקשה תנו לי משהו לאכול, כי רעבה הנני.

— צאי מהר מביתי — רעמה באזניה תשובת עקרת הבית. — הטרם ידעת כי הכניסה לבית פולני אסורה ליהודים?

ב„קבלת פנים" דומה נתקלה בובצה בשאר בתי הכפר.

היא חזרה אל הוריה, שחכו לה על יד העץ. אכזבה ויאוש תקף אותם בהאזינם לסיפור בתם. אף אחד אינו מרשה להם להכנס. ננעלו בפניהם כל דלתות הבתים.

מה עליהם לעשות עכשו? לא נשארה להם דרך אחרת בלתי אם לחזור היערה לשוחה ולהקבר בה חיים.

שלג עבה יורד. שלש דמויות, ספק אנשים, ספק צללים, עומדות, ידיהם שמוטות ומפעם לפעם רוקעות ברגליים כדי להתחמם. בברכים כושלות חוזרים ליער. והנה ממורד הגבעה בוקע אור בודד. „בבית זה עוד לא הייתי" התעוררה בובצה מקפאונה — אנסה עוד את מזלי פה. הוריה נשארו על יד הגדר והיא נכנסה פנימה. קרש הצלה אחרון.

„הרשו לי להתחמם תחת קורת גגכם" מלמלה הנערה.

לתמהונה הגדול שמעה תשובה:

„בבקשה, תחממי כאות נפשך".

— אבל — הוסיפה בובצ'ה — אינני לבדי, הורי עומדים קפואים על יד הגדר.

עקרת הבית פתחה את הדלת והזמינה את ההורים. תפוחי אדמה מתובלים שביסקים ומרקת כרוב מהביל השקיט את רעבון השלושה. עיניהם אורו, פניהם קרנו.

הם נשארו שם ללון חבויים בתוך ערמת שחת ומכוסים בשמיכות.

למחרת לא גרשום.

בובצ'ה התידדה עד מהרה עם בני המשפחה והתחילה לעזור בעבודות הבית. קלפה תפוחי־אדמה ,הדיחה כלים, בישלה לחזירים והאכילה אותם. היא נראתה כאחת מבני המשפחה בסינור ומטפחת לבנה לראשה.

פעם העירה לה בעלת הבית: אינך דומה בכלל ליהודיה. את יכולה בשקט להשאר אתנו. אף אחד לא יכירך.

בעלת הבית, שליווּבסקה, היתה אלמנה. בנה, יחידה, סטשק ניהל את משקם הזעיר. באותו בית, בחדר שני, גרה בתה הנשואה עם בעלה ושני ילדיה.

מפעם לפעם בערבי יום ראשון של החורף היה סטשק נוהג להזמין את חבריו הקרובים (מכפרים סמוכים) לביתו ל„כוסית". באחד מהערבים האלה נוכחה גם בובצ'ה. הוא בטח בחבריו ולא נרתע להציג לפניהם את ה„אורחת" היהודיה.

הבחורים שתו סמוגון (יי"ש תוצרת בית) ואכלו. מצב הרוח היה מרומם ונתנו בשיר קולם. וכטוב לבם ביין בקשו מבובצה שתשמיע להם גם היא איזה שיר .מהתחלה סרבה, אך כשנפגשה עם מבטו המתחנן של סטשק הרהרה רגע והתחילה בשיר הפולני „הנודד":

הישללו מנודד זכות קיום,
היהיה גורלו אך מכות ואיום?
אם כל יום יופקר ללעג ורמיסה
וגורל חייו יהיו לטרף ולמשיסה?...
...ככלב בלי בית אשוטט!

Czy włóczęga jest coś najgorszego,
Czy włóczęga niema prawa żyć?
Czy włóczęga tylko jest do tego,
By go wyśmiewać, szturchać i bić?
Wałęsam się jak opętany pies!

בהגיעה למלים אלה נתק קולה ולא יכלה להמשיך. דמעות חנקו בגרונה ופרצה בבכי.

כל המסובים נשארו דמומים במקומותיהם. אף אחד לא ניסה לנחמה. לאט, ובשקט חמקו החברים מהחדר.

ימים חלפו. בובצה התאקלמה בבית האכרים שליבובסקי. בנועם הליכותיה, ובחריצותה רכשה לה את אהדת בני המשפחה. הוריה היו במחבוא בתוך הבית. גם הם הביאו תועלת במשק הבית. פשה מרטה נוצות אווזים ומוטל, שהיה שען במקצועו, תקן את שעוני בני משפחה.

בינתיים הגיעו אליהם שמועות שבגיטו ביאליסטוק עדיין שקט ושרידי יהדות סוקולי התקבצו שם. לבם של השפרנים פעם לשמע הידיעות הללו: עוד יש פנה ברחבי המחוז בה חיים יהודים. ויהי מה, הם מוכרחים להגיע לשם. אם נותר להם עוד קצת לחיות הם רוצים להיות יחד עם אחיהם בני ישראל.

הרצון להמצא בין יהודים הלך וגבר. בובצה הודיעה לסטשק על החלטתם לעבור לגיטו ביאליסטוק. אז התחיל הויכוח הדרמטי ביניהם. הוא רצה לשכנעה שהשהיה בגיטו ביליסטוק פירושו מות. אולי יתמהמה, אמר, אך בסופו יבוא.

השארי אתנו — אמר — נסדר כך שזרים לא ידעו שאתם נמצאים פה. להוריך אחפור בונקר ביער וכל יום נביא להם אוכל. את לעומ ת זאת יכולה בשקט להשאר בבית, את נראית כאחת מאתנו ומטיבה לדבר פולנית. מפעם לפעם תחליפי את מקום מגוריך. יש לי חברים טובים בסביבה והם יעזרו לך. אני גם מקוה להשיג עבורך תעודת זהות פולנית. אל תלכי לגיטו.

בובצ׳ה שפרן

סטשק — ענתה לו בובצה — זכור שבמעשיך אלה אתה מסכן את חייך וחיי בני משפחתך. אם נתפש אצלכם יחסלו אתכם הגרמנים וחבל שאנשים כה טובים, כמוכם, ישמדו. אנחנו יהודים וגורלנו נחרץ. ולמה בעצם יהיה גורלנו יותר טוב מגורל שאר אחינו ואחיותנו היהודים?

— בבצ׳ה, לכם יש סכויים להשאר בחיים. אל תלכי לגיטו. שם מות בטוח. השארי פה. אני רוצה שתחיי. עודך כה צעירה ו...יפה.

בובצה אובדת עצות. נכונים דברי סטשק.

„בגיטו המות בטוח” ובבית זה? היא העיפה את מבטה על פני סטאשק הרחבים והטובים. כן, הרהרה, אותי הוא יציל אבל רק אותי. הורי יהיו מופקרים. הם לא יחזיקו מעמד ביער. אם אשאר בחיים, יהיה זה רק הודות לסטשק. חיי, אם כן, יהיו שייכים לו, רכושו הפרטי, תהיה לו כל הזכות לזה.

— מה החלטתך? הפסיק סטשק את מחשבותיה. בובצה נטלה את ידו בידה ולחצה אל לבה. סטשק — גמגמה בובצה מתוך דמעות — אתה כל כך טוב אלי, יותר מדי טוב. אבל הבן אותי אני יהודיה וכזאת אני רוצה להשאר.

סטשק, מופתע, התרומם מהספסל.

— אבל איני דורש ממך דבר. חפצי הוא שלהבות הכבשן שבטרבלינקה לא תלכחנה את גופך. אני רוצה שתחיי, בובצה.

עוד באותו לילה רתם סטשק את עגלתו והסיע את משפחת שפרן לביאליסטוק. בהגיעם לפרבר העיר ירדו מהעגלה ובחשאי נפרדו מסטשק. בלחצו את ידה של בובצה לחש: זכרי, ביתי יהיה תמיד פתוח לפניך.

16 לאוגוסט 1943, יום חיסול גיטו ביליסטוק. כחצי שעה לפני פרוץ קלגסי הגרמנים לגיטו ראיתי את בובצה עם הוריה. מישהו הציע לה מקום בבונקר. היא סרבה. לא רצתה להשאיר את הוריה לבדם. את הדרך צעדה כל חייה יחד אתם, ולא רצתה לעזבם לנפשם בדרכם האחרונה. היא פנתה אז אלי ואמרה: רחל, אם תצליחי להחלץ מהתופת הזה, לכי אל סטשק, תמסרי לו דרישת שלום אחרונה ממני. הוא יעזור לך. לשמע דבריה נצנץ בי רעיון: בואי בובצ׳לה, אמרתי, נחפש יחד דרך הצלה.

— לא יקירתי, — היתה תשובתה, — אם אפילו תמצא לי דרך הצלה, לא אוכל להמשיך את חיי כיהודיה, מוטב לי איפוא לסיימם כמות שהנני. אלך, אם כן, עם כולם, כיהודיה. אלה היו מליה האחרונות של בובצה.

נפרדנו ומאז לא ראיתיה יותר.

זלמן סוקמן ז"ל, תל-אביב

זלמן סוקמן

בכפר פיעטקבה

בכפר פיעטקבה הסמוך לסוקולי גרו שלשים וכמה משפחות נוצריות וכמה משפחות יהודיות.

כשנכנסו הקלגסים הגרמנים לכפר פיעטקבה קראו להתאסף לכל תושבי הכפר והכריזו לפניהם את הפקודות דלהלן: ליהודי אסור להחזיק בסוס ובפרה, ליהודי אסור ללכת במדרכה, כי אם באמצע הרחוב, על יהודי לשאת אות קלון, סמרטוט צהוב על בגדיו, ליהודי אסור לנהל מסחר. כשנשלחו התושבים לעבודות שלחו את היהודים לנקות את בתי השמוש ולהוציא את הזבל מרפתות הבהמות. הגרמנים מינו ראש כפר שהעמיד את כל היהודים שבכפר בשורה אחת, בדק אותם, אם נושאים אות קלון על בגדיהם והזהירם אם ימצא יהודי בלי אות, יירה במקום. בכפר פיעטקבה היתה טחנת קמח מונעת ע"י זרם מים ומפעל לתעשית פחמים וזפת. על כל אחוזות הפריצים שבאיזור היה ממונה מנהל גרמני, אולם בועידה המקומית שרתו פקידים אזרחים פולנים. המנהל המקומי של האחוזה והפנקסן, שניהם היו מידידי הטובים. כבעל מקצוע מנוסה בחרו בי המנהלים המקומיים לנהל את טחנת הקמח ומפעל הזפת והקציבו משכורתי ל־750 מרקים גרמנים לחודש. לאחר זמן נודע למנהל הכללי הגרמני שאני יהודי והפחית את משכורתי החדשית למחצית, על אף שהאזרחים המקומיים שבחוני כבעל מקצוע מנוסה. פעם אחת הודיעה אשת המנהל הכללי, לעובדיה היהודים כי למחרת יוציאו את כל היהודים מהכפר. בתי הלכה לשאול עצה אצל הפנקסן הנוצרי, והוא יעץ להניח את הפנקסים והמפתחות על השולחן. אני, אשתי יוכבד ושתי בנותינו גולדה וחיה, החלטנו באותו הלילה לברוח לעיר בריינסק. את יהודי הכפר הנשארים הובילו למחרת בבוקר לקרבת בריינסק והשמידו אותם. אני עם כל בני משפחתי היינו בבונקר בבריינסק. לאחר זמן קבלנו ידיעה מגיטו ביאליסטוק כי למחרת יוציאו את היהודים מבריינסק ויובילו אותם דרך ביעלסק לביאליסטוק. באותו יום גרשו את היהודים מ־56 עירות. אני ובני משפחתי החלטנו לברוח לכפר לוקוביצי לידיד נוצרי. הנוצרי ידידי, יעצני לחלק את בני משפחתי לבודדם ולהסתירם לחוד. לאשתי קניתי תעודת זהות מתאימה לגיל שלה ושלחתיה בידי נוצרי מידידי לנוצרי מכר שני במקום בטוח. בדרכה נמלכה אשתי ובקשה את הנוצרי השליח

שיוליך אותה למקום אחר, שנדמה לה כי שם בטוח יותר בשבילה. שם נתקלה באנשים אחרים: אם ושני בחורים נוצרים הם רצחו אותה ונטלו ממנה את כל רכושה, דולרים, זהב ותכשיטים. חפשתי לי מקום בטוח בשביל בנותי, בכפר ליזה סטארא. שלמתי בעד המחבוא לשתי בנותי ולי, אלף מרקים גרמנים לחודש. בשביל שתי בנותי נתן חדר עם כניסה מיוחדת ובשבילי הכין חור בגורנו, שהכניסה לתוכו היתה דרך הגג. בחור היה חושך תמיד גם ביום. ממש קבר חי. בנותי היו בחדר הקטנטן שלהן כ־8 חדשים ושום איש לא ידע מי הן. פעם אחת, כשבעלת הבית אפתה לחם נכנסו בנותי לצלות קצת תפוחי אדמה בתנור החם. ואז נכנסה שכנה והבחינה בבנותי, אז נאלצו לעבור אלי לתוך חורי בגורן ואני הייתי עמהן ביחד 14 חדשים. כששתה האכר שלנו לשכרה, היה מתפאר, שיכול להמיתנו ולא יוודע הדבר לאיש. אבל, היות ולא הוא נתן לנו את החיים, הוא גם לא יטול אותם מאתנו. אשתו היתה מתאוננת בפנינו, שאין לה למעשה כל תועלת משכירת הבונקר, כי בעלה שותה לשכרה ומבזבז את כל הכסף שמקבל. בקשתיו לשתף את אשתו ברווחים, כי עלולה היא לפטפט ולגלות את מקום מחבואנו. השכור התעלם מעצתי, באמרו שאשתו לא תעיז לעשות כדבר הזה, כי היא מפחדת מפניו. פעמים הלכתי לידידים נוצרים ואפילו לכמרים, שהיו מידידי וקבלתי לחם ומצרכי מזון אחרים. בלעדי זאת היינו גוועים מרעב. המות ארב לנו וריחף נגד עינינו.

לאשרנו הרב, איש לא ידע על קיומנו ואפילו בני משפחת האכר, כגון: אמו בנו ואחותו.

באותו זמן עמדו הגרמנים לעזוב את האזור והם שרפו את בתי הכפר. האכר דרש מאתנו לעזוב את משקו ויצאנו משם. פה ושם שרצו עדיין גרמנים. ראינו בדרכנו חפירה ונכנסנו לתוכה. היה מונח שם חזיר. במקרה עבר במקום גרמני והבחין בנו. בתי בקשה אותו, שירשה לה לגשת לחורשה הקרובה, כי מונח שם שקיק עם לחם. הגרמני ענה, כי עובר כאן קו החזית ואסור לאזרח להמצא במקום. כנראה, לא ידע הגרמני שיהודים אנחנו והלך להביא לנו את הלחם.

אזנינו חרשו מרעמי התותחים. אחרי חצות קמנו ונסינו לעבור הרחק יותר, אל השדות. רק עברנו כמה מטרים ומיד עצר אותנו גרמני והוביל אותנו לקצין. הקצין שאל, אם פולנים אנחנו? בתי ענתה: כן! ואז גער בנו ושלח אותנו חזרה, באזהרה שירו בנו, כפי שקרה אמש עם אשה וילדה. בתי שאלה אותו לאן לפנות? הוא יעץ לנו להסתתר ביער, כי לפי השערתו יגיעו בקרוב הרוסים.

שבוע שלם נמשך המצב, בטרם באו הרוסים, בשדות יכולנו להסתתר בערימות התבואה, אך הגרמנים הציתו אותם לפני לכתם. בקושי נמלטנו היערה. היו שם חפירות, בהן ישבנו כיומיים. הרעב הציק לנו מאד ויצאנו לחפש אוכל. נתקלנו בפולני אחד שאמר לנו כי הגרמנים רדפו את הרוסים בחזית מרחק כ־4 קילומטרים וכרגע אין בכלל גרמנים בכפר. כך נכנסנו לתוך הכפר ועמדנו על יד אחד המשקים. לפתע הופיע גרמני ועצר אותנו ועוד מספר צעירים וצעירות. הוא רק הזהיר את כולם להסתלק, כי החזית קרובה.

אני ובתי שמחנו מאד וחשבנו, כי כבר נצלנו מהסכנה, אך אחת הצעירות הצביעה עלינו לגרמני כי יהודים אנחנו. הוא העמיד אותנו בהשגחת פולני אחד והלך לקחת את רובהו. במקרה היה הפולני איש ישר ויעץ לנו לברוח, אם מסוגלים אנו לכך! בתי אמרה לי, שאין בכוחה לרוץ. צעקתי עליה ונחמתיה: אולי יעזור ה׳ ואנחנו נוושע. רצתי אני והגרמני פתח במטר יריות אחרי. הצלחתי להגיע לחורשה ולהעלם מטווח ראיתו. הוא נגש לבתי ושאל אותה שנית, אם אכן יהודיה היא והעמיד אותה בפניה לקיר. היא שמעה את טעינת הכדורים לקנה הרובה. קרה נס, ואיש עבר במקום וחבילה על גבו. הגרמני חשב אותו לרוסי ופקד עליו לעמוד עם פניו אל הקיר.

האיש טען שהוא פולני והוציא את תעודת הזהות שלו. הוא גם הוסיף שיודע לדבר גרמנית. אם כך הדבר, אמר הגרמני, סימן שמרגל אתה!

בתי ניצלה את התענינותו של החייל באזרח וחמקה לשדה, שם התחבאה בין הפשתן שהיה בתקופה זאת בשדות ונשארה שם יומיים.

בינתיים הגיעו הרוסים והיא נצלה ממות בטוח. לאחר שברחתי אני מהגרמני, נתקלתי בתעלת מים. מבלי לחשוב, קפצתי לתוכה ובקושי יכולתי אחר כך להחלץ ממנה. הייתי כולי רטוב ונכנסתי לשדה חטים. מסביב נעשה חושך. לא רחוק ממני עמדו תותחים וגרמנים על ידם. רעימת התותחים היתה מלווה צעקות ופקודות. זחלתי על ארבע והתרחקתי מהם ככל האפשר. בבוקר הצטרפתי לקבוצת פולנים שעברו במקום לכוון הכפר השרוף. הבית האחרון בכפר נשאר שלם ומאחוריו גן עצי שזיפים. מצאתי ערימת קש ושכבתי לנוח עליה.

לא הספקתי לעצום את העיניים ומולי עברו גרמנים. תודה לאל, שלא הבחינו בי! לא יכולתי עוד להשאר במקום והמשכתי להתקדם. לפני הופיעו 2 חיילים והובילו אותי למטה שלהם. שם שאלו אותי לזהותי ומה עושה אני במקום? אמרתי כי מחפש אני אחרי פרתי, שברחה. שמי פלונסקי ואני פולני. הם שוכנעו בדברי ושחררו אותי.

נודע לי אחרי כן שהיו אלה רוסים. חזרתי אליהם וראיתי ביניהם חייל יהודי. אמרתי לו כי גם אני יהודי. החייל היהודי נכנס הביתה והביא לי משם לחם וכד חלב.

כשנודע במטה שיהודי אני, שאלוני על שם מה רמיתי אותם, באמרי שפולני אנוכי?

ספרתי להם מקצת הנוראות שפקדו אותי ואת משפחתי ומיד קרבוני בלבביות. קבלתי אוכל ומשקה טוב ויכולתי לנוח על מצע מצויין.

לאחר כל זאת הלכתי לחפש את עקבות בתי, שראיתיה לאחרונה ברשות הגרמני. לא האמנתי שאפגגוש אותה בחיים. לאשרי הרב גליתי אחרי חפוש בכפר קרוב את שתי הבנות שלי. גם את הצעירה וגם את הבכירה, שעבדה שם במטבח בזמן הגרמנים ואיש לא ידע על שהיא יהודיה. מי יתאר את שמחתנו? התחבקנו ובכינו.

הרב יוסף רוזנבלום זצ"ל

הרב יוסף רוזנבלום זצ"ל

זכרונות וקורות חיי בסוקולי

(מיומנו של הרב)

עד פרוץ המלחמה ב־1 בספטמבר 1939 מנתה האוכלוסיה היהודית בסוקולי 1800 נפש. כיום, 1.1.1943 מסכם אנכי רשימה טרגית של אבדן והשמדת מחצית היהודים היקרים לי, בעירתי. 850 איש נעקרו ונשלחו למקומות בלתי ידועים, 650 נפש נהרסו, נפרדו ממשפחותיהם הענפות והובלו לגיטו ביאליסוק. 150 איש בערך, נורו למות.

העירה סוקולי, היא תחנת רכבת בקו ביאליסטוק — לומז'ה. רוב תושבי המקום, יהודים, עסקו במלאכה ובמסחר, שעמד בדרגה לא מבוטלת והפולנים ואפילו הגרמנים לא יכלו להסתיר את הערכתם החיובית ממנו.

ביום ג', ראש חודש אלול, 12.9.39 נפלה סוקולי בידי הגרמנים. באותו יום הגיע לביתי זקיף והובילוני לרשות צבאית עליונה, שבעיר. ביודעי את גורל הרבנים בערים אחרות, הבינותי שעלי להיות מוכן לדרך "ארוכה" ולקחתי אתי את התפילין.

החייל שאל אותי, אם אין אתי נשק ועוד שאלות כהנה וכהנה. תוך כך הגענו לפרשת דרכים. יהודי המקום לוו אותי במבטי פחד וחרדה.

להפתעתי נתקבלתי אצל הקצונה "באהדה". הציגו לי שאלות על היחסים בין היהודים והפולנים ובסוף הודיעו לי, שממנים אותי כנציג רוב אוכלוסי העירה וכאחראי לסדר ולשקט במקום. נסיתי להסביר, שאוכל לשאת באחריות על הקהילה היהודית והעזתי אפילו להציע למנות אחד מאישי הכנסיה, כנציג האוכלוסיה הנוצרית. אף שהבינו היטב את המוטיביציה שלי, עמדו בכל זאת על דעתם.

כשחזרתי הביתה, מסרתי את הידיעה המרגיעה לתושבים בהנחה, שכל הרע מאחורינו. במצב זה התחילו היהודים להתכונן לחג ראש השנה.

לפתע, באותו יום עברו גרמנים בלווי פאול שויטהאוער, גרמני מקומי (פולקסדויטש,) על פתחי הבתים ואסרו את כל הגברים, בגיל 60־15.

הם הגיעו גם לביתי, אך נרתעו כנראה בהשפעת הבכי של ילדי הקטנים ולא נגעו בי לרעה. תוך כך, שמענו צרור יריות ובעקבותיהם הבחנתי מבעד החלונות תמרות עשן ולשונות אש

פורצות מכל העיר. הרבה בתים במרכז, בערו. החרדה והפניקה בלב היהודים גדלה והתפשטה. את האסירים הובילו הגרמנים עד לקצה העיר ודחסו אותם לתוך בית, שעמד בבניה. רבים האנשים שברחו לשדות ופרדסים מחוץ לעיר ואני עם בני משפחתי ביניהם. לאחר ליל נדודים, תוך פחד ורעדה, יצאתי ממחבואי החוצה, מלא אכזבה וכאב. להפתעתי, באו לקראתי אנשים ובשורה בפיהם, ששוחררו ממעצרם ונשלחו לבתיהם.

ŻYDOWSKI INSTYTUT HISTORYCZNY
יידישער היסטארישער אינסטיטוט
WARSZAWA, AL. GEN. ŚWIERCZEWSKIEGO 79

Telefony: 66530, 66843 W-wa, dn. 4/5 1964 r.

858/64

ארגון יוצאי סוקולי
בישראל
ת.ד. 248 נתניה

אויף אײער בקשה שיקן מיר אײך איבער א קאפיע פונעם טאגבוך
פון הרב ראזענבלום.

מיט דרך-ארץ

דירעקטאר
פון ייד. היסטארישן אינסטיטוט
פראפ. ב. מארק

היומן המקורי של הרב רוזנבלום נמצא במכון ההיסטורי בוורשה, פולין

בכל זאת, קציר הדמים של הלילה, עצוב. שלושה יהודים נורו ברחוב והם: ר׳ קלמן אוקון׳ בן ה־70, ר׳ אלתר נובק בן ה־60 ור׳ אלתר סלודקי בן החמשים. הקדושים הובאו לקבורה בקבר אחים, בבית העלמין. עשרות יהודים נפצעו ומתו לאחר מכן, ביסורים רבים, ביניהם; אברהם יוסף שפירא, חייצ׳ה עלנברג וחיים דכוביץ מהכפר, 30 בתי יהודים עלו באש. 50 משפחות נשארו ללא קורת גג, ביניהם תושבי סוקולי ואנשים מחוץ למקום, שמצאו מקלט זמני בעירתנו. רכוש ביתי רב היה למאכולת הלהבות. על סבות הדליקה היו גירסות שונות. אחת מהן, נסבה על קטטה ומכות בין חיילים גרמנים וחנוני פולני. בכפר לאכי נהרגו 3 גרמנים והם נקברו ברחבת הכנסיה. הצתת הבתים בסוקולי היתה נקמה כביכול ואזהרה לפולנים לרסון והכנעה בפני השלטון. גירסה אחרת אמרה, שהגרמנים הציתו בתים כדי להאיר דרכם בליל אפל.

רצוני לציין, שלא כל הגרמנים גילו אכזריות. היו ביניהם כאלה, שניסו לעזור לכבות את האש ולסייע לקרבנות ועל כך יעיד המקרה, שחייל גרמני טיפל בחייצ׳ה עלנברג הפצועה וניסה להקל עליה את היסורים.

באופן יחסי היה מצבנו קל יותר, לעומת הסבל של עירות שכנות, כגון: ויסוקי מזובייצק ולומז׳ה.

הגרמנים שהו בסוקולי 12 ימים, החל מ־11 ועד יום כפור ה־23 בספטמבר 1939. 12 הימים היו אולי נשארים בזכרון כמיוחדים, לולא המאורעות הטרגיים בעתיד ובפרט בשנת 1942, שהעמידו בצל את כל הרשע, שקדמו להם.

בינתיים, חיינו בסוקולי בפאניקה תמידית ובפחד לבאות. ילדים בכו והתיפחו כלעומת נראה

גרמני בסביבה. בצער נזכר אנכי, שדוקא הורים הפחידו את ילדיהם על מנת להרגיעם, באיום, לקרוא לגרמני, באם לא יפסיקו לבכות.

גרמנים בודדים עברו מבית לבית ועקלו סחורות עור וטקסטיל. אחרים מהם לקחו הכל, מה שבא לידיהם ולא בחלו כמובן, בתכשיטים, במטבע, בבגדים ובלבני גוף. פה ושם אצו רצו השודדים וסחבו אתם מזוודות וסלים, מלאי חפצים ודברי ערך. הם לא נרתעו מלחטט ולחפש בכלי מטה, בכביסה מלוכלכת, או לערוך חפושים אישיים על גופי גברים ונשים כאחד. לעתים קרובות ערכו הגרמנים חפושי לילה פתאומיים, באמתלה, שיהודים ירו מבעד חלונות. למעשה, הם בגדו בתורת הגזע שלהם ונטפלו לבנות ישראל. רק צעקות של הנתקפות יכלו להבריח את מתקיפיהן, מפאת חשש, שיוודע הדבר לממונים עליהם. כל הדברים האלה הפילו אימה על היהודים והרגשת אי בטחון תמידי.

ביום א׳ 17.9.39 זרמו לסוקולי פליטים רבים מויסוקי מזובייצק. בעקבות התנגדות של אנשי משטרה פולניים לחיילים גרמנים, הציתו האחרוניםאת כל העירה. בני הנוער, 90% מהם יהודים, נאסרו והוחזקו בתנאים איומים. הם נשלחו לאחר מכן לעיר לומז׳ה, מרחק 42 ק״מ ונסגרו בתוך חומות של כנסיה גרמנית ושוב בתנאים נוראים ותוך התעללות בהם. לא כל המגורשים הגיעו ללומז׳ה החלשים נפלו בדרך מאפיסת כוחות ונורו ע״י הגרמנים. אנשים קשישים, נשים וילדים בויסוקי מזובייצק, הובלו לשני מבנים גדולים שעוד נשארו לאחר השריפה ובאותו יום גורשו מהעיר. חלקם יצאו לעירה זמברובה השכנה, חלקם לביאליסטוק ויתרם הגיעו אלינו, לסוקולי. כזה היה גורלם של 3000 נפשות של יהודים, שנשארו בעירום ובחוסר כל. בין מחוסרי בית אלה, נמצא הזקן המופלג, הרב פרלמן מויסוקי מזובייצק. אנשי סוקולי קבלו את אחיהם בלב חם וחלקו אתם את גורלם. פחות או יותר התאקלמו כולם, בדיור ובמזון. רבים מן הבאים נשארו בסוקולי עד חסול העירה היהודית (ליקבידציה) וגורשו יחד אתנו למחנה ביאליסטוק.

ביום ב׳ דראש השנה היו פתחי בית הכנסת סגורים, מחשש לבאות. מניני יהודים התפללו בבתים ואפילו קיימו מצוות תקיעת שופר, אך תקעו לתוך ארונות, לבל ישמע קול השופר בחוץ. במשך הימים הספורים האלה, עמדתי בקשר עם ה״פולקסדויץ״, שהזכרתי את שמו מקודם ויכולתי להכחיש כל מיני שמועות, שהתפשטו ברחוב.

בימים 20 ו־21 בספטמבר 1939 רווחו שמועות על הסכם גרמני־סובייטי. הדבר עורר התרגשות בין הבריות, אבל אף אחד לא ידע לנחש, ברשות מי משניהם תשאר עירתנו, סוקולי. באותם הימים הגורליים הבחנו אמנם בתנועה של צבא גרמני, נסוג.

ביום ו׳, 22 בספטמבר, ערב יום כפור, עברו בסוקולי עגלות רתומות לסוסים, בטור ארוך ועליהם חיילים גרמנים. נראה היה בעליל, שמתכוננים לחנות במקום. מיד החלו לעצור אנשים צעירים לעבודות פנוי של מספר בנינים, ביניהם בית הכנסת ומספר בתי מדרש. כאן רצוני לציין מקרה נדיר. לאחר תפילת מנחה הבחנתי מבעד לחלוני במספר יהודים המתקרבים לביתי וספרי תורה בזרועותיהם והם מלווים ע״י לויטננט גרמני.

חלחלה ורעדה עברה בגופי ובפרט, שלפני רגע נכנס לחצר ביתי יהודי וצרור קש על שכמו. שיערתי ברגע זה, שעלול להתבצע לעינינו ״אוטו דא פה״ ז.א. להעלות באש את ספרי התורה, כפי שקרה הדבר הנורא בעירה רוטקי קוסקי. שם, על גבי רפוד של קש וכסתות של מטות, השליכו ספרי תורה והעלום באש, קבל עם ועדה.

לתדהמתי הרבה פנה אלי הקצין באדיבות ושאל, האם אני „ההער רבינר״ (אדון הרב) ? הפניה הרגיעה אותי מאד והרגשתי מיד אמון ואהדה לגרמני בן החמשים. הקצין הסביר לי,

שידוע לו שאלה הם ספרי קודש של "מוזס" (משה) והם מקודשים בעולם כולו. הואיל ואנשי הצבא ינוחו הלילה בבנין בית הכנסת, הוא מצא לנכון להעבירם ולמסרם לידי הרב עד יום מחר, לאחר שאנשיו יצאו משם ויעזבו את העיר.

הבעתי לקצין הגרמני את רגשי תודתי ושאלתיו, האם מותר לי ללחוץ ידו בהוקרה, דבר שאסור ליהודי, לפי חוקי הגזע. בתשובה, הושיט לי ידו בחמימות ובחיוך לבבי ואני מצדי הוספתי לו אחולים טובים. היה אתנו במעמד זה יהודי בשם טננבוים, מויסוקי מזובייצק והוא בקש מהקצין למסור לו את שמו, למען הנצחתו בתולדות קהילת סוקולי — לטובה. הגרמני הרהר והשיב, שאין כל צורך להזכיר את שמו, אך מקוה הוא להיות ראוי כאדם ולפי חוקי תורת מוזס.

בלווי ברכות מאת הנוכחים, עזב הגרמני את ביתי.

רק לאלוהים חיים ידוע מה שעלה בגורלם של ספרי התורה והאם נשארו הפקר, לאחר שנתרוקנה סוקולי מיהודיה ונשארה „יודן ריין"...

כל ליל יום כפור שדדו הגרמנים הנסוגים הכל, שבא לידם ושוב שררה אימה וחרדה בלב היהודים.

תפילת יום הכפורים נערכה בביתי בסודיות ולאחר תפילת מוסף נודע לצבור, שהמפקד הצבאיהגרמני הודיע לראש העיר הפולני על נסיגה כללית מהעיר סוקולי.

מיד אורגנה מיליציה אזרחית, מיהודים ופולנים כאחד. ביום ב' 25.9.39, י"ב תשרי הת"ש, נכנסו חיילי הצבא האדום לסוקולי וקבלו את השלטון במקום, לאחר ימים מועטים, אך קשים ונוראים לאין שעור של שלטון הרשע והאכזרי, של הגרמנים.

את תקופת השלטון הסובייטי אצלנו, אמנע מלתאר. רצוני להוסיף עוד על הצער שגרמו לנו הידיעות והשמועות, שהגיעו לאזנינו מהעירות והמקומות, שנפלו בידי הגרמנים. עצוב במיוחד היה המצב של יהודי אוסטרב. הפליטים שהגיעו לסוקולי ספרו על התעללויות והשפלת כבוד האדם. היהודים נחטפו ברחובות ואלצו אותם לנקות בתי שמוש בידיהם ואפילו ללקק את הצואה. הרשעים השליכו יהודים לתוך חבית עם מים קרים ואלצו אותם לעמוד במים שהגיעו עד צואר, במשך שעות ארוכות. משעה 6 בערב קבעו שעת עוצר וכדי להכשיל את היהודים, קראו להם להתאסף, החזיקו אותם עד שעות מאוחרות ורק אז צוו עליהם לחזור הביתה. היה זה קשור בסכנת נפש ולא מעטים היו הקרבנות שנפלו. הרב זינגר מאוסטרוב נורה למות, בשחיטה שנערכה בסלונים.

בפעם השניה נפלה סוקולי בידי הגרמנים ב־29 בסיון, 24 ביוני 1941. הפולנים ערכו להם קבלת פנים בשמחה ובהושטת פרחים. בימים הראשונים לכניסתם היה עדיין שקט ובעיר נמצא רק חיל חלוץ. אך במהרה התחילו הצרות. יחידות גדולות של צבא עברו את העירה וכדרכם, לא שכחו לשלוח ידיהם ביהודים. גם הפולנים לא טמנו ידם בצלחת, בהסיתם את הגרמנים ובהצביעם על יהודים. עצם חטיפת יהודים לעבודה לא הוותה עדיין סכנה, לולא ההתעללות, ההשפלה והמכות, שנתכו על ראשיהם.

לביתי הגיעו הרשעים מספר פעמים. פה ושם עלה בידי להסתתר. פעמים הודיתי שהנני רב העיר והם הניחו לי. אך צעירים פולנים הצביעו עלי והגרמנים הוציאו אותי החוצה ביום א' אחד ואלצו אותי ועוד יהודי אחד, בשם שמעון טאבאק לנקות את תעלת הרחוב. הייתי מוכרח להתפשט מבגדי ולהשאר רק במכנסים. לשמעון טאבאק צוו למלא את כובעי בלכלוך ובבוץ ועלי היה לרוקן את הכובע מפעם לפעם, תוך הצלפות שוט שנפלו על ראשינו. ולא היה די בכך. הובילו אותי לרחבת הכנסיה הסמוכה, המלאה קהל, שהתאסף שם לאחר התפילה. הושיבו אותי

וגזזו את זקני, תוך לעג וקלס של הנוכחים. לאחר מעשה זה, שפכו עלי קיתונות מים קרים ללא הפוגה, כדי שלא אוכל לנשום ולהאנח. התחלתי לצעוק ולזעוק מרה.

אז הושיבו על ברכי את היהודי יעקב מידלר, מטורף וחולה נפש, הושיטו שוט ליהודי אחר ואלצוהו להצליף על גופו של המטורף ללא רחמנות. הגרמני אף "הדריך" אותו כיצד להכות...

מי יודע כמה זמן עוד היו מתעללים בנו, לולא מטר סוחף, שניתך ארצה והיה למצילנו. שוב הובילו אותי לנקות את תעלת הרחוב כמקודם ומאוחר יותר לפרק מטענים ממשאיות, עם עוד יהודים. תוך הפריקה לא חסכו מכות והצלפות שוט, ששרקו מעל ראשינו ופגעו בכל חלקי גופינו.

לפתע נגש אלי אחד הגרמנים, הושיט לי שפופרת של טלפון וצווה עלי לברך את סטאלין. אין לי כל ספק, שהפולנים הסיתו את הגרמני נגדי ואכן נהנו מאד מהתעלול. שאלתי את הגרמני משהו ובתשובה הכה אותי נמרצות והוביל אותי לגורן סמוך, כדי לירות בי. התחננתי בפניו שירחם עלי, אך לשוא. הוא העמיד אותי עם הפנים אל הקיר ושמעתי רשרושי האקדח. הרגשתי שאלה רגעים אחרונים של חיי. למזלי, מנעו ממנו גרמנים אחרים לבצע זממו וכך ניצלתי ממות.

רבים היהודים, שאף עליהם עברו צרות צרורות, עינויי גוף והשפלות עדי ארץ. מאוחר יותר נודע לנו, שלעומת מקומות אחרים יצאנו אנחנו יהודי סוקולי בשן ועין. העירות: ידבבנה, סטאויסק ורדז'יבילוב סבלו יותר מאתנו. שם השתוללו בעיקר הפולנים ועשו את מלאכת הגרמנים לא גרוע מהם. הם גרשו את היהודים לתוך גורנות והציתום על הנוכחים בהם. היהודים נשרפו חיים, על קדוש השם.

גם גורל השחיטות ההמוניות פסחו על סוקולי. לא כן היה המצב בטיקטין וברוטקיקוסקי. שם אבדו את חייהם רוב היהודים, תודות לפולנים שסייעו בהנאה ואף עודדו את הגרמנים לרצח המוני.

אותנו הציל רבות גרמני מקומי (פולקסדויץ), בשם מארשאלק, שהיה ממונה על עירתנו מטעם השלטונות. בתקופת שלטון הפולנים והסובייטים התגורר האיש בבקתה עלובה מאחורי העיר, עם בני משפחתו. בנסיגה הראשונה של הגרמנים, עקב ההסכם עם הסובייטים, הלכו אתם כל גרמני המקום (הפולקסדוצ'ים) למולדתם — גרמניה. המארשאלק נשאר במקום ונעשה כעת אישיות חשובה, כמלומד, משכיל ועל הכל, — כגרמני.

רצה הגורל והמארשאלק אהב כסף ולא בחל בכל מתת יד. זה היה לטובתנו והוא הציל את היהודים לא פעם, מכליון וממות. רצה המקרה וגם המפקד הצבאי של העירה בשם ואגנר נטה חסד ליהודים, בהיותו איש ליברלי ומחסידי אומות העולם. אגב, אף ואגנר הושיט לא פעם ידו לשוחד והיהודים מלאו ידיו בתדירות, בראותם במעשה, חבל הצלה עבורם.

ח ל ק ש נ י

ע י י ר ת נ ו

טפוסים, דמויות, מנהגים, מאורעות

ב ל י ר ד ע ב ר נ ו
ל ת ה ו ם ה נ ש י ה...

הרב אהרן ראובן צ׳רני, באיאן

הרב אהרן ראובן צ׳רני זצ״ל

גם לעיירה גוף ונשמה

כשם שלאדם גוף ונשמה, כן לערים וארצות. גופו של אדם ימות ויהיה לאבק. לא כן הנשמה, שהיא נצחית, ונשגבה — ובפרט, שחייו של האדם יפים היו.

העיירה סוקולי היהודית הושמדה מבחינה פיסית, אולם נשמתה חיה וקיימת. גדולה ונעלה היא נשמת עירתנו היקרה. הר נראה גבוה יותר מרחוק מאשר מקרוב. בנעורי חייתי בסוקולי ולא תפסתי את גדולתה. לאחר שעזבתיה והש״י רצה שאבנה את עולמי הקטן בעולם הגדול ובכרכים כגון: לונדון, בירמנגם, בוסטון, ניו יורק ובאיאן, החלותי לחשוב על עיר מולדתי סוקולי ולהעריך את חשיבותה. נתתי שבח לקב״ה שנולדתי וחונכתי בצלה. כדרך הטבע לקתה גם סוקולי במגרעות, אך הסיבות היו בגלל הגלות, שלילת בטחון והעוני ששרר בה. עירתנו היקרה היתה לסמל של אהבת התורה ולמוד התורה. בכל הערים הגדולות והקטנות, שהתגוררתי בהן בימי חיי, לא מצאתי יחסי, מספר כה גדול של תלמידי חכמים כמו בסוקולי.

תקוות ושאיפות של הורים היו, שבניהם יהיו תלמידי חכמים והתפללו לה׳, שיזמן לבנותיהם חתנים הגונים, למדנים. צעירי סוקולי למדו בישיבות במספר גדול יותר מאלה, שבערים סמוכות אחרות. בבית המדרש בסוקולי הדהד קול התורה. בשבתות היו כל השולחנות בבתי המדרש מוקפים לומדים. נגוני הגמרא מבית המדרש הישן היו נשמעים בשוק וברחובות העיר. עם צללי הערב בקע מבית המדרש הישן קולו הערב של בעל התפילה הקבוע, ליישקה דינעס — גולדין, בקראו לפני העמוד את פרק התהלים שלפני תפילת הערבית: „אשרי תמימי דרך, ההולכים בתורת ה׳״ ומיד לאחר מכן „והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית״.

סוקולי הוציאה מקרבה מספר ניכר של רבנים. ר׳ יודל מנשה׳ס הגה בלמודים יומם ולילה ונתכבד לכס הרבנות בעיר הסמוכה צ׳כנובצה. אישית לא הכרתי את ר׳ יודל מנשה׳ס אבל

רבנותו נתקשרה בי. ומעשה שהיה, כך היה: הרב הסוקולאי ר׳ מנחם יונה ז״ל היה גדול בתורה וצדיק. כך גם כנוהו הבריות והיו פונים אליו לעתים קרובות בעניניהם. כולם האמינו, שכל מלה היוצאת מפיו הקדוש, מתגשמת. בדיני התורה שלו היה הצד המפסיד חרד מלערער לפסק הדין, מחמת התראה, או נזיפה כמו שכתוב במשנה „והוה זהיר בגחלתם של תלמידי חכמים וכו׳...״

בסוקולי, כמו במרבית קהילות אירופה היתה הסנדקאות, נחלתו של הרב. אני נולדתי בר״ח סיון. טקס ברית המילה שלי נערך באסרו חג של שבועות. כמנהג, עורכים את הטקס בשעות שלפני הצהרים. במקרה, עזב ר׳ יודל מנשה׳ס באותו יום את סוקולי, כדי לקבל את משרת הרבנות בצ׳כנובצה וכל אנשי העירה עם הרב דמתא בראשם לוו את ר׳ יודל לקצה העיר. בגלל סיבה זאת נתאחר טקס ברית המילה שלי. כשהגיעו האורחים לביתנו היתה כבר השעה מאוחרת למדי. הרב מנחם יונה ז״ל ניגש אז לאמי ואמר אליה: „אל נא יצטערו הורי התינוק על האחור של טקס הברית מילה, כי באותו זמן יצא רב אחד את העיר ונכנס אליה רב שני. אם ירצה השם, יהיה בנכם לרב בישראל.״ מפי אמי היקרה שמעתי דברים אלה והיא היתה בטוחה שתקויים ברכת הצדיק הקדוש.

הרב מוויזנה, ר׳ בצלאל זצ״ל היה מיוצאי סוקולי. כשלמדתי בישיבת וויזנה נהגתי ללכת עם חברי לשמוע תורה מפי הרב והתרשמתי עמוקות מדברי חכמתו.

מעשה בפרש ובטלית שנשכחה

הרב ר׳ יעקב סמיאטיצקי ז״ל בנו של הדרשן המפורסם מסוקולי ר׳ הרשל אהרון יונס ז״ל עלה על כס הרבנות בגץ׳. עוד רואה אני לפני את התמונה, כיצד כל אנשי העירה מקטון ועד גדול בראשם הרב אברהם אפשטיין יצאו ללוות את הרב הצעיר יעקב סמיאטיצקי לתחנת הרכבת קרושבה. היה זה יום ששי, בשעות הבוקר. אלתרקה הקטנטן, חותנו של הרב יעקב יצא אף הוא עם חתנו לגץ׳, אשר בפלך לומז׳ה. פתאום נזכר אלתרקה ששכח לקחת אתו את טליתו. וכיצד זה, יצא יהודי לדרך בלי טלית? ובפֿרט חותנו של הרב בכבודו ובעצמו. והיתכן להצדיק את הדבר?! ר׳ הרשל, אבי הרב, דרשן, למדן וחכם פנה לאלתרקה במלים:

יהודי חייב תמיד להיות עם הטלית שלו, הוא דרוש לאלה שחיים וח״ו ליהודי שבא יומו ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה?!...

מה לעשות? קפץ משה בורוביץ בעצתו, אבא בורוביץ בעצה אחרת ובעוד עצה אברהמל בורוביץ. למעשה לא היתה אף עצה, כדי להושיע. אז הציע אחד מקרב הקהל לשלוח פרש מהיר על גבי סוס דוהר לסוקולי ולהביא את הטלית לפני צאת הרכבת. וכך היה. נמצא מיד פרש, שקפץ על סוסו האביר ונעלם בדהירה לכוון סוקולי. הקהל נשאר במקומו במתיחות ובצפיה. התגיע הטלית ברגע הנכון? ושמא שניות אחדות מאוחר מדי?... והנה הרכבת הגיעה לתחנה. עוצרת קמעא את נשימתה הכבדה ושריקה ראשונה פולחת את האויר. הקהל עצר אף הוא את נשימתו בקץ הסבלנות. נשמעה שריקה שניה... אוי, אוי, מה יהיה הסוף? באותו רגע נראה הפרש החוזר והטלית בידו. אנחת רוחה פרצה מפי ההמון, מלא אקסטזה, מלא ספוק והתפעלות. שבח והודיה לאל בורא עולם.

מנהל התחנה, ידיד הבורוביצים ואלתרקה הקטנטן שרק בפעם השלישית והרכבת זזה ממש

ברגע שהושיט אלתרקה את זרועותיו וחבק באהבה וכמעט בדמעות גיל את אוצרו היקר — הטלית. הארוע היה לנושא ער בסוקולי באותו יום ולאחריו, כמו נס יציאת מצרים.

בדרך חזרה מקרושבה דברו כולם על הנחת שיש לר' הרשל אהרון, אביו של הרב הצעיר, מבנו, שפרנסתו הנכבדת מובטחת לו ולבני ביתו לאירך ימים, כעין חזקת מלכות, העוברת לבנים ולבני בנים.

מרכבה מפוארת רתומה לסוסי אש

בחזרי הביתה אמרה אלי אמי אהובתי ע"ה: הרואה אתה בני, שתורה טובה מכל סחורה!

בסוקולי היה עלוי, ששמו יצא לתהילה בין חכמי פולין וליטא. היה זה הרב אברהם יעקב בריל ז"ל, בנו של פסח מאירקה'ס. היה בקי בש"ס ופוסקים וכן בזכרון נפלא. די היה להצביע על מקום מסויים בגמרא ולשאול אותו איזו מלה כתובה באותו מקום בדיוק בדף העשירי. ר' אברהם יעקב ענה בדיוק ולא נכשל בתשובתו.

עשירים קרצו עין לעומתו, ברצונם לקחתו להם חתן לבנותיהם.

זוכר אני, שפעם עברה בסוקולי מרכבה מפוארת רתומה לשני סוסים אבירים, ממש סוסי אש ובתוכה ישבו שני יהודים בעלי הדרת פנים. המרכבה עשתה רושם רב בעירה והמונים יצאו החוצה להסתכל במאורע היוצא דופן בסוקולי. רבים הציצו מבעד החלונות, כדי לראות זאת הפלא ולדעת מה קורה בחוץ. המרכבה עצרה ע"י ביתו של פסח מאירקה'ס וממנה יצא גביר ורשאי וחברו, בקי בתורה במטרה לבחון את ידיעותיו של העלוי אברהם יעקב.

מיד ידעו לספר, שהמחותן מוכן לשלם רבבה של רובלים נדוניה ותמיכה כלכלית לצמיתות (קסט). לא היה עוד ספק בקרב הקהל, שתורה — הטובה מכל סחורה ואשרי הלומדים אותה בהתמדה. אבות ואמהות התפללו, שיזומנו לבנותיהם חתנים — תלמידי חכמים.

ר' אברהם יעקב דחה את השדוך וכידוע, נהיה מאוחר יותר לחתנו של ר' איצ'לה מפוניבז' זצ"ל.

לאמיתו של דבר, לא שאף ר' אברהם יעקב להיות רב בישראל, על אף היכולת הרבה שלו בכל המובנים כגון: כשרונותיו הגאוניים וידיעותיו הרחבות ובזכות חותנו המפורסם. הוא שאף בצעירותו להתמסר לעניני מסחר. לאחר חתונתו התחיל לנהל עסקים פורחים בקנה מידה גדול. בתקופת מלחמת העולם הראשונה היה עם בני משפחתו ברוסיה והגיע לעושר של מליונים רובלים. הבולשביקים, שהגיעו לשלטון נטלו ממנו את כל רכושו. בקושי עלה בידו לצאת מרוסיה ולהגיע לארצות הברית. שם חי תקופה קצרה ונפטר. הוא נקבר בבית הקברות של יוצאי סוקולי בניו יורק. ת.נ.צ.ב.ה.

גלוי רצון, ערובה להשג

בשנות נעורי היו בסוקולי 2 מתמידים בתורה. האחד, ר' ישראל בן איצ'ה גולדשטיין, למדן ובעל כשרונות והשני, ר' אברהם יצחק צ'רני, בן יענקל שמיינקס.

ר' אברהם יצחק היה בעל תפיסה קשה והמלמדים יעצוהו ללמוד מלאכה, שכן למדן לא יצמח ממנו. אולם אברהם יצחק התעקש ואמר, שנפשו חשקה בתורה. הוא שאף לדעת וללמוד בכוחות עצמו דף גמרא. בבית המדרש החדש ישבו בחורי ישיבה ולמדו שם.

אברהם יצחק בקש מהם לעזור לו וללמדו. הם הסכימו ועשרות פעמים שננו אתו פרק בגמרא, עד שתפס את הענין והצליח סוף כל סוף לדחוק למוחו קטע אחר קטע.

הוא לא הרגיש עייפות מרוב למוד, שנמשך שעות רבות של היום והלילה וגילה התמדה בלתי רגילה. מאוחר יותר נסע אברהם יצחק המתמיד ללמוד בישיבות ועזב את סוקולי לשנים רבות.

כשחזר לאחר תקופה ארוכה, היה בקי בשני סדרי הגמרא וקבל סמיכה לרבנות. נתקיימה בו האמרה של ר׳ עקיבא: „אבנים שחקו מים״. מלמדי סוקולי, בהטיפם מוסר לתלמידיהם, נטלו לדוגמא את ר׳ אברהם יצחק באמרם: „הביטו וראו! כשרוצים ויש חשק ללמוד, משיגים את התורה גם בראש כבד. יגעת — מצאת״.

המתמיד ר׳ אברהם יצחק נשא אשה בלומז׳ה, עלמה נאה ותופרת במקצועה. רוב הצעות נשואין היו לה, אך היא בחרה בר׳ אברהם יצחק באמרה, שמעדיפה לעבוד קשה ובלבד שתזכה לבעל־למדן. אפשר להוסיף כאן את הפסוק „רבות בנות עשו חייל ואת עלית על כלנה״.

שמואלקה, שרה טילקה ובניהם

בשכנות אתנו גר בעל עגלה בשם משה אביגדור ואשתו טריינה עם בתם שרה טילקה וחתנם שמואלקה החיט. שמואלקה החיט בילה מרבית שנות חייו באמריקה. הרחיק מקום מגוריו לאמריקה „השניה״ כפי שהנשים היו אומרות. בשם אמריקה השניה היתה מכונה בפי ההמון העיר שיקגו, היות ורוב בני עירנו היו מהגרים לאמריקה הראשונה, היינו לניו־יורק. פעם בשנים היה שמואלקה החיט נע ונד. לשמואלקה היה שתי בנות הינדה ואסתר רחל והוא רצה לקחת בשבילן חתנים תלמידי חכמים. ת״ל שעלה בידו להגשים את שאיפותיו. בתו הבכירה הינדה, התחתנה עם בחור למדן בשם אלתר רצקובסקי, בעל־בית־מסחר גדול לסיטונות והכל הודות לתמיכה התמידית של חותנו הנאמן שמואלקה באמריקה, וחותנתו שרה טילקה. בכל לבה ובכל נפשה היתה עובדת יומם ולילה בבית ובחנות של בתה וחתנה. היה לי בילדותי רבי בשם ר׳ מרדכי המגיד מעיר צ׳יז׳ב, שהיה דורש לפני חברת תורה, בעלית בית המדרש הישן בסוקולי. הרבי המגיד הנ״ל היה משכים קום לפני עלות השחר והיה קובע עתים ללמוד גמרא בחברות יחד עם אלתר רצקובסקי. בתו הצעירה של שמואלקה אסתר רחל התחתנה עם הבחור הרב ר׳ חיים שמעון דוד, למדן וירא שמים, חניך ישיבת רדון. זמן מסויים היה הרב ר׳ חיים שמעון דוד ראש ישיבה בישיבת פרוסקורוב בפולין. אחרי הפרעות ביהודים בפרוסקרוב היגר הרב ר׳ חיים שמעון דוד לאמריקה. שם כהן כרב בעיר סמוכה לשיקגו. הרב ר׳ חיים שמעון דוד נפטר לפני כמה שנים והשאיר בנים בעלי השכלה גבוהה. בנו אברהם הימן סיים פקולטה למשפטים בתקופת מלחמת העולם השניה. היה מיור במפקדה הראשית של הצבא האמריקאי. בתו של הרב ר׳ חיים שמעון דוד, בעלת השכלה גבוהה נשאה לבעל, התופס משרה גבוהה בממשלת ארצות הברית!

הרב צבי הירש דאכוביץ ז״ל

בן עירנו הרב ר׳ צבי הירש דאכוביץ היה מפורסם בעולם הרבנים באמריקה כלמדן מופלג, נואם מזהיר ועסקן צבורי פעיל. הוא חבר הרבה ספרים. מלבד אלה היה הרב ר׳ צבי הירש דאכוביץ ז״ל מחונן בהדרת פנים. הוא נפטר לפני כמה שנים באמריקה והשאיר שני בנים רבנים וגם שני חתנים רבנים.

עוד שני רבנים

ברצוני לכתוב על 2 כלי קודש נוספים, יוצאי סוקולי באמריקה.

1. ר׳ מרדכי סאוין, לשעבר שמש בבית המדרש החדש, מלמד תנ״ך וגמרא. ר׳ מרדכי הגיע לארצות הברית עם תום מלחמת העולם הראשונה. שם התפרנס משחיטת עופות. הוא קנה לו שם כמתמיד ואיש נבון והיה אהוד על סביבתו. נפטר בארצות הברית ת.נ.צ.ב.ה.

2. ר׳ נחמן וישניה ז״ל. חתנו של ר׳ יצחק שויצר החובש מסוקולי. ר׳ נחמן היה מיחודי סגולה של הדור הקודם. שאין להם דוגמא. יהודים כמוהו יכלו לצמוח ולהתפתח רק בערי פולין וליטא לשעבר כגון: וילנה, לומז׳ה ביאליסטוק, סוקולי, איישישוק וכמוהן.

משמאל: ר׳ נחמן דוד בן שמואל וישניה, הרב אהרן ראובן (זיידל) צ׳רני, הרב חיים אליעזר צבי צ׳רני, הרבנית מרים צ׳רני

ר׳ נחמן היה למדן, שספרי הגמרא והמשניות לא משו מידיו. איש צדיק וסמל התמימות, ענו, אוהב אמת ושונא בצע, עם זאת איש גאה. זוכר אני, בהיותי עוד ילד, הגיע ר׳ נחמן לחופשה מהצבא, לבוש מדים מגוהצים ועטור זקן שחור. הוא מיד פנה לבית המדרש החדש וישב ללמוד בהתמדה. אנו הילדים אהבנו להקיפו ולהנות מנגונו הערב של למוד הגמרא.

בעברו ברחוב הפליא נחמן את הבריות ביפיו הגברי ובמבנה גופו הנהדר. להבות של אור אהבה לכל, נוצצו מעיניו וגילו את תמימותו הילדותית וטוב לבו.

באמריקה לא רצה ר׳ נחמן לעשות את התורה „קרדום לחפור בה״ והעדיף לעבוד ב„שופ״. באותם הימים היה כבר בית כנסת ליוצאי סוקולי בשם „חברת אוהבי שלום, יוצאי סוקולי״. שם הקדישו תשומת לב והערכה רבה לכל מלה שיצאה מפי ר׳ נחמן.

אותו הנגון בסטריט, כמו בעירה

בהגיעי לבאיאן, פנה אלי ר׳ נחמן בבקשה למצוא עבורו משרה בין כלי הקודש, כי הוא מרגיש חלש וקשה לו להמשיך בעבודה ב„שופ״. אמנם, נמצאה משרה מתאימה עבורו בבית הכנסת

שלי והוא זכה לשמש בקודש 25 שנים. כולם אהבוהו והוא אהב את כולם. אנשים ראו לעצמם כבוד לבלות עם ר׳ נחמן ,אפילו נוצרים כנוהו „דז האלי מן״ איש קדוש. כך קנה לו ר׳ נחמן שלמות בבית הכנסת שלנו „חברת בית אברהם״. בשעה 4 עם עלות השחר יום יום נשמעו צליליו הערבים של נגון הגמרא מפי ר׳ נחמן, בדיוק כך, כמו לפנים בעירתנו סוקולי. בקולו הערב הוא הנעים קריאת התורה והתפילות בחגי ישראל ובימים הנוראים.

וכמו לפנים בסוקולי, כשעבר ר׳ נחמן ברחוב בצעירותו, היו האמהות והסבתות מתפעלות ממנו באמרן: ״חתנו של איצ׳ה החובש קורן על פני הרחוב, בלי עין רעה״.

לפני כשנתיים חלה ר׳ נחמן. הוא ויתר על משרתו, הרבה לשכב במטה ולא יכול עוד ללכת לבית הכנסת. למרות מחלתו הקשה, המשיך לעסוק בתורה, בתפילה ובצדקה ולקבל כל אדם בסבר פנים יפות. רופאים השתוממו כיצד מחזיק ר׳ נחמן מעמד ולא פעם שאלו אותי לדעתי. אמרתי להם: יש לכך תשובה. אנשים מודרניים וחפשיים בהשקפותיהם הדתיות אינם מסוגלים להבין — זהו כח האמונה! אמונתו של ר׳ נחמן באלוהים! „כל מה דעביד רחמנא, לטב עביד״.

ר׳ נחמן לא השמיע מעולם אנחות. הוא שכב בשקט וחכה לרגע שיקרא ע״י הרבונו של עולם. בשכבו בבית חולים אמרו עליו ה„נורסס״ (אחיות רחמניות): „כאן שוכב א פייעס מן״ (צדיק) ושרתוהו ביראת כבוד.

להדלקת נר שלישי של חנוכה ירד ר׳ נחמן ממטתו, התפלל בכוונה מעריב, ברך על הנרות בשמחה ובהתלהבות, על שזכה לקיים מצוות הדלקת נר של חנוכה. הוא שר את הפזמון „מעוז צור ישועתי״, עלה על מטתו ונדם לעולמים, זקן ושבע ימים. ת.נ.צ.ב.ה.

פטירתו הדהימה את העיר באיאן. ארונו הועמד בבית המדרש על שולחן, עליו נהג לעסוק בתורה ובעבודת הקודש. שלושה רבנים הספידוהו. כולם הדגישו שנר גדול כבה בבאיאן, ושהיהודי היפה מכולם הלך מאתנו לעולמים. זי״ע ותנצבה.

כדאי לציין, שהוריו של ר׳ נחמן היו עניים מרודים, ללא אפשרות לשלם שכר למוד עבור ילדיהם. אמו נהגה לקום עם עלות השחר ולהוביל את פרתה היחידה למרעה ולמכור את החלב, כדי איכשהו לשלם את שכר הלמוד. על כן, אין פלא, שצמחו אצלנו יהודים, כדוגמת ר׳ נחמן זצ״ל.

אוסיף עוד, שבהגיעי לארצות הברית לפני כשלושים שנה ומעלה, פגשתי כבר אז קהל יפה של יוצאי סוקולי באיסט סייד, אנשים אדוקים ושומרי מצוות. יהודים, שומרי שבת, זהירים במנהגי כשרות, מאכלים אסורים ובטהרת המשפחה. בניהם למדו בישיבות וקבלו השכלה דתית גבוהה והשכלת ה־קולדז׳. מהם יצאו רבנים ומנהיגים רוחניים, שפשטו ברחבי אמריקה. הוריהם הביאו אתם מהעירה את אהבת התורה ואת רוח סוקולי הלומדת. אפילו סעודת חברה קדישא שנתית ערכו יוצאי עירתנו, כדוגמת אותם הימים בסוקולי — סעודת חברה קדישא של מיישקה האופה. לסעודה הזמנו יוצאי סוקולי ורבנים. היתה זאת שעת כושר לסוד שיח ולהעלות זכרונות מחיינו לשעבר. אכן, היתה פעם סוקולי ואיננה עוד...

הרב יצחק מאיר בן מנחם
(פצינר) זצ"ל, ירושלים

הרב בן מנחם

משפחתי

(הקדמה לספרו „פרשת המלך")

אבי, ר' מנחם בר זלמן זליג ז"ל היה מופלג בתורה, בעל יראת שמים וחסיד מובהק. אמי, רחל בת אלכסנדר זיסקינד ז"ל היתה אשה צנועה וטובת לב. הורי חנכו את בניהם במסירות נפש, ברוח התורה, ביראת שמים ובמעשים טובים. אבי היה חרוץ מאד בלמוד התורה. בישבו ללמוד, היה שקוע בספר בראשו וברובו. רצוני לספר קוריוז בקשר לכך מימי נעורי. אבי עסק במסחר עורות בהמות וכבשים, בקנה מידה רחב. אבל הגלגל התהפך והגיעו זמנים קשים במצבנו הכלכלי. פשוט נמצאנו בדחקות ובמצוקה והילדים רעבו ללחם. במצב זה, לא נראתה באופק הטבה כלשהי של המצב.

בהיותו חפשי מעסקים התמסר אבי כולו ללמוד התורה. אמונתו ברבונו של עולם הוסיפה לרוחו בטחון וגבורה. יומם ולילה היה שקוע בש"ס ופוסקים. זוכר אני את התמונה החיה, כשיושב אבי במקומו, בפינת בית המדרש הישן בעירת מולדתי — סוקולי. ספרו פתוח לפניו ופניו קורנות מחשק ואהבה לתורה. הוא מתעלה מכל דחקות ומצוקה ומרחף בעולם אחר, בעולם התורה, שהיא תמיד אורה. הוא לא נשבר ממצבנו הקשה הכלכלי. להפך, הוא התעלה במובן הרוחני והרגיש טהרה, קדושה ועדוד מלא.

יום אחד בהיר, נמסרה לידי אבי גלויה מהדואר, מאת חרשתן ידוע בוילנה. הוא הציע לאבי לספק לבית החרושת שלו, עורות של בהמות וכבשים מפולין הקונגרסאית. מובן מאליו, שראינו בגלויה הנ"ל אושר, שירד עלינו ממרומים וקויים הפסוק „ישועת ה' כהרף עין".

אין לתאר את ההרגשה, שמלאה את לבבנו בשמחה ובתקוה, ששוב התהפך הגלגל והפעם לטובה ונפתחת עבורנו תקופה חדשה של פרנסה וקיום.

עם היותי ילד, הבנתי יפה את השנוי הפתאומי במצבנו. אבי עוד ישב בבית המדרש והבשורה לא הגיעה עדיין לתודעתו. אמא בקשתני למסור בריצה את הגלויה לידי אבי. ברור, שרצתי כחץ מקשת בהכרת שליחותי. בהגיעי לסף בית המדרש, אבי לא הבחין בי, בהיותו שקוע בלמודיו. צר היה לי להפסיקו, אך לא עמדתי בסבלנותי ומסרתי לידיו את הגלויה. אולם,

נדהמתי מיד מתגובתו הקרירית ואדישותו לכל הענין. אבי המשיך לעיין בגמרא, עד שגמר את הסוגיא, בה העמיק. בבואו הביתה, ענה כמובן בחיוב להצעתו של החרשתן מוילנה. באותם הימים השתפר מאד מצבנו הכלכלי, שנמשך עשרות בשנים, עד פתח השואה העולמית.

יושבים משמאל: רחל פצינר, מנחם פצינר, גישה פיינברון
עומדים משמאל: טובה פצינר־גולדשטיין, שמואל פצינר, שרה בן מנחם, חנה פצינר

בקשר לעסקי אבי בוילנה בתקופה ההיא, כדאי לציין את יחס הכבוד שלו והתקשרותו לגדולי התורה ולגאונים בוילנה, ירושלים דליטא המפורסמת. אבי ביקר תכופות בוילנה ולאחר סדור עניניו העסקיים, כפי שספר לי, היה לו עונג לבקר אצל הגאון המפורסם והחכם ר׳ עוזר זכר צדיק לברכה.

דבריו עשו עלי רושם חזק ועמוק. הבחנתי, שהמטרה האמתית של הנסיעות לוילנה היתה למעשה הפגישה עם הגאון ר׳ חיים עוזר גרודז׳נסקי זצ״ל. ודרך אגב היה מסדר העסקים. משל של בעל „חובת הלבבות" על סוחר, שהיה נוסע לירידי ואגב אורחא סעד שם את לבבו במאכלים ומשקאות. לא יעלה על דעת מישהו כי מטרתו העקרית של הסוחר היא, סעדת הלב ולא עצם המסחר.

כשקלגסי היטלר פשטו לסביבות ביאליסטוק, מקום מגורי הורי, ניתק הקשר המשפחתי שלנו. רק עם תום המלחמה נודע לי שאבי ז״ל זכה למות טבעי, על מטתו בקדושה ובטהרה. היה זה בשנת 1942... אך יום הפטירה המדוייק לא ידוע לי עד עצם היום הזה.

אודות אמי, שתי אחיותי ושני אחי היקרים לא זכיתי אפילו לבשורת יגון, כדוגמת זו של אבי, שמת מיתה טבעית. אמי, אחיותי, אחי וילדיהם נספו בין שאר הקדושים הי״ד.

לבי עלי דוי, בזכרי את אחי ר׳ אברהם ז״ל, גאון בתורה וירא שמים, שכולו מעשים טובים. הוא לא רצה לעשות את תורתו „קרדום לחפור בה", התרחק מרבנות, ניהל עסקיו ביושר לב, כדי לפרנס את בני ביתו. הוא הקדיש כל שעה פנויה ללמוד תורה ועבודה והתעניין בבעיות הצבור. מדי פעם הוציא לאור את רעיונותיו במאמרים, בעתונות האורטודקסית. היה

אהוד על כל מכיריו והסביבה הקרובה והרחוקה ממקום מגוריו — אוסטרובה. כשפרצו לגיונות הרשע לפולין, הוא עבר לביאליסטוק ומשם לסלונים. מאותו זמן נותק הקשר אתו. הוא עצמו, שלושת בניו מלומדי תורה ואחת מבנותיו נספו עם שאר קדושי ישראל הי״ד.

לא פחות לבי דואב בזכרי את אחי הצעיר שמואל ז״ל. היה תמיד צנוע וטוב לב ומוכן בכל עת ועונה להטיב עם הזולת ועם כל נצרך. בביאליסטוק היה שמואל חבר ועד הקהילה ומפורסם בכנוי „הטוב והמטיב״. שמואל ז״ל למד אתי בישיבת „חפץ חיים״ ברדון׳ וספג לתוכו הרבה תורה ויראת שמים.

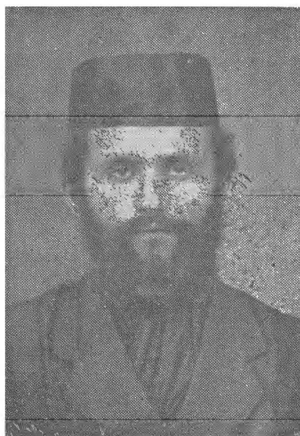
דמעות זולגות מעיני בזכרי את אחותי הבכירה, גולדה ז״ל. אשה פקחית וטובת לב. היא ושתי בנותיה נספו בשואה, ע״י פראי היטלר. הי״ד.

מה נוראים זעזועי נפשי לזכר אחותי הצעירה, האהובה והנחמדה חנה ע״ה. היא ביחד עם בניה נספו עם יתר קדושי עמנו הי״ד.

על אלה אני בוכה עיני יורדה מים, כי גדול כים שברנו בנפול עם ה׳ בפני אויבינו וקשה לקבל תנחומים. ה׳ המנחם ציון והבונה ירושלים, הפוקד עמו וסולל דרך גאולתו, הוא יחבוש כל פצעי לבבנו ויאמר הרף ליסורינו. ומחה ה׳ דמעה מכל פנים ובאו לציון גאולים, ברינה ושמחת עולם על ראשם. ויקיצו וירננו שוכני עפר. ונשגב ה׳ לבדו.

לפני הדפסת מאמר זה, הגיעה אלי לצערי הידיעה המדהימה שנפטרה פתאום אחותי היקרה גישה פיינברון — פצינר. אשה חכמה ועדינה זאת, לא זכתה להקים דור. יהא זכרונה היקר לכל בני משפחתנו חרות בספר זה. היא נפטרה אור ליום ב׳ א׳ אדר תשי״ז בתל אביב ובאה למנוחת עולמים באותו יום, בבית הקברות קרית שאול, בתל אביב. ת.נ.צ.ב.ה.

גישה פיינברון־פצינר ע״ה

ר׳ אברהם פצינר ז״ל

משה דבורקין ז״ל (ביאלידבורסקי), ניו־יורק

משה דבורקין

צרור זכרונות

ככל עירה פולנית נהלה גם עירתנו סוקולי, את אורח חייה, שנשתרש בה מדורות. למרות קרבתה של סוקולי לעיר הגדולה ביאליסטוק לא התקדמה סוקולי במדה מספיקה עד שנת 1914 ז״א עד תחילתה של מלחמת העולם הראשונה. לדאבוננו אין לנו מסמכים המאשרים את זמן קיומה של סוקולי, מתי נוסדה ואיך גדלה והתפתחה לגודל אוכלוסיה לערך של 500 משפחות יהודיות עד לזמן חיסולה. מי היו החלוצים הראשונים שיסדו ובנו אותה, אני משער כי המשפחות הותיקות בסוקולי היו: גולדין, יסקולסקי וסוקולוביץ׳. מרבית אוכלוסית היהודים היתה מורכבת מישובי היהודים שבסביבה. היהודים הבודדים, שגרו קודם בכפרים, הוכרחו אח״כ לברוח מפני הלחץ האנטישמי החזק של שכניהם הגויים, שנגמר עפ״ר בהתנפלות שוד, הצתה ורצח. כדרך הטבע הוגדלה אוכלוסית היהודים בסוקולי ע״י שידוכים עם ערים אחרות שבסביבה. וכך התקימה סוקולי במשך כמה דורות ממקורות פרנסה של בעלי מלאכה, סוחרים זעירים ורוכלים. לא אוכל להצביע על ענף מסחרי שבעליה היו יכולים להתפרנס ממנו חוץ מבעלי חנויות המנופקטורה שנעזרו עפי״ר בגמילות חסדים ובאשראי לזמנים ממושכים. מרבית הסוחרים הזעירים היו מתפרנסים על־ידי שלוב של מסחר ומלאכה. היו מקרים כאשר חנוני היה מלמד דרדקים. איש הביט על רעהו כעל יורד לחייו, כל אחד ראה עצמו כאלו היה „עני המהפך בחררה״ המגיע לו בירושה מהוריו. ובכל זאת חיו כמעט כל אנשי עירנו בשלום איש עם רעהו. לפעמים היו מחזות מגוחכים. כשחנונים מתחרים, יריבים היו מושכים אכר קונה בשרווליו, זה בשרוולו הימין לחנותו שלו וזה בשמאלו. לעתים נשמעו חרופים, גדופים והתקוטטות בין יריבים, אך התפיסו מיד. המצב הכלכלי בעירתנו היה ירוד עד מאד. העוני היה דוקר את העינים, הבתים המסכנים, דממת בית הקברות שהיתה שוררת ברחובות העירה, כל אלה הפיחו בקרבנו רוח של מרה שחורה. לעומת זאת בחיים התרבותיים, הדתיים והחברותיים הצטיירה בעירתנו תמונה אחרת לגמרי. בבתי המדרש היו מתפללים שלש פעמים ביום, למדו ש״ס ופוסקים. יהודים פשוטים קראו פרקי תהלים. היו מוסדות צדקה ומוסדות צבור שונים. על יד בית המדרש הישן עמד בית הכנסת הגדול. מימין בית הכנסת עמד בית המדרש לחיטים ומשמאל בית הכנסת עמד

בית המדרש החדש. על יד השוק היה בית המדרש הישן, שבו היה אבי ז״ל „בעל קורא״ קבוע בתורה, בשבתות ובימי החגים וחמש המגילות במועדם. שני בתי המדרש הגדולים נבנו במשך הזמן מחדש והגדילו אותם במדה מרובה. מלבד תורה ועבודה שמשו בתי המדרש כבורסה למקצועות המסחר והתעשיה. שם קבעו מחירים לכל מיני סחורה ומוצרים שונים. לא חוזה אחד נגמר והוסדר שם, בית המדרש היה גם מקום מיוחד לפשר סכסוכים קשים בין הצדדים. האמצעי היעיל היה עכוב הקריאה. לא פעם קרה, שהמתפללים נאלצים היו לחכות בשבתות שעות ארוכות לקריאת התורה עד שהצד העקשני הסכים לבסוף ללכת לדין־תורה, או למשפט־בוררים. כמעט בכל שבוע נשאו נאומים בבתי המדרש כ־2—3 מגידים דרשנים, או מטיפים מפורסמים. מקום פופולרי היה מאחורי התנור של בית המדרש הישן שהתאכסנו שם העניים המקומיים והאורחים. היתה שם גם אכסניה של האלם הידוע בסוקולי. האלם היה עוזר למשה קופל השמש בהסקת התנורים של בית המדרש בימות החורף. אחד מזכרונותי, שנחרת במיוחד במוחי היה הלילה שבו צפו כולם בעצבים מתוחים לגזר הדין במשפט של עלילת הדם המפורסמת בקורות היהודים ברוסיה, במשפטו של ביילים. כבר היתה שעה מאוחרת. בלילה ההוא היו מסובין מסביב לשלחן של בית המדרש הישן: מרדכי אהרן שוסטק, שמואל צבי קרוויעץ, משה ברל גולדשטיין, זאב הקרח, יעקב מאיר זלקביץ, יונה צ׳נטקובסקי, אברהם משה ראכלסקי, אבי, מנדל ביאלידוורסקי ודב ז׳שולטי, עמדו מסביב: צבי אוקון, שילם רוזנוביץ, חיים סורסקי, ישעיה הרצען, ישראל חיים הרצען, ישראל מאיר גרינשפון, הלקה התפר ואלתר גולדין. פני כולם היו רציניים ומודאגים נוכח גורל כלל היהודים, במקרה שיורשע ביילים בדינו. בית המדרש היה לוטה בערפל. נר החלב הדועך בידי המתמיד הסוקולאי של הימים ההם בבית המדרש הישן איטשה בן יונה צנקובסקי שהיה יושב רכון לפני הגמרא, שעל העמוד, היה מוסיף עוד יותר עצב ותוגה לחושך שמסביב. הדממה פסקה לעתים תכופות ע״י צלילים מונוטוניים של נטפי מים שהיו מטפטפים בלי הרף מהכיור התלוי על הקיר אל דוד המים שעמד מתחת לכיור אלתר בן הינדה עושה הנרות, נכנס מבלי שהבחינו בו וטייל הלוך וחזור בקרבת התנור מפינה לפינה. מעצבנות עישן סיגריות, אחת אחרי השניה. הלילה נמשך ומנורת הנפט התלויה, אשר מקודם הראתה את הסמנים האחרונים לחיה, החלה פתאום לרקוד את רקוד הגסיסה עד יציאת נשמתה. היהודים מסביב לשולחן הגדול של בית המדרש לא הראו סימנים של חיים, כאלו נדברו ביניהם לבלי לזוז ממקומותיהם עד שיתרחש נס, ויבוא מישהו לבשר בשורה טובה. לסוף אחרי חצות הלילה נפרצה בחזקה דלת בית הכנסת ואברהמיל בן הלקה התפר נכנס במרוצה ובקריאה של שמחה. ביילים זוכה!! הוא נפנף בידו הימנית במברק, בו היה רשום: ביילים סבובוד׳יין!! (ביילים זוכה!).

מכל המלמדים שבסוקולי נחרת במיוחד בזכרוני מלמד־הדרדקי, מרדכי שמואל. ה„חדר״ שלו היה כולל מטבח וחדר שינה עם שתי מטות בו. למיטה אחת היתה קשורה עז אפורה לבנה ולאו דוקא בגין סגולה, כי בלאו הכי היתה הרבנית עקרה. מסביב לקירות המטבח עמדו שני ספסלים ארוכים עליהם ישבו הילדים וחכו לתורם, אחד אחד לקריאת הרבי ולהכנס לחדר השני ללמוד ולתפילה. את התלמידים המתחילים, העמיד שולית המלמד (בעלפער) הצעיר אברהם בן יוסי יענקל, על יד שולחן המטבח ובקיסם עץ הצביע על אותיות ה־א׳ ב׳, שעל גבי לוח גדול שלפניו. כשאברהם בלווית מקהלתו של תלמידיו חזרו על סגול מם — מעעה הצטרפה למקהלה העז וגעה מעל כולם — מעעעעע. אברהמל מצדו התאמץ בכל כוחותיו לעלות בקולו על קולה של העז.

החדר של מרדכי שמואל ספקטור. המנהל אליעזר ברוסטין וליפה צדוק

לפי המנהג עתיק היומין ליוה שולית הרבי את הילדים לבתי היולדות „לקריאת שמע" (קרישמע לייענען). הילדים היו מקבלים אפונה (געריונצעלטע אויבעס), גרעינים וממתקים. כנהוג, קבל השוליה מנת כפליים, אבל באהבתו את הילדים, חלק להם מנתו.

אברהמל היה טפוס מיוחד במינו. הוא חי בעוני ובדלות, אך היה שמח בחלקו ומוכן תמיד לחלק את פרוסתו עם הזולת. במקצועו היה כורך ספרים ובקש תמיד פחות ממחיר הוצאותיו, כדי לא לנצל חלילה את לקוחותיו. נוסף לכל, היה גם שואב מים, עם לקוחות קבועים, אך מכל המלאכות היו לו מעט ברכות ונשאר עני, השמח בחלקו.

מאחורי ה„חדר" של מרדכי שמואל השתרע שדה מרעה אגדי, שהיה מכונה בפי הילדים — „גרוץ". כל הילדים בסוקולי למדו ב„חדר" של מרדכי שמואל, או אצל אחיו, יוסי יענקל המלמד, ששניהם היו בקרבת הגרוץ. שם בילו הילדים את רובו של היום במשחקים. היו עומדים על ראשיהם, הולכים על ידיהם, או זוחלים על ארבע. ילדים אחרים היו מתגלגלים על הדשא, או עוזרים לסובב גלגל גדול למשזר חבלים — אברהמקה. הגרוץ' היה מקום מרכזי ונמצא בלב העיר ואברהמקה היה בא לכאן עם תרמיל צמר פשתים כדי להעזר בילדים בעבודתו. גם למבוגרים היה הגרוץ' עורק תחבורה חשוב. הוא קיצר את הדרך לתחנת הרכבת, לבית המרחץ, לבאר של בית המרחץ, ששם היו מים טובים מאשר בעיר. בלכתי פעם לבאר, פגשתי את מאשעלה, בת חיים זאב כשהיא מושכת אחריה עז בקרניה. שאלתי לאן? ענתה לי: העז לא צעירה עוד וחיים טובים לא היו לה מעולם אצלה ובכן, חוששת היא שהעז לא תאריך ימים ומובילה אותה לתיש של חיים לייבל הסנדלר, כדי שישאר לכל הפחות דור אחרי העז היקרה שלה. מענינת מאד היתה מאשעלה. היא היתה מתחרה עם הדלות. שניהם שרקו אחד על השני. על אף העוני, היתה תמיד לבושה נקי וחיוך היה נסוך על שפתיה.

כזה היה מראהו של העיירה שלי, על יהודיה ואני נשארתי חלק מהדור ההוא.

ד"ר ברנרד קאהען (בערל קונופיאטי)
סנטה־סוסנה קליפורניה

ד"ר ברנרד קאהען

תנועות נוער בסוקולי

זכרונות מהשנים 1922—1915, שנות אביב חיי, מתיחסים לתקופה חשובה בחיים של עירתנו האהובה סוקולי, ביחוד לשנים של תקומתה והתפתחותה של התנועה הציונית.

בהתחלת השנה השניה למלחמת העולם הראשונה ב־16 לאוגוסט 1915, נכנסו הגרמנים לסוקולי. אחוזי פחד, שהרוסים לפני עזבם ישרפו את הבתים כמו שעשו בעירות השכנות, עזבו יהודים בליל שישי את בתיהם מי בעגלות לכוון ביאליסטוק ומי לבתי כנסת ולבתי מדרשים.

הקרבות נמשכו 3 ימים ואחרי שלושה ימי פחד נכנסו הגרמנים לסוקולי. הם נתקבלו ברוב שמחה ע"י התושבים, כאלו הביאו את הגאולה. הכובשים הגרמנים בחרו בר' הרצל גוטמן לראש העיר (בירגרמייסטר) והרשו לנהל אספות מה שהיה אסור בימי הרוסים.

בכל פולניה קם הנוער היהודי לתחיה. קמה שאיפה לעבודה תרבותית וצבורית. כמו תנועות נוער, גדלו והתפתחו. אחת האסיפות התרבותיות התקימה ב־1916 לשלושים למות שלום עליכם ואחת לזכר הסופר היהודי פרוג. האסיפות והפעולות התרבותיות של הנוער התקימו בספריה בקומה השניה בבית צבי פינקלשטיין. באהבה גדולה ובמסירות לספריה הצטינו אליעזר גולדשטיין וגדליה בריל.

השאיפה והרצון לארגן תנועת נוער היתה חזקה מאד. מחבר השורות האלה זוכר מצוין את האסיפה הראשונה של קבוצה קטנה בקיץ 1916 בבית יעקב בורוביץ. בין הנאספים היה המורה העברי חיים מיכאל גולדין, בריינה גינצבורג, רייזל סוקולוביץ ואחרים. להצעת חיים מיכאל החליטו לתת שם לתנועה החדשה „פרחי ציון". כותב השורות האלו נבחר למזכיר התנועה, נספחו לעבודה הח' נפתלין גולדשטין ויוסף לייב בורשטין (בן פנחס הרשל). רוב הנוער השתתף בעבודה ציונית פעילה כמו במכירת שקלים או בפעולות לטובת קרן הקימת לישראל.

יום הזכרון הראשון למות ד"ר הרצל בכ' תמוז נערך בפעם הראשונה כדין וכדת והחזן ר' לייב חייט שר את „האל מלא רחמים". באותו הקיץ בא לחופש הפדגוג והמחנך הידוע רפאל גוטמן

בנו של ר׳ הרצל גוטמן. ביקרנו אותו: נפתלי גולדשטין ואני והזמננו אותו לנאום באסיפה גדולה בספריה בתשעה באב. הנאום של רפאל משך אליו קהל עצום ועשה רושם כביר על הנאספים.

הנוער ארגן בחנוכה נשף גדול ויפה בבית הספר הפולני ברחוב הכנסיה (תיפלה גאס).

לועידה הציונית בורשה נבחר לציר רשמי רפאל גוטמן. מהדור המבוגר יותר שהתיחסו בסמפטיה רבה לפעולות הנוער הציוני יש להזכיר את ר׳ יוסף טשרבוניץ, ר׳ פנחס הערש בורשטין, ר׳ לייב חייט, ר׳ הרצל גוטמן, ר׳ זלמן יכנס, ר׳ ליפניביץ, ר׳ יונה צנטקובסקי. הם פעלו לטובת קרן היסוד ואירגנו סניף מזרחי.

אחרי הצהרת בלפור בנובמבר 1917, גברו הפעולות הציוניות. נוספו הרבה חברים חדשים. בועד היו המורה יצחק לוין, שמואל גינצבורג, מוטל שפרן, זלקה סורסקי-המורה שהיה נואם יפה בעברית באסיפות כלליות. התנועה הציונית גדלה והתפתחה בסוקולי. הנוער פתח אידיאלים חדשים וקרא את ההס״ת בשם „צעירי ציון״ (בנגוד לציונים הכללים).

משמאל: שמואל פצינר, אליעזר שצ׳ופקביץ׳, נחמן סגל שנפל במאורעות חברון בשנת 1929

בסוף שנת 1918 כשהגרמנים הפסידו את המלחמה ועזבו את פולניה, האנטישמיות גדלה. רוב הנוער היגר מי לליטא ומי לאמריקה. אלה שנשארו בסוקולי היו שייכים לשתי הסתדרויות: „פועלי ציון״ ו„צעירי ציון״.

לצעירי ציון נוספו חברים: לייזר שצופקיביץ ושמואל פצינר שנהיו אח״כ למנהיגי התנועה ואחרי האיחוד עם פועלי ציון היו פעילים במַרְבַּז.

בקיץ ב־1919 נבחרתי לציר לועידה של צעירי ציון בורשה. אז הופיע ישראל מרמינסקי שבא מרוסיה. הוא נבחר למנהיג תנועת „צעירי ציון״ וגם עורך של העתון „באפרייאונג״.

רושם טוב עשה על הנוער הסוקולאי הח׳ קלמן לוורטובסקי, ממנהיגי צ״צ מוורשה. ההרצאות שלו היו מעניינות מאד. באסיפות ובשיחות שלנו השתתף גם הלמדן הגדול והעלוי ר׳ יצחק מאיר פצינר. קלמן עלה ארצה בשנת 1920 ומפיו של נשיא מדינת ישראל זלמן שזר, נודע לי בעת ביקורו בפיצבורג, שקלמן לוורטובסקי שינה את שמו לבר-לב. אני נזכר בשיר שקלמן היה שר ושירו נתקבל בין הנוער „מיין פויגעלע״ („צפורי״) את החרוז הראשון אני זוכר (שם המחבר לא ידוע):

תעתה צפורי	פארבלאנדזעט זיך מיין פויגעלע
מקן אמה	פון דער מאמעס נעסט
לכלוב נלכדה	פאלט פלוצלונג אום אַ שטייגעלע
ליד זרה	אין פרעמדע הענד אויף קעסט

את השיר היה שר חברי יצחק עסטרוביץ בקול לירי וערב.

בתקופה ההיא ביקר בסוקולי את הפוע״צ ד״ר א. ש. יוריס נואם ואינטלקט מפורסם והשאיר שיר, או יותר נכון ניגון של מלה אחת „יוליה״. זה היה ניגון חסידי שהיו שרים אותו בלי הרף בדבקות רבה. אגב אורחא את חטאי אני מזכיר, שבויכוח פומבי אחרי נאומו של ד״ר יוריס באסיפה בבית המדרש השאלה שלי בתור בא כח צ״צ הביאה לויכוח סוער ולפיצוץ האסיפה. בשנת 1923 כשנפגשתי שנית עם ד״ר״ יוריס במסיבה בפיטסבורג הזכיר לי בשיחה ידידותית את המקרה ההוא.

בשנים 1920—21 גדלה התנועה הציונית בסוקולי. קבוצות חדשות נוספו ואני זוכר במיוחד את החברים הפעילים: יונה גינצבורג הי״ד שמואל בורוביץ שיבדל לחיים ארוכים ואת אברהם יצחק לב שיבדל לחיים ארוכים. ב־1922 עזבתי את סוקולי. תמיד אזכור את נשף הפרידה באולם הספריה ע״י בית משה אברהם. כל הנוער הסוקולאי היה נוכח וברך אותי באיחולים לבבים. כשהנשף נגמר ויצאנו מהאולם, השחר עלה, „הגיע זמן קריאת שמע של שחרית״.

אח״כ שמעתי שבסוקולי התארגנו עוד הסתדרויות נוער כמו הבית״ר, החלוץ וקבוצות הכשרה.

את הנוער היפה והאינטליגנטי של סוקולי מהתקופה ההיא אזכור כל ימי חיי.

ד"ר מנחם לוין, ירושלים

ד"ר מנחם לוין

השרפה הגדולה

היה זה בשבת, בחודש יולי, 1927. יום חם היה לאחר כמה שבועות של שרב ויובש. העיירה התרוקנה מיהודיה, שיצאו לטיול השבת על הכבישים שמסביב או הלכו משפחות משפחות, עמוסים ערסלים וסלי אוכל. ביער יעמיאלקי שממערב לעיירה התקיים באותו זמן מחנה קייץ של בית"ר ובשבתות אחרי הצהרים נהגו קבוצות גדולות של ילדים ונוער לבקר במחנה שעמד בתוך היער, לשיר ולרקוד בו. באותה שבת בקרתי גם אני במחנה ובערוב היום חזרנו כולנו לעיירה בשירה וצהלה, מהלך של 3 קילומטר. עם התקרבנו לפרברי העיירה ראינו קלוח דק של עשן יוצא מאחד החלונות של טחנת הקמח הגבוהה והיחידה של העיירה. התפלאנו על העשן, אולם טרם הודאגנו. שקט אידילי היה מסביב והשמש שקעה לאטה בשמים בהירים וללא עננים. בכל זאת החשנו את צעדינו וככל שהתקרבנו לטחנה הלך העשן ונהיה סמיך יותר ויותר, ולפתע הבחנו בתוך העשן בלשון אש שפרצה דרך החלון. טרם הספקנו להבין את אשר קורה והאש התפשטה בתוך הבנין והתחילה לפרוץ בבת אחת מחלונות רבים.

תחושה של אסון מתקרב תקפה את כולנו. החלה ריצה מבוהלת של יהודים לבנין הטחנה. צעקות „שרפה", „אש", „בוער" פלחו את חלל העיירה. חרדה מלאה את הלבבות.

כל בתי העיירה מחוץ לכנסיה היו בנויים מעץ. זכרונות עמומים של שרפות קודמות התחילו להופיע. בנין הטחנה עמד בקצה הדרומי מערבי של השוק. מדרום לה מעבר למגרש גדול עמדה הכנסיה. מצפון גבלה התחנה עם שורת הבתים שהוותה את הצלע המערבית של השוק. רק רחוב צר הפריד בין הטחנה הבוערת לבין הצלע הדרומית הארוכה של השוק שבהמשכה היה רחוב ההר, בו היה גם ביתנו. סכנת הרס חריפה איימה על יהודי סוקולי, אבדן פרנסה, אבדן קורת הגג...

הבהלה והצעקות לא נמשכו זמן רב. את מקומם תפשה עד מהרה פעילות קדחתנית. קבוצה אחת של נוער נסתה לכבות את האש. אולם מכבי האש טרם הגיעו, ברזי מים לא היו וציוד לא היה...

קבוצה אחרת של היהודים שגרו בבלוק שגבל עם הטחנה ואשר בתיהם היו בסכנה מיידית וכן רבים מבעלי הבתים והחנויות שבשוק רצו לבתיהם לארוז את מטלטליהם ולהציל בחפזון את אשר ניתן להציל.

קבוצה אחרת של יהודים שגרו ברחובות קצת יותר מרוחקים עזרו לאחרים לארוז ולשאת את מטלטליהם. אי משם נמצאו כמה מריצות ועגלות שבעזרתם הובלו המטלטלים אל מקום מאסף עד הכביש הביאלוסטוקאי.

הלילה ירד והשרפה התפשטה. עד מהרה עמד כל בנין הטחנה בלהבות והרוח הפיצה את הגצים לכל עבר. הבתים בשכנות הטחנה התלקחו וקיר של להבות הזדקר אל חלל שטח הבוער. החום בככר השוק היה גדול. פני האנשים היו אדומים ומשולהבים אף הם. לשונות האש רצדו וקפצו כבמחול שדים ורעש המפולות לווה במנגינת בלהות את חזיון האימים.

הייתי לבדי. הורי נסעו לוויסוקי לבקר את אחותי החולה ששכבה בבית החולים דשם. הצטרפתי לפעולות ההצלה ויחד עם ילדים נוספים עזרתי להוציא רכוש יהודי מן החנויות שבשוק. דימיתי, כי ביתנו שעמד ברחוב ההר מאחורי ברכת הכומר מוגן. ברם פתאום הרגשתי שגם שכינינו התחילו לארוז ואף עגלות הופיעו והתחילו להוביל מטלטליהם. הרגשתי שעלי לעשות משהו. אולם ביתנו היה נעול. סבתי, לאה ביאלודבורסקי ודודי אלימלך אבא ומלכה עסוקים היו באריזה אם כי הם גרו יותר רחוק מהשרפה. חזרתי לחצר ביתנו; מבוכה רבה תקפתנו, התבוננתי אל קיר האש שבשוק תוך תחושת חוסר אונים, פחד ובדידות.

הלילה נמשך והשמים האדימו יותר ויותר. האש התפשטה והניצוצות פגעו בגגות. עיפותי גברה וישבתי לפוש על אבן בחצרנו מתוך יאוש וקבלת הדין ונרדמתי... כאשר התעוררתי עמדו הורי על ידי. הם זה עתה הגיעו יחד עם מכבי האש של וויסוקי. בטחוני חזר אלי יחד עם התקוה שאולי בכל זאת כל העיירה לא תשרף.

כל הלילה נמשכה השרפה מפה לפה נמסר על הבתים שהאש אחזה בהם ועל ידידינו שנשארו ערומים מחוסרי כל, על שאיבת מים מהברכה שליד ביתנו. רק למחרת היום בשעות הצהרים התחילה האש לדעוך. שבוע ימים התאבך עשן מן החלק המערבי של השוק אשר נשרף כולו. לאחר מכן במשך חדשים ארוכים נברו הילדים בתוך ההריסות והאפר.

ד״ר פיליפ (רפאל ראובן) גולדשטיין, ניו־יורק

ד״ר פיליפ גולדשטיין

ילדותי

נולדתי בסוקולי ב־19 לח׳ ינואר 1891 להורי שמואל מרדכי וגוטה רושה. אבי היה מלמד גמרא. בהיותי בן שנה וחצי היגר אבי לאמריקה כי מהמלמדות בסוקולי לא יכול אבי לפרנס משפחה בעלת 8 נפשות, ביניהן 6 ילדים. לאבי לא היה שום מושג לא במסחר ולא בתעשיה ולא היה בעל מקצוע. ובדרך הטבע קשה היה לו להסתדר בארץ הזהב. כי לכל היותר במה שאבי יכול היה להתעסק שם, היה רק לתת שעורים פרטיים בעברית ולדבר כזה לא היו שם הרבה קופצים, בתקופה ההיא. אמי כמובן לא היתה מרוצה שאבי יהיה בודד וגלמוד בארץ זרה, אבל היא התנחמה בתקותה שהשי״ת יושיע וכל המשפחה תהיה ביחד בעתיד הקרוב. בהיותי בן 4 הכניסה אותי אמי ל,,חדר״ ללמדני למודי קודש. כיצד תשלם שכר למוד, לא ידעה בעצמה. הקב״ה יעזור, חשבה אחרי ככלות הכל הלא היא אינה נושאת שום אחריות לפרנס ולהלביש ולהמציא את כל צרכיהם של 4 בנותיה ו־2 בניה. ביחוד אחרי שאבינו עזב את ביתנו בכדי לחפש מזל ואושר במדינה החדשה. למרות הכל סדרה אמנו בביתנו הקטן תנור לאפית לחם ואת מוצריה היתה מוכרת במקומות שונים. הרבי הראשון שלי היה מרדכי השמש של בית המדרש החדש, הוא היה מלמד תנ״ך בניגון נעים ומיוחד. התלמידים היו מוכרחים לשנן כל פסוק ופסוק באותו הפירוש ובאותו הניגון שהקריא לפניהם הרבי. הוא היה מחמיר מאד ותלמידיו פחדו מפניו. כשהייתי בן 7 כבר ידעתי לתרגם פרשת חומש ורש״י ופרקי תנ״ך מעברית לאידיש. אחי הבכור שהיה קשיש ממני ב־6 שנים והיה מוכר למרא דאתרא כתלמיד גמרא טוב ובעל כשרון, נשלח לישיבת לומזה המפורסמת במקום שהיה מובטח לפי המנהגים של התקופה ההיא ,,באכילת ימים״: ז.א. בכל יום ויום מימות השבוע היה אוכל אצל בעל בית אחר חינם. גם מקום לינה היה מובטח לכל תלמיד ישיבה. בקיץ של שנת 1900 הגיעתני הבשורה, שכל משפחתנו תתאחד עם אבינו באמריקה. אחרי שנים רבות של חסכון, סנט לסנט ומניעת פרוסת לחם מהפה הצליח אבי לצבור סכום מסוים בכדי לקנות כרטיסי נסיעה במחלקה הרביעית בשביל 7 נפשות וגם להוצאות אחרות הכרוכות בהעברת כל בני המשפחה לאמריקה. אבל גם לאחר קבלת כרטיסי הנסיעה לאמריקה לא עלתה לנו הנסיעה כל כך בנקל. ראשית

כל היה עלינו להתקשר עם סוכן ידוע בכדי להעביר את כל בני משפחתנו דרך הגבול שבין פולין ופרוסיה. אשרות כניסה לארצות חוץ ותעודות זהות לא חלקו עדיין בתקופה ההיא למהגרים יהודים. נאלצים היינו להבריח את הגבול בליל חשך ואפילה דרך יערות ודרכים עקלקלות בעזרת סוכנים פולניים וגרמניים. אחרי ליל נדודים הגענו בבקר השכם לכפר פרוסי קטן. ערכנו תפילת הודיה לאל שדי על שעברנו את הגבול בשלום. מהכפר הפרוסי

ר' שמואל מרדכי גולדשטיין
נפטר כ"ז תמוז תש"א

גיטה רישה גולדשטיין
נפטרה י"ג חשון תרצ"ה

החדר של מרדכי השמש

עברנו ברכבת לכיוון ברלין־המבורג. בהמבורג נמסרנו לחברת האניות שאכסנה אותנו זמנית בבנין גדול על יד החוף במקום, שמוכרחים היינו לחכות 7 ימים עד לבואה של אניתנו. במשך הימים האלה שכבנו כולנו לישון על רצפה בין החבילות כיון שלא היו לנו מטות ושמיכות. אמנו היתה אדוקה ביותר והיתה אומרת לנו לבל ניגע במזון של חברת הספינות. היא חשדה, שהמזון שלהם טרף. כן אסרה עלינו להשתמש בכליהם שלא היו כשרים בעיניה. טרם שיצאנו מפולין הכינה אמנו קצת מזון כשר עד כמה שהיה באפשרותה להכין, כמובן היתה אמנו נאלצת לחלק את המזון לפי האפשר למנות מצומצמות וקטנות ביותר בשביל משפחתינו בעלת 7 נפשות ולעצמה היתה אמנו נוטלת את החלק הכי קטן. אחרי נסיעה ימית של 14 יום הגענו לנמל ניו־יורק, לקסל גרדן, שהיה נודע בשם „אי הדמעות". אבינו בא לנמל לקבל את פנינו. עברנו את כל הנדודים, הטלטולים והקשיים. בקרנטין, בלשכת המכס, במבחנים בלתי נעימים למהגרים. היה זה ביום קיץ חם ביולי 1900 כשראינו בפעם הראשונה את פסל החירות באי בדלוי בניו־יורק. בהתלהבות בלתי רגילה נפרצה מפינו קריאה מאושרת. אבינו שכר בשבילנו מעון קטן בברנזביל, זה היה ביתנו הראשון בארץ החדשה, שהתגעגענו אליה כל כך.

נתן זהבי / חיפה

נתן זהבי

חלוצי סוקולי בארץ ישראל, לפני מלחמת העולם הראשונה

הקבוצה הראשונה:

שלמה, בן ר׳ בנימין רבינוביץ׳ היה ראשון העולים לארץ ישראל. הוא היה מחונן בכשרון לציור ונתקבל כתלמיד בבית הספר לאמנות „בצלאל״, שבהנהלתו של הפרופסור בוריס שץ. עם הזמן נהיה שלמה למורה ובמרוצת הימים כיהן כמנהל ביה״ס „בצלאל״.

שלום אולשה, בן אלי יענקל חיים היה העולה השני מסוקולי. בחור ישיבה ועלוי בתורה. הוא עזב את הישיבה ונהיה לעובד אדמה בארץ ישראל, עד שהתנחל באחד המושבים.

הקבוצה השניה:

נחום יאַכנס, נטע ז׳ולטי, רייזל קולודז׳נסקי, ברוך בורשטיין, בנו של איצ׳ה פיעקוטר. אגב, איצ׳ה פיעקוטר ישובניק מהכפר פיעקוט זכה שישוב בישראל יקרא על שמו והוא — „רמת יצחק״. זהו שמו של ר׳ איצ׳ה פיעקוטר ז״ל.

יאכנס ובורשטיין היו מהטובים שבעובדי האדמה ב„יהודה״. אנשי המושבים, שנעזרו רבות בידיהם של ערבים לעבוד אדמותיהם בקשו להעסיק את יאכנס ואת בורשטיין תמורת שכר כפליים ויותר. הם העמידו אותם בראש 20 פועלים ערביים בערוגות השטח כדי להאיץ את קצב העבודה ולהכפיל את יעילותה, כולם התפלאו מגבורת העבודה של שני הצעירים.

רייזל קולודז׳נסקי

בעת מלחמת העולם הראשונה נאנחה ארץ ישראל תחת משטר קשה של קמאל פשה ו„יהודה״ תחת משטרו של הרוצח חסן בק. רוב הפועלים כנתינים זרים נחשדו ברגול ונאלצו לנדוד ממקום למקום, כדי להמלט מידיו הרצחניות של חסן בק.

בהיות רייזל חברה באחת הקבוצות האלה סיכנה לא אחת את חייה וגילתה אומץ ותושיה. היא וחבריה יסדו את קבוצת „אילת השחר״. לדאבוננו נאלצה רייזל לעזוב את הארץ ונספתה בשואה. יהא זכרה ברוך!

הרביעי שבחבורת העולים הייתי אנכי נטע ז׳ולטי, כיום נתן זהבי, כותב שורות אלה. מה הניע אותי אז, בטרם קיימת היתה תנועה חלוצית — לעלות לארץ ישראל?

זוכר אני את עצמי כילד קטן, שאך התחיל ללמוד תנ"ך וכבר חלמתי על ארץ ישראל.

הר איצ'קי הצטייר בדמיוני כהר הכרמל ובריכת הכומר כנהר הירדן. האהבה והערגה לארץ ישראל רתחו בדמי.

זכור לי ליל חורף אחד ואני אז ילד כבן חמש. בחוץ השתוללה סופת שלג ובבית ישבה אמי על יד התנור ומרטה נוצות לאורה הפגום של עששית. אני עיינתי בספר התנ"ך ולפתע קמתי, הלמתי בידי על השלחן והכרזתי: לכשאגדל, אסע לארץ ישראל!

בשעת מעשה נדקרתי במחט, שהיתה על השלחן. מעצמת המכה היא נשברה ופצעה את ידי. טפות דם נטפו מהפצע. היתה זאת ברית דמים ראשונה שלי עם ארץ ישראל.

מאז התבגרתי ולמדתי בישיבות. הלכו רגשותי לארץ האבות וגברו בי. פשוט קשה היה לי לשלוט ברוחי ולהחזיק את עצמי, עד שלא אגשים את מבוקשי ואעלה לארץ ישראל.

הגעתי ארצה לפני כ־60 שנה. נסעתי בסחיבה אטית ברכבת קטנה טורקית — לירושלים. בהתקרבי לעיר הקודש התחיל לבי פועם בהתרגשות, כצעיר שיוצא לבו לפגישה עם אהובתו, לאחר שנים של געגועים אליה. הייתי כשכור מצפיה.

זוכר אני כאילו היה זה עתה:

תקופה, שלאחר פרוץ מלחמת העולם. הסמינר בירושלים נעול ואני חפשי במשך ימים שלמים, משוטט בסמטאות העיר העתיקה ומתעלם מסכנות האורבים לחיים. אני תועה בדרכים כחולם בהקיץ ומגיע למקומות כאלה, שמזה דורות לא היתה שם דריסת רגל ליהודים. כך נקלעתי לקברו של ישו הנוצרי.

מופתע ומסונוור עברתי לפני שורה של תמונות אמנות בתוך מסגרות זהב, שבאחדים מהן תקועות היו עיני יהלום אמתי. התמונות היו מוארות בזרקורים, המותקנים מתחת לפני הקרקע, ששלחו אלומות אור בצבעי קסם. מסביב שררה דממה עמוקה. מבלי לדעת היכן אני נמצא שקעתי בחלום. עוררו אותי מהחזיון שלוש נזירות רוסיות, שעמדו סביבי. הן שאלוני בשפה הרוסית האם חדש אני בארץ. בלחישה, שבקושי נשמעה באזני הסבירו לי על הכל שראיתי. עוד פסעתי אחרי הנזירות למרתפים והגענו למקום, שם כביכול עקד אברהם אבינו את יצחק בנו. לאחר סיור של כמחצית השעה נשאלתי מי אנכי בעצם, בן הדת הפרובוסלבית, או הקטולית? עניתי: יברעי, (יהודי). הן ירקו בגסות והתרחקו ממני.

באחת השבתות שוטטתי להנאתי בקרבת הכותל המערבי והתערבבתי בתוך חבורה של תיירים נוצרים מאמריקה. בחברתם ביקרתי אתרים מקודשים, ששם ליהודים אסורה היתה הצבת רגל. כמסגד עומר, העומד במקום בית מקדשנו ראיתי במרתף את „אבן השתיה" הידועה. זאת היא אבן, שבלטה מצור, עליו עמד בית המקדש. על חלקה של האבן נבנה המזבח ודם הקרבנות נטף לתוך שקערוריה, שצורתה אגן.

אני שאפתי לחיות ולהתפרנס מעבודת אדמה ולא מהוראה, או פקידות. לא היתה בי כל נטיה להתמקם ביהודה, ברחובות, בראשון־לציון, פתח־תקוה ואף לא בשומרון, זכרון יעקב, או חדרה. במקומות שמניתי היה קל יותר יחסי להתקיים. אולם לבי נמשך למרחבי שממה נדחים בגליל המרוחק. על אף הקשיים הכלכליים שעמדו להכביד עלי העדפתי את היפה והאידאלי שבעיני. בחרתי אז בתל־חי, שם בניתי את עתידי.

איש סוקולי בהגנת תל־חי

ברצוני לספר על חויה מופלאה, שנתנסיתי בה בהגנתי על תל חי. בטוחני, כי רבים הרגישו כמוני, אך לצערנו לא זכו לספר עליה, כי חלק מהחויה משתרע מעבר לירִיעת החיים.

הייתי חבר קב׳ תל־חי משנת תרע״ט, 1919. כפי שאני מכיר את עצמי, מחונן הנני במדה לא מועטת של אומץ לב. איני פחדן והייתי מתנדב למבצעים מסוכנים.

בליל שבת, נפל חברנו שניאור שפושניק ז״ל, קרבן ראשון להגנת תל־חי. בחור עדין ורגיש ובעל הכרה דתית. בעזרת חברנו קלמן כהן הכנסתי את שניאור הביתה, ויצאתי לשאוב מים מהפלג, שזרם ע״י הבית, עת יריות המתקיפים לא פסקו.

למחרת הוחלט לארגן תגבורת למגינים, באנשים ובנשק. לשם כך היה עלינו להתקשר עם קב׳ אילת השחר, שהיתה בחסות האנגלים. (אנו היינו בחסות הצרפתים).

בתל חי היינו בס״ה 11 חברים ובידי כל אחד מאתנו רובה. את יוזמת הארגון לקחתי על עצמי והצטרף אלי השומר קוזלובסקי ז״ל, מכפר גלעדי.

עברנו את חלסה (היום קרית שמונה) בשלום. במרחק קילומטר אחד מעבר לחלסה שמענו יריות והכדורים שרקו באזנינו. דרבנו את הסוסות ובדהירה הגענו לאילת השחר.

למחרת חזרנו לתל חי ואתנו תגבורת של החברים: י. נחמני, נחום הורבי—, יגאל אברמסון ועוז. היינו לבושים במדי המשטרה האנגלית.

קרוב לכניסה לתל־חי נפתחו יריות מאחורינו. סוסת יגאל נפגעה. נחום הורביץ נפצע מכדור וכך הגענו למקום.

ביום נפילת תל חי הייתי האחרון, שדברתי עם יוסף טרומפלדור. ירדנו מהעליה המפורסמת, שבה נשארו החברים: דבורה דרכלר, שרה צ׳יזיק, בנימין מונטר, וקנבסקי. טרומפלדור נשאר בחצר והורה לי להכין את קבוצת החברים לקראת פקודת אש. כחמש דקות לאחר שנפתחה האש נודע לי שטרומפלדור נפצע. רצתי לטפל בו ובעמדי על ידו פלח כדור ופגע בחזי, מצד שמאל, לא הרגשתי כאב, אך רעד עבר בגופי ומצבי היה די מסוכן.

שלשה המאורעות, שהזכרתי אותם, יעידו, שאין אני משולל אומץ לב, אך לא אתימר לקבוע שעקב כך נשארתי בחיים. האומץ שלי רק דרבן אותי לא להרתע מלבצע משימות, כרוכות בסכנות. עלי להודות להשגחה העליונה ושכך נקבע גורלי.

ושוב ברצוני לתאר חוויה בלתי נשכחת והמרעידה נימי נפשי. יכולה היא לשמש מחקר למתרחש בנפש אדם, בשעת משבר קשה ואיום של התנכלות בחייו.

אימרה תלמודית גורסת: ״אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מרחמי שמים״. לדידי לא היתה זאת אך מליצה והדברים היו כהויתם. חרב חדה היתה ממש מונחת על צוארי!

ומעשה שהיה, כך היה: כחמישה קילומטרים מתל חי, מזרחה לצד החרמון נוסד מושב בשם חמרה, על ידי חברת פיק״א. שלושה עשר חברים וחברות עלו למקום במטרה להכשיר הקרקע. הם בנו להם 2 צריפי עץ, תנור לאפיה וכוך, כעין לול לעופות. אנו, מתל חי קיימנו קשר תמידי עם אנשי חמרה, עד שיום אחד נותק הקשר לחלוטין. יומיים חכינו בדאגה רבה לגורל חמרה. בבוקר של יום שבת התנדבנו, אנכי ובלחובסקי, חברי תל־חי וחבר מושב כפר יחזקאל איזנשטט, לצאת למושב חמרה לברר ענין השתיקה ובמקרה הצורך, להגנה. בהתחשב עם

הכנופיות המזוינות השורצות בסביבה, הגענו למסקנה שלא לקחת אתנו נשק לבל ישדדו אותו מאתנו ולהמנע ככל האפשר לעמוד אתם פנים אל פנים, כדי לא להסתכסך, פן עלולים להרוג אותנו. יעצתי לחברי להתלבש בבגדי חול, כדי לא למשוך תשומת לב השודדים לבגדי השבת, שיעוררו תאבונם להפשיטנו מהם. על אף החששות, הגענו בשלום לחמרה. לתדהמתנו לא מצאנו במקום נפש חיה. השולחנות עמדו ערוכים לסעודת שבת ואין איש מסביב. נראה, שהחברים נסו בבהלה בשעת הארוחה. אך הספקנו להסתיר בכוך את הכלים והנה חבורה של בערך 30 בדואים מזוינים רצו והתקרבו בטור ערפי אל הצריף. צריף עץ, ודאי לא יכול היה לשמש לנו מחסה בפני ירי כדורים ונאלצנו לצאת החוצה. אותתו לנו להרים ידיים ובריצה בלחובסקי.

נתן זהבי מצביע על המקום בו נפצע יוסף טרומפלדור

פראית התנפלו עלינו. מרגלי איזנשטט חלצו את המגפים, ממני לקחו אך חגורה. הם מצאו את כלי האוכל ולקחו אתם את הטובים שבהם, לפני שהסתלקו. במקום נשארו רק שני בדואים, אחד מבוגר והשני צעיר. המבוגר השליך על גג הצריף מעיל ואיים עלי ברובהו לטפס ולהוריד את המעיל. התחמקתי ממנו והצלחתי לבוא לתוך הצריף. הבדואי הרפה ממני והטה רובהו מול

לפתע נמצאתי שוב בעין בעין מול הבדואי הצעיר. השבריה שבידו היתה נטויה לקראת צווארי, באיום לרצחני נפש. תוך חוסר שליטה עצמית באותו שבריר של רגע, הפניתי ראשי והבלטתי עוד יותר את גרוני לשחיטה.

נפגשתי במבטו המשולהב של הבדואי. עיניו יקדו, תלתליו השחורים התפתלו מעל פניו. הוא הבליט את שניו הצחורות ונהם כחית טרף.

החושים הבריאים והערים שלי שותקו וחדלתי לראות סביבי. אפילו את הבדואי המאיים עלי, לא ראיתי ולא שמעתי. לא יאומן, כי דוקא באותו הרגע עברו במוחי מחשבות על הורי ומשפחתי אשר בפולניה, על עברי, הסואן התרחשויות אין ספור. לפני עיני ראיתי פתאום את רבי, הגאון שמעון שקופ, שאור ענווה זורח מעל פניו יושב ומסביר סוגיא "אין איסור חל על איסור". כעין סרט עברו לפני מעשי הטובים וגם הלא טובים ואני פעיל בהם. מתוך כך הצטלצל באזני קול חוזר, הקורא: "אינני מוסלם!" כאלו צמחו לי כנפיים והרגשתי שכחותי חזרו אלי. צעקתי: "חטא להרוג אדם בלתי מזוין"! את דברי שמע הבדואי המבוגר והורה לצעיר להרפות ממני. וראה זה פלא: שני הבדואים הסתלקו.

יצאתי מהצריף שטוף זיעה ובקושי נשמתי את האויר הצח, שקמעא, קמעא החזיר לי את שווי המשקל הפיסי והמחשבתי.

פליאה עבורי עד היום מי שם בפי את הקריאה המצילה אותי: "אינני מוסלם!" וכיצד חלפו במוחי כהרף עין מאורעות חיים של שנים רבות?...

כעבור דקות ספורות עברה במקום יחידה מזוינת ובראשה הקצין שריפי והאמיר מחמוד פעור, ידידנו. ספרתי להם מה שעבר עלינו בנימה של טרוניה ובקשתי ללוות אותנו לתל חי. צרור יריות הגיעו באותו רגע לאזנינו וראינו מאות בדואים גולשים מגבעת תל חי. יהודים יורים, אמר הקצין. בתל חי השתמשו אז "במכונת יריה". בפקודת אש ירו בבת אחת 30 רובים. (מטרליוז).

הקצין יעץ לנו ללכת בצל החרמון ולא בשביל תל חי, כי הבדואים עלולים להרוג אותנו בדרכם. הלכנו לפי ההדרכה והצלחנו להגיע למתולה. במוצ"ש הוביל אותנו אכר מתולתי עד לכפר גלעדי. שם ספרו לנו החברים, שראו במשקפת כיצד נלכדנו בידי הבדואים וחששו, ששובינו יצעידו אותנו קדימה, כדי לפרוץ מאחורינו לכפר. החברים קראו להתיעצות והחליטו לחכות, שמא נצליח להמלט מידי הבדואים, כדי לא לסכן אותנו, אם יפתחו באש עליהם. קבלנו את ההסבר בהבנה.

ישראל לייב עלגרוד, לונדון

ישראל לייב עלגרוד

משכילים ואברכי ישיבה

קיץ אחד הגעתי הביתה מהישיבה — לימים הנוראים. נכנס אלי שמואל לייב השוחט כדי לשמוע על שלום בנו ראובן, שלמד אתי באותו זמן בישיבה. לפי דבריו היה שמואל לייב מאוכזב מהעובדה שגם בנו ;לא הגיע הביתה לרגל החגים. מה הוא חושב לו ?! טען השוחט. לו היו דעותיו לפני שנים, כפי שהן כיום — לא היה מבלה עתים ללמוד גמרא, אלא היה בוחר להשתלם בגימנסיה ובאוניברסיטה, במטרה להשיג תואר דוקטור.

הנה למשל בסוקולי יש דוקטור. הוא אמנם מרויח 40 רובל לשבוע, אך האם חי הוא חיים של יהודי? הרי הוא גוי גמור!

ושוב חקר אותי ר׳ שמואל לייב על הסיבה, שבנו נעדר בסוקולי בחיק משפחתו בימים הנוראים!... עניתי לשוחט, שבנו בעל הגיון בריא וכנראה יש לו סיבה מספקת להחלטתו — לא לבוא.

רצוני להדגיש, שלא באתי אז מישיבת רדון׳, שם כל עתון, או ספר נחשב כדבר „טרייפה" ופסול. שם ישבו יומם ולילה ולמדו גמרא, ספרי מוסר כגון: „מסילת ישרים" ו„חובת הלבבות". לאמתו של דבר, השפיעה עלי ישיבת רדון׳ ועצבה את התנהגותי.

בקומי משנתי הקפדתי על מצוות נטילת ידיים, התפללתי בכוונה מיוחדת את תפילת שמונה עשרה, נזהרתי שלא אכשל חלילה בדבר אסור כגון: לשון הרע, רכילות ר"ל.

גם מישיבת בריינסק לא חזרתי אז הביתה. שם קריאת עתון אמנם לא נחשב היה כדבר פשע, אך קריאת ספרים חיצוניים, או ספרי השכלה אפיקורסיים, נחשבו לעבירה.

אגב, רצוני להעיר, כי ראש ישיבת בריינסק, הרב הגאון ושר התורה ר׳ שמעון שקופ זצ"ל, היה איש בעל רחבת לב ונדיב.

חורף אחד, נפטר גיסי, ר׳ חיים זאב אולשה. חזרתי אז הביתה מישיבת בריינסק וחליתי במחלת הטפוס. הדבר נודע לר׳ שמעון ז"ל ומיד קרא הוא לכל בחורי הישיבה להתפלל

לשלומי ולקרוא פרקי תהלים למען בריאותי. אחרי החלמתי והיה זה אחרי חג הפסח, חזרתי לבריינסק והרב שמח לראותני, כאילו היה הוא אבי הנאמן והמסור לי.

אחרי חג השבועות שוחח אתי הרב ודרש ממש שאסע להבראה ליער מילייץ׳. יחס אבהי כזה גילה הרב לא רק כלפי. הוא אהב את כל בחורי הישיבה ואנו כולנו אהבנוהו ללא סייג.

ספרים חצוניים וספרי השכלה

לבני ישיבה אסור היה לקרוא ספרי השכלה ובכל זאת נמצאה חבורת בחורים, שברשותם היו ספרים כגון: „התועה בדרכי החיים״, „קבורת חמור״, של סמולנסקין. „אהבת ציון״ ו„עיט צבוע״ של מאפו ואחרים... אותם היינו קוראים בחדרי חדרים.

בעיר מלץ׳ (ממנה הגיע ר׳ שמעון זצ״ל לבריינסק) היה כבר קיים פעם ארגון בחורי ישיבה, ששאפו לייסד ישיבה בשם „יבנה״ וללמד בה ברוח ההשכלה.

משם יצאה אפילו משלחת בחורים לועידת ה„מזרחי״ בלידה, כדי להציע שם ייסוד הישיבה.

9 מבחורינו התקשרו בשתיקה עם הרה״ג ר׳ יצחק יעקב ריינס זצ״ל, מייסד ישיבת לידה, שם הורו תורה והשכלה כאחד. הרב קבל את פנינו בסבר פנים יפות בלידה ובחן אותנו בפלפולי התלמוד. בקור שני היה לנו אצל ראש הישיבה הרב פאלאצ׳ק זצ״ל, הידוע בכנוי „העלוי״ ממייציץ.

זאת התמונה שלנו עת לימים יבואו, כל אחד מאתנו יחיה על פי דרכו, אז הפנים הללו יעידו לנו על כל שאיפתנו ותקותינו בשחרותנו ובחרותינו.
(חתימותיהם של כל הקבוצה מתחת ל־סיסמה הנ״ל).

עומדים מימין: י. שרויט, צ. רבינוביץ, י. שליובסקי
יושבים מימין: מ. צימבל, ראובן לב, ש. י. ליפשיץ, י. לבינסון, ישראל עלגרוד, נתן זשולטי

המחנך הדגול פנחס שיפמן היה מורנו לשפה העברית. גם מורה לשפה הרוסית היה לנו מצויין. למדנו בהתמדה ולפי התור קרא כל אחד מאתנו יום יום סוגיה והתפלפלנו בנושאים הנלמדים. החלטנו גם לדבר איש אל רעהו — עברית ונעשינו לשם דבר בישיבת לידה.

ההנהלה, עם הרב ריינס בראש התגאה בנו. כמובן, שגם אנחנו היינו מרוצים לספוג לתוכנו תורה והשכלה עולמית. לספוק רב היה לנו להשתמש חפשי בספרים כגון: „על פרשת דרכים" של אחד העם, „פרדוקסים" של מקס נורדאו וספרים רוסיים של טולסטוי, דוסטוייבסקי וטורגנייב. מצב כזה לא התקבל על הדעת בישיבות רדון׳, או בריינסק. כדאי כאן לציין שאיש מאתנו לא שאף ל„איצטלא דרבנן", כי אם פשוט אהבנו את הלמוד.

נקל כעת להבין את רקע דאגתו של ר׳ שמואל לייב לבנו, בשיחתנו באותו יום שהגעתי

מפגש היסטורי אחר 50 שנה.. בסוכות תשל"ג 1972 בנתניה
מימין: נתן זהבי־ז׳ולטי מחיפה, ישראל אריה עלגרוד מלונדון מ. צימבל מחדרה

לבלות את חופשת החגים בסוקולי. בעקבות שיחה זאת נכנס לביתנו גם אברהם יענקל קניגסברג המלמד ובוכות נוקב הצטער על דרכי ישיבת לידה ופלט באנחה: אוי, לידה... לידה!

אברהם יענקל סיפר לי, כי בן אחותו צמח, הרואה עצמו כקרוב משפחתנו, כתב לו מישיבת רדון׳, שאני היחידי בישיבה, שעדיין לא סטה מהדרך הישרה... לעומת יתר הבחורים... ר"ל... כן בקש אותו צמח, שיקיים מצוות פקוח נפש ושישפיע על הורי, שימנעו ממני לחזור לישיבת לידה...

למחרת הלכתי להתפלל בבית המדרש החדש, שם התפללו הורי. נגשתי לארון הספרים והנה נגש אלי ר׳ הרצל גוטמן לשאול על בנו יוסף ועל נכדו שמואל גינזבורג, שלמדו אף הם בישיבת לידה. אחריו התקרבו אלי, ר׳ פסח בריל, ר׳ זליג קולודז׳נסקי, ר׳ אריה לייב ואחרים והתפתחה שיחה בדבר ישיבת לידה, על מעלותיה וחסרונותיה.

חסרונות ומגרעות, בקצור, כולם התבטאו בגנות הישיבה ואפילו ר׳ הרצל, הידוע כפיקח ונבון ורחוק מקנאות דתית. גם הוא מתח בקורת שלילית על החופש המופרז והגלוי, הניתן שם לבחורי הישיבה. בעיני חברי לשעבר, איצ׳ה מאיר לאחובר לא מוצאת חן העובדה, שלומדים בישיבה עפ״ר עברית, שאין בה תועלת ממש ולעומת זאת מזניחים שם את שפת המדינה — רוסית. עניתי לו, ששתי השפות מכובדות בישיבה במדה שווה, אע״פ, שמבחינה חמרית, בחיי יום יום, יש יתרון לשפה הרוסית, בכל זאת אסור לנו להזניח את שפתנו העברית, ההסטורית. לעמנו אין עדיין מדינה וממשלה, אך השפה מלווה את חיינו היהודיים העסיסיים לאורך כל הדורות. תורתנו, התנ״ך, דברי נביאנו וחכמינו כתובים בשפה הקדושה שלנו — עברית והקושרת את כל אחינו בני ישראל בכל תפוצות הגולה.

נוצר גם בסוקולי חוג צעירים, דוברי עברית. פגישות נערכו בעירה, או בחורשה. בחוג השתתפו גם מספר בנות נחמדות כגון: מלכה לאה לאחובר, אלטע אוקון׳, בריינה גינזבורג. כל חברי החוג דברו ביניהם אך עברית. בעירה התחילו לנשוב רוחות חדשות ורבים מתושביה קנאו בנו.

יום אחד בהיר עזבתי את סוקולי בלווית בני משפחתי וידידים. יצאתי לכרך הגדול בעל השם העולמי — פאריז, שם התגוררו הורי בזמן ההוא. הייתי כולי חדור הרגשה — „היה יהודי ואדם באהליך ובצאתך״.

בקרון הרכבת כתבתי שיר רוסי על הגעגועים לעיר מולדתי סוקולי. געגועים אלה אין לעקור מלבי... ומי יכול היה להעלות על דעתו, שעיירתנו היקרה תיכרת באופן אכזרי וטראגי... אני מרגיש תמיד את היגון והכאב ולא פעם רצוני לבטא את דברי המקונן: „גדול כים שברך, מי ירפא לך?״.

ישראל עלגרוד
כבחור ישיבת לידה

א. וסרמן, תל־אביב

אברהם וסרמן

זכרונות של מורה

ממשלת פולין החליטה בשנת 1921 להביא להתבוללות יהודי ארצה. למטרה זאת יסדה בתי ספר בכנוי „שאבאסובקה" לילדי יהודים, עם שפת ההוראה — פולנית לשעתיים בשבוע שעורי דת יהודיים. יום שבת היה חפשי מלמודים.

לסוקולי נשלחתי כמורה ב־2 לחודש מרץ 1928. מיד בשבוע הראשון לבואי החלטתי לעשות את ההיפך ממה שנדרש ממני מצד השלטונות. שאיפתי היתה להפוך את בית הספר הממשלתי הפולני, עד כמה שאפשר לבית ספר יהודי לאומי.

למטרה זאת שוחחתי עם שתי מורות יהודיות שעבדו אתי: צעשה מורשטיין וצלינה קוזובנה. עמדתי במגעים הדוקים עם בני הנוער מהחוגים הלאומיים בסוקולי, שהבולטים ביניהם היו: אלתר ויונה גינזבורג ושמואל בורוביץ׳.

ארגנו הרצאות לנושאים לאומיים ותרבותיים ודוקא בשפת יידיש. עזרתי לארגן בסוקולי שני ארגונים: „השומר הלאומי" ו„בית"ר". הכנסנו כמעט את כל תלמידי בית הספר למסגרת הארגונים האלה, עד כדי כך, שהיו מופיעים אף לבית הספר במדי הארגונים שלהם.

עבדתי בסוקולי עד יום ה־31 לחודש דצמבר 1929, בס"ה כ־20 חודש. הועברתי לאחר התקופה הנ"ל לעבודה בוורשה. נשארנו ידידים לבביים ונאמנים עם כל חברי וידידי.

דברי הספד על אחדים מחברי

בני סוקולי החביבים והיקרים! זר באתי אליכם ואתם קבלתם אותי כקרוב משפחה. מצאתי בכם אף אני בני משפחה מסורים וקרובים ללב ושותפים לדעות ולאידיאלים שלי. יזכרו לטובה קודם החברים: יונה גינזבורג, יונה זילברשטיין ויעקב צנטקובסקי. הם היו שונים בדעותיהם, אך שלשתם דמויות יהודיות לאומיות, נאמנים וישרים. יונה גינזבורג, ידיד נאמן ומסור בעל נפש אצילה וטובה, יונה זילברשטיין, ביתרי, בעל מזג חם ורותח ומסור למטרת חייו — חזוק התנועה הרויזיוניסטית. למען האידיאה היה לקרבן ברוסיה הסובייטית. לא זכה לבוא לקבר ישראל. הוא השאיר מצבה בזכרונם של ידידיו ותלמידיו.

חבר יעקב צנטקובסקי! קצרה היתה הכרותנו ואינני יודע מה שקרה לך ולהיכן נעלמת? קדיש אני אומר לזכרך!

מפקדת השומר הלאומי בסוקולי בשנת 1930

זכור לי המוח החריף והבלתי רגיל של פאלק גולדשטיק. הגורל נשא אותו לעירה קטנה, אך ראוי היה הוא לעמוד בראש קהילה גדולה, בהתאם לכשרונותיו הברוכים. הוא נעצר ע"י הסובייטים עקב פעולתו הציונית וכגורל מרבית הקדושים לא הובא לקבר ישראל. לסוף יזכרו לטובה בני משפחות פליער ולפצ'ינסקי. יהודים עמלים מכל ימות השנה. הי"ד.

קן בית"ר בסוקולי
המפקד יונה צנטקובסקי

ל. שמלצינגר ז״ל, ריו דה ז׳נירו

הייתי מורה בסוקולי

ל. שמלצינגר

במשך שנה אחת עבדתי בסוקולי, כמורה ללמודי הדת, בבית הספר העממי. את ימי החופש בליתי בעיר הסמוכה — ויסוקי מזובייצק, במקום בו גרו בני משפחתי. מצאתי בסוקולי חיי חברה נפלאים, בתוך חוג של מורים וצעירים משכילים מקומיים ומחוץ למקום. לאט הכרתי את החיים ואת האנשים בעירה. בין האינטליגנציה שבעירה היו מתבוללים מוחלטים ומתבוללים למחצה. בין אלה היו: יהודי רוסי, סוחר יערות בשם טורקניץ׳ ושותפו (או סוכנו), הנס קלינליין. זוכר אני גם אדם בשם א. זקס, שדיבר גרמנית בערבוב מלים עבריות.

מבין המורים זכור לי המנהל מאוריצי לב, פקיד טפוסי. היתה לו מדה מגונה לעמוד מאחורי הדלת ולבלש אחרי התנהגותם של המורים. עם זאת ידע לטפח יחסים הוגנים עם חבריו המורים. כן זוכר אני את המורה סאלה (שרה) צימרמן, שמוצאה מבית יהודי מסורתי בלומז׳ה. היא היחידה מבין המורות, שהגנה על השקפות העולם של היהודים הלאומיים ודגלה בעמדה, שבתי ספר לילדי יהודים יעברו משפת הוראה פולנית — ליידיש.

צלינה קוזובנה מפלוצק היתה מתבוללת גמורה. הקשר היחידי ליהדותה היה, שידעה לדקלם ביידיש אחד משירי המשוררת הפולנית מריה קונופניצקה „אַ יאַק פושדל קרול נא ווינה״ (יצא המלך למלחמה), בתרגומו של אברהם רייזן. המבטא שלה הפלוצקי, של יידיש פולנית היה מבדח והיא עצמה יחסה ללשונה מידה של רצינות.

המורה צעשה מורשטיין, אף היא מפלוצק, בת מתבוללת ממשפחת חסידים. לעתים רחוקות שמעתי מפיה מלה ביידיש, עם זאת נהנתה לבלות את הזמן בחוגים דוברי יידיש.

לעתים נפגשו לבלוי, מורים מסוקולי עם מורים מויסוקי מזובייצק. הפגישות נערכו בבית הגביר והמשכיל משה טומקביץ׳ בויסוקי מזובייצק.

בחוג המורים שלנו היתה רחל גינזבורג, עלמה יפה, משכילה ועדינת נפש וידידה משה אולשה, בחור נעים הליכות והתנהגות אצילית. משה היה בקי בספרות העברית והפולנית. עם היותו מעורב בין הבריות, שמר על דיסטאנס ביחסיו לנוער המקומי בהתאם לרמתו ההשכלתית.

אדם בעל אינטליגנציה טבעית היה דוד קוטיק, רוק קשיש ואופה במקצועו. הוא העריץ תיאטרון ושירה ביידיש. בעל חוש מוסיקלי ואף חיבר לחנים לפרקי תהלים, בכל הזדמנות ארגן מקהלות וחוגים דרמטיים. שדה פעולתו בסוקולי היה מצומצם למדי וזה גרם לו, לא מעט עגמת נפש. בהתלהבות העלה זכרונות מעירות שונות, שם הגיעה פעולתו התרבותית לשיא ההצלחה.

משמאל במרכז יושבים המורים: שרה צירמן, צלינה קוזה גינזבורג, מאוריצי לב, צשה מורשטיין-צ׳רוניץ, ל. שמלצינגר

בויסוקי מזובייצק, השכנה לסוקולי העריצו בני הנוער את דוד קוטיק ודברו עליו בהתלהבות.

זה הכל, שזכור לי מתקופת היותי בסוקולי.

צפורה זטורסקי — בריל / מונטבידיאו

צפורה זטורסקי

ה ד ו א ר

לא אזכור בדיוק באיזו שנה אירע הדבר. יתכן שהייתי אז בגיל 6—7 ושמא פחות מזה. התקופה שבה התרחש הכל מצטיירת בזכרוני, כשאספקת דברי הדואר היתה עדיין כולה בידי תושב העיירה, מרדכי שלמה בלושטיין (מונדריצקי), שם, שפרושו בשפה הפולנית — החכם.

עד היום אין אני יודעת אם היה זה שמו האמיתי, או רק כנוי בשל פקחותו הטבועה בו. זאת אדע, שהשם הזה עבר בירושה לבנים ולבני בנים.

הוא עולה בדמיוני, כשהיה כבר אדם מבוגר, בעל קומה בינונית, בריא בגופו, פרקו נאה ועטור זקן שיבה, שהוסיף לחזותו הדר וחשיבות.

גם רעיתו גוטקה — יהודיה מוצקה ובריאת בשר, לבושה היתה בדרך כלל סנור רחב ובעלת קול בטוח ומצווה, שהוכיח על יחוסה ומעמדה הבלתי מעורער בשלטון הבית.

הם התפרנסו מעגלונות מסוג מעולה יותר. התחלת הפרשה מהזמנים שעדיין לא עברה רכבת בסביבת סוקולי ומונדריצקי עסק בהסעת נוסעים מסוקולי לתחנת הרכבת אשר בלאפי ב„דיליז'נס" שלו. משם ולשם הוביל גם דברי דואר עבור תושבי העיירה. בתו הגוצה של מרדכי שלמה, בעלת פרצוף גברי מובהק וכהה, שמשה דוורית והביאה מכתבים לבתים של תושבי המקום. היו גם אנשים שבאו לביתם לשאול אם הגיעו עבורם מכתבים ולקבלם לידיהם.

בלכתי ל„רבי" שלי הראשון ר' מרדכי שמואל הייתי עוברת יום יום ע"י ביתו של מרדכי שלמה שעמד בקרבת השוק בסמטא, שם התגורר גם הרבי עם אשתו העקרה פריידקה.

פתיחת סניף דואר אמתי בסוקולי נחרתה בזכרוני כמאורע גדול ואולי גם בזכות העובדה שמקמו אותו בשכנות ביתנו, בבנינו של זרח מאיק.

הרחוב בו גרנו בבית דו קומתי ושהיה תפוס כולו ע"י משפחתנו הענפה על תשעת ילדיה נשא שם לא מכובד, „רחוב בית המרחץ". כנראה על פי מקרה כנוהו כך. הדבר חרה לי מאד ומעולם לא סלחתי לאבות העיר על בחירת השם, המשולל כל חוש אסטטי. אמנם נמצא ברחובנו מקוה ובית מרחץ, עם זאת היה שם גם בית הרב, בית המדרש החדש והרחוב הוביל לקרושבה בדרך לא סלולה לאורך קילומטר אחד לרכבת, שעברה שם פעמיים ביום.

על כן נשאתי בילדותי תרעומת בלבי, הלמאי לא מצאו לנכון לקרוא לרחובנו למשל, רחוב הרכבת. עובדה היא ולא בנקל ינתן לתקן את המעוות ולכן נשאר השם לכל זמן, היות יהודים בסוקולי.

בנין הלבנים של זרח מאיק נקרא בפי כל „דער מויער" וכמוהו לא היו רבים בסוקולי. הוא בלט בעליונותו משאר בתי העץ הקטנים שבסביבתו. הותקנו בו שני זוגות חלונות גדולים ורחבים במרכז הבית דלת כניסה שלפניה מעקה, כעין מרפסת נאה וספסלי ישיבה משני צדיה. מספר מדרגות קדמו את הכניסה. בילדותי קנאתי במרפסת היפה בהשוואה לאבן השטוחה שהיתה כל השנים מוטלת על מפתן ביתנו, משופשפת ומבריקה מרוב דריכה מעליה.

בצד הבית שלנו עמד ספסל ארוך, באותו המקום במשך כל ימי שהותו בסוקולי. מאוחר יותר, בשנות בגרותי נזקפה לספסל חשיבות מיוחדת. הוא נהיה לנקודת מפגש לבני הנוער ושימש קודם בין היתר את אחותי ואת אחי המבוגרים ממני ובבוא היום גם אותי. שם התלהטו וכוחים סוערים בימים העגומים ההם, ימי מלחמת העולם הראשונה, על ספרות קלאסית ויצירות של ענקי הספרות כגון: לב טולסטוי, לאוניד אנדרייב, גונצ׳רוב ואחרים. עד היום לא שכחתי את שמות גבורי היצירות, שהיו בעינינו כה ריאליים וקרובים ללב.

בימים ההם הרבו לקרוא את היצירה המהפכנית של ארציבשב „סאנין", שהרעידה את דעת הקהל בהעזתה ובצלילה החדש והנועז של רעיונות, שלא נשמעו קודם ולא מצאו עד אז מקום במוחותיהם התמימים של נוער העיירות.

גם הסופרת הפולנית והליברלית עליזה אוז׳שקובה עוררה הדים עמוקים בלב, בתיאוריה ההומניים ובפרט בספורי אהדה ליהודים ובנושאים כלל סוציאליים על פער ועוני בפולין דאז, של הפריצים. היא רכשה לה הערצה והוקרה בקרב הנוער האינטלקטואלי היהודי.

ולו רק פה היה לספסל ומסוגל לדבר, בוודאי מספר היה על אהבות לוהטות שנרקמו מעליו ועל מרומי חלומות נעורים בלילות קיץ של ירח זוהר בעיירתי השלווה והלבבית, שם נולדתי וגדלתי.

כפי שכבר ספרתי, סודר הדואר בבית היפה עם המעקה בצד הכניסה ולנגד עיני מראה הפנים עם דיוקנו של הצאר בטיושקה השני על הקיר, מול הכניסה.

מנהלו הראשון של בית הדואר (נצ׳לניק) היה גבר נאה ותמיר, בראשית שנות השלושים שלו, בעל עיני תכלת סלאביות ודומה להפליא לבטיושקה שעל הקיר. נשוי ואב לשלושה ילדים. בתו הבכירה בת גילי היתה ילדונת עם שערות קש בהירות וחלקות ושמה — ויירה. באין לה חברות ברחוב היהודי בחרה בי כחברתה למשחקים. טבעי הדבר שהתגאתי בזה, אך במטען השפה הרוסית שלי נמצאה רק מלה אחת — „ניעט" (לא). על אף שלא הבנתי את דבריה, לא נמנע מאתנו להתהלך, לבלות ולשחק כל היום. ויירה הכניסה אותי לביתה, אשר באותו בנין הדואר, שם הבחנתי בהבדלי הסדורים לעומת אלה שבבתי היהודים והתרשמתי מהריחות המשונים של מאכלי הגויים. לא אדע נכוחה כמה זמן בדיוק נמשכה הידידות ביני ובין ויירה, אך נהיר לי שאביה הנצ׳לניק לא האריך כהונתו והוחלף במהרה בנצ׳לניק אחר.

פתיחת בית דואר בסוקולי היה למפנה לתושבי העיירה ובפרט לנוער. יום יום בין השעות 5—6 הופיע הדוור על ידי המעקה וקורא את שמות מקבלי המכתבים לקהל המתאסף שם. אנשים הגיעו לשם כך במיוחד מכל חלקי המקום. מאושר היה האיש אשר שמע את שמו יוצא מפי הדוור ובהתרגשות יתר ובקול רם קרא מעל ראשי ההמון: — יעסט! (הנני). המכתב נמסר מאיש לאיש ומיד ליד, עד שהגיע לידו המושטת למקבלו, המחוסר כבר סבלנות.

ההליכה לבית הדואר הפכה לכעין בדור לבני הנוער. רבים נהגו להתכונן למאורע זה

כל היום בהקפדה על הלבוש. לא שדוך אחד יצא שם לפועל בהצלחה ובמזל טוב. בנות צעירות היו רצות לשאול אם הגיעו עבורן מכתבים „דו ווסטרבובניה" (פוסט רסטנט).

זוכרני, שפעם התלוצצו על חשבון רוקה מבוגרת בשנים ולא יפה ביותר, שנהגה להטריד יום יום את הפקיד בשאלה: — דלא מניה יעסט פיסמו? (היש עבורי מכתב?)... וקבלה תמיד אותה התשובה: — ישצ'ו פישוט (עדיין כותבים).

בסך הכל קיים היה הדואר אך שנים מועטות ברובע היהודים. לבסוף הועבר לרחוב הכנסיה (תפלה) שברובע הנוצרים. זה גרם לי אישית מידה גדושה של צער, כי עד כה פטורה הייתי מללכת והסתפקתי לגשת רק למעקה ברגע שהדוור הופיע שם, עם צרור מכתבים בידיו. עם זאת נהניתי להגיע בערבים לבית הדואר המרוחק, כדי להמצא בין האנשים ולשמוע קריאת השמות של המחכים למכתבים.

מנהג ההליכה לדואר נפגע עם הזמן. התקהלות רבה של יהודים בין הגויים עוררה חמת הנוצרים וגרם צרות ופגיעות גסות לאחינו בני ישראל. כמעט הופסקה ההליכה לבית הדואר, מחוץ למקרים דחופים. מאותו הזמן הביאו דברי דואר לכל בית שבעיירה.

לדידי, כנערה מתבגרת מילא הדואר תפקיד בל ישוער ולא מעט רגעי שמחה וחוויות היו לי בלב, בשמעי את שמי מפי הדוור ובהושיטו לידי מכתב המיועד אך ורק לי.

מאוחר יותר, עם חלוף שנים ותמורות שחלו סביבי ובחיי האישיים הגיעו עבורי מכתבים מעבר לים דרך אותו הדואר ולבסוף כרטיס נסיעה באניה, לו צפיתי מאד, כדי להביאני לאותן הארצות.

כך נפרדתי מסוקולי ומבית הדואר, בהם קשורה הייתי משחר ילדותי.

ליבע לאפצ׳ינסקי—לאנגלייב, **בוענוס איירס**

ליבע לאפצ׳ינסקי־לנגלייב

האוניברסיטאות שלנו בסוקולי

ברצוני לכתוב על הצמאון של הנוער שלנו לדעת ועל הקשיים הרבים ללמוד. המשיכה לדעת היתה בלתי רגילה והאפשרויות — מינימליות.

שום יסוד לכך, לא היה עדיין קיים. אפילו לא בית ספר עממי. „החדר" הישן נחשב לגימנסיה והישיבה — ל„אוניברסיטה.

היו אצלנו מלמדים ומלמדות — הם נחשבו כסגל המורים. אחת מסוג מורות אלו היתה מלכה הרבנית, רעיתו של יענקל המלמד. אמנם היא למדתני את האלף־בית. מאוחר יותר עברתי למורה זלקה סורסקי, שהיה מודרני יותר. הוא לימד אותנו שפת יידיש, חשבון וקצת עברית. אתעכב כאן על תאורו של זלקה המורה: מוצאו מבית עניים. הוא למד ללא עזרת מורים.

(אוטודידקט), קרא הרבה מספרות ההשכלה והיה רחוק מפנטיזם דתי. יהודי, בעל השקפה מתקדמת. אולם פסיבי למדי ולא פעיל בשום תנועה פוליטית. הוא היה מורה, מסור לעבודתו. עם הזמן הקים בית ספר בשותפות עם איצ׳קה לוין, חתנו של מנדל ביאלודבורסקי. היה זה פחות או יותר דומה לבית ספר ממש. בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשהגרמנים פלשו לפולין בשנת 1916, החלו המורים איצ׳קה וזליג ללמד את תלמידיהם גם את השפה הגרמנית. אחרי תקופה קצרה הגיע לסוקולי מורה חדש, בשם צימבאל.

במשך הזמן הגיעו לסוקולי מורים מנוסים ומודרניים, הבקיאים בתורת החנוך וכיצד לגלות ולפתח את כשרונות תלמידיהם, ללמדם שירה וריטמיקה, דקלום, ספורט ומשחקים למיניהם ולביים הצגות לקראת חגים וארועים עממיים.

עם תקומת ממשלת פולין בשנת 1918 נוסד בסוקולי בית ספר ממשלתי, בעל 3 דרגות ובהנהלתו של המורה הוט. אך עם סיום בית ספר זה נגמר הכל. הצער של רוב התלמידים היה גדול והרצון להמשיך ללמוד, גבר ביותר. היה זה קשור במאמץ עליון ובהוצאות, שקשה היה לעמוד בפניהם. אחדים מהתלמידים המשיכו ללמוד בביאליסטוק ובוילנה. חלקם נתקלו בקשיים וחזרו מאוכזבים, ללא אפשרות להמשיך בלמודיהם.

אך מה נדהמתי לפגוש נוער בגילי, שידעו הרבה יותר ממני. הם היו בקיאים בספרות

היהודית ובספרות העולמית, היו להם מושגים בסוציולוגיה, דברים, שלי לא היה כלל ידיעה עליהם והיו לי זרים. היו אלה בני נוער, שהשתלמו לבד וקראו המון, בקבלם ספרות מתאימה מאת מיכאל מאיק, שידע נכונה מה ולמי לתת. היו לו ספרים בידיש, בהוצאת „פאלקס אוניבר־סיטעט", כתב עת „ליטעראַרישע בלעטער" ואחרים.

הודות למיכאל מאיק, ה„מנדלי מוכר ספרים" של סוקולי, כפי שקראנו לו, נתאפשר לרוות את הצמאון למדע, שיקד בנוער. כשנתקלנו בקשיים, או בדברים בלתי מובנים לנו, פנינו מיד למיכאל. היה לו מספיק סבלנות כדי לבאר ולהסביר לנו כל בעיה וכל ספק שנתעורר. בראותו, שתופסים את הסבריו, היה מאושר וקרן מנחת.

בית־ספר לבנות בהנהלת המורה טובה צימבל

קראנו הכל בערבוביה: רומנים ואקונומיה פוליטית, מדיצינה עממית ואסטרונומיה, אסטרולוגיה וסקסואולוגיה, הכל ללא סדר, הכל בצורה כאאוטית!

בכל זאת התחילה להתעצב אצלנו השקפה ברורה יותר לתפיסת העולם והמתרחש בו. העזנו אפילו למתוח בקורת על תופעות ותנועות, יצירות ספרותיות ובעיות מפלגתיות.

בית התרבות שלנו ומוסד החנוך נמצא ממש באמצע הרחוב „וועגל". שם נהגנו להתקהל בשעות הדמדומים ולפתוח בפולמיקה. בהתחלה, על מאורעות היום, ולאחר מכן על הספרים שקראנו. ככה נמשכו השיחות והוכוחים עד עצם חצות. למרות הגישות השונות לכל ענין, היינו טולרנטיים וכבדנו דעתו של כל פרט. נפרדנו תמיד בידידות אמיתית. עם זאת, היו פגישות אלה נחלת קבוצה מסויימת ומוגדרת של נוער. רבים, פשוט קנאו בנו וחפשו דרכים כיצד להתקרב אלינו ולהנות מידיעותינו הצנועות, שבכל זאת היו עשירות יותר מאלה, שלהם.

התקשרנו אליהם בשיחות והדרכה. התחלנו ללמדם קודם את השפות יידיש ופולנית, קצת אריטמטיקה, טבע, התפתחות התרבות ומאוחר יותר, סוציולוגיה.

השתדלנו לעורר בהם סקרנות לקריאת ספרות בלטריסטית. כמובן הצבענו בפניהם על בחירת הספר. יתכן שלבד התקשינו במציאת פתרונות נכונים לרבות מהבעיות, עם זאת פעלנו באמונה, שעושים משהו חשוב וטוב. לא יפלא איפוא, שנוצרו בתוכנו קבוצות עם אידיאולוגיות פוליטיות שונות ומאבק לדרישות כלכליות, פוליטיות — ציוניות וסוציאליסטיות.

הפעילות שלנו לא במעט סכנה את החופש והחיים הצעירים שלנו. הדברים התבטאו בקשיים כלכליים, בחוסר מקורות הכנסה, בסביבה הצרה למדי, ברוחות של אנטישמיות וכן נתונים היינו על כל צעד ושעל לעקוב מצד המשטרה.

כל הסיבות האלה גרמו להגירה לארצות העולם הרחב. כפי שהתברר, היה הכל לתועלת, אך לצעררנו היתה זאת נחלת המעטים.

הגרעין, שנזרע פעם על ידי המבוגרים בעירה, נקלט לא רע והוליד לוחמים.

בתקופת הנאצים, הצעירים הללו לחמו בשורות הפרטיזנים וכלוחמי הגיטאות וגילו גבורה עילאית למען כבוד העם היהודי והאנושות. לא נתפסו לאשליות ולא הרשו להטותם מדרכם הנכונה.

סוקולי נתנה את חלקה בכל שטחי החיים וכן גם במאבקם האחרון, בלכתם על קדוש השם, כדוגמת אחינו: חיים שמעון לפצ׳ינסקי, ניומקה רכלסקי, דוד ז׳ולטי ועוד רבים שמתו מות גבורים. אנו מרכינים ראש בפניהם!

עם הכאב הגדול והנורא בלבנו, מתנחמים אנו, שלא כולם מאחינו צעדו למות כצאן לטבח. הם האמינו עד הרגע האחרון, שהצדק ינצח והאדם ייטיב דרכו!

רבים מיוצאי סוקולי נתנו חלקם במאבק על הקמת מדינת ישראל ובניתה! אנו יוצאי סוקולי לא פיגרנו במפעל העם כולו ומאמינים באמונה שלמה בהתקדמות האנושות!

מאשה קפלנסקי ז״ל, קבוץ לוחמי הגיטאות

יענק׳ל חיים ומירקה שואבי מים

מאשה קפלנסקי

יענק׳ל חיים ומירקה זוגתו, היו שואבי המים בסוקולי עוד בשנות התשעים של המאה הקודמת. הם התגוררו בעלית הגג, שבבית סבתי לאה׳צה. דירתם, שהכילה רק חדר אחד היתה אמנם קטנה מאד, אך שררו בה תמיד נקיון וחמימות.

המשפחה מנתה שמונה נפשות: ההורים, שלשה בנים: שמואל, הרשל, יוסלה, שלש בנות, חנה יוספה ושרה־לאה.

באותו חדר קטן, בעלית הגג ילדה מירקה וגידלה את כל ששת ילדיה. יענקל־חיים, יהודי רזה ושחוח היה אדם טוב, שומר מצוות ובר לבב. את זמנו הפנוי היה מבלה ב„אמירת״ פרקי תהילים.

אשתו, מירקה היתה נגוד מוחלט בחצוניותה מבעלה. יהודיה רחבת כתפים ושמנה. מפניה העגולים הסתכלו בך עיניים חייכניות. תמיד שמחה ומרוצה.

אנשים חרוצים היו בני הזוג. עם שחר היו משכימים לעבודתם, אפילו הקור הגדול או סופות השלג, לא מנעו מהם מלמלא את תפקידם: חלוקת המים לתושבי העיירה. מירקה בשמלתה הרחבה, בצעיף הצמר על ראשה. בן זוגה עטוף בקפוטה דקיקה עם רביד אדום סביב צווארו, מיהרו לבאר האלטרית שהצטיינה במימיה הטובים למלא את דליהם. מחיר זוג דליי מים היה שלוש אגורות.

כך חיו בני משפחה זו שנים על שנים שמחים בחלקם ללא טענות וטרוניות.

ילדיהם גדלו וההורים התחילו לדאוג לעתידם. שאיפתם היתה לשפר את חלקם של צאצאיהם. שני הבנים יוס׳ל ושמואלע למדו סנדלרות, עשו חיל במלאכתם והתחילו ליצר נעלי ילדים. את תוצרתם מכרו בירידים בסוקולי או נדדו אתם לעיירות הסמוכות.

בעזרת הבנים השתפר מצב המשפחה והעוני כבר לא נתן כל כך את אותותיו בביתם.

הייתי מאד קשורה למשפחה זו, והסיבה לזה נעוצה במקרה מסוים:

הייתי ילדה כבת חמש־שש, כשאסונות פקדו את משפחתי. הורי שכלו ילדים ונותרתי רק אני להם. דאגתם וחרדתם עלי היתה רבה מאד. אז יעצו לאמי, ז״ל, שתמכור אותי למשפחת שואבי המים. זה צריך היה להיות תריס בפני פורענויות. וכך היה. במחיר קופייקה „מכרוני״.

מאז שמו להם הורי לחוק להעניק מתנות לכל חג למשפחת שואבי המים. חוץ מזה הבטיחו להם הורי אי״ה כשאגיע לפרקי ואתחתן תקבל מירקה שמלה חדשה ויענקל חיים — קפוטה. ומיום „מכירתי״ נעשיתי בת־בית קבועה בדירתם. ילדיהם חשבוני לאחותם ואני מצדי אהבתים.

הייתי ילדה מפונקת בבית הורי מחוסרת תיאבון והמאכלים שאמי הכינה לא ערבו לחכי, אבל לא כן היה בביתה של מירקה. את מרק השעועית וגריסי הפנינה הייתי בולעת ברעבתנות. יחד עם כל בני המשפחה היינו מסובים על יד שלחן קטן, ישובים על גבי שרפרפי סנדלרים נמוכים. באמצע השולחן עמדה קערה מלאה מרק מהביל ואנו בכפות עץ מלאנו את פיותינו מתוכנה. טעים היה המרק עד מאד ועלה בטעמו על כל תבשילי אמי הטובים.

זכורים לי במיוחד שעות הבוקר המוקדמות שבחורף. עת רוב תושבי העירה נמו עוד את שארית שנתם, מכוסים בכסתות חמות אני ממטתי החמה ראיתי את מירקה נכנסת לביתנו. כולה סמוקה מקור, על שולי שמלתה היו תלויים נטיפי קרח (טיפות מים שקפאו) ובלכתה השמיעו צליל. בתנועות זריזות רוקנה את דליי המים לחבית. אז נגשה אל מטתי, הכניסה את ידיה הקפואות מתחת לכסת. ובקולה הרך פנתה אלי. נו, מתי כבר תתחתני בשעה טובה? הייתי כבר רוצה לזכות בשמלה היפה שהבטיחו לי.

שנים חלפו. זרם ההגירה שפקד את מזרח אירופה לא פסח גם על העירה שלנו. רבים מבעלי המלאכה עזבו את עירותיהם והרחיקו נדוד לארץ הזהב — אמריקה. גם בני יענקל חיים נסחפו בזרם זה.

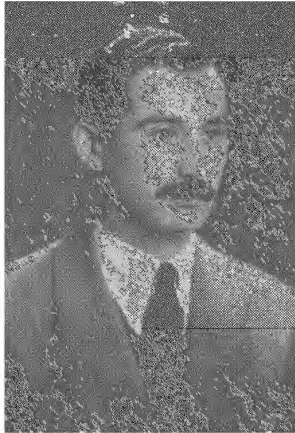
יענקל־חיים ומירקה! יקרתם לי מאד בחייכם ויקר לי זכרכם. בחשאי טויתם את חוט חייכם ובשקט נפסקה שירתם.

המצבות האלמות על קברכם גם הם כבר אינן. הנאצים שפכו את חרונם גם על בתי הקברות היהודים. ידיהם המגואלות הרסו והחריבו גם את בית הקברות בסוקולי ולא השאירו זכר ממנו.

הסבתא והנכד
מאשה קפלנסקי ונכדה יעקב קלישר

ליאון לורינסקי, חיפה

ליאון לורינסקי

שנות ילדותי

זוכר אני את העיר סוקולי מלפני כ־20 שנה, כשאני עם כל בני משפחתי עזבנו את ארץ פולניה. סוקולי, עיר קטנה מאוכלסת לערך ב־400 משפחות יהודיות, כ־70% מכלל האוכלוסיה. לא היו בה עשירים מופלגים, אך גם לא קבצנים גדולים. כמו בכל מקום היו בסוקולי חנונים ובעלי מלאכה.

משפחות רבות התקיימו מתמיכה, שקבלו מבנים או מקרובים באמריקה ומארצות אחרות. במרכז העיירה היה שוק, ממנו הסתעפו חמשה רחובות לעבר הכבישים, שהובילו לביאליסטוק, ויסוקי מזובייצק ולטיקטין. היו בה גם דרכים בלתי סלולות, שהובילו לכפרים השונים. נהרות לא היו בסוקולי, אלא מקוה מים קטנים שטבלו ושחו בהם ברווזים. הללו היו מתיבשים בעונות הקיץ. לעומת זאת נתברך איזורנו ביערות שהיו גורם להתעוררות העיירה בעתות הקיץ לחיים חדשים וגם קיטנים רבים נהרו למקום — לנופש.

כדאי לתאר את הדר הנוף והטבע של היער איצ׳קה, שעל יד הכפר איצ׳קה. הבתים עמדו סמוך מאד ליער. כביש ראשי לטיקטין חצה את היער ונוצר נוף נהדר. מצד אחד של היער הזדקר לאורך קילומטרים הר גבוה ותלול שהוליך לאיזור, המכונה בפי התושבים בשם שויצריה, בגלל יפה הנוף ושלל הצמחים.

שם היו בני הנוער הסוקולאי מבלים את עתותיהם הפנויות בשבתות ובחגים, בשעות שלאחר הצהריים. ואני, נער הייתי ומתקנא בריבות היפהפיות המתפרקדות בערסלים הקשורים והמתוחים בין העצים, שהיו מתנדנדות בהנאה.

הנערים שישבו בחברתן היו פורטים על מנדולינות שירים ולהיטים פולניים, או שהיו מזמרים במקהלה שירי געגועים עבריים וההד נשמע למרחוק ביער מקצה אל קצה.

בסוקולי היו בני נוער משכילים ונאורים, שהיו חברי מפלגות, סיעות וארגונים שונים. נדיר התקיימו חגיגות בעיירה, אך לעתים תכופות אורגנו הרצאות, הקראות והצגות של חובבים מקומיים. מפרק לפרק הוזמנו לעיירה מרצים ונואמים מוורשה ומביאליסטוק, כך שגם לאנשינו

היתה האפשרות ליהנות מתרבות הרחבה. לסוקולי היו גם נואמים מצוינים, שלא נפלו מהנואמים מהערים הגדולות. לבעלי הכשרונות הלא מעטים שבעיירה לא היתה אפשרות ללמוד ולהשתלם כראוי. לא כל יהודי התקבל לבית ספר ממשלתי. המצב הכלכלי של היהודים בפולין בתקופה שלפני מלחמת העולם השניה היה ירוד מאד, ולא היה באפשרותם להשתלם באופן פרטי, במדע ובאמנות, הם שאפו להגר לאמריקה ולארצות אחרות, או לעלות לארץ ישראל.

פעם ביובל שררה בעיירתנו שמחת חג. על לוח המודעות במרכז השוק, ה„בודקה" הודבקה מודעה באותיות של קדוש לבנה, כי להקת שחקנים הגיעה לעיר, להצגה. ה„בודקה" היתה מרכז המודיעין של העיירה. שמחת לב מיוחדת אפפה את נחום טרוצקי וכדאי לתאר במקצת את הטפוס המעניין הזה.

כיצד ומדוע הודבק לו הכנוי „טרוצקי", זאת לא אדע בדיוק. ברור היה לכלם שהוא היה כמין אפוטרופוס של העיר ודואג לכל צרכיה. עם הגיעם של השחקנים מיד התחיל להתרוצץ, לטאטא את אולם ההצגה, להעביר ספסלים ולהעמידם בשורות.

בעונות החורף הסיק תנורים בבית המרחץ, בחתונות נשא את ארבעת העמודים של החופה, ובלוויות להבדיל, עסק בכל הסדורים הדרושים.

היה לו קול ערב וידע לשיר. הפזמון האהוב עליו בעת ההיא היה הלהיט „רבקה". הוא שר זאת בהתלהבות מבלי להבין את פרוש המלים, כי אף מלה אחת בשפה הפולנית לא ידע, ואף הוסיף לשיר תנועות גוף ומימיקה מתאימה הנראית לו. מספיק היה לאמור לו: „נחום, פתח בשיר" ומיד היה מוכן ומזומן לכך. אז היה הוא מתקן את כובעו המכסה כרגיל את עיניו, מנקה בשרוולו את חטמו ומתחיל לשיר, כשהוא רוקע ברגליו לפי הקצב. טרוצקי היה יתום וגדל בבית קרוביו. עם הזמן עזב את סוקולי ויצא לעיר סמוכה, שם נשא אשה. כך אבדה לה לסוקולי דמות יוצאת דופן.

סוקולי, היא בוודאי עיירה עתיקת יומין, על כך מעיד בית העלמין הישן הקיים מאות בשנים. על פרעות ביהודי סוקולי לא נשמע, עד שה־„ענדציה" הפולנית בשנות השלושים החלה להשתולל במקום. אז רצחו הכנופיות שלהם איש יהודי, בצאתו בבוקר מבית המדרש אחרי תפילת שחרית וטליתו תחת זרועו.

בשנת 1934 עזבנו אני ובני משפחתי את סוקולי והגרנו לאורוגווי. עדיין נחרת בזכרוני יום יציאתנו מעיר מולדתנו סוקולי. היה זה בחודש יוני. מבוקר ועד לפנות ערב ירד גשם שוטף ורק אז התבהרו פני השמים וכל בני עירנו מקטון ועד גדול, טף ונשים יצאו ללוות אותנו לתחנת הרכבת.

כל המלווים בכו והתיפחו בהפרדם מבני משפחתנו. רבים בקשו למסור דרישות שלום לקרוביהם במונטבידיאו ובבועינוס איירס ולבקש אותם שישתדלו להוציא את בני משפחתם מעמק הבכא ולהצילם מהגיהינום, כי עננים כבדים ושחורים של חורבן אירופה כבר כסו את האופק ולא מנעו מלעבור מעל לסוקולי.

אידה שויצר (עטל צ׳רבונייץ), תל־אביב

אידה שויצר
(עטל צ׳רבוניץ)

אבי, ר׳ יוסף צ׳רבונייץ ז״ל

מרחק של שנים, משכיח במידה מכויימת את עברינו. אך ישנם מאורעות בחיים, כגון יום הזכרון למשל, בו עוברות מחשבותי לעיר מולדתי, לימי נעורי, כאלו קרה הכל תמול שלשום.

הנה ניצב לנגד עיני ביתנו, שהיה מרכז לנוער בסוקולי, בו בלטה ביותר דמותו הנעלה של אבי, עם חיוכו הלבבי והעליז ועיניו השופעות אור ועדינות רוח. מעולם לא העיז להטיף מוסר לאדם והרשה לבני ביתו להתנהג כאוות נפשם ולפי דרכם.

באישיותו מצאנו חבר נאמן ומסור לנו בכל לבבו ובכל נפשו.

אנו הילדים גלינו לאבינו את סודותינו האישיים בבטחון וללא כל הסוס. אבא היה מאזין לנו בקשב רב ובהבנה יתירה ויעץ לנו בחכמה ובתבונה. בסכסוכי מפלגות ובוכוחים חריפים השתדל להרגיע את חמומי המוח ולפשר בין היריבים ומנע התנגשויות בין בני הנוער.

רואה אני את אבי עסוק וטרוד בעסקיו מאור הבוקר ועד שעות מאוחרות בערב. והנה מודאג הוא על שלא מצא מלמדים מתאימים לבניו. ברגעים כאלה מתגבשת אצלו החלטה להזמין מלמד טוב מעיר אחרת. לצורך זה קרה לפגישה קבוצת הורים המעונינים כמוהו בדבר. מחליטים, שהמלמד החדש שיתקבל, יאכל על שלחנם של שש משפחות חודש, חודש במשפחה אחרת, משפחה אחת תאכסן אותו ויתר הורי התלמידים ישלמו שכר למוד, שיקבע.

בכלל, היה אבי התגשמות של סוחר ישר ובעל מרץ ואב נאמן ואידיאלי לילדיו. הוא לא הסתפק בעניניו הפרטיים ודאג גם לטובת הכלל. השתתף באופן פעיל ביסוד תלמוד תורה עם מורים מודרניים ובו מחלקה לבנות עם מקצועות הוראה עברית, תנ״ך ולמודי דת. אחד המורים דאז, מר צימבל, נמצא כעת בישראל.

זמן מסויים כיהן אבי כגבאי של בית המדרש החדש. לעתים קרובות היה אבא נעלם מבית מסחרו, כדי להעביר פעולת סיוע לנצרך לאחר אסון, או למשפחה דחוקה בשעת משבר כלכלי. זוכרת אני, שבכל פעולת הצלה, היה בין ראשוני המתנדבים.

יהודי העיירה היו פונים לאבי בדבר בוררות ויִשור הדורים בסכסוכים ועניני ירושה. היה לו שם טוב בסביבה כיהודי נבון ופקח. קרו מקרים, שרבני הסביבה הזמינו את אבי לסייע להם בפתרון סכסוכים מסובכים.

אמי ע״ה סבלה כמובן מהעובדה, שאבא מקדיש את רוב זמנו לענינים שמחוץ לבית. אבל היא כבדה אותו מאד ואף העריצה ולא העיזה למנוע ממנו פעילות צבורית.

כשבאה השבת הקדושה, לבש אבא דמות אחרת ונעלה יותר. נעלמה ממנו החלוניות ונכנסה בקרבו נשמה יתרה. בשבת היה יושב ולומד בנגון מלא מתיקות. עד היום מצלצל באזני הנגון של אבא בזמן קריאת שעור בבית המדרש לפני חברת ש״ס, בשבתות לפנות בוקר.

בית־ספר העממי בשנת 1922
המורים: דב קונופיאטי (כעת ד״ר ברנרד כהן), לב, הול

עדיין חרותה בזכרוני עובדה אחת מימי ילדותי. היה זה ביום שבת אחד בתקופת החורף ואני עוד ילדה קטנה ולא ידעתי שאבא נוהג לקרוא דף גמרא לפני חברת ש״ס, בבית המדרש. שלג ירד וכיסה את עין הארץ. התעוררתי פתאום משנתי לפני עלות אור היום לקולו של משה קופל השמש מאחורי חלוננו: „ר׳ יוסף, ר׳ יוסף, קומה נא לתהילים!״ ראיתי שמחוגי השעון מצביעים על שעה שלש וחצי והיתה אך בקשה אחת בלבי, שלא ישמע אבא את קריאתו של משה קופל.

אולם, מיד שמעתי את צעדיו של אבי בחדר הסמוך ואחרי רגעים עזב את הבית. פרצתי בבכי והתרעמתי על אמא, כיצד זה מרשה היא להשבית את מנוחתו ואת שנתו של אבא ולצאת בעוד לילה ממטתו החמה ודוקא ביום המנוחה.

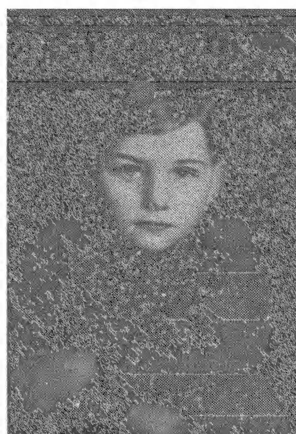
כשחזר אבא לאחר מספר שעות מבית המדרש ספּרה לו אמי על התרגשותי ורוגזי. ניגש אבא אלי בחיוך, השקיט וליטף אותי באמרו: הרגעי נא ילדתי חבובתי. הלכתי לספק לאנשים טובים מה שנדרש להם ומה שמבקשים הם לשמוע מפי. חובתי הקדושה היא, לעשות אותה בכל לבבי ובכל נפשי. הוא הסביר לי הכל בלהט נפשו ורוחו, עד שלא יכולתי להתנגד לו.

אבי לא היה מרודפי כבוד ועשה, מה שעשה תוך מניעים נשגבים ותמימות.

זוכרת אני טקס יום הזכרון לד"ר הרצל. ביום פטירתו, כ' תמוז נשא אבי את דברו בבית המדרש הגדול, בהתלהבות של איש ציוני לאומי ומסור בכל מאודו לגורל עמו. בניו, האחים שלי ירשו ממנו הרבה מתכונותיו והלכו בדרכי אבא, אך לצערנו נספו בידי הנאצים. הי"ד! תנצב"ה.

אידה וזאב שויצר

יוסף בן מוטל צ'רבוניץ נכדו של ר' יוסף ציבוניץ

משה גולדברג, גבעתיים

משה גולדברג

תיאטרון בסוקולי

להכין הצגה בסוקולי לא היה מן הדברים הקלים ביותר. ראשית היה לבחור מחזה מתאים וכן למצא שחקנים מתאימים לכל תפקיד ותפקיד. יש לציין עם זאת את היחס היפה של הנוער והעזרה לעצם הצלחת ההצגה וגלוי הבנה לאמנות המשחק.

בהגיעי לסוקולי בשנת 1925, מצאתי בה חוג דרמטי וצוות שחקנים טובים בהדרכתו של דוד קוטיק. הוצגו אז בסוקולי המחזות: „פרא אדם", „אלוקים, אדם והשטן", „המלך ליר", „השחיטה", „הזר" ואחרים — של יעקב גורדין.

תפקידים בכירים בהצגות מלאו: סימה רוזנוביץ', שרה טובה ז'לאזו, אלתר פאיוס ורעיתו פייגל לאחובר, אברהם יצחק לב, ניסקה לאחובר, חיים יהושע אולשה, פישל אולשה, מושקה אולשה, לאה מאיק ואחרים.

בשנת 1928 נוסד בסוקולי ה„בית"ר ובמסגרתו אורגן חוג דרמטי — בהנהלתי. בוצעו בתקופה ההיא המחזות: „לבבות שבורים", „האדם המיותר", „האחים לוריא", „ציפקה אש". ההצגות התקיימו באולם של אברהם ז'לאזו, במועדון של הכנסיה הנוצרית ולפעמים בביתו של גרבובסקי. השתתפו: רחל איצקובסקי (ווסרמן), רחל ז'לאזו, רחל סורסקי, חיה רבקה סומוביץ, ציפה סרנייביץ, שרה גרניסטנסקי (פרימדונה), שמואלקה סיינס, זיידל רצקובסקי, יעקב צנטקובסקי, בן ציון רוזנוביץ, רחל ביידנוביץ, משה אהרון ואחרים.

כ־3 שבועות לפני ההצגה התרוצצו השחקנים לאורך העיירה, במטרה למצוא רקויזיטים להצגה (תלבושות לשחקנים, חמרי אפור ותפאורות לבמה).

כשבוע ימים לפני ההצגה הודבקו מודעות על קיומה ביום המסויים, על קירות הצריף, שבאמצע השוק, עם אותיות מסולסלות, של שם המחזה ובצבעים שונים.

היו קשיים בהשגת רשיון להצגה מצד השלטונות. קודם כל היה הכרח לתרגם את המחזה לשפה הפולנית ורק אז להגישה — לאישור.

בזמן החזרות האחרונות המתח העיירה מאדם. בליל שבת אחרון חפשו רבים פרוטקציה להיות נוכחים באולם ההצגה. במוצאי שבת, כשאך הדליקו נר הבדלה נפתחה הקופה למכירת כרטיסים. שלמה גולדברג ונטע צרנייבסקי מלאו תפקידים של סדרנים ובדקו בקפדנות את

יושבים משמאל: חיים יהושע, אולשה, לאה מאיק, זונדל סוקולוביץ
באמצע: מושקה אולשה, רחל אולשה, שרה טובה זשעלזי
עומדים: יהודה אולשקר, חנה לוינסקי, נח מרכוס, נינה לוינסקי, פישל אולשה

מימין: ניסל לכובר, יהודה אולשקר, צבי קפלנסקי (מבריינסק), צבי זילברשטיין, ניסל לכובר (מלפי), אברהם יצחק לב

כרטיסי הנכנסים לאולם. התפאורה והאפור נמשכו שעות ארוכות ולפעמים עד השעה 11 בערב. רוב עבודות אלה עשיתי אני בעצמי. הקהל איבד סבלנותו ונשמעו קריאות: „להתחיל!"

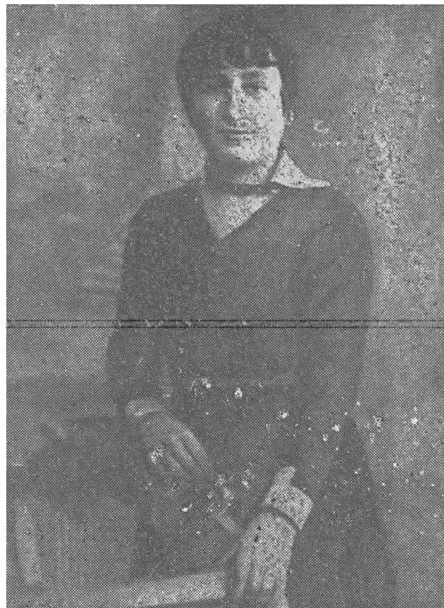
והנה מוכנים אנחנו. נשמע צלצול שלישי והמסך עולה. גם ברגעים אלה נשמעו קריאות: „לשבת!" סוף סוף שקט, והקהל נעשה רתוק למתרחש על הבמה.

המערכות חולפות, אחת אחרי השניה. ההפסקות ארוכות מדי. יש לבצע תקונים, הזזות, וכמובן יש צורך ללגום משהו להרטבת הגרון ולהרוות את הצמאון. הקהל מוקסם וההצגה מגיעה לקיצה. בחוץ כבר עולה השחר. בדרך מההצגה נתקלים ברועים, היוצאים עם הבהמות למרעה.

ימים רבים לאחר ההצגה שומרים עדיין בלב את החוויות ושרים בכל מקום פזמונים ממנה. הדבר נמשך עד שנודע לצבור, שמכינים כבר הצגה חדשה.

כך התבדר הנוער היהודי בסוקולי להנאתם הרבה וידעו להעריך אמנות וכשרונות.

עם השמדת העיירה היקרה, סוקולי, בא הקץ לבדורים ולהנאה רוחנית של תושביה. יהי זכרונם ברוך!

דובקה גולדברג הי"ד

יהושע סוראביץ׳, רמת גן

הייתי סולטיס בסוקולי

יהושע סוראביץ׳ ז״ל

את עיר מולדתי סוקולי הכרתי במשך תקופה ארוכה, כמקום של תורה והשכלה. בהיותי עוד בחור צעיר ידעתי בסוקולי צעירים אחדים, שכבר אז יצאו להם מוניטין, כלמדנים גדולים וביניהם — אחי יעקב שהיה מתמיד גדול וזליג המורה.

הם למדו את המסכתות הקשות כגון: ערובין, יבמות, נידה.

אבי היקר, ר׳ משה יוסף ז״ל, היה בין הלמדנים המפורסמים בסוקולי. בהיותו עוד ילד, ידוע היה כעלוי. אבי ז״ל בנה את בית המדרש החדש והיה גבאי בו, במשך 40 שנה.

בשורה הנוספת של למדנים בתקופה ההיא היו ר׳ פסח בריל ובנו העלוי והמפורסם בעולם היהודי — ר׳ יעקב בריל. בהיותו ילד, הזמינוהו רבנים מלומדים וביניהם ר׳ חיים עוזר גרודז׳נסקי ז״ל מוילנה, כדי לבחון את בקיאותו בתורה.

כן היו בסוקולי אדירי תורה: ר׳ מנדל פצינר ובניו, ר׳ אברהם ור׳ יצחק מאיר. זה האחרון שגשג ועלה מעלה והתפרסם ברבים. נשא לאשה את בת הרב איסר זלמן מלצר מירושלים. בראשונה נתקבל הרב יצחק מאיר לכהן ברבנות בפתח תקוה והיה שם מכונה, הרב בן מנחם. מאוחר יותר נתמנה לרב ודיין לבית הדין הרבני העליון, בירושלים.

ועוד שורת למדנים: ר׳ זלמן יחנס, משה ליפא שולמייסטר (חתנו של דוד בורוביץ — שניהם חניכי ישיבת וולוז׳ין), ר׳ יוסף צ׳רבונייץ, ר׳ בנדט זלצר ואחרון אחרון חביב, גיסי ר׳ אברהם שפירא ז״ל, שהיה הוגה בתורה יומם ולילה. הוא קבע עתים לעסוק בתורה מחצות ועד השעה 3 לפנות בוקר. בקיץ ובחורף היה לומד ש״ס בבית המדרש החדש בסוקולי. כנוהו בעירתנו „ספר התורה״. לאחר פטירתו של הרב הישיש ר׳ מנחם יונה זצ״ל, הציגו מועמדות לכס הרבנות בסוקולי, אישי תורה מארצות שונות. על אף היותה סוקולי עיר קטנה, עם כ־500 משפחות של יהודים בסך הכל, בכל זאת התפרסמה מאד, בגלל אישיה.

זוכר אני היטב את ימי נעורי בסוקולי. תקופה מסויימת הייתי פקיד ברשות המקומית,

„כסולטיס" הקהילה היהודית. בעת ההיא יכולתי לשרת ולהטיב עם הקהל, שלא חלילה על מנת לקבל פרס. המצאתי לאנשים מסמכים שונים, שלפיהם הצליחו להגר לאמריקה, או למנוע מהם גיוס לצבא. עקב כך, הסתבכתי לא פעם באי נעימויות ונשללה ממני שלוותי. בקרו אצלי ז'נדרמים ואנשי משטרה, כדי „לגלות" מתחמקים משרות בצבא.

לפעמים הטרידו אותי רופאים מחוזיים בקשר לנקיון העיר וסביבתה. אלצוני להצביע על בעלי בתים, עבריינים בהלכות נקיון ואני נסיתי עד כמה שאפשר היה, להתחמק מלהרשיע יהודים ולהגן עליהם מלשלם קנסות. לא פעם הייתי אני הקרבן ונאסרתי ל-3 ימים.

בנוגע להערכת שומה ומסים ע"י תושבי העיר, השתדלתי להגן על אחי היהודים ונסיתי להוכיח לשלטונות, שפלוני למשל, עני ואביון, או מחוסר פרנסה ויכולת.

מבכה אנוכי את חורבן סוקולי היהודית ואת בני משפחתי היקרים!

אלתר שניידר, ניו־יורק

הנס

אלתר שניידר

בכדי לקבל מושג על שנות קיומו של הישוב היהודי בסוקולי אספר ספור ששמעתי מזקן אחד מבני עירנו, ר' אברהם יענקל אולשא האופה ז"ל. אני הייתי עוד נער והוא איש שיבה והוא ספר זאת לפני אנשים זקנים וישישים שאיש מהם עדיין לא שמע שמץ מכך. פעם אחת בבוקר השכם בא לסוקולי פריץ הכפר קרושיבה ועמו חבורת אכרים עם מכשירים בידיהם והתיצבו על יד בית הקברות הישן. בעירה קמה בהלה ומהומה. משהו לא כשורה הצהיר ההמון. הפריץ פנה ליהודים שנתקהלו על יד בית הקברות הישן בדברים דלהלן: „אבותיכם היהודים שכרו לפני מאה שנה אצל אבותי הנוצרים חלקת השדה הזאת לבית הקברות. והנה עכשיו כאשר זמן השכירות כבר נגמר לפי החוזה ופג תקפו יש לי רשות לשוב ולחרוש את שדה בית הקברות. החלו אצל היהודים בכיות ויללות. היהודים צעקו וטענו שהם יגישו תלונות עד לקיסר. הפריץ ענה, שיחכה עוד זמן קצר, בינתים נדחתה הגזירה לזמן מה, אבל מי ילך לנהל משפטים עם הפריץ? צריך לקחת בחשבון, כי הדבר נעשה לפני יותר ממאת שנה, בעת שהפּריצים בפולניה היו המושלים היחידים והבלתי מוגבלים בשליטתם על האכרים ועל היהודים במחוזיהם. וכך נפל פחד הפריצים על בעלי הבתים היהודים בסוקולי. מה לעשות? ברחוב הגונסובקי גר בעת ההיא חיט כפרי. והוא קבל על עצמו להתדיין עם הפריץ ולעמוד בפניו. בלית ברירה הסכימו הסוקולאים להסתמך על החיט הכפרי. לאחר זמן קצר, הגיע הפריץ במרכבתו הרתומה ל־6 סוסים אבירים לאמצע השוק ושאל את היהודים: מי הוא הנציג היהודי שהזמין אותי לבית המשפט? לא שמעתי עד עכשיו את שמו של הנציג שלכם שליחי היהודים מהרו להביא את החיט הכפרי. הוא ישב על שולחנו יחף ותפר. בשמעו מי המזמין אותו, עזב בו ברגע את מלאכתו ורץ לקבל את פניו של הפריץ ומיד שאל: „מי אתה, החושב שבכחך לחרוש את „המולדת" שלנו?" והחיט המשיך: הרואה אתה את רגלי היחפות? הן תמהרנה ותגענה בדהירה לעיר הפלך לומזשה ואפילו לעיר הבירה פּטרסבורג לפני ששת הסוסים האבירים שלך. אין הפקרות בעולם. ויש דין ויש דיין. הפריץ הזועף רמז למשרתיו ומהר לברוח במרכבתו הרתומה לששת הסוסים חזרה לקרושיבה. בית הקברות הישן ניצל מהגזירה.

לפי ספור זה הייתי מסיק, שאחינו בני ישראל נמצאו בסוקולי עוד בסביבת שנת 1700.

צפורה בריינסקי, רמת־גן

צפורה בריינסקי

לדמותו של אבי זעליג סוראסקי

איש צנוע שקט, ונחבא אל הכלים היה מטבעו. רק אלה המעטים שהכירוהו מקרוב, ידעו עד כמה יקר האיש ומעניין.

בילדותו הצטיין בכשרונותיו הרבים. הוריו טפחו תקוות שיגדל ממנו רב בישראל. שלחו אותו לישיבות. מתחת לספרי התלמוד היה טומן ספרי השכלה. למד ושנן, ושתה בצמאה ממעיין השכלה, בלי כל הדרכה בסתר.

הימים ימי שלטון הרוסים בפולניה. אבי השתלם ברוסית, עבר בחינות ממשלתיות, והשיג רשיון הוראה. מאז התחילה הקריירה שלו בתור מורה העיירה. לרוסית, עברית ואידיש. השיטות הפדגוגיות הנועזות ששלטו בתקופה ההיא היו לו לזרה. כבר אז הבין לחבב על תלמידיו את התורה, הבין לרוחם והגיש להם הכל בצורה פשוטה וקלה לתפיסה. הקים דור של תלמידים, שעד היום מזכירים אותו בחיבה רבה, ועד היום מוכר הוא לכל יוצאי העיירה תחת הכנוי „זעלקע דער לערער" למרות זה שבשנים האחרונות עסק מעט בהוראה.

בפולניה המשוחררת הקהלות היהודיות קבלו שלטון אוטונומי. אבי שבינתיים השתלם בפולנית, נתמנה למזכיר הקהילה, ובמשרה זו כהן עד יומו האחרון.

עדין היה ורגיש מטבעו, לא הצטיק במרץ, ולא רבים היו הישגיו בחייו הפרטיים. רבות היו התלאות שפגשוהו בחייו המשפחתיים, מהם הושפע. הסתפק במועט, לא שאף לגדולות, משאלתו היחידה היתה שיספיק לו זמנו אחרי עיסוקיו היומיים לשם עיון קריאה. בקי היה בתלמוד, וגם הכיר את ספרות העולם. בשכלו הבהיר הבין, השיג את הכל, והיתה לו דעה משלו מקורית, מבלי להתחשב במוסכמות. אהב את הטבע, והתפלא מיופיו, אני הצעירה בילדיו, הייתי מתלוית לפעמים אליו בטיוליו בשדות. בחיבה רבה היה מסביר לי תופעות הטבע, והיה מלטף כל פרח שנזדמן לנו בדרכנו.

כחבר היה לילדיו, רגילים היינו לשתף אותו בכל התרשמויותינו, ולשאול ממנו הסברים לכל מיני תופעות החיים.

זוכרת אני, כששחקנו ולשנו בחמר, אבא היה משתתף. ותמיד יצא מתחת לידיו משהו מתוקן ויפה, ששימש לנו לדוגמא.

כשציירנו, אבא היה נותן לנו הדרכה, ושוב היה מצליח להפתיענו. בכל מצא ענין, והכל בשקט ובצנעה.

בשנים האחרונות לקתה בריאותו, ועייף היה הבן אדם מתלאות-החיים.

בשנות 1935 נפל למשכב, במחלת לב קשה, וכעבור 3 שבועות שבק חיים.

בן 69 היה במותו, ועד הרגע האחרון היה זקוף-קומה, ללא שערות שיבה וזה נשאר לתמיד בזכרוני.

בלה סורסקי—וסלובסקי, פתח תקוה

בלה וסלובסקי

טל ילדותי

התאמינו לי, שעדיין מרגישה אני את ריחות האחו הירוק והנהדר, שם נהגנו לקטוף פרחים? !... עדיין מרגישה אני את הרוח הקלילה שנשבה שם ואת האויר הצח שנשמתי לקרבי ביער איצ׳קי ובגבעות הסביבה. עוד רואה אני את הרחובות והסמטאות של העיירה וזוכרת את כולם, כפולם. הכל חרות עמוק בזכרוני ומעורר בי געגועים כרוכים בכאב עד היום הזה. בדמיוני, ככר השוק העגול עם הבתים סביבו, בית הכנסת הישן ובתי המדרש. באזני נשארו עדיין צלילי הנגון המונוטוני של משה קופל השמש, בקראו: „קומו לעבודת הבורא!״ או קריאתו בשבתות בשעה 4 לפנות בוקר לאמירת תהלים.

והנה הסמטא המובילה לביתנו. הכאב הגדול והסבל של הלילה האחרון לחיי אמי לא פסק בי עד היום. אמי ז״ל שכבה בחדר מוארך וסביב מטתה עמדה אחות רחמניה והרופא מצד אחד ואנו בני המשפחה והילדים מעבר השני של המטה, בה אמנו הגוססת, כשעדיין מכשיר לנשימה — בפיה. אמא, במבטה שולחת לנו ברכת פרידה אחרונה. היא מתאמצת בכל כוחותיה ולוחצת אל לבה את כל אחד מילדיה, בלווית נשיקה חמה אחרונה.

עדיין מרגישה אני לחץ ידיה הרפות סביב צוארי ושומעת דבריה: „סעי ילדתי היקרה לארץ ישראל, שם תמצאי את אשרך!״ זאת לחשו שפתיה כתפילה, בהוסיפה מלמול שמות של הילדים: יהושע, נחמיה, ביילה, ברוניה. לאט נעצמות עיניה היגעות, פיה נסגר והכל נגמר. אנו מבכים מרה את אמנו היקרה וחולקים לה את הכבוד האחרון.

בהפרדו ממני תוך בכי אומר לי אבא: אבדתנו קשה וגדולה מאד! רק אלהים בשמיים יודע מה עוד צפוי לנו. כנראה, ניבא לו הלב, שצרות רבות עלולות לבוא על ראשינו.

לאחר זמן קצר אני עולה לארץ ישראל ושוב כאב בלב על נתוק המשפחה. עד כמה גדול היה החשש של אבא לבאות, האמת היתה נוראה אלפי מונים, עד כדי השמדה של כ־6 מיליון מאחינו בני ישראל במיתות אכזריות ואיומות.

ברוין ברכה, פתח־תקוה

ברוין ברכה

הרהורים

החורף הקר והקודר הגביר את הציפיה לאביב. גם מעטה השלג החיוור ברחובות העיירה השוממים, והמית הרוח המרקדת בצמרות עצים — לא ניתקו אותנו ממראהו האהוב של האביב. מאותה תקופה קצרה של חודש ניסן אשר לגבי היהודי הנירדף והחולמני קשורה היתה תקופה זו בחג הפסח — חג החרות. זו היתה יציאה קצרה מן החולין, שעה אל התרוממות הגוף והרוח בטרם כיסו עננים חדשים את ערבות פולין, לפני שהגשם והכפור החזירונו שוב אל האפרוריות של החורף החדש...

זוכרת אני את הלילות הקודרים מסביב לתנור המוסק בבית אבא. כיצד ישבנו מכונסים סביב האש המרצדת וסופרים את החודשים ואת הימים המפרידים בין החורף וחג הפסח, את קולה של אחותי הלוחשת באושר: „הרי עוד חודשיים ושוב נאכל מצות". ואת דמותו של אבא באותם הרגעים, את האש שהוצתה בתוך אישוני עיניו ואת חיוך האושר שניסה הוא למחוק מזוית פיו. ודאי נזכר הוא כי יש לפעול שוב, כמו תמיד, כמו בכל שנה לפני חג הפסח. אבא הטוב והמטיב שמעולם לא שכח את מצוות „ואהבת לרעך כמוך", שתמיד זכר את הנזקקים והאביונים, שתמיד השתתף בכאבם ובכל עת היה מוכן להושיט יד ולעזור בכל אמצעי הגוף והנפש שעמדו לרשותו.

זוכרת אני כיצד היה מתישב לפני החג ומריץ מכתבים לאמריקה, מנסה ומשתדל להשיג תרומות לעניי העיירה. כיצד היה מתרוצץ מבית לבית ואוסף בידיו הצנומות תרומות לאביונים „כדי שגם הדל הגר בפינת הרחוב יחוש את אוירת החג המיוחדת".... וכשהיה נכנס הוא הביתה, עייף אך מאושר, מתיישב בראש השולחן ומברך על המצה, חשתי את תודתו האילמת לבורא עולם על שנתן לו את הכח למלא כראוי את מצוותיו.

הרגעים הללו כאשר היינו מסובים סביב השולחן הערוך, חשים בכל פינה את אוירת החג — מלווים אותי עד היום. לדידי חג הפסח בעיירה הוא מקור לקובץ של זכרונות וגעגועים שאינם ניתנים להמחק ולהשכח. זהו המקור המדריך אותי מחדש לימי הילדות והנעורים, אל העבר הקרוב שניגדע לפתע בצורה כה טרגית ואשר השאיר אחריו רק זכרונות וגעגועים המסתתרים בנבכי הנפש ובחדרי ליבי. שכן „זכרונות הילדות אין להם סדר ואין להם סוף"...

בתיה מצנר־פציגר, פתח־תקוה

זכרונות מסוקולי

ימים עברו, שנים חלפו וסוקולי, עירה קטנה ע״י ביאליסטוק חרותה עדיין בלבי. היא עומדת לפני, כאלו לא מזמן עזבתיה. זה לא פלא. ימי נעורי היפים ללא דאגות וללא סבל חייתי בה. כיתומה קטנה הביאוני לבית סבא ובכל זאת היה לי הכל טוב ויפה ואינני מעלה בזכרונותי כל צל של רע, או קפוח. הסבתה רחל ע״ה היתה מנשים צדקניות. בימי ששי נהגה לחלק צרכי שבת לעניים ובכל בוקר השכימה לבית הכנסת לשפוך שיח לפני בורא העולם. היא אהבה אותי מאד ואם אפילו חטאתי במשהו, לא הרשתה לנגוע בי לרעה, באמרה שמספיק נענשתי כיתומה. את טוב לבה זוכרים בודאי רבים מאלה שחיים אתנו עד היום. יהא זכרה ברוך!

הסבא ר׳ מנחם מנדל זצ״ל מצטייר בזכרוני כאיש יקר, טוב ואהוב עלי. בעל צורה נאה היה, הדור בלבושו, תלמיד חכם ומקיים את הכלל „והגית בו יומם ולילה״. בשבתות הלכתי אתו לבית הכנסת ופעם זכורני, לקח אותי לטיול בשדה. שם קטף עבורי פרחים וקלע מהם זר לשים על ראשי. זכותו יגן עלינו.

ברתת של קדושה ואהבה רוצה אני להעלות בשפתי הדלה את דמותו הנעלה של אבי, הרב הגאון אברהם פצינר זצ״ל. הי״ד. היה תלמיד חכם מרביץ תורה ברבים. עסקן צבורי וביתו, בית ועד לחכמים מחשובי חסידי גור. במיוחד התמסר לעניני צדקה וחסד. קול התורה שלו מצלצל עדיין באזני בקומו לפני אור הבוקר ללמוד ולתפילה. את הבריות היה תמיד מקדים בשלום.

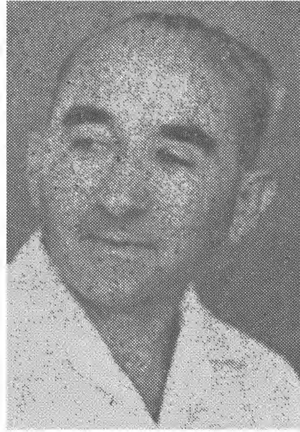
במסירות נפש יוצאת מהכלל התמסר אבי לחנוך בניו. היה חביב על כל אדם. כשפלשו הנאצים ימ״ש לעירתנו, נמלט אבא לביאליסטוק ומשם לסלונים, שם נספה יחד עם שלושת בניו ובתו הי״ד.

באהבה עמוקה נזכרת אני בדוד שמואל הי״ד. היה טוב לב ואוהב אדם. את הבריות היה מקבל בסבר פנים יפות ובחיוך לבבי. היה זהיר בכבוד אב ואם. מסור ונאמן לכלל ולפרט ודאג תמיד למצבו של הזולת. ת.נ.צ.ב.ה.

את הדודה גולדה לא הכרתי. ספרו לי, שהיתה אשה נפלאה ועשתה מעשים טובים למען הצבור. הי״ד.

את הדודה חנה אני זוכרת כאשה חביבה מאד, עדינה בהליכותיה ובמעשיה הטובים לאנשים. הי״ד.

יהודה אילן (אולשקר), קיבוץ דפנה

יהודה אילן

משפחתי בסוקולי

דודי אבא בורוביץ, ראש המשפחה היה בעל הדרת פנים, איש בעל מעמד בחברה, למדן מופלג, ירא שמים, איש ישר, צעדיו שקולים ומתונים, כל חזותו אומרת כבוד. בית הכנסת היה ביתו השני. בעבר סיטונאי של תבואות וקמח ובמרוצת השנים ירד מנכסיו בגלל מדיניותה של ממשלת פולניה, שהטילה מסים כבדים על היהודים, במיוחד. מחנות המכולת הוציאו פרנסתם. האמת היא שדודתי מַשָה היתה המוכרת והעוסקת בחנות וגם עקרת בית טובה. תמיד היתה טרודה מעל לראשה, חיוך תמידי היה נסוך על פניה. הילדים היו קשורים אליה בלב ונפש ואני מצאתי שם שפע של חמימות ואהבת אם. טוב לבה של דודתי מַשָה אין לתאר במלים, תמיד מוכנה לעשות הכל לעזרת הזולת. בבית בורוביץ נשארו 2 בנות, רחל ומלכה, ושני בנים, בצלאל ושמואל. בצלאל, הבכור עבר בנכר גלגולים רבים. באמריקה הדרומית ועד שהגיע בעזרתו הפעילה של אחיו שמואל, לארצות הברית.

יהודה אילן עם רעיתו

שמואל, בהיותו עוד בסוקולי, היה עבורי לא רק בן דוד, אלא אח ורע טוב. היה טוב ומטיב עם כולם שבאו אתו במגע. הוא היה פעיל בועדות שונות ובמיוחד בארגונים ציוניים. בין השאר, עשה הכל על מנת לעזור להוריו בכל השטחים. בשנת 1928 הגר שמואל לארצות הברית אחרי כשלונות לעלות לארץ ישראל. אצל קרובי משפחתי, משפחת אבא בורוביץ מצאתי מנוחת נפש, ולמרות כל זה, לא ראיתי עתיד עבורי שם — אלא בארץ ישראל.

אהרון זמיר (שוסטק), פתח תקוה

אהרון זמיר (שוסטק)

לדמותם של דודי ודודתי

„חבל על דאבדין ולא משתכחין".

אלה הם דודי ודודתי ר' יצחק מאיר ורעיתו פעריל גרינשפאן אשר אני מציב יד ושם לזכרם בספר הזכרון הזה באשר אין אני יודע את מקום מנוחתם הנצחית. לא ידוע איפה מצאו את מותם בשואה שפקדה את עם ישראל. הדוד והדודה היו לי כמו אב ואם, הם גדלו אותי ואת אחי מרדכי שוסטק אחרי מות אמי הצעירה עה"ש, בהתחלת המלחמה העולמית הראשונה, בהשאירה 6 ילדים יתומים באין מחסה ובלי דואג. אבי ז"ל היה כבר אז באמריקה וזו היתה מנותקת מאתנו בשל המלחמה, ולא היה לנו שום קשר אתו. כל הילדים חולקו בין קרובי משפחה בעירות שונות, ואני ואחי מרדכי נשארנו אצל הדוד והדודה בסוקולי, למזלנו היה לנו המקום הטוב והיפה ביותר מאשר לכל יתר האחים. הדודים היו מסורים לנו בכל נפשם ומאודם. הרגשנו כמו בבית ההורים. הם היו הורים לכל דבר, הם דאגו לכל צרכינו החמריים והרוחניים כאחד. הם השתדלו לתת לנו השכלה אצל המורים הטובים ביותר וחנכו אותנו על ברכי היהדות הדתית והמודרנית כאחת, הם נטעו בלבנו אהבת ארץ ישראל. רצו שנהיה אנשים ישרים וכנים ומלומדים. אפילו בעת מצוקתם הגדולה, הם חסכו מפיהם ונתנו לילדים את כל צרכם בהנאה גדולה וספוק רב. הם היו סוחרים בתבואה כל ימיהם, ובזמן המלחמה זה היה סחר אסור, אבל מה לעשות? הרי צריכים להתקיים ולקים את היתומים! בזכות זה ה' יעזור להם ולא יאונה להם כל רע. זה היה בטחונם הגדול. פעם אחת קרה ומי שהוא הלשין בפני שלטונות הכובשים הגרמניים דאז. אבותיהם של הנאצים ד„העידנא" ימ"ש, שאנו סוחרים במסחר אסור, מיד הם באו והחרימו לנו את כל התבואה שהיתה לנו במחסנים ונשארנו ללא פת לחם. מאז אני זוכר את שאגתו של דודי, אוי לי מה אתן ליתומים לאכול!! זאת לא אוכל לשכוח לעולמים זה מהדהד באזני ומלווני בכל עת שאני זוכר וחושב או מספר למי שהוא על אודותם, ובאותו מעמד לקחה דודתי את שנינו, אותי ואחי בידיה ונגשה לקצין הממונה על בצוע ההחרמה ובקשה מאתו שישאיר לה משהו בשביל הילדים? אזי הוא עשה לה חסד בהשאירו שק אחד אפונה, ואת כל היתר העמיסו על עגלות ולקחו. ומני אז נשאר הדוד שלי בלי פרוטה ולא היתה אפשרות להתחיל לסחור

מחדש למען הקיום. אני חושב שרק הבטחון והאמונה החזקה בה׳ עזר להם לעמוד בכל הצרות. עפי״ר היו לווים כסף פה ושם והיו קונים מעט סחורה, ומוכרים אותה ומחזירים את ההלוואות. זה היה נקרא בפי כל „גמילות חסד״ זאת היתה מצוה גדולה ורוב רובם של סוחרי העירה היו מנהלים את עסקיהם באופן שכזה אחרי המלחמה. אחד היה מלוה לשני וכך נמשכה השרשרת. בודאי זה יהיה לפלא בעיני הדור שלנו אם אומר שכל ההלוואות האלה היו מתבצעות בלי שום חתימת התחיבות כל שהיא, וכי עלה על דעתו של מישהוא לא להחזיר? דבר כזה לא היה קים!

דודי יצחק מאיר היה איש צנוע מאוד והיה ירא שמים ומתמסר בכל מאודו ללמוד תורה בכל עת שרק פנוי היה. הוא היה משכים לקום על מנת ללכת לבית המדרש ללמוד ולהתפלל בדבקות לרבון העולמים. אף פעם במשך כל שנות היותי אצל הדוד לא ראיתיו בקומו בבוקר, אפילו אם התעוררתי לפני עלות השחר לא מצאתיו, כי הוא היה כבר אז בבית המדרש. אנחנו הילדים היינו סקרניים מאוד לראות את הדוד בקומו ולא הצלחנו, תמיד כשקמנו הוא כבר לא היה בבית. הוא היה גומר מוקדם את תפילתו ואחר כך היה יוצא לכפרים בכדי להביא טרף למשפחה. ובפרט לילדים, והימים ימי מלחמה וקשה היה להשיג מזון. וכשהצליח להביא מזון והדודה היתה מכינה את האוכל, היתה שמחתו רבה מאוד, אף פעם לא גמר את מנתו, אלא היה מחלק את רובה לילדים. לא היה גבול למסירותו אלינו. אף פעם לא גער בנו, ולא הכה אותנו, אלא משתדל להסתדר אתנו במלים של שכנוע, ולכן אהבנוהו מאוד. וכאשר גדלתי הייתי עוזר לו במחסן התבואות ביום ״שוק ויריד״. בדרך כלל היו כל ילדי העירה משוחררים מבית הספר והחדר ביום היריד שמי שהיה עוזר להוריו בעסקם, ומי, שעשה סתם „חיים״ העיקר היה „חופש״, ובאמת הזדקקנו לחופש מפני שלמדנו הרבה שעות ביום, היינו הולכים לפני הצהרים לבית הספר העברי וה„חדר״ ואחה״צ לבית הספר ללמוד פולנית, ואחרי כן עוד פעם ל„חדר״, הלמודים היו נמשכים עד שעה 9-8 בערב, בימי החורף כשהימים היו קצרים מאד, ויצא לנו לחזור „מהחדר״ בלילה, היה כל ילד מצויד בפנס לשם הארת הדרך. עפי״ר היו הפנסים מוארים ע״י נר שהיה עומד בתוכו. הפנס היה עשוי פח. תוצרת פחח מקומי שצורת בית קטן צורתו וכל ארבעת קירותיו עשוים זכוכית, דרכם היה בוקע אור הנר והיה מאיר לנו. בבואנו הביתה היתה הדודה מתענינת בדבר הכנת השעורים ליום המחר, והיתה דואגת שהכל יעשה כראוי מבלי להחסיר דבר. היא השתדלה שנלמד עברית, ועברית כהלכה, והיתה אוהבת לשמוע אותנו מדברים בעברית בזמן השעורים ובכל מיני הזדמנויות. הדודה פעריל היתה גם עקרת בית וגם עוזרת במסחר, היא היתה הרוח החיה במשפחה היא היתה סוחרת ממדרגה ראשונה, וגם מחנכת טובה. הרבה דברים ומימרות שלה מלוים אותי עד היום. היתה מוכרת בעיר כעס־קנית בכל מיני מוסדות עזרה לנזקקים והיתה עוסקת בזה בכל נפשה. היא היתה משתדלת לדעת מה נעשה אצל כל אדם אשר זקוק היה לעצה ולעזרה, כספית או גופנית, היתה עוזרת לעניים ומדי פעם בפעם אני ואחי היינו השליחים, שליחי מצוה להוביל לעניים את מנתם הקבועה. היא היתה עוזרת לחולים בישבה ע״י מטתו של חולה גלמוד לילות שלמים בכדי לעזור לו במצוקתו. ומי שהיו לו קרובים, וקרוביו של החולה היו עיפים ממחלתו הממושכת והיה הרבה זמן שכוב על ערש דוי, היה הכרח ללון ע״י מטתו, זה היה נקרא לינת הצדק זאת היתה „מצוה״ גדולה והיתה שומרת על זה מאוד מאוד, למרות היותה בעצמה עיפה מיום עבודה הן בבית והן במסחר, היא היתה גם תופרת לבד בשביל כל המשפחה, ובפרט לילדים. היא היתה יושבת עד מאוחר בלילה ותופרת בכדי שנצא יפה לבושים. כמובן שהכל לפי האמצעים המוגבלים שלה. היתה מובילה אותנו „לחדר״ בהיותנו קטנים לשם שמירה לבל יפגע בנו מי שהוא לרעה. כל בגד חדש שהיתה עושה לנו

היינו מחדשים אותו „לכבוד שבת" ביום ששי לפנות ערב היינו לובשים והולכים לבית המדרש, וכשיצאנו מהבית היא היתה יוצאת החוצה ועומדת ע"י הבית ומביטה עלינו מרחוק ונהנית, עד אשר עברנו את כל אורך הרחוב וכבר לא יכלה לראותנו, ואחרי כן בחזרנו עם הדוד מן התפילה היתה מקבלת אותנו בשמחה רבה ובחמלה מהולה בכמה דמעות. כנראה שנזכרה אז ביתמותנו ובכתה על מות אמנו עה"ש, אבל עד מהרה התאוששה ומחתה את דמעותיה מעל לחייה לבל נכיר, והושיבה אותנו ליד השולחן והדוד השמיע לנו את „הקידוש" בנגון המסורתי היפה, ובהמשך הסעודה בין יתר הזמירות היתה הדודה מלמדת אותנו זמירות מזמירותיו של אבינו אשר היה אז באמריקה ולא הכרנוהו. כנראה בכדי לטעת בלבנו אהבה וקשר אליו למרות אי הכירנו אותו. ולמחרת בשבת בבוקר הלכנו עם הדודה לבית המדרש. לא יצא לנו ללכת עם הדוד מפני שהוא היה קם גם בשבת מוקדם. הלכנו אם הדודה מפני שהתפלה לא התחילה מוקדם אלא בשעה 9 בבוקר. אני רואה עכשיו נגד עיני את צורתה ולבושה של הדודה בהליכתנו זו. היא היתה לבושה יפה ומהודרת היתה כאשה תושבת עיר גדולה, וכל הליכותיה עוררו כבוד אצל כל אלה אשר באו אתה במגע. באשר היא היתה מעורבת בין הבריות.

היא היתה בעלת השפעה לא רק אצל יהודים, אלא גם אצל הגויים, בשל בטויה היפה בדברה פולנית רהוטה היתה משיגה את כל מבוקשיה. למשל, אחרי המלחמה כשהעולם השתחרר ויכולנו להתקשר עם אבי באמריקה הוא תיכף שלח כסף ורשיון כניסה לארצות הברית בשביל אחותי ושלושה אחים. חוץ מאתנו. אני ואחי היינו במקום טוב כמו אצל הורים, ולא היתה לאבא אפשרות כספית בכדי לקחת את כולנו לכן נשארנו. אבל מי היה המסדר את כל הענינים הפורמליים של הנסיעה? הלא זאת הדודה פעריל, היא אספה את כל הילדים מכל המקומות והביאתם הביתה אליה והיא היתה מתעסקת בדבר דרכונים שהיה קשה להשיגם כקריעת ים סוף, מפני שהם לא היו רשומים או כתוצאה מהמלחמה הושמדו פנקסי רשום התושבים, ולא היתה שום אסמכתא על מה לתת להם דרכונים, אז הקפידו מאד בדבר הזה ובעיקר השלטונות האמריקאית. אבל דודתי זו לא אמרה נואש. היא פנתה אל ראש העיר הפולני ומתוך כוח השפעתה ומאמץ רב, השיגה את מבוקשה. זה היה לפלא בעיני כל בני המשפחה. היתכן להשיג דבר כזה? ואחרי כן סדרה את כל יתר הדברים והובילה אותם לוורשה ומשם העלתה אותם לרכבת אשר הובילה אותם למחוז חפצם אבל בזה היא לא אמרה די. כעבור זמן מה אחרי ראותה את השתלשלות הענינים בפולניה העצמאית. התחילה לומר לי, באשר אני הייתי היותר גדול, שצריך לחשוב על אודות עזיבה את פולניה. אינני רואה עתיד ליהודים צעירים בפולניה. אמרה! סע לארץ ישראל למרות היותך אצלי כבן, אני לא אקלקל את עתידך למעני, אתה צריך לעזוב את פולניה ויהא מה. ותיכף התחילה לעסוק בדבר הזה והשיגה את מבוקשה, כעבור שנים אחדות בהיותי בן שש עשרה עזבתי את פולניה ועליתי ארצה, ובזה היא הצילה את חיי! אחרי בואי ארצה בהיותי גלמוד הרגשתי איזה דוד ודודה היו לי. כל מי שהיה נוסע מעירתנו ארצה ישראל, היתה דודתי שולחת אתו מה שהוא בשבילי למען לא יחסר לי שום דבר. אני הייתי כותב להם שטוב לי ואינני זקוק לשום עזרה, כמו שכתבו אז כל הנוער החלוצי אשר עלה ארצה בעליה הרביעית. היא העליה הגדולה ביותר מכל העליות עדיה, למרות הסבל והרעב שסבלנו קבלנו את הכל באהבה מתוך אידיאל על מנת להגיע למטרה הנכספת, והיא! בנין הארץ שלולא כן? מי יודע אם היינו יכולים לקבל את פני העליה ההכרחית פליטי החרב ונצולי השואה. כעבור שנים אחדות קבלתי ידיעה שגם מרדכי אחי הצעיר עזב את פולניה ונסע לאמריקה, מתוך הכרח, מפני שממשלת המנדט סגרה את דלתות הארץ בפני העליה היהודית ואי אפשר היה לבוא

אליה, ובמקומה העלימה עין מן הכניסה הערבית מכל יתר הארצות הערביות השכנות, ועל ידי זה הגדילה את האכלוסיה הערבית בארץ, בסופו של דבר, יוצא שאני ואחי נצלנו מן השואה תודות לערנותה של דודתי פעריל בעוד מועד, לא ידענו אז את אשר צפוי היה לעם ישראל בארצות פזוריהם!

עוד דוד ודודה היו לי בסוקולי, ר׳ מרדכי אהרן שוסטק ורעיתו שרה, ושני בנים ושתי בנות היו להם, ואלה שמותיהם: טויבע, פלק, זיסל ואברהם הי״ד, אדם יפה תואר היה דודי זה, נעים הליכות ולבושו הדור ונקי, קפדן היה באפיו, היה שומר על כל תג ותג שבהלכה, כל מה שעשה היה במחשבה תחילה, היה למדן גדול ודיקן בפרושים, לפעמים היה יושב ומלמד „משניות״ ליד השולחן בבית המדרש „הישן״ ושלושים או ארבעים איש מוסבים על ידו, וכשהוא היה מסביר, אזי כל בר בי רב היה מסוגל להבין בלי כל קושי, כל זה מפני שהיה מדיק בהברתו הצחה, הוא לא היה חס מלעבור פעם ופעמים ואפילו שלוש על הסברה אחת, ולבסוף היה שואל אם הבינו, ורק אז היה ממשיך הלאה, הוא היה ממונה גם כגבאי על הספרים בבית המדרש „הישן״ הוא אמנם לא היה בין משכימי קום לתפילת שחרית, יתכן מפני שהיה אדם לא כל כך בריא, אבל בין מאחרי צאת מבית המדרש היה, אף פעם לא היה ממהר, היה מסדר את טליתו ותפליו באטיות ובקפדנות. כל זה יתכן שנבע מתוך אי נהול עסקו. חנות המנופקטורה. את יהבו זה היה משליך על שכמו של בנו הצעיר אברהם. היה לו מנהג מיוחד בראש השנה בערב היה מאריך מאד בתפילת „שמונה עשרה״ עד שכולם גמרו להתפלל ועזבו את בית המדרש והוא עוד בתפילתו. הוא יחד עם גיסו ר׳ יונה צנטקובסקי הי״ד, כל זה השאיר בזכרוני רושם בל ימחה. כילד, זה היה לפלא בעיני. היתכן שהדוד מרדכי אהרן יגמור את תפלתו יותר מאוחר מהרב? האם הוא צדיק

ר׳ יצחק מאיר גרינשפן, ז״ל

יותר גדול ממנו? היינו שואלים אחד לשני אני ואחי בתמהון רב בחזרנו מבית המדרש, ולא ידענו את פשר הדבר. היה לו זמן להתמסר לצרכי צבור. הוא היה פרק זמן נציג היהודים בעיריה, (המגיסטרט) והיה כמיטב יכלתו עושה טובות ליהודים. כגון הפחתת מסים ועוד. גם בעיריה,

הפקידים הגויים אהבוהו בשל נקיונו והופעתו המהודרת כיהודי גאה היה מופיע ולא כמתרפס בפני אדוניו. הוא היה מסב כבוד לשולחיו היהודים. אני ואחי אשר חונכנו אצל אחותו היינו מבקרים אותו מדי שבת בשבתו, אבל הוא לא היה אהוד עלינו כל כך מפני שהיה אוהב לבחון אותנו („פארהערן") את אשר למדנו במשך כל השבוע. וכרגיל זה לא היה רצוי לנו. כשהיה מתחיל לשאול קושיות ענינו לו מניה וביה, והיינו בורחים באמרנו שבת שלום ודי, הדודה שרה היתה אשה צנועה עקרת בית שגדלה את ילדיה על הצד היותר טוב, העיקר שיהיו יהודים טובים, והיתה עוזרת לפעמים בחנות. היא נהלה את ביתה כמובן לפי יכלתה החמרית, היא היתה מסתפקת בפרנסה פורתא שהיתה להם מן החנות, היו תמיד במרחק רב מן הרוחה, תמיד בצנעה, ועל אף הכל לא גרע ממצב רוחו של דודי בישבו על יד השולחן רכון על הגמרא ולומד בקול ערב ובנגון המסורתי שהיינו מתענגים משמוע. תוך כדי כתיבה עלתה בזכרוני פעולה אחת שדודי זה היה מתמסר אליה בכל נפשו לשם מצוה, והיא, אפית המצות שלו לכבוד פסח, בהזדמנות זו אספר לקוראים הצעירים אשר בודאי אינם יודעים איך היה תהליך אפית מצות בעירתנו ובעירות אחרות בזמנים ההם. לא קנו חבילות מצות כמו שעושים עכשיו בארץ, שם לא היו חיים קלים כאלה, דבר כזה לא היה קיים אלא כל משפחה ומשפחה היתה אופה בשביל עצמה את מנת המצות שלה שיספיק די צרכה לכל שמונת ימי הפסח, מפני שאי אפשר היה לקבל מצות בחול המועד במקרה וחסר, כל אחד היה קונה לו כמות חטה והשתדל שזאת תהיה משובחת ונקיה עד מאד והיה מוביל את זה לטחנה (טחנת הרוח) והיה טוחן ומביא את הקמח למאפיה, בעירתנו היו שתים או שלוש מאפיות כאלה שהיו מותקנות לאפית מצות, להכשיר מאפית חמץ בשביל אפית מצות היה דבר קשה מאוד, לכן לא כל אופה היה מוכן לעשות זאת, אחת המאפיות היתה זו של ליבע הרשמן (ליבע האופה) אשתו של אחד הרביים „המלמדים" בחדר, שמו היה ר' ישראל הרשמן, הוא, היה לו „חדר" ואשתו, היתה לה מאפיה, הוא היה „רבי" בעל דרגה יותר גדולה, הוא היה מלמד גם גמרא, ואצלו התחלתי אמנם את צעדי הראשון בגמרא. שבועים או שלושה לפני חג הפסח היינו מפסיקים את הלמודים וכל הבית היה הופך למאפית מצות. תפקידו של „הרבי" היה לנקר את המצות וזה נעשה בידים, היה גלגל קטן כזה עם שינים מחודדות שבקצותיהן היה עביין כמו סיכה. וזה היה מסתובב על ציר שהיה נתון בתוך ידית עץ, בעברית שמו „מקדה" משורש נקד, ובעברו על המצה הלוך וחזור נעשו בה חורים כאלה כמו במצות של ימינו, (המצות ההן היו עגולות) ובכדי שהקוים יהיו ישרים היו שמים על המצה „מעגילה" זה עץ עגול שרוקעים בו בצק, ובזה היו רוקעים גם את המצות, הוא היה מגלגל ביד אחת את ה„מעגלה" ובידו השניה היה עובר על ידה עם „המקדה" הלוך וחזור כמו עם סרגל ועפרון על גבי נייר בנשימה אחת עד גמר המצה. ומי שהיה רגיל לזה, היה עושה זאת מהר מאד כחץ מקשת, ההכנות לאפית המצות היו מתחילות כל יום לפנות ערב בשביל מחר, ראשית כל היו מכינים מים אשר היו מובילים מן הבאר, מפני שבעירות הקטנות לא היתה הספקת מים כללית אצל איש איש בביתו ע"י צנורות וברזים, חיים קלים כאלה לא ידענו. היו בארות אחדות בעירה, והיו אנשים עניים שהיו מתפרנסים משאיבה ונשיאת מים לבתים באסל על כתפיו ושני דליים תלוים משני צדדיו, ומי שלא השיגה ידו לקנות מים, היה עושה זאת בעצמו, היו שני מיני בארות בעיר, בארות אשר מימיהן היו רכים וטובים לבשול ושתיה והיו בארות אשר מימיהן היו קשים ופשוטים והיו משתמשים בהם רק לכביסה והשקאת בהמות וכדו', הובלת המים בשביל המצות נעשתה ביתר הקפדה, לבל יפול דבר חמץ לתוך המים, את אחד „משואבי המים" אשר הוביל את המים למאפית המצות ואני זוכר היטב, הלא הוא אברהם ספקטור (אברהם הכורך) את השם אברם היו מבטאים מלעיל ומשמיטים את ההא, הוא

היה פעם כורך ספרים ו„מלמד" דרדקי גם יחד, גם אני הייתי אחד מתלמידיו, למדנו אצלו „אלף בית"" וקריאת הברות, זה נקרא היה „עברי", וממנו היינו עוברים בהדרגה „למלמדים" יותר „גבוהים" הוא היה עומד ועובד את עבודת הכריכה ועל ידו היה עומד התלמיד וקורא, אולם משני המקצועות גם יחד לא הרויח די מחית ביתו, מה עשה? החליט לעסוק במקצוע שלישי, הובלת מים לבתים, הוא סדר לו עגלה בעלת שני גלגלים ועל הציר בין שני הגלגלים היתה שכובה חבית כמו עגלת נפט בארצנו. אלא שהחבית ההיא היתה של עץ עם חור מלמעלה לשם מלוי המים לתוכה, וחור שני מאחורנית למטה לשם הרקת המים, וזה היה סתום עם שסתום של עץ, הוא היה מושך את העגלה בין שני היצולים ושנים מילדיו היו דוחפים מאחורנית, ובראות זאת כל הילדים בעברו ברחוב, מצא חן בעיניהם הדבר והיו מתלוים גם הם לעזרה לשם בדיחות הדעת ומשחק, והללו היו דוחפים אותו כבר יותר מדי עד אשר לא הספיק לרוץ וכוחותיו כלו, הוא היה עוצר על יד כל בית ובית של לקוחותיו וממלא לכל אחד מספר דליים שהזמין, ובגמרו היה משיב את השסתום למקומו וממשיך הלאה, את התמורה היה מקבל לפי כמות הדליים.

במאפית המצות היו חביות גדולות מאד שהיו ממלאים אותן מים ובשעת השפיכה היו פורשים בד לבן על פי החבית והמים היו מסתננים, היו צריכים לשער שכמות המים תספיק לכל היום מפני שאסור היה להשתמש במים שלא הוכנו מאתמול לפנות ערב, המים היו צריכים „ללון" במשך כל הלילה, ולמחרת בבוקר היו מתחילים להשתמש בהם, המים האלה היו נקראים מים „שלנו" זאת אומרת, מים „שלנו" כל הלילה, ובבוקר היו מתחילים ללוש את הבצק למצות וזה נעשה בכמויות קטנות בכדי שלא ישהה הרבה זמן עד גמר הרקיעה מחשש החמצה, וכשגמרו את מנת הבצק האחת, הכינו את השניה, וכך הלאה וכך הלאה, וכך היתה המתכונת, היו לשים את הבצק בקערה גדולה „אגן" של נחושת, אשה אחת היתה לשה את הבצק בעת שמישהו היה יוצק מים ומוסיף קמח, עפי"ר זה היה נער צעיר שהיה באותו זמן משוחרר מלמודיו. הוא היה מקבל עבור זה פרוטות ספורות בלבד, אבל היה שמח „בחלקו", אסור היה שידיה של האשה הלשה את הבצק תבואנה במגע עם המים והבצק לסרוגין מחשש החמצה, לכן היה אדם שני יוצק את המים ואחרי שהבצק היה כבר מוכן, הגישו אותו לשולחן אשר ארכו היה כדי מטרים אחדים ומשני עבריו היו עומדות נשים (כעשרים במספר) עם מעגילות וכל אחת היתה מקבלת חתיכת בצק ממנו שיספיק כדי מצה אחת והיתה רוקעת אותה עד דק, ובגמרה, היו מגישים את המצה לשולחנו של „הרבי" והוא היה עושה את הנקודים במכשיר אשר הזכרתיו לעיל במומחיות רבה, האדם שהיה עושה זאת היה נקרא באידיש (רדלר) היינו „גלגלן" זה שעבד עם הגלגל, וממנו היו מובילים את המצות לתנור אשר אש תמידית היתה בוערת בו, ועל יד השלהבת נאפו המצות, על יד התנור היתה עובדת ליבע האופה בכבודה ובעצמה, היא לא רצתה לסמוך על אף אחד אחר, בגלל האחריות שהיתה רובצת על עבודתה זו לבל תשרפנה המצות. ואחרי גמור כל אחד את מנתו, מנת המצות, היה מכניסן בכלי בעל בית „קבול" גדול שעפי"ר זה היה סל גדול מאד שהיה פרוש בתוכו סדין לבן מיוחד בלתי מעומלן, (מפני שעמילן הוא חמץ), אשר שוליו היו עוברים על פי מדותיו, ואחרי שהסל התמלא היו מכסים אותו עם אותם השולים לבל יחדור שם שום דבר אסור. וכשהגיע תורו של דודי מרדכי אהרן לאפות את מנת המצות שלו, היה מופיע לבדו, הוא לא רצה לסמוך על אף אחד אחר זולתו, רואה אני אותו בחזות עיני בשעת כתיבת מלים אלה, לבוש חגיגי ונקי עד מאוד לכבוד המצוה, ומגבת לבנה ארוכה תלויה על כתפו משני עברי גוו והיה מסתובב בכל פינה ופינה ומשגיח על כל תג ותג שבכשרות לפי הדין, הוא היה מן המהדרין ביותר, מדי פעם בפעם היה נגש לכל האנשים אשר היה להם מגע ישיר עם המצות והיה מושיט להם את המגבת

לנגיבת הידים לבל תהינה רטובות, ומדי פעם בפעם היה בודק את המעגילות אשר בידיהן של הנשים „הרוקעות", אם לא מודבקות עליהן שירי בצק אשר במשך הזמן יכלו להחמיץ, ומשם היה פונה למקום הלישה להשגיח שתהיה לפי כל הכללים שהוא מצא לנכון, ומשם היה פוסע ליד התנור להשגיח על המצות האפויות היוצאות מן התנור באם יוצאת מצה מקופלת היה שובר את הקפול מחשש חמץ, מפני שבקפול תהליך האפיה הנו יותר אטי ותוך כדי הזמן הממושך הזה יכול להחמיץ באותו מקום, לכן שוברים את החתיכה המקופלת תיכף בו במקום. כזה היה הדור ההוא אשר מתוך התנהגות כגון דא בכל שטחי חייהם התחזקה האמונה, והלאומיות והתקוה להגאל, והקלה את סבל חיי הגלות, כמובן שדודי מרדכי אהרן לא היה היחידי בהתנהגות זו, אלא הוא עשה זאת בקפדנות יתר, היה תענוג לראותו בעת מעשה, וכשהיה גומר לבצע את מלאכתו, היתה נכרת על פניו שמחה וספוק על שזכה לקיים מצוה שכזאת, היה מפטיר ואומר ברוך השם הפסח כבר בבית, מי יתן שנזכה לשנה הבאה עם כל צאצאינו.

ובאשר לצאצאיו, לא שבע נחת מהם, הבכורה טויבע יפת התואר וטובת המראה, נפטרה בשחר נעוריה בסוף מלחמת העולם הראשונה ממחלת הטיפוס שהשתוללה אז כמגפה כללית, מי שחלה לא הוסיף קום מחליו זה, יתכן בגלל אי היות אז הרפואות הדרושות לכך? ובכלל הרפואה עוד לא היתה מפותחת כמו בזמננו אנו, הבן פלק, אינני יודע מה פרושו של השם הזה? אני חושב שזה (פלוא) מן התורה, הוא היה לומד בישיבת „לומזה" הוא היה „עלוי" היה יושב יומם ולילה ולומד, הוא נחשב היה כאחד העלוים היחידים „שבישיבה", כך הייתי שומע כילד, מפי הגדולים, הדוד היה נוסע אליו מדי פעם בפעם על מנת להניאו מהלמוד המופרז בגלל החשש לבריאותו, כשעזבתי את פולניה על מנת עלות ארצה בשנת 1925 הוא עוד היה „בישיבה", אחרי כן התחילו

החדר של מרדכי שמואל ספקטור בהנהלת המורה צימבל ורעיתו טובה

לכתוב אלי אם אוכל לסדר למענו רשיון לעלות ארצה, בזמנים ההם היו צריכים רשיון מאת ממשלת המנדט בשביל עליה ארצה, אבל בינתים חלה ונפטר, נשארו להם שני ילדים, הבת זיסל והבן אברהם אשר הוא היה „המפרנס", הוא היה נוסע לביאליסטוק וקונה סחורה לחנות שלהם, הוא היה „הסוחר", כל הפדיון היה ביום שוק אשר היה מתקיים כל יום חמישי שבשבוע וביום יריד, „ירידים" כאלה היו אחדים במשך כל השנה, היו מתאספים כל הכפריים שבסביבה והיו

מביאים את סחורותיהם החקלאיות והיו קונים תוצרת תעשיתית לצרכיהם, רוב רובם של אנשי העירה היו מתפרנסים מזה.

קרוב לפני עזיבתי את פולניה חשקה נפשו של בן דודי אברהם ללמוד קריאת התורה, הוא רצה להיות „בעל קריאה", בהתחלה היה קורא בתוך „השטיבלך" בגלל אי היותו בעל מקצוע מנוסה, ואחרי כן התחיל לקרוא בבית המדרש הישן. את כל זאת כבר לא הספקתי לראות, אלא אנשים שבאו ארצה היו מספרים לי את כל הדברים האלה. בכתבי את השורות האלה אני רואה בעיני רוחי את הדוד מרדכי אהרן בלכתו בשבת אחרי הסעודה השלישית (שלשודעס) לבית המדרש להתפלל מעריב, ותוך כדי הליכתו זו היה חוצה את „נתיב הטיולים" (די וועגל) ועל נתיב זה אני רוצה להרחיב את הדבור קצת מפני שזה היה המקום המרכזי לשעשועים ולטיולים לכלנו. הרבה זמן מחיינו הצעירים היינו מבלים שם. זה היה במרכז העיר ברחוב השוק, הרחוב היה מרובע כעין ככר גדולה וממנו הסתעפו כל יתר הרחובות וזה היה המרכז המסחרי והרוחני והתרבותי של העיר. שם היו בתי המדרש ובית הכנסת ובתי הספר, ואולם הקריאה והספריה אשר משם ינקנו את החינוך שלנו. מי אינו זוכר את הנתיב הזה? בהיותו הומה מאדם ביום שבת וחג לפנות ערב, מבוגרים וילדים ובני תשחורת, כולם טיילו בו. וגם זוגות נאהבים מצאו את מקומם שם. כל אחד בחברתו הוא. היו מתהלכים חבורות חבורות ועל פני כולם היתה נסוכה השלוה והמנוחה השבתית והחגיגית. זה היה חלק „מעונג שבת" מודרני. בדרך כלל היתה עירתנו לא מן הנחשלות אלא מתקדמת היתה. כל הארועים החגיגיים היו מתחילים מאותו „נתיב הטיולים". דהיינו חגיגת ל"ג בעומר בתקופתו של המורה והמחנך הדגול ישראל צימבל. ובמעמד זה אני רוצה לספר לקוראים הצעירים במלים ספורות מי היה ישראל צימבל, ומה פעלו של האדם הזה. הוא

בא מהעירה הסמוכה בריינסק (שהיא אגב עיר הולדתי) לסוקולי, ועד אז היה ענין החינוך בסוקולי מוזנח מאוד ובלתי מאורגן. היו „חדרים" שלימדו למודי קודש, והיו מורים פרטיים שלימדו לימודים חילוניים, דהיינו השכלה כללית. מה עשה צימבל? הוא אסף את כולם למקום אחד וארגן בית ספר כללי בכתות מודרגות לפי הנוהג המקובל ומיין את כל הילדים, כל אחד לפי ידיעותיו ולפי גילו ושבץ את כל אחד ואחד במקומו המתאים. היו שעות מיוחדות לכל למוד ולמוד והוא היה הממונה על הכל. הוא אסף כמה מאנשי העיר שנהיו ל„ועד חינוך" של העירה והם עזרו לארגן את החלק הכספי של המוסד. וכך נמשך שנים אחדות. הוא היה בעל יד חזקה. כל הילדים פחדו מפניו מתוך יראת כבוד, ואף אחד לא העיז שלא לעשות את השעורים וכדו'. כל ילד אפילו בביתו היה מתנהג כהלכה, די היה אם מישהו מההורים היה מזכיר „אני אספר למורה" והכל חזר לקדמותו והיה מציית לכל מוצא פי הוריו. הדוד והדודה שלי היו אומרים תמיד עלי, כל מה שהוא יודע זה הכל מתקופתו של צימבל.

תחת חסותו הוא. היינו מתאספים ברחוב הזה כל ילדי בית הספר כל כיתה וכיתה לחוד במרחק מה מן השניה שלושה שלושה ברוחב, אני הלכתי יחד עם שנים מחברי הנאמנים ביותר, משה זלצר ומאיר סרברולוב הי"ד ומשם היינו יוצאים בתהלוכת גיל ושמחה ודגלנו הלאומי מתנוסס מעל לראשינו ליער הסמוך ושם בלינו את כל יום הל"ג בעומר במשחקים בחץ וקשת לזכר רבי שמעון בר יוחאי ובנו. ועוד כל מיני ארועים מארועים שונים שאחד מהם צץ ועלה בזכרוני זה עתה. זה היה הארוע האחרון לפני עזבי את פולניה ועליתי ארצה. זאת היתה חגיגת יום פתיחת האוניברסיטה בירושלים. איך כל הרחוב הזה המה מאדם ושמחה לאומית נסוכה על פני כל אחד ואחד בעברנו בתהלוכה ברחובות העיר, זאת היתה תוצאה של החינוך הלאומי והדתי גם יחד שחונכנו וגודלנו בו, מפני שלאומיותו ודתו של עם ישראל קשורים זה

בזה. כל ספרי הקודש שלנו מלמדים אותנו ומשרישים בנו את אהבת העם והארץ, כל חג מחגינו קשור בתקופות השנה האקלימיות של ארצנו קשר בל ינתק. את כל זה השרישו בנו אבותינו, רבינו ומורינו אשר עמלו רבות על כך.

כעבור שנים ספורות עזב צימבל זה את סוקולי עירתנו והגר לאיזו ארץ מארצות תבל אשר אינני יודע את שמה, אבל בסופו של דבר הגיע ארצה והיה תושב חדרה.

וכשם שהזכרתי ארועי שמחה לאומיים, כן אזכיר גם יום עצב לאומי, ארועי יום כ׳ בתמוז „יום השנה״ לפטירת מנהיגנו ד״ר הרצל ז״ל אשר „היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם״ ועם פטירתו לא הוגשמו חלומותיו לבנות את ארצנו בגבולותיה ההיסטוריים ולקבץ לתוכה את מרבית עם ישראל מכל ארצות פזוריהם. לרוע מזל עם ישראל נדם לבו ללא עת ונשארנו באין מושיע „בלב ים״ ככתוב בתלמוד: „אוי לה לספינה שאבד קברניטה״.

בשעתו לא הבינותי מה גודל האבדה שאבד עם ישראל באשר עול ימים הייתי, אבל במרוצת הזמן התחלתי להבין זאת. וכך היה טקס הזכרון בעירתנו כפי שנחרת בזכרוני. המבוגרים היו עושים אזכרה בבתי המדרש אשר בעיר ונדבו למען ארץ ישראל לזכר נשמתו של — בנימין זאב בן יעקב הרצל — ולשם האדרת כבוד היו מזמינים נואם מהמנהיגים הציונים אשר בעיר הגדולה ביאליסטוק ולא הסתפקו בנואם מקומי מבחינת „אין נביא בעירו״, והנוער היה עושה זאת בכל מיני אופנים אחרים, כגון קשוט העירה: כל גזוזטרה וגזוזטרה אשר בחזית כל בית קושטה בשטיח, ותמונה גדולה של הרצל באמצעיתו עטופת שחורים ושני דגלים לאומיים משני הצד־דים. ובכל חלון וחלון אשר בחזית כל בית היו מודבקות תמונותיו של הרצל בצבע תכלת על רקע לבן, וכל המועדונים ואולם הקריאה העירוני היו מקושטים בדגלי הלאום ונשאו נאומים „מעניני דיומא״ וזוגות זוגות מבני הנוער היו נעים ברחובות ובבתים ועונדים לכל אחד „פרח״ עשוי שתי פיסות נייר מיוחדות, מחוברות, אחת תכלת ואחת לבנה כצורת פרח, לכן קראו לזה „יום הפרח״ ולא „מגבית״. ולסיום היו יוצאים בתהלוכה ברחובות קריה. זוכר אני כיצד הייתי משתתף בהכנת הפרחים האלה בחריצות ובשאר רוח. מפני שהיינו חדורי רוח ציוני עמוק שירשנוה מתורתו של הרצל אשר אילו היה מאריך ימים היה מספיק לגאול חלק יותר גדול מהעם וע״י זה להקטין את מספר חללי השואה. — זכרו ישאר כתוב על לוח לבנו —

עכשיו אני ממשיך לכתוב שורות אחדות לזכרם של שכנינו, באשר לא נשאר להם קרוב מי שיבכה אותם, הבית שלנו היה ברחוב העגול מול התיפלה (הכנסיה הפולנית) הבית האחרון אשר אחריו התחיל הרחוב הגויי, הבית היה דו משפחתי וחדר כניסה משותף באמצע. בעבר השני של חדר הכניסה היתה גרה משפחה אשר נקראה על שם האם חייהצ׳ע אהכן״ס, דהיינו חיה של אהרן. מילדותי אני זוכר אחדים מהמשפחה אשר נפטרו ללא עת, ונשארה רק בת אחת פנויה שרהצ׳ע (שרה) שמה. היינו חיים אתה טוב מאד, היינו כמשפחה אחת. הם היו קרובי משפחה רחוקים של דודי יצחק מאיר, כעבור זמן מה השיגה לה הדודה פעריל שלי אברך משי והשיאה אותה. האברך היה מעיר אחרת הוא היה למדן וחסיד, כמובן שדודתי היתה המחותנת הראשית, היא עשתה את כל הטכס של החתונה וכדו׳, שמו של האברך היה צבי אשר, אחרי החתונה התחילו לשפר את חנות „הצמר וחוטים לסריגה״ שהיתה להם כירושה אבל מוזנחת היתה באין מי שינהל אותה. האברך היה כשרוני מאד לכל דבר. הוא היה „בעל בית״ טוב וגם סוחר טוב, וכמובן בתור בית דו משפחתי היו כל מיני דברים שתופיים ושהוזנחו באין מי שיטפל בהם. דודי יצחק מאיר ז״ל לא היה מסוגל „לבעל בתיות״, לכן חכו הדברים לגואל״. שרצ׳ה אשתו היתה תמיד אהודה עלי מכיון שהיתה „מצילה״ אותי לפעמים מידי הדודה בעת כעס, לפעמים היתה הדודה כועסת

עלי בגלל איזה „פשע” כגון אי עשית השיעורים וכד׳ הייתי בורח אליה ושם חכיתי עד שוך חמתה של דודתי.

מעי חמרמרו, נהפך לבי בקרבי בעלית המחשבות הנוגות, שעירתנו ועוד קהילות רבות הושמדו וכל היהדות הזוהרת כוסתה בענן שחור ששמו היטלר ועוזריו ימח שמם, ופלצות תאחזני, כדברי נביאנו ירמיהו: „מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי”. זכרם לא ימוש מקרבנו עד עולם.

חיים אולשא, בנימינה

חיים אולשה ז״ל

אנשי רוח וכלי קודש

עירתנו סוקולי, היתה שונה מעירות אחרות שבסביבתנו. היא מנתה בס״ה כ־400 משפחות יהודיות, והוציאה מקרבה כ־70 אנשי רוח וכלי קודש: רבנים שוחטים, דרשנים, רופאים, מורים מוסיקאים. זהו אחוז גדול באופן יחסי. ביניהם יותר משתי עשרות רבנים ומדענים מפורסמים בכל העולם. חלק גדול מהרבנים ואנשי מדע מבני עירנו נמצאים בישראל ובארה״ב שבאמריקה ותופסים עמדות חשובות.

להלן רשימת הרבנים והמדענים מבני עירנו:

הרב ר׳ חיים אריה ז״ל.

הרב ר׳ שלמה יעקב רבינוביץ ז״ל.

הרב ר׳ משה סנדרס המחותן של ר׳ יעקב חיים אולשא ז״ל.

הרב ר׳ מנחם יונה ז״ל, אבי ר׳ הרצל גוטמן ז״ל.

הרב ר׳ בצלאל אטלס ז״ל הרב דוויזנה חתן ר׳ הרשל דוד גולדשטיין.

הרב ר׳ יהודל חתן ר׳ מנשה, הרב דשכונובצי.

הרב ר׳ אריה הללס ז״ל.

הרב ר׳ אברהם עפשטיין ז״ל.

הרב ר׳ יוסף רוזנבלום ז״ל שנספה ביחד עם קדושי סוקולי הי״ד.

הרב ר׳ ישראל אולשא ז״ל בן יעקב חיים ז״ל.

הרב ר׳ יעקב צבי סגל, רב דזרמבי ודין בושקוב.

הרב ר׳ שלום סגל ז״ל הרב דסופרסלי ואח״כ בטרסטני שני הרבנים האחרונים הם בניהם של ר׳ זונדל סגל ז״ל.

הרב ר׳ יעקב סמיאטיצקי ז״ל הרב דגאץ ושנדובה בן ר׳ צבי אהרן יונהס.

הרב ר׳ ישעיהו ווינקרנץ ז״ל רב בארגן שבליטא בן ברוש השו״ב.

הרב ר׳ אברהם פצינר שנתמנה לר׳ בזמברוב אבל לא רצה לעשות קרדום לחפור בה, היה בן ר׳ מנדל פצינר.

הרב בן מנחם יצחק מאיר רב דפתח תקוה ואח״כ רב מביה״ד הגבוה בירושלים ג״כ בן מנדל פצינר.

הרב ר׳ מרדכי אולשא רב בעטרות ובוילהלמה בישראל בן אליהו אולשא.

הרב ר׳ צבי הירש דאכוביץ ז״ל רב באמריקה קודם בוילנה בן ר׳ שלמה זלמן ז״ל.

הרב ר׳ זיידל טשארני רב בלונדון, בירמינגאם, בוסטון, ניו־יורק ובאיאן בן ר׳ יצחק טשארני ז״ל.

הרב ר׳ יעקב גולדברג רב בקוזלוישטינה הסמוכה לסלונים בן ישראל גולדברג ז״ל.

הרב ר׳ קלמן זליג בן ר׳ אלתר נובק המכונה הרב קלמן פינסקי, עכשיו מזכיר ישיבת קמיניץ בירושלים.

הרב ר׳ חיים שמעון דוד ז״ל רב באמריקה גיסו של אלתר רצקובסקי.

הרב ר׳ יחזקאל חיט בן אריה לייב חייט רב באמריקה.

הרב דלומזיצה ר׳ מרדכי בן שמעון וולפס בן ר׳ אליעזר מאיר מיבלוני.

הרב משנאדובה ר׳ אברהם בן ר׳ לייב בן השו״ב מלומזה הי״ד.

הר בר׳ אברהם יעקב בריל ז״ל בן פסח בריל ז״ל חתן ר׳ איטשלי מפוניבש גאון ומופלג מפורסם.

הרב ר׳ איטשה זרח ז״ל ממשפחת סורביטש.

הרב ר׳ ישראל גולדשטיין ז״ל בן איטשה גולדשטיין ז״ל.

הרב משה רבינוביץ בן ר׳ בנימין ז״ל נפל בפוגרום ברוסיה.

הרב ר׳ אליעזר פאטינקא הי״ד נכדו של לייבל דומברובר ז״ל.

הרב ר׳ חיים פלוט הי״ד בן ר׳ נפתלי פלוט, נספה בליטא.

שוחטים

אברהם שלמה הורביץ הלוי ז״ל אחי שמעון ומשה ויעקב הספר, שוחט בפלצביזנה פולין, ואח״כ חזן ושוחט באמריקה.

ר׳ מרדכי נובינה ז״ל בן מנחם עושה השמן, שוחט בכורזשלי.

השו״ב המפורסם ר׳ ברוש מרזימין ז״ל.

השו״ב והחזן עם המקהלה לימים הנוראים, אברהם יצחק ז״ל.

ר׳ שמואל ליב לב ז״ל חתן ר׳ אברהם יצחק ז״ל.

ר׳ אריה לייב חן ז״ל, חתן השו״ב ברוש, שוחט בלאפי ובלומזה.

ר׳ אריה חיט, חתן השו״ב ברוש שוחט וחזן בסוקולי ואח״כ באמריקה.

ר׳ יהושע בן משה יוסף סורביטש ז״ל שוחט בלונדון.

דוד שלמה בן ישראל הרשמן שוחט בקובלין.

הבחור לייבל בן ברוך עלנברג ז״ל.

ר׳ מרדכי וויגוצקי ז״ל חזן ושוחט בסוקולי ואח״כ בקנישין.

ר׳ מרדכי בודנובסקי חזן ושוחט בסוקולי ואח״כ באמריקה.

ר׳ גדליהו סורביץ שוחט בארגנטינה.

מגידים ודרשנים

ר׳ צבי הירש סמיאטיצקי חתן ר׳ אהרון יונה ז״ל. רבים כינו אותו „הקלמר מגיד מסוקולי״.
ר׳ יוסף סרברולוב ז״ל בן משה אהרן ז״ל.
ר׳ ישעיה וולף מייזלר ז״ל חתן ר׳ דב גולדין היה מגיד מפורסם.
ר׳ מנחם מנדל אולשא בן יעקב חיים ז״ל.
ר׳ מרדכי נובק ז״ל רב ודרשן מפורסם פילוסוף ומורה בגרמניה.
ר׳ שלמה גלובמן ז״ל בן ר׳ שרגא פייבל מגיד משרים בביאליסטוק ובגרודנה.

רופאים ומדענים

ד״ר פישל אולשא ז״ל בן צבי אולשא רופא בישראל נפטר בדמי ימיו.
ד״ר זנדל בן אלתר סוקולוביץ רופא באמריקה.
מהנדס דוד זשולטי בן אהרון זשולטי נספה ע״י פולנים אחרי המלחמה בשנת 1945.
ד״ר אגרונום חיים לייבל קאפקא נמצא באמריקה.
ד״ר רבינר ברנרד קאהען באמריקה.
ד״ר יוגן בורוביץ (Eugene Borovitz) פרופסור ליהדות בבית מדרש לרבנים בארה״ב וידוע בתור תואולוג והוגה דעות בחוג אקדמאים בארה״ב מצאצאי ר׳ הרשל אהרן יונה׳ס.
ד״ר מנחם לוין בן המורה יצחק לוין חוקר כימקלי קבל פרס בין לאומי בעד עבודתו במחקר כימיקלי בין לאומי.
ואחרון אחרון חביב — הפרופסור ד״ר פטינקין נכד לייבל דומברובר פרופסור לכלכלה באוניברסיטה בירושלים.

מורים

ר׳ חיים לייבל רוזן בן הענך המלמד ז״ל באמריקה.
ר׳ זליג סורסקי בן נחמיה כל ימיו מורה בסוקולי.
ר׳ יצחק לוין יו״ר של קק״ל בסוקולי.
לייבל סמיאטיצקי בן המגיד המפורסם ר׳ צבי סמיאטיצקי מורה ופדגוג מפורסם בגרודנה, בווילנא, בוורשה, באודיסה ובתל־אביב נפטר בדמי ימיו.
ר׳ רפאל גוטמן ז״ל מורה ופדגוג פרופסור מפורסם בוורשה נספה ע״י הנאצים בביאליסטוק.
מוטל שפרן מורה בסוקולי אח״כ שען נספה בגיטו ביאליסטוק.
ר׳ חיים מיכאל גולדין מורה בוורשה נספה בגיטו ורשה.
ברל קונופיאטי, מורה ללמודים העבריים בסוקולי, עכשיו נרשם בשם ד״ר ברנרד קאן באמריקה.
לאהטשי מאיק גמרה סמינר למורים בווילנה היתה מורה בפולין בליטא בתל־אביב ובאמריקה.
גיטל לאה לב תופסת עמדה חשובה בתור מורה בתל־אביב.
רבקה בורוביטש גמרה סמינר למורים בווילנא.
מושקה אולשא מורה באמריקה.
ליבה זילברשטיין הי״ד גמרה סמינר למורים בוילנא.

עורכי דין בלתי רשמיים

בריל רכלסקי גמר סמינר בוילנא.
ר׳ יונה צנקובסקי, ז״ל.
ר׳ צבי ליפנעוויטש, ז״ל.

מנגנים

שני בני ר׳ מיכאל אליהו ז״ל שמש בית הכנסת והקברן לשעבר, ישראל פיזוק ומשה מאיר ז״ל.

בדחנים

האחים אבא ויעקב מרדכי סיינס, השני היה בדחן מפורסם בביאליסטוק.
בסוקולי היה הומריסט מפורסם בשם אליעזר פֿלטעס שנפטר בישראל.

שני סופרים מפורסמים בעולם מילידי סוקולי.

אברהם ס. היימן הדירקטור של הקונגרס היהודי העולמי בן הרב ר׳ חיים שמעון דוד. ואחיו סידני היימן סופר אמריקאי מפורסם.

מימין:
יפה סורביץ יהודה אולשקר־אילן,
רחל בורוביץ

מרשימת הרבנים אני רוצה לציין במיוחד את שלשת הרבנים הראשונים מהדור הישן, שהשאירו משפחות מסועפות בסוקולי. הראשון ר׳ חיים אריה ז״ל שממנו יצאה משפחת הרב ר׳ אהרן ז״ל, הוא היה למדן מופלג וחסיד גדול ובעל מידות, בעל צדקה וגמילות חסדים. אשתו חייצ׳ה, היתה צדיקה גמורה. אחרי מות בעלה נטעה בלב בנה יחידה ר׳ מנחם ז״ל ובלב שתי בנותיה את המידות הטובות שהיו לה ולבעלה הצדיק. מאותו גזע יצאה ג״כ שרה האופה ובעלה רר׳ בצלאל דוד ז״ל החסיד הגדול ובעל המידות המצוינות ונהלו את עסקיהם בצדק וביושר וגדלו את בניהם ובנותיהם ברוח התורה והמסורת ולקחו לבנותיהם חתנים תלמידי חכמים.

מאותו הגזע יצא ר׳ שמואל רוגוביץ ז״ל חתנו של אברהם יצחק השו״ב ז״ל. ר׳ שמואל ריגוביץ היה למדן גדול ובעל מזג טוב. תמיד בחיוכו הנעים היה מושך אליו ידידים רבים. הוא היה כמה שנים בארה״ב שבאמריקה. זמן מסוים היה בארץ ישראל. התודע שם לרב קוק ז״ל והיה מושפע ממנו. הוא רצה כבר להשתקע בארץ ישראל, אלא בגלל סיבות שונות לא יכול היה להוציא את מחשבתו לפועל. לסוף שב אל משפחתו לסוקולי. לאשתו היתה חנות מכלת ושמואל בעצמו היה נותן שעורים לתלמידים בשפה האנגלית. לר׳ שמואל היו גם ידיעות עמוקות בקבלה.

ר׳ שמואל רוגוביץ
נפטר ב־1940 בגיל 76

לעת זקנתו חלשה ראיתו. כשיונה צנטקובסקי התחיל ללמוד קבלה היה שומע הסברים מפי ר׳ שמואל רוגוביץ ז״ל.

לר׳ רוגוביץ היו שתי בנות ובן יחיד. חתנו הראשון היה גדליה סורביץ בעלה של חיה לאה שלמד את מלאכת שחיטת העופות בהיותו כבר בגיל העמידה. אח״כ היגר עם בני משפחתו לארגנטינה ושם נפטר. בנו יחידו של ר׳ שמואל, ר׳ חיים אריה, שהוריש את שמו מאבי זקנו הגאון והצדיק, היה בעל חנות של מנופקטורה בעיר זבלודובה והיה לו שם טוב בכל הסביבה. הוא נספה בגיטו ביאליסטוק הי״ד. שתי בנותיו של ר׳ חיים אריה נמצאות בישראל. הרב השני משלשת הרבנים הראשונים הרה״ג ר׳ שלמה יעקב רבינוביץ ז״ל מלבד שהיה גאון גדול היה משלשלת היוחסין של יותר מעשרים הבנים גדולי התורה והחכמה, אחיו של הרב שלמה יעקב ז״ל היה רב ראשי בפריז, הרב ר׳ אליעזר מיכאל רבינוביץ שתרגם את התלמוד לשפה הצרפתית. הרב ר׳ שלמה יעקב היה יפה־תואר, שהקסים את כולם בהדרו. לרב ר׳ שלמה יעקב היו שני בנים: בנו בכורו הרב ר׳ ישראל רבינוביץ היה רב בלאפי וגם בעיר פורזובה. הוא חיבר עשרה חיבורים על פלפול ועל דרוש. בנו השני של הרב ר׳ שלמה יעקב היה ר׳ בנימין רבינוביץ חתנו של ר׳ יעקב חיים אולשא המוזג ז״ל ,שהיה למדן מופלג והיתה לו סמיכות לרבנות מאביו הרב אבל ר׳ בנימין לא רצה להתלבש באיצטלא דרבנות והיה למלמד גמרא לתלמידים גדולים שהתכוננו להכנס לישיבה. ר׳ בנימין רבינוביץ הצטיין בכתב ידו הקליגרפי. הוא היה אוהב לכתוב מלים שונות בסלסולים נפלאים כמו את המלים בעז״ה, לכבוד וביחוד חתימת ידו של

שם משפחתו ומלבד זה היה לו לבנימין קול נעים ומתוק והיה בעל תפילה מצוין לימים הנוראים וגם בעל תוקע ובעל קורא אצל החסידים. למרות שר' בנימין רבינוביץ יצא ממשפחת מתנגדים ליטאים הוא נעשה לחסיד בהשפעתו של חותנו החסיד ר' יעקב חיים אולשא. והיה מיושבי השולחן הקבועים של הרבי המפורסם מאלכסנדר ר' יחיאל ז"ל. הרבי הנ"ל היה מתיחס ביראת כבוד לר' יעקב חיים ז"ל בראותו בו יראת שמים מיוחדת, התלהבות בתפילות וכו'. בעצתו של הרבי מאלכסנדר לקח פעם אחת ר' יעקב חיים את חתנו הצעיר הלמדן הליטאי ר' בנימין, שהיה סמוך על שולחנו אחרי חתונתו לבקור אצל הרבי מאלכסנדר. היחס החם של הרבי ושל האברכים החסידים שהיו מסובין על שולחנו וגם הזמרה והרקודים השפיעו הרבה על ר' בנימין. ור' בנימין החליט לנסוע אל הרבי פעם שניה ושלישית, עד שנעשה לחסיד קבוע שלו. התפלל בשני זוגות תפילין והחסידים היו שבעי נחת ממנו. לר' בנימין היו ארבע בנות ושני בנים. לבנו הראשון ר' שלמה רבינוביץ היתה בילדותו משיכה לציור. הוא למד בוורשה גרפיקה, אבל יחד עם זאת נסחף בזרם התנועה הסוציאליסטית הבלתי לגלית. הוא נעצר וישב כמה שנים בציטדלה ביחד עם לוחמי מלחמת החירות אחרים, אחרי השחרור נסע ר' שלמה רבינוביץ לברלין, בכדי להשתלם באומנתו, שם התודע אל חוג ציונים פעילים ובהשפעתם נסחף לתוך תנועתם הפעילה. בעליה השניה עלה לארץ ישראל, השתקע בירושלים עבד בבית הספר בצלאל ותפס שם עמדה חשובה. התחתן עם בת ממשפחה מיוחסת. אולם נפטר בדמי ימיו, בתשעה באב שנת 1954. מנוחתו בהר המנוחות גבעת שאול בירושלים. בנו השני של ר' בנימין רבינוביץ ז"ל, משה, למד לפני מלחמת העולם הראשונה בישיבות של בעלי המוסר. אחרי המהפכה הגדולה ברוסיה בשנת 1917 עברה הישיבה שלמד בה משה רבינוביץ להנהלתו של ראש הישיבה ר' יודל ז"ל, לעיר קיוב באוקריינה. שם שררה בעת ההיא מחלת הטיפוס. גם משה רבינוביץ חלה במחלת הטיפוס והיה מוכרח להתגולל במחלתו בבית המדרש, כי כל בתי החולים בקיוב היו תפוסים בעת ההיא עד אפס מקום. ובכל זאת קם בעהי"ת משה רבינוביץ ממחלתו. לאחר זמן קצר פגשתיו בספריה גדולה. הזמנתיו לבית בן דוד שלנו בקיוב, יצחק בן שלמה אולשא, ר' משה רבינוביץ ז"ל ספר לנו את כל קורות הישיבה שלו עד שנתגלגל לקיוב. ואיך שחלה במחלת הטיפוס בזמן הפרעות והפוגרומים באוקריינה. הוא גם סיפר לנו שמציעים לו שידוך טוב עם בת תלמיד חכם ר' יצחק אפשטיין מזשיטומיר, שמחותנו, הוא המנהל הראשי של הפירמה הענקית. „זוברובנו" הוא נותן לו נדוניה גדולה ומזונות על שלחנו כל זמן שישב וילמד. למשה רבינוביץ כבר היתה סמיכות לרבנות וכבר יצא לו שם כאחד מבחירי הישיבה וסגנו של ראש הישיבה. היינו מוזמנים לחגיגת התנאים, שהתקימה בקיוב ב־15 באב והחתונה נקבעה לי' כסלו. לדאבוננו, לאחר חדשיים אירע האסון הגדול, הפוגרום הנורא של שלשת הימים, המפורסם בשם פוגרום של דיניקין בקיוב, שחל בשמיני עצרת, בשמחת תורה ובשבת בראשית. בשלשת ימי החגים האלה נהרגו בקיוב יותר מ־1,500 יהודים, ביניהם משה רבינוביץ. נשארו אחריו הרבה מחברות חדושי תורה וחקירות פילוסופיות. את מחברותיו בחדושי תורה לקחנו אתנו ביוצאנו לאחר המלחמה לפולין. בכוונתנו היה להדפיסם. לדאבוננו, נטלו ממנו הבולשביקים על הגבול את כל הכתבים הנ"ל. יהי זכרו של ר' משה רבינוביץ ז"ל נחרת בספר הזכרון, ביחד עם שאר קדושי עיר מולדתנו סוקולי.

השלישי משלשת הרבנים הראשונים היה הרה"ב ר' משה סנדרמן ז"ל, למדן מופלג וחכם גדול ובעל דרשן מצוין שמשך את לב כולם, ביחוד את המוני־העם, בדרשותיו הנפלאות. אבל החסידים שבסוקולי בעת ההיא גילו שהרב שלהם הוא לא אדוק מספיק בשבילם וכי הוא מתנהג

באצילות יתירה וכי הוא מתגנדר ומתלבש בהידור, מדות שאינן הולמות רב. החסידים החלו לרדוף את הרב הנ״ל. העלילו עליו עלילות שונות, עד שנאלץ היה לעזוב את סוקולי ונתקבל אח״כ לרב בעיר מליטופל בקרים. בתו של הרב משה איטקה שהיתה יפת תואר התחתנה עם העלוי הצעיר ר׳ ישראל בן ר׳ יעקב חיים אולשא שהיה אח״כ לדיין בעיר ויסוקי מזובייצק. הוא נפטר בדמי ימיו.

הרב הסוקולאי הישיש, ר׳ מנחם יונה ז״ל

הרב ר׳ מנחם יונה ז״ל אבי הרצל גוטמן מלבד שהיה גאון גדול בתורה, חריף ובקי מופלג, היה בעל מידות טובות והיה נותן צדקה בסתר. חכמתו הגדולה של הרב הישיש התבלטה לפי דיני תורה המרובים שהתקימו אצלו. בימיו היה מקרה נדיר מאד כשיהודי הלך לערכאות של הגויים, הרב הישיש היה יכול לישר את הסכסוכים הקשים ביותר. כעורך דין מנוסה הוא ידע תמיד איך לגלות את האמת.

כשלא הצליח פעם לברר את האמת במלים רכות השמיע גם דברים קשים ואיומים שינקוט אמצעי כפיה ושיטיל איסור וחרם. בעצמי ראיתי אצל אבי ז״ל חבילה של פסקי דין על יהודי כפר אחד שהיו אצל הרב הנ״ל יותר מעשרה משפטים ודיני תורה, ולא רצה לקיים את פסקי הדין עד שהרב נאלץ היה להכריז איסור על היהודי הכפרי ולהוסיף את הכרזת האסור בכל הערים והכפרים שבסביבה, שאסור לשחוט בהמות ועופות בשביל היהודי הכפר הנ״ל ולא למול את בניו ולא לצרפו למנין בתפילות ולא לסדר לבניו חופה וקידושין. וע״י האיסורים הללו נאלץ היה היהודי הכפרי הנ״ל לבוא אל הרב להתחנן ולהבטיח שימלא את פסקי הדין ובלבד שיבטל הרב את האיסורים הנ״ל. עפי״ר יישר את הסכסוכים ופסקי הדין הקשים רק בחכמתו.

על טוב ליבו וחסדו של הרב

פעם בערב שבת חלתה ילדה במחלה מסוכנת. רופא לא היה בעת ההיא בסוקולי, אז רצו בני המשפחה של החולה בבכי ויללות אל הרב הישיש שיציל בברכותיו את החולה מהסכנה. הרב הרגיע את כולם בברכותיו הלבביות עד שהחולה החלה להרגיש טוב ולבסוף יצאה לגמרי מהסכנה. עוד שתי עובדות: בכל יום אחרי תפילת שחרית כשהרב היה עדיין עטוף בטליתו ובתפילין היה ניגש אל שמואל העיור להגיש לו כביכול, קצת טבק להריח וביחד עם זאת תחב לו קופיקות אחדות, שלא יבחינו בכך הבריות. שמואל העיור היה קונה אחרי התפילה לחמניות לארוחת הבוקר. כשהייתי עדיין נער בן 13—12 הלכתי פעם עם הנער לייבל בן ר׳ יעקב הירש סגל לקבץ נדבות בעיר בשביל אשה חולה עניה. שנינו נצטוינו לא לגלות לאיש בשביל מי אנחנו מקבצים נדבות. הנדבה הרגילה שהיינו מקבלים היתה קופיקה אחת. אחדים היו שואלים אותנו: בשביל מי אנו מתרימים? כרגיל לא רצינו לגלות. היו שנתנו לנו במקום קופיקה אחת, שתי קופיקות, בנימוק, אם אתם ילדים כאלה שיכולים לשמור סוד הרי צריכים לתת לכם שתי קופיקות, כשהגענו אל הרב הישיש שאל גם הוא אותנו: בשביל מי ילדים אתם אוספים נדבות? כרגיל הסברנו לו שנצטוינו לא לגלות בשביל מי אנו אוספים. אז ליטף הרב את לחיינו והסביר לנו, כי רב הוא יוצא מן הכלל, רב צריך לדעת מכל העניים ומכל החולים. גלינו לו והוא נתן לנו עשר קופיקות. אנחנו השתוממנו, שהרב נתן לנו פי עשר מכל בעל בית. אלה הן רק עובדות

אחדות על הרב הישיש, שאני הכרתיו היטב, כי הייתי כבן ביתו בגלל נכדו הרשלי רוניס, שהיה חברי. הרשלי גדל בבית סבו הרב, כי אביו נהרג ואמו רוני התחתנה שנית. גם בתו של הרב, חיה פייגל ז״ל היתה חכמה וטובת לב. צדקה נתנה בסתר, כמו אביה. בעלה, משה אברהם גינצבורג ז״ל היה בעל חנות לסדקית, כלי בית ועורות. היה למדן מופלג וחכם. עסוק וטרוד תמיד, ניצל את עתותיו הפנויות ללמוד תורה. ירושת התבונה ומעשים הטובים של הרב הישיש מנחם יונה ז״ל עברה לבנו העסקן הידוע, ר׳ הרצל גוטמן. קשה למנות את כל המעשים הטובים של ר׳ הרצל גוטמן בחייו. ראוי להזכיר עובדות אחדות מבין רבות שנחרתו יותר בזכרוני. ר׳ הרצל יסד את חברת הקדישא החדשה בעירנו. לפני כן התיעץ הוא עם אביו הרב, אם מותר, שתתיינה בעירה לא גדולה, שתי חברות קדישא. עם זאת נימק הוא את הדבר, שהחברה הקיימת גורמת עוול ופושטת עורם של אנשים תמימים ועניים, שאין באפשרותם לשלם דמי קבורה וקרקע. אנשי חברה קדישא מתמקחים עם האבלים, עם יתומים, עם הורים שכולים ועם קרובי הנפטרים. לא מתחשבים באיש, שכל רכושו סוס ועגלה, או פרה בודדה ונוהגים בהם בשרירות לב. הם טוענים: „אתה ב״ה יהודי בעל בית, יש לך פרה, או סוס. ובכן, מכור אחד מהם, כדי להביא את אמך הזקנה לקבר ישראל!״

לא עזרו ליהודי המסכן בכי ותחנונים, אלא נגזר עליו למכור או למשכן את פרתו ולסלק את הנדרש ממנו.

קרה מקרה וכפרי צעיר מת. הוא היה בנו של טוחן קמח. חברה קדישא דרשה 60 רובל דמי קבורה. אביו הטוחן השיג בקושי 35 רובל והתחנן שיקבלו ממנו שטר חוב על יתר הסכום. אנשי חברה קדישא ענו לו שקרקע אינם מוכרים בהקפה וקיימת לכך ראיה מן התורה. לאברהם אבינו לא נתנו לקבור את שרה אמנו, אלא אם שילם ארבע מאות שקל כסף, עובר לסוחר. הטוחן נאלץ היה למשכן את אדרתו ולשלם את העודף המגיע ממנו.

ועוד מקרה מעציב לנושא הקבורה. אשה עניה, שמת בעלה נדרשה לשלם סכום של 50 רובל בעד הקבורה. היא צברה אך 30 רובל והסבירה בדברי תחנונים שנשארו יתומים קטנים וכל כספה אזל בזמן המחלה הממושכת של בעלה. דבר לא הועיל והאשה נאלצה להמציא את כל הסכום.

בשמוע הרב ר׳ מנחם יונה על תעלוליהם הזדוניים של החברה קדישא, מלאו עיניו דמעות ושאל את בנו, אם אכן מסוגל הוא לייסד חברה שתנהג בחסד ואמת? כן! ענה בנו ואני מאמין שהשם יתברך יעזור לנו. הרב ברך את בנו, שיצליח במעשיו הטובים למנוע בזיון מתים וקפוחם של אלמנות ויתומים.

ר׳ הרצל גוטמן ושני חבריו הקרובים ר׳ פסח בריל ור׳ זלמן יחנס התכנסו ועבדו תכנית מפורטת. לאחר מכן קראו לאספה כללית גדולה בבית המדרש החדש.

כמעט כל בני העיר, מקטון ועד גדול השתתפו באספה ,מלבד חברי החברה הישנה. ר׳ הרצל נשא נאום חריף והצביע על הסבל והצרות שנגרמו לאלמנות ויתומים בשיא אסונם.

נוסדה חברה קדישא חדשה, שעקרונותיה היו, לא לקחת דמי קבורה מכל אבל, כי אם 3 רובל להוצאות שוטפות. רק אנשים אמידים יוכלו לשלם כנדבת לבם למטרות צבור ותקון גדר בית הקברות.

ועוד אפיזודה הקשורה לפעילותו של ר׳ הרצל גוטמן:

לפני עשרות שנים חי בעירנו למדן ובעל מדות, ר׳ אברהם מנדל עמערט ז״ל, גיסו של

ר׳ זונדל סגל. הוא היה פעם סוחר בדים וירד מנכסיו. הוא התפרנס מהוראת התורה למספר צעירים. היה בעל קול נעים ובעל מוסף קבוע לימים הנוראים בבית המדרש החדש. הוא גם מלא תפקיד של גבאי לינת הצדק והיה מזמין אנשים ללון אצל החולים.

לעת זקנה נהיה ר׳ אברהם מנדל שמש בבית המדרש החדש, לאחר הרחקתו של מרדכי השמש שהספיק להתעשר בינתיים. בזה נתנו לר׳ אברהם מנדל מקור קיום ושלא יזדקק לבריות ושתהיה לו עבודה קלה. ר׳ הרצל גוטמן דאג באותו זמן שיהודי עני אחר ירויח את לחמו ע״י הסקת שני תנורי חמום, בטרם בא הקהל לתפילה.

רפאל ושמאי גוטמן

ר׳ הרצל נהג לבוא לבית הכנסת לפני או אחרי הצהריים כדי למלא נפט בעששיות התלויות הגדולות שבבית הכנסת ולנקות את הזכוכיות שלהן. זאת הוא עשה כדי להקל על ר׳ אברהם מנדל ושלא להטריח אותו מדי, בהיותו זקן וקצר ראייה.

ר׳ הרצל היה מקדים כל אדם בברכת „בוקר טוב״, או „שבת שלום״. בזה קיים הוא את מאמר חז״ל — „הוה מקדים בשלום כל אדם״.

אין זו רק דעתי על ר׳ הרצל. שני הגדולים בסוקולי. ר׳ פסח בריל ור׳ זלמן יחנס אמרו עליו:

„ר׳ הרצל חכם, נבון ופוליטיקאי. אילו נבחר ציר לדומה בפטרסבורג, היה משכנע כל יריביו בשכלו החריף. ר׳ זלמן שהיה ציוני הוסיף:

ר׳ הרצל שלנו, הוא ד״ר הרצל בזעיר אנפין...

בסכסוכים בין היהודים הסכים ר׳ הרצל גוטמן להיות בורר, אך בהסכמת שני הצדדים, כדי שאף אחד מהם לא יקופח.

אשתו של ר׳ הרצל התאימה לבעלה במידותיה ובמעשיה הטובים. מוצאה ממשפּחה מיוחסת בטיקטין, בת מאיר קלמן ז״ל, גביר, למדן וחכם. שלושת בניהם: שמאי, רפאל ויוסל ושתי בנותיהן חנה רבקה ויינטה היו ציונים. שמאי ורפאל נוכחו בקונגרסים הציונים בבזל ומסרו לאחר מכן דו״חים מפורטים לקהל בסוקולי. שני אלה יסדו ראשונים מפלגה ציונית בסוקולי.

ר׳ זלמן יחנס הביא ראיות מהגמרא, שאחרי חורבן בית המקדש לא כל יהודי מוכן היה לחזור לארץ ישראל וכיצד שכנע עזרא הסופר את ההמון לשוב ולבנות את הארץ, שגדולה מצות שיבת ציון.

אחרי האספות היו בני הנוער שרים שירים שאני לימדתי אותם, כגון: „בשדות בית

לחם", "החול והכוכבים", "ר' יהודה הלוי, "ציון ציון" ואחרים. את השירים למדתי בהיותי בגרודנה.

שמאי גוטמן נשא לאשה בת עשירה ופתח בביאליסטוק בית מסחר. כציוני, נסחב שמאי עם העליה השניה. הוא מכר את בית מסחרו ועלה עם בני משפחתו לארץ ישראל. הוא עבד בארץ עבודה פיסית קשה וויתר על חיי שפע ומותרות. שמאי היה ציוני פעיל ומראשוני הבונים של רמת־גן. נפטר לפני שנים אחדות. יהי זכרו ברוך!

עומדים מימין: מלכה יתום, פנינה גוטמן, משה פבזנר, יהודית יתום, יוסף גוטמן אביהו
יושבים: יהודה יתום, שמאי גוטמן

בנו השני של ר' הרצל ז"ל, רפאל גוטמן נשא את בתו של ר' חנא נתן גלפרן, למדן ומשכיל. הוא ואשתו עבדו כמורים בעיר מלבה שבפולין ואחח"כ עברו לוורשה.

רפאל התפרסם כפדגוג מעולה וגם קבל תואר בפדגוגיה. לספרי למוד שלו יצאו מוניטין. הוא הוציא אותם למען בתי הספר בשפות, עברית ופולנית. היה אב לשני בנים ובת. כולם סיימו בתי ספר גבוהים.

בימי היטלר ימ"ש שהתה המשפחה בביאליסטוק, שם נספו כולם בגיטו, מחוץ לבן אחד, שהצליח להמלט ולהגיע לאוסטרליה. שם הגיע לתואר פרופסור בשטח המוסיקה. בנו השלישי של ר' הרצל, יוסף גוטמן, נמצא בישראל זה שנים רבות והוא ממיסדי המושבה, באר טוביה. בעל משק גדול ויפה ועסקן צבורי בכפרו.

כן בתו, יינטה יתום ותיקה בישראל ובעלת משק יפה ברעננה.

אלה תולדות אבי, ר' אַברהם יעקב אולשה ז"ל

אבי ז"ל ספּר לי מדוע לא הגיע לדרגה גבוהה בלמוד הגמרא, כדוגמת חבריו, משה צבי פייקרסקי, יעקב אריה גולדשטיין ואחרים, אתם הוא למד אצל מלמד הגמרא המפורסם, ר' לייבל הללס ז"ל.

אבי נתיתם מאביו בהיותו ילד רך. כבן בכור עזר לאמו בחנותה ונשא יחד אתה בעול

הפרנסה. לפיכך, למודיו לא היו סדירים והוא כמובן פיגר אחרי חבריו. הוא קנא בהם על התקדמותם וראה עצמו מקופח.

בגיל בר מצוה הביא אותו דודו ר׳ אברהמצי בפני הרבי, הצדיק הישיש ר׳ יצחק מוורקה ז״ל. אבי פתח אז את לבו וספר לרב, שהדאגה לפרנסה מרחיקה אותו מלהגות בתורה.

על זאת אמר לו הרבי: „לא המדרש עיקר אלא המעשה״. בעבור כבוד אם, אשה אלמנה המטופלת ביתומים קטנים, תזכה לפרנסה ולשם טוב ויעריכו את מעשיך הטובים.

דברי הרב חדרו עמוק להכרתו של אבי והשתדל להרבות במעשים טובים ובצדקה לעניים ולמען תלמידי הישיבות.

במשך הזמן התיישב אבי בכפר פלונקי ע״י לאפי ופתח שם בית מרזח, כפר זה התפרסם בגין שני תלמידי חכמים שגרו שם והיו ידועים בשם „חכמי פלונקי״.

אבא שלי היה איש ישר ומכניס אורחים וחביב על הבריות. כבדו אותו יהודים ונוצרים כאחד כדאי לספר כאן דבר אופייני ליחסים ששררו בין אבי והנוצרים:

אבי מצא פעם סכום של 65 רובל והביא אותם מיד לכומר על מנת להודיע בכנסיה על האבידה, הכומר היה בקי במנהגי היהודים ואהב לשוחח עם אבי בעניני דת היה שואל אותו שאלות שונות כגון: למה אומרים היהודים „טעות גוי מותר?

או, מדוע אומר יהודי בברכות שחרית: „ברוך, שלא עשני גוי״?

אבי הסביר לכומר, כי בשם גוי מכנים היהודים את עכו״ם, אך לא חלילה את אומות העולם, המאמינים באל אחד, שהוא בורא שמיים וארץ וההבדל הוא רק באמונת המשיח. מה שנוגע לברכה: „שלא עשני גוי״, אין זאת מחמת זלזול, כשם שהברכה: „שלא עשני אשה״ אינו משפיל את כבוד האשה, אלא שהגברים נותנים שבח והודיה להקב״ה, על שזיכה אותם ביותר מצוות, מהן פטורות הנשים.

אבי ניסה להוכיח לכומר שהיהודים מכבדים נוצרים דתיים והביא לו דוגמא וראייה לכך: כשנוסע יהודי בעגלה אחת עם נוצרי ורואה אותו מצטלב, בטוח הוא שאין נשקפת לו כל סכנה מצדו, לעומת נוצרי לא אדוק, שמעורר חשש בלב היהודי הנוסע אתו ביער.

כל ההסברים והפרושים של אבי מצאו חן בעיני הכומר והרבה לדבר אתו גם בשאלות מדינה וחברה. אחרי ששת החגים הגדולים של הנוצרים הזמין הכומר את אבי כדי לרוקן מכסף את קופת הכנסיה ולהחליף בעיר את הפרוטות לשטרי כסף גדולים. גם הלוואות יכול היה אבי להשיג מקופת הכנסיה, כחפצו.

מאוחר יותר הוציאו השלטונות חוקים, וביניהם שאסור ליהודי להחזיק בתי מרזח על שמם, אלא על שם נוצרי, שיעבוד גם בשכר.

נסע אבי לרבי מאלכסנדר לשאול לעצתו ולקבל את ברכתו. הרבי יעץ לעבור לגור בסוקולי, שם היה לאבי בית ירושה. הוא פתח בסוקולי מאפיה, בה עבד בעזרת בני ביתו. התקיימה ברכת הרבי. הפרנסה היתה בשפע וגדלה מיום ליום. בה במידה הרבה לעשות צדקה ומכניס אורחים על שולחנו לסעודות השבת.

בשבתות, לאחר התפילה הזמין את המתפללים לכבוד ולאחר תפילת מנחה — לסעודת „שלוש סעודות״. אמי היתה מגישה לשולחן דגים, או מליחים כבושים ולפתן לכל המסובין. אורחים קבועים בביתנו היו: פעלטע האופה, ר׳ יעקב חיים אולשה, ר׳ זונדל סגל, ר׳ בריש השוחט, ר׳ אברהם מנדל עמער־טאלר ואחרים.

אבא היה נוטע תמיד בלב בניו את המדה הטובה של משא ומתן בצדק וביושר והזכיר

את מאמר חז״ל, של מסכת שבת ל״א: כשבא אדם לעולם האמת, אין שואלים אותו לעבירות שהוא עשה, אלא: הנשאת ונתת באמונה? ז.א. אם ניהל את עסקיו בצדק וביושר. אלה דברים שבין אדם לחברו. ומה שנוגע: שבין אדם למקום שואלים אותו אם קבע עתים לתורה? ז.א. אם קיים את מצוות למוד התורה?

בשניהם, השתדל אבי לקיים את מאמר חז״ל, כפי שצריך. אפילו בימי יריד היה לומד את פרקו „בחוק ישראל״.

אבינו אמר לנו, לפי ספרי המוסר, שלעולם יבחור לו אדם מצוה לפי ראות עיניו ויעשה אותה במסירות נפש. הוא קבל על עצמו לקיים את המצווה של גמילות חסדים ופדיון שבויים. הרגשתי את שמחתו, כשהיה מחלק לאנשי עירנו סכומים ניכרים של כסף.

בנוגע למצוות פדיון שבויים אזכיר כאן עובדות אחדות:

זלאטקה, אשת קלמן יענקל נאסרה. בעלה שלח פעם מטען סחורות בארגז, שהיה צריך לשלם עבורו מכס. בקשר למטען זה עברה אשתו עבירה והושיבו אותה בבית הסוהר. בית המשפט דרש ערבות גבוהה (קאוציה) כדי לשחרר את האשה עד יום המשפט. אלמלא המציא אבי את הסכום, היתה האשה נמקה חדשים רבים בכלא. כן שחרר אבי קצבים, שהסתבכו עם החוק ומצאו אצלם עורות של בהמות גנובות. את משה קופל השמש, שיצר יי״ש בדרך לא לגלית. את אברהם מכפר וולקי, שנאסר בעוון גניבת אווזים ונשלח לכלא לומז׳ה. למעשה היתה זאת עלילה.

את הסכומים הגדולים לפדיון השבויים הצליח אבי תמיד להמציא והיה שמח לקיים את המצווה.

ר׳ זונדל סגל ז״ל

החסיד והלמדן ר׳ זונדל סגל נולד אצל הורים מתנגדים, משפחה מיוחסת בטיקטין. מכאן היה ר׳ זונדל מתנגד חריף.

ספר לי אבי ז״ל שלדודו ר׳ אברהמצ׳ה אולשה היו שני ילדים מפונקים: הבן ר׳ יעקב חיים, והבת, שרה רחל. הבת היתה יפה ומשכילה ואביה השיא אותה לעלוי מטיקטין, ר׳ זונדל סגל. הוא הבטיח לחתנו 10 שנות מזונות על שלחנו ושאך יעסוק בלימוד תורה.

הבן של ר׳ אברהמצ׳ה, יעקב חיים התארס בגיל 15 ולאחר שנתיים חגג את נשואיו. הוא המשיך לסעוד על שלחנו של אביו גם לאחר נשואיו.

ר׳ יעקב חיים וגיסו ר׳ זונדל היו סמוכים על שלחן אחד של ר׳ אברהמצ׳ וכל אחד מהם נהג לפי דרכו ומנהגיו.

רעיתו של זונדל, שרה רחל היתה בקיאה בספרי הקודש. את מרבית התפילות ופרקי תהלים ידעה בע״פ. כן התמצאה יפה ב„מנורת המאור״ וב„צאינה וראינה״. היא השפיעה על בעלה המתנגד, שיעיין בספרי חסידים ובספורי הרבנים ושיסע לרבי כדי להוכח מה מידת האמת, שמספרים על הצדיקים. היא הביאה ראיות מהגמרא, שצריך אדם לשמוע בקול אשתו, כבמאמר חז״ל: „אשתך גוצא גחין ותלחש לה״.

זונדל הושפע מדברי רעיתו והחל לעיין בספר הזוהר ובכתבי הארי הקדוש. נסע לרבי דוד מביאלי. שם נפגש עם אברכים למדנים וחסידים.

כשנודע להם, שזונדל היה מתנגד ורוצה להכיר את החסידות, ספרו זאת לרבי שלהם.

רבי דוד קרא לר׳ זונדל ושוחח אתו בדברי תורה והזמינו להשאר אצלו שבת נוספת. ר׳ זונדל ספר לר׳ דוד, שאשתו היא, שהשפיעה עליו ללמוד ספרי קבלה ולנסוע לרבי ואז ברך ר׳ דוד את ר׳ זונדל שיוולדו לו בנים טובים, למדנים, רבנים וחסידים.

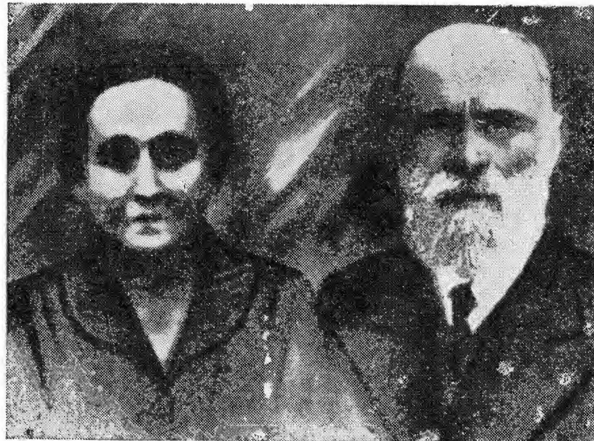
בבואו הביתה ספר זונדל לשרה רחל על פגישתו עם הרבי ולשמחתה לא היה קץ.

מאז הפך ר׳ זונדל לחסיד נלהב, התפלל בשני זוגות תפילין, למד זוהר וספרי קבלה אחרים. גם נתקיימה בו ברכת הרבי לאשתו. היא ילדה לו שלושה בנים זכרים, שהיו לגדולי תורה.

בנם בכורם ר׳ נחמן דוד היה דומה לאביו המראהו ובתנועותיו ומגדולי הלומדים והחסידים שבעיר וישקוב.

בנם השני, ר׳ יעקב הירש היה לרב בעיר זארמבייה ואח״כ בוישקוב. כולם אהבוהו על מזגו הטוב וחכמתו.

הבן השלישי, ר׳ שלום יצחק סגל ז״ל לא למד בישיבות, אלא בחדרים שבסוקולי וידע מה שידע מפי אביו ר׳ זונדל. מאוחר יותר למד בשטיבל של החסידים. חבריו ללמודים היו מנדלי אולשה, שנהיה למגיד ולייבל חן, שנהיה לשוחט, ואחי, שלמה אולשה, שלא רצה להמשיך בלמודים ונעשה סוחר.

אלתר סוקולוביץ ורעיתו מלכה לאה

את שלום יצחק גייסו לצבא והוא נשלח לפטרסבורג ומשם להלסינגפורס שבפינלנד. הוא היה מכובד ע״י הקצינים והחיילים וכנו אותו „ראבין״. הוא חזר משרותו בצבא עם כתב סמיכות מהרבי של הלסינגפורס.

אחרי זמן לא רב נישא בעיר טרעסטינה לבתו של ר׳ משה צדיק ז״ל. לאחר פטירתו של הרב המקומי בעיר טרעסטין, נבחר ר׳ שלום יצחק פה אחד לרב במקומו. אגב, לר׳ שלום יצחק סגל חתן בישראל, בשכונת ברנר והוא ר׳ שמואל ויזל, בנו של הרב מבאראנוביץ׳.

לר׳ זונדל סגל היו גם שתי בנות: הבכירה, חיה ליבה נישאה לר׳ חיים שמחה, סוחר

יערות בפולין. הבת השניה נישאה לר׳ אלתר סוקולוביץ׳, למדן ומשכיל בסוקולי. בישראל נמצאות שלושת בנותיו של ר׳ אלתר סוקולוביץ׳: חיה, גיטה ואיטקה.
בנו של אלתר, זונדל הוא רופא בארצות הברית.

ילדותי

השמש השישי ר׳ חייקל, אבי השמש משה קופל היה קורא ליהודים פעמיים ביום לתפילה בבית הכנסת בנגון ממושך: „אין ש——ול אר——יין! (לב——ית הכ——נסת) בשעה מוקדמת בבוקר היה עובר ברחובות העיר לפי סדר קבוע: מרחוב הטיקטיני לגונסובקי ולבסוף לרחוב ההר. לאחר הקריאות היה ממלא את נחיריו בהרחות טבק ובהרגשה שמלא שליחות קדושה.

מעל לכל הוא נהנה, אם מישהו ברחוב בקש ממנו טבק להריח.

כשנפטר מישהו בעיר, או כשהביאו לקבורה בר מינן מלאפי, או מהסביבה היה ר׳ חייקל קורא לבית הכנסת את קריאתו השגורה, אך במקום „אין שול אריין" קרא רק „אין שול". מיד הבינו כולם שמת מישהו בעיר ושאלו את השמש, מי מת?

בילדותי ספרו הילדים מה ששמעו מפי הוריהם. מחציתו של בנין בית הכנסת נמצא בשטח בית הקברות, לכן באים לשם המתים אחרי חצות להתפלל ולקרוא בתורה. אם עובר יהודי באותו זמן על יד בית הכנסת ושומע שקוראים אותו לברך על התורה ולא נכנס לעשות זאת, משמע, שימות באותה השנה. ולכן, היו מפחדים לעבור יחידי לאחר חצות הלילה על יד

חייקל בן משה קופל ביאלי

בית הכנסת, אלא בשנים, או עם נר דולק ביד, שנחשב כאדם. שאלנו את המלמד ר׳ מרדכי יאַכי זלאאַטעס האמת היא מה ששמענו ע"ד המתים? צחק המלמד ואמר כי ילדים ונשים אינם צריכים לפַחד, הלא הללו אינם מצטרפים למנין ולכן מספיק לילדים כשעוברים על־יד בית

הכנסת לאחר חצות הלילה להחזיק בידם כל ארבע הציציות או להגיד שלש פעמים את הפסוק: „כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך" ואז אין למתים ולשדים שום שליטה על החיים.

חייקל השמש היה מעורר את היהודים בשבת טרם עלות השחר, לקום וללכת לבית הכנסת לתהילים. בניגון נעים וממושך היה חייקל הולך ומעורר החל מרחוב בית המרחץ הולך ומפרט כסדרם את שמות בעלי הבתים: ר׳ בערוש, ר׳ משהל, ר׳ זלמן, ר׳ אברהם, קומו לתפילת השחר כבר שלש וחצי! ובעברו עוד 20—15 צעדים היה שוב פעם הולך ומכריז: ר׳ אליהו! ר׳ אליהו לייב! ר׳ מאיר! ר׳ שלמה זלמן! קומו לתהילים השעה כבר שלש וארבעים! בחצרות לא היה מסתובב מבית לבית, אלא היה עומד ממול ומעורר את כולם. את השעה כיוון ר׳ חייקל השמש בדיוק נמרץ וברחובות היה מסתובב מבלי לשים לב למזג האויר, לא על שלג וכפור ולא על סער וסופה. בשעה 5 היה גומר את תפקידו. כמעט כל בני העיר קמו לתהילים לפי הזמנתו של חייקל: מי לבתי המדרש ללמד ש״ס ומי לחברה תהילים לבית החומה של קלמן ומי לחברת תורה בעלית בית המדרש הישן, שם הרשל אהרן יונהס היה דורש את דרשותיו הנעימות בקולו הנעים. ומי לחברת משניות בבית פסח פליער, שם היה פסח בריל מקריא בראשונה פרקי משניות לפני קהל מאזיניו ואח״כ שמואל לייב השו״ב. ומי לבית המדרש לחיטים, שקודם ר׳ שמואל מוטי ואח״כ יונה צנטקובסקי היו המרצים הקבועים ומי למנין הסנדלרים, במקום שלמדו חיי אדם. ומי לשני מניני החסידים במקום שלמדו כולם. ביחד בס״ה היו בסוקולי תשעה בתי תפילה ובתי מדרש. כולם היו מלאים יהודים, שקמו לפני עלות השחר לעבודת הבורא. בשבת בבוקר ב־7 וחצי היה חייקל קורא לקהל לבית הכנסת בניגונו המיוחד וכמו כן למנחה.

את משכרתו, כשני רובלים לשבוע קבל ר׳ חייקל מתרומות שהיה אוסף בכל ערב שבת. על בתי עניים היה פוסח. מבריתות וחתונות היו לחייקל הכנסות נוספות. בקושי היה צובר כמה זהובים לשבוע ובכל זאת היה תמיד מרוצה.

גם אשתו של חייקל, חייקה היתה מרויחה את לחמה מהזמנות לשמחות בשם המחותנים. היא היתה מזמינה קבועה ולבשה למאורעות אלה שמלת חג, ובחיוך על שפתיה יצאה למלוי תפקידה הרם. היא פנתה לצבור בזו הלשון: יקירי ונכבדי! הכלה והמחותנת צוו עלי לא לעזוב את מקומכם, טרם תבטיחו לבוא לחתונה!

אחרי מות חייקל עבר תפקיד השמש למשה קופל בנו ותפקידה של חייקה לאשתו של משה קופל — רבקה. הם היו מודרניים יותר ומתאימים יותר לרוח הזמן, בידעם את אופיים של המזמינים והמוזמנים.

תעלולי הילדים ב־„חדר"

לר׳ זליג, שמש הי״ד היה תפקיד להוביל יום יום לתפילה את הרב הישיש ר׳ מנחם יונה. את העבודה הזאת הוא עשה פעמים בכל יום. ר׳ זליג היה מלמד, בר אורין וחסיד. בבית המדרש הישן היה בעל קורא קבוע ובעל תוקע בימים של חודש אלול והימים הנוראים. את השופרות היה בודק במקצועות ומתקן אותם כראוי.

חוץ מזה, היה ר׳ זליג כורך ספרים מצוין. את ספרי הקודש ידע לצפות מבחוץ בזהב ובכסף. כמלמד גמרא, ישב אתנו הילדים סביב שלחן אחד רק בימי א׳ בשבוע. למדנו מחוץ

לגמרא, פרקי תנ״ך ותהילים. בימים האחרים של השבוע ישב ר׳ זליג ע״י שולחן אחר ושינן אתנו את הפרקים מרחוק ובע״פ.

הרבי היה מלמד קפדן ואוי לילד שלא שם עינו בגמרא, או שלא התמצא מיד בנלמד. להענשה, הוא השתמש ברצועה, בפַרגול (קאנצ׳וק), או במקל.

כרגיל, חפשנו תחבולות כיצד להעלים ממנו את הרצועה, או את המקל. בימים שלא היו לרשותו כלי ההרבצה הנ״ל, מצאו אברינו מנוחה ורגיעה.

היו לנו שעות של אושר, כשהיה ברית מילה בעירה והרבי שלנו הלך ללוות את הרב הישיש לטקס. לאחר מספר שעות חזר ר׳ זליג בגלופין ושאל אותנו:

נו מה עשיתם חברה, שמא מעשי קונדס, או שננתם את הגמרא?

כביכול התחיל ללמוד אתנו אך מיד נעצמו עיניו ואמר לנו שילך להתנמנם כרבע שעה. למעשה, הוא ישן מעל לשעה ולאחר שחזר אלינו, החזיק אותנו עד אחרי תפילת מנחה ובימי החורף עד שעה 9 בערב. אבל אנחנו מצאנו תמיד דרכים לקצר את שעות הלמוד.

הנה למשל, התחילה עששית הנפט לעשן. כאשר הסב הרבי את ראשו לרגע הספיק מישהו מאתנו להוסיף משהו לתוכה. הוריד הרבי את גליל הזכוכית כדי לנקותו ואז הרטבנו את הפתיל. אמרנו לרבי, שכנראה הנפט לא נקי וצריך להביא נפט אחר״. כך התבטלנו שעות

ימי ו׳ בשבוע היו לנו ימים טובים. ראשית, למדנו אך חצי יום. שנית, הלך הרבי מיד אחר ארוחת בוקר לאסוף תרומות עם קופסה בידו, עבור בית הדין הרבני.

בשעות פנויות אלה היינו מחליקים על פני הקרח בימות חורף ושחקנו בכפתורים בימי קיץ.

הרבנית ריַיזל לאה היתה אשה טובה ולא הלשינה עלינו מעולם בפני הרבי. היא ספרה לנו שהתחתנה צעירה מאד. פעם שחזר בעלה, הרבי שלנו מבית הכנסת, ראה אותה משחקת ב־צ׳ייעס (עצמות קטנות) והיא התבישה מאד מאד.

חתנו של ר׳ זליג — יורשו

לרבי היו שני בנים ושלוש בנות. אחד מחתניו, ר׳ הענעך היה מלמד וירש את מקום הרבי שלנו, לאחר פטירתו, כשמש בית הדין הרבני. אף הוא היה בעל תוקע ובעל קורא בבית המדרש החדש. ר׳ הענעך היה מקפִּיד על נקיון וטפח את זקנו ואת לבושו ליופי. היה מצחצח את גלילי הזכוכית לעששיות הנפט, כך בביתו וכך בבית המדרש.

לר׳ הענעך היו 3 בנים. הבכור חיים לייבל היה כשרוני, בעל כתב יד למופת. עסק בהוראה ובעבודות אמנות. הסיסמאות לקראת ההכתרה של הקיסר ניקוליי השני בשנת 1894 בשפה הרוסית היו פרי מכחולו של הענעך. הוריו הצטערו על כך, שאין ביכולתם לאפשר לבנם להשתלם בשטח האמנות. מאוחר יותר הוא היגר לארה״ב. ידוע לנו שהוא כיהן מזכיר אגוד צ׳יקגו — סוקולי.

משני בניו של ר׳ זליג הכרנו יותר את הצעיר. הבכור שהיה למדן ומוסמך לרבנות הסתתר תקופה ארוכה, כנראה מחמת סכנת הגיוס לצבא הקיסר. הבן הצעיר לייבל לימד אותנו לפעמים, במקום אביו, ב„חדר״. הוא היה עדין ונוח לבריות. אהבנו אותו מאד. ידע יפה להתפלל ולתקוע בשופר. הוא ספר לנו לעתים קרובות מעשיות מענינות ויפות. ירש מאביו כשרון לאמנות ולכריכת ספרים.

צייר אמן הופך לשוחט

מי שדפדף פעם בפנקס חברת בקור חולים ולינת הצדק (50 חברים בערך) התפלא על העטורים היפים שצוירו שם, לכבוד כל אחד מהחברים. מעבודות אמנות אלה אפשר היה להעריך את הכשרון של ר׳ לייב.

הוא נהיה לחתנו של ר׳ בריש השוחט ולמד את הלכות השחיטה, לאחר זמן קצר הוא נתקבל כשוחט בעיר לאפי.

הרב של לומז׳ה ר׳ מלכיאל עבר פעם דרך לאפי והכיר את ר׳ לייב השוחט, את בקיאותו ואופיו והוא נתפעל ממנו. לאחר זמן נפטר אחד השוחטים בלומז׳ה ור׳ מלכיאל דרש מהקהילה להזמין כשוחט במקום הנפטר, את ר׳ לייב. חברי הקהילה דרשו מהשוחט שיתמנה לשלם לאלמנת הנפטר סכום של 1500 רובל. ר׳ מלכיאל עשה הכל ואפשר לר׳ לייב להתקבל כשוחט בעירו. הוא התחבב על כולם ונעשה מאוחר יותר רב שוחט. גם מהעיר לודז׳ הגיעה הזמנה למנות את ר׳ לייב שם, לשוחט, אך עסקני לומז׳ה לא הסכימו לשחררו.

ר׳ לייב כתב שני חבורים לנושא שחיטה ובדיקה וכדאי היה ליהנות מכתב היד האמנותי שלו, בראות החבורים שהוגשו לדפוס.

ר׳ לייב היה אב לשלושה בנים. אחד מהם אברהם עלה על כולם בידיעותיו. בצעירותו למד שחיטה אצל סבו בסוקולי. לאחר נשואיו עלה לכס הרבנות בשנ׳יידובו, ע״י לומז׳ה. העריכו מאד את בקיאותו ולמדנותו וראו בר׳ אברהם גדול בישראל.

רחל אולשה ז״ל
אשת ר׳ חיים אולשה

ר׳ שמואל לייב השוחט ספר לי בהתפעלות על ר׳ אברהם וניבא לו עתיד מזהיר, אם לא כעין ר׳ חיים עוזר גרודז׳נסקי מוילנה, הנחשב אחרי החפץ חיים ז״ל, גדול הדור בפולין וליטא.

הרב משניידובו, עסק הרבה בצרכי צבור והיה איש עניו והיה אהוד ואהוב על כל שכבות הצבור.

זהו פרי של הרבי שלי ר׳ זליג, שמש בית הדין הרבני (אשתו היתה קרובת משפחתנו) בנם המבורך ר׳ לייב השוחט ונכדם — הרב משניידובו, גדול בישראל. הם נספו בגיטו לומז׳ה, בין אלפי יהודים הי״ד!

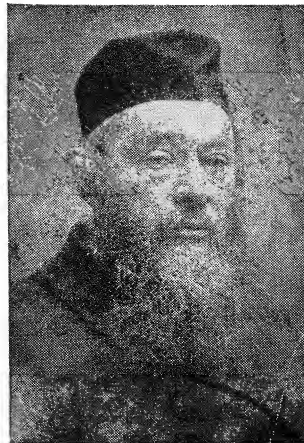
חבל על דאבדין ולא משתכחין!

מיכאל מאיק

תורה, מסחר, מלאכה בסוקולי

הרבנים בסוקולי

הרב הראשון לפי זכרונותי היה הרב הגאון ר' מנחם יונה זצ"ל. הרב ר' מנחם יונה נפטר לפני כחמישים שנה. כשנתים, בטרם שקבלו רב חדש היה בסוקולי זמנית, מורה הוראה מידבבנה ר' יעקב הירש בלומוביץ ז"ל. הוא היה למדן חריף ובקי, צדיק ועניו. כעבור שנתיים נתקבל לרב בסוקולי, הרב הגאון ר' אברהם הלוי אפשטיין ז"ל. הרב אפשטיין היה נצר ממשפחת רבנים וגאונים והיה ממיטב הדרשנים. טרם שנתקבל לרב, היו בסוקולי עשרות מועמדים למשרת הרבנות. ביניהם אנשי שם כמו הרב מסטאביסק, הרב מקרוזוב שהיה מפורסם כבעל מופת, כמו כן הגאון ר' יעקב דוד, הרב מסלוצק שחבר פרוש לתלמוד הירושלמי. הרב הנ"ל היה מוכן לנהל כמה שנים את הרבנות בסוקולי, בתנאי שאח"כ ימלא את מקומו חתנו הצעיר. אבל הרב ר' אברהם הלוי אפשטיין נתחבב על ההמון בגלל כשרונו

הרב ר' אברהם הלוי אפשטיין זצ"ל

הרבנית שרה אפשטיין ע"ה

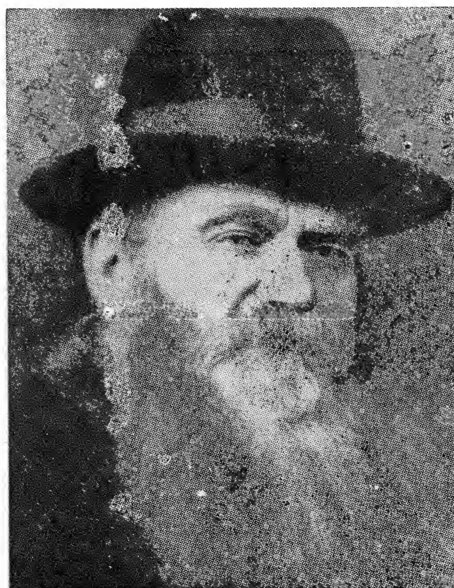
לנאום והוא נתקבל. מאשתו הראשונה היו לרב אפשטיין 2 בנים ומאשתו השניה 2 בנים: דב וישראל ו־3 בנות: עטל, חנה וסולי. כל בניו ובנותיו התישבו במשך הזמן בארה"ב.

ישראל בן הרב, היה עלוי, אולם אחרי שלמד זמן קצר בישיבת לידה החל להתמסר להשכלה כללית. נעשה מורה באחת מעירות ליטא, לסוף התישב בארה"ב. הרב אפשטיין סבל בשנותיו האחרונות ברגליו ולא יכול היה ללכת. בראותו שאינו מסוגל עוד לנהל את הרבנות, הרשה לראשי הקהילה לקבל רב חדש בתנאי, שבשכר יתחלקו שני הרבנים חלק כחלק. כמה שנים לפני פטירתו של הרב אפשטיין נתקבל בסוקולי רב חדש, הרב ר' יוסף רוזנבלום זצ"ל.

הרב אפשטיין נפטר בשנת 1940 בימי הכבוש הסובייטי. הרב החדש ר׳ יוסף רוזנבלום זצ״ל היה למדן ודרשן מודרני. בדרשותיו משך קהל גדול גם מחוגי בני הנוער, בעלי ההשכלה הכללית. היה נואם מצוין והצטיין ברעיונותיו ההגיוניים. בעל הסברה ושפה מלאה ביטויים ספרותיים. גם רעיונות מסובכים ידע להסביר בשפה עממית. סוקולי הוציאה מתוכה הרבה רבנים מפורסמים וגאונים. הרבנים הסוקולאים הידועים לי הם: הרב מטשכונוגובצי שהיה ידוע בשם יהודל מנשה זצ״ל. הרבנים 2 בני זונדל סגל: ר׳ יעקב צבי ושלום יצחק ז״ל. הרב ר׳ יעקב סמיאטיצקי בן צבי אהרן יונה ז״ל. הרב ר׳ ישעיהו ווינקרנץ בן ברוש השו״ב ז״ל. הרב ר׳ מרדכי בן אליהו הסולטים ז״ל שהיה רב בעיר בלטבה. הרב מלומזיצה ר׳ מרדכי בן שמעון וולף חתן השו״ב שמואל מטיקטין ז״ל. הרב מקוזלושצינה הסמוכה לסלונים ר׳ יעקב גולדברג בן ישראל הנפח שהיה מפורסם ועלוי. חריף ובקי בתלמוד והיה התלמיד הטוב בישיבת קלצק, שהיתה מפורסמת בזמנה. אברהמצי בן מנדל פצינר (בנערותו היה מכונה „מלאך״) והצטיין בין תלמידי ר׳ לייבל הללס. כשנכנס אברהם אח״כ לישיבה המהוללת של הגאון המפורסם ר׳ אברהמיל סוכאטשעווער ז״ל, היה אברהמטשה בין התלמידים הטובים. תלמיד ממוצע לא יכול היה להבין את השעורים של ר׳ אברהמיל. אברהמצי פצינר היה מדריך את אחיו הצעיר ר׳ יצחק מאיר ז״ל שהתפרסם אח״כ בין הרבנים בישראל. אברהמטשה לא רצה לקבל משרת רבנות, כנראה החזיק במאמר חז״ל: „אל תעשה קרדום לחפור בו״! הבן השני של ר׳ מנדל פצינר איטשה מאיר ז״ל, למד לפני מלחמת העולם הראשונה בישיבה רדון של הגאון וצדיק הדור „חפץ חיים״. איטשה מאיר כבר היה מפורסם גם בעת ההיא כעלוי והיו קוראים לו „העלוי מסוקולי״. איטשי מאיר היה נמוך קומה והיה נראה עוד יותר צעיר מגילו האמיתי ובגלל זאת עורר התפעלות הקהל. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914 חזר איטשה מאיר מהישיבה הביתה לסוקולי ונשאר בה עד 1920. בסוקולי החל ר׳ איטשה מאיר לקרוא גם ספרים חיצוניים. עפי״ר ספרי מדע ופילוסופיה. למד גם שפות זרות. בשנת 1920 היתה באיזורנו אפשרות לעבור את הגבול לליטא ולהגיע לקובנה הבירה, היות שאצל הצעירים רווחו אז שמועות כי מליטא קל להגר לאמריקה ולארץ ישראל. גם בליטא גופה החלה אז תקופת הזהב לנוער היהודי וע״כ החליטו בחורים סוקולאים אחדים לעבור את הגבול. בין אלה היה איטשה מאיר. בקובנה נכנס איטשה מאיר לישיבת סלובודקה שבמקרה עברה אז לארץ ישראל. מהר נתפרסם איטשה מאיר בין הרבנים בארץ ישראל והגאון הירושלמי ר׳ איסר זלמן מלצר, מי שהיה ראש ישיבת סלובצקה וסלוצק מצאוהו ראוי כבעל לבתו. איטשה מאיר נתקבל בראשונה כרב בפתח תקוה ואח״כ נבחר כחבר בבית הדין הרבני העליון בירושלים. הרב איטשה מאיר חבר ספרים עם פרושים ובאורים על „היד החזקה״ של הרמב״ם בשם „פרשת המלך״ 2 חלקים בפורמט גדול וזכה בפרס של הרב קוק. ספריו נתקבלו בישיבות כספרים קלסיים. הרב איטשה מאיר נפטר בגיל 62. ר׳ קלמן נובק, המכונה הרב קלמן זליג פינסקי הגיע לישיבת מונטריי בשוויץ, אח״כ עבר לאנגליה שם נשא לאשה בת ר׳ אליהו לופיאן הנקרא ראש הישיבה מקלם. הרב קלמן פינסקי קבל משרת רבנות באנגליה אח״כ עלה לארץ ישראל עם משפחתו ומכהן כרב ומזכיר ישיבת קמיניץ. לארה״ב הגרו שני רבנים סוקולאיים: הרב צבי הירש דכוביץ ז״ל והרב ראובן טשראני שליטא ז״ל.

הרב ר' צבי הירש דכוביץ זצ"ל

הרב צבי הירש דכוביץ נולד בסוקולי בשנת 1885, בילדותו למד בישיבת ביאליסטוק של ר' פנחס ז"ל שהיתה מפורסמת בעת ההיא. אח"כ עבר לישיבת רדון המפורסמת של הגאון חפץ חיים. בנערותו נתפרסם כעלוי. הוא למד בישיבות נובוגרודק, סלוצק וקרינק, ובכל אותן ישיבות נתפרסם כגדול בתורה. בגיל 17 קבל סמכות לרבנות מהגאונים ר' יוסף זונדל מלצר מסלוצק ומר' יעקב ברוכוב מוולקוביסק. אח"ר למד שנים אחדות ב„כולל"

הרב ר' צבי דכוביץ זצ"ל

המפורסם של ישיבת וולוזין. בשנת 1906 נשא לאשה את לאה דבורה בת ר' אליהו משה שכטר מוילנה. שנתן לחתנו אפשרות להקדיש זמנו ללמוד התורה. הרב דכוביץ נתפרסם במהרה לא רק כגדול בתורה אלא גם כדרשן מצויין ומטיף. בתמיכת הגאון הגדול ר' חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל נתמנה הרב דכוביץ למורה הוראה בוילנה. הרב דכוביץ כהן אח"כ שנים אחדות בעירה וורנאין מחוז וילנה. בשנת 1922 לפי המלצת הגאון „חפץ חיים" הגיע הרב דכוביץ לטובת עיניני צבור לניו יורק. שם נשא נאום בבית הכנסת הגדול של אגודת אחים אנשי ליבביץ בברונזביל שבברוקלין. תיכף הציעו לו שם כתב רבנות והוא קבל את המשרה, שם כהן 32 שנה כמנהיג רוחני. כמה שנים קודם הוכתר (הרב דכוביץ) כסגן נשיא של אגודת הרבנים בארה"ב וקנדה וגם כיושב ראש של ועד הרבנים בניו־יורק רבתי. בכל המשרות הגבוהות של העולם הרבני היה הרב דכוביץ לוחם אמיץ בשביל עניני

האורטודוקסיה. בכל הועידות השונות היה ראש המדברים, מרעישי עולמות בכח הדבור שלו והיה מסעיר את דעת הקהל בנוגע לחלול כבוד התורה וזלזול בחשיבות הרבנים. נאומיו היו מלאכת מחשבת ועשו רושם. פרק בפני עצמו היה המאבק של הרב דכוביץ בעניני כשרות, הוא היה מהמנהלים הפעילים ביותר בועדת הכשרות של ניו־יורק רבתי. גם בענין תמיכת תלמידי חכמים פעל הרב דכוביץ. משך 30 שנה הקדיש את זמנו ומרצו למבצעים לטובת המוסד „עזרת תורה" לבני תורה בכל ארצות תבל. במשך שנים רבות היה הרב דכוביץ סגן הנשיא של המוסד הנ"ל. לא פחות מענין היה הרב דכוביץ בביתו הפרטי. כבר יצא לו מוניטין בתמיכתו ובעזרתו ליהודים בזמן דחקם ומחסורם. ביתו היה לפי מידותיו של אברהם אבינו פתוח לכל מי שהיה זקוק לקורת גג לראשו. לסעד ולעצה טובה במעשי הצדקה והכנסת אורחים היתה עוזרת לו תמיד הרבנית לאה דבורה תחיה, שיצא לה שם של מוקרת רבנן. הרב יעקב בן פסח בריל התאכסן אצל הרב דכוביץ כשנה וחצי. הרב צבי דכוביץ היה רודף שלום. השפעתו היתה גדולה לא רק על ההמון הפשוט אלא גם על חבריו הרבנים. כשהרב צבי דכוביץ היה עוד בנערותו באיזור ווילנה השתתף בכל אסיפות הרבנים אפילו באסיפות הגאונים המפורסמים שבעולם והיה תמיד יושב ראש או ראש המדברים וכולם התיחסו אליו בהערצה. היה חכם ופיקח והבין לרוחם של בני האדם. בתקופת מלחמת העולם הראשונה היה הרב צבי דכוביץ תורם משכרתו לבני קהילתו. דואג לכל בני עדתו למזון, הלבשה, הנעלה וכל הצרכים החיוניים.

הודות למרצו ופעולותיו הברוכות הצליח הרב צבי דכוביץ לקבל בשביל אנשי קהילתו בשנות המשבר של המלחמה העולמית הראשונה עזרה סוציאלית מהמוסד האמריקאי „יקופא" יותר תמיכה מערי מחוז אחרות. הרב דכוביץ הצטיין בכשרונו לתווך בין הצדדים בסכסוכים מסובכים ובתביעות משפטיות. לא פעם אחת הזמינו את הרב ר' צבי הירש דכוביץ סוחרים גדולים בעלי גילדה ראשונה, תושבי עיר הבירה הצארית פטרבורג שיבוא במיוחד לשם תווך בסכסוך מסובך וקשה ביותר. הרב ר' צבי דכוביץ חיבר ספרים אחדים על דרוש המלאים רעיונות אורגינליים עמוקים וחריפים בחדושי תורה. הוא נתברך בבנים ובבנות למופת: בנו הבכור הרב ר' אהרן דב קבל כאביו בשעתו, סמיכות לרבנות בגיל 17 ובעת ובעונה אחת קבל גם תעודה של עורך דין. והוא מכהן עכשיו בבית כנסת „תפארת תורה" בבנסנהוירסט ובעת ובעונה אחת כעורך דין וחבר „בבאר אסוסיישן" וגזבר בהנהלת אגודת הרבנים בארה"ב וקנדה. בנו השני הרב ר' פנחס, הוא מוסמך של ישיבת ר' יצחק אלחנן וגמר את ישיבת אוניברסיטה. הוא מכהן כרב ב„כנסת בני ישראל" במיטווד, בברוקלין. בנו השלישי' ר, זאב הוא שו"ב. שאר בניו, הם שמואל וזלמן שלמה, שגמרו ישיבת תורה ודעת בברוקלין. גם שני חתניו של בנותיו אסתר ורוזה הם רבנים מפורסמים וחתנו השלישי של בתו מלכה הוא פקיד ממשלתי בארה"ב. בט' כסלו תשי"ד הספיד הרב ר' צבי דכוביץ את הצדיק חזון, איש מבני ברק בבה"מ הגדול בניו־יורק וי"ב כסלו תשי"ר. בערב, בשובו משעור הגמרא קבל התקפת לב ונשמתו עלתה לשמים. מענין, שבו ביום בי' כסלו תשי"ד נפטר גם רבו הרב הגאון ר' איסר זלמן מלצר מסלוצק, בירושלים. יותר מעשרת אלפים איש מכל המעמדות והמפלגות וכל הרבנים שבניו־יורק בתוכם הגאון ר' אהרון קוטלר השתתפו בהלויתו של הרב דכוביץ ז"ל. בעתונות האנגלית כמו „ניו־יורק טיימס", „הרלד טריבון" „מארגן זשורנל" ו„פורברטס" הקדישו הרבה מאמרים על האבידה שאינה חוזרת לעולם, על הפטירה של הרב דכוביץ. ביום י' כסלו תשי"ד נכבה הנר הרוחני הגדול שנדלק

לפני 69 שנה בעירתנו סוקולי שבמשך הרבה שנים העיר והביא אור ונחמה לעשרת אלפי משפחות יהודיות המזכירות עד היום הזה את שם הגאון וגדול הדור ביראת כבוד ובאהבה, תנצב״ה.

הרב ר׳ אהרון ראובן טשארני שליטא ז״ל

בילדותו היו קוראים לו בעירנו זיידל בריינצס. הרב ר׳ אהרון ראובן טשארני הוא עכשיו מהרבנים המפורסמים והמהוללים בארה״ב, הן בגלל בקיאותו הגדולה בש״ס, פוסקים ראשונים ואחרונים, הן בגלל ידיעתו הרחבה בכל ענפי מדע שונים והן בגלל כח הדבור שלו. בילדותו השתוממו כל מכיריו מכשרונותיו הגאוניים, תפיסה מהירה וחריפה, זכרון פנומינלי. כל מה שקיבל עליו לעשות הוא ביצע. החליט ללמוד יורה דעה, פוסקים. הוא קבל לאחר זמן קצר סמיכות לרבנות. כשניגש לספרי דרוש, נעשה במשך זמן קצר לדרשן רבני מהולל. בהיותו עדיין נער בן 17, נשא הרב זיידל טשארני נאום דרשה של שעתיים בבית המדרש הגדול בסוקולי. בקול צלול, בשפת פרחים יפה, בתאורים של תמונות וציורים, הציג את דמותה הרוחנית הנשגבה האידיאלית של רחל, בת כלבא שבוע, שגדלה ונתחנכה בבית העשיר בירושלים במותרות ותפנוקים. למרות הכל היתה רחל מוכנה לעזוב את בית הוריה העשיר עם כל הנוחיות ולהתגולל ב׳רפת על קש ולסבול דחק ומחסור כדי שהרועה עקיבא, שהבחינה בו כשרונות רוחניים ונשגבים יגדל ויהיה לכוכב שיאיר את כל העולם כולו בחכמתו. לפני מלחמת העולם הראשונה קבל הרב זיידל משרה רבנית בלונדון. בשנות המלחמה כשהגרמנים הפציצו והרסו את לונדון קבל הרב זיידל משרה רבנית בעיר בירמינגהאם שבאנגליה. מאוחר יותר בערך לפני כ־35 שנה הגיע הרב זיידל לארה״ב באמריקה, למשרת רבנות, בתחילה בעיר רוויר על יד בוסטון, לבסוף קבל את משרת הרבנות בעיר ביאון בניו־ג׳רסי במקום, בו כיהן יותר משלושים שנה כמנהיג רוחני בבתי הכנסת המאוחדים. (הרב טשארני, נתמנה ג״כ לפני שלושים וכמה שנים בתור „צ׳פליין״ במשרד הבטחון בצבא האמריקאי) גם רעיתו הרבנית מרים היתה אשת חיל, בקיאה בשפה העברית, עסקנית צבורית ומעורה בחינוך דתי ובהדרכת הדור הצעיר. הרב טשארני נתברך בשני בנים ובשלוש בנות. כולם קבלו חנוך עברי דתי והשכלה גבוהה. בתו הבכירה של הרב טשארני, ברוריה קלרה, היא בוגרת אוניברסיטת ניו־יורק ובית ספר למורים. בעלה מרדכי, הוא חניך ישיבת ר׳ יצחק אלחנן. הוא רכש לו השכלה כללית ובקי בעניני מסחר. בנו של הרב טשארני זאב, הוא חניך של ישיבת ר׳ יצחק אלחנן ועורך דין עם הסמכה של אוניברסיטת הרווארד. אשתו של זאב רבה דבורה עסקה באמנות הציור.

בנו השני ר׳ חיים אליעזר מכהן כרב בשיקגו.

הרב זיידל, או כמו שקוראים לו באמריקה ר׳ אהרון טשרני חבר עד עכשיו את הספרים:

א. דרשות מהחיים והטבע, (2 חלקים)
ב. חזיונות הסבא (בינתיים הופיע לאור רק חלק א׳, 270 עמודים)
ג. רצוף אהבה
ד. ספר מלמד זכות

לפי ספריו נראה, כי הרב טשרני מחונן בחוש הבנה עמוקה של נפש האדם ומכיר היטב את אורח החיים האמריקאים ומצב היהדות שם, על כל בעיותיה.

בספריו מובאות ציטטות מגדולי החוקרים והפילוסופים. הספר „רצוף אהבה" מכיל דרשות ונאומים, שנשא הרב בחגיגות שונות של אירוסין ונשואין. הספר הנ"ל מכיל כ־300 עמודים, שבהם נדונה בעית האהבה וחיי המשפחה המאושרים. הרב סופר ומונה את הסבות למיניהן, המפירות והורסות את שלום הבית והמשפחה. הוא מיעץ כיצד לשפר ולהטיב ולישר את ההדורים בחיי המשפחה. הספר „מלמד זכות" (2 כרכים) מכיל דרשות ונאומים שנשא הרב כהספדים בעת לויות, אזכרות וגלוי מצבות לנפטרים.

הספרים כתובים עברית ברורה ועממית והשפה מובנת לכל.

הרב טשרני היה אישיות נפלאה וגאונית ואנשי עירנו סוקולי יכולים להתפאר ולהתגאות בו. לפני 3 שנים החזיר את נשמתו לבוראו יהי זכרו ברוך.

הרב ר' אברהם יעקב בריל ז"ל

עוד בנעוריו נתפרסם שמו של אברהם יעקב בריל כעלוי. בהיותו בן 18 היה כבר בקי בש"ס ובפוסקים וכח זכרונו היה פנומנלי. סופר, שבהיותו ילד בן 6 ידע את התנ"ך בעל פה. בהיותי ילד, ספר לי סבי אגדה על העלוי אברהם יעקב בריל. לפי האגדה היהודית, כשהעובר נמצא עוד ברחם אמו מלמד אותו מלאך את כל התורה כולה וכשנולד הילד ויוצא לאויר העולם נותן לו המלאך סנוקרת מתחת לחטמו ובזה שוכח הרך הנולד הכל. במקרה של אברהם יעקב שכח המלאך לתת לו את הסנוקרת, ולכן ידע מיד את כל התורה.

לא רק בתלמוד ובפוסקים הראה אברהם יעקב בריל בקיאות, אלא גם בענפי מדע שונים כגון: גיאוגרפיה, הסטוריה, בידיעות סטטיסטיות ובזכירת תאריכים היתה בקיאותו לשם דבר. הוא התמצא יפה באלגברה והנדסה, על אף שלא למד מקצועות אלה מעולם לפי ספרי למוד.

בשנות בחרותו של העלוי, היו נמצאים בסוקולי סטודנטים מספר כגון: רפאל גוטמן, בן הרצל, נכד הרב ר' מנחם יונה ז"ל. רפאל עלה עם הזמן לדרגת מנהל של מחלקת החנוך של קהילת ורשה וכן חבר ספרי למוד אחדים, ביניהם: „ספורי המקרא" בעברית ובשפה הפולנית. נוסף לרפאל היו בסוקולי הסטודנטים יעקב ינובסקי ולייבל סמיאטיצקי בן הרשל אהרון יונה'ס. היו שם משכילים, שלמדו כאקסטרנים וביניהם בן המלמד מקלשציל שהיה ידען וחריף בידיעות המתמטיקה. כשכל הסטודנטים האלה היו באים לבלוי ימי החופשה שלהם, או לחגים להוריהם הביתה, נהגו כרגיל להפגש במועדון שע"י בית הכנסת החדש, במקום שהעלוי אברהם יעקב היה יושב, לומד ומשנן בנגונו הנעים.

הסטודנטים היו מקיפים אז את העלוי והיו שואלים אותו שאלות מסובכות במתמטיקה. אברהם יעקב פתר את כל הבעיות בעל פה ללא פורמולות ובלי להשתמש בניר.

ר' אברהם יעקב בריל היה חתנו של הרב הגאון המפורסם ר' איטשלה פוניבז'ר מליטה. באפשרותו היה לקבל משרות רבנות בערים גדולות בזכות גאוניותו ובזכות היותו חתנו של ר' איטשלה, אך העלוי העדיף לעסוק במסחר ולא לעשות את התורה קרדום לחפור בה. הוא נהל עסקים גדולים. בימי קרנסקי היה אברהם יעקב בריל בלנינגרד ונהל שם עסקים רציניים, אולם לאחר המהפכה הבולשביסטית הפסיד את כל הונו עקב ההלאמה. הוא חזר בעירום ובחוסר כל לפולניה. עם הזמן המציאו לאברהם יעקב בריל כתב רבנות לבית כנסת

מסוים בארצות הברית, בניו יורק, הודות להשתדלותו של בן עירנו, הרב צבי דכוביץ׳, הרב של אנשי ליבאביץ׳ בברונסביל.

אברהם יעקב בריל כהן כרב עד ימיו האחרונים. הוא נפטר בדמי שנותיו לאחר מלחמת העולם השניה.

דמויות של שוחטים בסוקולי

ברצוני לספר על דמויות של שוחטים בתקופה של 60 שנים האחרונות בסוקולי. והם: אברהם יצחק וחתנו שמואל לייב לב, בריש ויינקרנץ ועוד 2 חזנים ושוחטים: מרדכי ויגודסקי ומרדכי בדנובסקי.

אברהם יצחק היה בעל מוסף נאה לימים הנוראים, חוץ מהיותו שוחט. הוא היה מתפלל תמיד בלוית מקהלת משוררים. בין משורריו הצטיין בן טוביה צבי המלמד, בעל קול טנור ערב. אברהם יצחק עבר לפני התיבה בבית המדרש הגדול. כשהיה מתפלל בלוית מקהלתו נהרו לשמוע אותו גם מתפללים מבית המדרש החדש, מבית הכנסת ומהמנינים.

עוד נחרת בזכרוני ה„למנצח״ של אברהם יצחק, מהסליחות הראשונות. כל אנשי העירה, מגדול ועד קטון היו נוהרים אחרי שלש סעודות לבית המדרש הגדול להתענג משמיעת ה„למנצח״. בית המדרש ועזרת הנשים היו מלאים מפה לפה. אברהם יצחק עם קהל משורריו היו עולים על הבימה. דומיה וצפיה מתוחה שררו בבית המדרש, רוח קדושה רחפה בכל פינה, יראת כבוד ורוממות רוח הציפה את ההמון. הקהל היה שומע בהתפעלות רבה את הנעימות הלבביות של אברהם יצחק וקהל משורריו. חתנו הראשון של אברהם יצחק היה שמואל רוגוביץ, אחד הלמדנים בסוקולי, חריף ובקי. בשנותיו האחרונות כהו עיניו ולא יכול היה לעיין בדפי הגמרא. בכל זאת היה יושב תמיד בין חברת ש״ס ולומד אתם את הדף היומי והמסכתא. כל הסוגיות היו נהירים לו והיה מתפלפל עם הלומדים.

חתנו השני של אברהם יצחק הוא שמואל לייב השוחט, תלמיד חכם, בעל דרשן ובקי באמנות השחיטה. לאברהם יצחק היה בן בשם חנוך, למדן ואוהב לספר בדיחות, הלצות ואפוריזמים ומאמרי חז״ל.

כשנפטר אברהם יצחק השוחט הורגש בסוקולי מחסור בבעל מוסף לימים הנוראים, אם כי, לשחיטה הספיקו שני השוחטים, שמואל לייב ובריש. אז נתקבל כחזן בסוקלי ברקה מזבלודובה. הוא היה כבר איש זקן, אך התפלל עוד יפה מאד והיה לרצון כל הקהל.

משנפטר החזן ברקה וגם בריש השוחט הרגיש עצמו חלש, החלו בסוקולי לחפש חזן ושוחט. למשרה זאת נתקבל מרדכי ויגודסקי.

הוא היה איש עליז ומעורה בין הבריות. ידע לפזר בדיחות והלצות יפות ולשיר שירי עם ונגוני חסידים. כשהתקיימה בסוקולי חתונה, ברית מילה, או סתם ארוע חגיגי היה החזן מרדכי ויגודסקי מבדח את הקהל. ילדי העיר ונשים בהמונים צבאו על הבית ומבעד החלונות והדלתות הפתוחות נהנו לשמוע בדיחות ונגונים מפי החזן.

אחרי זמן לא ארוך עבר החזן מרדכי ויגודסקי לעיר גדולה ואז הגיע לסוקולי חזן שוחט אחר, בשם מרדכי בדנובסקי, שהיה גם מוהל והשתמש במכשירים מודרניים לפריעה ולמציצה. הוא לא היה בעל אופי עליז כמו החזן הקודם, לעומת זאת היה החזן בדנובסקי מסוג א׳ של

חזנים ומסוגל להתחרות עם חזנים בעלי שם. לא פעם ניסו להזמין את מרדכי בדנובסקי לערים גדולות, אך בסוקולי הוסיפו על משכורתו ולא הרשו לו לעזוב. כשנתיים לפני פרוץ המלחמה העולמית השניה הצליח החזן בדנובסקי להגר לאמריקה.

בריש השוחט היה מיחידי סגולה במקצועו, מוהל מצוין ובעל תפילה נאה לימים הנוראים ובעל קורא טוב. חוץ מאלה, היה בריש מחונן במעלות טובות, פיקח, נעים הליכות, נוח לבריות, אהוב וחביב לכל. כל אנשי העיר חבבוהו והוא התעניין בכל אדם. עם כל אחד היה משוחח בידידות ובלבביות וכולם מצאו באישיותו ידיד נאמן. הקצבים, עמם בא בריש במגע אהבוהו וכבדוהו. כמוהל, היה בריש מומחה במקצועו. בהיותו כבר בגיל של זקנה מפלגת, מל עדיין עשרות תינוקות בזריזות נפלאה. מלבד כל אלה ספר בריש מעשיות יפות ואמר דברי תורה של חכמים. בחתונות, בריתות מילה וחגיגות למיניהן היה בריש כמעין המתגבר וראש המדברים. אפשר היה לשמעו ימים ולילות בהנאה מלאה. תמיד היה לו משהו מעניין לספר ולהגיד ושומעיו הקשיבו לו בתשומת לב מיוחדת ובמתיחות. כשאך הופיע בריש למקום כלשהו, מיד נתמלא הבית שמחה וצהלה. בשנותיו האחרונות כששכב כבר על ערש דוי משותק למחצה היה משתוקק לשוחח עם אנשים. כשהופיע מישהו בביתו, היה בריש מזמין אותו לגשת אליו ולשבת על יד מטתו ופותח בשיחה מענינת ובכך שכח את יסוריו. בריש נפטר בשיבה טובה ובגיל קרוב למאה שנה לפני מלחמת העולם השניה. השאיר אחריו בנים מ־3 נשותיו.

מאשתו הראשונה היו לו בן אחד ושתי בנות. בנו ישעיה היה רב בעירה קטנה בליטא. בת אחת התחתנה עם לייבל השוחט, בנו של זליג השמש. הוא היה מלכתחילה שוחט בלאפי, שם התפרסם באמנות השחיטה. מלאפי הועבר לאחר זמן ללומז׳ה. לשו״ב לייבל בן זליג היה בן עלוי, שנתפרסם חיש בין הרבנים. בתו השניה של בריש נישאה לאלמן אברהם משה רחלסקי בסוקולי, איש אמיד וסוחר תבואות מצליח. מאשתו השניה היו לבריש השוחט 4 ילדים. שניים מהם התחתנו בערים קטנות בסביבת ורשה. אחד מהם שמואל היה בנערותו משורר אצל אביו. היה מחונן בקול אלט יפה. 2 ילדיו הנשארים מאשתו השניה היו תאומים, הבן ירחמיאל והבת חנה. ירחמיאל היה בעל לשון מלוטשת ושנונה. ספר הלצות יפות וצטט מדברי חז״ל ומה ששמע מפי אבא. ירחמיאל התחתן בויסוקי מזובייצק, שם עבד כצבע. בבית המדרש היה מבעלי דעה בעניני צבור ונחשב מחשובי הקהל.

לאחר פלישת גייסות הגרמנים לויסוקי מזובייצק בשנת 1939 נשרפה כמעט כל העיר. ירחמיאל ומשפחתו הענפה הגיעו לסוקולי ועסק שם במקצועו כצבע. ילדיו, 2 בנים ובת, עסקו במסחר חליפין ובעסקות רוח, שהיו מקובלים בתקופת הכבוש הסובייטי.

מאשתו השלישית היו לבריש שתי בנות ובן בשם אליה. אליה נשא לאשה את שרה׳קה בת הקצב לייבל פליער ועסק אף הוא במקצוע חותנו. ידוע היה כיודע ספר ואברך משי.

לבתו הבכירה ציפה, בחר בריש חתן בשם לייבל חייט, בחור משכיל, שוחט וחזן. בריש שיער, שחתנו החדש יהיה ראוי לתפוס את מקומו, כחזן ושוחט בסוקולי, אך הצעירים לא שהו במקום זמן רב והגרו לאמריקה.

בתו הצעירה של בריש חיה עדיין רוקה בזמן ההוא, עלמה מוכשרת לכל הדעות ופקחית. נשארה עם אביה ובסוף נספתה עם רוב תושבי סוקולי — היהודים.

השמשים בסוקולי

בבית המדרש הגדול היה לפני 60 שנה בערך שמש בשם חייקל. שמש בבית דין היה זליג שהיה גם כורך ספרים. אחרי חייקל היה לשמש בבית המדרש הגדול בנו משה קופל, שהיה חכם גדול. הוא נהל גם עסקים צדדים. רכש לו טחנה לטחון קמח מצות ומעגלה לגהץ כביסה וגם תנור לאפות לחם, לחמניות ועוגות. אצל כל אנשי סוקולי נחרתו עמוק בזכרונם המנהגים המיוחדים של משה קופל. קריאתו בקול זמר לקהל ללכת לבית הכנסת.

ר' משה קופל עם רעיתו ובנותיו

בכל ערב שבת כחצי שעה לפני הדלקת נרות היה משה קופל הולך מרחוב לרחוב ובראש כל רחוב היה עומד ומכריז בקול נעים: „לבית הכנסת"! בלילות שבת בשעה שלש וחצי היה עומד לפני כל בית וקורא בקול זמר: „פייבל, בערל, משה, יענקל, שמואל, קומו לתהלים! השעה כבר שלש וחצי". ובימי הסליחות היה הולך משה קופל עם פטיש בידו והיה דופק בפטישו פעמים על תריסי החלונות בכדי לעורר את הקהל לסליחות. אחרי משה קופל קבל את השמשות בבית המדרש הגדול בסוקולי חתנו שמחה, שהיה אברך אדוק, יודע ספר, אבל איש חלש והוא נשאר שמש בסוקולי עד לחיסולה של העיר.

בבית המדרש החדש היה שמש בשם שמואל קרבצביץ אבי החיט שלמה מס. שמואל

ר׳ שמואל קרבצביץ עם משפחתו

צבי דב (הערש בער) שפירא הי״ד

גננדל שפירא ונכדה מנחם אלנברג

קרבצביץ היה גם קברן בבית הקברות. אחרי שמואל קרבצביץ שמת ממחלת הסרטן, היה לשמש בבית המדרש החדש ברוך עלנברג חתנו של ישראל מאיר שפירא. ברוך עלנברג שרת ג"כ בתור שמש בית דין. ישראל מאיר שפירא היה מחסידי גור ויודע ספר. לאשתו היו קוראים גננדל המוזגת. היא היתה אשה מוכשרת מאוד. לישראל מאיר שפירא היו בנים שהצטיינו בכשרונותיהם. יענקל, יוסל, הרש, ברל וגדליהו. הרש בר שפירא נשרף ביחד עם אשתו ובתו בבית הכנסת בביאליסטוק ע"י הנאצים יש"ו. גדליהו שפירא היגר לפני המלחמה לאמריקה ושאר אחיו נשמדו ביחד עם בני משפחותיהם ע"י הנאצים יש"ו. אחרי שמואל קרבצביץ היה לקברן בבית הקברות איטשה זלוטקו, שהיה ג"כ שמש בבית הכנסת. איטשה זלוטקו היה סובל ממחלת הקצרת. אחרי איטשה זלוטקו היה לשמש בבית הכנסת וקברן בבית הקברות בנימין אוקון בן מאשה'לע וחתנו של יוסל יענקל ספקטור המלמד.

המלמדים בסוקולי

מתוך מלמדי הדרדקים בסוקולי זוכר אני היטב את הרשל זוסל ספקטור ובניו יוסף יעקב ומרדכי שמואל. עד גילו ה־60 היה מרדכי שמואל חשוך בנים. ולאחר שנפטרה אשתו הראשונה פריידקה נשא לו אשה שניה, בתולה שילדה לו תאומים, בן ובת. הילדה לא האריכה ימים והילד בשם הרשל גדל יפה, היה פיקח ומוכשר לכל. בזמן גירוש יהודי סוקולי הגיע אך לגיל חמש.

עוד מילמד דרדקים היה בסוקולי ושמו טוביה הרשל בן נתן.

והנה שורה של מלמדי תורה, נביאים וכתובים:

מרדכי שלמה בלאשטיין (רבינק), חיים המלמד, המלמד הענעך מוולקוויסק (חתנו של זליג, שמש בית הדין).

להענעך (חנוך) היו שני בנים משכילים: חיים לייבל ופישל.

חיים לייבל היה בעל כתב יד נאה ביותר ויצא לו מוניטין ככתבא רבא. הוא היגר לארה"ב ונקרא שם היימן רוזן. עם הזמן נתמנה שם מזכיר ה„סוקולי רלייף" בשיקאגו ועסקן צבורי. בנו השני של הענעך — פישל, נשאר בפולין והיה בין קרבנות הנאצים.

חיים לייבל רוזן עם רעיתו
לשעבר מזכיר ארגון סוקולאים בשיקגו

מלמד טוב למקצוע התנ"ך היה מרדכי השמש מבית המדרש החדש. ה„חדר" שלו נמצא ב„הכנסת אורחים" של בית המדרש. הוא לוה את למודיו בנגון מיוחד, בקראו כל פסוק בקול רם ותלמידיו חזרו על הפסוקים באותו הנגון שלו. הוא היה מלמד קפדן, אך לא ייסר את תלמידיו בשבט, כדוגמת המלמדים ראבינק, או המלמד מוולקוויסק. בכל זאת רעדו התלמידים ממבטו הרציני והחמור. מרדכי היה איש גאה, נאה מראה, עטור זקן עגלגל.

בארועים חגיגיים בסוקולי, כגון הכנסת ספר תורה נהג מרדכי השמש להתחפש במדי גנרל צארי, מקושטים בפסים צבעוניים וכתפי דרגה מוזהבים, כך שהוא נראה כגנרל כובש, רב כבוד ופאר. כמובן שלא יאה ולא נאה היה ל„פלדמרשאל" כמוהו ללכת ברגל. הוא רכב אם כן על סוס אביר עם אוכף מקושט ושלח מבטי חסד ל„נתיניו" המתרפסים לפניו בהכנעה. בני הנוער צעדו בתהלוכה ועשרות אבוקות בידיהם. אחריהם רכב חיים פמפוך על סוסו ובצע להטוטים שונים. הוא החזיק בידו השמאלית אבוקה בוערת ובידו הימנית בקבוק נפט, ממנו הוא לגם מפעם לפעם והתיז מפיו לעבר האבוקה. הנפט המרוסס נדלק באויר בקוים ססגוניים, כזקוקין די נור מתפזרים.

את ספר התורה נשאו מתחת לחופה ולפניה צעדה תזמורת מנגנים ומחוללים רקודי שמחה.

כל ילדיו של מרדכי השמש הגרו לארצות הברית ושלחו משם לאביהם סכומים לא מבוטלים של דולרים. הוא בנה לו בסוקולי בית דו קומתי עם מרפסות. לבסוף, אף הוא הצטרף ליוצאי חלציו שעשו חיים בעולם החדש.

בין מלמדי חומש, רש"י, נ"ך יש למנות עוד את טוביה צבי קפלן וישראל הרשמן, שאשתו היתה בעלת מאפיה, המלמד דודל מביאליסטוק ומרדכי המלמד ב„תלמוד תורה".

בנו הבכור של טוביה צבי, היה משורר אצל אברהם יצחק השוחט והוא בעל טנור יפה להפליא. בנו הצעיר, שמואלקה עסק בחיטות.

מבין מלמדי גמרא יש להזכיר את בנימין רבינוביץ, שנחשב בקהל כמקובל וצדיק. בתו הבכירה נישאה לשלמה'קה אולשה. בתו האחרת, מושה נישאה לסוחר יינות ציצביץ, מביאליסטוק. בנו שלמה עסק בחריטת חותמות ועלה עם הזמן לארץ ישראל. הוא מתמיד שאף להתקבל לבית הספר לאמנות — בצלאל.

עוד מלמד גמרא היה איצ'ה מאיר גולדא. שני בניו הגרו לארצות הברית, אך איצ'ה מאיר עצמו החליט לעלות לארץ ישראל. בסוף הסכימו הבנים לרצון אביהם והחליטו לתמוך בו לכשיהיה עם יתר בני משפחתו בארץ ישראל.

ועוד מלמד גמרא היה לייבל דומברובר, אותו הזכרתי כבר קודם ברשימותי. מלמד גמרא הבא בשורה הוא ר' אברהם, בן אסתר רחל, שראה את עצמו כבעל קורא — אמן. גם אברהם חיים פלחוביץ מסמיאטיץ' היה מלמד לא רע.

תקופה מסוימת עבד בסוקולי כמלמד אברהם יעקב קניגסברג. היו לו שתי בנות: חנה רייזל וגיטלה וארבעה בנים: לייבל, גדליה, מנדל והרשל. לייבל היה פעיל בעניני צבור. זמן מה לפני פרוץ המלחמה הוא היגר לארצות הברית ושם המשיך לפעול למען הצבור. מנדל, הרשל וגיטל חיים בישראל. חנה רייזל נספתה בשואה. גדליה לא חזר מרוסיה ומאומה לא ידוע על גורלו.

מלמד גמרא רציני ביותר היה לייבל הללס. בוגרי ה„חדר" שלו היו מתקדמים ומסוגלים ללמד גמרא לאחרים ואחדים מהם המשיכו ללמוד בישיבות מפורסמות בפולין ובליטא.

היו עוד מלמדים זמניים, למספר תלמידים למשך שעות ספורות ביום כגון: מוטלה לב ויצחק מורשקביץ׳, בעל חנות לממכר סחורות ברזל.

משפחת קניגסברג

משמאל למעלה: מנדל קניגסברג ורעיתו שרה, רוזה ולייבל קניגסברג, גיטה קרמלובסקי עם ביתה שושנה ובעלה דוד.
משמאל למעלה מרים קניגסברג, פיה קרמלובסקי, אברהם קניגסברג.

יצחק נחשב ליהודי־למדן ובעל מספר בתים, גורנות ואורוות. הוא נפטר בגיל 50 והשאיר אחריו ששה בנים ובת אחת — רשקה הנשואה למוטל. ארבעה בניו של יצחק היגרו לארצות הברית והם: בנימינקה, משה, שלמה ושלום יענקל. בנו החמישי — ישראל היה לבעל מכלת בביאליסטוק והבן הששי כאצקל נשאר בסוקולי וירש את הוריו.

לרשימת המלמדים הזמניים יש להוסיף את: חתנו של משה יוסף, זלמן דוד ז׳לאזו, בחור חסיד, חתנה של לאה האלמנה. וגם אלתר נובק ויעקב מאיר המלמד.

מאשתו הראשונה, בת פייבל נובין היה יעקב מאיר חשוך בנים והסוקולאים כנוהו בשם: „בוזד׳טניק" (עקר) וכזה הוא נשאר עד גילו ה־50. לאחר מות אשתו, הוא נשא שנית את מאטל, בת הרשל קלמן ונולדו להם 3 ילדים מוצלחים, בן ושתי בנות. הבן הרשל למד בישיבה ונעשה מאוחר יותר סוחר. שתי הבנות היו יפיפיות.

מורים בסוקולי

מהמורים הראשונים, כפי שאני זוכר היה זליג סורסקי, בן נחמיה הנפח. משכיל ויודע ספר, אהב לנתח בעיות בשטחי מדע שונים. ירד לעמקי פסיכולוגיה, פילוסופיה, טבע והתוכח בנושאים

סוציאליים. בשיחותיו „הוכיח" והציג עובדות לכל תופעה והשתמש בפורמולות והכל, כדי שלא להשאיר כל ספק אצל יריבו.

לזליג המורה היו ילדים משתי נשותיו. בניו עסקו במקצוע הנגרות והיגרו כולם לאמריקה הלטינית, בעוד שבנותיו עלו לארץ ישראל.

מבין בנותיו הצטיינה פייגל סורסקי בידיעותיה וכשרון דבורה. בסוקולי היא הדריכה קבוצה של „השומר הלאומי", כן נתנה שעורי עזר לתלמידים של בית הספר היסודי. מורה אחר היה מוטל שפראן השען, שכנוהו „מוטל של לאה" על שם חותנתו.

חתנו האחר של לאה׳צה היה בנימין מבוז׳יסק, פריץ יהודי ובעל אחוזה. ללמודי ילדיו הזמין בנימין מורים מיוחדים וגם מלמד. לסוקולי הוא נהג להגיע בכרכרה רתומה לסוסים, כמנהגם של הפריצים.

המורה, מוטל שפראן למד רק בגיל העמידה את מקצוע השענות אצל קרובו מזמברוב ופתח לו בסוקולי בית מלאכה לתקוני שעונים וחנות לדברי חשמל, חלקי אפניים ודברי סדקית (גלנטריה). אחרי מלחמת העולם הראשונה קנה לו שפראן בית עץ דו־קומתי מאת הבורסקאי חיים גורנוסטיינסקי, שעלה בזמן ההוא לארץ ישראל. מוטל שפראן נמנה בין היהודים האמידים בסוקולי.

יושבים משמאל: יואל צבי קונופיאטי, קלמן קונופיאטי, רייזל יסקולקה
עומדים משמאל: מרים קרושניאנסקי, צביה שפירא

בשנות 1920—1922, כשנוסד בסוקולי בית ספר „שקולה פובשכנה" לילדי היהודים היה ברל קונופיאטי (כיום, ד"ר ברנרד כהן, (בקליפורניה) מראשוני המורים לעברית. הוא החדיר את רוח הציונות לנשמות הילדים, שלמדו בסוג דומה של בתי הספר שנוסדו בתקופה ההיא

בפולניה לאחר שקבלה עצמאות. ברל קונופיאטי סיים בזמנו למודים בסמינר של ד"ר יהושע טהון. בארצות הברית סיים בית ספר גבוה לרבנים רפורמיים וקבל תואר ד"ר ראביי.

עוד מורה מפורסם היה בסוקולי בשם איצ'קה לוין, חתנו של מנדל ביאלודבורסקי. הוא היה מלמד עברית במסגרת למודי הדת בבית ספר עממי ובקורסים שונים והיה פעיל בתנועה הציונית.

אחרי מלחמת העולם הראשונה למדו מורים לשפה העברית כשעה — שעתיים ביום גם בחדרים. ביניהם: צימבל, ברוסטין, זטורסקי, חתן פסח בריל.

מורים לתלמידים יהודיים בבתי ספר ממשלתיים היו: שמלצינגר, רוט, לוין ווסרמן. מורים פרטיים לעברית שעבדו בזמנים מסוימים בסוקולי היו: מיכאל מאיק, נטע ז'ולטי, לייבל ברונשטין וחיים מיכל גולדין. כמנהל בבתי הספר של הקהילה היהודית בורשה כיהן בן עירנו, פדגוג ומחבר ספרים פרופסר רפאל גוטמן.

אביו של חיים מיכל ברצ'ה גולדין, איש אדוק וישר גר על יד בית המדרש הגדול בשוק, מול המשאבה. אשתו של ברצ'ה הקפידה ביותר על נקיון הבית ואף הפריזה עד כדי כך, שהציקה לבניה ולבנותיה. במשפחה היו 2 בנים ו־3 בנות. כל 3 הבנות מתו משחפת לאחר הגיען לפרקן וטרם נשאו. בנם הבכור חיים מיכל, המורה לעברית נשא אשה בורשה ונולדה להם בת, שמתה בילדותה. לבן השני אלתר ,היה בן יחיד, יפה ונחמד בשם חיים. לאלתר היה בית־בד לעשית שמן ונהל עסקי שוק שונים. הוא התגורר בבית הוריו. האם מושלה נפטרה בימי המלחמה ויתר בני המשפחה נספו כולם בשואה.

מושלה הפכה בסוקולי לסמל הנקיון המופרז.

מיכאל בן זרח מאיק, המורה הפרטי היה חניך הישיבות. עד גילו ה־18 למד רק תלמוד. בישיבות בעלי המוסר, כגון: ישיבת כנסת ישראל בסלובודקה, נחשב לאפיקורס כל מי שהעיז להציץ בספרים חצוניים. החל מגיל 18 רכש לו השכלה כללית בלמודים אקסטרניים במסגרת בית ספר תיכוני. בשנת 1919 נשא מיכאל מאיק אשה, ציפה בת מלמד תנ"ך ידוע בוילנה בשם

ברקה ז'ולטי ורעיתו חיה רחל

מאיר מלץ. ציפה היא נכדה של רב מעיר קידן, שבליטא. שנים אחדות עסק מיכאל בהוראה פרטית וגם פתח חנות ספרים, מזה התפרנס עד פרוץ המלחמה. למיכאל מאיק בן יחיד משה, בעל השכלה טכנית ומומחה לאלקטרוניקה. משה בעל מדות טובות יוצאות מהכלל. אהוד ואהוב על הבריות ומוכן מתמיד להטיב עם זולתו. אשתו של מיכאל, אמו של משה נספתה בשואה.

קבוצת סוקולאים בחתונה של צפורה מאיק עם יצחק חביס

משה ושרה מאיק עם בניהם יוסי ומיכאל

יעקב וצפורה מאיק חיילי צה"ל

מיכאל וציפה מאיק

נטע בן ברקה ז'ולטי היה שייך לקבוצת תלמידי ישיבה, שהיו ידועים בזמנם בסוקולי כתלמידי ישיבת בריינסק ולידה. בין תלמידים אלה היו: ראובן לב בן שמואל לייב השוחט ז"ל וישראל עלגרוד. שלשתם למדו בישיבת הרב ריינס בליטא, שם רכשו התלמידים גם השכלה חצונית. זמן מסוים עבד נטע ז'ולטי כמורה פרטי לעברית. הוא עלה עם הזמן לארץ ישראל

אובה וצבי (ליבטשע און הערשל) זילברשטיין

דב רכלסקי

והצליח שם במסחר בחמרי בנין ובפֶּחמים. אחרי שנים העביר אליו את הוריו ואחיותיו וסדר את כולם היטב מבחינה כלכלית. אביו, ברקה זכה לגיל 90.

לייבל ברונשטַיין למד כאקסטרני בוילנה ורכש שם השכלה פדגוגית. היה ראש קן מופתי בארגון השומר הלאומי. ארגן קבוצות צעירות, קורסים לעברית, העמיד לפעולות מדריכים מתאימים וארגן את העבודה התרבותית על רמה גבוהה. הוא היה בעל מרץ והתמדה בלתי רגילה. הוא מחונן בכשרון לציור, אמנות וספרות.

בשנת 1937 היגר ברונשטיין למכסיקו. בתחילה עבד שם כמנהל חשבונות, אולם לאחר זמן קצר נעשה לייבל לבעל בית חרושת לתעשית מוצרי עור רגילים ואמנותיים כגון: ארנקים, תיקים ורוב דברים שונים טבועים באמנות מכסיקו. לאחר קום המדינה ביקר ברונשטַיין פעמים רבות בישראל והוא גם ניצל את בקוריו לעשות בה השקעות.

אחיו של לייבל, פיניה בלט בכשרון של נואם. עוד בחגיגת הבר מצוה שלו התלהבו כולם מדרשתו, שנשא במשך חצי שעה בעברית, בהתלהבות, בפטוס ובמימיקה של שחקן מנוסה. פיניה היה עליז, אהב להתלוצץ ולהרבות בהלצות, בבדיחות ובדברי שנינה. היה חבר פעיל בארגון בית"ר. בעת הכבוש הסובייטי עבד כמנהל חשבונות במוסד ממשלתי ונשלח על ידי

השלטונות לקורס מנהלי חשבונות, שנערך במינסק. באופן כזה ניצל מידי הגרמנים ונשאר בחיים ברוסיה. אחרי השחרור חזר משם עם קבוצת פליטים לפולניה ומשם נסע לאחיו לייבל, למכסיקו.

והנה מספר אנשי עירנו שסיימו סמינריונים למורים:

א. לייבל סמיאטיצקי למד בסמינר בגרודנו והיה למורה מצויין.
מקומות עבודתו: וילנה, ורשה, אודסה ותל־אביב.

ב. רפאל בן הרצל גוטמן, מחבר ספרי למוד בשפות עברית ופולנית, פדגוג, פּרופסור, מנהל בתי ספר של הקהילה היהודית בורשה. נספה ע״י הנאצים בביאליסטוק.

ג. ברל ראכלסקי, סיים סמינר למורים בוילנה. עבד כמורה בבית־ספר „תרבות״ בלוצק. הוא וכל בני משפחת אביו יעקב יצחק ניספו בשואה.

מורות גננות:

א. לאה׳צה בת זרח מאיק. ב. גיטל לאה, בת השוחט שמואל לייב. ג. מושקה, בת שלמה אולשה. ד. ליבצ׳ה, בת לייבל זילברשטיין. ה. רבקה, בת משה בורוביץ.

למדנים בסוקולי

מאיר הלפרן היה למדן גדול מהדור הישן. לפני כששים שנה כשהיו עוד בתי מרזח ובתי מסחר לי״ש בידי יהודים, הוציאו זכיונות ממשלתיים (מונופולים) למספר יהודי סוקולי ובתוכם: מאיר הלפרן, שלמה יוסף שנקס, משה מאיר ברמן ובן הרב ישראל גוטמן. הם עסקו במסחר סיטוני בי״ש בסוקולי ובסביבתה.

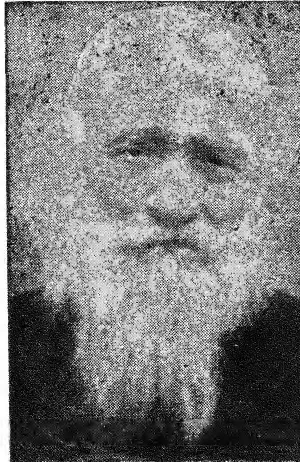
ספר לי סבי, לייבל הנפח קוריוז מהתקופה ההיא: ישראל גוטמן, שהיה למדן רציני, עסקן צבורי, נדבן ובעל מדות טובות שכר לו עגלון נוצרי, כדי להביא לו י״ש לעסקיו. העגלון תכנן באחת הנסיעות שוד, בידעו שבידי ישראל גוטמן סכום לא מבוטל של כסף. נדבר העגלון עם שותפיו השודדים, שיפגשו את העגלה בלב היער וישדדו את כל כספו של היהודי. בהגיעם לנקודה המיועדת בתוך היער התנפלו השודדים על גוטמן — רצחוהו נפש ונטלו ממנו את כל הונו. באותה העגלה נסע גם אלתר סרברולוב, חותנו של זלמן יחנס, אותו הכו השודדים באלה על ראשו. אלתר התמוטט מהמהלומה הקשה והתעלף ונשימתו פסקה. בני הבליעל חשבוהו למת, נטלו אף ממנו את כל כספו ועזבוהו לנפשו. כך ניצל אלתר סרברולוב ממות. עקב המקרה כנוהו בסוקולי „אלתר חכם״ ואחרים קראו לו בפולנית „ניעדוביטק״ (מומת למחצה).

חתנו האחד של מאיר הלפרן, חנא גלפן היה למדן וסוחר גדול בתבואות. הוא ניהל בית עשיר. היה אב לשני בנים, בנימין והרצל ובת בשם דינה. בניו היגרו לאמריקה. בחדרו של לייבל הללס היה הרצל מצטיין בלמודיו ובעל ראש חריף, למרות היותו הצעיר בתלמידים. הבת דינה סיימה בית ספר תכוני ונשאה לרפאל גוטמן. הם עברו לגור בורשה ועסקו בהוראה. רפאל הגיע לתואר פרופסור פדגוג וניהל בתי ספר של הקהילה היהודית בורשה. האחים רפאל ושמאי גוטמן נסעו לקונגרסים ציוניים. לאחר כל קונגרס נהגו למסור דין וחשבון לאסיפה כללית של חברי התנועה הציונית בסוקולי. חתנו האחר של מאיר הלפרן היה נטע יעקובסון, למדן ומשכיל, עסקן ציוני ופּנקסן בבנק בביאליסטוק. באספות, היה נטע יעקובסון נואם בחסד.

חתנו השלישי של מאיר, שלמה רסיכצקי היה אף הוא למדן ומשכיל. לאחר מותו של חותנו מאיר הלפרן ירש הוא את ביתו ובית מסחרו והיה תומך בחמותו חנה מרים, עד יום מותה.

רסיכצקי היה אוהב להתלוצץ ולספר בדיחות וכמו כן היה אוהב לחוות דעה בענינים צבוריים. בימי שלטון הפולנים היה רסיכצקי מעוזריו של ראש הקהילה היהודית בסוקולי פלק גולדשטיין ובימי הכבוש הגרמני היה רסיכצקי מבעלי הדעה המכריעים בתוך חברי היודנראט. לרסיכצקי היו 3 בנות ובן יחיד בשם מאיר. כולם היו בעלי כשרונות. שת בנותיו הבכירות: יג׳טה וליבה גמרו גימנסיה בווילנה. בתו הבכירה ינטה נישאה למורה הגימנסיה, שהתאהב בה. גם בתו השלישית גמרה בהצטיינות את בית הספר העממי. בנו יחידו של רסיכצקי מאיר, למד בישיבה מפורסמת והצטיין בחריפותו. הוא התענין גם בספרי דרוש וזמן מסוים נעשה מאיר רסיכצקי לרבי בחברת תורה, שתלמידיו הללו ושבחו אותו מאד, הם היו אומרים: שאחרי הרבי ר׳ הרשל אהרן יונהס, שהיה מפורסם בעולם כדרשן, היו להם כבר רבנים, ומגידים, אבל דברי דרוש בטוב טעם ודעת ובפה מפיק מרגליות כדוגמת הבחור מאיר רסיכצקי, לא שמעו מעולם. הלמדנים המפורסמים בסוקולי בתקופה ההיא לפי ידיעתי היו דלהלן: א) המלמד המפורסם שהיה גם דיק, לייבל הללס. ב) חתנו של הרב ר׳ משה אברהם גינזבורג. ג) הדרשן המפורסם ר׳ הרשל אהרן יונהס. ד) ברוך צבי מוזג היַין. ה) בנימין רבינוביץ מלמד הגמרא. ו) בערל גולדין, ירא שמים וצדיק תמים ובעל מדות שקשה היה למצוא דוגמתו. היה זהיר מלשון רע ומרכילות. כשהיה שומע דבה על חבריו היה דב גולדין עושה תנועת בטול בידיו ואומר בשפה הפולנית: „דאטש ספוקוי״. ז) ר׳ שמואל רוגוביץ חריף ובקי כמסופר לעיל. ח) חנא נתן, שבנעוריו יצא לו שם עלוי. יא) איטשה מאיר גולדה, מלמד הגמרא. יב) יונה צנטקובסקי למדן, משכיל ודרשן, בעל דקדוק ובקי בתנ״ך, בלשן. ידע מלבד עברית ואידיש את השפות: פולנית, רוסית וגרמנית. זמן מסוים היה יונה צינטקובסקי מורה לעברית וללמודים דתיים, אח״כ החל בכתיבת בקשות לבתי משפט ולמשרדי המסים והיה לעו״ד פינתי. היה מתחרה עם עורך דין ליפנביץ. בבתי המשפט לא היה זכות לאף אחד משניהם להגן. הם רק כתבו את הבקשות והערעורים בעניינים פליליַים ובעניני ירושה ומסים. ליפנביץ עבד זמן ממושך אצל עורך דין, לעומת׳ השתמש יונה צינטקובסקי בספרים יורידיים לכותבי בקשות. יונה היה משכיל אדוק. היה מתפלל שלש פעמים ביום במנין ואחר התפילה בצבור היה לומד בכל יום בקביעות את הדף היומי. אחרי שחרית שעה אחת ביום ובערב כשלש שעות וגם היה לומד דף גמרא לפני חברה ש״ס. בשבת היה יונה צינטקובסקי נוהג לא לדבר דברי חול. כששאלו אותו בשבת, היה יונה משיב לו בעברית, או בשפת אלמים. בתפילת שמונה עשרה היה יונה מאריך תפילתו בעמידה יותר מהרב דמתא. בזאת היה יונה צנטקובסקי מתחרה עם גיסו מרדכי אהרן שוסטק. בעל חנות לאריגים שגם הוא היה מתנהג כאדוק ובכל חומר הדין, לפי השולחן הערוך „חיֵי אדם״. גם מרדכי אהרן היה מבלה בכל יום בבית המדרש שעות אחדות. היה לו סדר יום קבוע להגות בתורה. בפרק משניות, בדף גמרא ובספרי קודש. בתפילת „שמונה עשרה״ היו שני הגיסים מרדכי אהרן ויונה מתחרים זה בזה להאריך יותר בתפילה. לפעמים היה מרדכי אהרן מאחר יותר לצעד את צעדו לאחורו בעושה שלום של „שמונה עשרה״ ולפעמים היה יונה מאחר יותר. ליונה היו 4 בנים ו־2 בנות. בניו לא למדו בבתי ספר ולא אצל מורים פרטים, אלא מה שאביהם למדם בילדותם. להתפלל חומש ורש״י, תנ״ך וקצת עברית. בנו הבכור של יונה איטשה, עבר בשנת 1920 את הגבול שבין פולין וליטא וגר כשנתיים בערים: קובנה, ממל, ואירנבורג. פתאום נתקבלה ידיעה בסוקולי כי איטשה צינטקובסקי קבל תעודת בגרות ונרשם

לאוניברסיטה. בעת ובעונה אחת נתקבל איטשה כמורה בבית ספר תיכוני ממשלתי וכמו כן היה עובד קבוע בעתון עברי וכותב שירה ומאמרים פובליציסטים. כששאלו את יונה כיצד הספיק בנו הבכור איטשה, במשך שנתיים לקבל תעודת בגרות ולהתקבל כמורה בגימנסיה ממשלתית, ענה אביו כי לבנו היו תמיד כשרונות גאוניים אבל הוא מטבעו איש נחבא אל הכלים ועם זאת הוא מתמיד ובעל רצון. גם בנו השני דוב רכש לו מחברות שהכילו קורס שלם ללימודים תיכוניים, שיצאו לאור ע״י חבר פרופסורים רוסיים. החוברות הנ״ל נועדו למתלמדים בלי

ר׳ אריה (לייבל) בריל

עזרת מורים. התלמידים למדו באופן סיסטמטי לפי הוראות שבמחברות ומכינים את כל התרגילים, היו פותרים את כל השאלות לחשבון, מטמטיקה, הנדסה, פיזיקה וכימיה. פעם בחודש היו התלמידים שולחים למערכת החוברות את כל עבודות הכתב להערכה. דב צינטקובסקי רכש לו את המחברות הנ״ל, השתמש בהן והצליח במשך זמן קצר ברמת השכלתו היחסית ובידיעתו בשפות הצרפתית והאנגלית. בין הלומדים המפורסמים בסוקולי היו: פסח בריל וזליג קולודזנסקי השובי״ם, שמואל לייב ולייבל, חתנו של בערוש השו״ב המלמד של קלעשצעל יעקב לייב פרלוביץ, יעקב לייב גולדשטיין, ומרדכי ואלתר נובק, האחים יוסי ויעקב אליה סרברולוב, האחים יעקב צבי ושלום יצחק סגל, וקלמן יעקב אוקון. העלויִים המפורסמים בזמנם אברהם יעקב בריל וישראל גולדשטיין, דוד ויעקב פינקלשטיַין ואבא ביאלודבורסקי, מנדל פצינר, משה ליפא שולמייסטר, צבי ישמח, יאנוביץ יעקב, צרבוניץ יוסף. פסח בריל היה סוחר בעל הדרת פנים, למדן ומשכיל. כשהיה פנוי קצת ממסחריו היה קובע עתים לתורה והיה לומד דף גמרא בעיון עם כל המפורשים והיה מתפלפל עם בחורי הישיבה בדברי תורה שבסוגיות הש״ס. כן היה אוהב פסח בריל לשוחח עם אברכים משכילים בעניני ספרות, על קלסיקאים והוגי דעות. והיה מצטט את אחד העם, נחום סוקולוב, מכס נורדו, זשאבוטינסקי, והלל צייטלין. כן היה אוהב לשוחח בעניני מדיניות. פסח בריל נפטר בדמי ימיו בן ששים וכמה שנים.

עוד למדן ומשכיל נמצא בסוקולי ושמו זליג קולודז׳נסקי. הוא ושלשת בניו: יענקל, חנניה וחיים רכשו בית גדול בביאליסטוק והפכוהו לבית חרושת לטקסטילים. לעצמו קנה זליג

בית נוסף גדול ויפה אצל יעקב חיים סוקולוביץ בסוקולי. בנו יענקל נשא לאשה את עטל, בת הרב אברהם אפשטיין. זליג קולודז'נסקי היה עובר לפני התיבה בתפילות שחרית בימים הנוראים, בבית המדרש החדש.

עטל וחיים קולוז'נסקי עם בנותיהם שרה ועדקה

השוחט ר שמואל לייב היה דרשן ומומחה לשחיטה ובדיקה. עוד שוחט, היה לייבל בן זליג, חרוץ ובקי. הוא היה קורא בבית המדרש החדש דף גמרא לפני חברת ש"ס ומסביר סוגיות התלמוד בצורה פשוטה ומובנת, שכל אחד הבין הכל בנקל.

לר' יעקב לייב גולדשטיין, גיסו של הרב בצלאל אטלס מוילנה היה בן בכור, פאלק. הוא היה נואם טוב ומתמצא בדיפלומטיה. נבאו לו, שיהי שר בממשלת ישראל. כשקמה ממשלת פולין בשנת 1918, נהיה פאלק לראש המועצה של הקהילה היהודית בסוקולי ונציג היהודים אצל השלטונות. כל הענינים הפיננסיים של הקהילה היו בידי פאלק. ראש העיר ד"ר ולוסטובסקי ושני מזכיריו ואחרים התחשבו בדעתו. אחד מבניו היה כדורגלן מהולל בביאליסטוק והשני (בולק) עבד כפנקסן ראשי אצל הסובייטים.

בימי כבוש הסובייטים נעצר פאלק גולדשטיין על תעמולה ציונית, ישב בבית הכלא בביאליסטוק ונשלח לסיביר, שם נעלמו עקבותיו. אשתו ושני בניו נספו בשואה.

בנו השני של הרב יעקב גולדשטיין, משה דב היה אף הוא מבעלי דעה בעניני צבור בסוקולי ואב לשני בנים. אהרון ויצחק. יצחק היה פעיל בשומר הלאומי בסוקולי ומפעילי מרד גיטו ורשה, שם נפל. משה דב עבר לגור לורשה עם משפחתו, שם נחלו ירושה לאחר מות אבי אשתו השניה. בזמן המלחמה התמוטט ביתם עקב הפצצות של הגרמנים וכל בני המשפחה נקברו תחת המפולת.

בשורת הלמדנים יש להזכיר את האחים יוסי ויעקב אליה סרברולוב, שהיו מחניכי ישיבת טלז המהוללה. את יעקב צבי ושלום יצחק סגל, בניהם של ר' זונדל סגל, המכונה „העלוי מטיקטין". בנו בכורו נחמן דוד היה חי בוישקוב ולמד תורה. יעקב צבי היה מוזג יינות וכשנשללו

הרשיונות מיהודים קבל משרת רב בעיר זרמבייה ואחר כך בוישקוב. הבן השלישי ר׳ שלום יצחק סגל היה רב בעירה, בסביבות ביאליסטוק ומאוחר יותר בטריסטין.

האחים אלתר ומרדכי נובק לומדי תורה היו. הראשון מחניכי ישיבת טלז נפל בימים הראשונים לפלישה הגרמנית. מרדכי למד בישיבת רדון׳ של „חפץ חיים״.

בשנת 1917, כשעוד לא שקטה המלחמה מהיריות, היה מרדכי קרר (קונדוקטור) ברכבת וילנה, מינסק, ליבאוה, ריגה. תוך עבודה עסק בהברחה. בשנת 1923 הופיע הוא לפתע בסוקולי כמלומד גרמני ותיק מפואר בידו. הוא דיבר אף גרמנית ואף דרש במשך שעתיים בשפה זו. למכריו ספר, שסיים בגרמניה בית ספר לרבנים וכי הוא מכהן בפרנקפורט על המיין כרבינר ומטיף בבית כנסת של הקהילה האורטודוקסית היהודית, במחיצתו של העלוי מסוקולי אברהם יעקב בריל.

למדן נוסף במקומנו היה ישראל בן יצחק גולדשטיין. הוא נשא בת עשירה בביאליסטוק ועבר לאחר מכן עם משפחת חותנו לפטרבורג.

משה ליפא שולמייסטר היה לומד בשקידה והיה חניך ישיבת וולוז׳ין. הלמדן מנדל פצינר בלט במיוחד בגלל בניו הרבנים, בן מנחם ור׳ אברהם פצינר. הלמדן אבא ביאלודברסקי למד תחילה בסוכצ׳וב ולאחר מכן אתי יחד, בישיבת סלובודקה שבקובנה. לאבא יצאו מוניטין כעלוי. הוא הסביר לי פעם בשיחה שהיתה לי אתו, כי יש ולומדים גמרא בהתמדה כ־10 שנים, ומחטטים אפילו בפרושי הש״ס ונשארים בכל זאת בורים כדאורייתא. ויש, שאינם משקיעים את כל מרצם, אך יודעים להוציא את תמצית הסוגיא. אבא עם כל בני משפחתו נספו בורשה בימי השואה.

עוד למדן היה, יוסף צ׳רבונייץ, בעל חנות לאריגים. בנו יחיאל נשא לאשה את המורה מורשטיין והגרו לארצות הברית. בנו יחזקאל הורה מקצועות היהדות בבית ספר ממשלתי לילדים יהודים. בימי כבוש הנאצים היה יחזקאל חבר היודנראט. מכל משפחת צ׳רבונייץ נשארו בחיים רק יחיאל מרדכי, ועטל.

ועוד אברכים: ישמח צבי, חתנו של יעקב פטרושקה, ויעקב יאנוביץ, שהיה אף הוא חבר היודנראט. האחים דוד ויעקב פינקלשטיין, אליעזר פאטינקו, מאיר רסיחצקי, שמואל רודניק, זיידל הרשמן, אלתר לאו פלק. סבם של האחים פינקלשטיין, צבי, היה מעשירי סוקולי, אך קמצן ידוע. למרות הונו הרב (העריכו אותו ל־80 אלף רובל) חי עם משפחתו על לחם צר ומים לחץ. בכל ראה מותרות, בבגד, בנעל, בכלי בית וכדומה. בניו, דניאל ויעקב למדו בישיבה. יעקב רכש גם השכלה כללית, ידע מספר שפות. הוא מת בגיל 22, בהיותו רוק. מבני דניאל פינקלשטיין נשאר אך הבן יעקב, הנמצא בישראל, בכפר אתא.

אליעזר פאטינקה היה נכדו של הצדיק לייבל דומברובר, מוסמך לרבנות. על ר׳ לייבל דומברובר ז״ל מסופר: בנו, דוד פאטינקה היה איש אמיד, בעל בית מלאכה לעבוד צמר באחד הכפרים, לא הרחק מסוקולי. שם הוא התגורר עם אשתו בשקה, וחמשת ילדיו.

באחד הלילות התנפלו שודדים על ביתם. הם רצחו נפש את דוד, אשתו ושנים מילדיו. יתר הילדים התארחו באותו זמן אצל קרוביהם וכך נצלו ממות.

את ההרוגים הביאו לסוקולי, לבית חוצ׳ה סיינס. לייבל דומברובר עמד מעל גופותיהם של יקיריו במשך שעות ארוכות, התנדנד בשברון לב ומלמל — „ד׳ נתן וד׳ לקח״ אלהים ומשפטו, צדק! נראה היה היטב המאבק הפנימי הדרמתי שמתחולל בקרבו. המאבק בין האהבה הטבעית לילדיו ובין יראת שמים לבורא העולם. נדרש מיהודי לקדש את ד׳ ולקיים „ואהבת את ד׳ אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך״ ואין להרהר אחרי מדותיו של הקב״ה. יש לעמוד בנסיון

כמו אברהם אבינו שעמד לעקוד את בנו יחידו את יצחק. על פניו של ר' לייבל דומברובר ריחפה רוח של קדושה, ענוה וטהרה, ולבו עליו — דוי.

ראש עיר יהודי בסוקולי

אלתר מקובסקי, או כפי שכנוהו „אלתרקה הקטן" היה לפני מלחמת העולם הראשונה סוחר עורות. איש בעל מרץ ויזמה. פסח בריל היה אומר עליו, שראוי הוא להיות שר מסחר ותעשיה לפי כשרונו, אך חבל, שלא הוסיף לו השכלה.

על אף חוסר ידיעות בשפות, שאף אלתרקה לטפס ל„חלונות הגבוהים" והיתה לו גישה לראשי האדמיניסטרציה המקומית והמחוזית, הן בשלטון הפולני, הרוסי ואף הגרמני. בעת מלחמת העולם הראשונה. בכל הנסיבות היה אלתרקה הקטן נציג ודובר בכל עניני היהודים בסוקולי. הוא השתדל אצל השלטונות לכל מי שהיה זקוק לכך, או גם למען הצבור.

אלתרקה לא נהג לסרב למלא שליחות. ראשי האדמיניסטרציה רכשו לו אמון מלא, כיהודי פיקח וישר. מובן, שלא שכח להגיש שי מתאים ולהשביע רצון רואיו הנכבדים ובני משפחותיהם, לא יפלא אם כן, שהיה רצוי ונפגש באהדה אצלם.

הודות ליזמתו של אלתרקה נבנה מחדש בית המדרש המרכזי הישן, לפי כללי הבניה המודרנית ועם נוחיות לפי רוח הזמן.

מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה היה אלתרקה לראש העיר בסוקולי בזמן שלטון הגרמנים. היתה זאת הפעם הראשונה והיחידה שיהודי יכהן במשרה רמה, כראש עיר.

כמזכיר כללי לעיריה בחר אלתרקה ביונה צנטקובסקי, חתנו של טוביה קולקין. יונה היה איש משכיל ומהדור הישן. בקי בתנ"ך ובדקדוק וידען השפות: פולנית, רוסית וקצת גרמנית. זמן מסוים עבד יונה כמורה לשפה העברית וללמודי דת ונעשה לאחר מכן כותב בקשות וכעין עורך דין שולי, עד שהתחרה עם עורך דין שולי אחר — ליפנייביץ'.

בבית המשפט לא היו שניהם רשאים להגן, אך הסתפקו בכתיבת בקשות ערעורים, קסציה בענינים פליליים, עניני ירושה ומס הכנסה. ליפנייביץ היה בעל נסיון, לאחר שעבד אצל עורך דין מוסמך, לעומת יונה, שהשתמש בספרים יורידיים וטקסטים לדוגמא.

על אף היותו משכיל, והתענינותו במאמרי העתונים היומיים, ניהל בביתו חיי דת מחמירים. התפלל 3 פעמים ביום בצבור במנין הראשון. אחרי התפלה נהג ללמוד במשך שעה דף יומי. בערבים בילה שעות אחדות בבית המדרש ולמד בפני חברת ש"ס דף גמרא.

בשבתות לא דבר יונה על דברי חולין. כשנשאל, ענה בעברית, או בתנועת ידיו. בתפילת שמונה עשרה האריך יותר ואפילו מהרב עצמו. הוא התחרה עם גיסו, מרדכי אהרון שוסטק, בעל חנות לאריגים, אף הוא חתנו של טוביה. מרדכי אהרון הקפיד על מצוות ודינים והכל לפי „השולחן ערוך" „וחיי אדם", מבלה כל יום בבית המדרש שעות אחדות. הוא קבע לעצמו סדר יום קבוע ללמוד פֶּרק במשניות ודף בגמרא. הוא נהג לעמוד מחצית השעה בתפילת שמונה עשרה ובזה התחרו שני הגיסים. פעם סיֵים ראשון האחד, לפני מתחרהו ופעם עשה זאת השני.

יונה היה מטופל ב־4 בנים ו־2 בנות. הבנים לא למדו מעולם בבית ספר, או אצל מורים פרטיים, אלא מה שלימד אותם אביהם בילדותם: חומש עם רשי, תנ"ך וקצת עברית. בנו בכורו, איצ'ה עבר את גבול פולין ליטא והתגורר שנים אחדות בקובנה.

לפתע נודע בסוקולי, שאיצ׳ה צנטקובסקי הצליח במשך שנתיים לעשות תעודת בגרות ונרשם ללמודים באוניברסיטה. באותו זמן נתקבל כמורה בבית ספר תכוני ועובד קבוע בעתון עברי. הוא כתב שירה ומאמרים פובליציסטיים.

כשנשאל יונה כיצד זה מתקבל על הדעת, שבנו הצליח בכל אלה בתקופה כה קצרה ובסוקולי לא ניכר היה הדבר עליו?! ענה יונה, שמתמיד היה בנו ידען בכל, אלא הדבר היה סמוי מעיני הבריות.

בנו השני של יונה, בערל, למד מחוברות לאקסטרנים ברוסית חומר לבגרות ואף הוא בלט בהשכלה ובידיעת שפות. כאוטודידקט, למד צרפתית ואנגלית ותרגם באותו זמן מעברית ליידיש את שירו של ביאליק „אל הצפור״ בהתאימו למלים גם לחן ערב.

אחרי מלחמת עולם הראשונה קבל אלתרקה מהשלטונות הפולנים זכיון לנהל בית הארחה ומסעדה. בשנת 1929 נשרף בית העסק שלו בדליקה הגדולה שהשתוללה בסוקולי. אלתרקה הקים צריף ארוך ורחב עם מספר גדול של חדרים, שם שיקם מחדש את המסעדה שלו. עם הזמן הצליח לבנות בית גבוה בעל 3 קומות, מודרני ויפה בעזרת הלואות בבנקים, הודות לפרוטקציה הרחבה שלו בכל מקום. את הצריף הארוך הוא מכר לברל קרושבסקי.

סוחרים בסוקולי

בשטח המסחר הצליחו צעירי סוקולי ליצור יש מאין — ולעלות לדרגה לא מבוטלת. בכללותה, היתה סוקולי עירה מסחרית ולא נראו בה „לא יוצלחים״. בעניני מסחר עלה אחד על השני בהשגים וכמעט התקיימה האמרה: „כולנו חכמים, כולנו נבונים״. אחדים מסוחרי סוקולי קנו להם שם בכל ארץ פולין הרחבה.

שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת העולם השניה עברו סוחרים לא מעטים לביאליסטוק והעמידו את עסקיהם על בסיס די איתן.

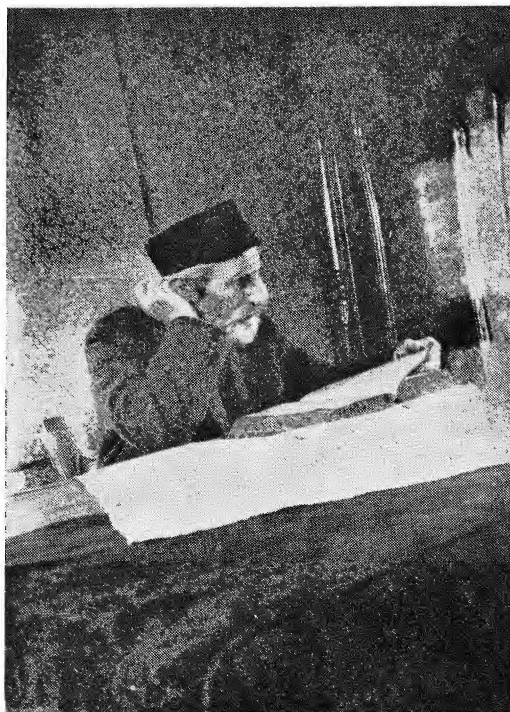
ילדי דוד בורוביץ לא פגרו אחרי המסחר והם: 5 בנים ו־3 בנות. משה, שלום, אבא, אברהמל ונחום והבנות: אלטה, חיה, נעכה. המצליח מביניהם היה משה בורוביץ.

הוא סחר בתבואה בקנה מדה רחב ונחשב בין הסוחרים הבולטים בענף זה, לא רק בסוקולי, אלא אף בביאליסטוק, היה בעל מרץ ויזמה. לרגל עסקיו הוא הגיע למקומות מרוחקים ברוסיה, כגון: לצ׳לבינסק, חרבין, המזרח הרחוק ומנדז׳וריה. מדי פעם בפעם נסע לגרמניה לרגל עסוקיו. משה קנה לו בית יפה בביאליסטוק.

בנו הבכור של משה, יענקל בורוביץ, היה בעל מחסן גדול לקמח, אותו ניהל בשותפות עם גיסו. גם שני בניו האחרים, נחום ושמואלקה עסקו במסחר הקמח ו„הרעישו עולמות״.

הבן נחום עבר לביאליסטוק, אך לא הגיע שם להצלחה מיוחדת. הבן שלום היגר עם משפחתו לאמריקה. אבא בורוביץ לא בלט במיוחד בעסקים, היה אדוק ולמד כל יום 4—3 שעות בבית המדרש. בכל זאת ניהל בית מסודר. עסוקו היה בנפט, שהוא סיפק לקמעונאים. זמן מסוים היה אבא בעל חנות מכולת וסדקית. שני בניו, שמואלקה וצלקה עזרו להוריהם בעבודה. שמואלקה היה גם פעיל בארגון נוער ציוני. שני האחים היגרו לאמריקה. שתי בנותיו של אבא בורוביץ, רחל ומלכה היו חנניות ובעלות תרבות. אבא נפטר בשנת 1940, בעצם המלחמה.

הבן הרביעי של דוד, אברהמל בורוביץ אף הוא הצליח במסחר. הוא ניהל מכלת וחנות „כל בו״ למופת ורכש הרבה לקוחות מהצבור הנוצרי. יהודי פיקח ובעל לשון שנונה.

ר׳ אבא בורוביץ ז״ל

אבא בורוביץ עם משפחתו

אברהמל נחשב בעיני הבריות כיהודי אמיד, על אף שעמד רחוק מהונו של אחיו, משה. עם זאת זיכה את בנותיו בנדוניה הגונה. לבתו הבכירה קנצ׳ה מצא חתן באוסטרולנקה. לבתו השניה חנצ׳ה מצא את החתן ינוביץ מקולנה, למדן ומשכיל. ינוביץ היה בעל חנות לנעליים.

את ינוביץ ראו בסוקולי כבחור נבון. בזמן קיום הגיטו הוא היה חבר היודנראט. אברהמל היה נוהג לתרום לבית הכנסת סכום של 30 זלוטי עבור מפטיר יונה ביום הכפורים. עליה לתורה למפטיר נכבד זה, היה מנת חלקו מזה שנים.

הבת של דוד, חיה, התחתנה והיגרה עם בעלה לאמריקה. הבת אלטה, נישאה לבחור מסוקולי, יענקל שפירא. אלטה ניהלה מסחר בנוצות והרחיבה את העסקים כשהתבגרו בניה. בתה של אלטה נישאה לאבא לפּצ׳ינסקי, בן ניסל. אבא היה בחור נאה ותרבותי. לאחר החתונה הוא סחר בתבואות וניהל בית יפה.

שבתי לב הי״ד

הבת נעכה נישאה ללמדן ידוע, בחור ישיבת וולוז׳ין — משה ליפא שולמייסטר. עוד אנשים שעברו מסוקולי לביאליסטוק בזמן ההוא היו:

שבתי לב, בן שמואל לייב השוחט, נהיה מאוחר יותר חתנם של מינדל וקדיש לחובר. בחור נעים הליכות, משכיל ובוגר ישיבה, בעל קורא מוצלח. בביאליסטוק ניהל מסחר בעורות בקנה מדה סיטונאית. לאחר מות אשתו איטל מירל, שבא במפתיע עבד שבתי בשותפות עם חברו הסוקולאי, לײמה סוקולוביץ לנהל עסק סיטונאי בניר, ברחוב ליפובה, בתוך ה„פסז׳״. את שבתי הכירו כאיש ישר והשיג בכל מקום אשראי בלתי מוגבל. יצא לו שם כבעל קורא מעולה בבית המדרש „משמר״ ובבית המדרש של ציטרון ברחוב פולנה, בביאליסטוק.

גם הבנים של פסח בריל עברו לגור בביאליסטוק והם, הרשל ואשר. וכן, לוי ואהרון בני יונה, משה ורייזל סוקולוביץ. משפחת בריל היו בסוקולי בעלי עסק למיון סמרטוטים שספקו לבתי חרושת לאריגים לעבוד. בביאליסטוק הם הצליחו להרחיב את מפעלם.

לסוף יש להזכיר בין אלה שעברו לביאליסטוק את אהרצ׳ה קפלנסקי התפר ומשפחתו, דוד בורשטין, מקוליש, חתנה של חיה ברוכ׳ס.

מספר לא קטן של סוחרים מסוקולי קבעו את עתידם בורשה ובלודז׳.

סוחרי בדים

לפני מלחמת העולם הראשונה נמנו על סוחרי בדים רציניים וגדולים בסוקולי, מנדל ביאלודבורסקי ומוטל בורשטין (חתנו של משה גולדין).

בירידי הקיץ הגדולים באנטאנקה ובמלגוז׳טה נהגו עשרות סוחרים וחנונים יהודיים מסוקולי לקנות סחורות ולמכור אותן לידיים שניות בסביבה, במרחקים ולסוחרי בדים בוורשה.

משפחת ביאלודבורסקי

מנדל ביאלודבורסקי היה גבר נאה, תמיר ומעורר כבוד. היה בעל קריאה בתורה קבוע בבית המדרש הישן, אשר בסוקולי.

מחוץ לעסוקו במסחר בדים היה בעל נכסים ומספר כפרים ע״י ניסקי היו בבעלותו, עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, עת נשלל ממנו הרכוש, ע״י הפולנים.

מנדל היה מכובד ע״י יהודים ופולנים ובאו אליו להתיעץ בעניני משפחה ועסקים. היה משמש כבורר בסכסוכים למיניהם.

מנדל היה אב לשלושה בנים: אבא, משה ומלך, ולארבע בנות: פראדל, טובה רחל, צביה ומלכה.

הבכור אבא היה למדן ועלוי. למד בחדרו של ר׳ לייבל הלל ומאוחר יותר בישיבות אברהם סוכאצ׳וב וסלובודקה. אבא היה טוען, שלא די בזה שלומדים ואפילו בהתמדה, אלא שיש להעמיק ולמצוא גישה נכונה לכל סוגיא ולהוציא ממנה תמצית. כאלה תלמידים עולים בבקיאותם ובחריפותם על אלה, שיוצאים ידי הכל רק בלמוד ואפילו שילמדו עשר שנים ויותר.

אבא ביאלודברסקי הוכיח את עצמו, שהוא „חרש והעמיק״ מספר ספרי פלפול של הגאון המפורסם, ר׳ אברהמל׳ה מסוכצ׳וב, שהיו בידי אברכי המשי של הישיבה, בצורת מנוסקריפטים, ומתוך רשימות, שנעשו, לאחר שמיעת שעורים מפיו של הרבי עצמו.

לפני מלחמת העולם הראשונה נשא אבא אשה וקבל נדוניה הגונה. הוא נעשה סוחר, במקום מגוריה של אשתו. לאחר פטירתו של אביו מנדל, חזר לסוקולי וסחר בבדים, בקנה מדה רחב. לזוג נולדו שתי בנות: קיילה וגננדל.

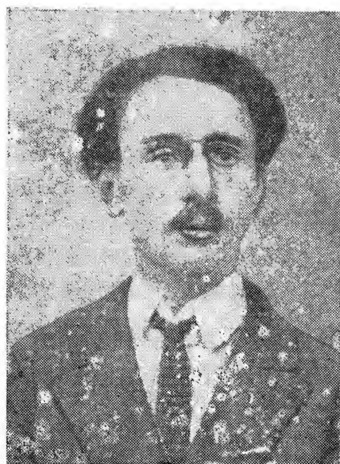
עם הזמן עברה המשפחה לגור בוורשה, שם נספו בזמן הכבוש הגרמני.

לבתו הבכירה, פראדל, מצא מנדל ביאלודבורסקי חתן, המורה איצ׳קה לווין, מסוקולקה. היה זה איש משכיל ובעל ותק במקצועות העבריים בבית ספר עממי ובקורסים שונים. היה פעיל

בתנועה הציונית ונמצא רבות בנסיעות כמרצה ומארגן חוגים ציוניים ולמען קרן הקיימת לישראל. אשתו פראדל ניהלה את העסקים בתבונה ובמרץ. לזוג נולדו שלושה ילדים: מנדל (מנחם), יהודית ואסתר. הבכור מנדל, נולד לאחר מות סבו ונושא את שמו. הוא למד בבית ספר „תחכמוני״

פראדל לוין

יצחק לוין

בביאליסטוק והמשיך למודיו בגימנסיה עברית. לאחר שעלה לארץ ישראל, נתקבל לפקולטה לכימיה באוניברסיטה העברית בירושלים. היה פעיל במחתרת ה״אצל״ ונאסר. זמן ממושך היה כלוא במבצר עכו ובבתי סוהר אחרים. מאוחר יותר סיים את למודיו ועשה דוקטורט לכימיה.

יהודית לוין

כיום חי ד״ר מנחם לווין עם בני משפחתו בירושלים ומנהל מכון מדעי לסיבי יער, שהוא היה מיסדו. ד״ר לווין התפרסם כבר בעולם בממצאיו המדעיים.

הוריו, איצ׳קה ופראדל עברו לגור לפני מלחמת העולם השניה לעיר לודז׳. בזמן הכבוש הנאצי נתרוששו מכל ונמלטו בפברואר 1940 לשידלובייץ. בשנת 1942 נשלחו שתי בנותיהם: יהודית בת 14, ואסתר בת ה־12 למחנה עבודה. יהודית מתה במחנה סקרז׳סקו, ואסתר ניצלה ממות והגיעה ארצה בשנת 1946. כאן נישאה לאפרים הרצברג, שעבר את המלחמה עם פרטיזנים רוסיים.

איצ׳קה ופראדל נספו לאחר הגירוש של היהודים ע״י הגרמנים ביום כפור, שנת 1942.

הבת השניה של מנדל ביאלודבורסקי, טובה רחל, נישאה ליצחק בן יונה צנטקובסקי שעבר לגור בליטא בשנת 1920. לאחר שעשה בגרות בקובנה, עבד כמורה בגימנסיה, בממל, ועסק גם בספרות. כפי שנודע ניספה יצחק, בזמן הכבוש הנאצי בליטא.

יחזקאל טשׁריוויניץ עם רעיתו מלכה

צביה, בתו השלישית של מנדל ביאלודבורסקי נישאה לצעיר מויסוקי מזובייצק. לזוג נולדו שתי בנות. אחת הבנות, אסתר גלתה כשרונות. בבית הספר הופיעה בדקלומים ורציטציות של גדולי משוררי פולין: מיצקביץ סלובצקי, קוכנובסקי ואחרים... היתה בעלת זכרון נפלא והיתה בעיני כולם כעין ילדת פלא. צביה ובנותיה נספו בשואה. בעלה שהה באמריקה ונספה שם בטביעה.

הבת הרביעית מלכה, נישאה ליחזקאל, בן יוסף צ׳רבונייץ, מורה דת בבית ספר עממי בסוקולי. הוא, אשתו וילדם, חמותו חיה לאה ומלך ביאלודבורסקי נספו.

מכל משפחת ביאלודבורסקי ניצלו: הבן של מנדל, משה, שהיגר עם אשתו מירצ׳ה וילדיהם, לאמריקה, לפני המלחמה ויבדל לחיים ארוכים הנכד מנחם לווין, הנמצא, כפי שהזכרנו בירושלים.

רצוי להזכיר עוד אחד מסוחרי הבדים בסוקולי והוא בצלאל מלאך, חתנו של יעקב לייב פרלוביץ׳. אשתו אוצ׳ה ילדה לו בת, שרה אסתר. אוצ׳ה מתה בצעירותה. בצלאל נישא שנית להינדה לאה, בת יעקב לייבל גולדשטיין והיא ילדה לו בן, לייבלה. אף היא נפטרה זמן קצר לאחר נשואיה. בצלאל התחתן בשלישית עם צעירה מטיקטין והיא ילדה שלוש בנות.

בצלאל היה גבר בעל מרץ וכשרון. מוצאו ממשפחה הגונה. אביו היה בעל אורין, אחיו האחד כיהן כרב והשני, כראש ישיבה.

משה ברל גולדשטיין היה ממביעי הדעה בעניני קהל. יהודי פיקח וממשתפיה הקבועים של למוד הדף היומי.

משה דבורקין (ביאלודבורסקי) עם רעיתו מירצ'ה ובניהם מנדל, דב, חיים אליעזר

בימי חייו של אביו יעקב לייבל, רב הקהילה, שימש בנו משה ברל כמזכירו ורושם תעודות לידה. היה אב לשני בנים, אהרון ויצחק. יצחק היה ראש קבוצה בתנועת השומר הלאומי בסוקולי ומעין סופר. הוא נספה במרד לוחמי הגיטאות בוורשה, כאחד ממארגניה של תנועת המרי.

משה ברל נישא שנית לאשה, תושבת וורשה. לאחר מות אבי האשה עבר משה ברל, אשתו

יצחק גולדשטיין הי"ד. נפל כלוחם אמיץ בגיטו ורשא

ובתם לגור בוורשה. האב העשיר הוריש לבתו בית מגורים גדול ומשה ברל עסק באדמיניסטרצית ביתו. בתחילת המלחמה נהרס הבית ע״י פצצה ובעליה נקברו תחת המפולת.

אחיו הבכור של משה ברל, פאלק היה פעיל ביותר בעניני צבור, בסוקולי. הוא יסד **בנק** למסחר זעיר והיה מנהלו. כיהן כיו״ר הקהילה ונציג היהודים, בפני השלטונות. כל עניני הקהילה, אזרחיים ודתיים הקשורים לפיננסים היו בידי פאלק גולדשטיין.

ראש העיריה ד״ר וולסטובסקי, שני מזכיריו וחברי העיריה התחשבו מאד בדעתו של פאלק. היה לו „ראש מיניסטר״, והבנה בדיפלומטיה ובלט כמארגן.

בזמן הכבוש הסובייטי נאסר פאלק והושם בכלא ביאליסטוק. לאחר מספר חדשים נשלח למרחקי סיביר ומאז נעלמו עקבותיו. אחד מבניו, אוסיפ היה כדורגלן ידוע בביאליסטוק. בנו השני, בולק (מאשתו השניה) עבד בזמן הסובייטים כפקיד ומבקר. הוא נחשב בעיניהם כמומחה במקצועו. (ספעץ)

כל בני המשפחה של פאלק גולדשטיין נספו בשואה.

בעלי חנויות לאריגים

יעקב קפלנסקי היה מבעלי החנויות הגדולים בסוקולי — לאריגים. בצעירותו היה קפלנסקי מורה לעברית. הוא היה משכיל ובלשן וידע על בורין את השפות: עברית, רוסית, פולנית, גרמנית, צרפתית וכמובן גם יִדיש. היה מופיע כנואם מצוין. איש מוכשר מאד, בר דעת ובעל יוזמה. עם ילדיו, רחלה ואברהמלה דיבר יעקב אך עברית, שהיתה לילדיו שפת אם.

אשתו של קפלנסקי מאשה, היתה משכילה וחכמה. כשרחלה היתה עוד ילדה קטנה, היא הופיעה בדקלומים בעברית ובפולנית בחגיגות הילדים בבית הספר, או לקראת סיום שנת הלמודים. היא השכילה ללמוד מחוץ ללמודיה הכלליים את השפות: עברית, פולנית, רוסית ואנגלית.

אברהמל קפלנסקי גילה כשרונות אינטלקטואליים והתמצא יפה בבעיות סוציאליות ומדיניות. הוא היה מדריך באחד מארגוני הנוער. בסוף שנת 1939 הגיעו אברהמל ואביו לוילנה במטרה להבריח את הגבול שבין פולין וליטא, כדי לנסות לעלות משם בדרך כלשהי לארץ ישראל. בינתיים כבשו הרוסים את ליטא והגבולות נסגרו כעל בריח.

אברהם לא השלים עם הגורל והיה פעיל בתנועת מחתרת. היה עורך של ביולטין „מגוב רקבון״.

בדצמבר 1941, כשגיַיסות הנאצים שטפו את אדמות רוסיה וארצות הבלטיות, הצליחו אברהם, אמו ואחותו בדרך אילגלית להסתנן לביאליסטוק. בגיטו, המשיך אברהמל בפעולתו התרבותית. לאחר ימים מפֻרכים מעבודה התאספו צעירים בחדר צר שברחוב קופייצקה. שם הרצה אברהם בפניהם בנושאים על ספרות עברית, תנ״ך והיסטוריה, אך פעולתו לא הצטמצמה רק לשטחי פעולה תרבותית.

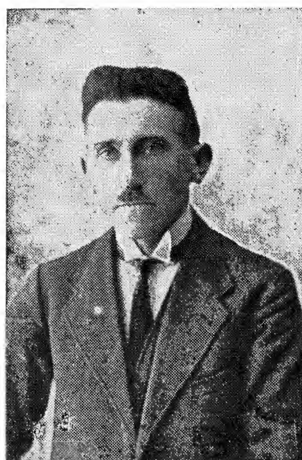
כשהתארגנה בביאליסטוק תנועת המרי היהודית, היה זה אברהם שקישר תנועה זאת עם הרוזיוניסטים. הוא היה חבר הנהלת התנועה ועבד במחיצתו של מפקד מרד גיטו ביאליסטוק — מרדכי טננבוים. אברהם השתתף בישיבות הסודיות של הארגון והיה בין מתכנני המרד. ימים ספורים לפני השחרור נרצח אברהמל ע״י הגרמנים. הצעיר הגיע לבית אכר בשם טרוסקולסקי,

מכר הוריו מלפני המלחמה. הוא בקש אצל האכר לחם עבור אמו, אחותו ולעצמו שחיו מצוקת רעב. טרוסקולסקי הבטיח לתת לחם, אולם בקש לבוא אליו למחרת היום, בטענה שאזל הלחם בביתו וברצון יכין לו מנה הגונה.

בתמימותו האמין אברהמל לדברי האיש ובתקוה טובה הופיע שנית על מפתן ביתו. אך הספיק לפתוח את הדלת התנפלו עליו פולנים, תושבי הכפר לאכי. „הידיד" הפולני טרוסקולסקי הכין לו במקום לחם — מלכודת. הוא הזמין בעוד מועד אחדים מנכבדי הכפר והסולטיס (זקן הכפר) ביניהם. אברהם שלף גרזן מתחת לבגדו והתחיל להאבק עמהם. אחד מול רבים עמד,

אברהם קפלנסקי הי"ד

יעקב קפלנסקי הי"ד

כשהגרזן בידו מכה על ימין ועל שמאל. לבסוף הכריעוהו הזדים הפולנים. הם כבלו אותו, העמיסוהו על עגלת אכרים ובאישון לילה הובילוהו לסוקולי. בדרך איים אברהם על שוביו ואמר: „אותי אמנם נצחתם, אך חברי הפרטיזנים ינקמו בכם".

הז'נדרמים הגרמנים קבלו את הקרבן וזרקו אותו לבית הסוהר. אברהם היה אז כבר לגמרי סחוט ושבור. הוא התעודד קמעא בראותו, שהשומר עליו היא אשה, מוכרת לו. בשנים כתקנן שמשה כובסת בבית הורין. לפניה ספר את קורות מאסרו ובספוק ציין, שהצליח לפצוע כמה מהפולנים שהתנפלו עליו בבית טרוסקולסקי. בראותו, שאין אתה עוד שומרים בקש ממנה שתתיר את כבליו ולא תפריע לו לברוח, תמורת סכום כסף, הנמצא במחבוא ביער. הגויה הזקנה פחדה להסתכן ולא נעתרה לבקשתו. היא הביאה לו קפה ולחם ורחצה את פצעיו. בהתחלה סרב אברהם לנגוע באוכל. היא שדלה אותו. אז החליט לסעוד את לבו כדי להתחזק ואולי יעלה בידו להתחמק מידי הגרמנים. בבוקר הופיעו הז'נדרמים ודרשו ממנו לגלות מקום מחבוא הפרטיזנים, עליהם ספר לשוביו הפולנים. הם העלוהו על עגלה, כשמסביבו שומרים גרמנים ופולנים. הוא הוביל אותם ליער עבות, מרחק עשרה קילומטרים ממקום מחבוא של בני משפחתו. ביער זה הסתתר בזמנו עם קבוצת יהודים בחדשי החורף. במקום זה מצא אברהם עכשו את מותו. הפולני, בעל העגלה ספר שאברהם נשא דברים בשפה הגרמנית. הוא דבר

בגאוה ואמר בין השאר „סופי קרוב מאד, אך גם סופכם ממשמש ובא, אני כבר לא אראה במפלתכם, אך אתם זדים תשלמו עבור הכל״.

צרור יריות פלח את האויר ונתק את פתיל חייו הצעירים של אברהם.

ביער קובלשציזנה מצא את מנוחתו, בימים ראשונים של חודש תמוז, אוגוסט 1944, ששה שבועות לפני השחרור. קורות אלה נודעו לאחותו רחל, מפי השומרת בבית הסוהר, אתה שוחחה אחרי השחרור.

גם אביו של אברהם יעקב קפלנסקי נספה בשואה בליטא, בעירה פילבישוק. אמו מאשה ואחותו רחל נצלו מהשואה ועלו לישראל. רחל נישאה לאיש, מורה בבית הספר „מבואות ים״ בשם שמואל קלישר. נולד להם בן בשנת 1958 ונקרא על שם סבו — יעקב. מאשה קפלנסקי היתה עד סוף ימיה בקבוץ לוחמי הגיטאות, שע״י נהריה. היא נפטרה באוגוסט 1960.

אחד מבעלי החנויות לאריגים היה שמואל הירש קראבייץ, חתנו של יודל גולדין. לאחר מלחמת העולם הראשונה היה מעשירי היהודים בסוקולי. הוא הקים לו בית עץ יפה עם חנות

משפחת קלישר

בככר העיר. שלושת בניו: שאול דוד, מאיר ויוסף התגוררו בלודז׳. שאול התחתן בלודז׳ והיה בעל עסק גדול למנופקטורה. מאיר היה שם פקיד במשכורת טובה ויוסף, אף הוא הגיע במאוחר יותר לעסקים.

ארבעת בנותיו של שמואל הירש היו נחמדות. שתיים מהן, הבכירות התחתנו ושתי הצעירות עדיין השתלמו. המשפחה נספתה בשואה ורק שתי הבנות חנה ורחל הגיעו לישראל.

סוחר בדים היה גם מרדכי אהרון שוסטק, גיסו של יונה צנטקובסקי. בנה בית חדש (בשורת הברמלך), במרכז המסחרי של העיר. יהודי אדוק ואחד מ„עשרת הבטלנים״ של סוקולי שאפשר לפגשם תמיד בבית המדרש הישן. בוקר, בוקר שהה בבית המדרש עד למנין האחרון, כך נהג בימי חול, בשבתות ובמועדים. היה לו סדר מיוחד בלמוד תורה ודייק בהתנהגותו ובסדרי אכילה. למד יום יום חומש עם מלבי״ם, פרק במשניות ודף גמרא. את העסקים נהלו אשתו והילדים, שחלקו תמיד כבוד לאביהם.

בנו הבכור פאלק, למד בישיבה ושאף לרבנות. הוא חלה במחלה קשה ונפטר בגיל צעיר. גם בתו של מרדכי אהרון, תופרת במקצועה, נפטרה בעלומיה. בנו השני אברהמל ניהל בכשרון את עסקי הוריו. אברהמל הצטיין כבעל קורא בשבתות בבית המדרש הגדול. היה לו קול ערב ושמר על נגינה מדויקת, על התקים והסיגים. שנה לפני פרוץ המלחמה נשא אשה בלומז׳ה, שם התפרסם כשליח צבור נאה.

בתו השניה של מרדכי אהרון נישאה לאיש באותה השנה. כל בני המשפחה נספו בשואה.

למרדכי אהרון היתה אחות בסוקולי בשם פרלה. היתה למדנית ומקריאה (א זאגערקע) תחינות ותפילות בִפני הנשים, בעזרת הנשים, אספה נדבות לנצרכים וסוחרת בדים מוכשרת. בעלה איצ׳ה מאיר, בן בצלאל דוד היה אדוק מאד. מפאת חרשותו היה צורך לצעוק אליו. נהג לבלות שעות מרובות בבית הכנסת בתפילה ובלמידה.

סוחר הברזל משה פייקרסקי היה ידוע בסוקולי כאיש נבון. כנו אותו בשם: משה הרשלה

משה פיקרסקי

רבקה צרבוניץ

מפאת קומתו הנמוכה. לבנותיו מצא חתנים טובים, למדנים. בנו יחיאלקה היגר בצעירותו לארצות הברית. בתו החנוית עסקה מתה בצעירותה. היא בלתה תכופות בחברתן של אלטה אוקון ומאשה, בתו של אברהם גולדוסר, שנקראו בפי הצעירים: „השלישיה היפה״.

יוסל צ׳רבונייץ, חתנו של משה הרשל היה בעל חנות גדולה לאריגים במבחר גדול ובעל לקוחות רחבה, בעל מרץ ויחס הוגן לקונים בחנותו.

יוסל היה אב לארבעה בנים וארבע בנות. בנו יחיאלקה נשא לאשה את העלמה מארשטייז, מורה בבית הספר היסודי בסוקולי. הם הגרו לארצות הברית.

בן שני נשא לאשה את מלכה, בת מנדל ביאלודבורסקי. בן שלישי, מוטל, עבר לביאליסטוק שם נשא לאשה את בת גיסתו של אברהמל חסיד. הבן יעקב לייזר נשאר רווק. הבת עטל עלתה לישראל, שם התחתנה. יוסל נפטר צעיר, בגיל למעלה מארבעים. חותנו משה הרשלה מת מיתה פתאומית, בלכתו למקוה.

גדליה סלודקי היה חתנו השני של משה הרשלה. אותו קבל חותנו לעסקיו בברזל. גדליה הצליח להגדיל את העסק. הוא היה יהודי של בית המדרש ואהב לעסוק בעניני צבור. זמן מסוים כיהן כגבאי של בית המדרש הגדול ושל חברה קדישא. גדליה היה בעל שחרית קבוע בשבתות ובמועדי ישראל. היה אב לשלושה בנים: מלך, מיכאל ומשה, ולבת — ביילה.

חגיגת הבר־מצווה אצל נכדו של גדליה סלודקי בדצמבר 1961

יושבים משמאל: רחל ואברהם יצחק לב, גדליה סלודקי, אלתר שניידר, אסתר שניידר, אדלה קניגסברג.
עומדים משמאל: אלימלך סלודקי, צבי קניגסברג, מוטל צ׳רווניץ, שרה מאיק, משה סלודקי, משה מאיק, בילה גינזבורג, אידה וזאב שוייצר.

בתקופת שלטון הסובייטים גורשו גדליה ומשפחתו לרוסיה. אז ספדו בסוקולי על אסונם, אולם לאור המאורעות בתקופת שלטונם של הגרמנים, קנאו בהם כלם על שהצליחו להתרחק מהשואה.

גדליה ובני משפחתו הצליחו להגיע לישראל. בדרך נפטרה אשתו. הוא הקים פה את ביתו מחדש, אולם לאחר זמן לא רב הלך לעולמו.

סוחרי עורות

מנדל פצינר היה יהודי נכבד בסוקולי, חסיד גור, למדן וירא שמים. מסחרו בעורות היה בממדים גדולים. מנדל היה נוסע לרגל עסקיו לרוב ערי פולניה וליטא. בעניני צבור לא היה חלקו, איש אדיב לכל. את צאצאיו חינך ברוח הדת. הם היו בעלי כשרונות ועלויים בתורה. הבן יצחק מאיר, המכונה הרב בן מנחם התפרסם כלמדן חריף ועלוי. כמוהו היה גם אחיו אברהמצי. הבן שמואל היה משכיל, פעיל בתנועה הציונית ונואם טוב.

בין סוחרי עורות הותיקים היה פייבל נובינה, יהודי שקט וירא שמים. לא הסתכסך מעולם. שלש פעמים ביום היה עובר על מפתן בית הכנסת ומחוץ לתפילות נהג לקרוא פרקי תהלים עם המעמדות היומיים. הוא חי בשקט ומת בשקט בדמי ימיו ולא זכה להוביל אף אחד מילדיו לחופה.

רק פעם אחת נגזר עליו להרעיש את העיירה עקב מקרה בלתי רגיל בביתו. גנבים הוציאו מביתו באחד מערבי שבת, ארגז גדול עם חפצי בית, המכיל בין היתר כסף, תכשיטים, בגדים ולבנים. מיד התאספו סביב ביתו קהל רב ולא חסרו נשים וטף. כולם דברו על מלאכתם הזריזה של הגנבים, מבלי לעורר תשומת לב של אנשי הבית. הם סברו שהגנבים הצליחו להרדים את קרבנותיהם.

פייבל היה אב לארבע בנות ובן. בהיותו צעיר לימים היגר הבן לאמריקה. עם הזמן הסתדר שם יפה והעביר אליו את אחותו הצעירה ולאחר מכן את גיסו ויז׳וקבץ, בעלה של אחותו הבכירה.

יום בהיר אחד הגיע לסוקולי דודו של ויז׳וקביץ מאמריקה. הוא הרים תרומה של כמה מאות דולרים לבדק בית המדרש. באחת הפנות נקבעה הקדשה לנדבן, ישראל ויז׳וקביץ.

אברהם ויז׳וקביץ היה כבר אב לילדים מבוגרים בהגרו לאמריקה. לאחר, שהתבסס שם כראוי העביר אליו את אשתו שבע והילדים.

בתו השניה של פייבל נובינה, רחל לאה נשאה לדוד ז׳ליזר מצ׳יז׳ב. היא נהלה את עסקיה בהתלהבות יתרה והיתה פעילה מאד. נהגה לנסוע תכופות לביאליסטוק, לורשה ולכפרים השונים. עוד בהיותה בגיל 15—16 טעמה טעם המסחר ומאז לא שקטה. במשך כל ימות השבוע היתה בנדודים מחוץ לשבת. לזוג לא היו ילדים. רחל לאה קנתה מגרש משכנים והקימה עליו בית עץ גדול. היא הוסיפה על רכושה בקנותה מאת זרח מאיק קיוסק והמגרש עליו עמד הקיוסק, כדי לצרף כל זאת לבנין העץ ואף הוסיפה לו קומה. הזוג דוד ורחל לאה הובלו לתאי הגזים שבטרבלינקה.

בעלי חנויות מכולת וסדקית

יעקב פיֵטרושקה היה מכובד בסוקולי וידוע כשליח צבור בבית המדרש הישן. תענוג היה לשמוע את קולו הערב ובעיקר בתפילות של הימים הנוראים.

בתקופת הצארים היה יעקב בעל חנות יפה כעין „כל בו": מזון, סדקית, דברי כתיבה ואחרים. כפי שספר לי סבי, היה יעקב פיטרושקה מן הראשונים שנפדו משרות בצבא תמורת סכום של 400 רובל. הדבר היה חוקי, אך כדי להמציא סכום כזה היה צריך להרעיש עולמות. רק אשת חייל כאמו של יעקב היתה מסוגלת לכך.

לפני כחמשים שנה פרצה דליקה גדולה בסוקולי, בה נשרפה חנותו של פייטרושקה על כל ציודה, בין היתר בתים רבים. נראה היה אז כבלתי אפשרי לשקם את החנות מחדש. הודות למרצם של בני משפחתו ובעיקר של בנותיו של יעקב, שופצה חנות המכולת עד כדי שביעת רצון. שני בניו ובנותיו נשאו כולם והזווגים עלו יפה. הבת הבכירה נשאה לאיש בזלבה, עסקה בעניני צבור ופעילה למען תלמוד תורה וישיבה ולמען מטבח לילדים.

לשני בניו של יעקב, קרו בימים שקטים וטובים ההם, תאונות קטלניות. הבן הבכור חנא נשא את האלמנה באשקה החנונית, בתו של מנדל שהיתה כבר אם לשני נערים מבוגרים, זיידקה וברל. באשקה ילדה ליעקב עוד שני בנים זכרים.

בוקר לא עבות אחד שכר יעקב עגלה כדי להביא מויסוקי מזובייצק מיצים ומי סודה לחנותו לקראת יום היריד. היה יום חם מאד והתחשק לחנא לרחוץ בנהר, שעליו הוא עבר על פני הגשר. אמר ועשה. התפשט וקפץ למים הצוננים. לרוע המזל היה זה מקום מערבולת וחנא טבע במקום.

הבן השני שמואלקה היה בוגר סמינר למורים בגרודנו ושם נשא אשה. נולדו להם כמה ילדים. בתקופת מלחמת העולם הראשונה עסק שמואלקה בסחר נפט.

באחד הערבים עסק בשאיבת נפט מחבית. פתאום התלקחה החבית ושמואלקה נשרף חיים. בתו הצעירה פֿראדל נשאה לבחור ישיבה בשם ישמח, בן שוחט מזמברוב. ישמח היה למדן. אחיו הבכור כיהן כרב. שנים אחדות חי בביתו של חותנו. כעשר שנים לפני מלחמת העולם השניה נפטר יעקב חותנו לאחר מחלה קצרה. אז קבל לידיו את החנות — חתנו ישמח.

בספרי על ישמח, נזכר אני, שבזמנו עלה בגורלו להאסר בבית הכלא בלומז׳ה. הסיבה לכך לא היה חלילה פשע, כגון: גניבה, או הברחה, אלא פשוט בגלל אסון.

ישמח גר עם משפחתו בדירה קטנה בעלית גג. מאחורי הבית בלטה מרפסת מוקפת מעקה מעץ רקוב למדי. רצה המקרה וכובסת נוצריה שעבדה בבית ישמח התכופפה מעל המעקה כדי לשפוך את מי הכביסה. עצי המעקה חרקו ונשברו והאשה האומללה נפלה ארצה ונהרגה במקום. בבית המשפט נדון ישמח ל־8 חדשי מאסר.

זרח מאיק

זרח מאיק היה בעל חנות מכולת בסוקולי. הודות לאשתו האמיצה, טויבע בת מרדכי לייב הנפח, רכש זרח 3 בתים. טויבע היתה כשרונית ופקחית. אנשים היו פונים אליה כדי לקבל ממנה עצה והדרכה בענינים שונים. על עניניה בבתי המשפט הגנה בעצמה, ומעולם לא שכרה עורך דין. היתה בקיאה בכל ואף נשאה דבריה בכשרון.

ידי זהב היו לטויבע. כולם התפעלו כיצד מסתדרת היא עם הקונים הרבים בימי שוק, או יריד. בזריזות מופלאה היתה שוקלת, מודדת ואורזת את הסחורה הקנויה, עורכת חשבון, מקבלת כסף, מחזירה עודף ורושמת בפנקס פרטים לקונים, שלוקחים בהקפה.

היא הכירה את הלקוחות הנוצרים מכפרי הסביבה וידעה על הנעשה והמתרחש בחייהם הפרטיים. תמיד השכילה להגיד דברי עדוד, עצה טובה ודברי נחמה לזקוקים ולנצרכים. טויבע היתה עקרת בית חרוצה ועשתה בביתה הכל במו ידיה, מבלי להזדקק לעוזרת. בעצמה היתה כובסת, מבשלת, עוסקת בנקוי החדרים, מחנכת ילדיה ומטפלת בהם במסירות רבה. חייה לא היו קלים. החנות היתה בשוק ודירתה ברחוב מרוחק. חנותה היתה קטנה וסחורותיה

המרובות היו מפוזרות במקומות שונים. היה צורך להתרוצץ מבית לחנות ומחנות לבית. כ־18 שעות ביממה היתה טויבע טורחת ועושה עבודת פרך.

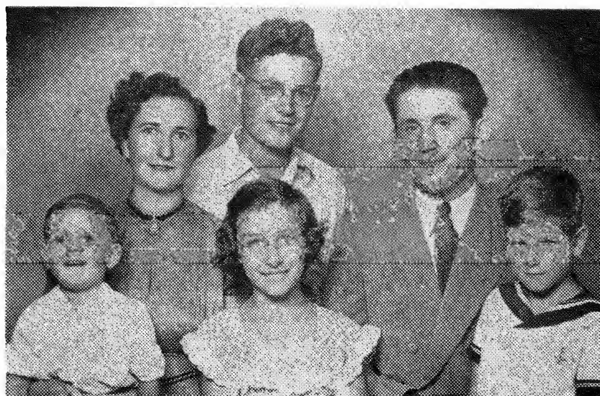
טויבע היתה אם מסורה לחמשת ילדיה: מיכאל, ישראל, נטע׳לה, שרה׳צה ולאה׳צה. שנים מהילדים מתו בילדותם. נטע׳לה מת בהיותו בן שנתיים ממחלת הדיפטריה ושרה׳צה עברה מן

זרח מאיק עם רעיתו חוה, בנו ישראל ונכדיו שמואל, וטובה

העולם בהיותה בת 16. כ־6 שנים סבלה ממחלת לב. היתה ילדה יפה וחכמה וקצרים מאד היו ימיה עלי אדמות. טויבע נפטרה בדמי ימיה בהיותה אך בת 42.

כשם שזריזה היתה ועבדה מהר, מהר, כך מהיר ופתאומי בא המות, עד שלא הספיקו להזעיק רופא ועזרה. היא השאירה תינוקת בת שנה, לאה׳צה מאיק, שנמצאת עתה בישראל.

לאה ושלמה מאיק עם ילדיהם זרח, יונה, ישראל ועדי

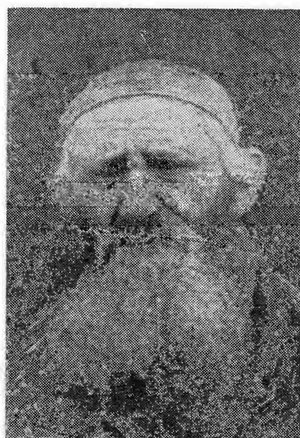
זרח מאיק היה איש שקט, אדוק וישר. חניך הישיבות של לומז׳ה ואוסטרולנקה. מספר שעות ביום היה זרח מבלה בבית המדרש, בלומדו את שעוריו הקבועים לפי הסדר בגמרא, במשניות ובתפילות בצבור. בשנותיו האחרונות היה גבאי בבית המדרש הגדול וגם גבאי בחברה קדישא. הוא נפטר בשנת 1933. ז׳ בטבת תרצ״ד, בגיל 76.

משפחת לב

מבעלי חנויות המכלת הותיקים בסוקולי היה ברוך לב, שכנוהו „ברוך ירמרק״ משום מרצו וזריזותו. תמיד היה עסוק וטרוד בעסקיו בחנותו ובהתרוצצות בכפרי הסביבה. לברוך היו ארבעה בנים: זלמן, אלתר ושני התאומים יחיאלקה ופייבל. הבכור זלמן היה סוחר חרוץ ונשוי לחיה פרל, בת לייבל הנפח. היה בעל חנות מכולת והיגר מאוחר יותר לאמריקה. הוא עסק שם במה שקרוי „א פעדלער״. בתקופה קצרה יחסית למד את השפה האנגלית ומסוגל היה להתחרות עם חבריו הותיקים למקצוע.

זלמן שהה באמריקה אך 3 שנים וחזר לסוקולי לאשתו האדוקה, שלא הסכימה להגר לארץ החופש — אמריקה.

לאחר שובו הביתה בשנת 1915 קנה בית בויסוקי מזובייצק, בו פתח מחסן לדברי ברזל וחנות מכולת.

ברוך יצחק לב ז״ל

בשנת 1926 היגר לאוסטרליה, שם נהיה לבעל עסק לדברי מנופקטורה. לאחר 5 שנים העביר אליו את בנו הבכור לייבל ומאוחר יותר את כל בני משפחתו. זלמן היה אב ל־5 בנים: לייבל, אהרון, הרשל, חיים וברוך.

אחיו של זלמן, פייבל לב קבל את החנות מאביו ברוך. לפייבל קרה אסון בילדותו. פעם הלך ובידו בקבוק עם חומץ מרוכז. בדרכו מעד והחומץ נשפך על פניו. כתוצאה נפגע בעינו האחת ואבד את כושר הראיה בה.

פייבל היה זריז במלאכתו ובחור פיקח. בישרו, דיקנותו ויחסו האדיב רכש לו לקוחות רבים בין יהודים ונוצרים כאחד. מיום ליום הצליח להגדיל את עסקיו ולאחר שנשא לאשה את בתו של מורה ההוראה מיַידבבנה, נהל בעזרתה את עסקו, בו בזמן התרחקו הוריו לחלוטין מהענינים של החנות. פייבל ואשתו דאגו יפה להורים והם השיבו חיבה ויחס אמון מלא לצעירים.

זלמן לב

חיה פנינה לב

כתוצאה מיחס טוב והדדי ביניהם רשם ברוך את ביתו וחנותו על שם בנו פייבל. לפייבל יצא מוניטין בעיר כאיש מהימן וישר ועומד בדבורו. אנשים נהגו להטות אוזן לדעות ולעצות שהוא השיא להם בשעות הצורך.

פייויל לב עם רעיתו רבקה ובניהם ישראל, ישיעו, וברוך

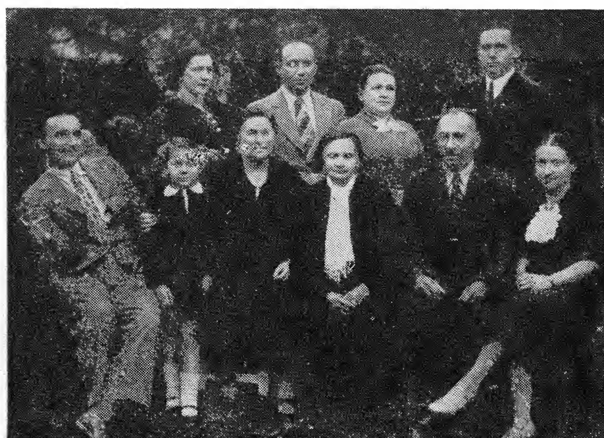
במשך שנים אחדות כיהן פייבל כגבאי בבית המדרש הגדול. הוא נפטר בגיל 48. כשנה לפני פטירתו נעשה משותק למחצה. היה אב ל־3 בנים: יעקב הירש, ישראל שיע, וברוך. כולם נבונים ומוכשרים. יעקב הירש עלה לישראל מספר שנים לפני פרוץ המלחמה. אשתו רבקה ושני בניו הנותרים נספו בשואה. הי״ד.

משפחת יעקב גינזבורג

הגדול בבעלי החנויות מכולת בסיטונאות היה יעקב גינזבורג, בן משה אברהם. הוא נשא לאשה את דודניתו חנה רבקה, בת הרצל גוטמן. יעקב היה סוחר בעל מרץ. בחנותו נמצאו מחוץ לדברי מכולת, סדקית, דברי קוסמטיקה, ספרי למוד ומכשירי כתיבה.

הבן הבכור שמואל מת בבחרותו אחרי מלחמת העולם הראשונה. הבן הצעיר יונה נשא לאשה מורה מבית הספר הממשלתי בשם צלינה. הבת רחל נישאה למשה בן שלמה אולשה, איש משכיל וחרוץ.

אחיו של יעקב גינזבורג, שמאי חי בורשה וניהל שם בית חרושת לסבון תחת פירמה ידועה „אומגה״. הבן השלישי — מוטי, היגר להולנד ועסק במקצוע היהלומים. אחיהם הרביעי אלתר, נישא לרופאת השניים אידה. ניהל בסוקולי בית מסחר לעורות. בתקופת המלחמה האחרונה כיהן אלתר כיושב ראש היודנראט במקום. דמותו תוארה בפרקים הקודמים.

יושבים משמאל: יונה גינצבורג, פלה אולשה, חנה רבקה, שושה גוטמן, שמאי גוטמן, צלינה.
עומדים משמאל: רחל אולשה, אלתר גינזבורג ורעיתו אידה, מוניק רוזמן

בתו הבכירה של משה אברהם נשאה למשה הרשל סגל. נולדה להם בת, חנה׳לה שהבריות ראו בה ילדת פלא. המשפחה עברה עם הזמן מסוקולי לגרודנו.

הבת הצעירה בריינה, נשאה למנהל חשבונות מורשה, בשם שפירא, אחיו של בעל הדקדוק הידוע, א. י. שפירא.

משפחת רצ׳קובסקי

אלתר רצ׳קובסקי היה בעל חנות לדברי סדקית ומכשירי כתיבה. הוא ספק סחורות לקמעונאים ולרוכלי הכפרים. היה מהלומדים בבית המדרש החדש. אלתר היה אב לשני בנים ושתי בנות. הבנים זיידל וחיים צבי הצטיינו כנואמים בפני הצבור. בימי הכבוש הנאצי היה זיידל חבר היודנראט. הבכירה שבבנותיו נישאה לאיש בורשה. הבת השניה נשארה רווקה. אלתר היה חתנם של שרה טילקה ושמואלקה החיט.

שנים התגורר שמואלקה באמריקה במטרה למצוא שם חתנים הגונים לשתי בנותיו, הינדה ואסתר רחל. הוא עבד שם עבודת פרך והכל לטובת בנותיו.

בשביל בתו הבכירה הינדה, בחר שמואלקה לחתן את אלתר רצ׳קובסקי ונתן לו נדוניה יפה, כדי שיפתח לו בית מסחר. מדי פעם בפעם הוסיף לו סכומים לא מבוטלים להרחבת העסקים. האם, שרה טולקה עבדה קשה ובמסירות נפש והכל למען בנותיה. הבת הצעירה אסתר רחל נישאה ללמדן, ר׳ שמעון דוד מזמברוב, שחלה קשה מיד לאחר החתונה והדבר הגיע לידי כך, שהיה צריך לסדר גט על תנאי. באותו מעמד הוסיפו לחולה שם נוסף, חיים ונקרא מאז בשם המשולש, חיים שמעון דוד.

כשהחלים חיים שמעון דוד ממחלתו קבל משרה כראש ישיבה בפרוסקורוב. לאחר הפרעות ביהודי פרוסקורוב היגרה המשפחה לאמריקה. בניו רכשו שם השכלה גבוהה. הבן אברהם הגיע לתואר עורך דין והתגייס לצבא האמריקני. הוא עלה לדרגה של מייג׳ור והיה פעיל בקונגרס היהודי העולמי. הבת של חיים שמעון דוד סיימה מכללה ונישאה לאיש מדע.

חיים פאיוס ומשפחתו

חיים פאיוס היה מלומדי בית המדרש החדש. הוא היה קצר ראיה ועל אף עובדה זאת לא הרכיב משקפיים ונהג לקרב ספרי קריאה לעיניו ממש. חיים היה הומוריסטן והרבה לספר בדיחות והלצות. הוא ובנו יחידו אלתר נהלו בית מסחר לסדקית. הבן אלתר היה מחונן בכשרון

טובה לחובר עם בעלה ליאון הי״ד

אלתר פאיוס הי״ד

של שחקן והצטיין בתפקידים קומיים. לפני המלחמה בשנת 1939 נשא אלתר לאשה את פייגל, בת קדיש לאכובר ובני הזוג יצאו לגור בביאליסטוק, שם פתחו חנות לדברי סדקית. בפלישת הגרמנים לביאליסטוק נחטף אלתר באחת השבתות עם קבוצה של יהודים רבים, כביכול לעבודות כפיה. החטופים נשלחו למקום בלתי ידוע ואף אחד מהם לא חזר עוד משם. בקבוצת החטופים היו סוקולאים רבים וביניהם: 2 גיסיו של אלתר פאיוס, ניסקה לאכובר וליאון, בעלה של טײַבע לאכובר, שלמה גרינברג, יצחק מורשקביץ ועוד... בתו של חיים פאיוס, מלכה, נישאה לאיש בשפייטובו, שהיה בעל משרד להובלות. שניהם נספו בשואה והשאירו בת יחידה, הנמצאת כעת בארצות־הברית.

משפחת ינובסקי

אליהו לייב ינובסקי, חתנו של הנפח אברהם איצ׳קובסקי היה מבעלי התפילה לימים הנוראים בבית המדרש החדש. יהודי יפה וחסון ואב ל־5 בנים ו־2 בנות. בנו האחד קלמן, היגר בצעירותו לארצות הברית. הבן יוסף ניהל בית חרושת לדברי טקסטיל בעיר הורודוק, הבן חיים איצ׳ה התבסס יפה בעיר הבירה הרוסית — פטרבורג, בתקופת הצארים ובתקופה של תחום המושב ליהודים, כשקשה היה להשיג זכות לגור בפטרבורג ובערים אחרות שמחוץ לתחום המושב ליהודים, השיג חיים איצ׳ה רשיון כזה והצליח לפתוח לו בית מסחר למנופקטורה במרכז הכרך. לפנים עבד כאורג בעיר ביאליסטוק. לאחר מספר שנים פרצה דליקה גדולה ברובע מגוריו ורכושו עלה באש. חיים איצ׳ה קבל סכום הגון מחברת הבטוח ופתח הפעם בית מסחר למוצרים גסטרונומיים. היה ספק רציני של המוצרים האלה וסחורותיו סופקו אפילו לחצר הצאר. חיים איצ׳ה ינובסקי העביר אליו את שני אחיו, יעקב ואלכסנדר. יעקב התמחה במקצוע הרוקחות

מרדכי סורויץ׳

וחיים איצ׳ה מצא עבורו עבודה בבית מרקחת בפטרבורג. אלכסנדר אחיו למד הנהלת חשבונות וקבל משרה טובה במקצועו. הוא נשא צעירה, שסיימה חוק למודיה וקבלה תואר ברפואה. האחים ינובסקי עשו חייל בכל, עד התקופה של המהפכה הבולשביסטית.

אביהם, אליהו לייב נפטר פתאום בסוקולי בגיל למעלה מחמשים. בתו הבכירה נישאה לאיש מסודר טוב בגרייבו והבת השניה, ריבל, נישאה ליעקב גולדין, בן ליישקה דינה׳ס שנחשב לעשיר, וכמוהו 2 האחים קולוז׳נסקי, יענקל וחנניה ומרדכי סורויץ׳.

ארבעתם הקימו בשותפות בית חרושת לטקסטילים בביאליסטוק אחרי מלחמת העולם הראשונה והתעשרו. כל אחד מהם רכש לו בית גדול ויפה.

משפחת גולדין

בני משפחת גולדין היה מותיקי סוקולי. המבוגר, העשיר והנאה מכולם היה לייבל דינהס גולדין. רוב בתי העיירה, יער ושדות היו נכסיו. מראהו האציל והיפה בלט מכולם בכל הסביבה. זה היה טפוס „משכמו ומעלה מהעם" ו„לפני מלכים יתיצב".

פניו קרנו ועוררו יראת כבוד, הפונים אליו נתקפו בהרגשה, שלפני מלך הם עומדים. כשלייבל היה עובר בבית המדרש בין המתפללים בעת חזרת הש"ץ לתפילה, או לקריאת התורה, לוו אותו מבטים של דרך ארץ וכבוד.

בנו של לייב דינהס, ישראלקה התגורר בפטרבורג. ראיתי אותו רק פעם אחת כשהגיע לסוקולי לאחר פטירת אביו, כדי לסדר עניני הירושה. בזמן ההוא מכר את בנין בית המשפט לסוקולי, שהיה שייך לאביו. אף הוא היה בעל מראה נאה. אינני זוכר פרטים, כי הדבר היה לפני כשבעים שנה ואנוכי אז נער הייתי.

טפוס אחר במשפחה זאת, היה ליישקה דינהס, אחיו של לייבל. יהודי פשוט. בצעירותו היה בעל בית מרזח וקבע בביתו מנין קבוע לשבתות וחגים. בשמחת תורה ערך הלולה במשך יממה שלמה וכשהחברה היו בגלופין, הרימו על כפיהם את הגבאי שלהם, ליישקה, בקריאות „יחי הגבאי"! מנהג זה היה מקובל גם במקומות אחרים. בשנות זקנתו התחיל ליישקה לעשן סיגרים עבים, שכמעט לא הניחם מידיו. התחביב שלו היה לעבור לפני התיבה וכן לקנות כרטיסי הגרלה בכמות רבה. ליישקה היה אב ל־3 בנים ובת. הבכור ישעיהו ניהל עסקים בביאליסטוק. הבן השני למד בישיבה ומת בגיל שלפני השרות בצבא. בנו יעקב התעשר והיה אחד מהארבעה שהתעשרו, כמסופר קודם. שאר האחים של לייבל לא נקראו על שם אמם, דינהס, כי אם על שם המשפחה — גולדין.

ברל גולדין היה ירא שמיים, ישר ושמר פיו ולשונו. בנו היחידי אלתר היה סוחר חרוץ וחתנו של יחזקאל מורשקביץ'. בשיחותיו עם הבריות פיזר אלתר פתגמים ואמרות. בתו של ברל, אלטע נישאה לבחור ורשאי בשם יהושע וולף מייזלר, מטיף ומגיד. הוא עבר בערי פולין וריתק המונים בכל המקומות בפיו מפיק מרגליות. בערי ליטא יצא שמו המהולל בפי כל, כ„המגיד מסוקולי".

האח של ברל, משה גולדין היה בעל בית בשותפות עם בריש השוחט. משה עבד במשרה מחוץ למקום והגיע לסוקולי אחת לכמה שבועות בימי שבת. אחד מבניו נשא אשה מזמברוב והשני היגר לארצות הברית. הבת רייזל נישאה למוטיל בורשטין ופתחו חנות לממכר בדים. כן היתה להם חנות מכולת. לזוג נולדו 3 בנות ובן. הבן היגר לאמריקה. אחת הבנות נישאה למשה לויס, השניה לצעיר ויינר מלאפי והשלישית, סתירה לזונדל סוקולוביץ, בן אלתר. זונדל סיים למודיו בגימנסיה בוילנה ומאוחר יותר סיים פקולטה למדיצינה בבירת צ'כוסלובקיה — פראג וקבל תואר דוקטור. לאחר שהתחתן עם סתירה היגר הזוג לארצות הברית. זונדל הצטיין בכושר ריטורי. בהיותו עוד בגיל 15 הפליא את שומעיו בריטוריקה שלו.

כדאי לציין שהשם סתירה ניתן לאשתו לאחר מותה של דודתה סתירה, אשת הרב ברוך פרידנברג ממוסקבה, שכל המשפחה התפארה בה כצדקנית והעושה למען הצבור.

האח השלישי, יודל גולדין, היה איש שקט וצנוע. שני חתניו לתפארת היו: זליג קולודז'נסקי ושמואל הירש קראבייץ.

מחוץ למשפחת גולדין הנ"ל היתה בסוקולי עוד משפחה בשם גולדין, ללא קרבת משפחה ביניהם. מדובר על ברצ'ה גולדין (ע"י משאבת המים). ברצ'ה היה איש שקט, צנוע ואדוק. הוא התגורר בשוק ע"י בית המדרש הישן, מול משאבת המים.

הבן חיים מיכאל היה מורה לעברית בורשה ועבד בחסותו של רפאל גוטמן בבית ספר של הקהילה היהודית. הוא התחתן בורשה ונולדה לזוג בת שמתה בצעירותה.

בן שני של ברצ'ה היה אלתר. נשא אשה מטרסטנה ונולד להם בן, בשם חיים.

אלתר התגורר עם הוריו. הוא ניהל בית בד לשמן וגם עסק במסחר — בשוק. אשתו מושאלה נפטרה לפני גרוש היהודים מסוקולי. כל יתר בני משפחתו נספו בשואה.

מחוץ לארבעת הגבירים המתוארים לעיל, היו בסוקולי מספר ניכר של צעירים שהגיעו לקריירה כלכלית אחרי מלחמת העולם הראשונה. אמנה אחדים מהם:

איצ'ה מאיר לאחובר היה בעל בנק בביאליסטוק. בנו של שלמה'קה אולשה פתח בביאליסטוק פירמה מסחרית לצבעים ולמוצרים כימיים.

יצחק מאיר לחובר ז"ל

ברל בן יונה צנטקובסקי התעשר במפתיע. הוא נתן לאחותו נדוניה סכום של כמה אלפים זולטי ובנה בית לאביו.

נטע ז'ולטי בן ברקה, בחור שקט, כלל לא טפוס של סוחר, מקבוצת בחורי ישיבה של ברנסק ולידה, ביניהם ראובקה לב בן שמואל לב השוחט וישראל עלגרוד.

נטע ז'ולטי למד ורכש גם השכלה בישיבות בהן הוא למד. הוא עלה לארץ ישראל אחרי מלחמת העולם הראשונה ונקרא בשם נתן זהבי. בקבוצת העולים היו: נחום יחנס, כמה מאחיו, ילדיו של הרצל גוטמן ועוד מספר צעירים. על אף שנטע לא התמצא במסחר, הצליח יותר מחבריו בעסקים וגילה דוקא יזמה מסחרית רצינית. בתקופה קצרה יחסית הפך נטע לסוחר גדול בחיפה, בחמרי בנין ובפחמים.

נטע העביר אליו את הוריו ואחיותיו וסידר אותם יפה מבחינה כלכלית. אביו ברקה הגיע לגיל 90.

יצחק מורשקביץ׳, בן יחזקאל, סוחר הברזל, פתח אף הוא בסוקולי מסחר בדברי ברזל, כלי עבודה וחמרי בנין. מיד עם פלישת הגרמנים לסוקולי גורש יצחק ביחד עם אלתר פייעס. לא ידוע להיכן הובלו ומה שעלה בגורלם, לא קשה לשער.

משפחת עלגרוד

מול ביתו של הרב, ברחוב המרחץ עמד בית אבן, שנקרא „פאריזרס מויערל״, בו התגוררה משפחתו של הפאריסאי. הפאריסאי עצמו, שלמה יוסף עלגרוד נראה היה בסוקולי רק לעתים רחוקות מאד והנוער המקומי לא הכיר אותו כלל וכלל. שנים רבות התגורר בפריס. אחת למספר שנים הגיע לסוקולי לבלוי של שבועות אחדים בחיק משפחתו. היה זה בתקופת ימים הנוראים, או לרגל מאורע משפחתי כגון: לחתונות של 2 בנותיו. קודם לחתונת בתו הבכירה שרה מירקה ומאוחר יותר לחתונת הצעירה — דינה. כדי להובילן לחופה.

שלמה יוסף עלגרוד היה יהודי נאה, עטור זקן פטריארכלי. הסיבה לכך, שלא העביר את בני משפחתו לפריס היתה, שאשתו מרים פייגל היתה אדוקה והתנגדה שהבנות שלה תושפענה

שלמה יוסף עלגרוד ז״ל

מהחיים החפשיים של הכרך הגדול. שלמה יוסף עצמו הסתדר בפריס יפה לאחר, שלא מצא בסוקולי שדה פעולה למזגו ומרצו התוסס ונאלץ לחפש מקורות פרנסה.

בניו למדו בישיבות והצליחו בלמודיהם. הבכור, ישראל לייב עלגרוד למד בישיבת רדון׳, מאוחר יותר עבר ללמוד בבריינסק, לאחר שהרב הגאון שמעון שקופ זצ״ל, שהיה ראש הישיבה בטלז, פתח ישיבה בבריינסק יחד עם ישראל לייב. עברו לישיבת ברינסק מספר צעירי סוקולי: ראובן לב, נטע ז׳ולטי, הבן של הודל ציבק ואחרים. לאחר בריינסק עברה הקבוצה לישיבת ריינס בלידה.

ישראל לייב היה פעיל בקרב הצבור בלונדון ובמיוחד בחוגים האורטודוקסיים המכובדים יותר. הוא אחד המעטים שקיימו בית ספר פרטי עם מספר התחלתי של 17 תלמידים, שהתרחב עם הזמן כדי 300 תלמיד והוכר ע״י השלטונות.

לפני הקמת מדינת ישראל היה גזבר של המזרחי בלונדון ואח״כ של ה־קריקלואוד „י.ו.א.״.

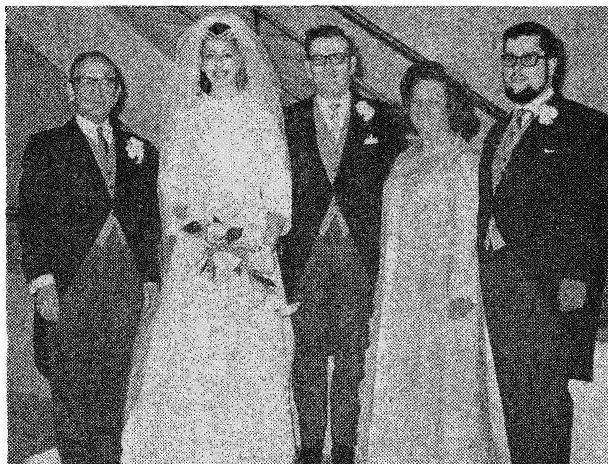
ישראל אריה עלגרוד בטכס חנוכת בית ספר החדש בחסות
הרב הראשי של אנגליה ד״ר ישראל ברודי

ישראל גם היה פעיל בפדרציה של הקהילה היהודית. ה„פדריישן״ נוסדה בשנת 1889 ע״י לורד צויטלינג במטרה לאחד את העדות השונות באנגליה, לקהילה יהודית אחת. הם יסדו בתי ספר, קופות גמילות חסדים ורכשו קרקעות לבתי קברות. מתקופת הצהרת בלפור, בשנת 1917 התחילו

ישראל עלגרוד עם משפחתו

לתמוך ברעיון הציוני ובבנין הארץ. בשנת 1949 נבחר לנשיא ה„פדריישן" מר משה לדרמן ומכהן בתפקיד נכבד זה, עד עצם היום הזה. ביוזמתו נבנו באנגליה בתי ספר ומועדונים חדישים למען חנוך הנוער היהודי. גדולה השפעתו ופעילותו בקרב היהודים למען העליה והענין הציוני. בחודש מרץ 1972 רכש מר לדרמן את מלון „ארמון" בנתניה והפכו לבית ה„פדריישן", הקולט עולים חדשים מאנגליה בימים הראשונים להגיעם ארצה.

דוד עלגרוד עם משפחתו

פייבל עלגרוד

לישראל עלגרוד רעיה ממשפחה מיוחסת ולזוג ילדים כשרוניים. 2 בנותיו נישאו לבנים ממשפחות מפורסמות. אחד מחתניו הוא רופא בלונדון, בן הרב חיים דוד פייטלוביץ אחד מראש השוחטים בלונדון אחיו של ד"ר יעקב פייטלוביץ הידוע. החתן האחר עורך דין בן הרב ד"ר שלמה פיש שליט"א.

בנו יחידו מוריס פעיל עם אביו במסחר יהלומים בלונדון. למרבית הצער נפטרה רעיתו זמן קצר לאחר נשואיהם.

רעיתו של דוד עלגרוד היא בת הרב יוסף לב בלונדון, רב ודיין לשעבר בקהילת ורשה.

גם אחיו של ישראל, דוד עלגרוד שותף באותו עסק. דוד הוא אב לשני בנים, שלמה ומיכאל. הבכור שלמה בוגר פקולטה למשפטים בלונדון וערך מחקר בשטח הקרימינולוגיה באוניברסיטת „בר אילן". הוא מנהל משרד עורכי דין בלונדון ופעיל בתנועה הציונית. היה ציר לקונגרס הציוני הכ"ח בירושלים. הבן השני מיכאל סיים אף הוא פקולטה למשפטים בבירמינגהם שבאנגליה. הוא ממלא תפקיד של מזכיר כללי של תנועת „בני עקיבא" בבריטניה הגדולה ובאירלנד.

אחיו הצעיר פייבל עלגרוד למד בישיבות והיה עלוי ובעל כושר ריטורי. כולם ניבאו לו עתיד מפואר. למרבית הצער הוא מת במחלת הטיפוס בתקופת המהפכה ברוסיה בלמדו בישיבת סלובודקה בקרמנצ'וק.

שרה מירקה, בתו הבכירה של שלמה יוסף עלגרוד נישאה לחיים וולול אולשה מסוקולי ונולדו

להם 3 ילדים: הבן יונה ו־2 בנות, רחל ושירקה. חיים וולול עסק במסחר והתפרנס בכבוד. פעם פרצה בסוקולי מחלת הטיפוס וקטלה את חיים וולול.

בנו יונה גדל בחור נאה והיגר לקנדה. הבת רחל נישאה לראובקה ביידנוביץ בסוקולי ופתחו חנות קטנה לממתקים. הבת שירקה, רכשה השכלה בגימנסיה בביאליסטוק, נישאה לניסל לפצ׳ינסקי. ניסל היה בעל תפקיד חשוב בתקופת הסובייטים ונספה באופן טרגי בפלישה השניה של הגרמנים לסוקולי.

שרה מרקה

הבת השניה של שלמה יוסף עלגרוד, דינה נישאה לבחור מביילסק, זיינבל בארכאט. לזוג נולדו 2 בנים ו־2 בנות. כולם נספו בשואה. הבת הצעירה של שלמה יוסף, ליבה, נישאה לאיש ממזריץ׳. שניהם נספו בשואה.

דינה ברכט עם משפחתה

שלום ברכט חייל בצבא פולין

בעלי מסעדה

מלכה, בת שרה בנתה בסוקולי בית עץ דו־קומתי וסדרה בו מסעדה ובית הארחה. היא נהלה אורח חיים מרווח, עם כל הנוחיות. בעלה, שלמה קפקה חי שנים רבות בארצות הברית. עבד כספר ומוסיקאי כאחד. באמריקה ניהל מספרה בשותפות עם חבריו ויסד תזמורת. פעמים רצה להעביר אליו את אשתו מלכה, אך היא חסה על המסעדה והעדיפה לחיות בנוחיות ומוקפת משרתים. בנם היחידי חיים לייבל קפקה נסע לאביו, שם רכש השכלה תיכונית וחזר לאמו, לסוקולי. מאוחר יותר נסע לצרפת והתמחה באגרונומיה, שם קבל דיפלומה.

שנים אחדות לפני פרוץ המלחמה הגיע בעלה של מלכה מאמריקה, במטרה להשאר קבוע בסוקולי. מדי פעם נסע שוב לארצות הברית, בהיותו שם אזרח ומיד חזר לביתו בסוקולי. בסוף התחיל לחלות ומת קרוב לפרוץ המלחמה.

עגלונים

היו בסוקולי משפחות מסועפות, שראשיהם התהלכו בהרגשה של פטריארכים, כגון: מרדכי שלמה בלאושטיין, הדוור, או ליתר דיוק — מוביל הדואר. הוא ניהל בתוך ביתו כעין ממלכה. לבניו התיחס, כאלו היו שריו ויועציו והם: יוסל, גדליה, אברהמצ׳ה, יחיאלקה ומאיר. וכן 4 בנות: דובצ׳ה, חייצ׳ה, זיסל ופרידה.

שבת, לאחר סעודת הצהריים הדשנה ובה חמין עם קוגל, השמיעה המשפחה זמירות של שבת במקהלה מלוכדת והדיה התפשטו למרחקים. בהזדמנויות כגון: חתונות, בריתות מילה וכיוצא, ערכו במשפחה הלולות עד אור הבוקר.

מצב דומה שרר גם אצל יתר בעלי העגלה. משה אביגדור ומשה הירש הובילו סחורות וספקו אותם לסוחרי סוקולי. היו להם עגלות, שמעליהן הזדקרו סככות גבוהות והם נסעו לפי סדר, לילה לביאליסטוק, שם שהו יום שלם ובלילה הבא — חזרה לסוקולי.

סוחרים וחנונים היו עוברים תכופות מעל למפתן בתיהם של העגלונים. לא יפלא איפוא, שהפניות הרבות מצד הקהל אליהם, זקפו את קומתם ועוררו אצלם הרגשה של עליונות.

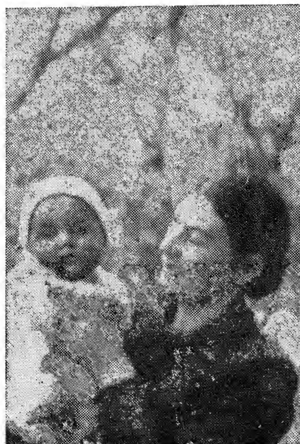
בניהם של העגלונים נתפסו דוקא למקצועות אחרים ולמפעלים שונים. מכל בניו של בלאושטיין, אך בן אחד, יחיאל נשאר נאמן למקצועו של אביו, אם כי קרץ עין לפרנסות אחרות. ההכנסה העקרית באה לו מעסוקים בלשכת האוצר והארכיון בויסוקי מזובייצק. הוא ספק רשיונות מסחריים, תעודות לבעלי מקצוע, לחנונים וכו׳... מעניינים אלה היתה לו הכנסה ניכרת כך, שהעגלונות נעשתה אצלו כעין תוספת לפרנסתו. קמעא, קמעא הוא התעשר וקנה את ביתו של ליפנייביץ׳, אותו הרחיב ושפץ.

הבן יוסל בלאושטיין ובניו עסקו במסחר עופות וביצים בקנה מידה רחב וחתנו מרדכי סורסקי סחר בתבואות והקים למטרה זאת 2 מחסנים.

יעקב יצחק רכלסקי, בן משה אביגדור העגלון היה סוכן להברחת אנשים דרך גבול גרמניה, כדי שמשם יגיעו לארצות הברית. הוא גם צייד את הלקוחות שלו בכרטיסי נסיעה באניות. מאוחר יותר עסק באספקת שמרים לאופים וחנונים. את ילדיו שלח יעקב יצחק ללמוד ולקנות השכלה.

ביתו של משה אביגדור עבר עם הזמן לבעלות נכדתו, הינדה רצ׳קובסקי. שלמה לייבל

איצ׳קובסקי, בן משה הירש העגלון היגר לארצות הברית ומשם שלח סעד וכסף לאשתו רבצ׳ה. היא הקימה לה בסוקולי בית דו קומתי. בנם היגר לארצות הברית. הבת מאלי נישאה למנדל פליער והבת רחל נישאה למורה אברהם וסרמן, איש בעל השכלה גבוהה.

רחל וסרמן מבית איצקובסקי ובנה ראובן

ילדי משה ציפעס, היגרו כולם לאמריקה. בנו של לייבל בלומנבלט נשא לאשה את בתו של שמואל משה החיט. אחיו של לייבל, מאיר ניהל עסקיו בהצלחה. הוא היה בעל מח. מלמד הגמרא, ר׳ איצ׳ה מאיר שיבח אותו כתלמידו הטוב.

פאלק בלומנקרנץ בן שלמה עזב את העגלונות והפך לספק סחורות לחנונים. פאלק ואביו לא היו אנשים אמידים, אך שניהם מוכשרים ובעלי ריטוריקה. את שלמה כנו בסוקולי „הפריץ", על שענד על אצבעותיו טבעות זהב בעלי משקל, מאז חזר מאמריקה.

בית חרושת לסודה

פנחס הירשל בורשטין (המבוגרים כנוהו פנחס הירשלה, חיים וולולס) ניהל בי״ח של מי סודה בתוך מספר בתים בפינת רחוב ההר והשוק, מול הגשר. בתו חייצ׳ה היתה מיילדת בפולטוסק ע״י ורשה. היתה לה נטיה לכתוב שירה. היא נישאה שם לסופר ניימן.

עם הזמן היגרו כל בני המשפחה לאמריקה. לפי ידיעות שנמסרו עבדו שם חייצ׳ה ובעלה במערכת של עתון.

יעקב גולדברג

יעקב גולדברג עסק לפני המלחמה במכירת סירים וכדי חמר. הוא היה יהודי לא אמיד ואהב להתלוצץ, לספר בדיחות ולבדח את הקהל. אחרי מלחמת העולם הראשונה קבל יעקב מארצות הברית סכום גדול בדולרים, פצויים עבור בנו שנפל כחייל בצבא שלהם. באופן כזה נתעשר יעקב

גולדברג. לפני המלחמה גר בצריף רעוע, מאחורי בית המשפט ברחוב גונסובקי. אחרי שקבל את הדולרים, קנה אצל הבלן אברהם פינקביץ׳ מגרש והקים לו בית לוקסוס עם חצר רחבה ומחסנים. בבית המדרש קנה יעקב מקום בכותל המזרח, ע״י ארון הקודש. הוא תרם למען בית המדרש ולמען מוסדות צבור אחרים. כן העניק הלוואות ליצרנים פרטיים ונעשה שותף למפעליהם ולעסקיהם. בשנים האחרונות היה מבעלי הדעה שבעיר. התחשבו בו והוא חי בשפע ובמותרות. בתו הבכירה חנצ׳ה נישאה עוד קודם, שנתעשר אביה, לבן של יוסף גרינברג התפר ויעקב אביה העניק לה אחרי כן, מחצית ביתו.

לחתנו הנ״ל אירע אסון. נעשה לו נתוח והוא מת מתחת לסכין. לבתו האחרת נתן יעקב נדוניה הגונה וקנה לחתנו הרוקח, בית מרקחת. שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת העולם השניה עבר הזוג לביאליסטוק, שם סדרו להם בית מרקחת. בעת רדיפות היהודים ע״י הענדקים (ארגון אנטישמי) בפולין, השכיר יעקב גולדברג את הבית, שבו היה בית מרקחת של חתנו — לנוצרי, שפתח לו במקום בית מסחר ופגע בזה בפרנסתם של יהודים. הנפגעים פנו אל הרב דמתא, שיטיל חרם על יעקב גולדברג (בחשאי) שלא להתפלל אתו בצבור ולא לקרוא לו לעלות לתורה. הרב מצא טעם לכך ונענה לבקשתם.

אם יתעקש יעקב ויסרב לצאת מבית המדרש, יש לחכות כשעה ולהתפזר למנינים קטנים בבתים פרטיים. אם יופיע יעקב באמצע התפילה, יש להמשיך את תפילת השחרית, עד הקריאה בתורה, ולחכות בסבלנות עד שיעזוב יעקב את המקום. אם בכל זאת יתעקש ולא יעזוב את המקום, יש להשאיר אותו לבד ולצאת מבית הכנסת, עד שהוא יעזוב ורק אז להמשיך בקריאת הפרשה.

תחילה, קיבל יעקב את החרם נגדו בקלות. הוא ארגן לו מתפללים מבין ידידיו ושכניו והתפללו במנין בביתו. לשם הכניסו ספר תורה.

תקיפותו והאמביציה שלו לא הרשו לו להכנע בפני הרב ומנהיגי הקהילה. הרי גביר הוא ומחצית העירה בכיסיו. הוא החליט לפתוח במאבק נגד מתנגדיו. באחת השבתות הלך לבית המדרש וישב במקומו הקבוע. התפילה התחילה ונמשכה עד גמר שחרית. איש לא העיז לגשת ליעקב ולשכנעו לצאת. הקהל חכה כשעה, אך יעקב עמד בעקשנותו. הרב עם מספר מתפללים ניסו לעבור מבית המדרש לבית הכנסת ושם לקרוא בתורה. יעקב הלך אחריהם והם פנו לו עורף גם שם. החלטתו להלחם למען כבודו היתה נחושה ומוחלטת. כך חזר הדבר בשבתות הבאות ויעקב לא ויתר ושאף לנקום במתנגדיו.

הוא התחיל להתרגז יתר על המידה ובסופו של דבר לסבול קשות מכל הענין. אחרי זמן לא רב קיבל שבץ לב ומת.

חברה קדישא בסוקולי

בחברה קדישא הישנה בסוקולי היו עשרות אחדות של חברים. ונחוצה היתה זכות אבות מיוחדת, כמו כן סכום גדול כדמי הרשמה בכדי להתקבל בתור חבר לחברה קדישא. חברה קדישא הישנה היתה דורשת סכומים גדולים אצל יורשי הנפטר אם בחייו לא היה חבר בחברה קדישא. היו מקרים שחברה קדישא השאירה את הבר מינן יממה שלמה מבלי לטהרו, [redacted] כל זמן שהיורשים לא המציאו לחברה קדישה את הסכום שדרשה מהם. את הסכומים הענקיים שצברה חברה קדישה לא הוציאה למטרות חשובות לצרכי צבור נחוצים אלא שהוציאה

הכל לסעודה שנתית, שהתקיימה מדי שנה בשנה בערב ראש חודש שבט. ביום ההוא הנהיגה החברה תענית צבור לחבריה הבלן הכין במיוחד לחברה קדישה מקוה חם לשעה מוקדמת לפני תפילת השחרית כמו בערב ראש השנה או בערב יום הכפורים. אחרי המקוה היו מתאספים כל החברים לבית המדרש להתפלל שחרית, היו קוראים בספר תורה „ויחל" כמו בכל תענית ציבור. בשמונה עשרה היו אומרים „עננו". אחרי קריאת התורה היו קוראים מהפנקס את שמות הנפטרים של החברים והיו עושים הזכרת נשמות. השמשים היו נושאים ומחלקים לכל החברים לחמניות קלועות וחתיכות טורט לנשי החברה. לפני תפילת המנחה היו אומרים תפילות של יום כפור קטן ואחרי תפילת מעריב היו הולכים כל החברים לסעודה אצל הגבאי של חברה קדישה. והסעודה היתה ערוכה כיד המלך. הרבה יין ויי"ש. דגים ממולאים מרק אורז, ו־3 סוגי בשר משובח, לפתן ובירה. ולמחרתו היה עושה הגבאי תוספת לסעודה מהשיירים של הסעודה של יום האתמול. את הסעודות הכי טובות לפי ספורי החברים הותיקים היה מכונן משהקי האופה (אחי זלמן דוגולץ) בהיותו הגבאי של חברה קדישה.

פעם אחת התאספו בעלי בתים חשובים אחדים שבסוקולי עם זלמן יהנס בראש. חברי האסיפה הנ"ל היו עפי"ר כאלה שהוריהם הזקנים היו סמוכים על שולחנם וע"כ יראו פן תדרש חברה קדישה סכומים גדולים דמי קבורה עבור הוריהם. וע"כ משכו אליהם המון רב מהקהל והשפיעו עליו לעשות מהפכה ולדרוש להקים חברה קדישא חדשה. טענותיהם של מחוללי המרד היו כי חברה קדישא הישנה עושקת ופושטת את העור מהמתים ומהחיים דורשת סכומים גדולים בתור דמי קבורה ומוציאה את הסכומים הענקים לא למטרות צבוריות חשובות אלא לסעודות ולזלילה וע"כ החליטו אנשי האסיפה הנ"ל ליסד חברה קדישא חדשה עממית דמוקרטית שחברי הועד יהיו נבחרים מהמון הפשוט, ורק בתור חברי הנהלה יודעי דבר יכנסו שנים שלושה מבעלי ההשכלה וכל אחד ואחד יוכל להרשם לפי רצונו החפשי בתור חבר בחברה קדישא בלי דמי הרשמה. והתקינו תקנות חדשות שמהעניים לא יקחו כלל דמי קבורה ומהאנשים האמידים והבינונים יקבלו רק סכום מינימלי, שיתן כל אחד לפי נדבת לבו. אחרי החלטת האסיפה הנ"ל קמה מהומה גדולה בסוקולי. חברה קדישא הישנה לא רצתה לוותר בנקל על שלטונה שהחזיקה עשרות בשנים. התקימו משפטים, דיני תורה. הזמינו במיוחד בתור שופטים רבנים אחדים. בראשם הרב משדליץ. הרבנים תווכו ועשו פשרה בין החברות. חברת קדישא הישנה והחדשה הקימו חברה קדישא אחת עם תקונים ושנויים מסוימים והמחלוקת שכחה. תוצאות המהפכה הראשונה בסוקולי היו שהיא הפיחה רוח חיים בתוך השכבות הרחבות של ההמון שהחלו לשאוף להוציא את כל המוסדות הצבוריים מידי בעלי הבתים הלמדנים או מהשטריימילאך, כמו שהיו מכונים בפי ההמון, אם לא יוכלי אנשי ההמון להוציא את כל הנהלת המוסדות מידי השטריימליך שיהיה להם לפחות כח מכריע בכל מקום לפי רצונם.

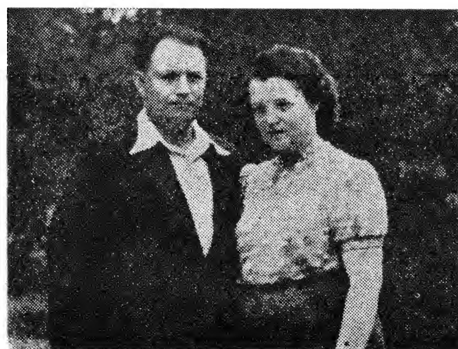
בעלי מלאכה בסוקולי

ההמון הסוקולאי החל באופן פעיל להתערב בענינים צבוריים עוד זמן רב לפני מלחמת העולם הראשונה. הכח הדוחף לתנועת ההמון היתה המהפכה הגדולה, שהתחוללה בסוקולי מעת שנוסדה חברת הקדישא החדשה. ההמון ארגן חברה גדולה שנקראה „חברת בני יעקב", בראשונה תפסה החברה אולם קטן, חדר אחד של הבית השני בבית המדרש החדש. אח"כ הגדילה החברה את האולם שלה פי כמה עד שיכלו להכנס לאולם כמה מאות חברים. החברה יסדה גם קופת גמילת

חסדים לתת הלוואות קטנות בלי רבית לחברים בתשלומים קטנים של רובל אחד לשבוע. לחברת בני יעקב בסוקולי נרשם כל ההמון הסוקלאי כל בעלי המלאכה, הקצבים, העגלונים, סוחרי השוק ורוכלי הכפרים, „חברת בני יעקב" הוותה הכח המכריע בכל הענינים הצבוריים החשובים שבעיר חוץ בשאלות הדתיות. החברה היא שהכתיבה את חות דעתה לראשי הקהל שמוכרחים היו להתחשב בה. בכלל לא היו בסוקולי בורים גמורים, שלא היתה בהם רוח תורה. חלק גדול של בעלי המלאכה היה שייך לחברת משניות. היה להם רבי שהקריא להם פרק משניות בכל יום. חלק מבעלי המלאכה היה שייך לחברת תורה. היה להם רבי שלמד בכל יום פרשת חומש עם דרש וגם „חיי אדם". בבית המדרש לחייטים היה ג"כ רבי מיוחד והרבה בעלי מלאכה היו בנעוריהם בחורי ישיבה. היו בסוקולי עשרות בעלי מלאכה שלקחו עבור בנותיהם חתנים תלמידי חכמים. הרבה בעלי מלאכה וסתם יהודים פשוטים אף שלא היו להם בנים תלמידי חכמים. היו להם בכל זאת בנים מוכשרים משכילים אנטילקטואליים נבונים מוכשרים למסחר. כמעט בכל משפחה נמצא אחד או אחדים מוכשרים שהוריהם היו מתגאים בהם. כך שהיהודים הפשוטים בסוקולי לא הרגישו את עצמם כנחותי דרגה. להיפך, הם הרגישו את עצמם יחסנים גדולים. התגאו בחתניהם, בבניהם, באחיהם ובאחיותיהם.

טוחני קמח

טוחני קמח ידועים היו: שלום אסתרוביץ' ושני בניו, שבתי ויצחק. הם הקימו לאחר מלחמת העולם הראשונה בסוקולי טחנת קמח ממונעת בקיטור.

חיים לב ואחותו הניה

נוסף לאלה היו טוחני קמח, לוי, הרשקה פייבל, וחיים לב. הם היו בעלי טחנות רוח. חיים לב ואחותו הניה נמצאים בישראל.

לפנים היה ידוע בסוקולי הטוחן ברל המכונה „דער בארגאָווער מילנער.

אופים בסוקולי

אברהם יענקל אולשה היה בצעירותו בעל בית מרזח באחד הכפרים. מאוחר יותר פתח מאפיה בסוקולי. איש אדוק, פיקח ומחסידי אלכסנדר. היה אב ל־6 בנים ו־4 בנות. הבנים: משה, ברל, אהרצ׳ה, שלומקה, הרשל וחיים והבנות: לאה, רחל, טויבע וליבע. שם אשתו, ביילה רבקה. ילדיו של אברהם יענקל אולשה היו מעורים ופעילים בצבור. הבת הבכירה נישאה לאהרון וולול, בן גולדברג הנפח.

הבן שלומקה אולשה נשא את בתו של בנימין רבינוביץ׳, ממשפחת רבנים. הוא פתח בסוקולי חנות לצבעים וניהל את העסק בעזרת בניו.

הבן הרשל ניהל למעשה את המאפיה של אביו. בזמן שרותו בצבא נפצע ברגלו והיה צולע כל ימיו. נשא אשה בשם אסתר לאה מויסוקי מזובייצק. לזוג נולדו 2 ילדים. בנם פישל סיים למודיו כרופא ועלה לארץ ישראל. הוא מת צעיר והשאיר אחריו אשה ו־2 ילדים. הבת של הרשל אולשה, רחל עלתה אף היא לארץ ישראל, התחתנה ואם ל־3 ילדים. הרשל אולשה מת משבץ לב, אחרי גרוש יהודי סוקולי ע״י הגרמנים ואשתו נספתה בשואה.

אברהם יעקב אלשה עם רעיתו בילה רבקה

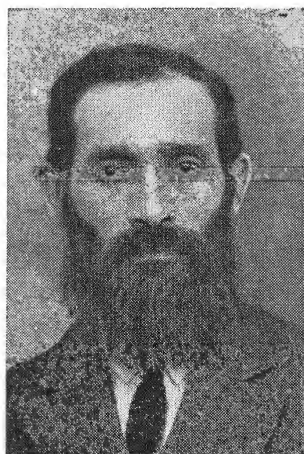
הבן חיים למד בישיבה בגרודנו, נשא לאשה את רחל, בחורה מלומז׳ה. לזוג נולדו 3 ילדים. אחד הבנים, משה היה חשמלאי, הבן יואל גילה כשרונות מוסיקליים.

חיים אולשה בילה מספר שנים ברוסיה בתקופת המלחמה הראשונה, שם רגלו נזדהמה בנמק (גנגרנה) והיה לנכה. הוא וכל בני ביתו עלו לארץ ישראל.

בתו של אברהם יענקל, רחל, היתה אמו של העסקן הציוני המפורסם, אליעזר שצ׳ופקביץ׳, הנמצא בארצות הברית. הבת האחרת, טויבקה, נישאה לבחור מזמברוב, בשם יוסף סולאז׳. הם עלו לארץ ישראל ופתחו שם מאפיה. מאוחר יותר קנו פרדס ובית בכפר סבא. לאחרונה חלה יוסף סולאז׳ בשתוק ונפטר.

אסתר לאה אולשה הי״ד

צבי אולשה ז״ל

ד״ר פישל אולשה ז״ל

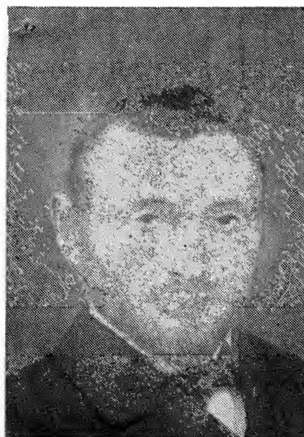

רחל אולשה — שצ׳ופקביץ ע״ה

עוד היה בסוקולי אופה, אלתר רדז׳ילובסקי, הוא ואשתו חיה, קנו בית משלמה יוסל שיינקס וסדרו בו מאפיה. היו להם לקוחות רבים בין יהודים ונוצרים. בנם שמואלקה היה למדן ידוע. הבת שרה, נישאה למאיר קצ׳ובה.

אופה אחר, הוא יחיאלקה סומוביץ. מאפיתו היתה ברחוב המרחץ. הוא קנה בית שכן מאת שלמה זלמן הצבע ואחד את שני הבתים, לבית אחד גדול.

בצעירותו היה יחיאלקה מוביל בירה עבור בתי המרזח. יהודי נבון ואב ל־3 בנים ו־3 בנות. בנו הבכור יענקל היה ממקצועו עושה עגלות והתבסס יפה מבחינה כלכלית. הבן חיים עבד עם אביו במאפיה. כינו אותו בסוקולי „הפילוסוף״, על שהצטיין כחולם בהקיץ והרבה באמרות ובפראזות. הבן של יחיאלקה, הרשל, סיים בית ספר יסודי ונטה ללמוד שפות, לקרוא ספרי מדע. הוא היה אינטלקטואל במלוא מובן המלה ובקי בבעיות החברה והמדינה. הרשל התחתן בזמן הכבוש הסובייטי עם עלמה מפולטוסק.

יוסף סולרז׳ ז״ל

בתו הבכירה של יחיאל האופה, דבורה, נישאה ללייבל בלושטין, שעסק במסחר. הבת של יחיאל, טריינצ׳ה, התחתנה בביאליסטוק עם ספק בשר. הבת הצעירה, חיה רבקה נישאה אף היא בביאליסטוק לאורג ונולדו לזוג 2 ילדים.

המאפיה הרביעית בסוקולי היתה שייכת לדינה בורשטין. בעלה של דינה, אברהמקה עסק בחרטות. הוא היה מביא יום יום מיכלי חלב לעירה מהמשקים הגדולים, שבכפרים הסמוכים. מחוץ למאפיה, עסקה דינה בביתה במכירת חלב וכן היתה עקרת בית מסודרת. את המאפיה היא קבלה לבעלותה מאת קודמתה, חוה לאה, שהיגרה לארצות הברית. בתה דובה, נישאה ליענקל בן משה רכלסקי והבת רבקה עם חייט לגברות, נכדו של חיים יצחק הסנדלר, המכונה „דער איזערנער שוסטער״. לחיים יצחק הסנדלר היה עוד נכד שעסק בחייטות גברות וכינו אותו בסוקולי „הרשל סקוק״.

המאפיה החמישית היתה שייכת לישראל הרשמן המלמד. הוא אישית לא התערב בעבודות האפיה. זאת עשתה במלא מרצה, אשתו ליבע בעזרת בנה נחום וחתנה, שהיה בעל מקצוע באפיה.

הבן הבכור של ישראל הרשמן, מאיר עלה לארץ ישראל וכעבור זמן לא רב, מת בגיל צעיר למדי. כל יתר משפחת הרשמן נספתה בשואה.

עוד מאפיה היתה בסוקולי והיא, של יענקל הביאליסטוקאי. הוא התגורר אצל משה קופל השמש ושם היתה המאפיה. היה מומחה לאפית עוגות ועוגיות עם בצל ופרג. לפני פרוץ המלחמה עבר מסוקולי לביאליסטוק.

קצבים

בין קצבי סוקולי בלטו 4 האחים פליער: פסח, הענעך, צאלקה ולייבל. כולם היו אמידים ובעלי בתים. בביתו של פסח התפללו קבוע, במנין של חברת ש"ס. באטליזו שרר תמיד סדר ומעולם לא שמעו על סכסוכים עם לקוחותיו. בתו פרל גיטל היתה יפת תואר ופקחית. נישאה לברל גרינברג, נבון ולמדן. הוא מת ממחלת הטיפוס ו־5 ילדיו נתייתמו. בן אחד היגר לארצות הברית. הבת ברכה עלתה לארץ ישראל. האלמנה פרל גיטל ניהלה בית מסודר. היא וילדיה נספו בשואה.

הענעך הקצב ניהל אורח חיים מסודר ויפה ובניו היו מוכשרים לכל דבר.

הבן מנדל פליער סיפק בשר לצבא הפולני. בזמן הסובייטים נאסר ונשלח לסיביר. וע"י כך נצל ונמצא בארץ. אשתו מאלי ובתו נספו בשואה.

בין יתר קצבי סוקולי היתה משפחת נייבורג. האטליזים של משה ובנימין נייבורג היו מסודרים ונקיים. בנו של משה נייבורג, יענקל היגר מזמן לאמריקה. פעם הגיע לסוקולי כאורח

פליקס בארא'ן

ותרם תרומה יפה למען בתי מדרש ומוסדות צבור וכן דאג לנדוניה בקרב המשפחה. לנייבורגים הקצבים היה אח, סוחר סוסים בשם יודל, איש חזק ובעל שרירים. כמוהו היה סוחר הסוסים מרדכי סאמוכאסקי (קוז'ול). מספרים על שני אלה, שלא פעם גילו את גבורתם העילית, בהתגברם על המון פורעים פולנים, שניסו לשדד ולהרג את היהודים.

בשורת הקצבים היה אלתר באראן ובניו, זוסל וטוביה. אחת מבנותיו של אלתר היגרה לאמריקה. ילדי טוביה הצטיינו בלמודיהם בבית הספר. מכל נכדיו של אלתר, ניצל אך פייבל באראן, ממחנה ההשמדה.

בין יתר הקצבים יש להזכיר את ברל שייקעס ובנו אברהם וכן חתנו פישל מונקאז׳. חתנו השני של ברל היה חיים טוביה ליטבק הנפח. אשתו של חיים טוביה מתה צעירה והשאירה 4 ילדים. הם עברו את השואה ונשארו בחיים אחרי המלחמה, אולם רצה הגורל ושלושת בניו של חיים טוביה ליטבק נרצחו בידי רוצחים פולנים, 7 חדשים לאחר שחרור פולין ע״י הסוביטים, כמספר במערכה האחרונה של חורבן סוקולי.

ממשפחת ברל שייקעס ניצלו חיים טוביה ובתו שיינע, לייבל מונקאז׳ ושייקע גורזץ. לרשימת הקצבים הקודמים כדאי להוסיף את דוד שלמה החסיד ובנו אברהם ז׳לאזו. האטליז של דוד שלמה נמצא בחצר הארוכה שבביתו. שנים רבות התפללו בביתו במנין. בביתו התארחו יהודים מכובדים, רבנים ומגידים. שם חלקו שיריים וערכו חתונות. ביתו היה מאז ומתמיד עליז ושמח. בנו אברהמל היה סוחר בהמות ובעל עסקים. הוא הקים לו בסוקולי בית דו־קומתי. אחד מבניו היגר לאמריקה ובן שני, יעקב מאיר פתח חנות לדברי מתיקה. שני בניו האחרים של דוד שלמה חסיד, היגרו לאמריקה עם ילדיהם. חתנו, יודל גולדגרד היה בעל חנות מכולת עם לקוחות יהודים ופולנים רבים. הוא מת צעיר. אלמנתו, טובה, בנה ובתה נמלטו ליערות בזמן פלישת הגרמנים ולאחר מכן עברו לגיטו ביאליסטוק. לפני כניסתם לגיטו נשדד מהם רכושם, בזהב ובדולרים, שהצליחו לשמור עליהם בהיותם ביערות — הם נספו בגיטו ביאליסטוק.

תפרים (שטעפער)

התפר יוסל גרינברג לא עסק בשנים האחרונות במקצועו — תפרות. היתה לו חנות לעורות ואביזרי סנדלרות. בנו שלמה, תפר במקצועו נסע לרוסיה. בתו חיה נישאה בפעם השניה בויסוקי מזובייצק לזלמן קוצ׳ק. היו לה ילדים משני הנשואים.

תפר מזמנים קודמים בסוקולי היה וועלול ברנשטיין. הוא נשא לאשה את הינדה, בת פישל המלמד מלאפי. לאחר החתונה הם היגרו לארצות הברית. תפר נוסף בסוקולי היה אברהם סורסקי, שכנוהו „ליאלקע דער שטעפער״. היו לו פנים של בובה עם לחיים אדומות. בתנועותיו ובחיוכו עשה רשם של בחור קוקטי.

לפני שנים עסק בתפרות שמואלקה בלאושטיין (רבינק). לאחרונה סחר בעורות. בתקופה עד שלפני המלחמה עסקו בתפרות בסוקולי: ארצ׳ה קפלנסקי, אלתר דיגולץ, הילקה סוקולוביץ׳ וצלקה כמעלר.

ארצ׳ה קפלנסקי התפר היה איש אדוק, עטור זקן ארוך. יודע ספר. בנו הצעיר זליג, נחשב כעלוי בלמודיו. קרוב לפרוץ מלחמת העולם השניה עברו ארצ׳ה ובני ביתו לביאליסטוק. הוא הסביר זאת, שברצונו להקנות לילדיו השכלה.

אלתר דיגולץ עסק מחוץ לתפרות במסחר מגפיים. נשא לאשה את טובה גולדברג, בת ישראל הנפח. אלתר דיגולץ, אשתו ובתם, נספו בשואה.

הילקה סוקולוביץ הספר היה חסיד מגור. התעניין בפוליטיקה ותמיד נראה קורא עתונים. היה למדן ומשכיל חסידי. לא היה אמיד, על אף בעלותו על בית. אב ל־4 בנים ו־2 בנות. בנו

אברהמל נשא אשה מויסוקי מזובייצק ורכש שם מאפיה. היה מעורה בעניני קהילה ומבעלי הדעה — שם. אמו של הילקה, פייגע היתה האשה היחידה בסוקולי שלבשה טלית קטנה.

צאלקע כמעלר היה מהתפרים הטובים בעיירה. הוא נשא לאשה את בתו של אפרים הייסטוס, יהודי אלמן ועני. האשה עזרה לצאלקה בעבודה ולמדה יפה את המקצוע ואף ניהלה את העסק והיתה נוסעת לערוך קניות של עורות, בהיות צאלקה איש חלוש.

עומדים מימין: יוסף אוקון, לפקובסקי, זלמן גולדברג, זאב (וועלול) מאלון
יושבת טויבה דיגהולץ (גלדברג)

סנדלרים

זקן הסנדלרים בסוקולי היה שמואל יצחק גרינברג. בעל בית חומה, ארוך וישן. מחצית הבית היה שייך ליעקב לייב פרלוביץ. בנו הבכור של שמואל יצחק, יוסל, היה תפר מנעוריו. בתו רחל נישאה לשלום קוזלוביץ, שפתח בסוקולי חנות לנעליים.

שמואל יצחק גרינברג היה יהודי אדוק. מקומו בבית המדרש היה ע״י ארון הקודש. כשהבחין שמואל יצחק, שמישהו מפטפט בזמן התפילה, או בזמן קריאת התורה, היה מוכיחו בדברי מוסר.

בשורת הסנדלרים היו, שלום רוזנוביץ ובנו איצ׳ה, המכונה בסוקולי „הראש החד". חיים סורסקי הסנדלר, בן משה אייזיק הנפח היה מבעלי הדעה שבעיר והיה במגע עם ראשי הקהילה, פלק גולדשטיין ומשה ליפא שולמייסטר. 2 בנותיו של חיים סורסקי עלו לארץ ישראל, בן אחד היגר לארגנטינה ובנו השני ובתו — לאמריקה.

סנדלרים נוספים בעיירה היו: אליה החזן ובנו זיידל, יעקב ספירוביץ, יוקל הוצ׳ר, ישראל קפיטובסקי, סמירנה הסנדלר, יוסל יופק.

לזלמן דיגולץ הסנדלר היתה בת, שהיגרה לארצות הברית לפני פרוץ המלחמה. זלמן אהב להתלוצץ ולספר בדיחות. בשנותיו האחרונות נהג לשבת בבית המדרש הישן מאחורי התנור וקורא תהלים, שפרקים רבים ידע בעל פה. שנים מועטות לפני המלחמה מעד ברחוב, בלכתו מבית המדרש ומת

פייבל ויסוצקי הסנדלר הצעיר היגר לאורוגויי. סנדלר מעולה היה דוד'ל ויסוצקי, בן אביגדור העגלון. אביגדור היה בנעוריו שוליה של נפח. את בנו דודל הללו בילדותו כעלוי. בחדר ובבית הספר היה מראשוני התלמידים. הוריו היו עניים ולא היתה להם האפשרות לפתח את כשרונותיו של הבן ולכן נמסר כשוליה ליוקל הסנדלר. דודל נהיה לסנדלר מעולה. בהיותו בן 16 התאהב בבתו של חיים לב, בת ה־15, יפה וחננית. בשנת 1940 נשא אותה לאשה כדת וכדין.

חיטים

ראשונים ברשימת חיטי סוקולי נעמיד את האחים זלמן־לייבל ויוסל ביידנוביץ'. היו בעלי פרנסה מכובדת ואפילו בעלי בתים. עם הזמן היגר יוסל ובני משפחתו לאמריקה.

ושוב אחים חייטים והפעם, יעקב הרשל ואברהם יצחק ובנו חיים — גרקוביץ'. הם קנו מאת שיינקה בית נרחב, ברחוב הכנסיה הנוצרית, שע"י בית מאיר הלפרן. שיינקה ובעלה שלמה יוסף, היו פעם מגבירי סוקולי. שיינקה היא אחותו של הסופר הידוע בעת ההיא, אבא רקובסקי,

יושבים משמאל: צבי טיקוצינסקי (סקוק) יהודה (בעלה של ליבה עטל), יוסף לפצינסקי עם רעיתו אבא לפצינסקי

עומדים משמאל: משה צ'רני, ליבה לפצינסקי, אליעזר גורקוביץ

באמצע משמאל: ליבה עטל ליפצינסקי, שאשה לפצינסקי—צ'רנו,

מידידיו של נחום סוקולוב. הוא היה בלשן מקצועי וידע 8 שפות על בורין, מקצועו — עורך דין. אברהם יצחק ובנו חיים היגרו לארצות הברית. יעקב הרשל החייט וגיסו שמואל נשארו כל הזמן בסוקולי. בנו של יעקב הרשל, לייזר גורקוביץ נשא לאשה את בת זלמן לייבל ביידנוביץ החייט והם עלו לארץ ישראל. ועוד אחים חייטים והם יודל וברל ציבק. יודל היה בעל בית ברחוב ההר

ואב לבן מתמיד, חניך ישיבה, שהיגר מאוחר יותר לאמריקה. לברל היה בית חומה ע״י בית המדרש לחייטים. בנו יחידו, אליה, היה טכנאי שניים.

נגזר כנראה על סוקולי, שמקצוע החייטות תהיה דוקא נחלת אחים, ובכן שוב זוג נחמד של אחים חייטים והם: שמואל משה ויעקב רודניק. לשמואל משה היה בית ברחוב גונסבסקה. הוא עצמו ובנו זיידל היו מיודעי ספר. יענקל למד פעם בישיבת לומז׳ה.

אחד החייטים ובעל מדות טובות היה איצל קלינה.

אחד החייטים המעולים בסוקולי היה זוסלה צ׳רני. בעל בית ברחוב טיקטינר. 2 בניו, משה ומאיר מוכרים היו כנואמים בפני הצבור.

בין יתר החייטים יש למנות את שלמה קרבצביץ (מאס), את זיידל ברלינר ואת נחום ביאלוסטוצקי. ואחרון אחרון החיטים. שמואלקה קפלן, אוהד ה״בונד״. מעורה בעניני קהל, ומוכן תמיד לשכנע את כולם ואת הכל לדעתו הוא. לילדיו הקנה שמואלקה קפלן חנוך דתי, במטרה להתאים אותם יותר לבריות בסוקולי.

תופרות בסוקולי

תופרת לבנים ידועה היתה שרה מלכה. בעלה שהה שנים ארוכות באמריקה. בנה אשר קצירוביץ היה משכיל ולמד בישיבה. בנה יקותיאל היה חיט טוב. הוא היגר עם הזמן לארצות הברית אחיו אשר, נשא אשה בליטא. הוא ומשפחתו נספו בשואה. תופרות אחרות בסוקולי היו: ברכה זלטקה וכלתה חוה, מירצ׳ה ביאלודבורסקה, שהיגרה מאוחר יותר לאמריקה, רחל, בת לייב גולדברג הנפח. היא היתה לשם דבר, עקב מהירותה בעבודה. בעלה הראשון נפל במלחמת העולם הראשונה. רחל נשארה אלמנה עם 3 ילדיה. היא היגרה לאוסטרליה, שם התחתנה עם איש, בשם מרקוס והעביר אליה את ילדיה. היתה אשה טובת לב ומוכנה לעזור לזולת.

פאות נוכריות

2 נשים בסוקולי עסקו בעשית פאות נכריות והן: ביילה, בת שמאל מרצ׳יבורה ופשה, אשתו של אלתר גולדברג הנפח. מאוחר יותר היגרה משפחת גולדברג לאמריקה. היו בסוקולי נשים, שבצעו עבודות יד למיניהן, כגון: גושה אוקון היתה סרגת, מאלצ׳ אוקון עשתה מחוכים, שרה׳צה טאבאק עשתה נעלי בית מארג ועוד... ועוד...

כובענים

כובען בסוקולי היה, איצ׳ה קוסצ׳בסקי. אב ל־4 בנים ובת. בנו הבכור היגר לפני המלחמה לארגנטינה. איצ׳ה, אשתו ובתו נספו. שלשת בניו: דוד, הרשל וגרשון עברו את הגיהינום של היטלר, אולם דוד נרצח אח״כ על ידי כנופיה פולנית, בשנת 1945. שני אחיו הנותרים היגרו לארצות הברית.

גם כובענית היתה בסוקולי, ושמה טויבה דבורה שבייצ׳ניק. היא ניהלה את בית מלאכתה בעזרת בנותיה. בנה האחד הרשל, היה קצב והשני, דוד יודל — נגר. חותנה של טויבה דבורה, היה כובען, נהרג לפני כחמשים שנה בתאונת דרכים, בהתנגשות רכבת עם עגלה, בה נסע. אתו נסעו יענקל סוקולוביץ ושלמה אולשה. אשר נפצעו בתאונה זאת וקבלו פצויים. יורשי ההרוג רכשו בדמי הפצויים, שקבלו מחברת הרכבת, בית דו קומתי. בנו הבכור של ההרוג משה, נשא

עומדים משמאל: צבי (הערשל), פיוול, פייגה רבקה, דוד, גרשון
יושבים: יצחק ורעיתו שרה רחל

לאשה את טויבה דבורה, בת משהקה טוביה הקצב. משה מת צעיר והשאיר אחריו אשה ו־4 ילדים. אחד הבנים הרשל, נורה ע״י הגרמנים ביום ראשון להכנסם לסוקולי. בן שני נפל כחייל בצבא האדום. יתר בני המשפחה נספו עם אחיהם בני ישראל, בשואה.

צבעים

בשנים קודמות ידוע היה בסוקולי צבע ישיש, בשם כתריאל. הוא נקרא „כתריאל השדכן״, על שעסק זמן מסויים בשדכנות. חתנו של כתריאל, ברקה ז׳ולטי, היה לפני המלחמה הראשונה „סולטיס״ באחד הכפרים.

צבע אחר היה בסוקולי שלמה זלמן דאכוביץ׳. בגיל העמידה ביקר שלמה זלמן באמריקה. אחד הבנים שלו, היה הרב המפורסם צבי הירש דאכוביץ זצ״ל בארצות הברית.

לפני שנים היה גם ידוע בסוקולי הצבע שעפסל. יהודי עליז ושמח. בכל שמחה או מאורע חגיגי בבית המדרש ובבית הכנסת, היה שעפסל נוהג לשמח את הבריות. היה לו מנהג קבוע לעלות על הבמה בקריאה רמה לילדים „צאן קדשים״ והילדים קרעו לעומתו בשמחה„מעעעע״.

שלמה ויטריול ובנו אליה, עסקו אף הם בצבעות בזמנים האחרונים. בין 2 המלחמות זכור לי בסוקולי צבע, בשם זידקה קפלן, ממשפחת כוהנים. בנו של ברל לייבל.

ברל לייבל ירש לאחר מות אביו, את ביתו. ביום גירוש היהודים מסוקולי ע"י הגרמנים, חלה ברל לייבל. הוא ומשפחתו היו קרבנות ראשונים לגירוש. זכורים לי עוד 2 צבעים בתקופה האחרונה בסוקולי והם: שמואל'קלה ויינשטיין וירחמיאל ויינקרנץ, בן בריש השוחט.

שני בניו האחרים של שלמה זלמן: אהרון וסנדר וכן בתו, נמצאים אף הם באמריקה.

צבע שלישי בסוקולי היה ברלה סיינס. שני בניו ושתי בנותיו היגרו לארצות הברית. בן אחד, משה הרשל סיינס נשאר עם משפחתו בסוקולי. אחיו של ברלה סיינס, היה הבדחן הידוע בסוקולי — "יענקל מרדכי הבדחן".

חרטי עץ

משפחת חרטי עץ ידועה בסוקולי, היתה זו, של יענקל מאלון. הוא ובניו, יוסל ומוטקלה עשו עבודות נהדרות מעץ. יוסל היה גם מכסה גגות באריחים ואהב לשרת חינם בבית המרחץ בערב שבת. גם מוטקלה אחיו כיסה גגות מחוץ לחרטות. הוא אהב לגדל עזים.

בורסקי

בזמני, ידוע לי רק על בורסקאי אחד בסוקולי, שעסק בעבוד עורות והוא: חיים גורנוסטיינסקי. בעל בית מכובד ובר אורין .אחרי מלחמת העולם הראשונה בנה חיים בסוקולי בית גדול, דו קו־מתי ברחוב ההר ומילא תפקיד בחיי החברה. כעשר שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה עלה

חיים וחנה גורנוסטיינסקי

גרנוסטיינסקי עם כל בני ביתו לארץ ישראל. בנו יצחק היה בעל קול ערב ושר אצל החזן המהולל בודנובסקי.

בתו של חיים שרה, נישאה בישראל לאברהם גולדראט, אישיות ידועה מהגוש הדתי וחבר הכנסת הראשונה.

ספרים

משה יענקל גורביץ היה ספר ומנגן בכנור. אביו היה חרש אלם ושמר על תפילות 3 פעמים ביום בצבור, בבית המדרש הגדול. גם אחותו של משה יענקל היתה חירשת־אילמת. היא היתה מגלחת ראשי יהודיות זקנות. בעלה, חיים פמפוך היה עגלון. בתה של האלמת היתה ספרית זריזה. היא נישאה לשבתי קרסנובורסקי ולמדה אותו את מקצוע הספרות, בו הוא עסק כל ימיו. אחיו של משה יענקל הספר, היה שמעונקה, הידוע בסוקולי. בנו האחד חיט, עבד בורשה. בתו של שמעונקה הצטיינה בלמודים בבית הספר. היא נישאה לבחור, ספר ממקצועו ובני הזוג היגרו לאורוגויי.

עוד ספר היה בסוקולי בשם שמחה אושינסקי, שנשא לאשה את רייזקה, בת טוביה גונשבסקי, הסנדלר. אחיו של שמחה אושינסקי היה אטלט ידוע בביאליסטוק. שמחה הספר ובני ביתו עברו עם הזמן לגור בביאליסטוק, שם פתח מספרה.

בזמן האחרון, שלפני המלחמה נוסף לסוקולי עוד ספר, בשם מאיר גוזבנדה.

זגגים

מהזגגים הותיקים בסוקולי היה יוסף לייב. (בביתו התגורר הרב הישיש דסוקולי, ר׳ מנחם יונה גוטמן זצ״ל) ובנו איצ׳ה ו־3 משפחות גמז׳ינסקי.

בשנים האחרונות עסקו בזגגות; חיה זלדה ואחיה, דוד שקלרביץ׳ וכן בנימין ראצלאב. בנעוריו היה בנימין ראצלאב פעיל במחתרת הקומוניסטית בסוקולי. הוא האמין, כמו רבים אחרים מבני דורו באותה תקופה, כי ממוסקבה תבוא הישועה למעמד הפועלים וכי היהודים ימצאו את גאולתם רק במסגרת המהפכה הקומוניסטית העולמית.

זה היה ה„אני מאמין״ של ראצלאב ולהגשמת רעיונו הקדיש את כל מרצו ואונו.

בספטמבר שנת 1939 זכה לראות במו עיניו בהגשמת חזונו, עת השתלט הצבא האדום על מזרח פולין. כבעל עבר עשיר בפעולה מחתרתית רתם את עצמו לשרות המשטר החדש ועשה את מלאכתו במסירות ובהתלהבות רבה.

תקופת הזוהר שלו לא העריכה ימים. ב־22 ביוני 1941 פלשו צבאות היטלר לשטחי רוסיה ועד מהרה כבשו גם את סוקולי.

ראצלאב הצליח להצטרף לפרטיזנים שפעלו ביערות בסביבות ביאליסטוק. הוא לחם בקבוצתו של ד״ר דטנר ובן עירנו חיים שמעון לאפצ׳ינסקי.

בשנת 1944 שוחררה סוקולי מהנאצים ואז חכתה לראצלאב עבודה חדשה. בתקופה זו התארגנו כנופיות של לאומנים פולנים. אחת המטרות שלהם היתה לחסל את שרידי היהודים מהמחנות ומהיערות. אז מוצאים אנו את בנימין ראצלאב בין הלוחמים בכנופיות אלה. אולם, עד מהרה נאלץ הוא לברוח מפולין, כי הרגישו בו אויביו והתנכלו לחייו.

בינתיים חלו תמורות מרחיקות לכת בהשקפותיו הפוליטיות. בימים אלה הגיע ממנו מכתב לידי משה מאיק, והנה קטעים מוידויו:

„כבר בסוף שנת 1939 התגנבו אצלי ספקות ביחס לרעיון הקומוניסטי. נתקלתי במציאות וראיתי את הסתירה בין ההלכה והמעשה. הספקות גברו בתקופת היער. שם נפגשתי עם פרטיזנים רוסים צעירים, שהתחנכו במשטר הסובייטי. הכרתי אותם מקרוב ונוכחתי לדעת,

שפועמת בקרבם רוח אבותיהם הפורעים ביהודים. נראה לי בעליל ש־20 שנות המשטר הסובייטי לא הצליחו לחנך דור חדש וטוב מקודמו.

כעת, בערוב ימי, כאדם למוד תלאות ונסיון הנני רוצה שהוידוי שלי ישמש שעור ומוסר השכל לבני הנעורים. אל לכם ללכת שולל אחרי אידיאות ורעיונות נשגבים של שויון וחופש, כדוגמת התורה הקומוניסטית.

אני הגבר שהקדשתי את שנות חיי היפות ביותר לרעיון הקומוניזם ונחלתי אכזבה מרה. מתוך כל אלה נשללה ממני אהדת הבריות והייתי נרדף מאלוהים ואדם".

בנימין ראצלאב חי כיום בארה"ב, נשוי, אב לבנו הלל וסבא לנכד.

עושה חביות

בסוקולי היה רק עושה חביות אחד, בשם אהרון וונדלוביץ'. בביתו היו ילדים מאשתו הראשונה והשניה. מכל משפחתו נשארו בחיים 2 בנים ובת: איסר, יענקל ואסתר חנה.

איסר הסתתר בבונקר ביערות. אשתו הראשונה, בת שייקה וילדיהם נספו.

לאחר השחרור התחתן איסר בשנית ועלה לארץ ישראל. כיום הוא אב ל־3 ילדים.

יענקל היה חייל בצבא הסובייטי. על יסוד הרפטריאציה חזר לפולין ומשם עלה לארץ־ישראל. הוא נשא אשה.

אסתר חנה, בתו של עושה החביות אהרון היתה בגיטו ביאליסטוק ונשארה בחיים. היתה יפה להפליא. במבצע הראשון של הגרמנים לגרש את היהודים מביאליסטוק, היתה אסתר חנה בין עשרת אלפים המגורשים. אחד הגרמנים, שלווה את משלוח היהודים התפעל מיפיה ושאל אותה לגילה. היא ענתה: בת 18 אנכי. חבל, חבל, ענה הגרמני, שיופי כזה ילך לאבוד... לצערי לא אוכל לעזור לך, כי ממלא אני את פקודת הפיהרר.

אסתר חנה היתה במספר מחנות רכוז של גרמניה ונשארה בחיים. לאחר השחרור חזרה לביאליסטוק. היא התחתנה ונסעה לצרפת.

מסגרים

מהזמן שהמסגר והפחח אלתר פינס עבר לגור בביאליסטוק נשארו בסוקולי רק אברהם סרנייביץ המסגר ושני בניו, אלתר וישראל אהרון.

ישראל אהרון סרנייביץ נשאר בבית הוריו ועבד עם אביו. היה לו מלאי גדול של חמרי מתכת ואפניים. הוא התחתן ומצבו הכלכלי היה איתן. לזוג נולדה בת.

אלתר סרנייביץ עבד במסגרות באופן עצמאי. מספר שנים היה בארגנטינה וחזר משם. מצבו הכלכלי לא היה שפיר. היה אב ל־2 בנות נחמדות. הצעירה מהן, ציפקה הצליחה להמלט לברית המועצות לפני פלישת הגרמנים לסוקולי, נגד רצונם של הוריה, שספדו אותה כל השנים, בחשבם אותה כאבודה. מכל בני המשפחה נשארה בחיים דוקא ציפקה, כרצון הגורל.

ציפקה סרנייביץ נישאה לאיש בברית המועצות. לזוג נולדה בת. אחרי המלחמה עלתה המשפחה לארץ ישראל.

רצענים

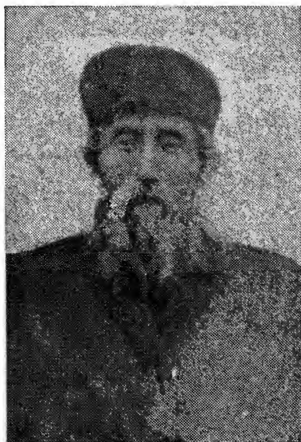
מטובי הרצענים בסוקולי היו, ישעיהו לנגלייב ובניו שמואל, מנדל ואליה. הצעירים רכשו השכלה. שמואל ומנדל היגרו לארגנטינה. אליה נשא לאשה את בתו של בצלאל פליער וניהל בית מלאכה לרצענות באופן עצמאי. לישעיהו לנגלייב היתה גם בת. כל בני המשפחה נספו בשואה. בחיים נשארו רק הבנים, שהיגרו לארגנטינה.

ישראל חיים, עושה החגורות

ישראל חיים רוזמן עשה חגורות ונסע לערי פולין ולתחום המושב ברוסיה, כדי למכרם שם. לעת זקנתו חי מתמיכת בניו, ששלחו לו סעד באופן סדיר מאמריקה. ישראל חיים היה אב ל־6 בנים: הרשל, יואל, ראובן, זליג, יודל ואיצ'ה וכן לבת יחידה, ריקל. 4 מבניו היגרו

צבי ומאטל רוזמן שנפטרו בניו יורק

ישראל חיים רוזמן ז"ל

לארצות הברית. לבן, זליג היה שם בית מרקחת. הבן יודל מת בנעוריו בארצות הברית. הבן הרשל נשא אשה מבריינסק ובנו יחידו, יואל דב נמצא כעת בניו יורק ובעל בית מרקחת שם. הבת ריקל מתה בעת לידתה בביאליסטוק.

יואל דב רוזמן עם משפחתו

עגלנים (יצרני עגלות)

ישראל קשביץ העגלן היה יהודי תם וישר ואב ל־3 בנים ו־2 בנות. בצעירותם, עזרו הבנים לאביהם ליצור עגלות. עם הזמן למד אחד הבנים שיע, נהול חשבונות וקיבל משרה בורשה. הוא גם למד לייצר אבקות אפיה והפיץ אותן בערים שונות.

יום אחד הופיע שיע בבית הוריו כאורח, היה לבוש אלגנטי וקשה להכירו. מאז פתח שיע בביאליסטוק בית חרושת למוצריו ולימד את אחותו את חכמת המקצוע. האחות ניהלה את העסק במקום ושיע נסע כמקודם להפיץ את המוצרים ברבים. שדכנים באו אליו בהצעות רבות ואחת מהן היתה לרוחו.

לבתו הבכירה נתן האב ישראל קשביץ נדוניה הגונה. בנו מנדל, היגר לאמריקה אחרי מלחמת העולם הראשונה. בנו הצעיר חנא, עבד באופן יציב אצל אביו.

עגלן שני היה בסוקולי, הרשל קרבצביץ, בן דרנגר העגלון. דרנגר היה נוסע מספר פעמים ביום לתחנת הרכבת ברצ׳יבורי. הוא בנה בית ברחוב טיקטינר. בנו העגלן הרשל, קיבל נדוניה יפה וקנה מלאי חמרים לבית מלאכתו. הרשל גילה כשרון לרקודים ואף פתח בסוקולי בית ספר לרקודים.

אחותו של הרשל נחמה, בחורה נאה השתתפה בלהקת תיאטרון מקומי, חובבני והופיעה במספר הצגות. בזמן המלחמה נישאה נחמה לאברהם פליער. לאחר גירוש היהודים מסוקולי הסתתר הזוג אצל נוצרי באחד הכפרים, שם נולד להם ילד. מקום הסתתרותם נתגלה וכולם נרצחו.

עגלן שלישי היה בסוקולי יענקל סומוביץ, בן יחיאלקה סומוביץ האופה. הרביעי בשורת העגלנים בסוקולי היה נפתלי פלוט. למעשה היה לו מקצוע נוסף, נפח. היה אב ל־9 בנים ובת. בנו ברלה היה מסגר, בנו זונדל היה ממקצועו אופה, בן אחר למד בישיבה ושנים מבניו עזרו לאביהם בעגלנות.

מעשרת ילדיו של נפתלי פלוט ניצלו אחרי המלחמה רק 4 בנים: זונדל, יששכר,

יענקל וזליג. הם היו במחנות השמדה גרמניים. ישׂשכר׳קע מת שבועיים לאחר השחרור, באוסטריה. זליג היגר לארצות הברית. זונדל ויענקל הגיעו לביאליסטוק. אחרי זמן קצר מת זונדל, תשוש וחולה לאחר המחנות. יענקל נמצא בישראל, התחתן ואב לבן ובת.

חיים פלוט הי״ד

רחל פלוט וביתה שיינה-חינקה

על נפתלי פלוט, מעניין לספר כיצד טיפל יפה באביו הישיש, שנמצא בביתו וכמעט לא היה מסוגל לנוע מרוב ימים. בכל ערב שבת הסיע נפתלי את אביו בעגלה לבית המרחץ, רחץ אותו והסיעו חזרה לביתו. הדבר היה לנפתלי למצוות כבוד אב.

בנאים

לפני מלחמת העולם הראשונה ידועים היו בסוקולי שני בנאים: מוטל בורשטין ומאיר גדליה ביאלוסטוצקי. בזמן שלטון הפולנים, המשיכו לעבוד בבנאות בניהם של הקודמים, יענקל בורשטין ומשה ביאלוסטוצקי.

יענקל ידע ללמוד והקנה לילדיו חנוך טוב והשכלה יסודית. לאחרונה עבר יענקל בורשטין עם בני ביתו לביאליסטוק.

הבנאי משה נשאר בסוקולי עד גירוש היהודים בידי הגרמנים. הוא התגורר בבית אביו, מאיר גדליה, שהיה בעל מספר בתים. בביתו האחר של האב גר הבכור נחום ביאלוסטוצקי, חייט במקצועו ואב לבן ושתי בנות. לאחר מות אביהם נשארו הבנים כיורשים של בתי אביהם.

נפחים בסוקולי

נפחים ידועים בסוקולי היו, לייבל גולדברג ושלושת בניו, ישראל, טוביה ושלמה. וכן אחיו של לייבל, זלמן ושלושת בניו: חיים וולול, אלתר וגדליה; חיים שמעון לפצ׳ינסקי ושני בניו, לייבל וניסל; אהרון אליה ובניו, שלמה, ברצ׳ה ומשה; נחמיה ובניו; משה אייזיק סורסקי

טוביה גולדברג עם רעיתו רחל
עומדים מימין: מלכה, אלימלך, רשקה ושרה

ובניו; ברצ׳ה קפלנסקי ואחיו, קלמן „הופ״; כל אלה הוציאו את פרנסתם בכבוד ממקצוע הנפחות, ניהלו בתי משפחה יפים ומסודרים. חתניו של לייבל הנפח היו למדנים ונבונים. חתנו הראשון, ברל מיאבלונקה, על אף היותו נפח, היה בקי בש״ס. יום יום ובקביעות, למד דף גמרא

שלמה גולדברג ז״ל

נפחיה של האחים ניסל ואריה לפצ׳ינסקי ע״י הסוס יעקב סורסקי

ופרק במשניות. חתנו השני, זרח החנוני והחתן השלישי — חיים בן המלמד, היו שקועים בלמוד תורה.

אהרן אליהו סיינס עם משפחתו

יושבים: אהרן אליהו ורעיתו
עומדים מימין: דב, חנה, שרה, שלמה, נפתלי פלוט ורעיתו רחל, חנה חיה ומשה

נגרים בסוקולי

נגרים בסוקולי היו, אליהו בורק, שני בניו וחתנו הרשל שדלינסקי. הרשל היה אמן במלאכתו. הוא קנה מחצית הבית משכנו לייזר סוקולוביץ והגדיל את בית המלאכה שלו.

להרשל היה בן יחיד, ברוך׳קה. בזמן גירוש היהודים מסוקולי, נורה ברוך׳קה למות בידי השוטר הפולני קונופקה, שראה אותו בורח לכוון הכפר ויפיך.

איצ׳ה בראן (זוסטרס) יצר מיטות, שולחנות, ארונות וארגזים, בעיקר עבור אנשי הכפרים הסמוכים והיתה לו הכנסה נוספת מעסקי חלב. מכל העסקים שלו, אורח חיי משפחתו היה צנוע ופרולטרי, בהשואה לנגרים אחרים, כדוגמת הרשל שדלינסקי.

דניאל אַיין היה, מטובי הנגרים. הוא ייצר רהיטים יפים והעבודות שלו היו מדויקות להפליא. היה אטי במלאכתו, שבצע בעזרתם של 3 בניו. אחד מבניו שירת בצבא הפולני עד פרוץ המלחמה ונפל בשבי הגרמנים.

את בתו, בת ה־14 של דניאל אנסו הגרמנים בכניסתם לסוקולי. מכל אנשי משפחתו נשאר בחיים רק בנו הצעיר, איסרקה, שהיה במחנה ההשמדה וניצל בנס.

טפסנים

טפסן ותיק היה „ראובן הטפסן". בעלי האחוזות בסביבה הכירוהו כמבצע עבודות טפסנות מעולה והתיעצו בו בתכניות בניה של בתים ומבני משק.

ראובן הטפסן ערך תחשיבים, של עבודות יעילות ומשתלמות, לשביעת רצונם של לקוחותיו הרבים, שהעריצוהו ממש.

בזמן שבנו את בנין בית המשפט בסוקולי, הזמין מנהל הבניה, מניקובסקי, את ראובן לפקח על העבודות ועל צוות המבצעים, למרות היותו זקן ותשוש.

היו בסוקולי עוד 2 טפסנים: מרדכי קצ'ובה ונתן, חתנו של מרדכי שלמה בלושטיין. הם עבדו בהתמדה והוציאו פרנסתם בכבוד.

בזמן האחרון לא היו עוד טפסנים בסוקולי.

בעלי אמרות שפר

לסוג האנשים בעלי כושר בטוי, מספרי בדיחות והלצות, ספורי אלף לילה ולילה היו שייכים: בריש השוחט ובנו ירחמיאל ויינקרנץ, הענעך, בן אברהם יצחק השוחט, משה ליפא שולמייסטר, חיים סומוביץ, אליה לנגלייב, צאלקה רכלסקי, פישל רכלסקי והרשל בריל.

בשנים עברו היה מפורסם בסוקולי בדחן ובעל אמרות שפר, אלעזר ביאלוסטוצקי (פעלטס). הלצה אחת זוכר אני מפי אלעזר פעלטס. הוא חזר אז מארצות הברית, שם בילה זמן קצר. בבית הכנסת הקיפו אותו החבריה ובקשו ממנו לספר על הרפתקאותיו באמריקה. פתח אלעזר את פיו ואמר:

„ראיתי ונוכחתי, שאין אתי כל הצלחה בסוקולי ואני נכשל עוד בטרם אתחיל לעשות דבר מה. פשוט הייתי ביש גדא, כפי שאמר אבן עזרא: „לו הייתי מתחיל מסחר בנרות, בודאי לא היתה השמש שוקעת לעולם, לו הייתי סוחר בתכריכים, בודאי ובודאי לא היו הבריות מתים... חושב אנכי וחושב, כיצד להערים על הביש גדא שלי?!... אמרו חכמינו זצ"ל בפירוש, „משנה מקום, משנה מזל". שמעתי אם כן לעצתם... אומר ועושה! כדי להפטר אחת לתמיד מהמזל הרע שלי, התגנבתי חרש בלילה מביתי, מבלי אומר ודברים ואפילו הס מלהזכיר לזוגתי, בידעי, שאין רזא דרזא אצל הנשים, ושחלילה יוודע הדבר לשונא — מזלי הביש...

אפל וקודר היה הלילה וצאן קדשים בסוקולי התהפכו על מטותיהם באשמורת לילה השניה כשיצאתי מביתי וברחתי לעולם החדש — לאמריקה. אני אך הגעתי לפני פסל החרות ומי חושבים אתם יוצא לקראתי בחבוקים?!.... כן נחשתם נכונה! הביש גדא שלי הקדימוני בדרכי והלך אחרי כצל, שם דוקא, בארץ הזהב."

אלעזר פעלטס היה אב ל־2 בנים ובת. למדתי בחדר עם בנו הצעיר הענעך, אצל הרבי איצ'ה מאיר גולדע. הענעך היה בין התלמידים המצטיינים בלמודים. הוא נבחר ע"י חבריו — למלך. כולם נשמעו לפקודותיו ומלאו בקפדנות אחר הוראותיו. הבנים היגרו לארצות הברית והעבירו לשם את הוריהם ואחותם היפה.

לא ידוע לי, באם גם הפעם לוה את אלעזר פעלטס הביש גדא — לאמריקה. כפי ששמעתי כאן בישראל, הגיע אלעזר לפני עשרות שנים לירושלים ונפטר בשיבה טובה.

ת.נ.צ.ב.ה.

יזכור

אל מלא רחמים, דין אלמנות ואבי יתומים, אל נא תחשה לדם ישראל שנשפך כמים, תן מנוחה נכונה על כנפי השכינה, במעלות קדושים וטהורים, כזוהר הרקיע מאירים ומזהירים, לנשמותיהם של שש מאות רבבות אלפי ישראל, ובתוכם כאלפיים בני הקהילה הקדושה **סוקולי**, אנשים, נשים, ילדים, ילדות ותינוקות שנהרגו ושנשחטו ושנשרפו ושנטבעו ושנחנקו ושנקברו חיים בידי מפלצות הצוררים הגרמנים ומשרתיהם הרשעים — פולנים ואחרים שר״י (שם רשעים ירקב) במחנות הריכוז ותאי הגזים בטרבלינקה, אוישויץ ומידנק, ביערות בבונקרים ומחבואים בסוקולי והסביבה.

כולם קדושים וטהורים בגן עדן תהא מנוחתם. לכן בעל הרחמים יצרור בצרור החיים את נשמותיהם, ה׳ הוא נחלתם, ויזכור לנו עקדתם ותעמוד לנו ולכל ישראל זכותם, ארץ אל תכסי דמם, ואל יהי מקום לזעקתם, והקדושים לזכרון תמיד נגד עיניך צדקתם, יבואו שלום וינוחו על משכבותם **ונאמר אמן.**

עמוד דום!

רבים, הוי מה רבים המקומות בהם מפוזרים העצמות והאפר של יקירינו, שנרצחו בידי הנאצים ועוזריהם ולא זכו לקבר ישראל.

יהיו נא להם דפי זכרון אלה ליד ושם.

שור! אתה האבל והיתום! הסתכל ותור במו עיניך את שמותיהם וכאלו התהלכת בין קברותיהם בבית העלמין.

פה שוכנים הם:

אביך, אמך, ילדך, אחיך ואחותך, סבא וסבתא — הרוגים, ירויים ותלויים, חנוקים ושרופים. פסע בדממה, חרש, חרש. נסה להעלות בדמיונך לכל הפחות שמץ, מהזוועות, היסורים, המכאובים והסבל שעבר עליהם.

עיניהם נעוצות בך, מבטיהם מזכירים ותובעים. זכור אותם, זכור! חרות בקרבך ובנשמתך זכרון קדושיך, כמצבה!

זכור ואל תשכח!

לוח זכרון במרתף־השואה על הר ציון בירושלים

רשימת קדושים, הרוגי סוקולי

א

איין דניאל, אשתו פרומה, בתם צפורה ושני בניהם
איצ'קובסקי חייה
איצ'קובסקי שמחה
אולשה צבי, אשתו אסתר לאה
אולשה שלמה
אולשה יצחק, אשתו בילה, בניהם חיים ויעקב
אולשה מיכאל, אשתו מאשה ובנם גרשון
אולשה משה, אשתו רחל, בתם צפורה
אולשה זאב, אשתו ליזה, בתם סימה
אולשה חנה, בעלה משה זלברג, בנם שמואל
אולשה שפרה, ילדיה פסח ושרה
אולשה שרה מרים
אפלבאום אידה, בעלה וילדיהם
אופרשטיין אלטע, בניה ניסן ויהושע
אופרשטיין טוביה, אשתו ושני ילדיהם
אופרשטיין יששכר, אשתו צביה וילדם
אוקון בנימין, אשתו דובה וילדיהם
אוקון חנן, אשתו מושה ושני ילדיהם
אוקון אריה, אשתו בילה, בתם מלכה, בניהם מאיר ואליהו
אוקון משה, אשתו מרים, בנם יעקב
אוקון מינדל (אשתו של נחמיה) וילדיהם
אוקון שמואל ואשתו
אוקון דב,אשתו וילדם
אוקון גושה
אוקון רבקה בילה, בעלה ושני ילדיה
אוקון צבי
אוקרונגלי יעקב, אשתו חנה, ילדיהם דבורה ושלמה

ב

בורוביץ אברהם, אשתו שרה
בורוביץ מאַשה, בנותיה רחל ומלכה
בורוביץ נחום, אשתו חנה, בניהם יהודה ודוד
בורוביץ אהרן, אחיו זאב ואחותיהם
בורשטיין אברהם, אשתו דינה, בניהם מוטל, אייזיק, ארבע בנותיהם
בורק אליהו, בנו חיים יצחק
בורק אהרן זאב, ואשתו
בזשוזובסקי דינה
ביכר יצחק, אשתו ליבה, בתם זלטקה
ביאלוסטוצקי לאה, ילדיה יעקב וזיסל (מתוקה)
ביאלוסטוצקי נחום, אשתו וילדיהם
ביאלוסטוצקי אריה ואשתו
ביאלוסטוצקי משה, אשתו וילדיהם
ביאלודבורסקי אבא, אשתו, בנותיו גננדל וקיילה
ביאלודבורסקי חיה לאה, בנה אלימלך
ביאלה חייקל, אשתו וילדיהם
בידנוביץ זלמן אריה, אשתו ובנותיהם שרה ורחל
בידנוביץ רחל ושני ילדיה
בידקו יעקב, אשתו שרה רחל
בידקו אלתר, אשתו ינטה ושני בניהם
בלושטיין יחיאל, אשתו מלכה
בלושטיין יוסף, אשתו מיכאלה, ילדיהם מרדכי משה והינדה
בלושטיין אריה, אשתו ושלושת ילדיהם
בלושטיין דוד, אשתו וילדם
בלושטיין שמואל, בנותיו מרים רשקה, אסתר, פרומה שרה, רחל ובנו שלום
בלומנבלט אריה, אשתו, ארבע בנותיהם
בלומנבלט חיים, אשתו אידקה
בלומנבלט ראובן, אשתו וילדם
בלומנבלט (אשתו של מאיר) וילדיה
בלומנבלט חיים (בנו של מאיר) אשתו וילדיהם
בלומנבלט יחזקאל, אשתו
בלומנקרנץ פאלק, אשתו בשקה וארבע ילדיהם
בלומנקרנץ ראובן, אשתו ושלושת ילדיהם
בקלרובסקי דרובנה, בתה בריינה
בקלרובסקי בשקה, בעלה מאיר

בקלרובסקי זאב, אשתו וילדיהם
ברן זוסל, אשתו דובה ושני ילדיהם
ברן טוביה, אשתו ובנו שמואל
ברן יצחק, אשתו פרלה, ילדיהם דב, שמואל ופרומה
ברן אלתר, אשתו ובנם דב
ברבינסקי משה, אשתו ליבה ושני ילדיהם
ברלינר חנה
ברלינר זיידל, אשתו ושני ילדיהם
בריל צבי ואשתו
בריל ליבה, בנה אשר

ג

גולדברג דובקה
גולדברג (אשתו של יעקב)
גולדברג אברהם, אשתו מלה
גולדברג ישראל, אשתו שפרינצה, בנו זלמן
גולדברג טוביה, אשתו רחל, בנותיהם שרה, רשקה, מלכה, בניהם אלימלך וחיים אליעזר
גולדברג חיה
גולדברג בילה וילדה
גולדברג שלמה, אשתו מלכה לאה
גולדגרד (בת החסיד דוד שלמה) ילדיה פנחס ושושנה
גולדוסר חיים ברוך ואשתו רשקה
גולדשטיין גיעניה, בתה הלה
גולדשטיין בולק, אשתו צביה וילדם
גולדשטיין משה דב, אשתו הטל וילדיהם יצחק, אהרן וצילה
גוזבונדה מאי̈ר, אשתו וילדם
גוטמן רפאל, אשתו דינה ובתם
גוטמן לאה
ד"ר גוטנפלן דוד
גולדין אלתר, אשתו שושה, בנם חיים
גולדין אלתר, אשתו שרה, ושלושת ילדיהם
גולדין יעקב, אשתו מרים
גונשק ראובן, אשתו רבקה, בנם שמואל
גורקוביץ יעקב צבי, אשתו פרומה, ילדיהם רחל ושלמה
גורקוביץ לאה, שתי בנותיה
גינזבורג יונה, אשתו צלינה, בתם אביבה

גינזבורג אלתר, אשתו אידה
גרוסמן רבקה ובעלה
גריצ'ק יעקב משה, אשתו שרה הניה ונכדיהם יהודה
גרינברג יוסף
גרינברג משה, אשתו אביבה ושני ילדיהם
גרינברג פרל גיטה
גרינברג שלמה, אשתו גיעניה ושני ילדיהם
גרינשפן יצחק מאיר ואשתו פרל

ד

דבורקוביץ יעקב, אשתו חיה שרה, בתם אידקה
דבורקוביץ חיים דוד, אשתו טובה, בנם ישעיהו, בנותיהם חוה וליבה
דז'עז'ה בילה גיטה וילדיה
דיגולץ אלתר, אשתו טובה ובתם
דכוביץ חיים ואחותו
דכוביץ ישראל, אשתו חיה, ילדיהם אלתר, אהרן, מנדל ואחותם

ה

הודשר יוקל, אשתו יוספה ובנם
הרשמן ישראל, אשתו ליבה, בניהם מרדכי וחיים
הרשמן דוד שלמה, אשתו וילדיו

ו

ונדולוביץ גיטה, ילדיה פייוול, דוד, זיסקינד, מרדכי, רבקה, שושקה וזיסל
ונדולוביץ חנה (נורז'ץ)
וולקוביץ אליעזר ומשפחתו
ויטריול אליהו, אשתו רוזה, בניהם יעקב וישראל
ויטריול צבי, אשתו אלקה וילדם
ויינקרנץ אליהו, אשתו שרה, ילדיהם פשקה, חיה דבורה, גדליה ויונה
ויינקרנץ חנה
ויינקרץ חיה

ויינקרנץ ירחמאל, אשתו וילדיהם
ויינשטיין שמואל, אשתו רחל
ויינר צבי, אשתו חיה (בורשטיין) וילדם
ויסוצקי אביגדור, אשתו שיינה וילדיהם
ויסוצקי דוד, אשתו פשה (לב) וילדם
וסרמן רחל, בנה ראובן
ופניארסקי צביה ובנותיו
וראַן אברהם, אשתו שושנה (סוקולוביץ) ובנותיהם

ז

זילברשטיין צבי, אשתו אטקה
זילברשטיין צבי, אשתו וילדיהם
זיפק חיים צבי, אשתו וילדיהם
זלוטקו יוסף, אשתו שושנה וילדיהם
זלוטקו שבתי, אשתו חוה וילדיהם
זלצר בנדיט, בניו משה ואריה
זש'ולטי אהרן, בנו דוד
ז'ולטי חיים, אשתו פלה
ז'לזו אברהם ובתו אסתר
ז'ליזר דוד, אשתו רחל לאה
ז'רבקובסקי חיה יהודית, בנה דב, בנותיה שיינה, שרה

ח

חורובסקי זיידל, אשתו וילדיהם יהושע ושיינה

ט

טבק מנחם, אשתו לאה, ילדיהם שלמה והינדה
טבק פסח, אשתו שרה, ילדיהם צפורה, טובה, פנינה, משה, צבי ודב
טופור יצחק מאיר, אשתו ליבה ובתם נחמה
טשרני אברהם, אשתו וילדיהם
טשרני זוסל, אשתו טובה לאה וילדיהם

טשרני משה, אשתו שושה צפורה
טשרני מאיר ואשתו
טשרנצקי חיה רחל, ילדיה רייצה, הינדה, קריינדל וקלמן
טשרנצקי נתן, אשתו זהבה ובנם דוד שלמה
טשרנצקי אליעזר, אשתו דבורה
טשרווניץ דובקה, ילדיה יעקב אליעזר ורבקה
טשרווניץ יחזקאל, אשתו מלכה וילדיהם
טשרווניץ מינה ובנה יוסף

י

יוכלסקי אלתר, אשתו וילדיהם
יופק יוסף, אשתו וילדיו
יופק (אמו), ילדיה יעקב, זונוול וישראל
יופק מוטל ואחותו חיה
יוזביץ מרדכי, אשתו פנינה, בנותיהם בשה וצפורה
יוזביץ פרדל וילדיה
ילין אלתר, אשתו וילדיהם
ילין זיסל ובנה אפרים
יכנס זלמן
יכנס פרדל וילדה
ינוביץ יעקב, אשתו חנה וילדיהם
ינובסקי גיטה
יסקולקי שלמה, אשתו רבקה ובנם אריה
יסקולקי קלמן, אשתו צירל וילדם
ישמח צבי, אשתו פרדל ובנותיהם

ל

לב (אמא) ובנה אהרן אליהו
לב חיה, ילדיה יהודית ואליהו
לב לאה (אשת יהודה)
לב בשקה ובנותיה
לב אריה, אשתו וילדיהם
לב שמואל אריה, אשתו דבורה, ילדיהם מנדל וחיה שרה
לב שבתי, אשתו מלכה ובנם קדיש

לב רבקה ובניה ישראל ישעהו וברוך
לוין יצחק, אשתו פרדל (ביאלודבורסקי) ובתם יהודית
לובזובסקי אלתר, אשתו ליבה (לחובר) וילדיהם
לוקיטק, אשתו וילדיהם
לובוביץ הניה (סטודניק)
לובוביץ חיים, אשתו חיה ליבה ובניהם ראובן ואליעזר
לורינסקי נחמיה, אשתו וילדיהם
לורינסקי אליעזר ואחותו
לחובר מינדל ובנה ניסן
לחובר טובה, בעלה ליאון וילדם
ליטווק שמאי, יעקב וישעיהו
ליטבר ליבה (זילברשטיין) וילדה
ליכטנברג חיה שרה ובעלה נתן
ליכטברג אביגדור, אשתו וילדם
לנגלייב ישעיהו, אשתו ובתם אסתר
לנגלייב אליהו, אשתו דובה וילדיהם
לפצינסקי אריה, אשתו שרה ובתם צפורה
לפצינסקי אברהם, אשתו וילדיהם
לפצינסקי ניסן, אשתו שירקה וילדיהם
לפצינסקי חיים שמעון, אשתו יפה
לפצינסקי ניסן, אשתו הינדה לאה
לפצינסקי אבא, אשתו חיה צפורה וילדיהם
לפקובסקי אברהם, אשתו חיה וילדיהם
לפקובסקי חיים גרשון, אשתו, ילדיהם ואמם
לקס זישה, אשתו בובצ'ה (רטשקובסקי) וילדיהם

מ

מאיק ישראל, אשתו דינה, ילדיהם שמואל ויונה
מאיק ציפה
מונקרז' פישל, אשתו דבורה, כלתם ונכדם
מורשקיביץ יחזקאל, אשתו שיינה רבקה, ילדיהם ישראל, רחל ולאה
מורשקיביץ יצחק, אשתו שירקה וילדיהם
מורשקביץ אסתר, בעלה וילדיה
מורשקביץ רשקה, בעלה וילדיה

מורשקביץ אבא, אשתו וילדם
מזוביץ צבי דב ואשתו
מייזלר יהושע זאב, אשתו אלטה יוספה, ובנם יעקב קופל
מילנר פרומה (גרינברג) וילדם
מירון לולק, אשתו דובה (רוזנוביץ)
מלאך בצלאל, אשתו וילדיהם
מלון יוסף, אשתו וילדיהם
מלון מוטקה
מלון יוסף, אשתו, בנם זאב ובתם
מקובסקי שלום, אשתו מניה ובנם דוד
מקובסקי יצחק, אשתו וילדיהם
מקובסקי דינה
ד"ר מקובסקי נחום
מרגלית

נ

נובק אלתר, בנו שמואל
נובק משה, אחותו דבושה
נורז'ץ אברהם, אשתו טעמה, בנותיהם שרה, לאה וחנה
נורז'ץ דב, אשתו זהבה, ילדיהם שמואל וצפורה
נייבורג בנימין
נייבורג גיטה ובתה רחל
נייבורג זיידל ואשתו
נייבורג משה
נמזינסקי אלתר, אשתו סימה וילדיהם
נמזינסקיצבי ואשתו (רדזילובסקי)
נמזינסקי חיים זליג, אשתו וילדיהם
נמזינסקי (אמא) בניה שמואל, דוד ויונה ובתה
נמזינסקי יוסף, אשתו שיינה, בנותיהם צפורה, גיטה, אסתר וזיסל

ס

סגל פראדל
סגל חנה'לה
סגל יהודה, אשתו רחל וילדיהם
סומוביץ יחיאל, בנו חיים
סומוביץ יעקב, אשתו בילה

סומוביץ צבי, אשתו עדזה וילדם
סומוביץ יצחק, אשתו וילדם
סוקול בלומה, בניה משה וישראל
סוקול דב, אשתו וילדיהם
סוקול זלמן, אשתו צפורה וילדיהם
סוקולוביץ אברהם ואשתו
סוקולוביץ הלל'קה, בניו ישראל, מאיר ושמחה
סוקולוביץ יהודה, אשתו לאה וילדם
סוקולוביץ יחזקאל, אשתו וילדם
סוקולוביץ מלכה לאה ובתה צפורה
סוקולוביץ, משה, אשתו הדסה וילדיהם
סקולוביץ חינקה, צפורה ואחותה
סוקולק מרדכי, אשתו צביה
סורסקי חיים, אשתו רייזל דבורה וילדם
סורסקי יעקב, אשתו ינטה, ילדיהם נחמיה, חנה, פראדל, דובה ואברהם
סורסקי מרדכי, אשתו פרומה
סטודניק גרשון, אשתו אסתר, ילדיהם שמשון, יונה וחיה
סיינס דב, אשתו ליבה ובניהם חיים וצבי
סיינס יהושע, אשתו וילדם
סיינס משה צבי, אשתו חוה, בניהם חיים ויעקב
סיינס שלמה, אשתו חיה
סירקים בילה
סלודקי אלתר, אשתו רחל
סלודקי אהרן יהודה, אשתו גיטה וילדם
סלודקי ישראל, אשתו וילדם
סלומסקי מאיר, אשתו רחל
סלומסקי אברהם
ספירוביץ יעקב, אשתו ליבה וילדיהם
ספירוביץ ישראל, אשתו וילדיהם
ספיבק דב, אשתו וילדיהם
ספקטור אברהם, אשתו רחל, ובניהם זאב, פייוול, צבי זוסל, משה ויוסף יעקב
ספקטור מוטל, אשתו אטיה וילדם
ספקטור מרדכי שמואל, אשתו וילדיהם
סרנ'ביץ אברהם, אשתו מלכה
סרנ'ביץ אלתר, אשתו שיינה ובתם ינטה

סרנ'ביץ ישראל אהרן, אשתו שיינה וילדיהם
סרברולוב יוסף, אשתו פראדל, ילדיהם מאיר, שרה טריינה, לאה ורחל

ע

עלינוביץ יצחק, אשתו וילדיהם
עלנברג ברוך, אשתו וילדיהם
עסטרוביץ יצחק, אשתו הדסה, ילדיהם חנה ושלום
עסטרוביץ שבתי ואשתו

פ

פאיוס אלתר, אשתו צפורה ובתם ליובה
פיאנקו אברהם, אשתו קנטשה (בורוביץ) וילדיהם
פינקלשטיין אסתר ובנה חנן
פלוט נפתלי, אשתו רחל, ילדיהם זונדל, דב, שלמה, יששכר, נחום יהודה, יפה, ואריה
פליער אברהם, אשתו נחמה וילדם
פליער חיים יצחק, אשתו דבורה, ילדיהם שושנה, רחל, עלקה ושלמה
פליער מלה ובתה הניה
פליער נשקה, ילדיה חיה, מרדכי ואהרן
פליער בצלאל, אשתו שרה, ילדם מאטל ובשקה
פליער שמואל, אשתו בשקה וילדיהם
פבזנר רחל (גוטמן)
פרידמן (המורה)
פריימן מיכאל, אשתו נחמה (גולדין) וילדם

צ

ציבק דב ובנו אליהו
ציבק יהודה ובנו שמואל חיים
ציבק צביה, בובצ'ה ודבורה

ק

קאווקה מלכה
קאטשובה מאיר, אשתו שרה ובתם
קאלינה יצחק, אשתו דובקה

קאלינה אסתר רבקה
קאליפוביץ שלמה יעקב, אשתו שיינה רייזל, ילדיהם יהודית ואהרן יהודה
קובילינסקי מאיר, אשתו וילדיהם אהרן ופרומה
קובילינסקי מאיר, אשתו רחל לאה וששת ילדיהם
קוזה לודקה וסטפה
קוזשול שלום, אשתו צפורה ובנותיהם
קוזשול ראובן ואחותו מרגלית
קוזלוביץ שלום, אשתו רחל, בנותיהם צפורה וברכה
קולודז'נסקי זליג, אשתו הניה
קולודז'נסקי שרה וילדיה
קולודז'נסקי חיים ובתו
קולודז'נסקי חנניה ואשתו
קולודז'נסקי יעקב, אשתו וילדיהם
קומטשבסקי קלמן, אשתו חיה שרה ובנם משה
קומטשבסקי דב, בנותיו יהודית, מאטל, שרה
קומטשבסקי אריה, אשתו נחה, ילדיהם מאטל, חיה, עלקה ובנם היחיד
קומטשבסקי דב, אשתו וילדיהם
קוסטשבסקי יצחק, אשתו שרה רחל, ילדיהם פייגה רבקה ודוד
קורק ישראל, אשתו גיטה וילדיהם
קירשנבאום שמחה וילדיו
קניגסברג חנה רייזל
קפיטובסקי זאב
קפלן דב אריה, אשתו ובניהם
קפלן זיידקה
קפלן זיידקה, אשתו ציפה, ילדיהם אריה, שרה וישראל
קפלן שמואל, אשתו וילדיהם
קפלן אליהו, אשתו קיילה
קפלן דוד, אשתו טובה וילדיהם
קפלנסקי יעקב ובנו אברהם
קפלנסקי דב, אשתו וילדיהם
קצרוביץ שרה מלכה, בנה אשר
קרביץ שמואל צבי, אשתו הינדה, ילדיהם שושקה, הדסה, שפרה, שיינדל, מאיר, יוסף ושאול דוד
קרבצביץ שלמה יעקב ואשתו צפורה
קרבצביץ צבי ואשתו
קרבצביץ שלמה, אשתו לאה, בניהם פישל ואברהם

קרסנובורסקי אריה, אשתו שבע וילדיהם
קרסנובורסקי שבתי, אשתו חיה וילדיהם
קרקוביאק פייוול, אשתו וילדיהם
קרושננסקי מרים, ילדיה מייטה, זאב ואריה
קרושננסקי שמואל, אשתו חנה (בארן) וילדם
קרושננסקי יעקב, אשתו אסתר ובתם בשה רבקה
קרושבסקי יעקב, אשתו אלקה וילדיהם
קרושבסקי ראובן, אשתו וילדיהם
קרושבסקי מרדכי, אשתו וילדיהם
קרושבסקי דב, אשתו רייזל וילדיהם
קרנצל מינדל וילדיה
קרנצל ברוך
קשביץ, בניה יהושע וחנן

ר

ראדזילובסקי אלתר, אשתו חיה וילדיהם
ראטשקובסקי אלתר, אשתו הינדה, ילדיהם טריינה, זיידל וחיים צבי
ראכלסקי יעקב יצחק, אשתו וילדיהם דב, משה, טריינה
ראכלסקי יעקב, אשתו דובה
ראכלסקי בנימין
ראכלסקי יצחק, אשתו אסתר שיינה
רוזנוביץ אליעזר ואשתו
רוזנוביץ בן־ציון, אשתו רחל וילדם
רוזנוביץ יצחק, אשתו וילדיהם
רוזמן יצחק, אשתו שרה ושלושת ילדיהם
רוזנצוויג שמואל, אשתו וילדיהם
הרב רוזנבלום יוסף, אשתו וילדיהם
רוסכצקי שלמה, אשתו, ילדיהם מאיר, ליבה וצפורה
רובינשטיין גדליה, אשתו דבורה וילדיהם
רודוביץ חיים, אשתו, ילדיהם איסר, מנוחה, שושנה ולאה
רודוביץ חיה רבקה (לב), בנותיהם יהודית ושרה

ש

שדלינסקי צבי, אשתו ובנם ברוך
שוסטק מרדכי אהרן, אשתו שרה
שוסטק אברהם, אשתו וילדם
שולמייסטר משה ליפה, אשתו נחה
שוליך יוסף, אשתו חיה זלדה ושלושת ילדיהם
שורצברד אליהו, אשתו וילדיהם
שורצברד דוד, אשתו אסתר גיטה, ילדיהם אברהם שלמה, חיה
שויצ'ניק טובה דבורה וילדיה
שפס, אשתו וילדיהם
שפירא יעקב, אשתו אלתה ובנם שלמה
שפירא חיים אליעזר, אשתו צביה ושלושת ילדיהם
שפירא חיים אליעזר, אשתו וילדיהם (מזמברוב)
שפירא יוסף, אשתו אידה, בניהם צבי ומוטל
שפירא מרדכי, אשתו פעשה, בתם בובצ'ה
שפירא קיילה
שפראן מוטל, אשתו פשה ובתם בובצ'ה
שקלארביץ דוד

אחרי מיתתו של שמאי לבבי ז״ל

ב־8 לאוקטובר 1956 נפטר שמאי גוטמן ז״ל. יזכור שנדפס בעתון „חרות״ ב־8 לנובמבר 1956 ליום השלושים לפטירתו של שמאי גוטמן (לבבי).

לפני שלושים יום הלך מאתנו בגיל שבעים וחמש ר׳ שמאי לבבי ז״ל, תושב ותיק של רמת־גן ואחד ממיסדיה הראשונים. יליד סוקולי הסמוכה לביליסטוק. אח של רפאל גוטמן ז״ל ראש ועדת התרבות של הגמינה הורשאית ומחבר הרבה ספרים פדגוגיים שנספה הוא ואשתו באופן טרגי בגיטו הבילסטוקאי הי״ד. נצר למשפחת רבנים בישראל. בעודו עול־ימים והוא כבר אחד המשתתפים ב„ועידה המינסקאית״ הידועה, מפיץ רעיון הציונות לכל מי שבא עמו במגע, בימים ההם, והוא בעל בית מסחר מבוסס בביליסטוק, והנה עברה השמועה ששמאי גוטמן מפרק את מסחרו המבוסס ועולה עם משפחתו לארץ — כבעל־הון. בארץ עברה עליו תקופה רבת־סבל, הוא אבד את הונו, אך לא נפל בכוחו, וכציוני הוא מעפיל שוב, ולבסוף הוא נקלט ברמת־גן בונה שם את ביתו בצדק, מקים דור מתערה בישוב־הארץ, מביא אח ואחות, שכיום הם חקלאים ותיקים בבאר־טוביה ורעננה, זוכה לראות את הארץ בבנינה, והקמת מדינת ישראל. גם את המאבק לחיי חופש ודרור בארץ ומחוצה לה, והוא בשורות של תנועת ז׳בוטינסקי. שלום לעפרו.

אברהם גולדראט

דברים אחדים לזכרו של ראובן לב ז״ל

מתוך דברי הספד ליום הזכרון הראשון

היה איש, איש סוקולי, ראובן לב — ואיננו עוד.
וגדול הכאב והצער על איש חמוד זה שנעקר מאתנו.

ראובן לב — סימל בעצמו ל ב ט ו ב — מחונן היה במעלות ובמידות טובות, מעורב בין הבריות, מיצר בצער חברו, שמח בשמחת הזולת, ענו וצנוע, צדיק במעשיו וחסיד באורחות חייו בהליכותיו עם כל אדם.

ואולם, השבח המיוחד שאפשר להגיד על אדם נעלה זה והמאפיין אותו הוא: ידיד כולם היה. מי מאתנו לא הרגיש בראובן לב ידיד אמת בנפש. כל אחד מאתנו ידע שמלבו הטהור של ראובן לב בוקעת אהבה זכה וצלולה לכל הנברא בצלם, לכל אדם מישראל וביחוד קשור היה בעבותות אהבה, רעות וידידות עם כל יוצאי עירו, היתה זו אהבת ראובן לב — אהבה שאינה תלויה בדבר. אהבה טבעית — שאינה נקנית אף אינה מקננת אלא בלב טהור של אדם גדול.

וראובן לב זכה להיות מופת לרבים, לכולנו בטוב לבו, באהבת האדם, בישורו וזכות נפשו — למרות שהחיים לא פנקו אותו כלל ועיקר. רבות שבעה נפשו אכזבות, צער ותמרורים — ולמרות כל זאת נפשו ולבו לא נפגעו על ידם במאומה. קשיי חייו ודרך־קוצים שהיו מנת חלקו עלי אדמות לא העבירוהו על דעתו ועל מדותיו הטובות. יש ולפעמים יסורים משפיעים לרעה על אופיו של אדם, הוא נעשה קשוח־לב, בלתי סובלני, אולם בראובן לב ראינו את ההפך מזה, כאילו הוא נזדכך ונתעלה על ידם. לב קיבל את יסוריו —

באהבה, לא בעט בהם, לא נעשה פסימי ואפילו לא ראה את העולם ואת האדם דרך משקפת — של רוע לב ועוות דין. להיפך, ראובן לב לא התאונן אף פעם, לא הפך מר נפש, מאוכזב ומתיאש מן החיים ומן האמונה שבאדם. אדרבא, תמיד היה שרוי במצב רוח טוב, חיוכו לא סר מעל פניו ותמיד קיבל כל אדם בסבר פנים יפות ושמחות, כי נפשו חוצבה ממקור השמחה והאופטימיות. הוא ראה תמיד את הטוב באדם ואת הזוהר בבריאה. ואם אומנם יש והסבל נפל בגורלו — נשא את סבלו בדומיה, הבליג על צערו והמשיך בדרכו — דרך התום והאמונה. ראובן לב היה שקוע ראשו ורובו בעולמות של רוח וחסד ואמר לנפש: „מה ערך לסבל צער של יחיד — העיקר, להבליג, להתרומם אל על, לערוג למשהו עילאי נאצל ונשגב."

ראובן לב
נולד בשנת תר"נ 1890 בסוקולי.
נפטר י"ג אדר ב' תשי"ט 1959 בתל־אביב

והשקפת עולם זו באה לידי ביטוי בעבודתו הספרותית. לא לחנם משך ראובן לב גם בעט סופר, פרסם יצירות שירים ופיוטים על החסידות, על השמחה השרויה במעונם של טובים וצדיקים. כל יצירה שלו שפעה אופטימית, אמונה באדם והטוב השורר בעולם. כזה היה בחיים וכזה היה האיש גם בכתיבתו. כי מי כמונו הכירו אותו ואת אופיו הנעלה. כידיד מבאי ביתנו, ידענו להעריך את האדם ביקר זה. כל מה שיצא מתחת עטו כאילו התנגן מאליו כי מנשמה מתנגנת יצאה. באדם זה מתקיים: „אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה".

כזה היה האיש, יושר, צדק לב — ושמחה. וכמה גדול הכאב לבני עירו, יוצאי קהילתו המתאספים הפעם — וראובן לב איננו עוד אתם. אנו מתיחדים עם זכרו הטהור ואילו את דבריו המלהיבים והנעימים — לא נזכה עוד לשמוע. מקומו נתיתם — ואין תמורתו. נדם הקול, מי כמונו מרגישים בגודל האבדה הזאת.

„היה איש וראו איננו עוד ושירת חייו באמצע נפסקה".

שירת חייו של ראובן לב נפסקה באמצע — נישא את זכרו בלבותינו מתוך רגש של כבוד, חיבה והערצה. תהי נפשו צרורה בצרור החיים של האומה.

שרה נשמית
קיבוץ לוחמי הגיטאות

מתוך דברי הספד ליד ארונה של מאשה קפלנסקי

כה מעטים נשארנו אחרי טבח קהילותינו באירופה השדודה, וכה מעטים הם האמהות והאבות בתוכנו.

כה מעטות עדיין השנים אשר עברו מאז נאחזנו באדמה זאת, כדי לבנות עליה את ביתנו, מקום מנוחה לרגלינו העיפות מלהלך בדרכי אירופה — וכבר בית־עלמין צופה אל מול שדותינו.

רגילים היינו לראות בינינו את אמא קאפלנסקי מהלכת מתונות בשדרה שבין צריף מגוריה והכביש, בדרכה לחדר האוכל, או מחסן ההלבשה והיא משלחת מבט מהורהר ולטפני לעבר ילדינו, המתרוצצים לאורך המדרכה, מחייכת בחיבה לקראת דורשי שלומה.

בת למשפחה יהודית שרשית, חניכת התרבות העברית היתה. ומנחילה ערכי התרבות הלאומית גם לבניה. נעים היה להקשיב לשיחה העברי הקולח של אמא קפלנסק, של הסבתא, אשר הביאה את העברית שלה מהגולה.

הגורל המר, אשר פקד את יהדות פולין, לא פסח גם על מאשה קפלנסקי בשואת שע״י ביאליסטוק, שם נחרב ביתה, שיכלה גם היא את יקיריה, אולם זכתה אמא קפלנסקי להשאר בחיים, לעלות ארצה ולראות בהולדת נכדה.

גם לאחר שהלכה בתה יחידתה אחרי בעלה לבנות את ביתה היא — נשארה אמא קפלנסקי בתוכנו.

אצילת נפש ומצניעה לכת, חביבה על ההורים וילדיהם כאחד. כזאת ידענוה. יושבת היתה בפינתה, במחסן הבגדים ועושה מתוך מאמץ רב מלאכתה, ללא תלונה וללא קובלנה. אם כי זה שנים היתה כבר ידועת חולי.

ראינו אותה נושאת מכאוביה בדומיה, מתוך אותו שקט ושלוה פנימית מאצילה על נעם כל הליכותיה.

חשבנו, כי תתגבר על מחלתה ועוד תמשיך שנים בתוכנו.

והנה גם היא איננה. ונוספה עוד תלולית עפר ליד קברו הרענן של טוביה.

ואין בפינו חבריך למעשה ולסבל, אמא קפלנסקי, ובניך לפי הגיל, אלא ברכת פרידה אחרונה.

תהיי מנוחתך עדן, בין רגבי האדמה אשר אותה בחרת לך לשכון עליה!

אמנו זכרונה לברכה

לזכרה של אמנו היקרה היצע גולדברג (פעצינר) ז״ל

קשה לכתוב על אם שנפטרה ומדרכו של עולם כי בדברי הספד וזכרון לנפטר, מזכירים רק את מעשיו הטובים ומתעלמים ממעשיו האחרים. אך בדברי זכרון לאמנו קשה לכתוב ולמצות את כל מעשיה, כי אין כל מעשים שיש להתעלם מהם. כל חייה היו מסכת אחת של מעשי צדקה, כל חייה היו קודש לזולת, לילדיה, למשפחתה ולבני עירה. לעצמה לא דאגה אף פעם, לא לבגודה או לרווחתה האישית, לחם חסכה מפיה, על מנת לדאוג לנו — לחנוכנו ולשאר צרכינו.

חיה גולדברג (מבית פצינר)

ימים קשים עברו עלינו מבחינה כלכלית ובאם הגענו לאן שהגענו הרי זה רק בזכותה ובזכותו של אבינו יבדל לחיים ארוכים.

זוכרים אנו את השנים שלפני מלחמת העולם השניה וכמה דאגה והשתדלה כי כל בני משפחתה, יעלו ארצה, זוכרים אנו את ימי השואה, את העצבות והקדרות שעפעפה את ביתנו, באותם ימים נוראים יסרה מצפונה על כי לא כל בני משפחתה ניצלו ויהיו עמנו.

מילדותנו זוכרים את ביתנו כבית ועד לכל הסוקולאים שבארץ, כאן בצריף הדל כל מי שלבו מר, בא להתנות לבו לפניה ובסופו של דבר יצא מאושר ונשכר בברכתה ועצתה.

היה מי שכינה אותה אם „הסוקולאים" ואין כינוי ההולמה יותר מכינוי זה, ותקצר היריעה מלתאר את אישיותה רבת־הפנים ואת פעילותה רבת־הגוונים.

ככל הצדיקים נפטרה במיתת נשיקה, יהיה זכרה שמור אתנו ומעשיה הטובים יעמדו לה, ויזכרו אותה לנצח ילדיה, נכדיה, ונינתה וכל יתר בני משפחתה.

ת. נ. צ. ב. ה.

בנה ובתה

דברי הספד על קברו של ר' מיכאל ז"ל

מפי העורך שמואל קלישר

עוד רואה אני לפני את דמותו האצילה של ר' מיכאל מאיק ז"ל. מכופף במקצת פוסע להנאתו באטיות ברחובת ועתון „חרות" פרוש לפניו, בו הוא מתעמק בענינים העומדים ברומו של עולם. אני מברך אותו והוא משיב לי בחיוך מלבב. קשה להאמין ולהתרגל למציאות כי שוב אין עוד הוא אתנו. נוף הסביבה השתנה עם רגבי האדמה המתנשאים מעל קברו של ר' מיכאל מאיק מזה שנה תמימה.

על קבר זה עומדים בני משפחתו היקרים, אנשי עירתו סוקולי ואנו הידידים שהכירו אותו ומרכינים ראש ביגון ובצער עמוק.

עם מותו נתדלדלה שורת השותפים לו לגורל, שעברו אף הם נתיב יסורים, ומחשכי עמק הבכא.

מסך של טרגדיות עוטה את תקופת מאבקו לחיים ולקיום והדאגה לשלום בנו יחידו משה שהיה אתו בבונקר משולל אור ואויר לנשימה. היו אלה שנים חשוכות, גדושות פשע ורשע של מבקשי נפשו בין נפשות אחיו המעונים והמושמדים מדי יום ביומו, מדי שעה ושעה. בתנאים אל אנושיים אלה ובסכנת מות בכל רגע שר ר' מיכאל את שירת חייהם וזעק זעקתם שנחנקה בגרונם על גבי פיסות ניר שהסתיר בבגדיו המרופטים ובנקיקי הבונקר המעופש והרטוב. הוא קיוה, כפי שהוא כותב, שפיסות נירותיו יגיעו לעולם ויזעזעו את סיפי המצפון האנושי, במידה שקיים מושג כזה.

כעד השואה, הקים ר' מיכאל מצבה חיה לזכר יהודי סוקולי. כשליח צבור נאמן יצק נדבכים על גבי דפים, בהעלותו אורות וצלילים מחייהם, סבלם ומותם של בני עירתו ההומה והשוקקת חיים יהודיים, ומה עסיסיים בתכנם. הוא עשה מלאכתו בצנעה ובעומק הנפש בתארו פרטי השואה בעירתו ומחוצה לה, ביערות ובין שיני אריות, בצל קלגסים גרמניים ופולניים כאחד. הוא עשה זאת במיטב המסירות ובשיא יכלתו. יומנו של ר' מיכאל מלא אפיזודות טרגיות ומרטירולוגיה. כל דף מזועזע ומרעיד מיתרי הנשמה.

התרשמתי עמוקות מספורו וספגתי לתוכי כל פרט ביומן, עד שחשתי בעצמי ובבשרי כאילו הייתי שם אתו ואתם יהודי סוקוליי, לאפי, ויסוקי מזוביצק וטיקטין.

לאחר השחרור לא היה ר' מיכאל מסוגל לשמוח. עיניו לא התנוצצו בגיל. המום ואבל התהלך בין עיי המפולת של בתים וסימטאות המתות, שרק לפני זמן נקראו סוקולי. רוחות רפאים רחפו מעל העירה המתה, טבולה בשנאת הפולנים שהתאכזבו והצטערו שעוד נשאר יהודי חי ולא הססו גם לשלוח בהם ידיהם הרצחניות.

ר' מיכאל היה איש תרבות ונעים הליכות. גדל בתורה וטופח על יסודות מסורת עמנו. ידוע לי שהיה ממפיצי השפה העברית ושימש כמורה לעברית וכחובב ציון בלהט נשמתו. כנראה לי, לא היה ר' מיכאל דברן, או פעלתן מובהק ולא עמד בברק זרקורי החברה, אך עמוקים היו שרשיו בצבור ובעמו וגדולה רגישותו ואהבתו למשפחתו ולזולת.

חיים סוערים פנימיים מלאו את לבו ולוו את מעשיו. הוא לא פונק בחדות חיים ודרכו לא היתה סוגה בשושנים ואולי משום כך התברך בלב רגיש ובכשרון להקיף את ממדי השבר של בני העירה.

מה טוב שזכה לנער במקצת ימי אפלה של אתמול לזיק נחומים ולימים בהירים יותר בחיק משפחה ונכדים אהובים וידידים רבים במדינת ישראל.

באדמה שזכה להגיע אליה ואהבה, נכרה קברו.

אנו שסבלנו ישירות מהשואה ואף אלה שחשו אותה מרחוק מאזינים להד חייו הנסערים של ר' מיכאל מאיק ומתיחדים בהרהור עמוק עליהם. ההד חודר להכרתנו ברטט וברעדה ולב עלינו דוי.

חבל על דאבדין ולא משתכחין! יהא זכרו ברוך!

מכמורת, א' חנוכה, תשכ"ט.

יוצאי סוקולי בישראל ובתפוצות

מרכינים ראש בדאבון לב ובצער עמוק על נפילתם של צאצאי סוקולי, בהגנת המולדת, במלחמת יום הכפורים:

רב־סרן **דב סורסקי** ז״ל, בן חנה ומשה

גדעון גורקוביץ׳ ז״ל, בן זלדה ואליעזר ז״ל מפתח־תקוה

יהי זכרם ברוך!

רב־סרן **דב סורסקי** ז״ל
נולד ב־26.9.50 בבאר־שבע
נפל כ״ב תשרי תשל״ד.

יוצאי סוקולי שנפטרו בישראל

יהי זכרם ברוך!

אולשה חיים
אולשה רחל
אולשה שלום
ד"ר אולשה פישל
הרב בן מנחם יצחק מאיר
גורקוביץ אליעזר
גורנוסטינסקי חיים
גורנוסטינסקי חנה
גוטמן יוסף
גוטמן שמאי
גולדברג חיה
יכנס נחום
יתום יהודית
לחובר יצחק מאיר

לב ראובן
ליטבק חיים
מאיק מיכאל
נובק בובצ'ה
סלודקי גדליהו
סטרינסקי צפורה
סוקמן זלמן
סורביץ יהושע
סולרז' יוסף
סולרז' טויבה
סוקולק משה חיים
פיינברון גישה
קפלנסקי מאשה

סוקולי בתמונות

צעירי סוקולי 1917—1916

עומדים מימין: זיידקה רודניק, שרה בריל, דינה מלכה פיוס, דב זילברמן, איידל גוטמן, נחום בורוביץ, חיים קולוזנסקי, שמחה צ׳שלוק, אליעזר גולדשטיין, הדסה בריל, חנה פשה גולדין.

שורה שניה מימין: דב מושונזניק, צביה ביאלודבורסקי, אברהם מושונזניק, יעקב בורוביץ, שבתי לב, מרים לכובר, אטיה אפשטיין, חנן שולמייסטר, ליבה גוטמן, ליימה סוקולוביץ, חיה סוקולוביץ, משה גולדוסר.

שורה שלישית מימין: מלכה לכובר, צפורה בריל, שרה בורוביץ, חיה פצינר, שרה בילה גולדין, בריינה גינזבורג, אמא ברמן, לאה גוטמן.

למטה מימין: שמואל גינזבורג, שיינה גינזבורג, רייזל סוקולוביץ.

קבוצת סוקולאים ביער „איטשקע"
בשבת שפרצה השריפה הגדולה בשנת 1929

נוער סוקולאי מלוה את שמואל בורוביץ בדרכו לארה"ב, בשנת 1929

עומדים משמאל: משה סוקולוביץ, אשתו הדסה, יעקב לייזר טשרבוניץ, שפרה קרביץ, נחמה גולדמן, שאול דוד קרביץ, הדסה קרביץ, עטל טשרבוניץ
יושבים באמצע משמאל: אשר בריל, גישה יכנס, בצלאל יכנס, פייגל לכובר, אלתר פיוס.
יושבים למטה משמאל: אטקב קולוז'נסקי, יצחק אסטרוביץ, בחורה מביאליסטוק.

עומדים מימין: שיינה גינצבורג, ליבה גוטמן, איידל גוטמן, הדסה בריל, יונה גינצבורג, שרה בריל, בריינה גינצבורג, לאה גוטמן, רחל גינצבורג.
יושבים מימין: אלתר גינצבורג, רייזל סוקולוביץ, ינטה גוטמן, רייזל קולודז'נסקי, ליימה סוקולוביץ.

קבוצת „מבריאים" ביער קרושבה
מוכרים בתמונה: הדסה בריל, צבי זילברשטיין, עטיה זילברשטיין, יפה סורסקי, רוזה סוקולוביץ, בובצה רצ'קובסקי, ליבה קולוז'נסקי, ברכה סוקולוביץ.

קבוצת חלוצים בשנת 1925 בתחנת הרכבת בקרושבה
עומדים מימין: צבי זילברשטיין, יצחק מורשקביץ, יונה גינזבורג, שמואל בורוביץ, ישראל אהרון סרניביץ, יחזקאל צ'רבוניץ.
באמצע מימין: יהושע אלשה, ראובן בידנוביץ. יושב: מוטל צ'רנוביץ.

עומדים מימין: יחזקאל צרבוניץ, שמואל בורוביץ, דוד קוטיק, בצלאל יכנס, יצחק אוסטרוביץ.
יושבים מימין: יונה גינזבורג, ניסל לפצינסקי, אלתר גינזבורג, אלתר פיוס, לימה סוקולוביץ.

עומדים מימין: חנצ׳ה אפשטיין, איטקה סוקולוביץ, ליבה קולודז׳נסקי, לאה לב.
באמצע מימין: מלכה ביאלידוורסקי, חייקה בורשטין, וולוול אולשה, באבצ׳ה רטשקובסקי, טויבה פצינר.
למטה מימין: יונה גינצבורג, שמואל בורובי׳ץ.

עומדים מימין: יהודה סוקולוביץ, מוטל קפלנסקי, אהרן זלצר, יצחק גולדשטיין

חיים שמעון לפצינסקי הי"ד
לוחם בגיטו ביאליסטוק

מימין: דוד זשולטי, רחל אולשה, חיים זשולטי, שרה טובה ז'לזו, ניסקה לכובר, קנטשה בורוביץ, אריה ברונשטיין, לאה מאיק, חיים יהושע אולשה.

יושבות משמאל: מלכה גולדברג, נחמה רדז'לובסקי.
עומדות משמאל: שרה אסתר מלאך, חיה אוקון.

מימין: בצלאל יכנס, יחזקאל צרבוניץ, שמואל בורוביץ.

אלתר לב
בן יהוד'ל הקצב (אחיו של חיים לב)
חייל בצבא הרוסי בשנת 1913

צבי אלשה
חייל בימי ה„צאר"

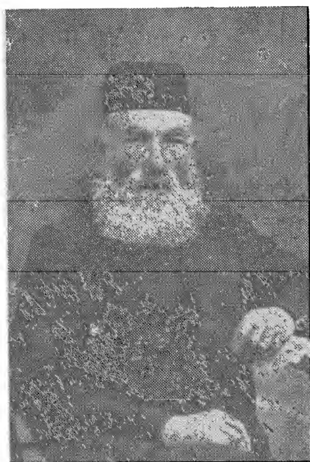
אלימלך גולדברג
חייל בצבא הפולני בשנת 1939

ישראל מורשקיביץ חייל רוסי בימי
„הצאר" ניקולי

שלמה אולשה ואשתו שרה מרים ז״ל

פסח בריל ז״ל

יעקב משה גריצ׳ק ז״ל

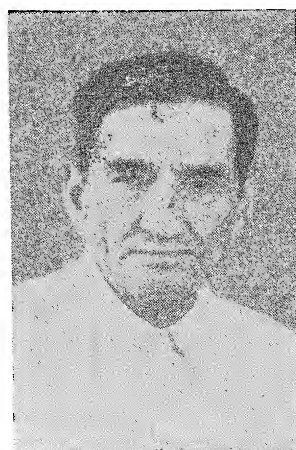
שרה הניה גריצ׳ק ע״ה

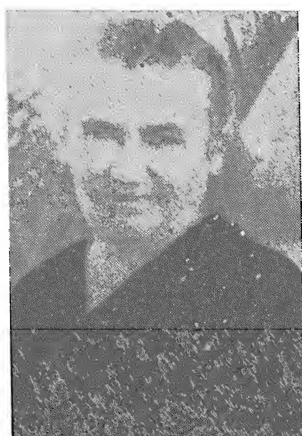

זלמן יכנס הי"ד

רייזל יכנס ע"ה

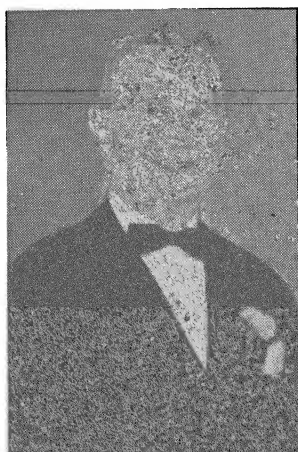

נחום יכנס ואשתו חנה ז"ל

לובה גולדברג ז"ל

שלמה גולדברג ז"ל

פרידה פרל קניגסברג ע"ה אשת אברהם יעקב קניגסברג עם בתה חנה רייזל

קלמן קאָהען (קונופיאטי)
נפטר בפסח תש״א 1951 במונטראול — קנדה

אברהם סיעטה ואשתו שרה ז״ל
מזכיר יוצאי סוקולי בניו־יורק
נולד בסוקולי 25.5.1898
נפטר בניו־יורק 20.4.1958

אהרון צבי יסקולקה ז״ל

חיים אליעזר שפירא עם צבי קונופיאטי

ועד פועלי־ציון בסוקולי בשנת 1920—1919
עומדים מימין: אריה טורק, אברהם לפצינסקי.
יושבים מימין: אריה קניגסברג, ריקל זשולטי, יהודה רוזמן, משה סיינס, ראובן פיפש, שמואל אריה לפצ׳ינסקי.

נשף פרידה לחיים פטינקה בנסעו לאמריקה

קבוצת השומר הלאומי בהכשרה

קבוצת חברות
עומדים מימין: ששקה קרביץ, צפורה סורסקי, עטל, סורביץ, מלכל אוקון.
למטה מימין: מלכה בורוביץ, רחל בורוביץ רבקה צרבוניץ

קן ביתר בסוקולי בשנת 1935
המפקד יונה זילברשיין (יושב באמצע)

השומר והחלוץ בסוקולי בשנת 1935

כתה ה׳ של בית־ספר עממי 15.6.1934

עומדים משמאל: שרה נורז׳ץ, שרה מייזלר, צירל בלומנבלט, נחמה רדזילובסקי, שרה ז׳רבקובסקי.

שורה שניה משמאל: שרה אסתר מלאך, יואל אולשה, מוטל שפירא, ישראל לב, משה מאיק, יהודה בורוביץ.

שורה שלישית משמאל: חיה לב, חיה גולדברג, חיה ישמח, הלה גולדשטיין, מלכה גולדברג.

יושבים משמאל: דבורה סורסקי, רחל גורקוביץ, רוזה סורביץ, המורה לברוקיביץ, יפה גריצ׳ק, לאה קוזול.

כתה ה׳ בשנת 1936

עומדים משמאל: שלום בלושטיין, שלמה גורקוביץ ראובן מלון, שמואל בארן, שמאי ליטוק.

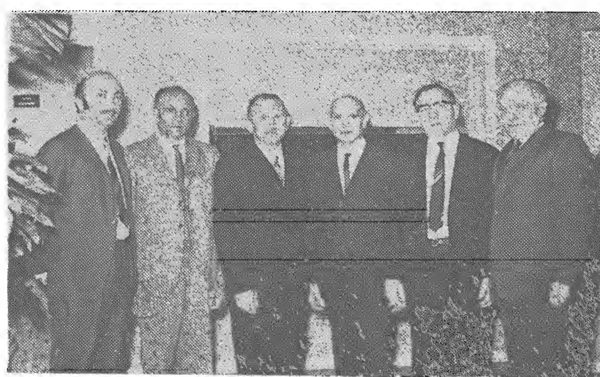
באמצע משמאל: יוסף דזשז׳ה, גרשון קוסטשבסקי, יעקב נמז׳ינסקי, איסר איין, יעקב פליער.

יושבים משמאל: זליק פלוט, משה סלודקי, משה קרבצביץ, בנימין גורקוביץ.

כתה ב׳ וג׳

עומדים מימין: סתירה בורשטיין, שרה גורנוסטיינסקי, אסתר לנגלייב, צפורה סורסקי, ליבצ׳ה צ׳רבוביץ, פייגה לאה לפצינסקי, שושקה קרביץ, מרים בלושטיין.
שורה שניה מימין: לאה גולדברג, חיה סיינס, ברכה קוזלוביץ, דבורה פטינקיס, שפרה אולשה, דבורה בורוביץ, דבורקוביץ, חייה רבקה סומוביץ.
יושבים מימין: המורים לוין, גרצובנה, צשה מורשטיין, אויסטר ואשתו, יצחק לוין.
שורה רביעית מימין: מלכה אוקון, צפורה סוקולוביץ, הדסה גולדברג קיילה ביאלודבורסקי.
למטה מימין: גיטל לחובר, רחל בורוביץ.

בני סוקולי באוסטרליה ב־1969
מימין: זיידל סלפובסקי, מוטל צ׳רבוניץ, אברהם גולדברג, חיים גולדברג, מרדכי גולדברג, יואל אולשה.

יוצאי סוקולי בארגנטינה

עומדים משמאל: ראובן פיפש, יעקב מגנזין, ניסל סורסקי ואשתו, ליאון לורינסקי, פייוול קוסטשבסקי, משה בורוביץ ואשתו, יהושע סורסקי, הבעל של חנה סורסקי, בצלאל רכלסקי ואשתו, בריינה רכלסקי ובעלה.

יושבים משמאל: שמואל אריה לפצינסקי, מלכה מגנזין, משה סיינס, לובה לפצינסקי, מנדל לנגלייב, נשקה לפצינסקי, חנה סורסקי, ז. פליער ואשתו.
הילדים הם של ניסל סורסקי ומשה בורוביץ.

כנוס יוצאי סוקולי בישראל בשנת 1954

לכבוד האורחים: פייבל ילין ואשתו מניו־יורק ואריה (לייבל) ברונשטיין ממקסיקו

כתובות בני סוקולי בישראל

אולשה משה — רח׳ ארלוזורוב 66, חולון
אולשה אליהו — בני עתרות
אוקון יוסף — רח׳ אבא הילל 126, רמת־גן
אילן יהודה — קיבוץ דפנה ד.נ. גליל העליון,
אלישוב רבקה — מגדיאל
אייל יונה — רח׳ ויצמן 18 גבעתיים

בוקסנבאום חנה — רח׳ ירושלים 51, בת־ים
בורשטיין צפורה — רח׳ עוזיאל 153, רמת גן
בורשטיין — דובה —בתי בורשטיים (ע״י המשטרה), פתח־תקוה
ברגר רחל — רח׳ נחמני 62, תל־אביב
ברוין ברכב — רח׳ אבן ספיר 11, פתח־תקוה
בריינסקי צפורה — רח׳ ביאליק 86, רמת גן
בר יהודית — רח׳ איריס 8 ב׳ נצרת עלית

גולדצוייג צפורה — רח׳ סמילנסקי 32, נתניה
גוטמן רניה — רח׳ רוטשילד 21, חיפה
גולדברג ישעיהו — רח׳ שמואל הנגיד 4, תל־אביב
גולדברג משה — רח׳ שיינקין 40, גבעתיים
גולדרט שרה — רח׳ נורדאו 88, תל־אביב
גולדשטיין טובה — רח׳ אבן ספיר 7, פתח־תקוה
גונשבסקי יעקב — חיפה
גורנוסטיינסקי יצחק — רח׳ הגלגל 57, רמת־גן
גורקוביץ זלדה — רח׳ ברקוביץ 7, פתח־תקוה
גילר אטקה — רח׳ ארלוזורוב 138, תל־אביב
גינגיס הדסה — רח׳ הגליל 6 אפרידר, אשקלון
גינזבורג בילה — שד׳ החייל 26 יד אליהו, תל־אביב
גרינברג חיה — רח׳ פברוגת 18, גבעתיים
גריצ׳ק זאב — שיכון קרית ביאליסטוק 80, יהוד
גונן לאה — רח׳ אמיל זולה 5 יד אליהו, תל־אביב
גרשט זהבה — רח׳ קיש 27, נתניה

דבורקין מרים — מועדון נוה אביב, כפר שמריהו

ונדולוביץ איסר — רח׳ הפלמח 36/5, צפת
ונדולוביץ יעקב — שיכון חסחון, צפת
וילקנפלד ברכה — רח׳ ברנר 21, ראשון־לציון
וינר אליעזר — רח׳ טשרניחובסקי 24,תל־אביב
וכט יפה — רח׳ רחל 4, תל־אביב
ונדרמן הניה — רח׳ מוהליבר 14, פתח־תקוה
וסלובסקי בילה — רח׳ רמז 35 פג׳ה, פתח־תקוה
וסרמן אברהם — רח׳ רחל 7, תל־אביב
ורובל שולמית — רח׳ תנועת המרי 12, רמת־גן

זהבי נתן — רח׳ שושנת הכרמל 33 הר הכרמל, חיפה
זלצר אהרון — רח׳ בורכוב 24, חולון
זלצר אליהו — רח׳ אילת 28, חולון
זילברשטיין — רמת־גן
זמיר אהרון — רח׳ השופט ברנדיס 19, פתח־תקוה

חיזי לאה — רח׳ הדרור 11, אשקלון
חיותן גישה — כרכור

טנטשר מרים — רח׳ מרדכי 13, קרית עמל

יודקס מינה — רח׳ מוזיר 12, תל־אביב
יכנס יוסף ואידה — ר׳ נורדאו 14, רמת־גן
ילינוביץ מלכה — רח׳ טבריה 8, חיפה
ישראלי רבקה — רח׳ ג׳, קרית חיים
יתום — רח׳ יהודה הלוי 36, רעננה

כהן יונה — רח׳ י״א 14, קרית חיים
כהן יפה — רח׳ מוהליבר 74 קרית ביאליסטוק, יהוד
כץ חיה — בית קושקליק, כפר אתא

לב חיים — רח׳ מוהליבר 7, פתח־תקוה
לב יעקב — רח׳ דוד ילין 21, נתניה
לב אטיה — רח׳ השופטים 24 תל־אביב
לב לאה — רח׳ בארי 9, תל־אביב
לב אברהם — רח׳ אפשטיין 7 תל־אביב
לב יונתן — רח׳ המלך ג׳ורג׳ 33, ירושלים

ד״ר לוין מנחם — רח׳ הלל 16, ירושלים
לוין אסתר הרצברג — רח׳ רמז 10 ותיקים, הרצליה
לחובר דורה — רח׳ בלפור 44, בת־ים
ליברמן הדסה — כפר אז״ר
ליאון חיים — רח׳ טשרניחובסקי 51, תל־אביב
ליטוק חנה — רח׳ שפינוזה 2, אזור
לורינסקי אריה — רח׳ אבא הלל סילור 107 יזראליה, חיפה
לחמן חנה — רח׳ דיזנגוף 191, תל־אביב
לניאדו לאה — רח׳ רזיאל 23 רמת־חן, רמת־גן

מאיק לאה — רח׳ הרצל 100, נתניה
מאיק משה — רח׳ סמילנסקי 44, נתניה
מדם שפרה — בנימינה
מונקרש אריה — רח׳ ארלוזורוב 33, רמת־גן
מיקוליצקי יהודית — רח׳ גבע 39, נתניה
מרקוס רחל — רח׳ רילף 5, תל־אביב
מרקוביץ רוזה — רח׳ רבי עקיבא 120, בני־ברק

ניר זהבה — תל עדשים
נץ לאה — רח׳ הפורצים 20, נתניה

סורסקי משה — כפר אביב
סיינס שמואל — רח׳ גבעתי 5 רמת־חן, רמת־גן
סלודקי אלימלך — רח׳ גורדון 32, תל־אביב
סלודקי משה — רח׳ המעגל 40, רמת־גן
סלומסקי אהרון — רח׳ וולפסון 56, פתח־תקוה
סנטקובסקי דב — המלך ג׳ורג׳ 78, תל־אביב
סקורק הרצל — רח׳ פברוגט 1, רמת־גן

הרב פינסקי קלמן — רח׳ הפסגה 53 בית וגן, ירושלים
פינוס רוזה — שביב 108, הרצליה
פינקלשטיין יעקב — כפר אתא
פלוט יעקב — כפר אביב
פליער מנדל — שכון עמידר 11, כרכור
פרוזננסקי חיה — רח׳ הקליר 18, תל־אביב

קגן חיה — רח׳ מוהליבר 134 קרית ביאליסטוק, יהוד
קיבייקו בנימין — רח׳ עזריאל 14 רמת השקמה, רמת־גן
קלינגר דינה — רח׳ גלעד 6, חיפה
קלישר רחל —מכמורת
קניגסברג צבי — רח׳ הופיין 3, חולון
קרמלובסקי דוד — רח׳ יונה הנביא 40, תל־אביב
קשונשקיביץ רחל ומרדכי — רמת אביב 39, תל־אביב

שוייצר אידה — רח׳ טבריה 1, תל־אביב
שפירא צפורה — רח׳ נורדו 31, פתח־תקוה
שפר רחל — רח׳ מרגוע 12, רמת־גן